

Հ Ա Մ Ա Ռ Օ Տ

Պ Ա Տ Մ ՈՒ Թ Ի Ի Ն Ք

Հ Ի Ն Ե Ի Ն Ո Ր Ա Ջ Գ Ա Ց

12004

~~3385~~ 3385 5/ 467-42

Հ Ա Մ Ա Ռ Օ Տ

Պ Ա Տ Մ Ո Ւ Թ Ի Ի Ն

Հ Ի Ն Ա Ջ Գ Ա Ց

Յ Ո Ր Ո Ւ Մ Բ Ո Վ Ա Ն Գ Ա Կ Ի Ն

Պ Ա Տ Մ Ո Ւ Թ Ի Ի Ն Ի Հ Ի Լ Ի Ց, Ա Ս Ո Ր Ե Ս Տ Ա Ն Ե Ա Ց Ց, Բ Ա Բ Ե Լ Ա Ց -
Ի Ո Ց, Ե Գ Ի Պ Տ Ա Ց Ի Ո Ց, Մ Ա Ր Ա Ց, Պ Ա Ր Օ Ի Ց, Պ Ա Ր Թ Ե Ի Ա Ց,
Կ Ա Ր Բ Ե Գ Ո Ն Ա Ց Ի Ո Ց, Յ Ո Ի Ն Ա Ց Ե Ի Ա Ս Ո Ր Ի Ո Ց

Շ Ա Ր Ա Գ Ր Ե Ա Ց

Հ. Ա Մ Բ Բ Ո Ս Ի Ո Ս Գ Ա Լ Ֆ Ա Յ Ե Ա Ն

Ի Մ Ի Թ Ա Ր Ե Ա Ն Ո Ի Ի Տ Է Ն

Ի Վ Ե Ն Ե Տ Ի Կ

Ի Վ Ա Ն Ս Ս Բ Բ Ո Ց Ն Գ Ա Ջ Ա Ր Ո Ւ

1849

75-2966

9(3)

Յ Ա Ռ Ա Ջ Ա Բ Ա Ն

Պատմութեան ուսումը թէ որ իրաւամբ ըսուեր է խորհրդարան իշխանաց և կրթարան չափահասից, տարակոյս չկայ որ պէտք է համարուի նաև զբօսարան տղայոց և պատանեաց. անոր համար է որ տղոց միտք ու լեզուն բացուելուն պէս կ'ուզեն պատմութիւն լսել, պատմութիւն պատմել, կարգաւ սորվածնուն պէս ալ՝ պատմութիւն կը փնտռեն որ կարգան. ըսել է թէ աս ուսման զուարճութիւնը կը հասկընան ու կը սիրեն, թէպէտ և մեծամեծ օգուտները 'ի սկզբան չեն իմանար: Իսկ մեծերը, և մանաւանդ վարժապետները, որ պատմութեան օգտակարութիւնն ալ խիստ աղէկ կը ճանչնան, ու գիտեն որ անհամեմատ առաւելութեամբ վեր է պատմութեան օրինակը՝ քան թէ խրա-

տին ուժը, արգեօք ինչ ճամբայ՝ ինչ ոճ պիտի
բռնեն որ պատմութեան ուսումը իրուցընէ
օգտակար ըլլայ տղոց, բայց միանգամայն զուար-
ճութիւնն ալ չկորսընցընէ, չոր ու ցամաք ուս-
մանց կարգը չանցնի ու ձանձրալի չըլլայ տղոց,
ինչ ընելու է որ պատմութեանց մէջ յիշուած
երևելի տեղերու և մարդկանց անուաները, գըլ-
խաւոր թուականները, հարկաւոր յաջորդու-
թիւնները, առանց շատ դժուարութիւն քաշե-
լու սորվին տղաք ու մտքերնին պահեն. վեր-
ջնակէս ինչ կերպ բռնելու է որ ծակ դուրի մը
մէջ քարի կտորուանք նեակելու պէս՝ չլեցուի
տղոց միտքը աննշան ձայներով, անսովոր բառե-
րով ու կտորրդուճ թիւերով, հասկա իրական
ու ստոյգ գիտուածները կարգ կարգ շարուն
մտքերնուն մէջ, այնպէս որ պէտք եղած ատենը
չուտ մը յիշեն և ուրիշի ալ տեղովը պատմեն. —
Ահա այսպիսի գիտմունքները աչքերնուս առջևն
ունենալով առ Հին, Միջին և Նոր ժամանակաց
պատմութիւնները շարագրելու ձեռք զարկինք:
Նայեցանք որ համառօտութիւնը՝ պատմու-
թեան ամբողջութեանը և զուարճալի ըլլալուն
արգէլք մը չընէ, ամբողջութիւնն ալ աւելորդ
պարագաներով կամ յայանի խորհրդածու-
թիւններով ձանձրութեան պատճար չըլլայ:

Նայեցանք որ ոչ այնչափ ընդարձակ գրենք
պատմութիւններն որ վարժապետներուն գրե-
թէ նիւթ չմնայ բերնով աւելցընելու քանի մը
երկրորդական պարագաներ ու խորհրդածու-
թիւններ, ոչ ալ այնչափ կտրակենք ու ամփո-
փենք որ բոլորովին վարժապետաց մնայ ամէն
ատեսակ բացատրութիւնը :

Պատմութեան թելը անընդհատ պահեցինք,
այսինքն բնագրին մէջ հարցմունքներ չգրինք,
որպէս զի թէ աղոց և թէ ուրիշ որ և իցէ հա-
սակի ու վիճակի անձանց կարգաւ կարգացած
ատեններն սանառութեան պատճառ չըլլան. բայց
միանգամայն գիտնալով թէ հարցմունքներն ալ
չատ գիւրութիւն կու տան աղոց՝ պատմութիւ-
նը մտքերնին պահելու, վարժապետաց ալ՝ ա-
նոնց մտք պահածը իմանալու համար, գլխաւոր
հարցմունքները թուանշանով ամէն մէկ երեօին
տակը գրինք ծանօթութեան պէս, գլխաւորնե-
րը կ'ըսեմ, վասն զի վարժապետաց կ'ըլլայ որ
մի և նոյն հատուածին վրայ այլ և այլ հարց-
մունքներ ալ ընեն իրենք իրենց կողմանէ, որ-
պէս զի հարկաւոր պարագաները աւելի լաւ
տպաւորութիւն աղոց մտքին մէջ, աղաք ալ կարճ
տալով պատասխանները՝ աւելի գիւրութիւն
իմանան :

Իսկ ընդհանրապէս աւելի օգտակար ու գիւրին կերպով աս դասատեարերը գործածելու համար այսպիսի եղանակ մը կրնայ բանեցուիլ: Արժապէտը մէկ գլուխ մը կը բանայ, օրինակի համար առաջին գլուխը, ու քանի մը աղոց մէյմէկ հատուած կարգաւ կարգալ կուտայ ինչուան գլխոյն վերջը. ետքը կ'ըսէ որ գոցեն գրքերը, ու պատմութեան ծայրէն սկսելով որուն որ ուզէ կը հարցընէ հատուած մը. թէ որ չգիտնայ՝ կամ լաւ պատասխան չտայ, ուրիշի մը կը հարցընէ. թէ որ գիտցաւ, մէկալ հատուածը կը հարցընէ ուրիշի, գլուխն որ լմընայ՝ նորէն կարգալ կուտայ առջինին պէս, ու գասը կը վերջանայ: Երկրորդ օրը յաջորդ գլուխը դաս տալէն առաջ՝ նախընթացը մէյմըն ալ կը հարցընէ ու կը կարգացընէ, և անկէց ետքը երկրորդ գլուխը դաս կուտայ առջի կերպովը: — Աս ոճը կը բանեցընէ Փարիզ նահ Պըլէզ գաղղիացի վարժապետը, որուն պատմութեանց դասատեարերուն հետեւեցանք ընդհանրապէս, թէպէտ և շատ բան ալ մեզմէ աւելցուցինք՝ աչքէ անցընելով Լըֆրանք, Լէւի, Սէկիւր, Լըպա և ուրիշ ասոնց նման հիմնկուան համբաւեալ անձանց պատմութիւնները:

Հին պատմութիւնը սորվիլ սկսող աղաք հար-

կաւ առաջուց սորված պիտի ըլլան սուրբ գրոց՝
կամ որ նոյն է՝ Հրէից պատմութիւնն ու մեր
ազգին պատմութիւնը: Բայց գիտնալով որ
Հրէից պատմութիւնը [Թէ՛ ստուգութեանը, [Թէ
հնութեանը և [Թէ՛ ժամանակագրութեանը
պատճառաւ ուրիշ ամէն պատմութեանց հիմն
է, անոր համար մենք ալ պատշաճ համարեցանք
աս հատորիս սկիզբը Հրէից պատմութեան հա-
մառօտութիւնը գնել, որպէս զի տղաք առաջ
անոր մէջի գլխաւոր դիպուածները քաղեն ու
ետքը անցնին ալտաքին պատմութեանց:

Եւ որովհետեւ ինչպէս որ պատմութեան մէկ
աչքը ժամանակագրութիւնը սեպուած է, մե-
կան ալ աշխարհագրութիւնն է. ժամանակա-
գրական [Թուականները երևելի դիպուածնե-
րուն քովը գրինք փակագծի մէջ, և պատմու-
թեան սկիզբն ալ համառօտ աշխարհագրութիւն
մը՝ որ մեծ դիւրութիւն կու տայ տղոց՝ պատ-
մութիւնները դիւրաւ սորվելու և միտք պահե-
լու համար:

Ասկէց ետե կ'ելլէ Հռովմայեցւոց պատմու-
թիւնը՝ զստ մէկ հատոր. երկու հատոր ալ Մի-
ջին դարու պատմութիւնը. երկուք ալ Նոր
պատմութիւն:

Յուսանք որ աս մեր աշխատանքը իր վախճա-

նին հասնի՝ օգտակար և հաճոյ ըլլալով մեր ազ-
գին ուսումնասէր աշակերտացն ու աշխատասէր
վարժապետացը, որով անշուշտ կամակատար
եղած կ'ըլլանք նաև այն բարեսիրտ ու սրատուա-
կան Անձին որ թէ յորգորանօք և թէ արդէամբք
ստատճառ եղաւ մեզի աս գործքիս ձեռք զարնե-
լու՝ յօգուտ և ՚ի յառաջագիմու թիւն հայկազ-
նեան մանկանց, որոնց վրայ մեծ սէր, մեծ հա-
մարում ու ակնկալութիւն ունի:

ԱՇԽԱՐՀԱԳՐՈՒԹԻՒՆ

ՀԻՆ ՊԱՏՄՈՒԹԵԱՆ

ԵԳԻՊՏՈՍ. Եգիպտոս, Ափրիկէի մէկ մասն է, որուն Հրեայք Երկիր Քամայ կամ Մեսարեմայ կ'ըսէին՝ ատենով այլ և այլ հարստութիւն կամ իշխանութիւններ կը բաժնուէր. ետքերը երբոր մէկ տէրութիւն մը ձեացաւ, այլ և այլ գաւառներ կամ նահանգներ բաժնուեցաւ:

Եգիպտոսի Երկրին մէջէն կ'անցնի Նեղոս գետը, և Երկիրը իրէք դիտաւոր մասն կը բաժնուէր. հարաւահողմը՝ Վէրէն Եգիպտոս կամ Թէբայէր կ'ըսուէր՝ Թէբէ մայրաքաղաքին անունովը. մէջտեղը՝ Միջէն Եգիպտոս կամ Եպտանոս այսինքն Եթէանահագ, որովհետեւ եօթը նահանգ կը բաժնուէր. հիւսիսահողմը՝ Սպտէն Եգիպտոս կամ Գիշտ, և սասանկ ըսուելուն պատճառն ան է որ ձեւը եռանկիւնի ըլլալով Գունաց Δ (տեղա) գրոյն նման էր:

Վերին ու Միջին Արարատի գլխաւոր քաղաքներն էին Սիենէ, Լատուպոլիս, Կրոկոզիւպոլիս կամ Արսինոյէ, Կուպոս, Տենաիրիս, Լիկոպոլիս, Հերմոպոլիս, Թերէ՝ Վերին Արարատի մայրաքաղաքը, և Մեմփիս՝ Միջին Արարատի մայրաքաղաքը՝ Նեղոս գետին ձախ եզերքը։ Ստորին Արարատի գլխաւոր քաղաքներն էին Հեղիուպոլիս կամ Արեգ քաղաք, Աղեքսանդրիա, Սայիս և Պեղուսիոն՝ որ բոլոր Արարատի մայրաքաղաքը կը սեպուէր։

ԲԱՐԵԼՈՆ. — ՄԱՐԱՍՏԱՆ. — ՊԱՐՍԿԱՍՏԱՆ. — ԿԻՒՐՈՍԻ ՏԵՐՈՒԹԻՒՆԸ. Բարեւոյնի տէրութեան խիստ ծաղկած ասեւնը՝ չիւսիսէն ու արևելքէն սահմանն էր Հայաստանն ու Մարաց երկիրը. արևմուտքէն Ամանոս լեռը. հարաւէն Արարտիոյ ծոցը. քաղաքներուն մէջ անուանի էին Կիսսիա, Շոշ ու Ալիմայիս, Քաղզէաստան, Բարեւաստան՝ որուն մէջ էր նաև Բարեւոն՝ բոլոր տէրութեան մայրաքաղաքը. Ափրաս գետէն անդին Միջագետքը՝ որուն մէջ էին նաև Ուր և Խառան քաղաքները, Ասորեստան՝ որուն գլխաւոր քաղաքն էր Իամասիս, Փիւնիկէ և Պաղեստին։

Մարաց տէրութեան ձևքն էին Աժգաճա, կայ թագաւորութեան ասեւնը՝ Մարաստան, Ալբաստան, որ և տէրութեան մայրաքաղաքն էր, և Հազիւս քաղաքը, Ասորեստան, Հայաստանի հարաւային մեկ մասը, Կասպագովկիս, Պերսեպոլիս ու Պասարգադ քաղաքները։

Պարսից տէրութեան սահմանը Կիւրոսի ասեւն՝ չիւսիսէն Որոսոս գետն ու Կասպից ծովն

էր, արեւելքէն Ինդոս դեաք, հարաւէն Ներքին կամ Միջերկրական ծովը, Արարիա և Պարսից ծոցը, արեւմուտքէն Հայաստանի մէկ մասը և Եդեան ծովը: Իսկ ունեցած երկիրներն էին Լիւզիա՝ որուն գլխաւոր քաղաքներն էին Սարգիկէ, Տրաղա, Թերմեսոս, Պերգամա և Գորգիոն: Լիկոյոնիա, Կիլիկիա՝ Սելինոս և Խսոսո քաղաքներով, Պարթեւաց և Բաղարիաց, այս երկիրները, Եւոզիա, Յոնիա և Գովրիս կամ Եդեան ծովու արեւելեան ծովեզերքը բնակող Յունաց երկիրները:

Աս ընդարձակ աէրուծիւնը՝ որ ետքը Կիւրոսին յաջորդները աւելի ընդարձակեցին, Դարեհ քսան նախարարուծիւն բաժնեց: Բուն Պարսկաստանը ասոնց մէջ չէր, և աւելք չէր տար:

ՅՈՒՆԱՍՏԱՆ. Յունաստանի սահմաններն էին Մարաց պատերազմին տակնը՝ հիւսիսէն Ահրոկերտանեան լեռները, արեւելքէն Եդեան ծովը, հարաւէն Միջերկրական ծովը, արեւմուտքէն Յոնիական ծովը: Բնական կերպով Յունաստան երկու գլխաւոր մասն կը բաժնուէր, ցամաք ու կղզիներ: Յամաքի կտորն ալ զարձեալ իրեք մասն կը բաժնուէր, այսինքն Հալկարիս Յունաստան կամ Պելոպոնէս, Միջին Յունաստան կամ Եւրոպոս և Հիւսիսային Յունաստան:

Պեղոսպոնես, որ կղզի Պեղոսոսի ըսել է, ուծը գաւառ կը բաժնուէր. Լակոնիա, որուն գլխաւոր քաղաքներն էին Սպարտա կամ Լակեդեմոն, Եզիս և Սելլասիա, Մեսսենիա՝ որուն գլխաւոր քաղաքներն էին Մեսսենա, Ստենիկ-

ղար, Պիղոս, Մեթան և Իրա բերդը. Արդողիս, գլխաւոր քաղաքներն Արդոս, Տրեզենէ, Եպիգաւրոս և Միկէնք. Եղիս, գլխաւոր քաղաքներն Եղիս, Ողիմպիա և Պիսա. Աբայիա, գլխաւոր քաղաքներն Ողենէ, Դիւմէ, Պասարէ և Պէլլենէ. Սիկիոնիա, գլխաւոր քաղաքը Սիկիոն, Կորնթոս, համանուն գլխաւոր քաղաքովը. Արկադիա, գլխաւոր քաղաքներն Ուրքոմենէ, Մանտինէա, Տեգէա, Սաիմփաղոն և Պալլանաիա:

Միջին Յունաստան ութը գաւառ կը բաժնուէր. Մեգարիս, գլխաւոր քաղաքը Մեգարա. Ատաիկէ, գլխաւոր քաղաքները Աթէնք, Ելեւսիս և Մարաթոն. Բէոպիա, գլխաւոր քաղաքները Թեբէ, Պլատէա կամ Պլատիէս, Կորոնէա, Թեսսալիէս և Լեւկարա. Փոպլիս, գլխաւոր քաղաքները Դեզփիս, Կիւրէ և Անտիկիւրէ. Լոկրիս, որուն մէջ էր հռչակաւոր Թերմոպիլէայ կիրճը, գլխաւոր քաղաքները Նասսակոն և Ամփիսա. Դորիս. Ետողիա. Ակաունանիա:

Հիւսիսային Յունաստան երկու գաւառ ունէր. Թէսսաղիա, գլխաւոր քաղաքները Լարիսսա, Դոզոնէ, Տրաքիս և Փերէս. Եպիրոս, գլխաւոր քաղաքը Ամբրակիա:

Յունաստանի կղզիներէն ոմանք զատ զատ են, ոմանք ալ խումբ խումբ մէկտեղ: Զատ կեցած կղզիներուն մէջ անուանիներն էին Կրեակ, Եւբէա, Սաղամփնա և Եգինէ: Խումբ խումբ կեցածներուն գլխաւորներն էին Յոնիական կղզիները, Կիւկլադաք կամ Բոլոր կղզիք, և

Սպորադք կամ Սփիււ կղզիք: Յոնիական կղզիաց մէջ երևելի էին Կորկիւրա, Լիւկագիա, Իթակէ, Ջակիւնթոս, Կեփաղէնիա և Կիթերա: Կիւկղագայց մէջ գլխաւորներն էին Նաքսոս, Պարոս, Գեչոս և Անգրոս:

ՄԱԿԵՂՈՆԻՅ. Մակեդոնիոյ թագաւորութիւնը Յունաստանի հիւսիսակողմը կ'իյնայ. այս երկիրը մեծն Աղէքսանդր իր աշխարհակալութիւններովը այնչափ ընդարձակեց որ Ադրիական ծովէն ինչուան Հնդկաստան կը տարածուէր, Գանուրէն ալ ինչուան Կարմիր ծովը: Աս սահմաններուն մէջ եղած երկիրները Աղէքսանդր երեսունըչորս մեծ նահանգ կամ աշխարհք բաժնեց, որոնց գլխաւորներն էին Մակեդոնիա՝ որուն մէջն էր Թրակիա և Թեսսաղիա, Փաիւգիա, Լիւգիա՝ որուն մէջն էր Յնիա, Կարիա, Պափղագոնիա, Լիկիա և Պամփիլիա, Կապադովկիա և Պոնտոս, Կիլիկիա, Ասորիք, Բարեղոն և Ասորեստան, Շօշ, Պարսկաստան և Մարաստան, Վրկան և Պարթեւաստան, Բակարիա և Մարգիանէ, Սոգդիք և Գրանդիանէ, Կրման և Կեղրոսիա, Հնդկաստան և Եգիպտոս:

Մակեդոնացւոց աս ընդարձակածաւալ տէրութիւնը շատ փոփոխութիւններ առաւ նախ Աղէքսանդրի մեաներէն ետքը, երկրորդ՝ Իսկասոսի պատերազմէն վերջը, և երրորդ՝ Ասորոսց Սելեւկոս Ա թագաւորին մահուանէն ետքը:

Ն Ա Խ Ա Ք Ի Տ Ե Լ Ի Ք

Պատմութիւնն է աշխարհիս սկիզբէն ինչուան մեր ասեան եղած ճշմարիտ գիպուածոց բովանդակութիւնը:

Պատմութեան վախճանն է անցած ժամանակներուն խելք սորվելու գիպուածները գիր անցրնելով թէ նոյն ասեանի մարդիկը և թէ ետքէն եկողները կրթել, ուրիշներուն փորձառութեամբը ետևիններուն բան սորվեցրնել:

Պատմութիւնը՝ ժամանակին նայելով իրեք գլխաւոր մասն կը բաժնուի, այսինքն Հին պատմութիւն, Միջին պատմութիւն և Նոր պատմութիւն:

Հին պատմութիւնը աշխարհիս հետ կը սկսի Քրիստոսէ 4004 տարի առաջ ըստ ժամանակագրաց, ու Քրիստոսէ 476 տարի ետքը կը վերջանայ՝ արևմտեան կայսերութեան վերջանալուն ասեանը. ասոր մէջը կ'երթայ բոլոր հին ազգաց պատմութիւնը և Հասկնայեցւոց պատմութիւնը:

Միջին դարու պատմութիւնը կը սկսի Քրիստոսէ 476 տարի ետքը՝ արևմտեան կայսերութեան կործանման ասեանէն, և Քրիստոսէ 1453 տարի ետքը Կոստանդնուպօլսոյ առնուելովը արևելեան կայսերութեան հետ կը վերջանայ:

Իսկ Նոր պատմութիւնը կը սկսի Սուլթան Մէհմէտին Կոստանդնուպօլիսն առնելէն ինչուան հիմայ:

ՀԻՆ ՊԱՏՄՈՒԹԻԻՆ

ՊԱՏՄՈՒԹԻԻՆ ՀՐԷԻՑ

Գ Լ Ո Ւ Խ Ա.

Սփեղծութիւն աշխարհի. — Ձրհեղեղ. — Բաբելոնի
աշխարհիւ. — Աբրահամ. — Յով. — Յովեթ Ե.
գիպոսի ծախսի. — Մովսէս. — Իսրայէլացիաց Ե.
գիպոսի եւելել. — Յեւ. — Իսրայէլացի Աւե-
րեան երկրի իւրի. — Դաքարագ. — Սոմոնիւ:

1 Աստուած զեց օրուան մէջ ստեղծեց եր-
կինքն ու երկիրս, և ուրիշ արարածներէն ետ-
քը ստեղծեց մարդը իր կերպարանացը նման
(4004): Առաջին մարդուն անունն էր Ադամ,
առաջին կնոջն ալ Եւա:

1 Աստուած սրչափ ասեմի մէջ ստեղծեց աշ-
խարհս:

1 Ադամին ու Եւան դրաւ Աստուած գրախարհ, որ զուարճալի պարաէզ մըն էր. հոն երջանիկ ու անմահական կեանք կրնային անցընել թէ որ իրենց ստեղծողին հրամանը պահէին. բայց Եւան սատանային խոստմունքներէն խաբուեցաւ, Ադամն ալ իրեն հետ անհնազանդութեան մէջ ձգեց. անոր համար երկուքն ալ գրախառն գուրս քշուելով դատապարտուեցան և իրենց հետ բոլոր մարդկային ազգն ալ պարտաւորեցաւ աշխատելու, ցաւեր քաշելու և մեռնելու: Միայն թէ աս ալ խոստացաւ Աստուած մարդուս որ օտենով փրկիչ մը խրկէ՝ զինքը ան կործանմանէն կանգնելու համար:

2 Ադամայ առջին որդիքն եղան Կայէն և Աբէլ: Կայէն նախանձեցաւ Աբէլ եղբորը վրայ ու սպաննեց զինքը (3875). որով Աստուծմէ առնիծուեցաւ, մարդկանց ատելի եղաւ:

3 Ադամայ երրորդ որդին եղաւ Սէթ. ասոր որդիքը հաստատուն մնացին աստուածապաշտութեան մէջ. և գլխաւորներն են Ենովս, Կայնան, Մադաղայէլ, Յարեգ, Ենովք. ասիկայ հրաշքով

-
- 1 Ադամը ո՛ւր գրաւ Աստուած: — Ադամ ինչպէս անհնազանդ եղաւ Աստուծոյ: — Ադամայ ինչ պատիժ տուաւ Աստուած: — Ինչ բան խոստացաւ Աստուած մարդուս:
- 2 Ադամայ առջին որդիքն որո՞նք եղան: — Կայէն ինչ մեղք գործեց:
- 3 Ադամայ երրորդ որդին ո՞վ է: — Սէթայ որդւոց գլխաւորներն որո՞նք են:

երկինք վերացաւ. Մաթուսաղա, որ նահապե-
տաց մէջ ամենէն շատ ապրեցաւ. Ղամբք և
Նոյ:

1 Սեթայ որդիքը Կայենի որդւոցը հետ խնա-
մութիւն ընելով՝ աստուածապաշտութենէ պա-
ղեցան, աւրուեցան. Աստուած ալ արգար դա-
տաստանովը որոշեց որ բոլոր մարդիկը ջնջէ
վերջընէ աշխարհէս:

2 Միայն Նոյ նահապեալը իր հարցը հաւատքն
ու աստուածապաշտութիւնը պահէր էր. ուստի
Աստուած անոր յայանեց իր կամքը, և ապաղը-
րեց որ մեծ տասան մը շինէ, որով ինքը իր ըն-
տանեօքը ազատի ջրհեղեղի պատժէն (2468):
Մեկալ մարդիկը իրենց փառքովը կուրցած ու
ամբարշտութեամբ սրահերին կարծրացած՝ մը-
տիկ չըրին Նոյայ ազգարարութեանցը որ կ'ը-
սէր թէ Աստուած վրանին բարկացեր է, ու
ջրհեղեղով կ'ուզէ զերէնք ջնջել: Ան ասենը
Նոյ իր ընտանիքովը մտաւ տապանը, հետն ալ
ամէն անասկ ցամաքային կենդանիներէն առաւ
զոյր զոյր:

3 Քառասուն օր ու քառասուն գիշեր եր-
կընքէն աստիկ անձրև եկաւ, ծովուն ջրերն ալ
բարձրացան բոլոր աշխարհք կոխեցին, ու ին-

1 Մարդիկ աստուածապաշտութեան մէջ հաս-
տատա մնացին:

2 Ո՞վ միայն հաստատուն մնացեր էր:

3 Ի՞նչ պատիժ տուաւ Աստուած մարդկանց:

չուան խիստ բարձր լեռներէն ալ տասնըհինգ կանգուն վեր բարձրացան: Հարիւր յիսուն որ ջուրը երկրիս երեսը ծածկած մնաց, անանկ որ տապանէն դուրս մնացած մարդիկ ու կենդանիք ամէնն ալ խղզուեցան:

1 Երբոր ջուրը քաշուեցաւ, տապանը գնաց Հայաստանի Մասիս լեռան վրայ կեցաւ: Նոյ ելաւ դուրս, Աստուծոյ շնորհակալութեան զոհ մատոյց, Աստուած ալ իրեն ու որդւոցը պատուիրանքներ տուաւ, խոստացաւ ալ որ անկէց ետքը ջրհեղեղով բոլոր աշխարհս չըպատժէ:

2 Մարդկային կենաց հարկաւոր արուեստները Նոյի և իր որդւոցը ձեռքովը նորէն ծաղկեցան, ու նոր նոր արուեստներ ալ հնարուեցան, առաջին այգի անկողն ինքն եղաւ, և խաղողին ու գինւոյն գործածութիւնը ան ատենէն սկըսաւ:

3 Մարդիկ ինչուան ջրհեղեղ ընդեղէն ու պաղեղէն կերակրով կ'ապրէին. Աստուած հըրաման տուաւ որ կարենան նաև կենդանեաց միս ուտել:

4 Նոյայ որդիքը քիչ ատենի մէջ այնչափ շատ

1 Տապանը ո՞ւր կեցաւ: — Նոյ ի՞նչ ըրաւ:

2 Արուեստներն ի՞նչ եղան:

3 Ջրհեղեղէն վերջը մարդիկ ինչով կ'ապրէին:

4 Մարդիկ աշխարհիս երեսը ջրուելէն առաջ ի՞նչ մտածեցին: — Աստուած ի՞նչպէս պատժեց մարդկանց ամբարտաւանութիւնը:

ցան որ ալ չէին կրնար մեկտեղ մնալ, սէտք եղաւ որ աշխարհիս այլ և այլ կողմերը ցրուին: Յրուէէն առաջ Սենաարայ դաշար ժողովուրդացան, որ Տիգրիս ու Եփրատ գետերուն իրարու հետ միացած տեղերուն մօտ կ'իյնայ, ու սկսան աշտարակ մը շինել որ ինչուան երկինք կ'ուղէին բարձրացընել: Աստուած անոնց հպարտութիւնը սրտաժելու համար լեզունին խառնակեց, որով չկրցան շէնքը առաջ տանիլ ու ցրուեցան: Ան աշտարակին տեղը Բաբելոն կոչուեցաւ, որ խառնակութիւն ըսել է, որովհետև հոն լեզուները խառնակեցան (2247):

1 Նոյայ որդւոցը մէջէն Յաբեթ հիւսիսային Ասիոյ մէջ մնաց և իր զաւկըները տարածուեցան արևմտեան Ասիոյ կողմերը՝ ինչուան Եւրոպա. Սեմ Ասիոյ մէջտեղերը բնակեցաւ. իսկ Քամ Ափրիկէ գնաց:

2 Երբոր մարդիկ սկսան ամէն տեղ իրենց բնակութիւնը հաստատել, քաղաքներ շինել, թագաւորութիւններ կանգնել. Քամայ թողը Նեբրովթ Բաբելոնի աշտարակին աւերակներուն վրայ Բաբելոն քաղաքը շինեց, ու կը ջանար որ ամենուն վրայ աիրէ ու ինքզինքը Աստուծոյ սէս սաշտել տայ (2240):

1 Յաբեթայ որդիքն ո՞ր բնակեցան: — Սեմայ որդիքը ո՞ր բնակեցան: — Քամայ որդիքը ո՞ր բնակեցան:

2 Բաբելոն քաղաքը ո՞վ շինեց: — Նեբրովթ ինչ բանի ետէէ եղաւ:

1 Անկէց ետքը սկսան մարդիկ իրենց սակզ-
 ծողը մոռնալ և սուս աստուածներ պաշտել:
 Աստուած կամեցաւ անոնց մէջէն իրեն մէկ հա-
 լատարիմ ժողովուրդ մը ընտրել, և Աբրահամ
 նահապետը, որ Սեմոյ ցեղէն էր ու Քաղցեաց-
 ւոց երկիրը կը բնակէր, ան ժողովրդեան նա-
 խահայր եղաւ (1921): Աստուծոյ հրամանովը
 [Ժողուց հայրենիքը, և իր Ղովա եղբորորդւոյն
 հետ Քանանացւոց երկիրը գնաց: Անկէց սովի
 պատճառաւ քիչ մը ատեն Եգիպտոս գնաց, ու
 ետքը նորէն դարձաւ Քանանացւոց երկիրը.
 Ղովան ալ՝ գնաց Սոդոմ քաղաքը՝ բնակեցաւ:
 Սոդոմացւոց մեղքերը շատցած ըլլալուն՝ երկն-
 քէն կրակ իջաւ ու Սոդոմ, Գոմոր, Ադամա և
 Սեբոյիմ քաղաքները այրեց: Ղովա միայն իր
 ընտանեօքը հրաշքով ազատեցաւ ու գնաց Աե-
 դովը քաղաքը բնակեցաւ, և հոն ծնաւ Մովսր
 ու Ամոն որդիքը. ասոնցմէ ելան Մովսրացիք
 ու Ամոնացիք:

2 Աբրահամ որդի մը ունեցաւ իր Ագար ա-
 զախնէն իսմայէլ անուանով, որուն որդիքը իս-
 մայէլացիք ըսուեցան: Երկրորդ որդի մըն ալ
 ունեցաւ Սաուս կնիկանէն՝ անունը իսահակ

1 Աստուած զով ընտրեց իր ժողովրդեանը նա-
 խահայր: — Աբրահամ սուր գնաց բնակեցաւ:

2 Արոնք են իր որդիքը: — Աբրահամ ինչպէս
 ցըցուց Աստուծոյ իր հնազանդութիւնը: —
 Աստուած իրեն ինչ բան խոստացաւ:

(1896): Աստուած Աբրահամու հնազանդու թիւնը փորձելու համար հրամայեց անոր որ Իսահակ որդին իրեն զոհ ընէ: Երբոր կը պատահարատուէր Աբրահամ հրամանը կատարելու, Աստուած արգիլեց, և խոստացաւ Աբրահամու որ իր որդիքը երկնքի աստղերուն ու ծովու աւազներուն պէս անթիւ ընէ ու իրմով օրհնուի բոլոր մարդկային ազգը: Աբրահամ հարիւր եօթանասուներհինգ տարեկան մեռաւ, ու իրեն ժառանգ Իսահակ որդին թողուց:

1 Իսահակ ու իր որդին Յակոբ Աբրահամու հաւատքին ու հովուական կենացը հեռեւելով՝ անոր պէս օրհնուեցան Աստուծմէ: Իսահակ ուրիշ որդի մըն ալ ունէր Եսաւ կամ Եզով ունով, որ Եզովայեցւոց նախահայրն եղաւ:

2 Յակոբ, որ նաև Իսրայէլ այսինքն Աստուծոյ հ'ըսուի, աստուերկու որդիք ունեցաւ. անոնց մէջ աւելի անուանիներն են մէյմը 'Ղեւի' սրուն որդիքը Աստուծոյ ծառայութեանը նուիրուեցան. երկրորդ՝ Յուդա, ուսկից պիտի ելլէր Թագաւորական ցեղը և Քրիստոս փրկիչն աշխարհի, և երրորդ՝ Յովսեփ, որ ուրիշներէն աւելի սիրելի եղեր էր Յակոբայ:

3 Յովսեփայ եղբարքը վրան նախանձելով

1 Իսահակայ որդիքը սրոնք եղան:

2 Յակոբ ուրիշ ինչ անուն ունէր: — Յակոբայ որդւոցը մէջ սրոնք էին գլխաւորները: — Ո՞ր ցեղէն պիտի ծնանէր Քրիստոս:

3 Յովսեփայ պատմութիւնն ինչ է:

Տախեցին զինքը Մադիանայի վաճառականներուն, որ Եգիպտոս տարին զինքն ու Փարաւոն թագաւորին Պեասափրէս անունով գահճապետին ծախեցին: Գահճապետը իր անզգամ կնոջը Յովսէփայ վրայ ըրած զրպարտութեանը հաւատալով բանա դրաւ զինքը. անիկայ հրաշալի իմաստութեամբը քիչ ատենէն ելաւ ու մեծ փառքի հասաւ: Թագաւորին երազները մարգարէական հոգւով մեկնեւուն համար անոր երկրորդն եղաւ, ու Եգիպտոսի կառավարութեանը ինքը գլուխ կեցաւ (1716):

1 Եօթը տարի առատութիւն որ եղաւ, Յովսէփ իմաստուն նախատեսութեամբ պաշար ժողովելով՝ ետէն եկած եօթը տարուան սովին ատենը Եգիպտոսը նեղութենէ ազատեց: Երբոր իր եղբարքը ցորեն գնելու համար Եգիպտոս եկան՝ ինքզինքը անոնց յայտնեց Յովսէփ, ու հայրը քովը կանչեց, որ անով տեղով ելաւ Գնաց Եգիպտոս (1706):

2 Յակոբոյ զաւկրները քիչ ատենի մէջ բազմանալով մեծ ժողովուրդ ձևացան. Եգիպտացիք սկսան վրանին նախանձիլ ու անոնցմէ վախնալ.

1 Յովսէփ Եգիպտոսը սովէ ազատելու համար ինչ ըրաւ:

2 Փարաւոն ինչ ըրաւ Իսրայէլացիքը քիչընելու համար: — Մովսէս ինչպէս ազատեցաւ: — Մովսէս ինչո՞ւ Եգիպտոսէն փախաւ:

և ան առեմնի թագաւորը՝ որ Յովսէփը չէր ճանչնար, հրամայեց որ Իսրայէլացւոց մանչ զաւկընէրը մեռցունին (1573): Մովսէս ալ երբոր մեռցընելու համար Նեղոս գետը ձգեր էին՝ Փարաւոնի աղջիկը աեսաւ, վրան խղճաց, իր պալատը առաւ մեծցուց, ու Եգիպտացւոց գիտութիւնները սորվեցընել տուաւ անոր: Քառասուն տարուան եղած առեմնը Մովսէս տեսաւ որ Եգիպտացի մը Իսրայէլացւոց մը գէմ անիրաւութիւն կ'ընէր, զարկաւ սպաննեց զԵգիպտացին ու Մագիանացւոց երկիրը փախաւ Յովթոր քրմին քով, և անոր Աեպիովրա աղջիկը իրեն կին առաւ:

1 Մովսէս քառասուն տարի իր աներոյն ոչխարները արածելէն ետքը, Աստուած իրեն հրամայեց որ Եգիպտոս դառնայ և իր ժողովուրդը գերութենէ ազատէ (1492): Մովսէս իր Ահարոն եղբորը հետ մեկտեղ թագաւորին առջևն ելաւ ու խնդրեց որ թող այս որ Իսրայէլացիք ելլեն Եգիպտոսէ: Փարաւոնին հատացընելու համար որ զինքը Աստուած խրկեր է, և անոր խստասրտութեանը յաղթելու համար շատ զարմանալի հրաշքներ ըրաւ, ու Եգիպտոսի վրայ տասը ահասկ սպառիժ բերաւ որ կ'ը-

---

1 Մովսէս քանի տարի ետքը Եգիպտոս դարձաւ: — Ի՞նչ կերպով կրցաւ թագաւորը համոզել որ Իսրայէլացիքը թողու: — Ի՞նչ տօն դրաւ Մովսէս:

սուին Հարսած Եգիպտոսի: Աս հարուածներուն տասներորդն ու ամենէն սոսկալին ան է որ Եգիպտացւոց ամէն անգրանիկ զաւկընէրը մէկ գիշերուան մէջ մեռան. աս պատճառաւ Մովսէս Զարի կամ Պատ ըսուած տօնը գրաւ, որ սկսան Իսրայէլացիք ամէն տարի կատարել իրենց հրաշալի ազատութեանը յիշատակ:

1 Փարաւոն Մովսէսի ըրած հրաշքներովը սարսափած հրաման տուաւ որ Իսրայէլացիք ելլեն երթան. անոնք ալ Մովսէսի առաջնորդութեամբը վեց հարիւր հազար հոգի Եգիպտոսէն ելան. կարմիր ծովը երկու բաժնուեցաւ, ոտքով մէջէն անցան: Փարաւոն զիրենք թող աալուն վրայ զոջալով ետենէն ընկաւ ու ինչուան կարմիր ծովը մտաւ. բայց Մովսէս իր գաւազանը ծովուն վրայ երկընցընելուն պէս ծովուն ջրերը միացան, ու Փարաւոն բոլոր զօրքովը խղզուեցաւ:

2 Աստուած իր Ժողովուրդը Եգիպտացւոց բնութենէն ազատելէն ետքը, Սինա լեռան վրայ կայծակներու և փայլահանց մէջէն Մովսէսի ձեռքովը տասը պատուիրանքը տուաւ եր-

1 Իսրայէլացիք Եգիպտոսէն ելած ատենին քանի՞ հոգի էին. — կարմիր ծովէն ինչպէս անցան Իսրայէլացիք: — Փարաւոն երբոր Իսրայէլացւոց ետենէն ընկաւ ինչ եղաւ:

2 Աստուած Մովսէսի ձեռքովը ինչ պատուիրանք տուաւ Իսրայէլացւոց: — Ահարոն ինչ պատուոյ հասաւ:

կու քարէ տախտակներու վրայ գրած: Ահա-
րոն՝ Մովսէսի եղբայրը, քահանայապետ ա-
նուանեցաւ, և քահանայական իշխանութիւնը
իրմէ կտքը որդւոցը անցաւ, որ ինչուան Հոսով-
մայեցւոց Երուսաղէմն ու տաճարը կործանե-
լու ատենը կար:

1 Իսրայէլացիք քառասուն տարի անապատին
մէջ մտորած պարտեցան, վասն զի շատ անգամ
Աստուծակէ կ'ապստամբէին ու կուռք կը պաշ-
տէին, երբոր Աստուած վրանին պատիժներ կը
խորհէր ու հրաշքներ կ'ընէր՝ նորէն կը գառնային
զինքը կը պաշտէին. իրենց ճամբորդութեան
վերջերը Ամաղեկացւոց, Քանանացւոց, Ամով-
րահացւոց և Մադիանացւոց հետ պատերազ-
մներ ըրին, ու Մովսէսի աղօթքովը ամենուն ալ
յաղթեցին:

2 Մովսէս Աւետեաց երկիրը չմտաւ, միայն
Արարիմ լեռան վրայէն տեսաւ ան երկիրը, իրեն
յաջորդ գրաւ Յեսուսն (1452), Ժողովուրդը օր-
հնեցու հարիւր քսան տարե կան վախճանեցաւ:

3 Յեսուայ առաջնորդութեամբը Իսրայէլա-

1 Իսրայէլացիք որչափ ատեն մնացին անապա-
տին մէջ: — Իսրայէլացիք միշտ Աստուծոյ
երախտիքը ճանչցան:

2 Մովսէս Աւետեաց երկիրը մտաւ: — Մով-
սէսի յաջորդն ո՞վ եղաւ:

3 Յեսուս ինչ ըրաւ: — Յեսուայ մեռնելէն կտքը
որո՞ն հնազանդեցան Իսրայէլացիք:

ցիք ոտքով Յորդանան գետէն անդին անցան. Երեքով, Գայի, Գարաւոն և ուրիշ շատ քաղաքներ առաւ Յեսու, և բոլոր Աւետեաց երկրին տիրեց ու ան երկիրը տասուերկու ցեղերուն բաժնեց, և ինքը հարիւր տասը տարեկան մեռաւ (1438):

1 Յեսուայ մեռնելէն ետքը Իսրայէլացւոց կառավարութիւնը Յուդայի ցեղին ձեռքն էր տասը տարի, իրեք հարիւր քառասունը տարի ալ Իսաաի անունով իշխաններ ունեցան: Շատ անգամ կառաւարտութեան մէջ ընկան: Աստուած ալ իրենց մեղացը պատիժ՝ Փղշացւոց, Ամաղեկացւոց և ուրիշ այլազգեաց ձեռքը կը մտանէր: Երբոր կ'ապաշխարէին մեղքերնուն վրայ. Աստուած իրենց փրկիչ մը կը հանէր որ զիրենք ազատէ. ասոնք են Իսաաի ըստուած իշխանները:

2 Իսաաւորաց մէջ հռչակաւորներն են Գեդեոն, Յեփթայի, Սամիսոն, Հեղի քահանայապետը, Սամուէլ մարգարէն:

1 Իսրայէլացիքը կառավարող իշխանները ինչ կ'ըսուէին:

2 Իսաաւորաց մէջ անուանիներն որոնք եղան:

ԳԼՈՒԽ Բ.

Սաւուղ Բագասոր. — Դասիւն. — Սաւուղ. — Իւրայեւի Բագասոր-Յիւնը. — Յարայի Բագասոր-Յիւնը. — Բաբելոնի գեր-Յիւնը. — Դասիւն. — Կիրոս — Տաւրիս երկրորդ շին-Յիւնը. — Քահա-նայադեպոյ իւր-Յիւնը:

1 Սամուէլ մարգարէին քսան տարի դատաւորութիւն ընելէն վերջը Իսրայէլացիք ձանձրացած՝ խնդրեցին իրմէ որ թագաւոր մը դնէ իրենց: Սամուէլ ալ Աստուծոյ հրամանաւը Բեւիթամիսի ցեղէն Սաւուղն ընարեց ու զինքը թագաւոր օժեց (1079):

2 Քանի որ Սաւուղ զԱստուծոյ հաւատարիմ մնաց՝ Աստուած ալ զինքը զօրացուց որ ամէն թշնամեացը յաղթէ. բայց շատ չանցաւ, իր հոգարտութեամբն ու անհնազանդութեամբը Աստուծոյ երեսէն ընկաւ:

3 Դաւիթ մարգարէն որ Յուդայի ցեղէն էր, տասնըվեց տարեկան ընարուեցաւ Սաւուղայ տեղը, և Սամուէլ ծածուկ թագաւոր օժեց

1 Իսրայէլացիք Սամուէլէն ինչ խնդրեցին: —

Սամուէլ զո՞վ թագաւոր ընարեց:

2 Սաւուղ միշտ հաւատարիմ մնաց Աստուծոյ:

3 Սաւուղայ տեղը ո՞վ ընարուեցաւ թագաւոր, ու թագաւորելէն առաջ ինչ վտանգներէ ազատեցաւ Դաւիթ:

զինքը (1074): Դաւիթ մենամարտութեամբ Գոզիաթը սպաննեց, ու ազատեցաւ ան ամէն որոգայթներէն որ Սաւուղ անոր վրայ նախանձելով կը լարէր զինքը մեռցընելու:

1 Երբոր քսան տարի թագաւորելէն ետքը մեռաւ Սաւուղ, Դաւիթ թագաւորեց բոլոր Իսրայէլացւոց, Փղշտացւոց ձեռքէն տապանակն ազատեց, ու Երուսաղէմի Սիօն միջնաբերդը տարաւ: Մովաբացւոց, Ասորւոց, Եգիպտացւոց յաղթելով տէրութիւնը Միջերկրական ծովէն ինչուան Եփրատ գետը ընդարձակեց: Երկու մեծամեծ մեղքերով զԱստուած բարկացուց. բայց շուտ մը երբոր զղջաց ու ապաշխարեց՝ Աստուած թողութիւն տուաւ իրեն: Արիսողոմ որդին իրմէ ապստամբեցաւ, բայց Դաւիթ անոր մահը լսելով լացաւ վրան: Երուսաղէմի տաճարին հիմը ձգեց, ու քառասուն տարի թագաւորելէն վերջը եօթանասուն տարեկան մեռաւ:

2 Դաւիթ յաջորդեց Սողոմոն որդին բարեպաշտ ու խաղաղասէր (1019): Երբոր իրեն հարցուց Աստուած թէ ի՞նչ կ'ուզես որ տամ քեզի:

1 Սաւուղ քանի՞ տարի թագաւորեր էր: — Դաւիթ թագաւորելէն ետքը ի՞նչ դորձքեր ըրաւ: — Ի՞նչ յաղթութիւններ ըրաւ: — Ի՞նչ մեղքեր ըրաւ: — Ի՞նչ շէնք սկսաւ շինել: — Քանի՞ տարեկան մեռաւ:

2 Դաւիթ ո՞վ յաջորդեց: — Սողոմոն ի՞նչ կատարելութիւններ ունէր:

Սողոմոն իմաստութիւն խնդրեց, Աստուած ալ իրեն իմաստութեան հետ նաև հարստութիւն ու փառք տուաւ:

1 Սողոմոն Գաւթի սկսած տաճարը եօթը տարուան մէջ լմբնցուց, ու փառաւոր հանդիսով նաւահասիքը կատարեց (1008): Անկէջ զատուրիչ փառաւոր պաշտաններ ու քաղաքներ շինել տուաւ, և Երուսաղէմ քաղաքը պարսպով պատեց: Եգիպտացւոց թագաւորին հետ խնամութիւն ըրաւ. Տիւրոսի թագաւորին հետ ալ բարեկամացաւ ու անկէջ ճարտար դորձաւորներ ու շէնք շինելու ազնիւ նիւթեր առաւ: Նսււեր շինեց Կարմիր ծովուն վրայ որ կ'երթային Սովիերէն ու Թարշիշէն սսկի, փղոսկր ու խընկեղէն կը բերէին: Իր իմաստութեան համբաւը ամէն տեղ տարածուեցաւ, ինչուան Սարայ թագուհին իր իմաստութիւնը փորձելու համար Երուսաղէմ եկաւ:

2 Սողոմոն իր յաջողութեանցը մէջ չկրցաւ ինչուան վերջը իր իմաստութեանը հետեիլ, և

1 Ի՞նչ շէնքեր շինեց Սողոմոն: — Տէրութիւնը ինչպէս ծաղկեցուց: — Անունը որչափ մեծցաւ: — Ո՞վ եկաւ Սողոմոնի իմաստութիւնը փորձելու:

2 Սողոմոն ինչուան ետքը Աստուծոյ հաւատարիմ մնաց: — Աստուած ի՞նչ պատիժ տուաւ Սողոմոնի անոր ապերախտութեանը համար: — Քանի՞ տարի թագաւորեց Սողոմոն:

մտայաւ զԱստուած որ իրեն խմաստութիւն, հարստութիւն ու փառք տուեր էր: Երուսաղէ, մի մօտ շէնքն վրայ Ամենացւոց Մողոք կուսքին սեղան մը կանգնել տուաւ, ու իր կապալազօ կանանցը խօսքէն շէլլելու համար անոնց պաշտած աստուածոցը զոհ մատոյց: Գաւթի սիրոյն համար խնայեց Աստուած իրեն, բայց սպառնացաւ որ մահուընէն ետքը Թագաւորութիւնը երկու պիտի բաժնէ: Քառասուն տարի Թագաւորելէն ետքը մեռաւ Սողոմոն յիսունըութ տարեկան (980):

1 Իրեն յաջորդեց որդին Ռորովամ: Իսրայէլացիք Սողոմոնին դրած տուրքերէն նեղացած ուղեցին որ որդին զանոնք քիչ մը Թեթեւցընէ: Ռորովամ խստութեամբ մերժեց զիրենք, ուստի մէկէն տասը ցեղը իրմէ ապստամբեցան, և իրենց Թագաւոր գրին Յերորովամը որ Սողոմոնի իշխաններէն մէկն էր. անով Իսրայէլի զառ Թագաւորութիւնը ձեւացաւ, ու Ռորովամի ձեռքը մնացին միայն Յուդայի և Բենիամինի ցեղերը:

2 Յերորովամ Աստուծոյ հրամանին գէմար գիլեց իր հպատակացը որ զոհի համար Երու-

1 Սողոմոնի ո՞վ յաջորդեց: — Ռորովամ ինչպէս ըրաւ Թագաւորութիւնը: — Ո՞վ էր Յերորովամ:

2 Ինչպէս ըրաւ Յերորովամ իր Թագաւորութիւնը:

սաղէմ չերթան. ինքը երկու ոսկի հորթ շինել տուաւ ու հրամայեց որ զանոնք սրաշտեն Իսրայէլացիք:

1 Գրեթէ բոլոր Իսրայէլի թագաւորները Յէրոբովամայ ամբարշտութեանը հեռեցան՝ ասանունինը թագաւոր, որ երկու հարիւր վաթսու նուերկու տարիի չափ թագաւորեցին: Ասոնց մէջ գլխաւորներն են:

2 Աքաաբ, որ իր Յեզաբէլ կնկանը խորհրդովը՝ որ Տիւրոսի թագաւորին աղջիկն էր, Իսրայէլացւոց մէջ կուսքերը շատցուց, ու ինքը սրտերազմի մէջ զարնուելով մեռաւ (905):

3 Ոքոզիա որ ՂԵղիսէ մարգարէն հալածեց (902):

4 Յէու ամբարիշտ Յեզաբէլը աշտարակէ մը վար նեռել տալով սպաննեց (889):

5 Յովաս յաղթեց Ասորւոց և Յուդայի Ամասիա թագաւորին (847):

1 Իսրայէլի թագաւորները ինչպէս ըրին իրենց թագաւորութիւնը: — Քանի՞ թագաւոր ունեցան Իսրայէլացիք: — Քանի՞ տարի քչեց Իսրայէլի թագաւորութիւնը:

2 Աքաաբ ինչ ըրաւ:

3 Ոքոզիա ինչ ըրաւ:

4 Յէու ինչ կողմանէ անուանի է:

5 Յովաս ինչ յաղթութիւններ ըրաւ:

1 Ովսէէ, որ Իսրայէլի վերջին թագաւորն էր զաւ (727): Ասորեստանեայց Սաղմանասար թագաւորը յաղթեց անոր ու թագաւորութիւնը կործանելով տասը ցեղը Նինուէ տարաւ որ հոն կուսպաշտ ազգաց հետ խառնուեցան: Ասոնց մէջն էր նաև Տորիթ:

2 Յուգայի թագաւորքն ալ շատ անգամ կուսպաշտութիւն ընելնուն համար Աստուած Իսրայէլի թագաւորաց պէս ղիրենք ալ պատժեց:

3 Ռորովամայ թագաւորութեան հինգերորդ տարին (915) Եգիպտացոց Սոսակիմ թագաւորը Երուսաղէմը առաւ և բոլոր քաղաքն ու սաճարը կողոպտեց:

4 Ռորովամայ որդին Աբիա տարի մը թագաւորեց. եակէն նստաւ որդին Ասա որ քառասունըմէկ տարի թագաւորեց. անոր ալ յաջորդեց որդին Յովսափաա աստուածապաշտ թագաւորը, որ նորէն ծաղկեցուց արգարութիւնը, նաւարկութիւնը, ու ղինուորական արուեստը:

1 Իսրայէլի վերջին թագաւորը ո՞վ էր: — Ովսէի ատեն ի՞նչ պատահեցաւ: — Սաղմանասարայ Նինուէ տարած գերիներուն մէջ ո՞վ կար նշանաւոր:

2 Յուգայի թագաւորութիւնը աստուածապաշտութեան կողմանէ ի՞նչպէս էր:

3 Ռորովամայ թագաւորութեան հինգերորդ տարին ի՞նչ պատահեցաւ:

4 Ռորովամայ ո՞վ յաջորդեց: — Յովսափաա ի՞նչ կողմանէ անուանի է:

1 Յովրամ, Յովսափատայ որդին, Իսրայէլի Աքաաթ Թագաւորին Գոգողիա ազջիկը իրեն կին առաւ, ու Թագաւորութիւնը եղբարցը սպանմամբը սկսաւ: Փղշտացւոցմէ յաղթուելով որդւոցը հետ մէկտեղ ինքն ալ սպաննուեցաւ, և անոնցմէ մէկը միայն, այսինքն Ոքոզիան ազատեցաւ որ իրեն յաջորդեց (893):

2 Ոքոզիա երբոր Յեուէն սպաննուեցաւ, իր մայրը Գոգողիան որ Յովրամայ այրին էր ինքը Թագաւորելու համար Ոքոզիայի բոլոր որդեքը մեռցնեւ տուաւ (889):

3 Միայն Յովաս, որ մէկ տարեկան էր, մեծ մօրը կատաղութենէն ազատեցաւ Յովիգայէ քահանայապետին ձեռքովը որ տաճարին մէջ մեծցուց զինքն ու ետքը Թագաւորեցուց: Յովիգայէ քահանայապետը երբոր վախճանեցաւ, Յովաս կռապաշտութիւն սկսաւ ընել ու Յովիգայեայ որդին Չաքարիա քահանայապետը իրեն աստուածապաշտութիւն քարոզելուն համար քար կոծեւ տուաւ:

4 Ամասիա, հօրը պէս կռապաշտ, քսանըվեց տարի Թագաւորելէն ետքը հօրը պէս ալ սպաննուեցաւ (843):

- 1 Յովրամ ինչպէս ըրաւ Թագաւորութիւնը:
- 2 Ոքոզիա ինչ եղաւ: — Գոգողիա ինչ անգըթութիւն ըրաւ:
- 3 Ո՞վ ազատեցաւ Գոգողիայի ձեռքէն: — Յովաս ինչուան ետքը աստուածապաշտ մնաց:
- 4 Յովասայ ո՞վ յաջորդեց:

1 Իրեն յաջորդեց որդին Ողիա: Իր Թագաւորութիւնը որ յիսոււնուերկու տարի աւեց, առջի տարիները փառաւոր եղաւ. բայց երբոր օրինաց դէմ ուղեց քահանայի պաշտօն ալ կատարել, բորոտեցաւ ու Թագաւորութիւնը Յովաթամ որդւոյն Թողուց:

2 Յովաթամ առջի բերան միայն հօրը աստուածպաշտութեանը հետեւեցաւ, և իրեն յաջորդ Թողուց Աքազ որդին:

3 Աքազ ամբարիշտ ու անգութ Թագաւորը, երբոր Իսրայէլի Թագաւորներուն դէմ Ասորեստանեայց Թագաւոր Բազազ Թագաւորէն օգնութիւն խնդրեց, ան ալ եկաւ բոլոր տէրութիւնը կողոստեց:

4 Իսրայէլի Թագաւորութեան կործանելէն վեց տարի առաջ՝ Նզեկիա որ Գաւթէն վերջը նստած Թագաւորաց մէջ ամենէն աստուածապաշտն ու արդարն էր, Աքազին յաջորդեց: Անեքերիմ Սաղմանասարայ որդին և յաջորդը անհամար զօրքով եկաւ զինքը Նրուսաղէմի մէջ պաշարեց. նոյն գիշերը հրեշտակ մը Ասորեստանը

1 Ամասիայի յաջորդ ո՞վ եղաւ. — Ողիա քանի՞ տարի և ինչպէս Թագաւորեց:

2 Յովաթամ ինչպէս ըրաւ. Թագաւորութիւնը. — Յովաթամոյ ո՞վ յաջորդեց:

3 Աքազ ինչ ըրաւ:

4 Աքազին ո՞վ յաջորդեց. — Նզեկիայի ասէն ինչ բան պատահեցաւ. — Նզեկիան քանի՞ տարի Թագաւորեց, և իրեն յաջորդը ո՞վ եղաւ:

տանեայց բանակը ջարդեց, և Սենեքերիմ սարսափած թողուց փախաւ Նինուէ: Եղեկիան քրսանըինը տարի թագաւորեց, և իրեն յաջորդեց որդին Մանասէ:

1 Մանասէ բոլոր Ժողովրդեան հետ սկսաւ կռապաշտութիւն ընել. անոր համար Աստուած զինքը ձեռքէ թողուց, թշնամիքը վրան եկան յաղթեցին ու զինքը Բաբելոն գերի տարին (690): Երբոր Մանասէ իր Ժողովրդեանը հետ զջուղի եկաւ, ապաշխարեց, նորէն աթուր դարձաւ ու Աստուծոյ խնամքովը Ասորեստանեայց զօրացը ձեռքէն ազատեցաւ:

2 Նաբուքոդոնոսոր Ասորեստանի թագաւորը իր Հողովեանէս զօրապետը Հրէից վրայ խրկեց որ զանոնք նուաճէ. Յուդիթ զինքը սպաննեց ու Հրէայքը գերութեան վտանգէն ազատեց (648): Մանասէ յիսունը հինգ տարի թագաւորեւէն ետքը աթուր Ամեն որդւոյն թողուց որ երկու տարի միայն թագաւորեց:

3 Յովսիա, Ամենի որդին (641) կռապաշտութիւնը ջնջեց, աաճարը նորոգեց ու Աստուծոյ

- 1 Մանասէ ինչ մեղք ըրաւ, և ինչպէս պատժուեցաւ:
- 2 Նաբուքոդոնոսոր զով խրկեց Հրէից վրայ. — Հողովեանէսը ո՞վ սպաննեց. — Մանասէին ո՞վ յաջորդեց:
- 3 Յովսիա ինչպէս ըրաւ թագաւորութիւնը. — Ինչպէս մեաւաւ. — Իրեն ո՞վ յաջորդեց:

սաշտօնը առջինին պէս հաստատեց. բայց երբոր անխոհեմութեամբ ուղեց արգիլէլ որ Նեքաւով Եգիպտացւոց թագաւորը Ասորեստանեայց վերայ չէրթայ. պատերազմի մէջ սպաննուեցաւ: Յովսիա երեսունըմէկ տարի թագաւորեց, և անոր տեղը Նեքաւով թագաւոր դրաւ Յովսիայի որդին Յովակիմը:

1 Յովակիմայ թագաւորութեան չորրորդ տարին Ասորեստանի թագաւորը Նաբուքոդոնոսոր Բ, գրեթէ բոլոր Ասիան նուաճելէն ետքը՝ Երուսաղեմի ալ տիրեց, ու բոլոր բնակիչքը Բաբելոն գերի տարաւ (606): Անոնց մէջ էր նաև Դանիէլ՝ տասներհինգ տարեկան:

2 Յովակիմ հարկ խոստանալով ազատեցաւ ու գարձաւ նորէն թագաւորեց. բայց երբոր իրէք տարիէն վերջը ապստամբիլ ուղեց, Նաբուքոդոնոսոր վրան վազեց, յաղթեց, բանեց զինքը մեռուց ու Երուսաղեմի նորէն տիրեց: Իրէք ամսէն երբորդ անգամ տիրեց Նաբուքոդոնոսոր Երուսաղեմի, թագաւորութիւնը Յովակիմայ Յեքոնիա որդւոյն ձեռքէն առաւ ու անոր եղբորորդւոյն Սեզեկիայի տուաւ:

-
- 1 Յովակիմայ թագաւորութեան չորրորդ տարին ինչ պատահեցաւ. — Դանիէլ Բաբելացւոց գերութեան տակնը քանի՞ տարեկան էր:
- 2 Յովակիմ ինչպէս ազատեցաւ գերութենէն. — Նաբուքոդոնոսոր ինչ կերպով տիրեց Հրէաստանի:

1 Սեդեկիա սահմանակից Թագաւորաց վրայ յոյսը դրած՝ Երեմիա մարգարէին խորհուրդները արհամարհ ու Բաբելացւոց եց Թագաւորին վրայ պատերազմի ելաւ: Նաբուքոդոնոսոր Երուսաղէմը պաշարեց ու առաւ և տաճարը այրեց, Սեդեկիային աչուքները հանեց ու անոր հետ մէկտեղ բոլոր Հրէից մեծամեծներն ալ Բաբելոն դերի տարաւ (588):

2 Ասանկով Յուդայի Թագաւորութիւնն ալ իրեք հարիւր իննսուներկու տարի գիմանալէն ետքը կործանեցաւ:

3 Նաբուքոդոնոսոր Երուսաղէմէն կողոպտած գանձերովը Ասորեստանեայց Բահաղ կամ Բէլ կուսքին ոսկիէ արձանը Թափել տուաւ, ու հրամայեց Իսրայէլացւոց որ անիկայ պաշտեն: Իսրայէլացւոց մէջէն իրեք կարիճ՝ երիտասարդներ՝ Անանիա, Աղարիա և Միսայէլ յանձն չառին: Նաբուքոդոնոսոր զիրենք բորբոքած հնոցի մէջ ձգել տուաւ. բայց հրաշքով աղատեցան:

4 Դանիէլ ալ Թէպէտ և Նաբուքոդոնոսորայ պալատը կը բնակէր, բայց իր նախնեաց հաւատ-

1 Սեդեկիա ինչպէս ըրաւ Թագաւորութիւնը, և ինչպէս պատժուեցաւ:

2 Յուդայի Թագաւորութիւնը քանի՞ տարի քըշեր էր:

3 Նաբուքոդոնոսոր Երուսաղէմէն կողոպտած գանձերով ինչ շինեց. — իրեք մանկանց պատմութիւնը ինչ է:

4 Դանիէլ ինչպէս կը բնակէր պալատին մէջ:

քին վրայ միշտ հաստատուն կեցած էր. Աստուծոյ ազգեցութեամբը յայտնեց Շուշանայ անմեղութիւնն, որ երկու անգամ ծերերու զբրպարտութեամբը քարկոծելու կը տանէին:

1 Աստուած Նարուբոդոնոսորայ հպարտութիւնը պատժելու համար խելքը գլխէն տուաւ: Վանառուեցաւ Նարուբոդոնոսոր իր պալատէն, շատ տարիներ գնաց լեռները անասնոց մէջ պարտեցաւ ու անոնց պէս խոս կ'ուսէր:

2 Իրեն յաջորդեց որդին Իմարովգաք (362) որ ՉԲանիէլ ստիպեց կռոց երկրպագութիւն ընելն, բայց Բանիէլ Բեւայ քուրմերուն խարէութիւնը իմացնելով ազատեցաւ: Առիւծներուն գուրընեակցին զինքը, հոն ալ անվնաս մնաց:

3 Բանիէլ Բաղտասար թագաւորին պալատին պատին վրայ աներևոյթ ձեռքով մը գրուած իրէք խորհրդաւոր բառերուն նշանակութիւնը մեկնեց անոր. Մահ դժուար է, և Բաբելոն պիտի կործանի՝ ըսաւ, և մարգարէութիւնը կատարուեցաւ:

1 Նարուբոդոնոսոր ինչպէս պատժուեցաւ Աստուծամէ:

2 Նարուբոդոնոսորայ յաջորդը ինչպէս վարուեցաւ Բանիէլի հետ:

3 Բանիէլ Բաղտասար թագաւորին վրայ ինչ մարգարէութիւն ըրաւ:

1 Կիւրոս թագաւորութեանը առաջին տարին (536) հրովարտակ հանեց որ Հրեայք նորէն Հըրէաստան դառնան ու Երուսաղէմի տաճարը շինեն: Զօրաբարէլ Յեքոնիա թագաւորին թողը ու Յեսու Յովսեփէկեանց քահանայապետը յիսուճուէրկու հազար Հրեայ հեաերնին առած՝ կեան Երուսաղէմ ու սկսան քաղաքը նորոգել՝ տաճարը շինել: Սամարացիք վրանին նախանձեցան ու տասնըչորս տարի շէնքը դադրեցընել տուին, բայց անոնք ետքը նորէն սկսան ու չորս տարուան մէջ լմընցուցին: Հինգ տարի ետքը Գանիէլ մարգարէն հարիւր տասը տարեկան մեռաւ (511):

2 Կիւրոսի յաջորդներն ալ Հրէից վրայ սէր ցըցուցին: Անոնց պաշտպանութեամբը Եզր ու ետքը Նեէմի Բարեւոնի գերութենէն ժողովըրդեան մէջ մտած զեղծմունքնէրը մաքրեցին և աստուածպաշտութիւնը ծաղկեցուցին:

3 Նեէմեայ մեանէլէն ետքը ժողովըրդեան կառավարութիւնը քահանայապետաց ձեռքը անցաւ:

1 Հրեայք ինչպէս ազատեցան Բարեւոնի գերութենէն. — Երուսաղէմի տաճարը ինչ կերպով ու քանի տարուան մէջ շինուեցաւ. — Տաճարը շինողներուն գլխաւորները որոնք էին:

2 Կիւրոսի յաջորդներն ինչպէս վարուեցան Հըրէից հետ. — Ան առեանները Հրէից մէջ աստուածպաշտութիւնը ծաղկեցընող ո՞վ եղաւ:

3 Նեէմիէն ետե Հրէից կառավարութիւնը որոնց ձեռքը անցաւ:

1 Յազգոսի քահանայապետութեան ժամանակը Մեծն Աղեքսանդր Տիւրոսի վրայ երթալու ատեն Հրէիցմէ սրաշար ուղեց. Յազգոս, Պարսից Դարեհ թագաւորին հաւատարիմ մնալու համար չուղեց Աղեքսանդրի օգնել. անոր համար Աղեքսանդր Տիւրոսը առնելուն պէս Երուսաղէմի վրայ եկաւ: Ան ատենը Յազգոս քահանայապետական զգեստներով ուրիշ շատ քահանաներ ալ հեռը Աղեքսանդրի գիմացը ելաւ. աս որ տեսաւ Աղեքսանդր, ձիէն վար իջաւ, քահանայապետին երկրպագութիւն ըրաւ՝ որուն ճակատին վրայ Աստուծոյ անունը գրուած էր: Երուսաղէմ մտաւ ու Աստուծոյ շնորհակալութեան զոհեր ու ընծաներ մատոյց և Հրէից շատ ազատութիւններ տաւ (332):

2 Աղեքսանդրի մահու ընէն վերջը հանգիստած պատերազմներուն ատեն Հրէաստան ալ Ասորւոց երկրին ու Եգիպտոսի մէջտեղը գանուելով մէյմը Ասորւոց ձեռքը կ'իյնար մէյմը Եգիպտոսացւոց: Պաղոմէոս Ղազոս Եգիպտոսացւոց թագաւորը շարաթ օր եկաւ Երուսաղէմը առաւ ու հարիւր հազար Հրէայ Աղեքսանդրիա տարաւ:

1 Յազգոսի քահանայապետութեան ժամանակը ինչ պատահեցաւ:

2 Աղեքսանդրի մահու ընէն վերջը Հրէաստանի ո՞վ տիրեց. — Պաղոմէոս Ղազոս ինչպէս առաւ Երուսաղէմը:

1 Անոր որդին Պաղտէոս Փիլադելզիոս փափաքելով որ իր դրքատանը մէջ Հրէից աստուածաշունչն ալ գանուի՝ եօթանասունուերկու գիտուն բարունիներու յունարէն թարգմանել ատաւ, և ան թարգմանութիւնը ըսուեցաւ Քարգմանութիւն Եօթանասնից (284):

ԳԼՈՒԽ Գ.

Շմանն քահանայադէպ, և Պաղտէոս Բագատը. — Հրէայք Եփեղատոցոյն Ասորոց Բագատներուն ինչէն ի՛նչնին. — Ոնիա քահանայադէպ և Հէշիդորոս. — Անփոփոխի անգլոսլիանները. — Միւրայեցիք. — Քաղաքիան պաբերալճ. — Պոմպէոս Երեսուզիճ ի՛տանէ. — Հերշիւն Հրէից Բագատը. — Քրիստոսի Ծնունդը. — Հերշիւնի ճահը. — Արեւշտոս պաբադէպ. — Փիլիպպոս և Հերշիւն շրջորդադէպք. — Պիղաբոս Բագատը Հրէափոխի. — Քրիստոսի ճահը. — Հրէից ապոփոսլիանը. — Երեսուզիճ պաղտէոս ասունիւը. — Հրէից ցրտիւը:

1 Շմանն ի քահանայապետին ատենը Եփեղատացոց թագաւորը Պաղտէոս Փիլոպատովը յաղթեց Ասորոց Անախորոս թագաւորին, Երու-

1 Պաղտէոս Փիլադելզիոս ինչպէս թարգմանել ատաւ աստուածաշունչը:

2 Շմանն ի քահանայապետին ատենը ինչ պատահեցաւ. — Պաղտէոս Փիլոպատովը ինչպէս մտաւ սրբութիւն սրբոցը:

սաղէմ եկաւ, ու Աստուծոյ զոհ մատուցանելէն ետքը՝ ուղեց սրբութիւն սրբոցն ալ տեսնել, շատ գէմ կեցաւ քահանայապետը ըսելով որ օրինաց գէմ է. բայց անիկայ մտիկ չբրաւ՝ ներս մտաւ և մէկէն ասգիս անդին զարնուելով անդամալոյծ ընկաւ գետինը: Մառաները շուտ մը տաճարէն դուրս հանեցին զինքը ու հազիւ խելքը գլուխը եկաւ: Սաստիկ բարկացած՝ Երուսաղէմէն ելաւ գնաց որ աս նախատանաց վրէժը հանէ. բայց բարկութիւնը շուտ անցաւ, ու Հրէից ազատութիւններ տուաւ:

4 Հրեայք որ ինչուան ան ատենը Եգիպտացւոց թագաւորներուն հաւատարիմ կեցեր էին, սկսան Ասորւոց թագաւորներուն կողմը բռնել Մեծին Անախոքոսի ատենը (211):

2 Ոնիա քահանայապետին գէմ թշնամացաւ Սիմոն տաճարին վերակացուն ու ժողովրդեան մեծամեծ հալածանքներ քաշելու պատճառ եղաւ: Վասն զի գնաց Սելեւկոս թագաւորին իմացուց թէ տաճարը անբաւ գանձ կայ. Սելեւկոսն ալ Հեղիոգորոս իշխանը խրկեց որ երթայ ան գանձերը վերցընէ:

3 Երբոր Հեղիոգորոս բռնի տաճարը մանկելով

4 Հրեայք ինչուան երբ հպատակ մնացին Եգիպտացւոց թագաւորներուն. — Ո՞ր թագաւորին ատենը Ասորւոց կողմն անցան:

2 Հրէից քաշած հալածանքներուն առաջին պատճառն ո՞վ եղաւ:

3 Հեղիոգորոսին ինչ պատահեցաւ:

կ'ուզէր կողոպտել, հրաշքով դուրս ձգուեցաւ ու մեռելի պէս գեալինն ընկաւ: Քովիններուն աղաչանքովը զո՛հ մատոյց Ոնիա քահանայապետար. Հեղինոգորոս ալ արթնցաւ ու սարսափած ետ դարձաւ:

1 Քիչ ատենէն Անտիոքոս թագաւորը եկաւ Երուսաղէմը պաշարեց (170), առաւ, բնակչաց մեծ մասը սպաննել առաւ, մնացածն ալ դերի ծախեց. տաճարին գանձերն սւ սրբազան անօթներն ալ առաւ ու տաճարը Ողիմպեան Արամաղգոյ նուիրեց:

2 Կասպաշտուածիւնը յանձն չառնելով նահատակուող Հրէից մէջ հռչակաւորներն են Եղիազար ծերունի քահանայն և Եօթն եղբարք որ իրենց բարեպաշտ մօրը հետ չարաչար տանջանքներով մարտիրոս եղան:

3 Անոնք որ ոչ Աստուծոյ օրինացը դէմ կ'ուզէին ընել և ոչ ալ թագաւորին դրած պատիժները քաշել՝ Երուսաղէմէն կը փախչէին: Ասոնց մէկէր նաև Մատաթիա քահանան:

4 Երբոր ան փախստականները շատցան, ժողովեց Մատաթիա և իր հինգ որդիքը մէկտեղ ա-

1 Հեղինոգորոսի պատժուելէն ետքը ինչ հանգիստ պեցաւ:

2 Հրէից մէջ որոնք եղան ան ատենը հաւատքի համար նահատակուող:

3 Հալածանքէն աղաաիլ ուղողները ինչ կ'ընէին:

4 Մատաթիա ինչ քաջութիւն ըրաւ. — Մատաթիայի սվ յաջորդեց:

առժ դնաց շատ քաղաքներու տիրեց, կոոց սե. զանները կործանեց ու շատ ուրացող Հրեաներ սպաննեց (168): Տարիէ մը ետքը ինքն որ մե. աւա, իշխանութիւնը թողուց իր որդւոյն Յուգա Մակարէի:

1 Յուգա Մակարէ Անտիոքոսի զօրավարներուն յաղթեց, Երուսաղէմ մտաւ, սաճարը մաքրեց, ու քահանայապետ գրուեցաւ. Հռովմայեցւոց հետ դաշնակցութիւն ըրաւ, բայց Ասորւոց թա. գաւորին գէմ պատերազմելու ատեն քաջութեամբ մեռաւ:

2 Յուգայի տեղը քահանայապետ եղաւ եղ. բայրը Յովնաթան, անոր ալ յաջորդեց Շմաւոն եղբայրը:

3 Շմաւոն այնպիսի քաջութեամբ ու խոհե. մութեամբ վարուեցաւ՝ որ իր հայրենիքն Ասոր.ւոց ծառայութենէ ազատեց. բայց իր փեսան Պողոմէոս զինքն սպաննեց, և տեղը անցաւ որ. դին Յովհաննէս Հիւրկանոս (135):

4 Հիւրկանոսի քահանայապետութեան ատե.

- 1 Յուգա Մակարէ ինչ քաջութիւններ ըրաւ:
- 2 Յուգայի ո՞վ յաջորդեց. — Յովնաթանի յա. ջորդը ո՞վ եղաւ:
- 3 Շմաւոն ինչպէս ըրաւ քահանայապետութիւնը. — Շմաւոնի ո՞վ յաջորդեց:
- 4 Հիւրկանոսի ատենը ինչ պատահեցաւ. — Հիւրկանոս ինչպէս գլուխ քաջեց Ասորւոց թագաւորներէն:

նը Անախոբոս եկաւ Երուսաղէմը պաշարեց :
 Հիւրկանոս չկրցաւ դէմ կենալ, ու շատ գանձ
 տալով հաշտութիւն ըրաւ հետը : Բայց քիչ ա-
 տենէն երբոր Անախոբոս Մարաց վրայ գնաց՝
 Հիւրկանոս ատեն գանձելով Հրէաստանի շատ
 քաղաքները Ասորոց ձեռքէն առաւ :

1 Երբոր Հիւրկանոս Տեաւ (107), անդրանիկ
 որդին Արիստաբուզոս կառավարութեան կեր-
 պը փոխեց, ու Թագաւորը ըսուեցաւ. իր եղբար-
 քը բանա դրաւ, անոնցմէ մէկն ալ սպաննեց և ին-
 քը քիչ ատենէն խղճմտանքէն տանջուելով մե-
 աւաւ :

2 Աղէքսանդր Արիստաբուզոսի եղբայրը աղա-
 տութիւն գանձելով անոր տեղը անցաւ, մնացած
 եղբայրները սպաննեց, ու երեսունուիրեք տա-
 րուան Թագաւորութեանը ատենուան մէջ պա-
 տերազմէ աչք չբացաւ :

3 Աղէքսանդրի մեռնելէն ետեւ երկու որդիքը
 Հիւրկանոս և Արիստաբուզոս սկսան իրարու
 ձեռքէ յափշտակել Թագաւորութիւնը, Պոմ-
 պէոսի պաշտպանութեանը ասպաւինելով : Եւ ո-
 բովհետեւ Արիստաբուզոսի կողմը եղողները Պոմ-
 պէոսի չէին Թողուցած որ Երուսաղէմ մանէ՝ ա-
 նիկայ բանի տիրեց քաղաքին (63), Հիւրկանոսը

1 Հիւրկանոսի ո՞վ յաջորդեց. — Արիստաբու-
 զոս ինչպէս Թագաւորեց :

2 Արիստաբուզոսի յաջորդը ո՞վ եղաւ :

3 Աղէքսանդրի մեռնելէն ետքը ինչ հանդիպե-
 ցաւ. — Պոմպէոս ինչպէս տիրեց Երուսա-
 ղեմի :

քահանայապետութեանը մէջ հաստատեց, բոլոր
Հրէաստանի վրայ տուրք գրաւ և Արիստարու-
ղոսն ու անոր որդիքը Հռովմ գերի տարաւ:

1 Պոմպէոսի մահուընէն վերջը Անտիպատրոս
փառասէր Եգովմայեցին Յուլիոս Կեսարին աչքը
մտնելով ու Հռովմայեցի գրուելով իր Փասայէլ
որդին Երուսաղեմի ու բոլոր գաւառին հուսա-
հալ գնել տուաւ, ու Հերովդէս որդին ալ Քալի-
լիայի. որով Հիւրկանոս արաաքին իշխանութե-
նէն զրկուեցաւ ու միայն քահանայապետ մնաց:

2 Երբոր Արիստարուղոսի որդին Անտիգոնոս
Պարթեւաց օգնութեամբը եկաւ Երուսաղեմի
տիրեց, Հերովդէս Հռովմայեցւոց սպաւինեցաւ,
ժերակոյտն ալ զինքը թագաւոր Հրէաստանի ա-
նուանեց: Հերովդէս Անտոնիոսի ջօրքովը Երու-
սաղեմի տիրեց (38), Անտիգոնոսի հուսակցացը
մեծ մասը սպաննել տուաւ, զինքն ալ հռովմ
խրկեց ու հոն գլուխը կտրեցին: Ոկտաւիանոսի
ու Անտոնիոսի պատերազմին ատենը Հերովդէս
Անտոնիոսին կողմը բռնեց. բայց երբոր անիկայ
յաղթուեցաւ, Հերովդէս վախցած շատ ընծա-
ներով գնաց Հռօգոս, Ոկտաւիանոսին սիրաը
առաւ (20):

3 Ան ատենները աշխարհիս սկիզբէն 'ի վեր

1 Պոմպէոսի մահուընէն ետքը Հրէից վիճակը
ինչպէս կզաւ:

2 Հերովդէս ինչ կերպով թագաւորեց:

3 Որ ատեն և ո՞ւր ծնաւ Քրիստոս. — Հրէայք
հաւատացին Քրիստոսի:

խոստացած փրկիչն Յիսուս Քրիստոս Որդին Աստուծոյ Հրէաստանի Բեթղեհէմ գեղին մէջ ծընաւ: Հրէայք զինքը Մեսիայի անզջընդունեցան. վասն զի կարծէին որ Մեսիան երբոր գայ՝ պատերազմներով զիրենք գերութենէ պիտի ազատէ: ու բոլոր աշխարհիս պիտի տիրէ:

1 Հերովդէս լսելով թէ Հրէից թագաւոր ծներ է վախցաւ որ չըլլայ թէ թագաւորութիւնը ձեռքէն առնէ. ուստի զինքը մեռցընելու համար հրաման հանեց որ Բեթղեհէմի ու անոր քովերը երկու տարեկանէ վար եղած ամէն աղաքը մեռցընեն: Բայց աս անգութ հրամանովը վախճանին չհասաւ. վասն զի Քրիստոս Եգիպտոս տարուեցաւ ու հոն մնաց ինչուան Հերովդէսի մահը:

2 Հերովդէս նաև իր որդւոցը արիւնը թափեց. և իր ամբարշտութեանցը պատիժ՝ որդնուեցաւ ու չարաչար ցաւերով մեռաւ:

3 Հերովդէսէ յաջորդեց որդին Արքեղայոս, որ հօրը փառաւոր թաղումընելէն ետքը Հռովմ գնաց որ հօրը տեղը թագաւոր գրուի (3, Քրէստէ ետք իմ Քրէստոսի Բաւմանին): Բայց Օգոստոս

1 Հերովդէս երբոր լսեց Քրիստոսի ծնունդը ինչ ըրաւ:

2 Հերովդէս ուրիշ ինչ անդթութիւն ըրաւ, ու ինչպէս մեռաւ:

3 Հերովդէսի յաջորդը ո՞վ եղաւ. — Արքեղայոս բոլոր Հրէաստանի տիրեց:

կայսրը Հերովդէսի քրոջը Սողոմէին ազաջան, քովը թագաւոր չանուանեց զինքը՝ հապա միայն Հրէաստանի կէսին վրայ ազգապետ դրաւ. մէկալ մասին ալ կէսը Փիլիպպոսի տուաւ, կէսն ալ Արքեղայոսի եղբօրը որ Հերովդէս Անթիպաս կ'ըսուէր:

1 Երբոր Արքեղայոս Հրէաստան դարձաւ՝ անգթութիւններովը ամենուն ատելի եղաւ. Հըրեայք Օգոստոս կայսեր գանդատեցան, ան ալ զինքը վէննա Գաղղիոյ աքսորեց, ու Հրէաստանի ան կտորը Հռոմայեցւոց գաւառ ըրաւ (7): Իսկ Հերովդէս ու Փիլիպպոս իրենց ընկած բաժինները չորրորդապետ անունով խաղաղութեամբ կառավարեցին:

2 Տիրեր կայսրը Հրէաստանի ան կտորին վրայ որ Հռովմայեցւոց գաւառ եղած էր՝ Պիղատոսը կուսակալ դրաւ (27):

3 Տիրերիոսի կայսերութեան տասնըհինգերորդ տարին Քրիստոս Տէրն մէկ Կովհաննէս Մկրտչին ձեռքովը մկրտուեցաւ ու սկսաւ քա.

1 Արքեղայոս ինչպէս ըրաւ իր թագաւորութիւնը. — Հերովդէս ու Փիլիպպոս ինչ անուամբ կառավարեցին իրենց երկիրները:

2 Տիրեր կայսրը զ՛մլ դրաւ Հրէաստանի կուսակալ:

3 Տիրեր կայսեր ատեն ի՛նչ պատահեցաւ Հրէաստան. — Քրիստոս տէրն մեր քանի՞ տարի քարոզեց, ու ի՛նչպէս մեռաւ:

րողութիւնն ընել: Չորս տարի բոլոր Հրէաստան պառակեցաւ՝ Տողովուրդը խրատեց, և իր աստուածութիւնը՝ իր վսեմ վարդապետութեամբը, անարատ վարուքն ու անթիւ հրաշքներովը հաստատեց: Բայց ինչպէս մարգարէներն ալ գուշակեր էին՝ Հրէից մեծերն ու Կայիափա քահանայապետը զՔրիստոս մահապարտ դատեցին, ու Տողովրդեան ձեռքովը Պիղատոսի մահնեցին: Պիղատոս ճանչցաւ Յիսուսի անմեղութիւնը, և իր խղճմտանքին դէմ հրաման տուաւ Հրէից որ տանին խաչ հանեն զինքը, և երկու աւազակաց մէջ մեռաւ Տէրն մեր Յիսուս Քրիստոս խաչի վրայ (33):

1 Ադրիսպպաս Արիստարուղոսի որդին Հսովմ գնաց որ իր հօրեղբորը՝ Հերովդէս չորրորդապետին վրայ չարախօսութիւն ընէ. բայց Տիրեր կայսրը զինքը բանտ դրաւ: Տիրերին յաջորդը Կալիգուլա (37) զինքը բանտեն հանեց ու թագաւոր անուանեց, և մեռած հօրեղբորը Փիլիպպոսին չորրորդապետութիւնը անոր տուաւ: Հերովդէս ալ գնաց Հսովմ, բայց բան մը չկրցաւ ձեռք ձգել, ընդհակառակն կայսրը չորրորդապետութիւնն ալ առաւ անկէց Ադրիսպպասայ տուաւ ու զինքը Սպանիա աքսորեց:

2 Ադրիսպպաս Հրէաստան դարձաւ ու սկսաւ Երուսաղէմը ամուր պարսպով պատել, բայց չմընցուցած մեռաւ:

1 Ադրիսպպաս ինչպէս թագաւորեց:

2 Ադրիսպպաս ինչ երևեւի գործք ըրաւ:

1 Իր որդին Ագրիպպաս շատ սղտիկ ըլլալով՝ կզոգիտս կայսրը տէրութիւնը Հռովմայ գաւառը աւ, և ետքը մէկ մասը նորէն անոր տուաւ, բայց մնացած կտորը դարձեալ Հռովմայեցի կուսակալաց ձեռքը մնաց:

2 Հրեայք տեսնելով որ երկիրնին օրէ օր աւերակ կը դառնայ, ուզեցին Հռովմայեցւոց զէմ գլուխ վերցընել, և ամենայն կերպով պատերազմի պատրաստուեցան: Ներոն կայսրը Վեսպասիանոս զօրավարը խրկեց որ զանոնք նուաճէ: Վեսպասիանոս բոլոր Հռովմայեցւոց ու դաշնակից թագաւորաց զօրքը Ասորոց երկիրը ժողվեց, Տիտոս օրդւոյն հետ Գալիլիա մտաւ և ան գաւառին բոլոր քաղաքները նուաճեց (66):

3 Նոյն միջոցին Երուսաղէմի ժողովուրդը այլ և այլ հերձուածներ բաժնուած իրարու հետ կը կռուրակին: Ամենէն կատաղի Նախնայոց Ըսուածներն էին որ աաճարին տիրեր, քահանայապետը սպաններ ու բոլոր քաղաքը սպանութեամբ ու յափշտակութեամբ լեցուցեր էին: Վեսպասիանոս կայսր ընտրուելով զօրքը

1 Ո՞վ յաջորդեց Ագրիպպասին:

2 Հրեայք ինչ կերպով ապստամբեցան Հռովմայեցւոցմէ. — Ներոն կայսրը զո՞վ խրկեց Հրէից վրայ:

3 Հրեայք Երուսաղէմի մէջ ինչ գործողութեան հետ էին:

Տիտոսի թողուց որ Երուսաղէմը պաշարէ ու
ինքը Հռովմ գարձաւ :

1 Երուսաղէմի պաշարումը երկար դիմացաւ,
վասն զի ներսէն քաղաքացիք աղէկ դէմ կը
գնէին, թէպէտ և սոյն ու ժանտախան ալ քա-
ղաքին մէջ մեծ ջարդ կ'ընէին: Երբոր Հռովմայե-
ցիք Անտոնիա բերդին աիրեւոյլ տաճարին վրայ
յարձըկեւոլ կը պատրաստուէին, զինուորին մէ-
կը վառած փայտի կտոր մը պատուհանէն ներս
նետեց. մէկէն տաճարը ամէն կողմէն բռնկե-
ցաւ, և թէպէտ շատ ջանաց Տիտոս որ մարէ,
բայց ճար չեղաւ :

2 Քիչ առնէն յաղթութեամբ Երուսաղէմ
մտաւ Տիտոս (70): Զինուորները Հրէից մէկ
մասը ընտրեցին ու պահեցին որ իբրև դերի տա-
նին ծախեն, մնացածները ամէնն ալ թրէ ան-
ցուցին: Երբոր կողոպուտը ըլնցաւ, ինչ չէնք
որ կրակէ ազատեր էր՝ հիմնայատակ կործանեւ
տուաւ Տիտոս, անանկ որ ամենևին բնակու-
թեան նշան չմնաց :

3 Ան առնէն ինչուան Տրոյիանոսի թագա-
ւորութեան վերջերը Հրէայք այլ և այլ տեղեր

1 Երուսաղէմի պաշարումը ս'ըջափ տուն քչեց .

— Տաճարը ինչպէս անուեցաւ :

2 Հռովմայեցիք Երուսաղէմն որ առին՝ ինչ ը-
րին :

3 Երկրորդ անգամ ինչպէս տպտամբել կ'ու-
ղէին Հրէայք :

ցրուած հանդարտ կեցեր էին. երբոր Երուսա.
ղէմի աւերակներուն վրայ բնակողներուն թիւը
երթալով շատցաւ ու սկսան նորէն խլրօիլ
աստտամբելու՝ Ադրիանոս կայսրը Հրէաստան
Հռովմայեցի գաղթական խրկեց ու Երուսաղե.
մայ աեղը քաղաք մը շինեց՝ անունը դրաւ Ելիա
կասլիտուէան, տաճարին տեղն ալ Արամազդայ
մէհեան մը կանգնեց (130):

1 Քիչ ատենէն ետքը Բարկոքեբասին առաջ
նորդուութեամբը նորէն սաք ելան Հրեայք, բայց
չուտով յաղթուեցան: Որոնք որ թրէ կրակէ
ու սովէ ազատեր էին՝ ծախուեցան ու այլ և
այլ երկիրներ ցրուեցան (135), որով Հրէաս.
տան անշէն անմարդի մնաց: Ան ատենէն ին.
չուն հիմայ չկրցան Հրեայք մեկտեղ ժողովուիլ,
ազգ մը ձեանալ, այլ միշտ ուրիշ ազգաց մէջ
ցրուած մնացին:

---

1 Հրէից վերջին աստտամբուութիւնն ու բոլորս.
վին նուաճուիլը ինչպէս եղաւ:

ՊՍՏՄՈՒԹԻՒՆ

ԱՍՈՐԵՍՏԱՆԵԱՅՑ

ԳԼՈՒԽ Ա.

Ասոր. — Նինուէ. — Բէլ. — Նինու. — Նի-
նուս. — Շամիրամ. — Բէլզոսո. — Արուշամ. — Բա-
ղթոնէն. — Սարգանապաղ. — Փոսա. — Թագաւիճա-
ղասոր. — Սալմանասոր. — Սէնէփէրթ. — Ասոր-
դան. — Սասորոփին իւմ Նաբոսոփոնոսոր Ա. — Սա-
րոն իւմ Սարգանապաղ:

¹ Երրորդ Քամայ Թոսը Ներքովթ կամ Բէլ
Բարեւան քաղաքը շինելու հետ էր (2640), Սե-
մայ Թոսը Ասուր Տիգրիս գետին վրայ քաղաք
մը շինեց որ ետքը Նինուէ կոչուեցաւ ու Ասու-
րեասանեայց աւերութեան մայրաքաղաքն կզու :

¹ Ասորեասանեայց մայրաքաղաքը ո՞րն է :

1 Բէլ իր յաղթութիւններովը Ասորեստանեայց տէրութիւնը ընդարձակեց (2229), Արաբացւոց թագաւորներուն յաղթեց որ Բարելոնի թագաւորութիւնը մէջերնին բաժներ էին, և անոր գաւառները Ասորեստանի թագաւորութեան հետ միացուց: Ուղեց Բէլ Հայաստանն ալ մեր նախահօրը Հայկայ ձեռքէն առնել: Բայց պատերազմի մէջ զարկաւ Հայկ զինքը ըստ պաննեց:

2 Բելայ յաջորդեց որդին Նինոս (2174), իր մայրաքաղաքը մեծցուց զարգարեց և անունը Նինուէ գրաւ: Ասոր պարսպին բարձրութիւնն էր հարիւր ոտնաչափ, իսկ հաստութիւնն այնչափ էր որ վրայէն իրեք կոտք քովէ քով հանդիստ կրնային անցնել: Հազար հինգ հարիւր աշտարակ ունէր, ամէն մէկը երկու հարիւր ոտնաչափ բարձր:

3 Նինոս Ասիոյ մեծ մասը նուաճեց: Միայն Բաղարիոյ մայրաքաղաքը մնացեր էր որ ամուր պարիսպներովն ու բազմաթիւ զօրքովը դէմ կը կենար: Երկար ատեն ան քաղաքը պաշարած կեցաւ Նինոս, բայց չկրցաւ առնուլ, ետքը իր Մեմնոն զօրավարին կնոջը Շամիրամայ խոր-

-
- 1 Բէլ ինչպէս մեծցուց իր տէրութիւնը:
 2 Բելայ ո՞վ յաջորդեց. — Նինուէի վրայ ինչ գիտելիք կայ:
 3 Նինոս ինչ երկիրներու տիրեց. — Բաղարիոյ մայրաքաղաքը ինչպէս առաւ:

հրգովը ատրեց անոր: Նինոս Շամիրամայ խելքին ու կտրճուածեանը հաւնելով վրան աչք ձգեց, ու Մեմնոսն Նինոսի սպաննալիքներէն վախցած ինքզինքը սպաննեց. Նինոս Շամիրամն իրեն կին առաւ և անկէց որդի մը ունեցաւ որուն անունը դրաւ Նինուաս:

1 Շամիրամայ վրայ շատ զարմանալի առասպելներ կը պատմուին. օրինակի համար՝ Գիոգորոս Սիկիլիացին կը պատմէ թէ Շամիրամը ծնաննելուն պէս՝ անասպատ տեղ ժայրեալու մէջ ձգէր են զինքը, և հոն աղաւնիներ բոյն դրած ըլլալով՝ զինքը զարմանալի կերպով անուցեր են. ոմանք տաքցընելու համար իրենց թակերովը վերան կը դոցեն եղեր, ուրիշները կը սպասեն ու հովիւները կաթ կ'ընէին ետքը կ'երթան իրենց կառուցովը կաթ կը բերեն ու կաթիլ կաթիլ արդուն բերանը կը լեցընեն եղեր: Բայց երբոր Շամիրամ մէկ տարեկան կ'ըլլայ, ան ատեն ալ կ'երթան աղաւնիները իրեն պանրի կտորուանք կը բերեն եղեր: Հովիւները կասկած աննելով աղաւնիներուն ետէն կ'իյնան ու վերջապէս տղան կը գտնեն, ու գեղեցկութեանը վրայ զարմացած կը տանին թագաւորական հովուապետին ընծայ կուտան, որ իր ազգեանը պէս զինքը կը մեծցընէ և անունը Շամիրամ կը դնէ որ ասորերէն Աշուրէր կը նշանակէ կ'ըսեն:

1 Շամիրամայ պղտիկութեանը վրայ ինչ կը պատմէ Գիոգորոս Սիկիլիացին:

1 Մամիրամ Նինոսի հետ կարգուեւէն ետքը՝
 օր մը կը խնդրէ Նինոսէն որ հինգ օր տէրու-
 թիւնը իրեն յանձնէ, ան հինգ օրուան մէջ Մա-
 միրամ Նինոսը մեռցընել կուտայ, և որովհետեւ
 Նինուաս որդին պղտիկ է եղեր՝ ինքը տեղը կը
 թագաւորէ (2128):

2 Մամիրամ իր տէրութիւնը ընդարձակեց,
 և տիրած ազգերը հանդարտ պահելու համար
 զանոնք քաղաքներ ու բերդեր շինելու աշխատ-
 ցուց: Իր անունը անմահացընել ուղեւորվ նաև
 հրաշալի շէնքերով Բաբելոնը զարդարեց: Ան-
 կէց ետև իր ընդարձակ տէրութիւնը անձամբ
 պտտեցաւ՝ բարեկարգեց ու ժողովրդեանը օգ-
 տակար գործքեր ըրաւ: Ուր որ կը քալէր մե-
 ծագործութեանը և հանձարոյն նշանները կը
 թողուր, հասարակաց ձամբաներ բանալ տուաւ,
 ձորեր լեցուց, լեռներ ծակեց, ճահիճներ ցամ-
 քեցուց ու ջրմուղներ շինեց:

3 Կառավարութեանը կերպն ալ այնպէս էր
 որ երևնալուն պէս ամէն խռովութիւն կը դադ-
 րէր: Սր մը մտղերը շակելու զարդարուելու ա-
 տենն իմացուցին որ քաղաքին մէջ խռովութիւն
 կայ, մէկէն անանկ խառնափնդոր մտղերով գը-
 նաց խաղաղեցուց, և ասոր յիշատակ արձան

1 Մամիրամ ինչ հնարքով թագաւորեց:

2 Տէրութիւնը ինչպէս ընդարձակեց:

3 Մամիրամայ կառավարութեան կերպն ինչ-
 պէս էր:

մը կանգնեցին իրեն ան երևցած կերպարանքովը:

1 Շամիրամ լսելով մեր Արա նահապետին գեղեցկութիւնը՝ ուզեց հետը կարգուիլ. երբոր յանձն չառաւ Արա, պատերազմի ելաւ վերան Շամիրամ, ան պատերազմին մէջ քաջութեամբ ընկաւ մեռաւ Արա, և Շամիրամ մտաւ Հայաստան, Բիւնուհեաց կամ Վանայ ծովուն քով փառաւոր քաղաք մը շինեւ տուաւ և անունը դրաւ Շամիրամակերտ:

2 Ետքը ուզեց Հնդկաստան ալ երթալ. գընաց Ինդոս գետէն ալ լաստերով անդին անցաւ. բայց զօրքը կորսնցընելով սախուռեցաւ ետ գառնալու: Իր որդին Նինուաս ապստամբեցաւ մօրմէն ու թագաւորութիւնը ձեռքէն առաւ (2080). Շամիրամ բերդ մը քաշուեցաւ ու հոն կեցաւ ինչուան մահը: Ետքերը ձայն հանեցին թէ աստուածները զինքը աղաւնի դարձուցեր են, ու սկսան զինքը իրրեւ աստուածուհի պաշտել: Իսկ ոմանք կ'ըսեն թէ Նինուաս զինքը սպաննեց:

3 Նինուաս երեսունըութը տարի թագաւորեց, բայց վրան յիշատակի արժանի գործք մը չպատմուիր. աս միայն ստոյգ է որ անհոգու-

1 Հայաստանի ինչպէս տիրեց Շամիրամ:

2 Շամիրամ ինչպէս Հնդկաստան գնաց. — Իրեն ո՞վ յաջորդեց. — Ինչպէս մեռաւ Շամիրամ:

3 Նինուաս ինչպէս ըրաւ թագաւորութիւնը:

Թեամբ պաշտօնը նստած կ'ուսէր կը խմէր ու մօրմէն ժառանգած հարստութիւնը կը վտանէր: Իր յաջորդներն ալ իր թուլամորթութեանը հետեւեցան:

1 Ասոնց մէկուն ատենը Աստուար Եգիպտացւոց թագաւորը Ասիոյ տիրապետելով Ասորեստանի թագաւորութիւնն ալ նուաճեց, բայց Աստուարի մահուընէ ետքը երրորդ մէկալ ազգերը ազատութիւննին ձեռք ձգեցին, Ասորեստանի ալ նորէն Շամիրամայ ցեղէն թագաւորներ տիրեցին:

2 Աս թագաւորաց վերջինը Բեղթոս՝ հեռը մէկտեղ թագաւորեցուց իր Ասովսա ազգիկը որ Շամիրամ Բ, ալ կ'ըսուի (1550): Ասովսա հօրը մեանելէն ետքն ալ տասուերիու տարի թագաւորեց, բայց ետքը Բաղոտուէս հազարապետը դուռիս քաշելով անիկայ թագաւորութենէ ձգեց ու ինքը տեղը նստաւ (1525):

3 Բաղոտուէսի ու իր յաջորդացը թագաւորութեան ատենը Ասորեստանեայց իշխանութեան տակն եղած ազգերը հեռահեռ սկսան դուռիս քաշել:

1 Ան ատենները ո՞ր աշխարհակալը տիրեց Ասորեստանի:

2 Շամիրամայ ցեղէն վերջին թագաւոր ո՞վ եղաւ:

3 Բաղոտուէսի ատեն ի՞նչ պատահեցաւ:

1 Սարգանապաղ որ Ասորեստանեայց առաջին թագաւորաց ցեղին վերջինն է, իր նախորդներէն աւելի զեղծ ու կնամարդի եղաւ: Պաշաւէն դուրս չէր ելլէր. կը նստէր կանանց հետ որք կը մանէր, անոնց պէս կը զարդարուէր, ու բոլոր օրը կերուխուսով կ'անցընէր: Արանց գիտնալու թէ Ասասուած իրեն ինչ մահ սահմանէր էր՝ ինքն իրեն համար ասանկ տապանադիր մը շինեց թէ Խնչ որ կերայ, խմեցի, վասնեցի՝ հոս քովս մնացին. մնացած ամէն բանս թողուցի. տապանադիր մը որ, ինչպէս կ'ըսէ Արխատակէ, աւելի խողու կը վայելէ քան թէ մարդու: Սարգանապաղ զուարճու թեան համար մէկ օրուան մէջ Կիլիկիա, Անքիազոս ու Տարսոն քաղաքները շինեւ տուաւ կ'ըսեն: Հոն արձան մը կանգնեցին իրեն կաքաւոզ մարդու ձևով, ու տակը իր տապանագրին նման արձանադիր մը դրին. Կեր, արբ և զրօսիբ, զի ամենայն ոչ ինչ է:

2 Օր մը Վարբակէս Մարաց նախարարը տեսնելով Սարգանապաղը կանանց հետ նստած (785), բարկացաւ, գնաց մեր Պարոյր նահապետին ու Բարեւոնի Բեղեսիս իշխանին հետ մէկ եղած Սարգանապաղին վրայ սրտաերազմի ելաւ: Պատերազմը շատ տարի քչեց, և Սարգանապաղ առջի բերան յաղթող եղաւ. բայց ետքը Բակ-

1 Սարգանապաղ ինչպէս ըրաւ թագաւորութիւնը:

2 Սարգանապաղին վերջն ինչպէս եղաւ:

տրիացւոց օգնութեամբը զօրացան մէկաշնոնք, քչեցին Սարգանապաղը ու Նինուէի մէջ պտ. շարեցին: Իրեք տարի քաղաքը չկրցան առնուլ: Տիգրիս գետը բարձրացաւ, պտրսպին մեծ կտուրը փլուց, զօրքն ալ անկէց ներս թափեցան: Սարգանապաղ վախնալով որ թշնամեաց ձեռքը չիյնայ՝ իր պալատին չորս կողմը կրակ ձգել տուաւ ու կնիկներովը, ծառաներովն ու դանձերովը մէկտեղ այրեցաւ:

1 Վարրահէս, Պարոյրին փոխարէն թագ ու գաւազան խրկեց որ ինքն ալ անկէց վերջը Հայոց թագաւոր կոչուի, Բեզեսիսը Սարգանապաղին տեղը Բաբելոնի վրայ թագաւոր գրաւ, ինքն ալ Մարաց վրայ թագաւորեց:

2 Բայց Ասորեստանեայք գեռ իրենց առանձին թագաւորներ ունէին: Փուա, որ Սարգանապաղ Բ, ալ կ'ըսուի (768), ջանաց ապրտամբած գաւառները նուաճել. Ասորուց երկիրն մտաւ ու ինչուան Վիրանան լեռը մտեցաւ: Իտայէլի Մանայեմ թագաւորը անոր հընազանդեցաւ ու հազար տաղանդ տուաւ որ իրեն օգնէ: Յովնանու քարոզութենէն բոլոր Ժողովրդովը ապաշխարող Նինուէի թագաւորը աս էր կ'ըսեն:

1 Վարրահէս ինչպէս բաժնեց Սարգանապաղին տէրութիւնը:

2 Ասորեստանեայց տէրութիւնը ինչ վիճակի մէջ էր: — Փուային վրայ ինչ կը պատմուի: — Ինչ մասնաւոր կարծիք կայ վրան:

1 Փուայի որդին Թագազաթփաղասար՝ Իսրայելի Թագաւորութեան խռոված Ժամանակը գնաց անոր գաւառներուն տիրեց ու բնակիչքը գերի տարաւ (758)։ Աքաղ, Յուդայի Թագաւորը, Դամասկոսի ու Իսրայէլի Թագաւորներէն նեղութիւն քաշելով Թագազաթփաղասարէն օգնութիւն ուղեց. ան ալ գնաց Դամասկոս մտաւ, մայրաքաղաքին տիրեց ու բնակիչքը գերի տարաւ։ Անկէց Իսրայէլի Թագաւորութիւնը անցաւ, երկիրը աւրըշտըկեց, ու Փակէ Թագաւորը իրեն հարկատու ըրաւ, Աքաղէն ալ չափէ գուրս տուրք առաւ։

2 Թագազաթփաղասարին որդին ու յաջորդը Սաղմանասար՝ աւելի ալ ընդարձակեց տէրութիւնը։ Իսրայէլացւոց Թագաւորը երբոր տարեկան հարկը չուղեց առ՛ Սաղմանասար եկաւ Հրէաստան մտաւ։ Նոյն միջոցին Փիւնիկէի ծովեզերեաց քաղաքներէն շատն ալ պաշարեց առաւ՝ բայց Տիւրոսի չկրցաւ յաղթել. հինգ տարի առջևը կենալէն ետքը սախապուեցաւ պաշարումը վերցընել։ Սամարիա քաղաքն առաւ ու կործանեց և Իսրայէլացիքը Միջագետք տարաւ. անոնց մեջ էր նաև Տորիթ (728)։ Իսրայէլացւոց երկիրը Բաբելոնէն և տէրութեանը ուրիշ գաւառներէն դաղթականներ խրկեց։ Սաղմանասար ուղեց որ Աքաղին վրայ դրած

1 Թագազաթփաղասար ինչ արշաւանք ըրաւ։

2 Սաղմանասար ինչ ըրաւ։

հարկը Եզեկիա թագաւորն ալ տայ, բայց Եզեկիա չտուաւ ու Եգիպտացւոց թագաւորին հետ բարեկամութիւն ըրաւ. Սաղմանասար էր, բոր Հրէաստանի վրայ պատերազմի երթալու կը պատրաստուէր՝ հիւանդացաւ ու մեռաւ:

1 Սենեֆերիմ Սաղմանասարայ որդին աթոռքը նստելուն պէս Եզեկիայէն հարկը ուզեց, երբոր անիկայ նորէն չուզեց տալ՝ սկսաւ պատերազմի պատրաստութիւն տեսնել: Եզեկիա Երուսաղէմը ամրացուց ու իրեն օգնութիւն ուզեց Եթովպացւոց թարակ թագաւորէն՝ որ ան ասենը Եգիպտոսի ալ կ'իշխէր: Սենեֆերիմ թարակին վրայ գնաց, յաթեց, Ստորին Եգիպտոսը աւրըշարկեց ու Պեղուսիոն քաղաքը պաշարեց: Բայց ետքը վախնալով որ ետեւէն թշնամիք ճամբան չգոցեն՝ գնաց Երուսաղէմը պաշարեց: Եզեկիա ամէն կողմէն յոյժ կարած՝ Աստուծոյ ապաւինեցաւ, և մէկ գիշերուան մէջ հրէշտակը Սենեֆերիմայ զօրքէն հարիւր ութսուն և հինգ հազար հօգի ջարգեց, առաւօտը խաղք եղած մնացած քիչ զօրքովը կա դարձաւ:

2 Աս կստորածին վրայ իր տէրութեան գաւառներէն շատն ալ գլուխ քաշեցին: Սենեֆե-

1 Սենեֆերիմ ինչ պատերազմներ ըրաւ: — Երուսաղէմի պաշարումը ինչ վերջ ունեցաւ:

2 Սենեֆերիմ Հրէաստանէն դառնալէն ետքը ինչ ըրաւ:

րիմ որտին ցաւէն կատարած սկսաւ իր ակրու-
թեան մէջի Իսրայէլացիները սպաննել: Անով
գոհ չեղաւ, իրեններուն դէմ ալ սկսաւ անդը-
թանալ, այնպէս որ իր երկու մեծ որդիքը Ա-
դրամէլէք և Սանասար զինքը սպաննեցին ու
Հոյաստան փախան, և մեր Պարոյր թագաւորը
զիրենք սիրով ընդունեցաւ:

1 Սենեքերիմոյ ակըը Ասորեստանեայք ա-
նոր պղտիկ որդին Ասորդանը թագաւորեցու-
ցին: Ասորդան գնաց Բարեւոնի տիրեց (680), ու
երկիրը Նինուէի թագաւորութեան հետ միա-
ցուց: Եթէր տարի ետքը Հրէաստան մտաւ ու
Մանասէ թագաւորը գերի տարաւ:

2 Իրեն յաջորդեց Սաւսգոքին կամ Նարու-
քոգոնոսոր Ա (668), ասոր ալ թագաւորու-
թեան առջի տարիները բաները յաջողեցան:
Փրաւորա որ Մարաց Դիովկ թագաւորին որ-
դին ու յաջորդն էր, Պարսից ու քովի ազցե-
րուն տիրեւէն ետքը՝ ուղեց Ասորեստանի ալ
տիրել, դէմն ելաւ Նարուքոգոնոսոր Ա, զօրքը
ջարդեց, զինքն ալ պատերազմի մէջ իր ձեռքս-
վը սպաննեց:

5 Աս յազթուլթեամբ հպարտացած Նարու-
քոգոնոսոր՝ ուղեց Հրէաստանի ալ տիրել ու

1 Սենեքերիմին ո՞վ յաջորդեց:

2 Ասորդանին յաջորդ ո՞վ եղաւ ու ինչ ըրաւ:

5 Նարուքոգոնոսոր ինչ արշաւանք ըրաւ: —
Հողովեանէս ինչպէս յազթուլեցաւ:

չաա զօրքով Հողոփեանէսը վրան իրկէց: Մը. տաւ Հողոփեանէս Հրէաստան ու Բեախզուա քաղաքը սաշարեց. բայց ինքը Յուգիթէն ըս. սպաննուեցաւ, բոլոր զօրքն ալ ցրուեցան: Ան աաննը Կիաքսար, Փրաւորաի որդին՝ հօրը վրէ. ժը առնելու համար շաա զօրքով Նարուքոգո. նոսորայ վրան վազէց ու Հողոփեանէսի ցրուած զօրքին հանգիստէլով մեծ Զարդ տուաւ անոնց:

1 Նարուքոգոնոսորին յաջորդէց որդին Սա. րահոս կամ Քինալադան (647): Աս կնամարդի թագաւորին աաննը Սկիւթացիք սկսան Աս. րեստանը աւրըշարէկէլ, մեկալ ազգերն ալ գը. լուխ վերցընէլ: Նարուպաղսար Բարեւոնի իշ. խանը սպստամբեցաւ, Մարաց հեա միացաւ ու Սարահոսը Նինուէի մէջ սաշարեց. Սարա. կոս ազատութեան ճար չգանէլով կինն ու որ. գիքը սպաննէց, սրալատին ալ կրակ տուաւ, մեկտեղ այրեցաւ: Առաւ Նինուէն Նարուպաղ. սար ու հիմնայատակ կործանէց, ինչպէս որ Յովնան մարգարէացեր էր: Նինուէի ու Բարե. լոնի տերութիւնը իրարու հեա միացուց ու ա. թոսը Բարեւոն փոխադրէց:

---

1 Նարուքոգոնոսորին ո՞վ յաջորդէց: — Աս. րեստանեայց թագաւորութիւնը ինչպէս վեր. Զացաւ:

ՊԱՏՄՈՒԹԻՒՆ

ԲԱԲԵԼԱՑԻՈՑ

Նեբրովն. — Բեղեմի. — Նաբանասար. — Նաբա-
ղազար. — Նաբոսոդոնոսար. — Ինճարոլքատ. —
Նեփղոսարոս. — Լաբեարատոս. — Լաբեթիփ և Ռադ-
փասար. — Բաբելն. — Պարիսպները. — Կամարը.
— Բելայ մեհեանը. — Կախաղանասար բարասփանը. —
Բաբելնի բերդը:

1 Նեբրովթ, Քուչայ որդին, Ասիոյ մէջ ա-
ռաջին թագաւորութիւնը հաստատել և Բաբել-
ընի աշասրակին աւերակներուն վրայ Բաբելն
քաղաքը շինեց (2640):

2 Նեբրովթին յաջորդաց ատենը Արարացիք

1 Բաբելացւոց տերութիւնը ինչպէս սկսաւ:

2 Նեբրովթին յաջորդաց ատենը ինչ պատա-
հեցաւ:

Բարեւոյնի տիրեցին ու երկիրը այլ և այլ իշխանութիւններ բաժնեցին (2424): Երկու հարիւր տարիէն ետքը Ասորեստանի թագաւորները տիրեցին (2229) Բարեւոյնի, որ Սարգանապաղին ատենը իրենց ձեռքն էր. բայց երբոր Վարրահէս Մարաց նախարարը Սարգանապաղին ձեռքէն Նինուէն առաւ ու Մարաց վրայ թագաւորեց, Բեզերիս Բարեւոյնի իշխանն ալ Բարեւացւոց վրայ թագաւորեց (770), անոր յաջորդեց որդին Նարոնասար որ Բարեւացւոց առաջին թագաւորն ըսուեցաւ:

1 Նարոնասար աստեղաբաշխութիւնը ծաղկեցընելու շատ ջանք ընելուն համար՝ թագաւորած ժամանակէն սկսան աստեղաբաշխք նոր թուական համրել ժամանակագրական բաներու մէջ, որ ըսուեցաւ Թարոնասարի:

2 Նարոնասարէն ետքը ինչուան Նարուպաղսար շատ թագաւորներ նստան, բայց վրանին դիանալու բան մը չկայ:

3 Նարուպաղսար Մարաց Կիաբսար թագաւորին հետ միացաւ, Նինուէն առաւ Սարակոսին ձեռքէն ու Նինուէի թագաւորութիւնը Բարեւոյնի թագաւորութեան հետ միացուց: Բայց քիչ ատենէն ինքն ալ Եգիպտացւոց Նե-

1 Նարոնասար ինչ կողմանէ անուանի է:

2 Նարոնասարին ո՞վ յաջորդեց:

3 Նարուպաղսար ինչպէս ըրաւ թագաւորութիւնը:

քաւով թագաւորէն յաղթուեցաւ: Մոյն միջոցին Ասորիք ու Հրեայք որ իր իշխանութեան տակն էին՝ գլուխ քաշեցին, և Նաբուպազասար ինքը ծեր ըլլալուն՝ իր որդին Նաբուքոզոնոսոր կամ Նաբուպազասար երկրորդը խրկեց որ զանոնք նուաձէ:

1 Նաբուքոզոնոսոր Ասորւոց վրայ դնաց ու Եգիպտացւոց Նեքաւով թագաւորին յաղթելով Ասորւոց երկրին տիրեց (605): Յուդայի թագաւորը պատժեւու համար որ Նեքաւովի հետ գաշնակցութիւն ըրեր էր՝ Հրէաստանը նուաձեց ու Յովակիմ թագաւորը դերի բանեց. բայց վրան տուրք գնելով զինքը ազատ թողուց, տաճարին գանձը կողոպտեց ու շատ Հըրեայ հեաը Բաբելոն տարաւ, որոնց մէջ էր նաև Դանիէլ մարգարէն: Ետքը երբոր Յովակիմ ապստամբեցաւ, Նաբուքոզոնոսոր դնաց Երուսաղէմը պաշարեց ու Յովակիմը բանեց մեռուց: Ետքը անոր որդին Յեքոնիա երբոր նորէն ապստամբեցաւ, Նաբուքոզոնոսոր եկաւ բանեց զինքը տնով տեղով Բաբելոն դերի տարաւ, ու տեղը Սեզեկիան թագաւորեցուց: Սեզեկիան ալ երբոր Եգիպտացւոց թագաւորին գիմեց՝ եկաւ Նաբուքոզոնոսոր Սեզեկիային աչքերը փորել տուաւ ու Յուդայի թագաւորութիւնը բոլորովին վերջուց:

1 Նաբուքոզոնոսոր ինչ յաղթութիւններ ըրաւ:

1 Ան յաղթութիւններէն ետքը ոսկիէ արձան մը թափել տուաւ Նաբուքոդոնոսոր ու հրաման հանեց սր ամէնքը անոր երկրպագութիւն ընեն. իրեք Իսրայէլացի կտրիճ երիտասարդներ յանձն չառին ու հրաշքով առանց այրելու հնոցէն դուրս ելան:

2 Ետքը Տիւրոսի վրայ գնաց Նաբուքոդոնոսոր, տասուիրեք տարի պաշարեց ու առաւ: մէջի բնակիչքը տեսնելով որ ճար չկայ՝ քաղաքին պիտի աւնուի, բոլոր հարստութիւնին առած քովի կղզիներէն մէկը գնացին ու հոն ուրիշ քաղաք մը շինեցին Տիւրոս անունով, սր քիչ առնի մէջ փառքովն ու մեծութեամբը առջինին յիշատակը մոռցընէլ տուաւ:

3 Նաբուքոդոնոսոր նոյն միջոցին նսւաճած ըլլալով նաև Ամոնացիքը, Մովաբացիքն ու Եգովմայեցիքը՝ Եգիպտոսի վրայ դարձուց զօրքը. բոլոր երկրին տիրեց, ու ամէն քալած տեղերը իր անդթութեան յիշատակները թողլով անբաւ հարստութեամբ դարձաւ Բաբելոն, ու սկսաւ իր մայրաքաղաքը զարգարել:

4 Աս յաղթութեանց վրայ հպարտացած

1 Յաղթութիւններէն ետքը ինչ ըրաւ Նաբուքոդոնոսոր:

2 Տիւրոսի ինչպէս տիրեց:

3 Նաբուքոդոնոսոր ուրիշ ինչ ազդերու տիրեց:

4 Իր հպարտութեանը համար ինչպէս պատժուեցաւ:

երբոր ինքզինքը երջանկութեան ծայրը հասած
կը կարծէր, ան մեծ ծառին ահաւոր տեսիլքը
տեսաւ որ Գանիէլ մեկնեց իրեն: Մարդկային
ընկերութենէ վարնառած ու գաղանի բնու-
թիւն փոխուած, գնաց եօթը տարի անտառնե-
րը գաղաններու մէջ բնակեցաւ: Երբոր անոր
պատճոյն համար Աստուծոյ սահմանած ժամա-
նակը լմընցաւ, Նարուբոգոնոսորայ խելքը դը-
լուխն եկաւ, դարձաւ նորէն իշխանութիւնը
ձեռքն առաւ ու տարի մըն ալ վայելեց:

1 Արդէն Նարուբոգոնոսորայ խելքը կորսն-
ցուցած ասանը որդին Իլմարովգաք կառավա-
րեր էր տերութիւնը, երբոր մեռաւ՝ բոլորովին
տեղը անցաւ (562), բայց ըրած անգթութիւն-
ներովը անանկ ասեւի եղաւ ամենուն՝ որ թա-
գաւորութեանը երբորդ տարին զինքը սպան-
նեցին:

2 Իրեն յաջորդեց քեռայրը Նեգղասարոս՝
զինքը սպաննողներուն գլխաւորը (559): Մա-
րաց գէմ պատերազմ բացաւ. Մարաց կիաք-
սար թագաւորը Պարսից կիւրոս թագաւորէն
օգնութիւն ուղեց, եկաւ կիւրոս յաղթեց
Նեգղասարոսին ու պատերազմի մէջ զարկաւ
զինքը սպաննեց:

3 Արդին Լարեսորաքոս անգութ ու ախտ-

1 Նարուբոգոնոսորայ յաջորդը ո՞վ եղաւ:

2 Իլմարովգաքին ո՞վ յաջորդեց:

3 Նեգղասարոսին յաջորդը ո՞վ եղաւ:

մոլ մարդ մը ըլլալով՝ ինը ամիս թագաւորելէն
էտքը ընտանիքը զինքը մեռուցին (555) :

1 Տեղն անցաւ Նաբուքոդոնոսորայ թող
Լաբինիա՝ որ սուրբ գրոց մէջ Բաղասասար կը
կոչուի . և շատ պզտիկ ըլլալուն համար իշխա-
նութիւնը Նիտոկրիս անուանով մօրը ձեռքն էր :
Ասիկայ տեսնելով որ Կիւրոս Ասիոյ ամէն կող-
մը կը տիրապէտէ, ուղեց կերպով մը առջին
տանէ և Լիւգացոց Կրեսոս թագաւորին հետ
գաշնակցութիւն ըրաւ . երբոր Կրեսոս յաղ-
թուած գերի ընկաւ, Կիւրոս եկաւ Բաբելոնը
պաշարեց : Նիտոկրիս երկայն պաշարման գիմա-
նալու համար ամէն հարկաւոր պատրաստու-
թիւն տեսաւ, քաղաքը ամրացուց ու քսան
տարուան համար պաշար գիղեց : Տեսաւ Կիւ-
րոս որ Բաբելոնը բանութեամբ առնելու քա-
ղաք չէ . և որովհետեւ Նիւրատ գետը քաղաքին
մէջէն կ'անցնէր, քաղաքին բոլորաիքը շատ ջը-
րանցքներ բանալ տուաւ՝ որպէս զի քաղաքին
մէջէն անցած կաորը անկէց անցընելով գետը
ցամքեցընէ և անկէց ներս մանէ : Եւ Բաբելաց-
ոց մեծ տօնի մը գիշեր որ բոլոր քաղաքը կե-
րուխուսմով կ'անցընէին՝ պատրաստուեցաւ ներս
մանելու :

2 Ան գիշերը Բաղասասար թագաւորն ալ սե-

1 Լաբեսորաբոսին ո՞վ յաջորդեց : — Բաբելոն
ինչպէս պաշարուեցաւ :

2 Ինչպէս առնուեցաւ Բաբելոն :

զանի վրայ ուրախացած՝ Երուսաղեմայ աաճա-
րին ամաններովը գինի խմելու ատենը տեսաւ
որ ձեռք մը ելաւ պատին վրայ իրեք խորհրդա-
ւոր գիր գրեց. սարսափեցաւ թագաւորը, Քա-
նիէլ եկաւ մեկնեց իրեն ան գրերուն իմաստն
ու իմացուց թէ Քիչ ատենէն թագաւորու-
թիւնդ ձեռքէդ պիտի առնեն ու շքեղ ալ պի-
տի մեռնեն: Այս գիշերէն ետքը Աիւրոս գե-
տին բերանը գարձուց ու գէտ ՚ի փոքել աուած
ջրանցքները քաշեցուց, անանկ որ գետին քա-
ղաքին մէջէն անցած կտորը բոլորովին ցամքե-
ցաւ, և զօրքը նոյն ցամքած գետին ճամբէն
ներս վաղեցին: Քաղաքացիք բոլոր գինովցած,
քաղաքին մէջ գետին երկու քովի պղնձ գրու-
ներն ալ գոցելու մտացեր էին. քաղաքն ալ ա-
նանկ ընդարձակ էր որ թշնամիք քաղաքէն ներս
մտեր էին ու գեռ մէջտեղի բնակիչներն ամենե-
ւին չէին իմացած. ուստի զօրքը գիւրաւ ներս
թափեցան, մեծ ջարդ ըրին ու թագաւորն ալ
սպաննեցին: Ասանկով Բաբելոնացուց թագաւո-
րութիւնը վերցուեցաւ, ու Բաբելոն Աիւրոսի
ընդարձակ տէրութեանը գաւառներէն մէկն ե-
ղաւ (538):

1 Բաբելոնացուց թագաւորութեան մայրաքա-
ղաքը Բաբելոն՝ ընդարձակութեամբն ու հրա-
շակերտ շէքերովն աշխարհիս ամենէն անուանի

1 Բաբելոն քաղաքին գիրքն ու մեծութիւնը
ինչպէս էր:

քաղաքներէն մէկն էր: Ընդարձակ դաշտի մը մէջ շինուած էր. ձեռք քառակուսի. իւրաքանչիւր կողմը հարիւր քսան ասպարեզ՝ այսինքն քսանըմէկ հազար վեց հարիւր մեթր. շրջապատն էր չորս հարիւր ութսուն ասպարեզ, կամ ութսունըվեց հազար չորս հարիւր մեթր:

1 Բոլոր շրջապատը հրաշալի պարսպով մը պատած էք, պարսպին հաստութիւնը քսանըվեց մեթր էր, և բարձրութիւնը հարիւր հինգ մեթր: Տեսակ մը թրժած աղիւսով շինած էր՝ որ չորցած ատենը քարէն պինդ կ'ըլլար. աղիւսներն ալ իրարու հետ կպրտվ կպցուցած էին: Հարիւր դուռ ունէր չորս կողմը, ամէն մէկ կողմը քսանը հինգական դուռ՝ ամէնն ալ թափծու պղնձէ. պարսպին գրտի գին ալ մեծ խրամ մը կար՝ երկու կողմը աղիւսով պատ քաշած:

2 Ամբարս գետը Բարեւոնի մէջէն կ'անցնէր, անով քաղաքը երկու կը բաժնուէր. բոլոր արները եռայարկ կամ քառայարկ էին ու ճօ. կասնին գեղեցիկ զարգարած: Տները քովէ քով իրարու կպած չէին. ամէն ասուն ամարանոցի պէս մէյմէկ պարեզի մէջ էր:

3 Քեան վրայ ձգուած կամուրջն ալ Բարեւոնի երևելի շէնքերէն մէկն էր. երկայնութիւնը

1 Պարիսպը ինչպէս էր:

2 Տները ինչպէս շինած էին:

3 Բարեւոնի կամուրջին վրայ ինչ գիտելիք կայ:

մէկ ասպարէզ, որ է հարիւր ութսուն մեծը, լայնութիւնը երեսուն սանաչափ՝ մեծամեծ կոփածոյ քարերով շինած ։

1 Կամրջին երկու ծայրը երկու հոյակապ պալատ կար որ գեաին տակէն Լոնարայի Թափիլ գեաին Թ՛ընէլին պէս՝ մէկէն մէկալը երթալու համար ստորերկրեայ ճամբայ ունէին. մէկուն բոլորափքը երեսուն ասպարէզ էր, մէկալինը վաթսուն, իրեք կարգ մէկմէկէ հետու պատով պատած. պատերուն վրայ ալ կենդանեաց պատկերներ փորուած էին, ան պատկերներուն մէկուն մէջ Եամիրամ ձի հեծած՝ ընձառիւծ մը կը զարնէր նեաով, Նինոս ալ առիւծ մը ։

2 Աս պալատներէն մէկն էր Բելայ քառանկիւնի մեհեանը՝ ամէն մէկ կողմը իրեք հարիւր վաթսուն մեծը. անոր մէջտեղը մէկ ասպարէզ կամ հարիւր ութսուն մեծը բարձրութեամբ ու լայնութեամբ աշտարակ մը կար. վրան ուրիշ աշտարակ մը, անոր վրայ ալ ուրիշ, ինչուան ութը կարգ, որով ամենուն բարձրութիւնը կ'ըլլար հազար չորս հարիւր քառասուն մեծը՝ Եգիպտոսի ամէն բուրգերէն բարձր. կ'ըսեն թէ բուն Բարեշնի աշտարակը աս եղած ըլլայ ։ Սանգուխներով վեր ինչուան ծայրը կ'ելլըցուէր, և մէջը մեծամեծ կամարակապ ու սինազարգ սենեակներ կային ։ Աշտարակին ծայրն

1 Կամրջին երկու ծայրը ինչ շէնքեր կային ։

2 Պալատներուն մէկուն մէջ ինչ կար ։

ալ գիտանոց մը կար, ուսկից Բարեկարգիք աստ-
ղաբաշխական զննութիւններ կ'ընէին: Աս մե-
հեանը ինչուան Պարսից Բսերքսէս թագաւորին
ժամանակը կար, որ յաղթուած ու անբաւ
գանձէ ելած՝ Յունաստանէ ետ դառնալու ա-
տենը գնաց բոլոր գանձերը կողոպտեց, մե-
հեանն ալ հիմնայատակ կործանեց:

1 Մէկալ պալատին մէջն էր հաչակաւոր կա-
խաղանաւոր բարաստան կամ Ծախաւեան դարձելը
սածնին, որովհետեւ կը կարծուի որ Ծամիրամ
շինել տուած ըլլայ ան պարտէզը: Ասոր ձեռ
քառակուսի էր՝ կամարներու վրայ առած ու
չորս գին սանդխաձե բարձր պատ հիւսած, ան
կամարներուն վրայ քարոյատակ էր, քարին
վրան եղէգով ու կարով ծեփած, անոր վրայ
կրով երկու կարգ աղիւս շարած, որպէս զի վը-
րան լեցուցած հողին խոնաւութիւնը՝ շինուած-
քին փրաս չընէ: Մէջը անկած էր ոչ միայն ամեն
տեսակ ծաղիկ ու տունկ՝ հասպա նաեւ բարձր ու
խորարմատ ծառեր: Մէջ տեղը ջրհան մը կար
որ գետին ջրովը բոլոր պարտէզը կ'ոռոգէր, կա-
մարներուն տակն ալ մեծամեծ գեղեցիկ ու սոյ
ժառ սրահներ էին:

2 Որովհետեւ Բարեկան քիչ անձրև կուգայ,
անոր համար այլ և այլ ջրանցքներով արտերը
գետին ջրովը կ'ոռոգէին: Բարեկանի մէջ ամենե-

1 Կախաղանաւոր բուրաստանը ինչ էր:

2 Բարեկանի բերքերն ինչ էին:

ւին թզենի, որթ և ձիթենի չկար. գլխաւոր
բերքն էր ցորեն որ մէկին երկու հարիւր և ին-
չուան իրեք հարիւր կը բերէր: Արմաւենի ալ
չատ կար. Բարեւաջիք եղած արմաւին կէօր
կ'ուտէին, կէսէն ալ Ամբրաւօղի անունով տե-
սակ մը օղի կը շինէին ու գինիի տեղ կը խմէին:

ՊԱՏՄՈՒԹԻՒՆ

ԵՔԻՊՏԱՅԻՈՅ

ԳԼՈՒԽ Ա.

Եգիպտոս. — Գլխաւոր բաժանմանքը. — Աւազն
Բագաւորը. — Օտար Բագաւորներ. — Բաւերիս. —
Ուխտագ. — Ուխտ. — Մերիս. — Անշնչիս. —
Սեւաւոր. — Իր դաստիարակութիւնը. — Իր աւել
աւարակալութիւնները. — Աջաւանդին պարտաւոր
ութիւնները. — Տերութեանը ընդարձակութիւնը. — Շե-
նեւ քաղաքի քերէրը. — Ջրանցանները. — Մեծ պա-
րիսպ. — Սեւաւորի մահը:

1 **Ե**գիպտոս ընդարձակ ձոր կամ հովիտ մըն է. աս հովիտը մէկ ծայրէն մէկալը կ'ոտոպէ Նեղոս մեծ գետը որ Եթովպիոյ լեռներէն կ'իջնայ, ու շատ ձիւղ բաժնուած Միջերկրական ծովը

1 Եգիպտոս ինչ երկիր է:

կը թափի: Եդիպոսս խիստ քիչ անձրև կու-
 գայ, իսկ Եթովպիա վեց ամիս դրեթէ միակերպ-
 անով Նեղոս գետը սաստիկ կը բարձրանայ ու
 Եդիպոսսի բոլոր հովիտը ջրով կը ծածկէ, ու
 ետքը անանկ ախլժ մը կը ձգէ որ երկիրը անով
 շատ կը պարտրտանայ: Անանային գիշերահա-
 լասարի ատենը Եդիպոսս ընդարձակ ծով մը
 կը գտնայ՝ մէջը սեղ սեղ քաղաքներով ու գե-
 ղերով զարդարուած. իսկ ձմեռը բարեբեր ու
 ծաղկազարդ գաշտի մը կը նմանի:

1 Եդիպոսսի առջի բնակիչն էլաւ Նոյայ որ-
 դին Քամ, ետքը անոր որդիքը: Առջի ատենները
 Վերին Եդիպոսս միայն կրնար բնակուիլ, մնա-
 ցած կտորը ճահիճ էր, ան ալ երթալով մէկ
 կողմէն Նեղոսի ձգած աղմովը բարձրացաւ, մե-
 կալ կողմանէ ալ բնակչաց ճարտարութեամբը
 բոլորովին ցամքեցաւ:

2 Ան ատենները Եդիպոսս իրեք գլխաւոր մաս
 կը բաժնուէր, Վերին Եդիպոսս կամ Թերայիդ
 որուն մայրաքաղաքն էր Թերէ. Միջին Եդիպոսս
 կամ Եպտանոմոս, այսինքն Եօթնանահանգ (ո-
 բովհեաւ Եօթը նահանգ կը բաժնուէր) որուն
 մայրաքաղաքն էր Մեմփիս. Ստորին Եդիպոսս
 որ Միջերկրական ծովուն կղերքը Պլինթիոսայ
 ծոցէն ինչուան արևելեան Սերբոնիս լիճը կը

1 Եդիպոսսի առջի բնակիչքը որո՞նք էլան:

2 Զին ատենը Եդիպոսս քանի՞ կը բաժնուէր: —

Վերին Եդիպոսսի մայրաքաղաքը որն էր:

անարածուէր. գլխաւոր քաղաքներն էին Շեղիււ, Կօլիս կամ Արեգ քաղաք և Աղէքսանդրիա:

1 Ստորին Եգիպտոսի մէջ էր նաև Գելլասանա հանգը, որ Նեղոսի երկու գլխաւոր ճիւղերուն եւ ծովուն մէջտեղի կտորն էր: Եւ Գելլասա ըսուելուն պատճառն ան է որ եռանկիւնիւնաձև ըլլալով Յունաց Δ (տելլա) տառին նման էր:

2 Եգիպտոսի առաջին թագաւորն եղաւ Քամայ որդին Մեսարեմ (2126), արտաքին պատմիչ ներուն Մենէս ըսածը, որ Թերէ ու Մեմֆիս քաղաքները շինեց: Մենէս Եգիպտացւոց արուեստ ու ճարտարութիւն ալ սորվեցուց, որով շատ հարստացան. բայց անով պերճութեան ալ վարժեցան ու քիչ առենի մէջ աւրուեցան: Մենեսի յաջորդներէն մէկը Արաբացւոց դէմ պատերազմի գնացած ատենը սաստիկ անօթութիւն ու ծարաւ քաշելով անանկ փափուկ մեծ նալուն վրայ շառցաւեցաւ, ու Թերէ քաղաքին մէհենին մէջ արձանադիր մը փորեւ տուաւ, որով Մենեսի անունը կը նշովէր որ Եգիպտացւոց փափկութիւն սորվեցուցեր է:

3 Մենեսէն ետքը Եգիպտոսի երկիրը այլ և այլ թագաւորութիւններ բաժնուեցաւ, ու ասանբութը հարստութիւն կամ իշխանութիւն ձեռցաւ:

1 Գելլասա ըսուած նահանգը ո՛ւր կ'իյնար:

2 Եգիպտացւոց առաջին թագաւորն ո՞վ է: —

Ի՞նչ սորվեցուց Մենէս Եգիպտացւոց:

3 Մենեսէն ետքը ո՞վ տիրապետեց Եգիպտոսի:

1 Եգիպտոսի տիրող օտար ազգաց մէջ առաջին եղան Եթովպացիք, և անոնցմէ աասնըութը թագաւոր նստան: Ասոնց վրայ տեղեկութիւն մը չկայ, և չգիտցուիր թէ երբ վերջացաւ թագաւորութիւննին:

2 Եթովպացւոց ձեռքէն հազիւ թէ ազատեր էր Եգիպտոս, Արաբացի ու Փիւնիկեցի հովիւներ եկան տիրեցին և Սաորին և Միջին Եգիպտոսի մէջ բնակեցան, ու Եգիպտացւոց լեզուովը Հիւսիս ըսուեցան, որ Հովիւ թագաւորները ըսել է: Ասոնք Մեմփիսը իրենց մայրաքաղաքը ըրին, Հեղիուպօլիս կամ Արեգ քաղաքը շինեցին ու մէջը Արեգական (որ իրենց գերագոյն աստուածն էր) փառաւոր մեհեան մը կանգնեցին: Երկու հարիւր վաթսուե տարի ասոնք թագաւորելէն ետքը՝ Եգիպտոսի մէկալ մասին թագաւորները միացան ու զիրենք հալածեցին:

3 Աս Հովիւ թագաւորաց մեկուն ժամանակը (որ սուրբ գիրքը ընդհանուր Եգիպտոսի թագաւորաց անունովը Փարաւոն կը կոչէ), Աբրահամ և Սառա Եգիպտոս եկան (2289): Ուրիշի մը ասեմն ալ Յովսէփ Պետափրէս դահճապետին

1 Օտար ազգաց մէջ Եգիպտոսի տիրողները նախ որոնք եղան:

2 Եթովպացւոցմէ ետքը որոնք տիրեցին Եգիպտոսի:

3 Աբրահամ որ թագաւորին ասեմը գնաց Եգիպտոս: — Յովսէփ որոն ասեմն էր:

ծախուկելով ետքը պատուոյ հասաւ, ու Իսրայէլացիները Տանայիս երկիրը Գեաեմ ըսուած տեղը բնակեցուց (2097):

4 Հովիւ թագաւորներէն ետքը Եգիպտոսի թագաւորներուն մէջ անուանի է Բուսօրիս, որ Թեբէէ քաղաքը շատ մեծցուց, ու բարձր պարբսպով պատեց, և ան պարիսպը հարիւր գուռ ունէր, ամէն մէկ դռնէն մէկէն կրնար հանել տասը հազար զինուոր և երկու հարիւր կառք: Քաղաքին մէջ չորս մեհեան շինել տուաւ, անոնց ալ չորս կողմը ոսկիով, արծաթով, փղոսկրով ու պատուական քարերով պատած: Բայց ամէնէն հրաշալի շէնքը պալատն էր՝ այնչափ մեծ որ ստորագրութիւնը ընողները կ'ըսեն թէ մէկ կտորը միայն կրցեր են տեսնել, բայց բոլոր տեսածնին սքանչելի է եղեր, և մէջը աւելի զարմանալին էր կ'ըսեն հարիւր քսան սիւնի վրայ կեցած գեղեցկանկար վերնայարկ սրահը: Ասոնցմէ զսա կային Թեբէի մէջ ուրիշ փառաւոր շէնքեր, կոթողներ, արձաններ, որոնց աւերակները ինչուան հիմա կեցած են: Չարմանալի էր նաև Մեմփոնի արձանը, որ արևը վրան զարկած աստնը անոյշ ձայներ կը հանէ կ'ըսէին: Սարաբոն ալ ըսեր է ան ձայնը, բայց կը տարակուսի որ արձանէն ըլլայ:

---

4 Հովիւ թագաւորներէն ետքը անուանի թագաւոր ո՞վ եղաւ: — Թեբէի մեծութիւնը օրչափ էր: — Ի՞նչ էրևելի շէնքեր կային մէջը: — Մեմփոնի արձանին վրայ ի՞նչ գիտելիք կայ:

1 Ոսիմանդ, Բուսիբիսի յաջորդներէն մէկը, շատ անուանի եղաւ հոյտկապ շէնքերովը: Ասոնց մէջ աւելի հռչակաւորն է պալատը, որուն մէջ ճարտարուեստ քանդակներով ու պատկերներով Բահարիացոց վրայ ըրած յաղթութիւնը ձեացընել տուեր էր:

2 Պալատէն քիչ մը հեռու շինել տուեր էր աշխարհիս առաջին գրատունը, որուն վրայ գրուած էր ԲԺՇԿԱՐԱՆ ՀՈԳԻՈՅ: Մեծութեամբն ու փառաւորութեամբը անկէց վար չէր մնար նաև Ոսիմանդի գերեզմանը, ասոր վրան մէկ կանգուն շէնքով ստի շրջանակ կար, և շրջապատն էր իրեք հարիւր վաթսուն և հինգ կանգուն, ան շրջանակին վրայ նշանած էին արևու ելիկն ու մանեղը և ամիսները: Գերեզմանին չորս կողմը բոլոր Յգիպտոսի աստուածոց արձանները կային, որոնց թագաւորը ընծաներ կը նուիրէր, ցուցընելով որ բոլոր կենացը մէջ բարեպաշտ ելեր է ու մարգկանց բարեք ըրեր է: Ասոնցմէ զատ ուրիշ հսկայածե արձան մըն ալ կար աս արձանագրովս. « Ես եմ Ոսիմանդ արքայից արքայ, ով որ կ'ուզէ ինծմէ աս անունը յափշտակել, թողնախ ըրած գործքերէս մէկուն մէջ ինծմէ վեր անցնի »:

1 Ոսիմանդ ինչ շէնքեր շինեց:

2 Քրատանը վրայ ինչ գիտելիք կայ: — Գեղեղմանը ինչպէս էր:

1 Ոսիմանդին յաջորդեց Ուկոր, որ Մեմփիսը շատ զորգարեց: Երբոր Նեղոս գեաը կը բարձրաւ նար՝ բոլոր քաղաքը ջուր կը կոխէր. ասոր ճար ընելու համար Ուկոր քաղաքին չորս դին ամուր Թումրեր շինել տուաւ որ միանգամայն սարըս. պի տեղ ալ կը բռնէին, անոնց չորս կողմն ալ փոս փորել տուաւ ու մէջը ջրով լեցուց, որով տակի անասիկ եղաւ քաղաքը:

2 Մերխ (2040), թիբէի Թագաւորնեբէն մէկը, շատ անուանի է փորել տուած լճին համար, որ իր անունովը Մերխեան լիճ կ'ըսուի: Եւ ան լիճը փորել տալուն պատճառը աս է.

3 Որովհետեւ, ինչպէս որ ըսինք, Եգիպտոս անձրև չիգար, և անոր տեղը ամէն տարի Նեղոս գեաը լեցուելով բոլոր երկիրը կ'սռոգէ սաղաքեր կ'ընէ, երբեմն աս ջուրը չկրնար բոլոր երկիրը ծածկել, երբեմն ալ խիստ շատ կ'ըլլայ ու չափէ դուրս կը կոխէ երկիրը. որով Եգիպտոսի բերքերուն շնաս կ'ըլլայ: Շատ Թագաւորնել մտածեր էին որ մեծ ջրաշէղջ մը շինեն ու օգոստոս ամսուն Նեղոսին սասաիկ բարձրացած ատենը ջուրը հոն լեցընեն, չորուԹեան տարին ալ երբոր յունուար ամսուն Նեղոսը ցամքի անկէց ջուր տան արաերուն:

1 Ոսիմանդին ո՞վ յաջորդեց: — Խնչ չէնքեր ըրաւ:

2 Մերխ Թագաւորը ինչ կողմանէ անուանի է:

3 Մերխեան լիճը ինչ պատճառաւ փորեցին:

1 Արօգտակար խորհուրդը ուզեց կատարել Մերիս, և մշակելի երկիր չկորսընցընելու համար Լիբիոյ մօտ աւազոււա անրեր երկրի մը մէջ ընդարձակ լիճ՝ մը սկսաւ փորել տալ, շրջապատը իրեք հազար վեց հարիւր ասպարէզ, այսինքն վաթսուներհինգ հազարամեթր, և խորուծիւնը կէս ասպարէզ, այսինքն իննսուն մեթր:

2 Որպէս զի ետքի եկողները իմանան թէ աս զորմանալի լիճը բնական չէ, հասա մարդիկ փորեր են ու մէկ թագաւորի ատեն լմընցեր է, Մերիս լճին մէջ երկու հաա հարիւր ութսուն մեթր բարձրուծեամբ բուրդ կանգնեց. ասոնց կէտը ջրին տակն էր կէսն ալ ջրէն վեր. ծայրերնին ալ մէյմէկ մարմարիօնէ արձան կար աթոռի վրայ նստած:

3 Ատեն անցնելէն ետքը Արարացի կամ Փիւնիկեցի հովիւները նորէն Եգիպտոսի տիրեցին (1615), և Ամենովիս ան ատենի թագաւորը իր որդին ու ժողովրդեան մէկ մասը հետը առած՝ գնաց Եթովպիա քաշուեցաւ: Տասուիրեք տարիէն ետքը շատ զօրքով դարձաւ եկաւ, հովիւներուն յաղթեց, կէս մը սպաննեց, մնացածներն ալ Եգիպտոսէն դուրս քշեց:

1 Ո՞ր փորուեցաւ Մերիսեան լիճը, և մեծուծիւնը ո՞րչափ էր:

2 Լճին մէջ ինչ յիշատակ կանգնեց Մերիս:

3 Ո՞ր թագաւորին ատենը նորէն տիրեցին Արարացիք Եգիպտոսի:

1 Ամենովիսի որդին Սեսոսար որ Մեծն Հը-
ւամսէս ալ կ'ըսուի, Եգիպտոսի թագաւորաց
մէջ ամէնէն հաչակաւորն է: Հայրը Ամենովիս
ուզելով որ իր որդին մեծ աշխարհակալ մը ըլլայ՝
բոլոր Եգիպտոսի մէջ նոյն օրը ծնած աղաքը
ժողովեց որ հազար ութը հարիւրի չափ էին, ու
Սեսոսարի հետ մեծցուց: Աս աղաքը ամէն տե-
սակ չարքաշուժեան, որսի ու զինուորական
կրթութեանց վարժած մէյմէկ կարիճ՝ զօրավար-
ներ եղան: Ամէնքը իրենց ընկերակից թագաւո-
րին վրայ կը գողային, ու անոր փառացը համար
մեանիլ աչք առած կը պատերազմէին: Թագա-
ւոր մը չէ եղած որ Սեսոսարի պէս հաւատա-
րիմ իշխաններ ու քաջ զօրավարներ ունենայ:

2 Դեռ տարիքը չառած՝ Սեսոսար իր սննդա-
կից ընկերներովը գնաց Արարիտ նուաձեց, որ
ինչուան ան ատենը աննուաձելի կը կարծուէր:
Անկէց գարձաւ գէպ 'ի արեմուտք ու մէկէն Լի-
բիոյ ալ տիրեց: Աս յաղթութիւններովը սիրտ
առաւ Սեսոսար, ու հօրը մեանեւէն ետքը միտքը
գրաւ որ բոլոր աշխարհիս տիրէ:

3 Պատերազմի չսկսած նայեցաւ Սեսոսար որ
իւր հպատակաց սիրտը չահի: Ոմանց ստակ կը
բաժնէր, ոմանց երկիր, ուրիշներուն պատիժ.

1 Ինչ գիտելիք կայ Սեսոսարի վրայ:

2 Առաջին արշաւանքը գէպ 'ի ո՞ր ըրաւ Սեսոսար:

3 Մեծ արշաւանքէն առաջ ինչ պատրաստու-
թիւն տեսաւ:

ները ներեց, պարտքի համար բանա գրուած մարդիկը աղատեց: Եգիպտոսը երեսունըվեց նահանգ կամ կուսակալութիւն բաժնեց, ու մէյմէկ հաւատարիմ կուսակալներու յանձնեց:

1 Աս կերպով տէրութիւնը կարգաւորելէն ետքը՝ վեց հարիւր հազար հեակակով, քսանըջորս հազար ձիաւորով ու քսանըեօթը հազար սպառազէն կառքով բանակ մը պատրաստեց, և անոնց զօրազուխ գրաւ իր սննդակիցքը, որոնց քաջութիւնն ու հաւատարմութիւնը առջի պատերազմներուն մէջ փորձեր էր:

2 Այսպիսի պատրաստութեամբ նախ գէպ'ի հարաւային կողմը արշաւեց Սեսոսար, եթովպացւոց յաղթեց ու տուրքի տեղ անոնցմէ ոսկի առաւ, ոսկի ու փղոսկր առաւ: Ետքը Կարմիր ծովուն վրայ չորս հարիւր նաւով տորմիզ մը հանեց որ բոլոր կղզիներուն ու ծովեզերքին տիրեցին ինչուան Հիզկաստան:

3 Իսկ ինքը ցամաքէն առաջ երթալով՝ բոլոր Ասիոյ տիրեց, անցաւ Հիզկաստան ու ինչուան Գանգէս գետէն անդին տիրեց, ուր ետքը Ալէքսանդրալչկրցաւ հասնել: Սկիւթացիք, ինչուան Տանայիս գետին քովի բնակիչներն ալ հնազանդեցան իրեն, Կասպագովկիա հարկատու եղաւ:

1 Սեսոսարի զօրքը որչափ էր:

2 Եթովպացւոց ինչպէս յաղթեց: — Ինչ տուրք առաւ անոնցմէ:

3 Ինչուան ո՞ւր տիրեց Սեսոսար:

մեր Փառնակն ահա հասկալին ալ յաղթեց և Հայաստանի ախրեց: Ուր որ կը տիրէր՝ յաղթուածեանը յիշատակ արձաններ կը թողուր՝ վրան դրած: Սէսսոր Բագասոր Բագասորաց և քէր քէրանց: Եւրոպա ալ կ'ուղէր անցնիլ, բայց պաշար չունե նալով և ա դարձաւ:

1 Ինը տարուան մէջ այնչափ երկիրներու տիրելէն ետքը՝ անթիւ հարստութեամբ ու գունդագունդ գերիներով դարձաւ մտաւ Սեսոսոր Եգիպտոս: Ան հարստութեան մէկ մասը տաճարներու նուիրեց, մէկ մասն ալ զօրացը բաժնեց. խաղաղութեան ատենն ալ օգտակար շէնքերով Եգիպտոսը զարգարեց:

2 Նախ աստուածոց շնորհակալ ըլլալով՝ այլ և այլ քաղաքներու մէջ հարիւր հաա փառաւոր մէհեան կանգնել տուաւ, ամէն մէկուն մէջ արձանագիր գնելով թէ Առանց Ժողովրդեան վրոյ ծանրանալու շինեցի ասոնք. վասն զի Ժողովրդեան խնայելը իրեն պարծանք կը սեպէր. և ասանկ շէնքերու՝ հեաը բերած գերիները միայն կը գործածէր:

3 Եսա մը շինծու ըլլորներ ալ ձեացուց ու բոլոր այգիները հոն փոխադրել տուաւ, որ առաջ տափարակ դաշտի մէջ անկած էին. վաճա-

1 Քանի տարի քէց Սեսոսորի արշաւանքը:

2 Ինչ շէնքեր շինեց Սեսոսոր:

3 Վաճառականութիւնը գիւրացընելու համար ինչ ըրաւ:

ապականութիւնը դիւրացընելու համար Նեղոսին երկու կողմը ինչուան ծով այլ և այլ առուններ ալ բանալ տուաւ: Անով աս օգուան ալ եղաւ որ առաջ թշնամիք Եգիպտոսի մէկ ծայրէն ինչուան մէկալ ծայրը կառքերով ու ձիերով կ'արչաւէին, անկէց վերջը ալ չէին կրնար:

1 Եգիպտոսի արեւելեան կողմն ալ Արարացւոց և Ասորւոց արչաւանքներէն ազատելու համար Պեղուսին քաղաքէն ինչուան Արեգ քաղաքը ստորիսպ մը շինել տուաւ որուն երկայնութիւնն էր հազար հինգ հարիւր ասպարէզ, այսինքն երկու հարիւր եօթանասուն բիւր մեթր:

2 Իր նաւատորմիկն յաղթութեանցը յիշատակ եղևնափայտէ նաւ մը շինել տուաւ, մէջը արծաթով պատած, դուրսն ալ ոսկիով, ու թեբէի տաճարին նուիրեց: Երկու հաս ալ բուրդ կանգնեց, ամէն մէկը յիսունըչորս մեթր բարձր, և վրանին յաղթամծ ազգերուն անուններն ու անոնց վրայ դրած տուրքերը փորագրել տուաւ: Մեծփիս քաղաքը Հեփեստոսի տաճարին մէջ իրեն ու իր թագուհւոյն արձանը կանգնել տուաւ միակտուր քարէ, բարձրութիւննին տասուիրեք մեթր. իսկ որդւոցը արձաններուն բարձրութիւնը ինը մեթր էր:

1 Եգիպտոսի արեւելեան կողմը ինչպէս ամրացուց:

2 Նաւատորմիկն յաղթութեանցը համար ինչ յիշատակ թողուց: — Քանի՛ հաս բուրդ շինեց:

1 Այսչափ փառքը մթընցուց Սեսոսար ոչ միայն անյառ փառասիրութեամբ, այլ նաև առով որ յազթամ թագաւորացը հետ անվայել կերպով կը վարուէր: Յազթուամ թագաւորնէրը ամէն տարի կուգային տուրք ու ընծանէր կը բերէին իրեն. Սեսոսար ալ զիրենք սիրով ու պատուով կ'ընդունէր, բայց երբոր քաղաք մը կամ մեհէնի մը այցելութեան երթալու կ'ըլլար, ձիու տեղ ան թագաւորնէրէն չորսը իր կառքին կը լծէր: Սը մը աս լծուած թագաւորնէրէն մէկը կառքը քաշելու ասեն երեսը դէպ 'ի ետին դարձուցած՝ ուշագրութեամբ անխիւն վրայ կը նայէր: Սեսոսար դարձաւ իրեն, Ինչ կ'ընես, ըսաւ, ինչո՞ւ քեզի չես նայիր թէ ո՞վ ես դուն: — Անուոյն վրայ կը մտածեմ տէր արքայ, ըսաւ խեղճ թագաւորը, որ ինչպէս անգաղար շրջանով մը միշտ իր վրան կը գտանայ ու ամենեկին տեղ մը չկենար, վարի կողմը վեր կ'ելլէ, վերի կողմը վար կ'իջնայ: Հասկըցաւ Սեսոսար թագաւորին միտքը. մտածեց որ իրաւցընէ անուոյն պէս անցաւոր և դիւրափոխ են աշխարհիս մեծութիւնն ու յաջողութիւնները, և թէ որ մը կրնայ անոնց վիճակը իր գլուխն ալ դալ: Անկէց վերջը ալ չուզէց ան կերպով կառք նստիլ, ու զամէնքը պատուով իրենց երկիրը դարձուց:

---

1 Սեսոսարի մեծ պակասութիւնը ո՞րն էլաւ: —
Ինչպէս խրատուեցաւ:

1 Սյուպէս ամենայն յաջողութեամբ քառասունըջորս տարի թագաւորելէն ետքը աչքը կուրցաւ: Չկլցաւ աշխարհիս ախրող Սեսոսարը սս թշուառութեանը համբերել: Հուզեց նաև ուրիշ մարդկանց պէս մեռնիլ, ու ինքզինքը մեռաց (1558):

ԳԼՈՒԽ Բ.

Փերան. — Ամեն-վիթն Բ. կարգի ծուլը իւրաքանչիւր. — Պրոփետ. — Համբարներ. — Քեպտ. — Մեծ բարգը. — Քեթրէն. — Միլիերէն. — Բուսուլէն. — Արիւն. — Արչուսանք Են-վարաց. — Սոբալ Են-վարցի. — Սելեան. — Անիւլ-ամբ-իւն. — Երիպանան Բագանք. — Բանիլ. — Փամեթիք. — Նիսանլ. — Փամեթիք:

1 Սեսոսարին յաջորդեց որդին Փերան, որ Հաամէս կամ Հաամեսէս ալ կ'ըսուի: Ասիկայ ոչ հօրը խելքը ունէր և ոչ անոր իշխանասիրութիւնը, սկսաւ Իսրայէլացիքը չարչարել ու չարչար ծառայեցընել, Ստորին Եգիպտոսի քաղաքներուն պարիսպները անոնց շինեւ տալ: Անգամ մը Նեղոս գետը տասնըութը կանգուն

1 Քանի տարի թագաւորեց Սեսոսար: — Ինչ պէս մեռաւ:

1 Սեսոսարին ո՞վ յաջորդեց:

բարձրացեր էր, Փերոն բարկացաւ, ու գեղը պատժել ուղղելով՝ մէջը նեւ նեւեց. բայց ետքը ինքը պատժուեցաւ, վասն զի Աստուած ալ զինքը կուրցուց: Իր թագաւորութիւնը քչեց վաթսուներկեց տարի:

1 Ամենովփիս որդին ու յաջորդը (1492), առ ջի բերան չուղեց հրաման աալ որ Իսրայէլացիք Եգիպտոսէն ելլեն. բայց Մովսէսի ըրած հրաջք ներէն ստիպուած՝ հրաման աուաւ որ երթան. ետքը զիրենք արձըկելուն վրայ զղջացաւ, զօրքով ետանէն ընկաւ, ու կարմիր ծովուն մէջի բեննեքովը խղզուեցաւ:

2 Ամենովփիսէն ետքը ուրիշ շատ թագաւորներ եղան Եգիպտոս, բայց պատմութեանց մէջ անուանին չիչուիր: Մէջերնէն մեկուն միայն ա. նունը կայ որ Եգիպտացիք կեան կ'անուանէին և Յոյնք Պրոտեւս (1218): Ասիկայ Տրոյիոյ պատերազմին ժամանակակից էր, ուր երբոր Մենեղաւոս իր Հեղինէ կինը Պարիսին ձեռքէն առնելու համար Եգիպտոս հանդիպեցաւ, Պրոտեւս իրով զինքը իր պալատը ընդունեցաւ: Պրոտեւս իեւքը միտքը ոսկի գիղելու աուեր էր. անոր համար մեռնելու առենը ամէն նախորդներէն աւելի ստակ ելաւ քովէն:

3 Պրոտեւսին յաջորդեց Համափոփիս (1190):

1 Ամենովփիս երկրորդին վրայ էնչ կը պատմուի:

2 Ամենովփիսի յաջորդներուն մէջ որուն անուանը կը յիշուի:

3 Պրոտեւսին ո՛վ յաջորդեց:

Նգիպտացւոց քուրմերը սասոր համար կ'ըսէին
Թէ ողջ ողջ դժոխք իջեր ու նորէն աշխարհք ե-
կեր է:

1 Հաամիսինիսին յաջորդը Քէոպս ամենայն
բանութեամբ սկսաւ կառավարել Նգիպտացիքը
(1178): Թագաւորելուն պէս մեհեանները գո-
ցել տուաւ, ամէն տեսակ զոհերը զագրեցուց,
և սկսաւ բոլոր Նգիպտացիքը հարուստ՝ աղքատ
հասարակաց շէնքերու աշխատեցնել: Ոմանք
կ'երթային հեռու տեղուանք քար կը կարէին
ու ինչուան Նեղոս գետը քաշկըստելով կը բե-
րէին. ուրիշներն ալ նաւակներով ան քարերը
գետէն կ'անցընէին ու Վերիոյ մօտ լեռան մը
վրայ կը հանէին: Ամէն իրեք ամիս աս աշխատա-
ւորները կը փոխուէին ու տեղերնին հարիւր
հազար հոգի նոր կ'ընտրուէին: Տասը տարի աշ-
խատեցան միայն աս քարերը կրելու համար
ճամբայ մը շինելու:

2 Քսան տարուան մէջ իրեն գերեզմանի հա-
մար մէկ բուրգ մը շինել տուաւ, ու անունը ան-
մահացընելու համար Քէոպս դրաւ: Բուրգին
ձեռքաակուսի էր. և ամէն մէկ ճակատը եր-
կու հարիւր քառասուն մեթր լայնութիւն ու
հարիւր քառասունըփեց մեթր բարձրութիւն ու-

1 Հաամիսինիսին յաջորդը Քէոպս ինչպէս կա-
ռավարեց Նգիպտացիները:

2 Քէոպսի բուրգը ինչ ձև ու ինչ մեծութիւն
ունէր:

նէր: Բողոր գրսի կողմը սրբատաշ կոկած քարե, բով պատած էր, ամենէն պզտիկ քարին երկայնուածիւնը ինը մեթր էր: Ճակատին մէկուն վրայ գրած էր թէ աշխատաւորաց համար սրչափ սոխ, սխտոր և ընդեղէն գնացեր է: Միայն աս կերակրին համար եղած ծախքն էր հազար վեց հարիւր արծաթ տաղանդ, որ կ'ընէ գրեթէ ինը միլիոն ֆրանք: Ասկէց կրնայ իմացուիլ թէ որիչ նիւթերուն համար սրչափ ծախք եղած պիտի ըլլայ: Քէոպս յիսուն տարի թագաւորեց, և իրեն յաջորդեց եղբայրը Քեփրէն:

1 Քեփրէն (1128) ամենայն կերպով եղբորը հետևեցաւ: Ինքն ալ անոր պէս ժողովուրդը չարչարելով բուրգ մը շինել տուաւ անոնց՝ Բայց իրենը եղբորը շինել տուածին բարձրութեանը չհասաւ, տասուերկու մեթրի չափ ցած մնաց. անոր պէս ստորերկրեայ տեղուանք չունի, ու չորս կողմը փոս փորած չէ: Երկուքն ալ երեսունուերկու մեթր բարձրութեամբ ըլլակներու վրայ շինուած էին: Մեռաւ Քեփրէն յիսունըվեց տարի թագաւորելէն ետքը:

2 Աս երկու ամբարիշտ թագաւորները հարիւր տարիէն աւելի Նշխպացիքը կեղեքեցին, ու չարաչար աշխատութեամբ հազարաւոր մարդ մեռուցին, և վախճանին ան էր միայն որ

1 Ո՞վ յաջորդեց Քէոպսի:

2 Քէոպս ու Քեփրէն բուրգերը շինել տալով իրենց վախճանին հասան:

իրենց մէյմէկ փառաւոր գերեզմաններ պատ-
րաստեն. բայց աս իրենց անմիտ ամբարտաւա-
նութիւնը արժանաւոր պատժով պատուհասե-
ցաւ. վասն զի մեռնելէն առաջ իմացան թէ ի-
րենց մարմինը պիտի չլծաղուի հոն. հասկըցան
որ ժողովուրդը իրենց դիակը քաշկըռակելով
պիտի հանէ ան իրենց քրակնքովն ու արեամբը
չինուած բուրգերէն, ուստի ծածուկ իրենց ու-
րիչ անծանօթ գերեզմաններ պատրաստեցին:
Ժողովուրդը ասով գոհ չեղաւ, ուղեց որ ան
բանաւորներուն յիշատակն ալ ջնջուի. ուստի
սաստիկ արգելք հանեց որ մէկը չկարենայ ա-
նոնց անունը բերան առնուլ. ան բուրգերուն
վրայ ալ Փիլիսոնն անունով հովուի մը անունը
դրին, և ըսին Բրգան + Փիլիպան. վասն զի աս հո-
վիւր բուրգերորն չինուած ասենը անոնց քո-
վերը կ'արածէ եղեր իր ոչխարները:

1 Քեփրենի յաջորդեց Քեսպայ որդին Մի-
կերին (1072): Ասիկայ ոչ հօրը ամբարշտու-
թեանը հեռակեցաւ և ոչ հօրեղբօրը անդթու-
թեանը, մեհեանները բանալ տուաւ, տուրքերը
քիչցուց, աշխատութիւնները դադարեցուց և ա-
ղատութիւն տուաւ որ ամէն մարդ իր բանին
գործին հեռ ըլլայ: Իրմէ առջիններէն աւելի
արդար եղաւ, ամենուն վիշտը կը թեթեցընէր
և աւելի հայր հասարակաց էր քան թէ թագա-
ւոր. և բոլոր Եգիպտոսի մէջ վրան գովեստ կը
խօսուէր:

1 Քեփրենին յաջորդ ո՞վ եղաւ:

1 Ամէնքը կը կարծէին թէ անանկ արդար թագաւորը ամէն յաջողութիւն պիտի ունենայ. բայց Միկէրինի վրայէն գժբաղդութիւնները չպակտեցան: Նախ մէկ հասակ աղջիկը ընկաւ մեռաւ. ետքը պատգամ ելաւ թէ թագաւորութիւնը եօթը տարիէն աւելի պիտի չգիմանայ: Երբօր սկսաւ Միկէրին գանգատ ընել որ անաղորմ հայրը ու հօրեղբայրը այնչափ տարի թագաւորեցին, ու ինքը իր լաւութեամբը հանդերձ այնչափ քիչ տանն պիտի թագաւորէ: պատգամ ելաւ թէ Գուն ալ անոնց չափ կը թագաւորէիր՝ թէ որ անոնց պէս գէշ ըլլայիր, վասն զի աստուածները Եգիպտացւոց մեղացը համար կ'ուզեն զանոնք պատժել:

2 Միկէրինի յաջորդեց Ասիքիս՝ որ Բոկփովրիս ալ կ'ըսուի (1052): Ասիքիս թէպէտ փոքրահասակ էր ու արտաքին տեսք չուներ, բայց խելքովը շատ անուանի եղաւ: Գրած օրէնքներուն մէջ յայտնի կ'երևնայ իր իմաստութիւնը:

3 Սրէնք գրաւ որ փոխ առնողն իր հօրը մարմինը գրաւ տայ փոխին ախրօջը. և ս՛վ որ անհօգըլայ գրաւը ևտ առնելու, մեռնելու ասան իրեն ու իր որդւոցը մարմինները անթաղ մնան: Ասիքիս առջիններէն աւելի մեծ բուրդ մը շինեց ա-

1 Միկէրին յաջողութիւն ունեցաւ:

2 Ո՛վ յաջորդեց Միկէրինի:

3 Փոխառութեան վրայ ինչ օրէնք գրաւ Ասիքիս: — Ի՛նչ չէնք շինեց:

ղիւսէ, ու վրան այսպէս գրեց. Ինչպէս Արամազդ աստուածոց մէջ, անանկ ալ ես բուրդերուն մէջ մեծ եմ, և ուրիշներուն հետ բազդասուիլը նախատինք է ինծի:

1 Ասիքիսին յաջորդեց (1011) Անիսիս քաղաքէն Անիսիս անունով կոչրը: Ասոր ասէնը Եթովպացիք եկան Եգիպտոսի տիրեցին. որով Եգիպտոս երրորդ անգամ օտար իշխանութեան ձեռք ընկաւ (1000):

2 Եթովպացիք երկու հարիւր եօթանասունը եօթը տարի Եգիպտոսի տիրեցին (763):

3 Սաբակ, Եգիպտոսի վրայ տիրող Թագաւորներուն վերջինը, երազ մը կը ակսնէ որ եթէ բոլոր քուրմերը թրէ չանցնէ՝ Եգիպտոսը ձեռքէն պիտի երթայ. բայց Սաբակ աւելի յանձն կ'աւնսւ որ Թագաւորութենէ զրկուի քան թէ այնպիսի անզգամութիւն գործէ. ուստի յիտուն տարի Թագաւորեւէն ետքը Եգիպտոսը կը թողու, կը քաշուի իր երկիրը Եթովպիա:

4 Սաբակին տեղ Եգիպտացւոց Թագաւոր եղաւ Սեթոն Հեփեստոսի մեհէնին քրմապետը (722), որ Թագաւորութեան ասէնն ալ քրմա-

1 Ասիքիսին ո՛վ յաջորդեց:

2 Եթովպացիք Անիսիսէն ետքը քանի՞ տարի տիրեցին Եգիպտոսի:

3 Սաբակ ինչպէս ըրաւ Թագաւորութիւնը:

4 Սաբակին յաջորդ ո՛վ եղաւ: — Սեթոնի պատերազմը ինչպէս եղաւ Սենեքերիմայ հետ:

պետութիւնը ձեռքէ չթողլով, զօրքը երեսի վը-
րայ ձգեց՝ եկամուանին գաղթեցուց ու կալուած-
նին ձեռքերնէն առաւ: Վրան շատ չանցաւ՝ Ա-
սորեստանեայց Սենեքերիմ թագաւորը անհա-
մար զօրքով եկաւ Եգիպտոս մտաւ: Սեթոնին
զօրքը իրեն գէմ բարկացած ըլլալով՝ ամենեին
տեղերնէն չարժեցան. Սեթոն ալ տաանց զօրքի
մնացած՝ Հեփեստոսի տաճարը ապաւինեցաւ,
պատգամ ելաւ իրեն որ չվախնայ, որչափ որ
զօրք գանէ ժողլէ պատերազմի ելլէ: Գնաց Սե-
թոն շատ մը վաճառական, արուեստաւոր ու
սինկքոր ժողովուրդ գաաւ ժողլէց, անոնցմով
Սենեքերիմայ գէմն ելաւ: Կոյն գիշերը անհա-
մար մկներ գնացին Սենեքերիմայ զօրաց աղեղ-
ներուն լարերը ու վահաններուն կաշին կրծե-
ցին, և զօրքը անզէն մնալով՝ երկրորդ օրը Սենե-
քերիմ շատ մարդ կորսնցուցած իր երկիրը
փախաւ: Սեթոն երբոր Եգիպտոս գարձաւ,
Հեփեստոսի տաճարին մէջ արձան մը կանգնեց՝
աջ ձեռքը մուկ մը բռնած, վրան ալ ասանկ ար-
ձանագիր գրաւ. Ինծմէ սորովին ակննողները աս-
տուածներէն վախնալ:

1 Սենեքերիմայ Երուսաղեմի վրայ գալուն ու
գիշերը հրեշտակէն ջարգուելուն պատմութիւնն
է աս՝ որ Եգիպտացիք իրենց յարմարցուցեր են.
սրովհետև Սենեքերիմ Եգիպտացուց յաղթելէն

---

1 Սեթոնի յաղթութեան բուն պատմութիւնն
ինչ է:

ետքը Երուսաղեմի վրայ գնաց, ու իր բանակը մէկ գիշերուան մէջ հրեշտակէն ջարդուեցաւ:

1 Աեթանէն ետքը Եգիպտացիք չիրցան իրենց թագաւոր մը ընտրել, երկու տարի անիշխանութեան մէջ մնացին, և աս պատճառաւ Եգիպտոսի մէջ սպանութիւններ, գողութիւններ, յափըշտակութիւններ ու ամէն տեսակ անկարգութիւնները շատցան. ուստի միաբանեցան աստուերկու. մեծ իշխաններ որ մէկտեղ խաղաղութեամբ թագաւորեն: Պատգամ ելեր էր թէ ո՛վ որ շեփեսոսոսի տաճարին մէջ պղնձէ դաւաթով իրեն գինի նուիրէ, անիկայ բոլոր Եգիպտոսին պիտի իշխէ. անոր համար երգմամբ խօսք գրին որ ամենեկին պղնձէ դաւաթ չբանեցընեն նուէրքի տան. և իրենց միաբանութեանը յիշատակ՝ Մերիսեան ընծին մօտ տասուերկու հաս իրարու կպած պաշտաներով ընդարձակ շէնք մը շինեցին ու անունը Բաւիզ կամ Լարիւրինթոս գրին:

2 Աս պաշտանին մէջ տասուերկու յարկածաճուկ սրահ կար՝ վեցը գէս 'ի հիւսիս, վեցն ալ գէս 'ի հարաւ: Ամէն մէկը գ՛ղեցիկ սպիտակ մարմարինէ սիւներով զարդարուած էին. երկերկու յարկ ունէին, մէկը ստորերկրեայ ու կամարակապ, և մէկալը առջինին վրայ սիւնաշարք: Իւրաքանչիւր դասիկոնին մէջ հազար հինգ հարիւր սենեակ կար: Ստորերկրեայ յար-

1 Աեթանի յաջորդ ո՛վ եղաւ:

2 Բաւիզը ի՞նչ շէնք էր:

կերուէն մէջ պալատը շինել տուողներուն ու կոկորդիլոսներուն համար գերեզմաններ կային: Ասոր մէջ քուրմերը միայն կրնային մտնել, և պահպանութիւնն ալ իրենց յանձնուած էր:

Վերի յարկին սենեակներուն յատակն ու պատերը մարմարապատ էին՝ վրանին զանազան պատկերներ փորուած: Պալատին մէկ անկիւնը եօթանասունուերկու մետր բարձրութեամբ բուրգ մը կար, և ստորերկրեայ սիւնազարդ ճեմելիքով մը անոր մէջը կը մտնուէր: Ճամբայ չք. գիտցողը թէ որ աս պալատին մէջը մտնէր՝ ալ չէր կրնար ելլել:

1 Տասուերկու իշխանները տասնըհինգ տարի միաբան թագաւորելէն ետքը՝ հանգիսի մը օր Հեփեստոսի մէհեանը ոսկի գաւաթով գինի նուիրելու առանձին գաւաթ մը պակսեցաւ. մէջերնէն Փսամեալքոս առանց ուշագրութեան կը հանէ գլխէն սղնձէ սաղաւարտն ու անով կ'ընէ նուիրմունքը: Մէկտալ իշխաններն ելած պատգամը մտքերնին բերելով՝ աս բանիս վրայ բարկացան, ու Փսամեալքոսը բռնեցին Եգիպտոսի ներսերը քշեցին, սրով և անոր ետքը ինքն իշխան թագաւորելուն պատճառ եղան: Հին պատգամ լսեց Փսամեալքոս թէ Մովէն սղնձէ մարդիկ պիտի գան ու զքեզ ազատեն: Ատեն անցաւ, օր մը ըսին իրեն թէ սղնձէ մարդիկ ե.

---

1 Տասուերկու իշխանները ինչպէս թագաւորեցին:

կերէն. և ասոնք քանի մը պղնձէ զրահ հագած
Յոնիացի ու Կարիացի յոյն զինուորներ էին ա-
լեկոծութենէ հոն ընկած: Յիշեց Փսամեախքոս
պղնձէ մարդկանց պտագամը. առջևնին ելաւ,
սիրով զիրենք ընդունեցաւ, ու ետքը անոնց և
իրեն կողմը եղող Նգիպտացւոց օգնութեամբը
զնաց Նգիպտոսի տիրեց, ու իր տասնըմէկ իշ-
խանակիցները բռնեց մեռուց (671):

1 Փսամեախքոս Յոնիացւոց ու Կարիացւոց
ծառայութեանը փոխարէն Նգիպտոսի մէջ բա-
րեքեր երկիրներ առաւ իրենց, ու Նգիպտաց-
ւոց ազաքը անոնց յանձնեց որ յունարէն սոր-
վեցընեն:

2 Նրբոր ամէն բան կարգի գրաւ՝ պատերազ-
մի ելաւ Փսամեախքոս, զնաց Պաղեստին՝ Ազով-
տացւոց ամուր քաղաքը պաշարեց, ու քսանը-
ինը տարուան մէջ հաղիւ կրցաւ առնուլ: Ասոր
պէս երկար պաշարում հին պատմութեան մէջ
չկայ:

3 Նգիպտացիք ինչուան ան ստենը կը պարծե-
նային թէ ամենէն աւելի հին ազգ իրենք են:
Փսամեախքոս անձամբ ուզեց ստուգել աս բանս:
Նրկու աղայ առաւ հովուի մը որ այժերու մէջ

1 Փսամեախքոս ինչ հատուցումն ըրաւ Յոնիա-
ցւոց ու Կարիացւոց:

2 Ինչ արշաւանք ըրաւ Փսամեախքոս:

3 Նգիպտացւոց հնութիւնը ինչ կերպով փոր-
ձեց:

այժու կաթով մեծցընէ. ոմանք ալ երկու անլե-
զու կանանց տուաւ կ'ըսեն: Երկու տարիէն եր-
բոր աղոցը քով մարդ գնաց, սկսան աղաքը ձեռ-
քերնին բացած վրան վազելով ղէ՛՛՛՛ ղէ՛՛՛՛
կանչել: Քննեց իմացաւ Փսամեախքոս որ ղէ՛՛՛՛
Փախագացոց լեզուովը Հաց ըսել է եղեր. տս-
կէց մըտքերնին գրին Եգիպտացիք որ Փախագ-
ցիք իրենցմէ չին ազգ են, և առջի լեզուն անոնցն
է եղեր: Յիսու՛նըչորս տարի խաղաղութեամբ
Թագաւորելէն ետքը մեռաւ Փսամեախքոս, ու
Թագաւորութիւնը Նեքաւով որդւոյն Թողուց
(617):

1 Նեքաւով ուղեց որ Կարմիր ծովը ջրանցքով
մը Նեղոս գեաին չեա միացընէ: Բայց հարիւր
քսան հազար մարդ ան աշխատանքին մէջ փճա-
ցընելէն ետքը հազիւ թէ ասպարէզ մը աեղ փո-
րել տուաւ, և սրատամ լսելով թէ Բարբարոսի
մը համար է աշխատիլք, գործքը կխստտար թո-
ղուց: Միջերկրական ծովուն ու Կարմիր ծովուն
վրայ նաւեր շինել տուաւ, ու Փիւնիկեցի վար-
պեա նաւավարներուն հրամայեց որ Ափրիկէի
չորս կողմը պառաին տեսնեն թէ ինչ կայ. ա-
նոնք ալ Կարմիր ծովէն ելան, Ափրիկէի ծովե-
ղերքը բոլոր պառակելով Սեպտէի նեղուցէն Ե-
գիպտոս դարձան:

2 Մահեդդով քաղաքին քով Յո գայի Յով

1 Նեքաւով ինչ երևելի գործք ըրաւ:

2 Ինչ պատերազմներ ըրաւ: — Նեքաւովին
յաջորդը ո՞վ եղաւ:

սիա Թագաւորին յազթէց Նեքաւով, Ասորէս-
 ան մտաւ ու Նաբոլուպոպարին ձեռքէն շա-
 քաղաքներ առաւ: Ետքը անոր Նաբուքոդոնո-
 սոր աղէն յազթուած Եզիպտոս դառնալու ա-
 տենը՝ լսեց ճամբան որ առանց իրեն հարցընելու
 Յովսիայի տեղը անոր օրդին Յովաքազը Թագա-
 ւորեցուցեր են Հրեայք. իրեն կանչեց զինքը ու
 չլիցայակապ Եզիպտոս խրկեց: Եւ ինքը գնաց
 Երուսաղէմ Եզիակիմը Թագաւոր նստեցուց,
 վրան շառաւրբ գրաւ ու դարձաւ Եզիպտոս:
 Տասնըվեց տարի Թագաւորեց Նեքաւով ու մե-
 աւ, և տեղը նստաւ Փսամուծէս (601):

1 Փսամուծէսի Թագաւորութիւնը վեց տարի
 քչեց, ան միջոցին երեւելի գիպուած մը չպատա-
 հեցաւ: Ինքը Եթովպացւոց վրայ պատերազմի
 գնաց ու գառնալու ժամանակը մեռաւ (595):

---

1 Փսամուծէս քանի՞ տարի Թագաւորեց:

ԳԼՈՒԽ Գ.

Վարդէս. — Աճախ. — Փառնէն. — Կաճէն. — Ե. Գիպոսի իջ Գիւն. — Դաւեհ. — Բաւերտ. — Խա. րոս. — Արդարեան. — Պարտիկ Եգիպտոսէն իջ Կաւի. — Պատարտ. — Փառնէն Բ. — Նէլիպոնէֆոս Ա. — Տատոս. — Նէլիպոնէֆոս Բ. — Արարէն. — Մեծն Աղէստանար. — Պարտէն Սար. — Փարոս. — Գրապոն. — Պարտէն Փիլարտէն. — Պարտ. Ե. Երգեպոս. — Իւ յաւերտնէր. — Կաւար. ար. — Եգիպտոս Հոսթոսիանոս Գիւնէն Եգի Գ. ար. Կ'ԱՄՅ՝

1 Վարդէս, որ սուրբ գրքին մէջ Փարաւոն Վափառ կ'ըսուի, հօրը մահուանէն ետքը քսանը հինգ տարի թագաւորեց: Առջի բերան քանի մը յաջողութիւններ ունեցաւ. Կիպրոսին տիրեց, ծովէն ու ցամաքէն Սիրոնը պաշարեց՝ առաւ. Փիւնիկեցիքն ու Պաղեստինը նուաճեց: Աս յաջողութիւններով այնչափ հպարտացաւ որ կարծէր թէ աստուածներն ալ ուղեւան զինքը չեն կրնար աթուղն ձգել. բայց շատ չանցաւ, հասկըցուց իրեն Աստուած թէ իր աէրը երկինքն է, ու ինքը մարդ է հողեղէն: Յուգայի Սեդեկիա

1 Վարդէս ինչպէս ըրաւ թագաւորութիւնը:

Թագաւորն ալ յոյսը անոր վրայ գրած էր, և Վափրէս խօսք տուեր էր որ Նարուբոզանոսորին գէմօգնէ անոր. բայց պատերազմին վտանգաւոր ակզը մատնեց Ղլեգէկիան յաղթականին կատազուծեանը. ան ալ մտաւ. Երուսաղէմ՝ կրակ տուաւ ու քաղաքը այրեց՝ ինչպէս որ Երեմիա մարգարէացեր էր:

1 Աստուծոյ սպառնացած պատիժն ալ Վափրէսին գլուխը հասաւ: Երրորդ արձաւ Եգիպտոս ու ապստամբած Կիւրենացիքը նուաճելու գնաց, յաղթուեցաւ, Եգիպտացիք ալ ոտք ելան: Վափրէս խրկեց իր Ամասիս զօրավարը որ խռովութիւնը դադարեցնէ. ապստամբները բռնեցին զինքը, գլուխը Թագ գրին ու կեցցէ արքայ Ամասիս կանչեցին. Ամասիս ալ զանոնք ժողվեց ու Վափրէսին գէմ ելաւ:

2 Վափրէս Սայիս քաղաքին մէջ երեսուն հազար Կարիացի և Յոնիացի և ուրիշ վարձուոր զօրք ժողվեց ու Ամասիսին առջևն ելաւ: Ճակատեցան երկու զօրքը Մեմփիս քաղաքին քովերը. Վափրէսին զօրքերը շատ քաջութեամբ պատերազմեցան, բայց Եգիպտացւոց անհամար բազմութենէն յաղթուեցան: Վափրէսը բանեցին Ամասիսին բերին. առջի բերան Ամասիս խընայեց անոր, բայց ետքը Եգիպտացւոց ձեռքը տուաւ որ տարին Սայիս իր պալատին մէջ զինքը խղճեցին:

1 Վափրէս ինչ կերպով պատժուեցաւ:

2 Ամասիս ինչպէս յաղթեց Վափրէսին:

1 Ան միշտցին Նարուբոգոնոսոր ալ Հրէաստա-
նէն գարձաւ եկաւ Եգիպտոս. Պեղուսինն քա-
ղաքէն ինչուան Սիենէ բուր երկիրը աւրըջա-
կեց. բայց ետքը զօրացը մէջ ժանտախտ խնելով՝
Ամասիսը թագաւորեցուց իբրև փոխարքայ Ե-
գիպտոսի, ու ինքը Բարեշոն գարձաւ:

2 Ամասիս երբոր ամէն կողմէն հանգարանցաւ,
տեսաւ որ իր աննշան հասարակ մարդ մը ըլլա-
լուն համար ժողովուրդը զինքը չպատուեր, ա-
սանկ հնարք մը մտածեց: Իր ոտք լուալու ոսկիէ
կոնքը արձան թափել տուաւ ու հրապարակը
գրաւ. Եգիպտացիք աս արձանը նոր աստուած
մըն է ըսելով սկսան պաշտել: Ան ատենը Ամա-
սիս կանչեց զիրենք ու ըսաւ. Աս արձանը որ հի-
մայ այդչափ ջերմեռանդութեամբ սկսաք պաշ-
տել, առաջ ոտք լուալու կոնքս էր. ես ալ ահա
առաջ հասարակ մարդ մըն էի, ետքը ձեր թա-
գաւորն եղայ, ուրեմն պէտք է որ զիս ալ պա-
տուէք: Ան օրէն սկսան Եգիպտացիք ամէն թա-
գաւորական պատիւ տալ իրեն, ու ըսածներուն
սիրով հնազանդիլ: Իր կողմանէ ալ Ամասիս ան-
խնջ գործունէութեամբը և իմաստուն կառա-
վարութեամբը արժանի եղաւ ժողովրդեան մե-
ծարանքին: Աիւրենացուոց հետ հաշտութիւն ը-

1 Նարուբոգոնոսոր Եգիպտոսի վրայ ինչ փոփո-
խութիւն ըրաւ:

2 Ամասիս ինչ հնարքով ինքզինքը պատկառելի
ըրաւ իր հպատակներուն:

բաւ: Յոյները շատ կը սիրէր, շատ բարիք ըրաւ անոնց և հրաման տուաւ որ ո՛վ որ կ'ուզէ գայ Նգիպտոս Նաւկրատ ըսուած նաւահանգիստը բնակի: Պիւթագորաս փիլիսոփան ալ իր արքունիքը ընդունեցաւ, Ախարոս կղզւոյն տիրեց: Շատ փառաւոր շէնքեր շինեց ու շատ կոթողներ ու մարգակերպ սփինքսեր կանգնեց տուաւ: Աննէն աւելի իր հայրենիքը Սայիս քաղաքը զարգարեց. հոյակապ մէհեան մը շինել տուաւ որ մէջի միակաւր քարէ փորած մատուռը շատ զարմանալի էր, քսանըմէկ կանգուն երկայնութիւն ունէր, տասնըչորս կանգուն լայնութիւն և ութը կանգուն բարձրութիւն. աս քարը Նլիփանտին քաղաքէն Նեղոս գետին մէջէն երկու հազար հոգի իրեք ասրուան մէջ հաղիւ կրցան բերել կ'ըսեն:

1 Ամասիսի Թագաւորութեան ատեն շատ ծաղկեցաւ ու փառաւորուեցաւ Նգիպտոս. կ'ըսեն թէ ինչուան քսան հազար քաղաք կար մէջը: Քառասունըչորս ասարի Թագաւորեց Ամասիս, ու իրեն յաջորդ Թողուց իր Փսամենէս որդին (526):

2 Դեռ նոր օթոսը նստեր էր Փսամենէս, Կամբիւս Պարսից Թագաւորը վրան պատերազմի ելաւ: Պեղուսիսն քաղաքին քով յաղթուեցան

1 Ամասիսի Թագաւորութեան ատենը ինչ վիճակի մէջ էր Նգիպտոս:

2 Փսամենէս ինչպէս ըրաւ Թագաւորութիւնը:

Եգիպտացիք ու փախան Մեմփիս մասն: Տասը օրուան մէջ Կամփիւս քաղաքն առաւ, և անով բոլոր Եգիպտոսի տիրեց (525): Փսամենէսն ալ բռնեց, բայց ազատ թողուց, նորէն ալ պիտի թագաւորեցընէր, բայց երբոր լսեց որ անիկայ Եգիպտացիքը ապստամբութեան կը գրգռէ՝ սպաննել առաւ:

1 Կամփիւս Եգիպտոսի տիրելէն ետքը Եթովպիա արշաւելու առն ձախորդութեամբ զօրացր մեծ մասը կորսընցուց, առ քանիս վրայ կատաղած երբոր Եգիպտոս կը դառնար՝ տեսաւ որ Ապիս աստուածը գտնելուն համար ուրախացած հանդէս կ'ընէին, և կարծեցով թէ իրեն հանդիպած դժբաղդութեանը վրայ կ'ուրախանան, Ապիս աստուծոյն քուրմերը ծեծել առաւ, Ապիսն ալ իր ձեռքովը վերաւորեց՝ որ քանի մը օրէն մեռաւ, ետքը մեհեանները կողոպտեց, արձանները կտորեց, շէնքերը կործանեց, բոլոր երկիրը ապականեց: Ինքն ալ ձի հեծնելու առն թրին վրայ ընկաւ վերաւորուեցաւ ու Ասորոց երկիրը մեռաւ (522). Եգիպտացիք կարծեցին որ իրենց Ապիս աստուածը սպաննելուն համար անանկ պատժուեցաւ:

2 Ետերգ մագին յաջորդը Գարեհ վշտաս.

1 Կամփիւս ինչ անդթութիւններ ըրաւ Եգիպտոսու

2 Գարեհ ինչպէս վարուեցաւ Եգիպտացւոց հետ:

սկեայ. Եգիպտացւոց քուրմերէն գիտութիւն սորվեցաւ, անոնց գրքերը կարգաց ու անոնց հին թագաւորաց շատին սովորութեանցը հեանեցաւ: Ինքն ալ սկսաւ առաջ տանիլ ան ջերանցքը որ Նեքաւով սկսեր էր փորել տալ՝ Նեղոս գետը կարմիր ծովուն հեռ միացընելու համար. բայց քիչ ատենէն թողուց. վասն զի ըսին իրեն թէ Եգիպտոսը կարմիր ծովուն երեսէն ցած ըլլալով՝ բոլոր երկիրը ջուր կը կոխէ:

1 Պարսից կուսակալներն ու զինուորները շատ անգամ ծաղր կ'ընէին Եգիպտացիքը, անոնց պաշտամունքն ու սասուածները. անոր համար վերջապէս չգիմացան Եգիպտացիք ու ապստամբեցան: Եւ Դարեհերոր զանոնք նուաճելու կը պատրաստուէր՝ մեռաւ (486):

2 Քսերքսէս իր հօրը Դարեհին խորհուրդը կտարեց ու Եգիպտոսը նորէն նուաճեց (465): Երբոր Քսերքսէս սպաննուեցաւ, դարձեալ ուղեցին Եգիպտացիք ազատութիւննին ձեռք ձգել:

3 Լիրիոյ թագաւորին որդին Ինարոս՝ տեսնելով Եգիպտացւոց փափարը, եկաւ զանոնք որք հանեց ու թագաւոր դրուեցաւ: Թագաւորութեանը մէջ հաստատ մնալու համար շատ

1 Պարսից կուսակալները ինչպէս կը վարուէին Եգիպտացւոց հետ:

2 Քսերքսէս կրցաւ նուաճել Եգիպտացիները:

3 Ո՞վ եղաւ Եգիպտացիները Պարսից գէմ որք հանող:

զօրք ժողվեց, շատ զօրք ալ գրուէն վարձեց: Աթենացիք իրեն իրեք հարիւր նաւ խրկեցին զօրքերով լեցուն, որ Նեղոսէն ինչուան Մեմփիս գնացին ու քաղաքին երկու թաղերուն գիւրաւ ատրեցին: Պարսիկք ու իրենց հաւատարիմ մնացած Եգիպտացիքը երրորդ թաղին մէջ փակուած մնացին. Աթենացիք ալ զանոնք հոն պաշարեցին:

1 Պարսից նաւատորմիղը ծովէն ու զօրքը ցամաքէն Մեգարիսին առաջնորդու թեամբը եկան Եգիպտոս մտան (460): Եգիպտացիք յաղթուեցան. Յոյնք Մեմփիսէն քշուած՝ Պրոտոպիտիս կղզին փախան, հոն տասնըու թը ամիս գիմանալէն ետքը Պարսից հեա հաշտութիւն ըրին: Իսկ Ինարոս մտանու թեամբք Պարսից ձեռքը ընկաւ ու խաչի վրայ սպաննուեցաւ:

2 Եգիպտացիք անոր սրդին Ամիրաէոսը թագաւորեցուցին, որ դնաց Եգիպտոսի ներսերը թագաւորեց, և Պարսիկք չկրցան անոր փնասել:

3 Ան ասեննները Աթենքին մէջ մեծ անուն հանած էր Կիմոն, ասիկայ չուզելով որ Աթենացիք ուրիշ Յունաց հեա պատերազմին, նայեցաւ որ զանոնք արտաքին պատերազմներու զբաղեցընէ. ուստի Ամիրաէոսի վաթսուն նաւ խրկեց, ինքն ալ կը պատրաստուէր Եգիպտոս երթալու, բայց մահը վրայ հասնելով Կիպրոս կղզին մեռաւ:

1 Պարսիկք նորէն ինչպէս ատրեցին Եգիպտոսի:

2 Ինարոսի ո՞վ յաջորդեց:

3 Ամիրաէոս ինչպէս յաղթեց Պարսից:

(449)։ Ամիրաէսս ան օղնութեանէն զրկուած՝ կը մտածէր որ սիրտի չկարենայ երկար առնն Պարսից զօրութեան դէմ դնել։ Բայց ելբօր Ագիպտացիք խօսք տունն իրեն քաջութեամբ պատերազմելու՝ գիմեց Պարսից վրայ, յաղթեց անոնց ու Ագիպտոսէն հալածեց։ Բիչ մը ետքը Փիւնիկէ գնաց պատերազմով։ Բայց յաղթուեցաւ, ու անկէջ ետքը շատ չսպրեցաւ, մեռաւ։

1 Ամիրաէսսին յաջորդեց որդին Պաւսրիսս, որ նորէն Պարսից հարկատու եղաւ։

2 Փսամեախբոս Բ, որ Պաւսրիսսին յաջորդեց՝ նենդութեամբը միայն անուանի եղաւ։ Տանոս անունով նախարարը Արաաշէսէն ապստամբած ըլլալով, բոլոր հարստութիւնները առած Ագիպտոս եկեր ու Փսամեախբոսի ապաւիններ էր։ Փրսամեախբոս առջի բերան սիրով ընդունեցաւ զինքը, բայց ետքը անոր դանձերը ձեռք ձգելու համար՝ զինքն ու բոլոր որդիքը մեռցնել տուաւ։

3 Փսամեախբոսէն ետքը շատ թագաւորներ եղան՝ որոնց անունը միայն կը յիշուի պատմութեանց մէջ. անոնցմէ ետեւ նստաւ Նեկտանեբոս Ա, որ բոլորովին Ագիպտոսը Պարսից ձեռքէն ազատեց (375)։

4 Նեկտանեբոսին յաջորդեց Տաբոս (363)։

1 Ամիրաէսսի յաջորդ ո՞վ եղաւ։

2 Փսամեախբոս Բ, ինչ կողմանէ անուանի է։

3 Փսամեախբոսին ո՞վ յաջորդեց։

4 Նեկտանեբոսին ո՞վ յաջորդեց։

Երբոր Պարսիկները Յուդաստանէն դարձած կը պատրաստուէին նորէն Եդիպատս արշաւելու, Տաքոս Սպարտացւոցմէ օգնութիւն ուղեց. աւսնէք ալ շատ զօրք իրկեցին Ադեսիդայոս թագաւորին զօրավարութեամբը: Երբոր հասան Սպարտացիք՝ Ադեսիդայոսը տեսնելու համար բոլոր Եդիպատացիք ծովեզերքը թափեցան, կարծէին որ մեծահասակ փառաւոր մարդ մըն է, բայց երբոր տեսան որ իննսուն տարեկան, փոքրահասակ խեղճ՝ մարդ մըն է, վրան սկսան խընտաւ: Տաքոս ինչպէս որ խոստացեր էր՝ Ադեսիդայոսը բոլոր զօրաց սպարապետ չգրաւ, ասոր քիչ մը նեղացաւ Ադեսիդայոս. անկէց զամ թագաւորը կ'ուզէր Փիւնիկէ երթալ պատերազմիլ, իսկ Ադեսիդայոս կ'ըսէր թէ Պէտք չէ որ թագաւորութենէդ հեռանաս: Մտիկ չըրաւ Տաքոս, թողուց Եդիպատոսը Ադեսիդայոսին, ինքը գնաց Փիւնիկէ:

1 Ադեսիդայոս Եդիպատացւոց հետ միացաւ, անոր եզրօրորդին Նեկամներոսը տեղը թագաւորեցուց: Իսկ Տաքոս Եդիպատոսէն հալածուած գնաց Պարսից դուռը. Արտաշէսներեց իրեն ուղինքը զօրավար գրաւ: Ադեսիդայոս քիչ մը տեսնն Նեկամներոսին քով կեցաւ, շատ յաղթութիւններ ընել տուաւ անոր, թագաւորութեանը մէջ զինքը հաստատեց ու դարձաւ Սպարտա:

1 Ադեսիդայոս զով թագաւորեցուց Տաքոսի տեղը:

1 Եգիպտացիք Արտաշեսի անհոգութեամբը անկասկածաբարութիւննին ձեռք ձգեր էին: Իայց երբոր Դարեհ Ովքոս անոր յաջորդեց՝ շատ զօրք ժողվեց ու Թերէէն, Արգոսէն, Փոքր Ասիոյ ուրիշ քաղաքներէն օգնութիւն առած՝ Եգիպտոսի վրայ գնաց:

2 Պարսից զօրավարները երկրին ամէն կողմը աղէկ չգիտնալով՝ Սերբոնիսի ճաշիճներուն մէջ շատ մարդ կորսընցուցին. քայց վերջապէս Պարսից զօրքը եկաւ Պեղուսիոն քաղաքին քով քանակեցաւ: Առջի սրատերազմին մէջ Նեկտաներոս յաղթուեցաւ, ու յուսահատած գնաց Մեմփիս մտաւ փախուեցաւ. իսկ Պեղուսիոնը պաշտպանող Եյնները որ քսան հազարի շափ վարձուոր էին, աեսնելով որ մինակ մնացին՝ Պարսից հեռ հաշտութիւն ըրին: Նեկտաներոս ալ բոլոր ունեցածը ժողվեց, գնաց Եթովպիա քաշուեցաւ:

3 Ովքոս բոլոր Եգիպտոսի տիրէլէն ետքը (350), քաղաքներուն բերդերը կործանեց ու մեհեանները կողոպտեց: Անկէ ետքը Եգիպտացիք ազգային Թագաւոր չունեցան, և Պարսից դաւառներէն մէկը եղաւ Եգիպտոս ինչուան որ Մեծն Աղէքսանդր Պարսկաստանի տիրէլով Եգիպտոսն ալ առաւ:

1 Դարեհ Ովքոս ինչպէս տիրեց Եգիպտոսի:

2 Նեկտաներոս կրցա՞ւ գէ՞մ գնել Պարսից:

3 Եգիպտացւոց ազգային Թագաւորութիւնը ինչպէս վերջացաւ:

1 Աղեքսանդր, Մարեովախ լճին ու Միջերկրական ծովուն մէջտեղը քաղաք մը շինել տուաւ, որ իր անունովը Աղեքսանդրիա ըսուեցաւ: Ասիկայ երկու մեծ նաւահանգիստ ունենալով՝ մէջը շատ նաւ կ'աւանդէր, անոր համար շուտ մը վաճառականութեամբ ու բազմամարդութեամբ ծաղկեցաւ, մէջը շատ փառաւոր շէնքեր շինուեցան, ու եղաւ Յգիպտոսի մայրաքաղաքը, և աշխարհիս ամենէն ծաղկած քաղաքներէն մէկը:

2 Աղեքսանդր երբոր մեռաւ ու զօրավարները անոր տէրութիւնը մէջերնին բաժնեցին: Ղազոսի որդին Պաղոմէոս՝ արդէն Աղեքսանդրի ասէնը Յգիպտոսի կուսակալ դրուած ըլլալով Յգիպտոսի վրայ թագաւորեց, ու Ղազոսեանց ցեղին իշխանութիւնը իրմէ սկսաւ (323):

3 Պաղոմէոս Յգիպտոսի հետ միացուց Վիրիան, Արարիան, Պաղեստինը և Սաորին Ասորիքը: Հոռոպացուց պաշարուած ասէնը իրենց օգնեց. Հոռոպացիք ալ անոր անտառ մը նուիրեցին ու հոն իրեն սկսան աստուածական պատիւ ընծայել, և անունը Ս֊դէշ դրին որ Փլիլէ ըսեւէ:

4 Աղեքսանդրիոյ նաւահանգստին բերանը Փա-

1 Աղեքսանդր ինչ շէնք շինեց Յգիպտոսի մէջ:

2 Աղեքսանդրի մահունէն ետքը ո՞վ տիրեց Յգիպտոսի:

3 Պաղոմէոս ինչպէս ըրաւ թագաւորութիւնը:

4 Ինչ երեւելի շէնք շինեց Պաղոմէոս:

Ըստ կղզւոյն մէջ նաւորդաց լոյս տալու համար
աշտարակ մը շինել տուաւ, որ աշխարհիս եօթը
հրաշալէաց մէկը սեպուեցաւ: Գիտութիւնները
ծաղկեցաւ, Աղեքսանդրիոյ հռչակաւոր գրա-
տուներ շինեց՝ որուն մէջ եօթը հարիւր հազարէն
աւելի գիրք կար կ'ըսեն: Ինքն ալ ոչ միայն ու-
սումնասէր զօրավար ու թագաւոր էր, այլ և
երևելի մասննագիր. Աղեքսանդրի վարք մը գը-
րեց որ հիները շատ կը գովեն, և հիմոյ կոր-
սուած է:

1 Պարզութիւն շատ կը սիրէր Պաղոմէոս. իր
զօրավարներէն թագաւորական աթոռովը միայն
կը զանազանուէր: Ժողովրդեան հետ շատ ըն-
տանութեամբ ու սիրով կը վարուէր. շատ ան-
գամ անոնց հետ կ'երթար կերակուր կ'ուտէր:
Երբոր իրեն կ'ըսէին որ Թագաւորին աւելի
փառք ու հարստութիւն կը վայլէ, պատասխան
կուտար թէ Թագաւորի մը ճշմարիտ փառքն ու
մեծութիւնը իր հպատակացը հարստութիւնն է:

2 Պաղոմէոս քառասուն տարի թագաւորելէն
եաքը աթոռէն հրաժարեցաւ, ու իրեն յաջորդ
գրաւ որդին Պաղոմէոսը. իսկ ինքը երկու տա-
րիէն մեռաւ:

3 Պաղոմէոս (285) իր երկու եղբարցը հետ

1 Բնութեանը կողմանէ ինչ մասնաւոր յաս-
կութիւն ունէր:

2 Պաղոմէոս Սոսեր քանի՞ տարի թագաւորեց:

3 Սոսերի որդին ինչպէս սկսաւ թագաւորու-
թիւնը:

պատերազմեցաւ որ կ'ուզէին թագաւորութիւնը ձեռքէն առնուլ, յաղթեց անոնց, բունեց ու սպաննել տուաւ. ասոր համար հեղնութեամբ Փիլատէոս այսինքն Եղբայրասէր ըսուեցաւ: Հռովմայեցւոց հետ բարեկամութիւն ըրաւ. Ասորոց Անտիոքոս թագաւորին գաշնակից եղաւ, և իր աղջիկը Բերինիկէն անոր հարս տուաւ:

1 Պաղոմէոս օրէ օր Աղեքսանդրիոյ մտաննադարանը ձոխացընելու կը նայէր. ուզեց որ Հրէից աստուածաշնչին յունարէն թարգմանութիւնն ալ հոն գանուի. ուստի իր խնդիրքովը Հրէից Եղիազար քահանայապետը սսկեզիր աստուածաշունչ մը խրկեց անոր, եօթանասունուերկու ալ յունագէտ կարգացող բարունիներ: Թագաւորը զանոնք պատուով ընդունեցաւ ու Փարոս կղզին խրկեց. հոն եօթանասունուերկու օրուան մէջ ամբողջ սուրբ գիրքը թարգմանեցին, և ան թարգմանութիւնը ըսուեցաւ Թարգմանութիւն Սօնական: Պաղոմէոս կարգաց ու Հրէից օրինաց արգարութեանն ու իմաստութեանը վրայ շատ զարմացաւ: Ետքը աշնիւ ընծաներ տալով թարգմանչաց՝ քահանայապետին ու Երուսաղեմայ տաճարին, պատուով ճամբեց զանոնք (275): Գիտնոց հետ տեսնուիլ ալ շատ կը սիրէր ու աստուածամբ զանոնք

1 Աւսումնասիրութեան կողմանէ ինչպէս էր Պաղոմէոս Փիլատէոսի հետ:

կը վարձատրէր. ուստի իմաստունք և բանաստեղծք իր արքունեացը զարդերն էին. անոնց մէջ անուանիներն են Լիկոփրոն, Կալլիմաքոս և Քենոկրատէս:

1 Պաղոմէոս ուղեւորվ հարստացընել իր Թագաւորութիւնը՝ ջանաց երկրին մէջ ծաղկեցընել արեւելքի վաճառականութիւնը որ ինչուան ան ատենը Տիւրացւոց ձեռքն էր: Նեքաւովի սկսել տուած ջրանցքը առաջ տարաւ լմընցուց, ու Կարմիր ծովը Միջերկրական ծովուն հետ միացուց: Ասով Աղէքսանդրիան աշխարհիս իրեք մասին ալ վաճառականութեան համբարանոցը եղաւ:

2 Փիլադեղփոսին յաջորդեց որդին Պաղոմէոս (246), որ Անտիոքոսէն իր քրոջը Բերինիկէին վրէժը առնելու համար, որովհետև Անտիոքոս զանիկայ արձըկեր էր, դնաց Ասորւոց երկրին տիրեց, Եփրատէն անցաւ, ու յաղթութեամբ ինչուան Տիգրիս հասաւ: Բայց տերութեան մէջ անակընկալ խռովութիւն մը ելլելով՝ ետ դարձաւ անբաւ հարստութեամբ, Կամբիւսին տարած Եգիպտացւոց աստուածներուն արձաններն ալ հետը բերաւ: Եգիպտացիք իրենց կորսընցուցած աստուածները նորէն գանեչուն վերայ շատ ուրախացած՝ Պաղոմէոսին երախտա-

1 Վաճառականութիւնը ծաղկեցընելու համար ինչ ըրաւ:

2 Փիլադեղփոսին ո՞վ յաջորդեց:

դէտ երևնալու մտքով անուանը Ե-էրէէրէ* գրին, որ Բ-էրէրէ ըսել է:

1 Պաղոմէոս պատերազմի գնացած տակնը Բերինիկէ կինը վախնալով որ չըլլայ թէ էրիկը փորձանքի մը հանգիստի, ուխտ ըրաւ որ եթէ անվտանգ դառնայ Պաղոմէոս՝ իր երկայն մազերը կարէ ու աստուածներուն նուիրէ: Երբոր յաղթուածեամբ դարձաւ Պաղոմէոս, Բերինիկէ մազերը Աստղիկ կուռքին տաճարը նուիրեց: Քիչ ատենէն ան մազը գողցուեցաւ. երբոր Պաղոմէոս կ'ուզէր քուրմերը պատժել, կոնոն Սամոսացի ճարտար չափարանը, վորպէսու թեամբ ըսաւ թէ Ան մազը աստուածոց շատ հաճոյ անցնելուն համար՝ երկինքը փոխադրեցին ու համաստեղուածեանց կարգը գրին. տեղն ալ ցըցուց Առիւծ համաստեղուածեան սոյնն վրայ եղած եօթը աստղերը, որ անկէց ետքը զատ համաստեղուածին եղան ու ըսուեցան Բէրէնիկէ-ան գէ:

2 Եւերգեակոն ալ իր պապուն ու հօրը պէս գիտութիւնները ծաղկեցընելու շատ ջանք ըրաւ. ու քսանըհինգ տարի թագաւորելէն ետքը մեռաւ:

3 Հարիւր տարիի չափ մեծ փառքով թագա-

1 Բերինիկէ թագուհւոյն վրայ ինչ կը պատմուի:

2 Եւերգեակոն ինչպէս ու սրչափ ատեն թագաւորեց:

3 Պաղոմէոս Եւերգեակոնն յաջորդները ինչպէս եղան:

ւորեցին Եգիպտոս աս իրեք թագաւորնէրը: Բայց իրենց յաջորդները (որ երկու հարիւր աս-
րի չափ ալ անոնք թագաւորեցին) բոլոր Եգիպ-
տոսը անկարգութեամբ ու անօրէնութեամբ լե-
ցուցին. իրենք զիրենք փափկութեան ու զեղ-
խութեան տուին. իրենց հպատակաց թափած
արեամբը դռն չէղան, անյագ փառասիրութեամբ
անգագար մէկզմէկ կը ջարդէին, ինչուան որ բո-
լոր Եգիպտոսը օտարաց իշխանութեան տակը
ձգեցին:

1 Հռովմայեցիք որ առաջ Պաղոմէոս Եղբայ-
րասիրին հեռ գաշնակցութիւն ըրեր էին, երբոր
ասոնցմէ կանչուեցան որ գան իրենց մէջի ընտա-
նեկան կախը դագրեցընեն, կամաց կամաց սկը-
սան Եգիպտոսի մէջ զօրանալ, ու վերջապէս բո-
լորովին տիրապեակեցին ան երկրին:

2 Պաղոմէոս Աւլեաին աղջիկը Կղէոպատրա՝
Եգիպտոսի վերջի թագաւորը եղաւ (44): Յու-
լիոս Կեսար երբոր մեռաւ, Կղէոպատրա Անտո-
նիոսի կողմը անցաւ, և Ակտիոնի պատերազմէն
ու Անտոնիոսի մահու ընէն ետքը ջանաց Ոկտա-
ւիանոսին աչքը մանեւ, բայց չկրցաւ, ու չուզե-
լով որ Հռովմ տարուի ու Ոկտաւիանոսի յաղ-
թանակին զարգն ըլլայ, ինքզինքը իժի մը խած-
նեւ տուաւ ու մեռաւ: Կղէոպատրային մեռնե-
լէն ետքը Ոկտաւիանոս Եգիպտոսը Հռովմայեց-

1 Հռովմայեցիք ինչ կերպով տիրեցին Եգիպտոսի:

2 Եգիպտոսի վերջի թագաւորն ո՞վ եղաւ:

ւոց դաւառ ըրաւ, ու շատ հարստութիւնն Հառվի
տարաւ (30):

Գ Լ Ո Ի Խ Գ.

Եփեփացոց իրօնք. — Ուրբե. — Արե. եւր. —
Զահերը. — Քարեթրոն իրօնք. — Հագեթիւն-թիւն. —
Քարեթ. — Թագաւորք. — Զինաւորք. — Հիւսիս. —
— Արեւելափայտք. — Երկրագործք:

1 Եփեփացիք առաջ տարերքն ու ասաղերը
սկսան պաշտել: Վրան շատ շանցաւ, ասաղերն
ու տարերքը անձնաւորեցին, անոնց արձաններ
չինեցին, մեհակներ կանգնեցին, քուրմեր դրին,
ու սկսան առջևնին զոհ մատուցանել:

2 Եփեփացւոց գլխաւոր ասաուածներն էին
Ոսիրիս և Իսիս: Ոսիրիսի անունով կը պաշտէին
Արևը, Երկինքը և Նեղոս գետը: Ոսիրիսի վրայ
պատմած ճամբորդութիւննին, ու արևելքի տի-
րեղն ու զանիկայ կրթելը, արևուն ընթացքն է՝
որ անցնելու ատենը ամէն տեղ պաղարերու-
թիւն կը ձգէ: Ոսիրիսը կը նկարէին՝ ձեռքը թա-

1 Եփեփացւոց կրօնքն ինչ էր:

2 Իրենց գլխաւոր ասաուածները որոնք էին: —
Ոսիրիսի վրայ ինչ գիտելիք կայ: — Իսիսի
վրայ ինչ կայ գիտնալիք:

գաւորական դաւազան, և դաւազանին վրայ
աչք մը՝ իշխանութեանն ու գիտութեանը նշան :
Իսկ Իսիսի անունով կը պաշտէին Լուսինը, Օգը,
Երկիրս և Բնութիւնը : Իսիսը կը նկարէին կօ-
վու գլուխ մը՝ եղջիւրներուն մէջ երկրագունտ
կեցուցած :

1 Եգիպտացւոց ուրիշ պաշտած աստուած-
ներն էին Հորոս, որ Յունաց Ապոլոնին տեղը կը
սեպուէր, և Լուսաս բոյսին ծաղկին վրայ նըս-
տած կը նկարուէր : Հարպոկրատ, լուսութեան
աստուածը, կը նկարուէր մէկ մատը բերնին
գրած : Անուբիս, Ոսիրիսին ու Իսիսին հաւա-
տարիմ ընկերը, շան գլխով կը նկարուէր : Տիւ-
փոն, չար ոգին կամ աստանայ, բարեգործ աս-
տուածոց թշնամի, կարմրագոյն մազերով կը
նկարէին. անոր համար սրօնց մազն որ կարմրա-
գոյն էր՝ Եգիպտացիք կը զգուէին անօնցմէ :

2 Եգիպտացիք կենդանապաշտութիւն ալ կ'ը-
նէին, ուստի որչափ որ երկիրնին կենդանի կար՝
որը կը պաշտէին իբրև աստուած, որն ալ մէյ-
մէկ աստուածներու նուիրած էին : Ասոնց ծա-
ւայելու համար մասնաւոր մարդիկ գրուած
էին, որ բոլոր Ժողովրդեան առջևն ալ պատիւ-
ունէին իբրև աստուածոց սպասաւորներ. և ի-
րենց պաշտօնը որդւոց սրդի էր : Ան կենդանեաց
պէտք եղած ծախքն ալ աս բանիս համար սե-

1 Ուրիշ ինչ աստուածներ ունէին Եգիպտացիք :

2 Եգիպտացիք կենդանիներ ալ կը պաշտէին :

փականած կաշուածներու եկամտովը կ'ըլլար, թէպէտ առանձնական մարդիկ ալ շատ ընծաներ կուտային:

1 Ան կենդանեաց ոչ միայն առաա ու աղնիւ կերակուրներ կը կերցընէին, այլ և ամէն ասակ հոգ ու խնամք ունէին անոնց վրայ: Ամէն օր կը լուային, անուշահամ եղերով կ'օժէին, աղնիւ դիպակներով կը ծածկէին, փափուկ դորդերու վրայ կը պառկեցընէին, ու առջևին անուշահամ խաւիկեր կը ծխէին: Այնչափ էր Եգիպտացւոց աս անբան կենդանեաց ըրած մեծարանքն, որ անդամ մը երբօր սաստիկ սով եղեր է Եգիպտոս՝ մարդիկ եղեր են որ մէկզմէկ կերեր են, բայց ան կենդանեաց մէկն ալ չէ դպած:

2 Երբօր ան կենդանեաց մէկը տան մը մէջ սասակէր բոլոր անեցիք սուգ կը մանէին ինչպէս թէ իրենցմէ մէկը մեռած ըլլար: Յանկարծ թէ որ մարդ մըն ալ սրբազան կենդանեաց մէկը սպաններ, կամաւ սպաննողին պատիժը մահ էր, ակամայ մեռցընողինը ասուգանք: Իսկ թէ որ մեռածը քաջահաւ թուշուներ կամ բազէ մը ըլլար՝ մեռցընողը թէ ակամայ մեռուցած ըլլար և թէ կամաւ՝ պատիժը միշտ մահ էր:

3 Մեռնելէն ետքը ան կենդանիները կը դ'ըն-

1 Ինչ պատիւներ կ'ընէին կենդանեաց:

2 Կենդանի մը որ մեռնէր ինչ կ'ընէին: — Կենդանի սպաննողին պատիժն ինչ էր:

3 Եգիպտացիք կենդանիները ո՞ւր կը թաղէին:

սէին ու ամէն անասկին համար զատ զատ⁷ պարաստուած գերեզմանները կը տանէին: Ոմանք ըսն մեռած տեղերնին կը թաղուէին, ինչպէս ըսնը, հիլոս կամ Փարաւոնի մուկը, արջը, գայլն ու աղուէսը. ուրիշներն ալ մասնաւոր տեղեր կը թաղուէին, օրինակի համար՝ կատուները Բուբաստիս քաղաքը, բազէները Բուսոյ, և քաջահաւները Շերմոպոլիս:

1 Եգիպտոսի մէջ ամէն տեղ ալ ամէն կենդանի չէր պաշտուէր. կենդանի կար որ՝ մէկ գաւառին մէջ իբրև աստուած կը պաշտուէր, մէկալ գաւառէն իբրև թշնամի կը հալածուէր: Բայց եզը ամէն Եգիպտացիք ալ մեծ ջերմեռանդութեամբ կը պաշտէին. վասն զի կ'ըսէին թէ Ոսիրիսի հոգին անոր մեռնելէն ետքը եզան մը փորը մակը է, ու անկէջ բոլոր եզներու մէջ կը պարտի:

2 Ոսիրիսի հոգին ունեցող սեպուած եզը Ասիս կ'ըսուէր. ասիկայ այլ և այլ նշաններով կը ճանչնային. այսինքն բոլոր մարմինը սև պիտի ըլլար, ճակատին վրայ քառակուսի ճերմակ խոյ՝ առգ մը պիտի ունենար, ուսին վրայ արծիւի նման ձև մը, լեզուին տակը բղէղի, աջ կողմին վրայ ալ մահիկ կամ լուսնի եղջիւր մը: Մեմփիս

1 Եգիպտոսի մէջ ամէն տեղ նոյն կենդանիները կը պաշտէին:

2 Ոսիրիսի հոգին ունեցող եզը ինչ կ'ըսուէր: — Ապիսեզին մասնաւոր նշաններն որոնք էին:

քաղաքին մէջ երկու փառաւոր մեհեան կար ան
եզին համար, մէյժը մեկուն՝ մէյժը մեկալին մէջ
կը բնակէր, և քուրմերը անոր անունովը պատ.
դամներ կուտային: Ամէն տարի տօնը կը կատա.
րուէր, որ եօթը օր կը տեւէր. ան օրերը քուր.
մերը մեծ թափօրով կ'առնէին եզը վեր վար կը
պառտցընէին, ու ժողովուրդը անոր ամէն մէկ
բառաչելուն կամ գլուխը շարժելուն՝ գետին
կ'իյնար երկրպագութիւն կ'ընէր:

Ճորոշուած էր որ Ապիս եզը այսչափ տարի
պիտի ապրէր, երբոր ան ժամանակը հասնէր,
քուրմերը զինքը կ'առնէին Նեղոս գետին եզեր.
քը կը տանէին ու այլ և այլ արարողութիւննե.
րով հօն գետը նեակելով կը խզէին: Մեռնելէն
ետքը քուրմերը գլուխնին կը գերծէին, ու բո.
լոր Եգիպտոս սուգ կը մանէր ինչուան որ ուրիշ
եզ մը գըննուէր: Ան առնն ամենուն սուգն ու
տրամութիւնը սերտութեան կը փոխուէր. կը
տանէին նոր Ապիսը Նեղոսի քաղաքը, հօն կա.
նայք քառասուն օր զինքը կը մտքբէին կը դար.
մանէին, և ան քառասուն օրէն ետքը ամենեկին
ալ կնիկ մարդ չէր կրնար քովը մօտենալ: Ետքը
փառաւոր զարգարած նաւի մը վրայ կը գնէին
եզն ու Նեղոս գետէն հանգիսով Մեմփիս քա.
ղաքը տանելով՝ հօն Հեփեսոսի տաճարը կը
գնէին:

Ճ Ապիսը մեռնելու որ ըլլար ինչ կ'ընէին:

1 Եգիպտացիք ամէն տեղ նոյն տեսակ զոհ
չէին ընէր աստուածոց, հապա ամէն դաւառի
մէջ տարրեր բաներ կը զոհէին: Օրինակի հա-
մար: Թերայիգի մէջ այժ միայն զոհ կ'ընէին,
Մանդեսիա ոչխար միայն: Բայց եզը ամէն դա-
ւառ կը զոհէին, ու կով զոհելու ամենեւին տեղ
մը հրաման չկար:

2 Չոհի կենդանիները նախ քուրմերը կը զըն-
նէին, ու որոնց որ կը հաւնէին՝ անոնց վրայ նը-
չան մը կը գնէին: Թէ որ մէկը առանց ան նշա-
նին կենդանի մը զոհելու ըլլար՝ պատիժը մահէր:

3 Չոհին փորը կը լեցընէին բարակ ալիւրով
չինած հաց, մեղր, չամիչ, թուզ, տեսակ տեսակ
խնկեղէններ ու համեմներ. ետքը վրան ձէթ կը
ցանէին ու կ'այրէին. մնացածը քուրմերն ու զո-
հին տէրերը կ'ուտէին:

4 Իսկ զոհին գլուխը մարմնէն փրցընէլէն ետ-
քը քուրմերը անոր վրայ անէծք կը կարգային,
այսինքն կը խնդրէին աստուածներէն որ Եգիպ-
տոսի ու ան զոհը մատուցանողին վրայ դալու-
պատիժները՝ ան գլխուն վրայ գան: Անկէց ետ-
քը կը տանէին գլուխը օտարականաց աժան

1 Եգիպտացիք ամէն տեղ նոյն տեսակ զոհեր
կ'ընէին:

2 Ո՛ր և իցէ կենդանի զոհ կրնա՞ր ըլլալ:

3 Ի՞նչ կերպով կը պատրաստէին զոհը:

4 Չոհին գլխուն վրայ ի՞նչ արարողութիւն կ'ը-
նէին:

դնով կը ծախէին. թէ որ դնող չգտնուէր՝ Նեղոս գեաը կը նեաէին. իսկ իրենք Եգիպտացիք ամենևին անասնոյ գլուխ չէին ուտեր:

1 Եգիպտացւոց հասարակ Ժողովրդեան կրօնքը առ բաներուս վրայ էր. բայց քուրմերը իրենց համար զատ կրօնք մը ունէին, և իրենց վարդապետութիւնները ամենևին դուրս չէին հաներ. իսկ թէ որ մէկը ուզէր իմանալ՝ պէտք էր տեսակ տեսակ փորձերէ անցնէր՝ որ Խաչաբարձիկէն կ'ըսուէին, ու մեծամեծ երգմունքներ ընէր որ իմացած դաղանիքները ամենևին դուրս չհանէ: Աս վարդապետութեանց գլխաւորն էր անմահութիւն հոգւոյ. բայց թէ ասոր և թէ ուրիշ նիւթերու վրայ շատ ծուռ մտըրութիւններ ալ ունէին:

2 Կ'ըսէին քուրմերը թէ մարդուս հոգին մարմնէն բաժնուէլէն ետքը կ'երթայ կենդանւոյ մը փորը կը մտնէ, անկէց ալ հետզհետէ կ'անցնի ուրիշ կենդանւոյ փորը, անանկով բոլոր ցամաքային, ջրային և օդային կենդանեաց մէջ ստատելէն ետքը ինչուան իրեք հազար տարի, նորէն կ'երթայ մարդու մը փորը կը մտնէ: Աս հոգւոյ մը մէջ մտնելը տեսակ մը սատիժ կը սեպէին, և որովհետև կը կարծէին թէ ինչուան որ մեռած մարդուն մարմինը բոլորովին չփափ չը-

1 Քուրմերը ինչ մասնաւոր կրօնք ունէին:

2 Հոգւոյ անմահութեան վրայ ինչ կարծիք ունէին քուրմերը:

քայքայի՝ հողին անկէ չբաժնուիր, ուրիշ կեն-
դանւոյ մէջ չմաներ, ամէն ջանք կ'ընէին որ մար-
մինը ուշ փտտի, և աս է պատճառը որ մեռել-
ները կը զմուսէին:

1 Եգիպտացիք իրեք կարգ բաժնուած էին,
քուրմք, զինուորք, երկրագործք ու արուես-
տաւորք:

2 Եգիպտոսի իրեք մասին մէկը քուրմերուն
կալուածներն էին, ու ամենեկին տուրք չէին
տար: Իրենց ապրուստին համար ալ ամենեկին
ծախք չէին ըներ. վասն զի զո՛հի համար արուած
կենդանեաց մսէն կ'ուտէին ու մէկը մէկալն ալ
իրենց գինի կը բերէին, և ոչ միայն ժողովուրդը
կը պատուէր զիրենք, հապա նաև թագաւորնե-
րը, և առանց անոնց հարցընելու բան մը չէին
ըներ:

3 Բայց շատ աւելորդապաշտական պարտքեր
ալ ունէին քուրմերը: Իրենց հագուստը կա-
ւեղէն միայն պիտի ըլլար, ռաբի ամաննին ալ
պապիրէ*, վրաննին գլուխնին ամենեկին ազա մը
պիտի չըլլար. ուստի պարարկան էին գիշեր ցո-

1 Եգիպտացիք քանի՞ կարգ կը բաժնուէին:

2 Քուրմերը ի՞նչ ազատութիւններ ունէին:

3 Ի՞նչ պարտքեր ունէին քուրմերը:

* Պարտք վէճ ետէ իմ փնաւաթ բոյ՝ մըն է որ Եգիպ-
տոս իւր բոսանի, և հին աքէնը ասոր փերաներուն վրայ գիւ-
նէ գրեին:

րեկ երկերկու անգամ պազ ջրով լուացուիլ: Ամենին ձուկ չէին կրնար ուտել. անոր համար Եգիպտացուց մասնաւոր մէկ աօնին օրը՝ որ ամէնքը խորված ձուկ կ'ուտէին, քուրմերը ուտելու տեղ իրենց տանը դրան առջևը ձուկ կ'այրէին:

1 Եգիպտոսի Թագաւորաց շահն ալ քրմաց կարգէն էին. Թէ որ մէկը զինուորաց կարգէն ալ Թագաւոր ընտրուէր, աթուր նստելուն պէս քուրմերուն կարգը կ'անցնէր. ու անոնց կրօնքին ամէն խորհուրդները կը սորվէր:

2 Թագաւորին կենցաղավարութեանը ու ամէն ընկու գործոցը կարգեր կանոններ դրուած էին, և անոնցմէ դուրս չէր կրնար ելլել. և չէին Թողուր որ քովը անանկ մարգասաճոյ ծառաներ գանուին որ անոնց աչքը մանկու համար՝ ամէն ուղածնին կատարեն: Քովը գանուողներն ալ առաջին կարգի քրմաց ազգականներէն քսան քսանուերկու տարեկան երիտասարդներ էին:

3 Թագաւորին ժամանակն ալ ճիշտ բաժնուած էր: Առաւօտը կանուխ կ'ելլէր ու տէրութեան բաները կը հոգար. ետքը կ'երթար զոհ ու աղօթք կ'ընէր, մէհենական գրքերու ընթերցմանք մտիկ կ'ընէր՝ որուն մէջ գրուած էին

1 Թագաւորներն որ կարգէն էին:

2 Թագաւորաց վարքն ինչպէս էր:

3 Թագաւորին ժամանակը ինչպէս բաժնուած էր:

Թագաւորաց պարտքերը, և մանաւանդ բարեխառնութեան պարտքը: Իրեն կերակրոց ոչ միայն տեսակները որոշուած էին, հասա նաև անոնց չափը, որ քիչ ու թեթեւ բան պիտի ըլլար: Հին ասեկները արգիլուած էր իրեն գինի խմելը. բայց վերջերը հրաման եղեր էր որ քիչ մը գինի խմէ:

1 Երբոր Թագաւոր մը կը մեռնէր՝ ամէն տուն սուգ կը մանէր. մեհեանները կը գոցուէին, զոհերը կը գազրէին և ինչուան եօթանասուն օր ամենեւին ասն չէր կատարուէր: Այբ և կանայք հագուստնին կը պատուէին, գլուխնին հող կը ցանէին, խումբ խումբ փողոցները ողբալով կը պառակէին, ու օրը երկու անգամ մասնաւոր երգերով իրենց կորսնցուցած Թագաւորին առաքինութիւնները կը յիշէին ու կուլային: Ան միջոցին հաց, գինի, և ուրիշ փափուկ կերակուրներ չէին ուտեր, բազմիք չէին երթար, ու անոյշ եղերով չէին օժուէր:

2 Յուզարկաւորութեան պատրաստութիւնը ըննաւէն ետքը՝ Թագաւորին մեռելը դադարով մը կը գնէին անոր համար պատրաստուած դերեղմանին դաւիթը: Ան միջոցին բոլոր կեանքին մէջ անոր ըրած գործողութիւնները կը պատմէին, ու ամէն մարդ հրաման ունէր գալու ըսե-

1 Թագաւոր մը որ մեռնէր՝ Նդիպասցիք ինչպէս սուգ կը մանէին:

2 Թագաւորին Թաղումն ինչպէս կ'ընէին:

լու ինչ յանցանք կամ անիրաւութիւն որ գիտէր վրան: Ժողովուրդը հոն գիշուած՝ Թագաւորին բարի գործքերն ու առաքինութիւնները լսելով կը գովէր ու կ'օրհնէր, գէշ գործքերն ալ լսելով կ'անիծանէր ու կը նշովէր: Շատ Թագաւորներ ասանկ Ժողովրդեան դատաստանովը դատապարտուած՝ Թաղման պատուէն ու իրենց Թագաւորական դերեզմանէն զրկուեցան. բայց աւելի շատերն ալ ան սոսկալի պատժէն ազատելու համար՝ նայեցան որ արդար ու առաքինի կեանք մը ունենան:

1 Նգիպտոսի երկիրներուն իրեք մասին մէկն ալ զինուորաց կարգին արուած էր, ու ասոնք ալ ամէն տուրքէ ազատ էին: Միայն զինուորական կըթուէին հետ կրնային ըլլալ, ուրիշ արուեստ բանեցընելը իրենց արգիլած էր: Աս կարգը երկու ցեղ բաժնուած էր, ամէն մէկէն հազարական հոգի կ'ընարուէին Թագաւորին Թիկնապահ, և ամէն օր իրենց հաց, կզան միս ու գինի կը արուէր:

2 Նրբորդ կարգը իրեք գլխաւոր դաս կը բաժնուէր, այսինքն Հովիւ, Արուեստաւոր և Նրկբագործ: Նրկբագործները քուրմերուն, Թագաւորաց ու զինուորաց երկիրները կը մշակէին: Արուեստները Ժառանգական էին, ուստի որդին

1 Ձինուորաց կարգը ինչ ազատութիւններ ունէր:

2 Նրբորդ կարգին վրայ ինչ գիտելիք կայ:

չէր կրնար հօրը արուեստը թողուլ և ուրիշ արուեստ սորվիլ. աս օրէնքին դէմ ընողը ծանր պատիժներ ունէր .

ԳԼՈՒԽ Ե .

Դափասփան . — Օրէնք . — Դաստիարակութիւն . — Գիր . — Աստիճակաւորութիւն . — Երկրաւորութիւն . — Բնակչութիւն . — Յարկարկութիւն . — Զոհանք . — Դափասփան մեռելաց . — Թաղանք :

1 Արօնքէն ետքը գաաասանական գործողութիւնը ամենահարկաւոր բան երևցած էր Եգիպտացոց : Իրեք գլխաւոր քաղաքներէն՝ սյսինքն Թեբէէն , Մեմփիսէն ու Հեղիօւպօլսէն տասնական հոգի կ'ընարուէին ու անոնց կը յանձնուէին գաաասանները : Ասոնք մէջերնէն մէկը նախագահ կ'ընարէին , և անոր տեղը գաաաւոր իր քաղաքացիներէն մէկ ուրիշ մը կը գրուէր : Թաաաւորը ասոնց մասնաւոր թոշակ կը կապէր , որպէս զի իրենց անական հոգերէն ազատ ըլլալով՝ կարենան արգարութեան ուշադիր ըլլալ : Նախագահին թոշակը մէկալ գաաաւորներուն թոշակէն աւելի էր :

1 Եգիպտացոց գաաաւորները ինչպէս կ'ընարուէին :

1 Նախագահը ոսկի շղթայ մը ունէր վիզը, ծայրը ականակուս պատկեր մը կախած, որ ճշմարտութիւն կը կոչուէր: Երբ որ ան պատկերը ձեռքը կ'առնէր նախագահը՝ նշան էր թէ ժողովը սլիախ սկսի: Հրաման չկար որ մարդ իր դատաստանը բերնով պատմէ, կամ փաստաբանի ձեռքով իր դատը պաշտպանէ. վասն զի Եզիպտացիք կ'ըսէին թէ ճարտասանութիւնը դատաւորաց միտքը լուսաւորելու տեղ կրնայ զանոնք մոլորեցնել: Ամէն մարդ իր դատը գրով կուտար, դատախազն ալ իր պատասխանը գրով կուտար մէկալին գրուածքին նայելով: Իսկ դատաւորները երկու կողմին գրածները լսելէն ետքը իրենց վճիռը կուտային, և ո՛ր կողմէ որ յաղթէր՝ նախագահը ճշմարտութեան պատկերը անոր կը դպցնէր, անանկով դատաստանը կը լմըննար:

2 Եզիպտացւոց օրէնքները խիստ շատ էին. գլխաւորներէն մէկ քանին ասոնք են.

3 Սուտ երգում ընողին պատիժը մահ էր:

4 Ով որ կրնար մէկը աւաղակի ձեռքէ ազատել կամ պաշտպանել՝ և չազատէր կամ չպաշտպանէր, նոյնպէս մահ էր պատիժը. թէ որ չկա.

1 Նախագահը ինչ մասնաւոր նշան ունէր: —

Դատաստանը ինչ կերպով կ'ըլլար:

2 Ինչ օրէնքներ ունէին Եզիպտացիք:

3 Սուտ երգում ընողին պատիժն ինչ էր:

4 Ինչ օրէնք կար նեղելոց օգնութիւն ընելու:

բննար ալ ազատել՝ պարտական էր դէժ յան-
ցաւորները յայանելու և դատաւորին մասնե-
լու, և թէ որ չընէր՝ զինքը կը ծեծէին ու իրեք
օր անօթի ծարաւ կը պահէին:

1 Ամէն քաղաքացի պարտական էր իր անու-
նը, արուեստը, ասրուստը գրել տալու դատա-
ւորին արձանագրութեան մէջ: Ով որ ըսածին
մէջը սուտ խառնէր կամ թէ արգիլած արհես-
տի մը տէր դանուէր, կը մեռցընէին զինքը:

2 Ով որ կամաւ մարդ մը սպաննէր, թէ ա-
զատ ըլլար սպաննուողը և թէ գերի, զինքն ալ
կը սպաննէին:

3 Հայր մը կամ մայր մը երբոր իր որդին մեռ-
ցընէր՝ զինքը չէին սպաննէր, հասպա կը պար-
տաւորէին որ իրեք օր մեռուցած որդւոյն գիւ-
կը գիրկը առած կենայ:

4 Հայրասպան կամ մայրասպան աղոց պատի-
ժը սոսկալի էր: Նախ սրածայր եղէգներով մար-
մինը բղիկ բղիկ կ'ընէին, ետքը փշերու վրայ կը
պառկեցընէին ու ողջ ողջ կ'այրէին:

5 Փախստական կամ անհնազանդ զինուորը
վատանուն կ'ըլլար, ու պատիւն ալ ազատու-
թիւնն ալ կը կորսընցընէր: Բայց ետքը նորէն

1 Քաղաքացւոց վիճակին վրայ ինչ օրէնք կար:

2 Մարդասպանին պատիժը ինչ էր:

3 Որդեսպանին պատիժը ինչ էր:

4 Մեռողքը սպաննողին ինչ պատիժ կուտային:

5 Փախստական զինուորին պատիժն ինչ էր:

կրնար քաջութեան գործքով մը թէ անունը շահեւ և թէ պատիւ ու աղատութիւն գտնել:

1 Ով որ ծածուկ բան մը թշնամւոյն իմացընէր՝ լեզուն կը կտրէին:

2 Սուտ ստակ կոխողներուն, նմանապէս կշիռներն ու հասարակաց նշանները խարդախողներուն ու արձանագրութեանց մէջ սուտ բան գրողներուն պատիժ՝ ձեռունին կը կտրէին:

3 Եգիպտացիք աղոց դաստիարակութեան վրայ շատ հոգ կը տանէին: Պշտիկուց զանոնք կը վարժեցընէին բոլորի քալելու և թեթև հադուստ մը հագնելու, խոտեղէն ու ընդէղէն միայն կը կերցընէին անոնց: Անկէց զատ այլ և այլ կըրթութութիւններով անոնց մարմինը կը զօրացընէին, ինչպէս է գօտեմարտութիւնը, սաքով վազելը, ձիւնթացն ու կառարշաւը. իսկ սր բանն սր աղոց միտքն ու մարմինը կը թուլցընէր՝ անկէ կը զգուշացընէին:

4 Անոր համար ալ Եգիպտացիք թոյլ երաժշտութիւն չէին սորվեցընէր աղոցն որ անոնց միտքն ու զգայութիւնները չթուլնան. հասարակ

1 Քաղանիք յայտնողին պատիժն ինչ էր:

2 Սուտ ստակ կոխողին ինչ պատիժ կուտային:

3 Տղոց դաստիարակութեան վրայ ինչ հոգ տանէին:

4 Երաժշտութիւն կը սորվեցընէին աղոց: — Եգիպտացւոց չարքաշութեանը վրայ ինչ կը պատմուի:

միայն պատերազմական երաժշտութիւնը: Այսպիսի կեանք անցընելուն համար ամենքն ալ մարմնով առողջ, յազթանդամ ու կորովի կ'ըլլային. և Երողոտոս կը պատմէ թէ Եգիպտոսի երկիրը պարտելու ատեն դաշտ մը գնացեր է ուր երկու իրեք հարիւր տարի առաջ Եգիպտացիք Պարսից հեռ պատերազմ ըրեր են եղեր, և տեսեր է որ Պարսից գլխուն գանկերը բանելուն պէս մեկէն կը փշրին, իսկ Եգիպտացւոցը քարի պէս պինդ են եղեր:

1 Մասնաւոր ջանքով կը սորվեցընէին տղոց ծերերը պատուել: Տղաք երբոր ճամբան ծերու մը հանդիպէին՝ մեկդի կը քաշուէին անոր ճամբայ կուտային. իսկ թէ որ տեղ մը նստած ատեննին ծեր մը մանէր ներս՝ շուտ մը ամենքը սաք կ'ելլէին, և ինչուան որ չերթար չէին նստեր:

2 Եգիպտացիք երկու տեսակ գիր ունէին, մէկը մեհենական, մէկալը ռամկական կամ հասարակ: Առջինը՝ որուն Սբարդուփ գիր կամ Մեհենական գրութիւնը, այբուբենի գրեր չէին, հասարակ և այլ կենդանեաց ու աննիւթ բաներու պատկերներ, և անոնց իւրաքանչիւրին նիւթին, ձևին, կամ մասնաւոր յատկութեանցը համեմատաբար մէյմէկ նշանակութիւն գրեր էին. զոր օրինակ Բազէն՝ Աստուած կը նշանակէր, Չուկը՝ ատելութիւն կը նշանակէր, Չիա-

1 Ծերերուն ինչ պատիւ կուտային:

2 Եգիպտացիք քանի՞ տեսակ գիր ունէին:

դեպի՝ անամօթութիւն ու ամէն տեսակ չա-
րասրաութիւն: Սայիս քաղաքին կուստան դրա-
նը վրայ փորած էին աղայ մը ծերու մը քով կե-
ցած, անոր քոյն ալ բազէ մը, ետքը ձուկ ու
ձիագետի մը, որ ամէնքը մէկտեղ կը նշանակէին:
Տղա՛ք և ծերք, անիրաւութիւնը ասելի է Աօ-
տուծոյ:

1 Ամէն յիշատակարաններու, մեհեաններու,
եւ մանաւանդ կոթողներու վրայ աս սրբազրոյժ
գրերով արձանագրութիւններ կային, որ կամ
կրօնական բաներ էին, կամ աստուածոց ու թա-
գաւորաց աղքաբանութիւն, կամ անոնց վրայ
գովեստ, և կամ զիպուածի մը պատմութիւն:
Միայն քուրմերը գիտէին աս գրերը կարգաւ, և
ով որ իրենց գաղանի կրօնքը կը սորվէր՝ անոր
միայն կը սորվեցընէին:

2 Իսկ սամկական գիրը՝ հասարակ այրուբենն
էր որ տաճիկ գրերուն պէս աջէն զէպ'ի ձախ կը
գրուէր: Ժողովրդեան գործածածը աս էր, ու
պղտիկուց ասիկայ կը սորվեցընէին աղոց:

3 Նգիպտացիք ջրհեղեղէն ետքը ան ասախձան
կատարեւրագործած ու ծաղկեցուցած են երկ-
րագործութիւնն որ առջի հնարողներն իրենք սե-
պուէր են, բայց իրօք ալ շատ արուեստներ հը-
նարեցին:

1 Մեհեանական գրերը ի՞նչ բանի կը գործած էին:

2 Ռամկական գիրը ի՞նչպէս էր:

3 Ի՞նչ արուեստ հնարած են Նգիպտացիք:

1 Որովհետեւ իրենց երկիրքը միշտ անամուգ ու պայծառ կ'ըլլայ, իրենք ալ առջիններէն եղած են աստղերը գիտելու, և անոնց շրջանները հաշուելու. տարին իրեք հարիւր վաթսուներհինգ օր բաժնեցին, այսինքն տասուերկու ամիս, ամէն մէկը երեսնական օր, աւելցած հինգ օրն ալ՝ Աւելեաց: Ամիսը շաբաթ, այսինքն եօթնական օր բաժնուած էր, և ամէն մէկ օրը մէյմէկ մուրրակներու նուիրած էին, ու անոնց անունովը կը կոչուէին:

2 Աստղաբաշխական զննութիւնները գէշի գործածելով մուրրութեանց մէջ ընկան, ու հնարեցին աստեղագիտութիւնը. անով աստղերուն ընթացքը կը գիտէին ու մարդուս գլխէն անցնելու ասպագայ բաները կ'իմանանք կ'ըսէին:

3 Եգիպտացիք իրենց երկրին գրիցը պատճառաւ ուրիշ գիտութիւն մըն ալ գտան: Որովհետեւ Նեղոս ամէն տարի բարձրանալով բոլոր երկիրը կը կոխէր, ու արտերուն սահմանները կը շփոթէր, անանկ օր քաշուէլէն ետքը արտերը իրարու խառնուած կ'ըլլային, աս բանիս գարման ընելու համար արտաչափութիւն ու երկրաչափութիւնը գտան:

1 Աստղաբաշխութեան մէջ յորչափ ծաղկած էին:

2 Աստեղագիտութիւնն ինչպէս սկսան:

3 Երկրաչափութիւնը ինչ առթով ծաղկեցուցին:

1 Եգիպտոս սաստիկ տաք ըլլալուն համար՝ երկրին բերքերն ալ առատ ու զօրաւոր են. Եգիպտացւոց պէս ամէն բան գիտող ազգը չէր կրնար անոնց այլ և այլ զօրութիւնները չիօրձել, ուստի բժշկութեան արուեստն ալ ծաղկեցուցին. և տեսնելով որ ասիկայ շատ ճիւղ բաժնուած ընդարձակ գիտութիւն է, որոշեք էին որ ամէն բժիշկ մէկ մասնաւոր հիւանդութիւն մը բժշկելու ետէ ըլլայ:

2 Հուսկաւոր բժիշկներէ շինուած հին բժըշկարան մը կար, և բժիշկները պարտական էին անոր մէջի ըսած գեղը հիւանդին տալու. թէ որ անով չբժշկուէր՝ հիւանդը՝ իրենք անպարտ կ'ըլլային. իսկ թէ որ յանկարծ տարրեր գեղ տային ու հիւանդը մեռնէր՝ զիրենք ալ կը մեռցընէին:

3 Մեռելոց յուղարկաւորութիւնը շատ հանգիստաւոր էր Եգիպտոս ու մասնաւոր արարողութիւններ ունէր: Երբոր մեծ մարդ մը կը մեռնէր՝ տանը մէջ եղող բոլոր կնիկ մարդիկը երեսնին ու գլուխնին ցեխոտած՝ պոռալով կանչելով ու կուրծքերնին ծեծելով քաղաքին մէջ կը սարժակին. նոյնպէս կ'ընէին նաև էրիկ մարդիկ՝ կուրծքերնին բաց: Անկէց ետքը մեռելը

1 Բժշկութիւնն սրչափ ծաղկած էր Եգիպտացւոց մէջ:

2 Բժշկութեան վրայ ինչ օրէնք կար:

3 Մեռելոց յուղարկաւորութիւնը ինչպէս կ'ընէին:

դիտարարեցին որ Կամ զմաստիցն կը ասնէին որ զմասեն:

1 Աստիք երկաթի գործիով մեռելին ուղեղը քթէն կը հանէին, փորը կը պարպէին, անուշահոտ եղերով ու խնկերով կը լեցընէին, ու եօթանասուն օր բորակի մէջ կը դնէին: Եւ որովհետեւ փորը բանալու համար պէտք էր կըտրել, որ անդժուածիւն կը սեպէին, անոր համար կարողները գործողութիւնն ըմբոստելու պէս կը թողուն կը փախչէին. հոն եղողներն ալ ետեւէն քար նետելով զանոնք կը հալածէին: Ետքը բուն դիտարարեցին բորակին մէջէն դին կը հանէին կը լուանային, անոյշ եղերով կ'օծէին, մէջն ալ զմասով, կինամանով և անուշահոտ խնկերով կը լեցընէին, անկէջ ետքն ալ ռեմիսի ու հոտաւէտ եղերու մէջ թաթխած կտաւով կը պատէին ու մեռելին ազգականացը կը յանձնէին, անոնք ալ կ'անէին ու փայտէ սնառկի մը մէջ կը դնէին՝ որուն վրան մորդու կերպարանք նկարել կուտային:

2 Ասանկով ոչ միայն մարմինը ամբողջ կը մնար, հասարակ կերպարանքն ու գծագրութիւնը, յոնքերն ու արեւանուներն ալ որոշ կը պահուէին: Աւստի Սգիպատացոյցմէ շատերը ասեն ատեն իրենց գերեզմանատուներ երթալով հոն կը տեսնէին հարիւր տարի առաջ մեռած

1 Մեռելները ինչպէս կը զմասէին:

2 Մոմիան ինչ էր:

իրենց նախնեաց ու ազգականաց մարմինները : Ասոնք են որ ինչուան հիմայ ալ կը գանուին ու հաֆ կ'ըսուին :

1 Չմուսկէն ետքը՝ յուղարկաւորութեան հանդէսը կատարուելէն առաջ հարկ էր մեռելը դատաւորաց առջևը տանիլ որ անցուցած կեանքը քննելով՝ աղէկ կամ գէշ մարդ ըլլալուն վճիռը կարեն :

2 Գատաւորները ընի մը եզերքը կը ժողվուէին : Մեռելին ազգականները օրով առաջ կ'երթային կ'իմացընէին անոնց՝ մեռելին անունը, և թէ երբ առջևին դատաստանի պիտի հանեն : Որոշեալ օրը մեռելը նաւակի մը մէջ կը դնէին ընի գիմացի կողմէն, և նաւավարին անունը՝ Քարոն կ'ըսուէր : Մեռելը ընի մէկալ եզերքը չհանած՝ ամէն մարդ կրնար վրան ամբաստանութիւն ընել : Թէ որ ամբաստանութիւնները ստուգուէին՝ դատաւորները կը վճուէին որ իր ազգատոհմին գերեզմանատանը մէջ չկարենայ թաղուիլ ան մեռելը : Իսկ թէ որ ամբաստանութիւնները սուտ ելլէին՝ ամբաստանողները սաստիկ կը պատժուէին, ու մեռելը առօք փառօք իր հարցը գերեզմանը կը տանէին :

3 Երբոր վրան ամբաստանութիւն ընող մը

1 Թաղումը ինչպէս կ'ընէին :

2 Մեռելին վրայ դատաստան ինչպէս կ'ընէին :

3 Մեռելին տէրերը դատաստանը լմննալէն ետքը ինչ կ'ընէին :

չըլար՝ ազգականները սուգի հագուստնին կը ձգէին, ու կը սկսէին վրան դովէսաներ խօսիլ: Յեղին ազնուականութիւնը չէին յիշէր, որովհետեւ բոլոր Եգիպտացիք ազնուական կը սեպուէին. հապա իր կրթութիւնը, բարեպաշտութիւնը, Ժուժկալութիւնը, արդարութիւնը և ուրիշ առաքինութիւնները կը յիշէին ու աստուծոց աղօթք կ'ընէին որ զինքը արդարոց կարգը անցընեն: Իսկ Ժողովուրդը ան գովեստները լսելով կ'ուրախանային, կը գովէին ու իրենք ալ կ'աղօթէին մեռելին համար: Թէ որ մեռելին ցեղը իրեն համար մասնաւոր գերեզմանատուն ունէր՝ հոն կը տանէին իրեն համար պատրաստուած գերեզմանին մէջ կը դնէին. իսկ անոնք որ գերեզմանատուն չունէին՝ իրենց տունը կը տանէին ու սնարկովը շիտակ սաքի վրայ պատին կը կռթնցընէին:

1 Որոնք որ օրինաւոր թաղմանէ կը զրկուէին կամ ամբաստանութեամբ և կամ սարաքերնին չվճարած մեռնելով, տանը մէկ անկիւնը կը ձգուէին. շատ անգամ ալ իրենց յաջորդները անոնց պարտքը վճարելով կամ անուանին շակելով, նորէն կը հանէին պատուով իրենց հարցը գերեզմանը կը դնէին:

---

1 Թաղման պատուէն զրկուած մեռելը ինչ կ'ընէին:

ՊԱՏՄՈՒԹԻՒՆ

ՄԱՐԱՑ ԵՒ ՊԱՐՍԻՑ

Մարաց աղբիւն. — Վարբիւն. — Դիւլի. — Սիբի-
րան. — Փրատորք. — Կիւտար. — Աթրակի. —
Կիւրու:

1 Մարաց աղբիւն նախահայրը կը սեպուի
Յարեթի օրդին Մագդայի: Հարիւրաւոր տարի-
ներ Նինուէի թագաւորաց իշխանութեան տակն
էին: Վարբակէս կուսակալը զիրենք ապստամ-
բեցուց (785), Սարգանապաղին յաղթեց, Աս-
րեստանեայց աւրութիւնը վերցուց, ինքը Աս-
րեստանեայց աւրութենէն ապստամբած մէկալ
աղբերուն վրայ թագաւորեց, և Մարաց աղբը
ազատ թողուց:

1 Մարաց աղբիւն նախահայրը ո՞վ է:

1 Մարաստան Ասիոյ բարեբեր ու հարուստ երկիրներէն մէկն էր: Հիւսիսային կողմը ըստ նոս էր. բայց հարաւային կողմերը բլրակներով և ընդարձակ ծաղկաւէտ դաշտերով զարդարած էին, ու ան տեղի ձին անուանի էր: Մարք՝ Ասորեստանեայց թագաւորաց սակէն զտա նաև իրեք հազար ձի, չորս հազար ջորի և հարիւր հազար ոչխար տուրք կուտային: Իրենք շատ ճարտար մարդիկ էին. մեաքսէ բարակ դիպակներ կը գործէին, ու գեղեցիկ գոյներով կը ներկէին:

2 Մարք ցեղ ցեղ բաժնուած՝ գեղերու մէջ կը բնակէին, ոչ մայրաքաղաք ունէին և ոչ բերդաքաղաք, և իրենց երկրին բնական ամրութեան պատճառաւ երկար ժամանակ ազատ մնային, խաղաղութեան ատեն մեջերնէն իշխաններ կամ դատաւորներ կ'ընտրէին, պատերազմի ատենն ալ զօրավարներ, և անոնց կը հընադանդէին:

3 Երբոր Վարբակէս մեռաւ, անկարգութիւնները շատցան. օրէ օր երկիրը անապատ կը դառնար: Գիւովի անուէնով խելացի մարդը ելաւ, ու իր քաջութեամբն ու արդարութեամբը ժողովրդեան պատկառելի եղաւ: Գիւովիի աչքը թագաւորութեան վրայ էր. բայց փառասէր չերև-

1 Մարաստան ինչպէս երկիր էր:

2 Հին ատենը Մարաց կեանքը ինչպէս էր:

3 Մարաց առջի թագաւորը ո՞վ եղաւ:

նալու համար՝ առջի բերան երբոր զինքը (Թագա-
ւոր դնել ուղեցին՝ հրաժարիլ ձևացուց, բայց
եաքը սիրով յանձն առաւ ու ամենայն պերճու-
թեամբ սկսաւ Թագաւորել: Ժողովուրդը կըր-
թեց, քաղաքներու մէջ բնակեցուց, բլրի մը
վրայ ալ Եկրատան քաղաքը շինեց ամփիթէա-
րոնի ձևով իրարմէ բարձր մէջէ մէջ եօթը սր-
ընստով, որ տէրութեան մայրաքաղաքն եղաւ:

1 Պարիսպներուն ամէն մէկը տարբեր գոյն
ունէր. առջինը ճերմակ էր, երկրորդը սև, եր-
րորդը կարմիր, չորրորդը կապուտ, հինգերորդը
դեղին, վեցերորդը արծաթազօծ, իսկ եօթնե-
րորդը ոսկեզօծ:

2 Եօթներորդ պարսպին մէջն էր Թագաւորին
պալատան ու դանձը, վեցերորդին մէջ Թագաւո-
րին պաշտօնեաներն ու ծառաները կը բնակէին
մէկալ հինկին մէջ Ժողովուրդը կը բնակէր, ա-
նոնց ալ ամէն մէկը զսա զստ քաղաքներու կը
նմանէր:

3 Յանցաւորաց համար խիստ կանոններ դրաւ
Դիովկ: Երբոր կ'իմանար որ մէկը յանցանք մը
ըրէր է, մէկէն առջևը բերել կուտար ու յան-
ցանքին ծանրութեանը համեմատ վրան պատիժ
կը դնէր: Ասոր համար մասնաւոր լրատներ ալ

1 Եկրատանի պարիսպները ինչ մասնաւոր յատ-
կութիւն ունէին:

2 Թագաւորին պալատն ս'էր էր:

3 Դիովկին կառավարութիւնը ինչպէս էր:

գրեր էր որ քաղաքին մէջ կը պալատէին, ու ումանք տեսածնին կ'իմացընէին իրեն, ոմանք ալ շամնին, Դատաստանական բաներու ալ շատ խտուածիւն կ'ընէր: ԱՄէն մարդ ինչ դատաստան կամ կռիւ որ ունենար՝ գրով Իխովկին պալատը կը տանէր, ան ալ կը կարգար կը քննէր ու տակը վճիռը գրած իրեն կը դարձընէր: Ինքը ամենևին պալատէն դուրս չէր ելլէր, քովն ալ քիչ անգամ մարդ կ'ընդունէր, անոնք ալ ամենևին չէին կըրնար առջևը ծիծաղել: Քթերնին սրբել կամ թքնել, կը վախնար որ չըլլայ թէ անանկան կիրթ ժողովուրդը քիչ մը ընտանուածիւն տեսնելով՝ սկսի զինքը արհամարհել:

1 Իխովկ իր ժողովուրդը կրթելու ու թագաւորութիւնը հաստատելու նայելով, աշխարհակալութեան ետեւ չեղաւ, և յիսուն տարի խաղաղութեամբ թագաւորելէն ետքը (660) իրեն յաջորդ թողուց որդին Փրաւորա՛ը՝ որ սուրբ Իրոց մէջ Արփաքսադ կ'ըսուի:

2 Փրաւորա թագաւորելուն պէս ուղեց տէրութեան սահմանը ընդարձակել: Պարսիկները ու անոնց քովի ազգերը նուաճեց, Ասորեստանեայց ձեռքը եղած դաւառներուն մէկ քանիին վրայ ալ տիրեց: Նարուքոգոնոսոր Նինուէի

1 Իխովկ քանի տարի թագաւորեց: — Իր յաջորդն ո՞վ եղաւ:

2 Փրաւորա ինչպէս ըրաւ թագաւորութիւնը:

Թագաւորը կիրթ զօրքով գէմն ելաւ . Մարք որ
 դեռ զինուորական կրթութիւն չունէին՝ չկրցան
 երկար դիմանալ . Փրաւորա իր քաջութեանը
 վրայ միայն վստահացած՝ նետուեցաւ Ասորես-
 տանեայց մէջ, շատ մարդ զարկաւ սպաննեց,
 բայց զօրքը ջարդուեցաւ, ինքն ալ բռնուեցաւ :
 Նաբուքոդոնոսոր վրան բարկացած՝ զինքը նե-
 տով սպաննել տուաւ, մտաւ Եկբատան, կողու-
 տեց ու Նինուէ դարձաւ (658) :

1 Կիաքսար, Փրաւորաի որդին, չօրը մահուան
 վրէժը առնելու մտքով նոր զօրք ժողվեց, կըր-
 թեց զանոնք և Լիւդացոց վրայ գնաց որ բոլոր
 Փոքր Ասիոյ արեւեր էին : Երկու զօրքը դիմացէ
 դիմաց ճակատեցան, ու հազիւ թէ պիտի սկը-
 սէին իրարու վրայ յարձըկիլ՝ յանկարծ արեւը
 խաւարեցաւ . զօրքերը շփոթեցան, պատերազ-
 մէն ետ կեցան : Ասիկայ առաջին արևու խաւա-
 րումն է որ աստղաբաշխները հաշուով իմացան,
 վասն զի Թաղէս Միլետացին առաջուց ըսեր է
 թէ ան ատենները արեւը պիտի խաւարի :

2 Մարք և Լիւդացիք ան խաւարումը Աստու-
 ծոյ պատիժը կարծելով հաշտութիւն ըրին, և
 Լիւդացոց Աղիաա Թագաւորը իր ազջիկը Ա-
 րիագնէն Կիաքսարայ անգրանիկ որդւոյն Աժ-
 դահակին հետ կարգեց : Աս երկու ազգերու

1 Կիաքսար ինչ պատերազմ ըրաւ :

2 Արևու խաւարումը ինչ ազգեցութիւն ըրաւ
 զօրացը վրայ :

դրած ուխտերնին հաստատ պահելու համար (ինչպէս շատ արևելեան ազգաց սովորութիւնն էր) թմերնին ծակեցին ու իրարու արիւնը լցեցին :

1 Կիաքսար անկէջ Ասորեստանեայց վրայ վազեց, ու անոնց Բեաիղուայէն դարձած զօրքին հանդիպելով զամէնքը ջարդեց, ու դնաց ինչուան Նինուէն պաշարեց : Բայց լսելով թէ Սկիւթացիք եկեր իր երկիրը կ'ապականեն՝ անոնց դէմ դնաց : Յաղթուեցան Մարք, և Սկիւթացիք հեղեղի պէս Ասիոյ ամէն կողմը անցին : քսան տարի իշխեցին, ու բոլոր երկիրը կողոպտելով անապատ դարձուցին :

2 Սր մը Մարք բոլոր Սկիւթացւոց մեծերը աներնին սեղանի հրաւիրեցին, ու երբոր անոնք դինովցան՝ զամէնքն ալ թրէ անցուցին, և Սկիւթացիք անդլուխ մնալով թողուցին փախան : Անոնցմէ ազատած՝ նորէն Կիաքսար Ասորեստանեայց վրայ վազեց : Բարեւազւոց Նարուպաղսար թագաւորին հետ միացաւ, Սարահոսը սպաննեց, Նինուէն կործանեց ու Ասորեստանեայց տէրութիւնը վերցուց (648) : Ասանկ քառասուն տարի թագաւորութիւն ընէլէն ետքը մեռաւ Կիաքսար, ու թագաւորութիւնը Աժգա-

1 Կիաքսար Ասորեստանեայց ինչպէս յաղթեց առջի անգամ :

2 Սկիւթացւոց բանութենէն Մարք ինչպէս ազատեցան :

հակ որդւոյն թողուց՝ որ սուրբ Գրոց մէջ Ա. սուերոս կ'ըսուի (618):

1 Աժգահակ գեռ չթագաւորած՝ երազ մը տեսեր էր որ իր Մանգանէ աղջկանը բերնէն շատ ջուր վազելով բոլոր քաղաքը կը լեցնէր, ու բովանդակ Ասիա կը տարածուէր: Հարցուց մոգերուն, ըսին որ Մանգանէն աղայ մը պիտի ծնանի որ բոլոր Ասիոյ պիտի տիրէ: Թագաւորելէն ետքը Աժգահակ ուրիշ երազ մըն ալ տեսաւ որ Մանգանէէն որթ մը բուսաւ ու բոլոր աշխարհք շուք կ'ընէր. մոգերը ըսին իրեն թէ Մանգանէէն աղայ մը պիտի ծնանի որ Մարաց թագաւորութիւնը ձեռքէդ պիտի առնէ, ու բոլոր Ասիոյ պիտի տիրէ: Ասոր վրայ վախցաւ Աժգահակ աղջիկը Մարաց աղգէն իշխանի մը հետ կարգելու. ուստի Մանգանէն Պարսկաստան խրկեց, որ ան ատենը Մարաց ձեռքն էր, ու Պարսից Կամբիւս իշխանին հետ կարգեց:

2 Երբոր աղայ մը ծնաւ Մանգանէն՝ Աժգահակ զինքը քովը կանչեց ու աղան առաւ Արբակ իշխանին տուաւ որ երթայ ծածուկ սպաննէ. բայց Արբակ վախնալով որ օր մը Մանգանէն կ'իմանայ ու որդւոյն սպանուի թեանը վրէժը կը հանէ, աղան տարաւ թագաւորին հովիւներէն մէկուն տուաւ որ տանի հեռու անտառի մը մէջ ձգէ որ մեանի: Հովիւը կը կատարէ հրամանն ու

1 Աժգահակ ինչ երազներ տեսաւ:

2 Մանգանէին աղան ինչ ըրաւ Աժգահակ:

կը գառնայ իր կնկանը կը սլառմէ : Ան գիշերը իր կինը մեռած տղայ մը կը ծնանի, կ'առնու անիկայ կը տանի ձգած տղուն հետ կը փոխէ կուգայ, կինն ալ տեսնելով որ գեղեցիկ, կայտառ տղայ մըն է, կը սիրէ ու կը սկսի իր որդւոյն սէս հողալ, մեծցընել : Եւ որովհետեւ կնոջ անունը Լչպակ էր որ քած կը նշանակէ պարսկերէն, ետքը սկսան ըսել թէ Կիւրոսը մատակ շուն մը մեծցուցեր է : Իսկ Արքակայ ծառաները տղան մեռած դանելով՝ առին թաղեցին, կարծելով որ Կիւրոսն է :

1 Կիւրոս տասուերկու տարեկան եղած աննը, որ մը երբոր իր հասակակից տղոց հետ խաղ կը խաղար, տղաքը զինքը թագաւոր ձևացուցին, ինքն ալ իրեն ջնազանգողները պատժել տուաւ : Անոնց մէջ իշխանի մը զաւակ ալ կայ եղեր, ասիկայ կերած ծեծը կ'երթայ հօրը կը պատմէ, ան ալ հովուին տղուն վրայ թագաւորին գանգառ կ'ընէ : Աժգահակ առջևը բերել կուտայ զանիկայ ու կը յանդիմանէ : Կիւրոս անվախ պատասխան կուտայ, Տէր արքայ, քու հպատակներէդ մէկը թէ որ ջնազանգի ինչ կ'ընէս, հարկաւ կը պատժես զինքը որ հնազանդիլ սորվի թագաւորին, ես ալ նոյնպէս ըրի, որովհետեւ զիս իրենց թագաւոր գրին : Աժգահակ տղուն աս համարձակ ու ազնուական կերպին, տուած խելացի պատասխաններուն ու

1 Ի՞նչպէս յայանուեցաւ Կիւրոս :

կերպարանքին նայելով՝ ճանչցաւ որ անիկայ իր
 թոռն է, մանաւանդ երբոր անոր հայրը սե-
 պուած հովիւն ու Արբակը կանչելով ճամբարու-
 թիւնը լսեց, ալ ամենևին տարակոյս չմնաց:

1 Մոգերը կանչեց հարցուց Աժգահակ. սա-
 տասխան տուին թէ Տղուն թագաւորելուն վրայ
 սեսած երազդ կատարուեր է, որովհետեւ իր
 հասակակիցները գլուխը թագ գրեր ու թագա-
 ւորեցուցեր են զինքը. ալ ասկէց ետքը թագա-
 ւորելիք չունի: Աս ուղած պատասխանին վրայ
 Աժգահակ համոզուեցաւ, կիւրոսը Պարսկաս-
 տան հօրը քով խրկեց որ հոն դաստիարակուի:
 Բայց սաստիկ բարկացաւ Արբակին անհնազան-
 դութեանը վրայ ու անգութ կերպով վրէժը
 հանեց: Օր մը Արբակայ հրամայեց որ իր որդին
 պաշտօր խրկէ, առաւ տղան մօրթեց՝ գլուխն
 ու ոտքին ձեռքին թաթերը պահեց, միտը եփել
 տուաւ ու սեղանի ասեն հօրը առջևը հանեց:
 Արբակ չքիանալով կերաւ որդւոյն մարմինը:
 Հարցուց անօրէն Աժգահակ. Արբակ, ինչպէս
 է. — Շատ համով է, տէր արքայ, ըսաւ խեղճ
 հայրը. — Թէ որ համով կ'ուտուի սիրելւոյ մի-
 սը՝ ինչո՞ւ իմ թոռս ողջ պահեցիր, ըսաւ Աժ-
 գահակ, ու տղուն գլուխն ու թաթերն ալ առ-
 ջնը հանել տուաւ: Սոսկացաւ Արբակ, սիրտը

---

1 Աժգահակ կիւրոսը ճանչնալէն ետքը ինչ ը-
 րաւ: — Արբակայ գէժ ինչ անգթութիւն
 ըրաւ:

կարտեցաւ, և հաստատ միտքը դրաւ որ Աժգա-
հակայ անգթութեանը վրէժը առնէ :

1 Կիւրոս Պարսկաստան գնաց, Պարսից օրի-
նօքը կրթուեցաւ, և իր ընկերակցացը հետ շատ
քաջութիւններ կ'ընէր: Չեռաց տակէն Արրակ
սկսաւ զինքը գրգռել որ չվախնայ ապստամբի
Աժգահակայ դէմ. Ես պատրաստ եմ, ըսաւ,
քեզի օգնելու. Կիւրոս ալ սկսաւ Պարսիկները
ոտք հանել: Օր մը զիրենք ժողովեց փշոտ դաշտ
մը տարաւ ու հրամայեց որ մանգաղներով մաք-
րեն. ինչուան իրիկուն արիւն քրտինք մտան,
հազիւ մաքրեցին: Պատուիրեց իրենց որ երկ-
րորդ օրն ալ հագուած սգուած նորէն գան. ա-
նոնք երբոր եկան՝ զիրենք ծաղկաւէտ դաշտի
մը մէջ նստեցուց ու փառաւոր սեղան մը ըրաւ
իրենց. կերան, խմեցին, զուարճացան: Երբոր
սեղանէն ելան՝ հարցուց իրենց Կիւրոս թէ Ո՞ր
օրը աւելի աղէկ էր. երեկուանը թէ այսօրուա-
նը: Պատասխաննին յայտնի էր. Երեկ ինչուան
իրիկուն աշխատեցանք, ըսին, հողինիս բերան-
նիս եկաւ, իսկ այսօր հանգիստ կերանք խմեցինք
և ուրախացանք: — Ուրեմն, ըսաւ Կիւրոս, ե-
թէ ըսած իս մտիկ ընէք՝ ասանկ մէկ օր մը չէ բո-
ւոր կեանքերնիդ հանդստութեամբ և ուրախու-
թեամբ կ'անցընէք. հետս եկէք, յուսամ որ
աստուածոց օգնութեամբը ու ձեր քաջու-
թեամբը կ'երթանք Մարաց կը յաղթենք, ու

1 Կիւրոս ինչպէս Աժգահակայ դէմ ելաւ :

զանոնք՝ մեզի կը ծառայեցընենք: Ամէնքը մեկ բերան խօսք տուին, իրենց թագաւոր գրին ղինքը, և Կիւրոս սկսաւ պատերազմի պատրաստութիւն տեսնել:

1 Մեր Երուանդեան Տիգրան թագաւորը որ շատ անգամ տեսեր էր Կիւրոսը ու իր որդւոյն պէս ղինքը կը սիրէր, երբոր լսեց թէ բոլոր Պարսիկք հեաը միաբաներ՝ ղինքը թագաւոր դրերեր են, ուրախացու թեան համար մարդ խըրկեց ու հեաը բարեկամութեան դաշինք դրաւ:

2 Երբոր իմացաւ Աժգահակ թէ Կիւրոս Տիգրանին հետ բարեկամացեր է, սաստիկ սկսաւ վախնալ, դիտէր թէ Տիգրանին զօրութեանը պիտի չկտրենայ դէմ գնել: Անանկ վախի մէջ՝ սարսափելի երազ մըն ալ տեսաւ որ Հայաստանի սառով պատած լեռան մը ծայրը ծիրանազգեստ ու բարձրահասակ կին մը նստած՝ իրեք կարիճ գիւցազուներ ծնաւ որ բոլոր աշխարհիս կը ախրէին, անոնցմէ մէկն ալ վիշապի վրայ հեծած վաղեց իրեն վրայ, ու հեաը կռուելով ղինքը վերաւորեց, ու թագաւորութիւնը ձեռքէն առաւ: Ան վախով սարսափած արթընցաւ Աժգահակ ու գիշերանց իշխանները ժողովքի կանչեց, պատմեց տեսած երազը, խորհուրդ ք-

1 Մեր Տիգրան թագաւորը ինչպէս բարեկամացաւ Կիւրոսին հետ:

2 Աժգահակ Կիւրոսի և Տիգրանայ բարեկամութիւնն որ լսեց՝ ինչ ըրաւ:

րին որ Տիգրանայ քոյրը իրեն կին առնէ, ու ա-
նոր ձեռքովը Տիգրանը մեռցընէ, որպէս զի չը-
կարենայ Աիւրոսին օգնել:

1 Ծառ ընծաներով մարդ խրկեց Աժգահակ
Տիգրանին և ուղեց որ քոյրը Տիգրանուհին ի-
րեն կին տայ, որ զինքը արկնանց արկին սիտի
ընէ: Չգիտնալով Տիգրան անոր նենգաւոր միա-
քը՝ հաւանեցաւ, շուտով կամքը կատարեց:
Ծառ սիրով ընդունեցաւ Աժգահակ Տիգրանու-
հին, աչքը մանկելու համար զինքը արկնանց ար-
կին ըրաւ, և ամէն բան անոր խորհրդովը կ'ը-
նէր, ինչուան որ վրան վստահանալով՝ յայանեց
անոր իր միտքը և ըսաւ թէ, Տիգրան Աիւրոսին
հետ միաբաներ է զիս և զքեզ մեռցընելու, ուս-
տի պէտք է որ դուն հնարք մը գտնես, եղբայրդ
մեռցընել տաս, ապա թէ ոչ՝ զքեզ արկնու թե-
նէդ կը ձգեմ, խայտառակ կ'ընեմ: Խորագէտ և
խմաստուն Տիգրանուհին իմացաւ Աժգահակայ
նենգութիւնը, ծածուկ հաւատարիմ մարդ-
կանց ձեռքով եղբորը հասկըցուց: Պատերազմի
պատրաստուեցաւ Տիգրան, Աիւրոսի ալ մարդ
խրկեց որ շուտ ընէ ընելիքը. և երբոր Աժգա-
հակ խաբէութեամբ Տիգրանը տեսնուելու կը
կանչէր: Տիգրան վրան պատերազմի ելաւ, ան
միջոցին Աիւրոսն ալ եկաւ հասաւ. Արբակ ալ
որ իր զօրացը սպարապետ գրէր էր Աժգահակ՝

1 Աժգահակ Տիգրանուհւոյն ինչ պատիւներ
ըրաւ: — Աժգահակայ մահն ինչպէս եղաւ:

պատերազմին սասակացած ատենը Կիւրոսին կողմն անցաւ: Ան ատենը Աժգահակ յուսահաւ տուժե՛նէն կատղած՝ Տիգրանին վրայ վազեց, զարկաւ Տիգրան նիզակը անոր սիրտը, ու թուքին կէսը նիզակին հետ մէկտեղ դուրս հանեց, մեռած ընկաւ Աժգահակ, և Կիւրոս Մարաց և Պարսից տիրեց:

1 Անկէ ետքն ալ Կիւրոս մեր Տիգրան թագաւորին օգնութեամբը շատ յաղթութիւններ ըրաւ: Լիւգացուոց Կրեսոս թագաւորին վրայ գնաց ու տասնըչորս օր Սարգիկէ մայրաքաղաքը պաշարելով առաւ (548): Կ'ըսեն թէ Կիւրոսի զօրքը ներս մանելու ատեն անոնցմէ մէկը Լիւգացի մը տեսնելով առանց գիտնալու որ ինքը Կրեսոսն է, երբոր թուրը կը վերցընէ որ զարնէ, Կրեսոսին քովը կեցած իր համբ տղան հօրը մեռնելուն վրայ սասակի ցաւեղէն լեզուն կը բացուի ու կը կանչէ. Թուրդ վար առ, Կրեսոս հայրս կը սպաննես: Զինուորը մէկէն ձեռքը վար կ'առնէ, Կրեսոսը Կիւրոսին կը տանի:

2 Կիւրոս հրաման տուաւ որ Կրեսոսը սղջ սղջ այրեն: Պատրաստեցին փայտակոյտը, և մէջը մանելու պատրաստուած ատենը մտածեալով թէ ինչ երջանկութենէ ինչ թշուառութեան հասաւ, յիշեց Կրեսոս ան խելացի խօսքն

1 Կիւրոսի առաջին յաղթութիւններն որոնք կ'ըսեն:

2 Կիւրոս ինչպէս ու զեց մեռցընել Կրեսոսը:

որ Սողոմն ըսեր էր իրեն, ու այրած սրածով բար, ձրաձայն իրեք անգամ Սողոմն, Սողոմն, Սողոմն կանչեց: Կիւրոս որ հոն բուր իշխաններովը եկեր էր, առջևը կանչել տուաւ ու հարցուց թէ Ինչո՞ւ համար ան հռչակաւոր մարդը կանչեցիր. Յիշեցի, ըսաւ, Սողոմին խօսքը. վասն զի ասեմով երբոր իրեն հարցուցի թէ Ինձմէ աւելի երջանիկ մարդ ասեմք ես, պատասխան տուաւ ինձի թէ Անկարելի է մարդուս երջանիկ ըսել՝ վախճանը տեսնելէն առաջ: Կիւրոսին սիրտը շարժեցաւ, կրակը մարել տուաւ, Կրեսոսին ներեց, ու ինչուան ետքը թագաւորական պատուով իր քովը պահեց *:

1 Երբոր սկսան զօրքը Սարգիկէ մտած կողոպտել աւերել քաղաքը, Կրեսոս Կիւրոսին քովը կեցած՝ սկսաւ զարմանք ցուցնել: Կիւրոս երբոր պատճառը անոր հարցուց, Կը զարմանամ, ըսաւ, որ զօրքդ կը կողոպտեն ան քաղաքը՝ որ ալ Կրեսոսին չէ, Կիւրոսին է: Հարցուց Կիւրոս. Հասցա ինչ պէտք է ընել: — Արդիւն, ըսաւ, որ քաղաքը չկողոպտեն, որպէս զի անոր

1 Կիւրոս Կրեսոսի հետ ինչպէս վարուեցաւ:

* Աս յիշուածը Խորենացին այլ և այլ Յոյն հեղինակներէ ստացելով զի Արտաշէս Ա, Պարսէն թագաւորին լըայ ին պարթէ, որ շտպ հասանախան շիրեւոր:

հարստութիւնը ու վայելչութիւնը անանողները անողին գովեստ ասն. իսկ թէ որ կողոպտեն, ոչ միայն քաղաքը կը փճանայ, այլ նաև զօրքդ կը հարըսանայ, ու քեզի կը սկսի մտիկ չընել: Հաւանեցաւ Աիւրոս, աւարառութիւնը արգիլեց, և Արեսոսին իմաստութեանը վրայ զարմացած՝ զինքը սիրեց ու իրեն խորհրդականն ըրաւ:

1 Արեսոսի աչքը չէր կարէր Աիւրոսին հետ պատերազմելու, բայց Գեղփեայ պատգամախօսին պատգամովը յորդորուեցաւ, որ աս էր. Արեսոս անցեալ ընդ Ալիս գետ, քահկեսցէ զիշխանութիւնս: Արեսոս կարծեց որ Մարաց իշխանութիւնը պիտի քահէ: Բայց երբոր բոլորովին հակառակը պատահեցաւ, Աիւրոսի հրամանովը երկու ոսկի շղթայ խրկեց Գեղփիտի աստուծոյն՝ մեղադրելով զանիկայ որ այնչափ ընծաներ առաւ ու իրեն անանկ անիրաւ պատգամ տուաւ: Բայց դիւրաւ պատգամախօսը մեկնութիւնը տուաւ թէ քահկեսցէ զիշխանութիւն ըսելով Արեսոսին իշխանութիւնը կ'իմանար և ոչ թէ Մարացը:

2 Յանիացիք, Իորացիք ու Եւողացիք երբոր ըսեցին թէ Աիւրոս Սարգիկէն առերէ, գեսպան խրկեցին և ուղեցին հետը դաշինք զնել: Բայց որովհետև Աիւրոս զիրենք առաջ յորդոր

1 Ինչէն յորդորուած էր Արեսոս Աիւրոսի գէմ պատերազմի ելլելու:

2 Յանիացւոց վրայ ինչպէս տիրեց Աիւրոս:

րեր էր ու չէին ուզած, անոնց ասանկ առակով մը պատասխան տուաւ. Չկնորսը տեսնելով որ ծովը շատ ձուկ կայ, կը սկսի սրինգով անուշ երգել, որպէս զի ձայնին քաղցրութեանը զմայլած իրեն անձնատուր ըլլան. բայց տեսնելով որ անոնք սրնդին անուշ ձայնը բանի տեղ չեն դներ, ուսկանը կը նետէ ու անոնցմէ շատը կը բռնէ, անոնք ծովեզերք ելլելնուն պէս կը սկսին կայառել ցատքըտէլ. ընդունայն տեղ հիմայ կը կտքաւէք, կ'ըսէ, վասն զի քիչ մը առաջ երբոր ձեզի սրինգով կ'երգէի՝ ան ատենը պէտք էիք ցատքըտէլ: Հասկըցան Կիւրոսին միտքը ու պատերազմի պատրաստուեցան: Արբակը վրանին խաւրեց Կիւրոս ու զանոնք նուաճեց:

1 Կիւրոս Ասորոց երկրին ու Արարիոյ տիրելէն ետքը՝ մեր Տիգրան Թագաւորին հետ դընայ Բաբելոնը պաշարեց՝ առաւ, ու ամբարիշտ Բաղասասրն ալ սպաննեց (538): Հրէից Բաբելոնի մէջ կօթանասուն տարուան դերութիւնը լինցած ըլլալով, հրովարտակաւ հրաման տուաւ իրենց որ Երուսաղէմ երթան Աստուծոյ տաճարը շինեն:

2 Հարիւր քսան դաւառ կամ կուսակալութիւն բաժնեց Կիւրոս իր տէրութիւնը, և ա-

1 Բաբելոնն ինչպէս առաւ, ու Հրէից ինչպէս ազատութիւն տուաւ:

2 Կիւրոս իր տէրութիւնը քանի՞ կուսակալութիւն բաժնեց:

նոնց վրայ իրեք գլխաւոր իշխան գրաւ, որոնց մէջ առաջինն էր Դանիէլ. անոր համար վրան նախանձեցան ու առիւծներու գուրը ձգել տուին: Ան հարիւր քսան կուսակալութեանց մէջն էին Պարսկաստան, Մարաստան, Ասորեստան, Արարիա, Ասորիք, Կասպագովկիա, Մեծ ու Փոքր Փաիւգիա, Լիւգիա, Կարիա, Փիւնիկէ, Կիլիկիա, Պափղագոնիա, Սահք, Բակարիա, Հնդկաստան, Կիսրոս կղզին և Եգիպտոս: Եւ որպէս զի աս ընդարձակ տէրութեանը մէջ տուած հրամանները շուտով կատարուին՝ Կիւրոս կանոնաւոր սուրհանգակներու թղթատարներ գրաւ, որ ինչուան ան ատենը չկային:

1 Առատաձեռնութիւնը թագաւորազայեղ առաքինութիւն է կ'ըսէր Կիւրոս, և ինքը հարըստանալու տեղ իր հպատակները կը նայէր որ հարստացընէ: Օր մը Կրեսոս իրեն ըսաւ թէ, Ասանկ ուրիշներուն տալով գուն պիտի աղքատնաս, որ եթէ ուղես՝ կրնաս աշխարհիս ամենէն հարուստ թագաւորն ըլլալ: Հարցուց Կիւրոս. Ան ատենը որչափ սաքկի տէր կրնայի ըլլալ: Կրեսոս չափազանց ստակ մը ըսաւ: Կիւրոս մէկէն պղտիկ տամսակ մը գրեց իր իշխաններուն, իմացուց որ սաքկի կարօտութիւն ունի. շուտ մը Կրեսոսին ըսածէն աւելի բերին Կիւրոսի. Ահա իմ գանձերս. ըսաւ Կիւրոս Կրեսոսին, ահա ան սնտուկները՝ որոնց մէջ իմ հարստու-

1 Կիւրոսի առատաձեռնութիւնը ինչպէս էր:

Թիւններս կը պահէ՛մ՝ հպատակացս սիրան ու սէրն է :

1 Նաքը Կիւրոս Սկիւթացւոց վրայ դնաց, ու չկարենալով անոնց յաղթել՝ բանակը առատ փոխի ու միս թողլով՝ փախչել ձևացուց. անոնք ալ եկան կերան խմեցին, գինովցան : Գիշերանց վերանին հասաւ Կիւրոս, շատը ջարդեց, շամն ալ գերի բռնեց, որոնց մէջ էր նաև անոնց Տոմիւր թագուհւոյն որդին : Թագուհին շատ ազաւեց Կիւրոսին որ իր որդին ետ դարձընէ, չտուաւ Կիւրոս, ազան ալ յուսահատութենէն ինքզինքը սպաննեց : Ան սաւենը Տոմիւր նորէն Կիւրոսի վրայ պատերազմի ելաւ, ու փախչել ձևացընելով՝ զինքը նեղ տեղուանք ձգեց. ու մեծ ջարդ տուաւ. հոն Կիւրոսն ալ մեռաւ եւ թանասուն տարեկան, քսանընէր տարի թագաւորելէն ետքը, և Տոմիւր որդւոյն մահուան վերէժը հանելու համար՝ Կիւրոսին գլուխը կըտրեց, և մարդու արիւնով լեցուցած տիկի մը մէջ գրաւ՝ ըսելով. Կենդանութեանդ տակնն որ չկշտացար՝ մեռնելէդ ետքը կշտացիր մարդու արիւնով :

2 Կիւրոսի մարդիկը մարմինը ձեռք ձգեցին ու տարին Պարսկաստան Պասարգատ քաղաքը փառաւոր շիրմի մը մէջ թաղեցին, ու ինչպէս

1 Կիւրոս Սկիւթացւոց գէ՛մ ինչ արշաւանք ըրաւ :

2 Կիւրոսի մարմինը ո՞ւր թաղուեցաւ :

կը պատմեն, վրան ասանկ տապանագիր մը փո-
րեցին. Ո՛վ մարդ, ես Կիւրոսն եմ, որ Պարսից
Թագաւորութիւնը կանգնեցի և Ասիոյ Թագա-
ւոր եղայ. դերեզմանիս վրայ մի նախանձիր:

1 Աժգահակայ և Կիւրոսի պատմութիւնը
գլխաւորապէս Երոզոտոս ու Քսենոփոն կը
պատմեն, բայց իրարմէ բոլորովին տարբեր.
մենք ալ աւելի Երոզոտոսին հեռեւեցանք, սր
աւելի նման է նաև մեր Խորենացւոյն պատմա-
ծին. միայն Երոզոտոս կ'ըսէ թէ նախ Աժգա-
հակ Կիւրոսին հետ պատերազմեցաւ, և Կիւրոս
զինքը բռնեց, Թագաւորութիւնը ձեռքէն ա-
ռաւ ու պաշտօնին մէջ փակեց ինչուան մահը:

Իսկ Քսենոփոնի Կիւրոսին վրայ պատմածնե-
րը բոլորովին շինծ ու պատմութիւն կը սեպուին.
վասն զի ինքը Դաստիարակութիւն Կիւրոսի ը-
տուած գրքին մէջ չէ ուղած Կիւրոսի հարազատ
պատմութիւնը գրել և ցուցնել թէ Կիւրոս
ինչպէս էր, հասկա թէ իրեն սէս Թագաւոր մը
ինչպէս պէտք էր որ ըլլար: Անոր համար մեր
Տիգրանայ պատմութիւնն ալ ուղածին սէս ծը-
ռելով կը պատմէ, և անկէջ առած է նաև Ռոլէն
և ուրիշ Եւրոպացի պատմիչները: Բայց որչափ
ալ առասպելախառն ըլլայ Քսենոփոնին գրածը,
աս յոյանի կ'երևնայ նաև անոր պատմածնե-
րուն մէջ ալ թէ մեր Տիգրան Թագաւորը ան

---

1 Աժգահակայ և Կիւրոսի պատմութեան գլխա-
ւոր ազդիւրները որոնք են:

ատենը անուանի է եղեր, կիւրոսին սիրելի, ու
 պատերազմներուն մէջ անոր օգնական եղեր է:
 Իսկ կիւրոսին համար կ'ըսէ թէ իր պաշտօնին
 մէջ եօթանասուն տարեկան մեռաւ հանգստու
 թեամբ:

ՊԱՏՄՈՒԹԻՒՆ

Պ Ա Ր Ս Ի Ց

Գ Լ Ո Ւ Խ Ա.

Կամֆիւս. — Եգիպտոսի իւր քիւրէ. — Անգլիանիան.
Նէրը. — Պրէստիտ. — Կրէստ. — Կամֆիւսի մահը.
— Շէրդ մ. — Որոն. — Կարգած մագոս:

¹ Կիւրոսին յաջորդեց որդին Կամբիւս (529):
Աթոռը նստածին պէս սկսաւ Եգիպտոսի վրայ
գիւմեշու պատրաստութիւն տեսնել, որովհետեւ
Ամասիս թագաւորը Կիւրոսին տուած հարկը
իրեն չէր ուղեր տալ: Երբոր Եգիպտոսի մօտե-
ցաւ՝ իմացաւ Կամբիւս որ Ամասիս մեռեր է, և
որդին Փսամենէս տեղը անցնելով պատերազմի
կը պատրաստուի:

¹ Կիւրոսին ո՞վ յաջորդեց: — Կամբիւս ինչպէս
սկսաւ թագաւորութիւնը:

1 Տեսաւ Կամբիւս որ Եղիպտոս մանեւու համար հարկ է Պեղուսին ամուր քաղաքին տիրել, և այսպիսի հնարքով ան քաղաքն առաւ: Երբոր իմացաւ թէ քաղաքին պահասանները Եղիպտացի են, անոնց պաշտած կենդանիներէն՝ շուն, կատու, ոչխար, մէյմէկ գունդ զորացը առջևը ձգեց, ու սկսան անոնցմով քաղաքին վրայ գիմել: Պեղուսացիք վախնալով որ չըլլայ թէ թըշնամիքը սպաննենք ըսելով իրենց աստուածներէն մէկը սպաննեն, ամենեին զէնք չբանեցուցին, և Կամբիւս գիւրու թեամբ ներս մտաւ, քաղաքին տիրեց:

2 Փսամենէս թագաւորը բազմութեամբ զօրաց դէմն ելաւ, և ճակատեցան երկու զօրքը: Պատերազմը չսկսած՝ Փանէս Յոյն զօրավորը գժտութեամբ մը Փսամենէսին կողմէն Կամբիւսին կողմը անցեր՝ անոր ճամբայ կը ցուցնէր. մէկալ Յոյներն անոր երկու որդիքը բռնեցին երկու բանակին մէջ տեղը մօրթեցին ու արիւննին խմեցին: Բայց աս բարբարոսական վրէժխընդրութեամբ յաղթութիւնը կորսնցուցին. վասն վասն զի Պարսիկք ան անմեղ արիւնն որ տեսան՝ կատաղարար պատերազմելով յաղթեցին անոնց, մեծ ջարդ տուին, և հազիւ քիչ մարդիկ Փսամենէսի հետ կրցան Մեմփիս փախչիլ:

1 Պեղուսին քաղաքին ինչպէս տիրեց Կամբիւս:

2 Եղիպտացուց ինչ կերպով յաղթեց:

4 Կամբիւս նաւով մը դէսպան խրկեց Մեմփիս որ ինքնակամ անձնատուր ըլլան, Մեմփիսացիք բռնեցին դէսպանները կտոր կտոր ըրին: Քիչ ատենի մէջ Կամբիւս պատերազմով քաղաքն առաւ, և իր դէսպան խրկած նաւուն մէջը քանի հոգի որ կային՝ ամէն մէկուն համար Մեմփիսի իշխաններէն տասնական հոգի սպաննեց, Փսամենէսն ալ բռնեց՝ պատուով պահեց: Բայց երբոր իմացաւ թէ անիկայ նորէն խռովութիւն հանելու կը ջանայ՝ ցլու արիւն խմցուց անոր ու մեռուց:

Անկէց Սայիս գնաց, ուր էին Եգիպտացւոց թագաւորներուն գերեզմանները, և սրտին սխը առնելու համար՝ Ամասիսին գիակը գերեզմանէն հանեց ու մեծ նախատինքով այրել առաւ:

2 Անկէ ետքը Կամբիւս երկու արշաւանք ալ ըրաւ, որ մէկմէկէ ձախորդ գնացին: Առաջինը Ամմոնացւոց վրայ էր, վասն զի երբոր վրանին յիսուն հազար զօրք խրկեց որ երթան Աբամազդայ Ամմոնի մեհեանը կողոպտեն, յանկարծ փոթորիկ մը ելաւ, բոլոր զօրքն ալ անապատի մէջ աւազի տակ թաղուեցան:

3 Նորէն շատ զօրք ժողլեց Կամբիւս և ան-

1 Ինչ անդթութիւններ ըրաւ Կամբիւս Մեմփիսի ու Սայիսի մէջ:

2 Կամբիւս Եգիպտոսի տիրելէն ետքը ինչ արշաւանք ըրաւ:

3 Երկրորդ արշաւանքը ո՞րն եղաւ:

ձամբ ուղեց երթալ Եթովպիոյ տիրել. բայց առաջուց դեսպաններ խրկեց որ երթան երկիրը գիտեն, և տնոնց հետ Եթովպացւոց շատ մը ծիրանի, ոսկի ապարանջանք ու խնկեղէններ ընծայ խաւրեց: Ընծաները ծաղր ըրին Եթովպացիք. վասն զի անանկ աւելորդ բաներ չէին գործածեր. և խոնաւով որ դեսպաններն ալ լրտեսելու համար եկեր են՝ զանոնք ալ անարգեցին. բայց իրենց թագաւորը Կամբիւսին մէկ լայնալիճ խոշոր աղեղ մը խրկեց որ Պարսիկք հազուկրնային վերցընել, իսկ լարել ամենեին չէին կրնար: Ան աղեղով թագաւորը առաջ նետ մը նետեց ու ըսաւ. Թէ որ Պարսիկներն ինծի պէտաս աղեղը կարենան գործածել, ան ատեն թող գան Եթովպացւոց հետ սպտերազմին:

Ի Աս որ լտեց Կամբիւս՝ սաստիկ բարկացաւ, ու առանց զօրացը համար բաւական սուշար տնելու՝ ձամբայ ելաւ: Քիչ ատենէն անանկ սաստիկ սով ընկաւ զօրացը մէջ՝ որ բեռնակիր գրաստները ուտելէն ետքը սկսան նաեւ վիճակով մէկզմէկ ուտել: Կամբիւսին հոգը չէր. կատաղութեամբ զանոնք առաջ կը քշէր, որովհետեւ ան ատենն ալ իր սեղանին վրայ ազնիւ կերակուրներ ստեղծուած չէին. բայց ետքը վախնալով որ չըլլոյ թէ զօրքը յուսահատութենէն իր գլխուն փորձանք մը բերեն, միտքը փոխեց ու մնացած քիչ զօրքովը Թերէ գարձաւ:

Ի Երկրորդ արշաւանքը ինչ վերջ ունեցաւ:

1 Թեբէ քաղաքը հոյակապ ու մեծագանձ մեհեաններով լեցուն էր. ամէնքն ալ կողոպտեց Կամբիւս ու կրակ տուաւ այրեց. Ոսիմանդի շիրմին անուանի շրջանակն ալ հանեց հեալ տարաւ:

2 Անկէ գարձաւ Մեմփիս, տեսաւ որ բոլոր քաղաքը ուրախացած կը պարեն, հանդէս կ'ընեն, կարծելով որ ասոնք իր զօրացը ջարդուելուն վայ անանկ կ'ուրախանան, բարկացաւ, իշխանները կանչեց հարցուց, ու երբոր իրեն ըսին Թէ Մեր Ապիս աստուածը դանուելու համար կ'ուրախանանք, կարծեց Թէ անոնք զինքը կը խարեն, աւելի բարկացաւ, ու մէկէն զանոնք սպաննել տուաւ: Ետքը քուրմերը կանչեց. երբոր անոնք ալ նոյն պատասխանը տուին, զարմացաւ Կամբիւս. Թէ որ անանկ քաղցր ու ընտանի աստուած մը ունիք, ըսաւ, որ ինչուան ձեզի հետ կը տեսնուի, բերէք մէյմը ես ալ տեսնեմ: Տեսաւ որ եզ մը առին հանդիսով առջևը բերին, կառկեցաւ՝ մէջքէն Թուրը հանեց, եզան ազգրին զարկաւ վիրաւորեց, ու քուրմերուն անխելքութիւնը յանդիմանելով՝ ծեծել տուաւ զանոնք, հանդէսը կատարող Եգիպտացիքն ալ սպաննել տուաւ: Քուրմերը լալով ողբալով տարին Ապիսը իր մեհեանը, որ հոն քանի մը օրէն ետքը վէրբին ցաւէն մեռաւ:

1 Թեբէի մէջ ինչ ըրաւ Կամբիւս:

2 Ապիս եզը ինչպէս սպաննեց:

1 Կամբիւս ոչ միայն օտարաց արեամբը իր բնական անգթութիւնը կը կշտացընէր, հասպա նակ իր ընտանեացը անմեղ արիւնով: Երբոր Ն. Թովպացւոց թագաւորին խրկած աղեղը եկաւ, ու բոլոր Պարսից մէջ միայն Կամբիւսին եղբայրը Շմերդ կրցաւ զանիկոյ դորձածեւ, վախցաւ Կամբիւս որ զանիկոյ իր աեղը չթագաւորեցընեն, մանաւանդ որ երազ մըն ալ աեսեր էր որ Շմերդ իր աթոռը կը նստէր. բռնեց զինքը Պարսկաստան խրկեց, ու ծածուկ Պրեքսասպիւր սիրելի իշխանին պատուիրեց որ հոն զինքը սպաննէ (522):

2 Կամբիւս իր ախաամու բարբոժը պզտիկ քըրօջը Մերովէին վրայ սէր ձգեց. ու հեաը ուզեց կարգուիլ. բայց առաջ օրէնսդիտաց ու մոգերուն խորհուրդ հարցուց: Անօք իր մտէգին կատաղութենէն վախնալով, Օրէնք է, ըսին, որ եղբայր ու քոյր իրարու հեաչեն կրնար կարգուիլ. բայց աս օրէնքն ալ կայ որ Պարսից թագաւորները ինչ որ ուզեն կրնան ընել: Աս երկգիմի պատասխանը վճիռ սեպելով Կամբիւս, քրօջը հեա կարգուեցաւ, և ուր որ երթար զինքն ալ հեաը կը տանէր:

3 Բայց իր անխելք կատաղութեամբը Մերովէին ալ չխնայեց: Օր մը մէ՛տեղ գազանամար-

1 Իր եղբայրը ինչո՞ւ սպաննեց Կամբիւս:

2 Ինչ կերպով իր քոյրը իրեն հարս ըրաւ:

3 Ինչ պատճառաւ սպաննեց իր քոյրը:

ախ դնացին, ուր շուն մը առիւծի մը հետ կը կը-
 աուէր. երբօր սկսաւ շունը տկարանալ ու յաղ-
 թուելու մօտ էր, ուրիշ շուն մը անոր օգնու-
 թիւն հասաւ. զօրացաւ անով առջի շունը և ա.
 առիւծին յաղթեց: Ասոր վրայ զուարճացաւ Կամ-
 բիւս. բայց Մերովէ սկսաւ լալ: Երբօր շատ բռ-
 նադատեց Կամբիւս թէ ինչու կուլայ. Շմերդ
 եղբորս մահը միաքս ընկաւ, ըսաւ քոյրը, որ աս
 շնէն ալ դժբաղդ գանուէր էր: Գեւ խօսքը բե-
 րանն էր խեղճ Մերովէին, Կամբիւսին կատա-
 ղութիւնը բանեց, ստքովը զարկաւ փորուն՝ որ
 յղի ըլլալուն ընկաւ մեռաւ:

1 Մարդուարիւն թափելը՝ Կամբիւսին զուար-
 ճութիւն մը դարձեր էր. որ չէր անցնէր որ
 մարդ մը չսպաննէ. Պրեքսասպ իր սիրելի իշ-
 խանն ալ չկրցաւ անոր անդթութենէն ազատիլ:
 Օր մը հարցուց իրեն Կամբիւս թէ Պարսիկներն
 ինձմէ գո՞հ են: — Քաջութեանդ վրայ ամէնքը
 կը զարմանան, ըսաւ, աէր արքայ, բայց քիչ մը
 կը գանդատին որ շատ գինի կը խմես: — Ու-
 րեմն, ըսաւ Կամբիւս, կը կարծեն որ ես գինի
 խմելով խեղքս կը կորսնցընեմ. դուն տես ուրեմն
 և ինձի իրաւունք տուր: Շուտ մը գինի բերել
 տուաւ, սովորականէն աւելի խմեց, ու Պրեք-
 սասպին որդւոյն՝ որ իր մատուակն էր, հրա-
 մայեց որ երթայ սրահին ծայրը ձախ ձեռքը
 դուրսը դրած շխտակ անշարժ կենայ. լարեց ա-

1 Պրեքսասպին որդւոյն մահն ինչպէս եղաւ:

ղեղը, Շիտակ սրտին՝ ըսաւ ու նեակց: Ետքը
բանալ առաւ աղուն սիրտը, ու նեաին վերքը
հօրը ցուցընէլով ըսաւ. Աղէկ նշան առեր՛ եմ
թէ չէ, ուրեմն գինովութեանս ատեն ալ ըրածս
գիտեմ: Թշուառական հայրը սրտին ցաւէն մէ-
կէն մարելու էյնալու ակը՝ վատութեամբ ելաւ
ըսաւ թէ, Ապողոնն ալ ասանկ ճարտարու-
թեամբ չէր կրնար նեա նեակել: Անոր համար
աղէկ կ'ըսէ Սենեկա. Հարուածը ամբարիշտ,
անոր գովեստը ամբարշտագոյն:

1 Անգամ մըն ալ Կրեսոս, որ հօրը Կիւրոսին
պէս իրեն ալ խորհրդականն էր, զինքը քիչ մը
խրատելուն համար բարկացաւ Կամբիւս, ու
մէկէն հրատօյեց որ զինքը սպաննեն: Մարդիկը
գիտնալով որ ետքը պիտի զոջ, գաղաուկ ողջ
պահեցին Կրեսոսը: Իրաւցընէ երկրորդօրը սկը-
սաւ լալ ու ամսոսալ վրան: Ան ատենը երբոր
Կրեսոս ողջ է ըսին, ուրախացաւ, կանչեց քո-
վը. բայց անոր ակըղ զինքը ողջ պահողները
սպաննել տուաւ:

2 Թէպէտ և ինքը Կամբիւս կարգ կանոն և ար-
գարութիւն չէր գիտեր, բայց կ'ուզէր ու ուրիշ-
ները գիտնան ու պահեն: Սր մը լսեց թէ իր իշ-
խաններէն մէկը անխրաւութիւն մը ըրեր է, հրա-
ման առաւ որ ողջ ողջ մտրթը քերթեն հանեն

1 Կրեսոսն ինչո՞ւ ուզեց մեացընել:

2 Արգարութեան ինչպէս վրէժիսնդիր էր Կամ-
բիւս:

վրայէն ու դատաստանի ատեն անոր նստած ա. թռռին վրայ անցընեն. և անոր ջանքը որդին՞ դը. բաւ, որպէս զի հօրը մտրթին վրայ նստելով պաշտօնը յիշէ ու արգարու թեամբ դատաստան կարէ:

1 Կամբիւսին աս անգթու թեանցը հեռեւող եղաւ Ովրեստէս Սարգիկէին նախարարը, որնոր. օրինակ մահուամբ մը մեռցընել տուաւ զՊողիկ. բատէս Սամսի բռնաւորը:

Աս Պողիկրատեսին բոլոր կենացը մէջ ամէն բան ուղածին պէս յաջողէր էր, և ամեննին ան. հանգստութիւն կամ ձախորդութիւն չէր ու. նեցած: Ամասիս Եգիպտացոց թագաւորը որ իրեն նիզակակից ու բարեկամ էր, նամակ մը կը գրէ ըսելով որ Այնչափ երկարատե երջան. կութիւնը աղէկ բան չէ. օր մը չէ նէ օր մը այն ժանտ աստուածներն որ մարդկանց երջանկու. թեանը վրայ կը նախանձին՞ դուրսդ մեծ գժբաղ. դութիւն մը կը բերեն. ուստի խրատ կուտամ քեզի որ դուն կամօքդ քեզի վիշտ մը հասցընես: Խօսքին մտիկ ըրաւ Պողիկրատէս, ու օր մը իր իշխաններուն հետ նաւակով երթալու ատեն՝ իր անդին զմրուխտ մասնին ծածուկ ծովը նե. տեց: Քանի մը օրէն ձկնորսները մեծ ձուկ մը կը բռնեն, Պողիկրատեսին ընծայ կը բերեն. ան ձկան փորէն մասնին դուրս կ'ելլէ, կ'առնէ Պո.

1 Կամբիւսին անգթու թեանցը իր իշխաններն ալ կը հեռեւէին:

զիկրատէս, կը զարմանայ և շատ կ'ուրախանայ. Ամասիս աս բանս որ լսեց, հրաժարեցաւ անոր բարեկամութենէն, որպէս զի գլուխը մեծ դժբաղգութիւն մը գալու որ ըլլայ՝ ինքը վրան չցաւի, իբր թէ երջանկութեան ու յաջողութեան ատենը միայն կ'ըլլայ բարեկամութիւն: Բայց Ամասիսին խօսքը իրաւցընէ կատարուեցաւ: Նախարարներէն մէկը միշտ Ովրեստէսը կը նախատէր որ չկրցաւ Սամսս կղզւոյն օրէկու աս նախատինքին չգիմացաւ Ովրեստէս, միտքը գրաւ որ Սամսսի օրէկ: Գիտնալով որ Պողիկրատէս Սամսսի իշխանը շատ արծաթասէր մարդ է, անանկ ձեւացուց թէ ինքը կամբիւսէն ապրտամբեր է ու կ'ուզէ անոր վրայ պատերազմի ելլել. Բայց նախ կ'ուզեմ, ըսաւ, գանձերս քու քովք ապահովցընել, կէսն ալ փոխարէն քեզի տալ: Զկրցաւ Պողիկրատէս հաւտալ որ անիկայ այնչափ գանձ ունենայ, ուստի մարդ խրկեց որ ստուգէ: Ովրեստէս շատ տոպրակներ քարով լեցուց, անոնց բերանը մէյմէկ քիչ ոսկի գրաւ ու եկողներուն ցըցուց: Պողիկրատէս երբոր լսեց ոսկւոյն ձայնը, չկրցաւ գիմանալ, բարեկամները Մի երթար ըսին, մտիկ չըրաւ՝ ելաւ գնաց. Ովրեստէս ալ բռնեց զինքը կախել տուաւ: Պողիկրատէս նախանձելի երջանկութեամբ անցուցած կեանքը՝ ոսկիին սիրոյն համար կախաղանով լմընցուց. թէպէտ և Ովրեստէս ալ իր անգթութեանը պտուղը չկրցաւ երկարատեն վայելել. վասն զի Դարեհ թագաւորելուն պէս զինքը ան յանցանքին համար Պողիկրատէսի եղբօրը աղաչանքովը սպաննել տուաւ:

1 Անօգուտ տեղը Կամբիւս Թագաւորութիւնը ձեռքէն չհանելու համար իր եղբօրը արիւնք մտեր էր. անոր տեղը ուրիշ Շմերդ մը ձեռքէն Թագաւորութիւնը առաւ: Ասան զի Կամբիւս Եգիպտոսի վրայ երթալու ատենը՝ իր տեղը Պարսկաստան Պատիսիթ մոգակտը ձգեր էր. ասիկայ տեսնելով որ ըրած անգթութեանցը համար Կամբիւսին վրայ ամէնքը տժգոհ են, առաւ իր Շմերդ մոգ եղբայրը՝ որ Կամբիւսին Շըմերդ եղբօրը շատ նման էր. և անոր մահը գեռ շատերը չէին իմացած, ու Կիւրոսին որդին Շըմերդը աս է ըսելով զամէնքը հաւանեցուց, ու զանիկայ Պարսից վրայ Թագաւոր դրաւ (Յ22):

2 Կամբիւս Պարսկաստան դառնալու ատենը աս ապստամբութիւնը լսելով՝ մէկէն ճամբայ ելաւ որ երթայ ապստամբները նուաճէ. բայց ձի հեծնելու ատեն՝ դիպուածով թուրը պատեանէն ելաւ, ինքը անոր վրան ընկաւ, ազդրը վերաւորեցաւ ու քանի մը օրէն մեռաւ:

3 Շմերդ մոգը իր խաբէութիւնը ծածկելու համար՝ պալատէն դուրս չէր ելլէր, և ամէն բան ներքինեաց ձեռքովը կ'ընէր: Ժողովրդեան սիր-

1 Շմերդ մոգը ինչպէս ապստամբեցաւ Կամբիւսէն:

2 Կամբիւս ինչպէս մեռաւ:

3 Շմերդ մոգը առջի բերան ինչպէս հաստատուեցաւ Թագաւորութեանը մէջ:

որ վաստակեւու համար՝ իրէք տարի զանոնք տուրքէ ու զինուորագրուածենէ ազատ ըրաւ, և առատ ընծաներով իրեն շատ կուսակիցներ ժողվէց:

1 Ոտան նախարարը վրան կասկածի երթալով իր Փեղիմա աղջկանը որ թագաւորին կանանցը մէկն էր, մարդ խրկեց հարցուց թէ իրաւցընէ անիկայ Կամբիւսին եղբայրը Շմերգն է, անիկայ սատասխան տուաւ թէ Կիւրոսի որդին Շմերգը ես չեմ տեսած, ասիկայ ալ չեմ ճանչնար: Ոտան գարձեալ մարդ խրկեց իրեն ու ըսաւ որ Կիւրոսին աղջկանը Ատոսային հարցընէ թէ ասիկայ իր Շմերգ եղբայրն է: Անոր ալ սատասխան տուաւ Փեղիմա թէ Առջի օրուընէ թագաւորը զմեզ իրարմէ զատեց ու ամենեին մէկզմէկ չենք կրնար տեսնել ու խօսիլ: Ան ատենը ըսաւ իրեն Ոտան թէ Ո՛ր գիշերն որ քովք գայ թագաւորը՝ վարպետուածեամբ մը նայէ թէ ականջ ունի՞ թէ չէ, որովհետեւ Շմերգ մտքին ականջը յանցանքի մը համար Կիւրոս կարեւ տուեր էր: Տեսաւ Փեղիմա որ ականջ չունի, իմացուց հօրը, և խարդախութիւնը գուրս ելաւ:

2 Անանկ խաբերայ մարդ մը թագաւոր ունե-

1 Շմերգ մտքին խաբէութիւնը ինչպէս իմացուեցաւ:

2 Ոտան նախարարը ինչպէս ետեւէ եղաւ Շմերգ մտքը իշխանութենէն ձգելու:

նալը նախատինք սեպեւոյ Ոտան, գնաց իր հե-
տը վեց նախարար միաբանեց որ ասոր ճար մը
տեսնեն, իրենց օրինաւոր թագաւոր մը դնեն:
Ասոնց մէջ ամենէն անուանին էր Գարեհն որգի
Վշտասպեայ՝ որ Պարսկաստանի կուսակալն էր:

2 Երբոր ասոնք մէջերնին խօսք դրին որ պիտի
էրթային թագաւորը սպաննէին, մէյմըն ալ
յանկարծ Պրեքսասպ մոգերէն ստիպուեւոյ որ
էրթայ ժողովորդեան վկայութիւն տայ թէ կամ
բիւսին Շմերդ եղբայրը ես չսպաննեցի, ու ինքն
է թագաւորողը, ելաւ բարձր աշտարակի մը
վրայ, ու ճշմարտութիւնը ամենուն քարոզեց
թէ, կիւրոսի որդին Շմերդը՝ կամբիւսին հրա-
մանովը ես իմ ձեռքովս սպաննեցի, և հիմա
կուան թագաւորողը Շմերդ մօզն է: Ներեցէք
ինծի ո՛վ դիք, ներեցէք և դուք ժողովուրդք.
վասն զի ոչ և թէ ուզեւոյ անոր արիւնը թափե-
ցի, այլ այնպիսի թագաւորին հրամանը զիս ստի-
պեց, ըսաւ ու ինքզինքը աշտարակէն վար նե-
տեց և մեռաւ: Ժողովուրդը տակն ու վրայ ե-
ղաւ, մօգերը իրար անցան, ան միջոցին վազեցին
դաւակիցները պալատը, Շմերդն ու Պատիսիթը
բանեցին մեռուցին, ու գլուխնին կտրած ժո-
ղովորդեան ցըցուցին: Ժողովուրդը աս նենգու-
թեան վրայ կատղած՝ վազեց մէկալ մօգերուն
ու անոնց կուսակցացը վրայ, ջարդեց զանոնք,
և որոշեց որ ամէն տարի նոյն օրը տօն տօնեն

2 Ի՞նչպէս սպաննուեցաւ Շմերդ մօգը:

բոլոր Պարսկաստանն ու անուանը դնեն Կաթուած
 ճգնոց: Ան ասնին օրը մոգերը վախերնէն աներ-
 նին քաշուած՝ ամենևին դուրս չէին երևնար:

ԳԼՈՒԽ Գ.

Դարեհ Վշտասպետայ իւր Բաֆասուրէ. — Ապստամբասմբաս-
 թիւն Բաթելացոց. — Զարդարաս. — Արշաւանք Սէթ-
 Բացոց Վրայ. — Աշխարհախալաթիւն Հնդկաստանի. —
 Ապստամբութիւն Յանդացոց. — Կարծանասն Միւլեփո-
 նի. — Մարտնիտի առաջնորդութեամբ Յանաստանի
 Վրայ եղած արշաւանք. — Սելեուք արշաւանք Յանաս-
 տանի. — Պարսիկ իւր յաղթանակ. — Ապստամբութիւն
 Եգիպտոցոց. — Քաթուած Դարեհի իւր յաղթութե. —
 Դարեհի ճակ.

1 Վէց նախարարները մեջերնին շատ վէճ ը-
 րին թէ ինչ տեսակ կառավարութիւն հաստա-
 տեն: Ոմանք առաջապետութիւն կ'ուզէին, ու-
 րիշները ազնուապետութիւն. բայց Դարեհ
 Վշտասպետայ՝ անոնց երկուքին ալ փնասները առ-
 ջննին դնելով ըսաւ թէ Պէտք է դարձեալ միա-

1 Շեքրդ մոգին տեղ ո՛վ և ինչպէս թագաւորեց:

պետութիւնն հասաատենք, և ցըցուց որ Աիւրոսի ատեն միապետութեամբ իրենք սյուշափ մեծցան, փառաւորուեցան: Ամէնքը անոր հաւանեցան, և որովհետև օրինաւոր ժառանգ չկար ու իրենցմէ մէկը պէտք էր որ թագաւորէր, աեղ մը որոշեցին որ երկրորդ օրը երթան հոն արևը պաշտեն, և որուն որ ձին առաջ խխնջայ՝ անիկայ ըլլայ իրենց թագաւորը:

Աս բանս Գարեհիսն ձիապանը իմանալով, առջի իրիկուընէ որոշուած տեղը մտասակ ձի մը կը տանի կը կապէ, իր աիրօջը ձին ալ հոն կը տանի՝ անոր կը ցուցընէ: Առաւօտը երբոր ամէնքը իրենց ձին հեծած հոն եկան՝ Գարեհիսն ձին սկսաւ խխնջալ: Մէկէն իշխանները վար իջան, ու երկրօյադութիւնն ընելով Գարեհիս, կեցցէ արքայ Գարեհ կանչեցին, ու ղինքը թագաւորեցուցին (Յ22):

1 Գարեհ զանոնք առաջին իշխանն ու խորհրդապանն ըրաւ, և հրաման տուաւ որ կրբ ալ ուղեն՝ համարձակ կարենան իր քովը գալ. որովհետև Պարսից մէջ օրէնք կար որ առանց թագաւորին մասնաւոր հրամանին՝ չէին կրնար իշխանները քովը երթալ: Չիապանն ալ իշխանութեան հասուց, և իր արձանը փորել տուաւ ձիու վրայ նստած, տակը աս արձանագրով:

---

1 Իր իշխանակիցներն ինչ պատուոյ հասուց Գարեհ:

ԴԱՐԵՆՆ ԿՇՏԱՍՊԵԱՅ, ԵՐԱՐԻՍ ԱՌՈՌԱՊԵՏԻՆ ԶԵՌ-
ՔՈՎՐ ՊԱՐՍԻՑ ԹԱԳԱՆՈՐ ԵՂԱՅ:

1 Դարեհի թագաւորու թեան երրորդ տարին
Սամարացիք Հրէից վրայ ամբաստանու թիւն ը-
րին ու տաճարին շէնքը դադարեցընել տուին:
Հրեայք Դարեհի գիմեցին, ան ալ քննել տուաւ
Կիւրոսին անոնց տուած հրովարտակը, ու նո-
րէն հրամայեց որ տաճարը շինեն:

Անկէ ետքը Եսթերայ խնդիրքովը, որ Ասթի-
նէին աեղ իրեն թագուհի ըրեր էր, առջի հրո-
վարտակին հակառակ՝ Հրէից նպաստաւոր հրո-
վարտակ մը հանեց, ու անօրէն Համանը մեռցը-
նել տուաւ *:

2 Երախտագիտու թեամբն ալ իր անունը շատ
մեծցուց Դարեհ, ու թագաւորաց և ամէն մար-
դու բարի օրինակ եղաւ: Աստուծոյ երբոր ինքը
Կամբիւսին քովը ծառայ էր, Սամոսի Պողիկրա-
տէսբանաւորին եղբայրը Սեղոսան իրեն մէկ փա-
ռաւոր պատմուճան մը ընծայ տուեր էր, որուն
ինքը փոխարէն մը չէր կրցած ընել: Երբոր Դա-

1 Հրէից ինչ ազատու թիւններ տուաւ Դարեհ:

2 Դարեհի երախտագիտու թեան վրայ ինչ կ'ը
պատմուի:

* Ով էր զիս Ի՛՛՛՛՛ն Եւ Եւ Եւ Ասթինէն՝ արքային յապետ-
գրոյ Արտաւ ըսածն է, սորք Գրտին ալ Արքայէն՝ և
որի շէնքուն Աստուծոյ ըսած ըս Դարեհ Կշտասպետան է:

րե՛հ թագաւորեց, Սեղոսն Շօշ գնաց, ու պա-
լատին գուռը կեցած՝ մարդ խրկեց թագաւորին
թէ Երախտաւոր Յոյն մը եկեր է: Զարմացաւ
Դարեհ, ուզեց իմանալ թէ ս՛վ է, ուստի հրա-
մայեց որ մարդը ներս բերեն: Տեսաւ Դարեհ
իր երախտաւորը, միտքը կհաւ անոր երախտի-
քը. չամբլցաւ առջի նուաստութեանը վրայ՝ որ
պատմուճանի մը փոխարէն չէր կրցած ընել,
գովեց Սեղոսնին առատաձեռնութիւնը որ ա-
ռանց բանի մը ակընկալութեան՝ իրեն անանկ
պատմուճան մը ընծայ ըրեր էր. և Ես ալ թէ
որ իբրև Դարեհ ծառայ չկրցայ, գէթ հիմա իբ-
րև Դարեհ թագաւոր քեզի փոխարէն մը ընեմ,
ըսաւ և շատ գանձ անոր պարգև տուաւ: Բայց
որովհետև Սեղոսն ուրիշ բան իրմէ խնդրելու
եկեր էր, և կ'ուզէր որ Սամսը՝ որ Պողիկրա-
տէս եղբորը ձեռքէն Ովրեստէս առեր էր՝ նորէն
իրեն դարձընէ, ան խնդիրքն ալ կատարեց
Դարեհ:

1 Բանի մը տարիէն ետքը Բարեւաջիք Պար-
սից տուած նեղութիւններէն ձանձրացած՝ գը-
լուխ քաշեցին, Բարեւոնը ամբացուցին ու ամէն
պատրաստութիւն տեսան, և որպէս զի զիջած
պաշարնին երկար ատեն բաւէ, որչափ որ ծեր
ու անկարող մարդիկ կային՝ զամէնքն ալ սպան-
նեցին որ աւելորդ տեղը հաց չուտեն: Դարեհ

1 Ինչ պատճառաւ Բարեւաջւոց վրայ ելաւ:

անհամար զօրքով վրանին գնաց, ու քաղաքը պաշարեց:

1 Տասնըինը ամիս պաշարած կեցաւ, կիւրօսին պէս շատ հնարքներ բանեցուց, ճար չեղաւ. և երբոր յուսահատած կը մտածէր Դարեհ, Զոպիւրոս՝ եօթը իշխաններէն մէկը, քիթն ու ականջները կտրած արիւնշուայ դիմացն ելաւ: Սոսկաց Դարեհ, հարցուց թէ Ո՞վ ըրաւ աս անդթուծիւնը: — Քու փառացդ համար ես ըրի, տէր արքայ, ըսաւ Զոպիւրոս. հրաման տուր ինձի որ ասանկ քու ձեռքէդ փախածի պէս երթամ ու Բարեւոնը ձեռքդ մատնեմ: Հրաման տուաւ թագաւորը. Զոպիւրոս գնաց ու վերքերն ու վազած արեան կաթիլները Բարեւացուոց ցուցնելով, Չեղի համար աս վիճակիս հասայ, կ'ըսէր. վասն զի ըսի Դարեհին թէ չնիք կրնար քաղաքին տիրել, պէտք է պաշարումը վերցընենք: Արան ցաւեցան Բարեւացիք, հաւատացին ըսածին, ու ձեռքը զօրք տուին որ Դարեհէն վրէժը առնէ:

2 Ան քիչ զօրքով (ինչպէս որ Դարեհին հետ խօսք դրեր էր) քանի մը յաղթուծիւններ ըրաւ Զոպիւրոս Պարսից վրայ, և շատ մարդ ջարդեց անոնցմէ, ինչուան որ Բարեւացիք բոլորովին

1 Զոպիւրոս ինչ հնարք բանեցուց Բարեւոնի տիրելու համար:

2 Դարեհ ինչպէս առաւ Բարեւոն քաղաքը:

վրան վստահացած, բոլոր զօրաց սպարապետ
 Գրին զինքը: Ան ատենը ինքն ալ դռները բա-
 ցաւ, քաղաքը մտանեց (Յ10):

1 Մաաւ Գարեհի Բարեւոն, հարիւր պղնձի
 դռները վերուց, պարիսպներն ալ վիշուց որպէս
 զի մէյմըն ալ չկարենան ապստամբիլ, ապստամ-
 բաց գլխաւորները բռնեց, իրեք հազար հոգի
 սպաննեւ տուաւ. պաշարման ատենը Բարեւա-
 ցիք անդժուժեամբ կանանց մեծ մասը սպաններ
 էին, ինքը նորէն քովի աղդերէն կնիկ մարդիկ
 ժողովեց բերաւ որ նորէն շահան: Զոսիւրոսի
 ալ հաւատարմութեանը փոխարէն՝ Բարեւոնին
 եկամուտը անոր տուաւ, ու մեծամեծ պատիւ-
 ներու հասուց զինքը:

2 Բարեւոնի դռներէն մեկուն վրայ Նիսոկրիս
 Թագուհւոյն փառաւոր գերեզմանը կար, ու
 վրան գրած էր որ իր յաջորդները ինչուան
 վերջի աստիճանի կարօտութեան մէջ չիցնան՝ չը-
 բանան և մէջի դանձը չառնուն: Ան գերեզմանը
 ինչուան Գարեհի ատեն գոց մնացեր էր. Գարեհի
 կարծելով թէ մէջը շատ դանձ կայ՝ բացաւ ու
 մէջը աս նախատակն արձանագիրը քանդակած
 դտաւ. թէ որ դու ընչաքաղց ու անարգ ագա-
 հութեան գերի չըլլայիր, մեռած մարդու չիբմը
 չէիր բանար:

1 Բարեւոն մանեկէն ետքը ինչ ըրաւ Գարեհի:

2 Նիսոկրիս Թագուհւոյն գերեզմանն ինչ էր:

1 Օր մը Ինտափեանէս նախարարը ուզէց թա-
գաւորին առջևն ելլել, բայց ծառաները չթու-
ղուցին: Բարկացաւ Ինտափեանէս, թուրը քա-
շէց ու շատերը վիրաւորեց: Ըսէց Գարեհն ու
բարկացաւ, և վախնալով որ չըլլայ թէ իրեն
գաւաճանու թիւն մը ընեն, Ինտափեանէսը բո-
լոր ընտանեօքը ՚ի մահ գատապարտեց: Այն օր
Ինտափեանէսին կինը Գարեհին ոտքը ընկած
կ'աղաչէր որ իրենց խնայէ, գթացաւ վրան թա-
գաւորը, զինքը ազատեց, և անոր ըսաւ որ ըն-
տանեացը մէջէն մէկ հոգի մըն ալ զո՛վ ուզէ
ընարէ ազատէ: Խեղճ՝ կինը զամէնքն ալ կ'ու-
զէր ազատել, երկար ատեն մտածեց ու եղ-
բայրն ընարեց: Չարմացաւ Գարեհն որ փոխա-
նակ էր իկը կամ որդւոց մէկը ընարելու՝ զեղ-
բայրը ընարեց, հարցուց պատճառը, Էրիկ կամ
որդի նորէն կրնամ ունենալ, ըսաւ կինը, բայց
եղբայր ոչ երբէք, որովհետեւ ծնողքը մեռեր
էին: Իսկ Գարեհն անոր եղբօրը հետ անգրանիկ
որդին ալ ազատեց:

2 Գարեհն ինչպէս որ Սեղոսոնին խոստացեր
էր, երբոր Սարգիկէի Ովրեօտէս նախարարը
մեացընել տուաւ ու Սամսի իշխանու թիւնը
անոր ձեռքը տուաւ, Ովրեստեսի պալատին
մարդիկն ալ բռնեց Շօշ բերաւ ու բանտ դնել

1 Ինտափեանէս նախարարին վրայ ի՞նչ կը պատ-
մուի:

2 Ո՞վ էր Գեմոկեզէս:

տուաւ: անոնց մէջն էր նաև Պողիկրատեսին ա.
նուանի բժիշկը Դեմոկեդէս:

1 Օր մը որսի ասեն ձիէն ընկաւ Դարեհ ու
ոտքը սաստիկ ցաւցուց. բժիշկները ցաւը ան-
ցընելու աեղ աւելի զոյրացուցին: Դեմոկեդէս
չլթայակասօ բանտը կեցած մտածելու ատենը՝
բռնեցին զինքը շլթաներովը Դարեհին առջևը
բերին: Հարցուց թագաւորը թէ Բժշկութիւն
գիտես: — Ձեմ գիտեր ըսաւ Դեմոկեդէս. կը
վախէր որ եթէ բժիշկ ըլլալը իմացուի՝ չկրնար
Պարսկաստանէն ազատիլ ու իր սիրելի հայրե-
նիքը կրտսն երթալ: Չհաւատաց Դարեհ,
հրամայեց որ տանջեն զինքը ինչուան որ շիտակը
զուրցեց, ու քանի մը օրուան մէջ թագաւորը
առողջացուց: Ան ատենը Դարեհ անոր երկըթէ
չլթաներուն աեղը զոյգ մը ոսկի շլթայ պար-
գեց. ու հրաման տուաւ ներքինեաց որ զինքը
կանանոցը տանին ու ցուցընեն աիկնաց շլթա-
գաւորն առողջացընող մարդը. անոնք ալ շատ
ընծաներ տուին անոր, և մէկ օրուան մէջ հարըս-
տացաւ Դեմոկեդէս:

2 Ուրիշ բժշկութեամբ մըն ալ Դեմոկեդեսի
անունը աւելի հռչակուեցաւ: Կիւրոսին աղջի-
կը Ատոսա (որ Դարեհի կանանց մէկն էր), քաղց-
կեղ ունեցեր էր. երբոր շատ սաստկացաւ
Դեմոկեդեսին իմացուց. անիկայ ալ խօսք տուաւ

1 Դեմոկեդէս ինչ աւթով բանակն ելաւ:

2 Ինչպէս գարձուց զինքը Դարեհ իր հայրենիքը:

զինքը բժշկելու, միայն թէ թագաւորէն հրա-
ման առնէ որ հայրենիքը դառնայ: Խոստացաւ
Ասոսա, հիւանդութենէն ազատեցաւ, ու
առած խօսքը կատարեց:

1 Գարեհէ կը փախաբէր այնպիսի երկրի մը
տիրել՝ ուր որ իր նախորդները ոտք կոխած չըլ-
լան. ուստի Սկիւթացւոց երկրին տիրել ուղեց:
Արտաւան եղբայրը շատ ջանաց որ միտքը դար-
ձընէ, ըսելով թէ Անոնց յաղթելը շատ դժուար
է, յաղթես նէ ալ՝ ամենևին օգուտ մը չունի:
Մտիկ չըբաւ Գարեհէ, եօթը հարիւր հազար
զօրքով ճամբայ ելաւ. եօթը հարիւր ալ նաւ
ունէր, որոնց նաւավարները Փոքր Ասիոյ ծովե-
զերքը բնակող Յոյներն էին:

2 Նաւէ կամուրջով Թրակիա անցաւ և Գե-
տացիքը նուաձեց: Ուսկից որ կ'անցնէր՝ յիշա-
տակի համար կօթողներ կը կանգնէր: Իսարոս
գետին քովը երբոր հասաւ (որ հիմայ Դանուբ
կ'ըսուի), նաւակամուրջ մը շինել առաւ Յո-
նիացւոց, և անոնց յանձնեց որ զանիկայ պա-
հն. ինքը անցաւ ու Սկիւթացւոց երկիրը
մտաւ:

3 Սկիւթացիք իմանալով թէ Պարսիկք վրա-
նին պատերազմի կուգան, բոլոր իրեն կանայքն
ու աղաքը հեռու հիւսիսային կողմերը խրկէր

1 Ի՞նչ պատճառաւ Սկիւթացւոց վրայ գնաց:

2 Ի՞նչպէս անցաւ Աւրոպա:

3 Սկիւթացիք Գարեհէի գէմ ելան:

էին. ջրհորներն, աղբիւրները, արօաներն ալ ապականեր էին որ Պարսիկները ուտելու բան չգտնեն ու ետ դառնան, իրենք ալ դէպ ՚ի երկրին ներսերը քաշուեր էին որպէս զի Դարեհ յուսահատի, և կամ հոն պաշարուի մնայ:

1 Ան անբեր անապատին մէջ՝ Դարեհին բանալը սով տիրեց: Յուսահատեցաւ Դարեհ, մարդ խրկեց Սկիւթացոց թագաւորին ու ըսաւ. Ինչո՞ւ համար դիմացէս անդադար կը փախչիս. թէ որ կարողութիւն ունիս՝ կեցիր որ պատերազմով յաղթես, իսկ թէ որ կարողութիւն չունիս, տէրգ ճանչցիր ու անոր հնազանդէ: Թագաւորը պատասխան տուաւ. Մի կարծեր թէ քեզմէ վախնալուս համար առաջ կը վազեմ, այլ խաղաղութեան ատենը ինչ որ կ'ընեմ՝ հիմակուան ըրածս ալ նոյն է. մենք ոչ քաղաք ունինք և ոչ անդաստաններ՝ որ անոնց քով կենանք պաշտպանենք. թէ որ դուն մեզի հետ պատերազմիլ կ'ուզես՝ գնա առաջ մեր հարց դերեզմանները բաց նայէ թէ մենք ինչ մարդիկ ենք. նայէ որ ուրիշ ազգաց տիրես. մեր տէրը միայն Արամազդ է:

2 Քանի մը օրէն ետքը Սկիւթացիք խրկեցին Դարեհի թռչուն մը, մուկ մը, գորտ մը ու

1 Ինչպէս յուսահատեցաւ Դարեհ Սկիւթացիքը նուաձեւէն:

2 Սկիւթացիք ինչ նշանական բաներ խրկեցին Դարեհի:

հինգ նեա: Դարեհ մեկնեց թէ մուկն ու գորտը
կը նշանակեն թէ Սկիւթացիք երկիրնին ու ջը-
րերնին կ'ուղեն ինծի տալ. թռչունը՝ թէ իրենց
ձիաւորներն ալ պիտի տան, հինգ նեան ալ թէ
բոլոր զէնքերնին: Բայց եօթը նախարարաց մէկը
Գորրիաս՝ ստոյգ մեկնուածիւնը տուաւ. Սկիւ-
թացւոց միտքը աս է ըսաւ. ինչուան որ թռչու-
նի պէս չկարենաք թռչիլ, միան պէս գետնի
տակ մանկել, ու գորտի պէս ջրին մէջ ընակիլ՝
չէք կրնար մեր նեաերէն ազատիլ: Ամէնքը աս
մեկնուածեան հաւնեցան. Դարեհ ալ տեսնելով
որ զօրքը սովէն ծարաւէն պիտի ջարդուի՝ ետ
գարձաւ: Սկիւթացիք Պարսից ետեւէն ընկան,
Դանուբէն անցան ու Թրակիան ինչուան Ելլես-
պոնտոս՝ որ Պարսից ձեռքն էր՝ աւրըշտըկեցին:

1 Դարեհ իր աէրուածեան արեւելեան սահմա-
նը աւելի ընդարձակել ուղեւով, նաւատորմիդ
մը պատրաստեց ու Սկիւլաքս անունով կարիա-
ցի նաւապետին յանձնեց որ երթայ ան երկիր-
ները զննէ: Սկիւլաքս ինչոս գետին երկու ե-
զերքը եղած երկիրները պաշտեցաւ ինչուան
անոր բերանը, Պասի-իւլ-Մանտէպի նեղուցէն
կարմիր ծովը մտաւ ու հասաւ Եգիպտոս. իրեք
տարի քչեց աս ճամբորդութիւնը: Իսկ անկէց
ետքը շատ զօրքով Դարեհ Սկիւլաքսին հետ գը-
նաց ու ան երկիրներուն տիրեց:

1. Դարեհ ուրիշ ինչ աշխարհակալութիւն ըրաւ:

1 Քիչ ատենէն Յոնիացիք ուղեցին գլուխ վերցընել, ազատութիւննին ձեռք ձգել. ուստի Աթենացւոցմէ և Սպարտացւոցմէ օգնութիւն խնդրեցին: Սպարտացիք յանձն չառին. իսկ Աթենացիք Պարսից սրդողած ըլլալով որ Պիսիստրատ բռնաւորին Իսպիտա սրդւոյն պաշտպանութիւն ըրեր էին, Յոնիացւոց քսան նաւ օգնութիւն խրկեցին: Յոնիացիք Սարգիկէ քաղաքն առին ու այրեցին (504), բայց ետքը Պարսիցմէ յաղթուեցան, մնացած Աթենացիք իրենց հայրենիքը փախան, Դարեհ ալ Սարգիկէին այրելուն վրայ սաստիկ բարկացած՝ երդում ըրաւ որ վրէժը հանէ, ու բոլոր Յունաց գէմ պատերազմ բանայ:

2 Յոնիացիք մինակ մնալով առջի բերան չյուսահատեցան, պատերազմը առաջ տարին, շատ անգամ Պարսից զօրավարներուն յաղթեցին. բայց ետքը երբոր բոլոր նիզակակիցները ձեռքերնին քաշեցին՝ յաղթուեցան. Պարսիկք ծովէն ու ցամաքէն Միլետոն քաղաքը պաշարեցին որ Յոնիական դաշնակցութեան կեդրոնն էր, առին ու կործանեցին. մէկալ ասպտամբած քաղաքներն ալ Պարսից հնազանդեցան, և որոնք որ շուղեցին հնազանդիլ՝ այրուեցան:

1 Ինչ պատճառաւ ու ինչպէս սկսաւ Դարեհ Յունաց հետ պատերազմիլ:

2 Յոնիացիք ինչպէս նուաճուեցան:

1 Յոնիացիքը նուաձեւէն ետքը ուզեց Դարեհ անոնց օգնող Աթենացիքն ու Երեւորիացիքն ալ պատժել. ու շատ զօրքով վրանին խրկեց իր փեսան Մարգոնիոսը (496): Մարգոնիոս Թրակիայէն Մակեդոնիա մտաւ. նաւատորմին ալ ծովեզերքէն անոնց ետեւէն կուգար: Աթոս լեռան մօտ մրրիկ մը ելաւ ու Պարսից նաւատորմը ղէն իրեք հարիւր նաւէն աւելի ընկզմեց, ու քսան հազար հոգիէն աւելի խղզուեցան: Նոյն ատենը ցամաքին զօրքն ալ զարնուեցաւ. վասն զի Թրակիացիք դիշերանց վրանին վազեցին ու շատ մարդ ջարդեցին, Մարգոնիոսն ալ վերաւորեցին: Ասանկ ծովէն ցամաքէն զօրքը կորսընցուցած՝ գարձաւ Մարգոնիոս Աօիա:

2 Դարեհ նորէն զօրք խրկելէն առաջ ուզեց իմանալ թէ Յոյնք ինչ մտքի վրայ են: Պարսիկք սովորութիւն ունէին որ երկրի մը վրայ պատերազմ չբացած՝ մարդ էր խրկէին ան երկրին հողն ու ջուրը ուզելու: Դարեհ ալ Յունաստանի քաղաքներուն գեսպան խրկեց և հողն ու ջուրը ուզեց: Ետ քաղաքներ վախցան հնազանդեցան. բայց Սպարտացիք և Աթենացիք բռնեցին գեսպանները, մէկը ջրհորը նետեցին, մէկուն ալ փոսի մը մէջ ձգեցին ըսելով թէ Գընացէք առէք: Ետքը Սպարտացիք մտածելով որ ըրածնին իրաւանց ազգաց գէմ էր, Դարեհին

1 Մարգոնիոս ինչպէս յաղթուեցաւ:

2 Դարեհ Յունաց ինչ կերպով գեսպան խրկեց:

մարդ խրկեցին թողութիւն ուղեցին. թագաւորն ալ ներեց անոնց :

1 Դարեհ պատրաստած զօրքին զօրավար գրաւ Դատ անուանով Մարը՝ և իր եղբորորդին Արտափեանէսը, ասպարեչով որ երթան Երեարիան ու Աթէնքը կողոպտեն, աներն ու մեհեանները այրեն և բնակիչքը իրեն խրկեն : Դատ ու Արտափեան վեց հարիւր նաւով և հինգ հարիւր հազար զօրքով ձամբայ ելան. Նաքսոս կղզւոյն տիրեցին, մայրաքաղաքը մոխիր դարձուցին, մեհեաններն այրեցին : Երկու մասնիչներու ձեռքով Երեարիոյ ալ տիրեցին, և բնակիչքը շրջ թայակապ Պարսկաստան խաւրեցին : Դարեհ անոնց գեղ մը տուաւ Շօշ քաղաքին մօտ որ հոն բնակին :

2 Պարսիկք Իսպիասայ առաջնորդութեամբը մասն նաև Ատաիկէ ու հասան Մարաթոնի դաշտերը : Դատին զօրքն էր հարիւր հազար հեռուակ և տասը հազար ձիաւոր. իսկ Աթենացւոցը տասը հազար միայն : Բայց անոնց զօրավարը Միլաթադէս այնպէս յարմար տեղ ընտրեց ու զօրքը աղէկ շարեց, և զօրքն ալ այնպէս քաջութեամբ պատերազմեցան՝ որ Պարսիկք չկրցան գէմ գնել, ջարդուեցան, ու բանակնին չկրնա-

1 Պարսիկք ինչ յաղթութիւններ ըրին առջի բերան :

2 Պարսիկք ինչպէս յաղթուեցան Աթենացւոցմէ :

լով գառնալ՝ նաւերը վազեցին: Ետենէն ընկան Աթենացիք, ձեռքերնէն եօթը նաւ առին, շատն ալ այրեցին (490):

1 Դարեհ միտքը դրաւ որ ուրիշ բանակ մը հանէ և ինքն անոր գլուխ կենայ: Եւ երբոր ան պատրաստութեան հետ էր, Եգիպտացիք սպըստամբեցան: Անով ալ չյուսահատեցաւ, անոնց գեմ ալ զօրաւոր բանակ մը կազմեց: Երբոր ամէն բան պատրաստ էր, ուզեց իրեն յաջորդ մը ընտրել, վասն զի Պարսից թագաւորները սովորութիւն ունէին որ պատերազմի չգացած՝ իրենց յաջորդ մը կ'ընտրէին, որպէս զի մեռնելու որ ըլլային՝ յաջորդին համար կռիւ չէլէր: Դարեհ տալի կնկանէն իրեք որդի ունէր՝ իրեքն ալ թագաւորելէն առաջ ծնած. Կիւրոսի Ատոսա աղջրկանէն ալ չորս որդի, ամէնքն ալ թագաւորելէն ետքը ծնած. Ատոսայի անդրանիկ որդին Քըսերքսէսը իրեն յաջորդ ընտրեց: Եւ երբոր զօրքերը պատրաստած ճամբայ ելլելու վրայ էր, յանկարծ հիւանդացաւ ու երեսունըվեց տարի թագաւորելէն ետքը մեռաւ (486):

1 Մարաթոնի պատերազմէն ետքը ինչ ըրաւ Դարեհ:

Գ Լ Ո Ւ Խ Գ .

Քսէրքսէսի Եգիպտոսը նստածելը. — Յունաստանի արշաւանքը. — Մահը. — Արքայէն Երէյանայէան. — Քսէրքսէս Բ. — Սփորթանս. — Ուլան Էմա Գարեհ Եւթոս. — Արքայէն Մնէմն. — Ապագահութիւն Եմահ Կրքսէրոյն Կիւրոսի. — Դաշնադրութիւն Անքաշիդայ. — Ուլանս. — Անգլո-թիւննէրն ու աշխարհախալութիւննէրը. — Բագոս Ներթիւն. — Արշէլ. — Դարեհ Կարման. — Աշխարհադրէն յաշխարհելը. — Մահը:

1 Քսերքսէս հօրը յաջորդելուն պէս սկսաւ անոր առաջագործ թիւննէրը կատարել ու ստարաստութիւն տեսնել: Երկրորդ տարին գնաց Եգիպտոսը նուաճեց, Աքիմենէս կղթայրը կուսակալ գրաւ հոն ու ինքը ետ դարձաւ: Կարձէր Քսերքսէս որ Յունաց ալ նոյնպէս գիւրաւ պիտի կարենայ յաղթել:

2 Իր հօրեղբայրը Արտաւանն շատ ջանաց որ Քսերքսեսին ալ միտքը դարձընէ որ Յունաստան

1 Քսերքսէս թագաւորելուն պէս ինչ ըրաւ:

2 Յունաստանի արշաւանքը ինչպէս սկսաւ:

չարչաւէ. Միայն Աթենացիք, կ'ըսէր, մեր բանակը խորասակեցին, որուն զօրավարները Գաաւ և Արտապեոն՝ քաջ մարդիկ էին. հասցա ինչ պիտի ըլլայ երբոր բոլոր Յունաստան մեր վրայ ելլէ: Մահի չըրաւ Քսերքսէս, շողոքորթութեան ձայնին մահի ըրաւ որ փառասէր Մարգանիստին բերնովը հեաը կը խօսէր, ու փառաւոր յաղթութիւններ կը խոստանար անոր: Սրգողեցաւ Քսերքսէս Արտաւանին վրայ. Գնա, ըսաւ, շնորհակալ կղեր աստուածոց որ ինձի աղքատիան դանուէր էս. բայց քեզի պատիժ ան ըլլայ որ հոս կանանց քովը կենաս՝ որոնց հաւասարեցար կնամարդի վատութեամբ. իսկ էս կերթամ ո՛ւր որ փառքն ու քաջութիւնը կ'առաջնորդեն ինձի: Երկրորդ օրը զըջոցաւ Քսերքսէս ըրածին վրայ, Արտաւանին սիրաը առաւ, ու զինքն հեաը մէկտեղ տարաւ:

1 Քսերքսէս յաղթութիւնը աւելի ապահով ցընելու համար՝ Կարբեգոնացւոց հետ դաշնակցութիւն ըրաւ, ու խօսք առաւ անոնցմէ որ իրեն Յունաստանի վրայ յարձըկած տանը՝ անոնք ալ Սիկիլիա ու Իտալիա բնակող Յունաց վրայ վազեն՝ որ չկարենան իրենց հայրենակցացը օգնել: Աս վախճանաւ Կարբեգոնացւոց զօրապետը Ասիլկար՝ Սպանիայէն, Գաղղիայէն և Իտալիայէն շատ զօրք ժողովեց:

1 Քսերքսէս Յունաց գէմ որոնց հետ դաշնակցութիւն ըրաւ:

1 Թագաւորութեանը հինգերորդ տարին էլաւ Քսերքսէս Շօշէն Սարգիկէ երթալու՝ և հասաւ Փաիւզիոյ Կեղենէ քաղաքը՝ ուր կը բռնակէր Լիւդացւոց թագաւորը Պիւթիոս, որ ան ատենը Քսերքսէսէն զատ իրեն պէս հարուստ մարդ չկար: Ասիկայ Քսերքսէսն ու իր զօրքերը սիրով ընդունեցաւ, և բոլոր գանձերը Քսերքսէսին տուաւ որ պատերազմի ծախքերուն գործածէ. Տունս պահելու համար, ըսաւ ինծի տարեկան եկամուտս բաւական է: Զարմացաւ Քսերքսէս Պիւթիոսին առատաձեւնութեանը վրայ, ու անկէ վար չմնալու համար, բան մը չառնելէն զատ՝ շատ ստակ ալ ինքը տուաւ անոր: Բայց երբոր Քսերքսէս անոր հինգ որդիքն առած պատերազմի կը տանէր, Պիւթիոս խնդրեց որ անդրանիկ որդին իրեն թողու որ ծերութեանը մխիթարութիւն ըլլայ: Բարկացաւ Քսերքսէս, մէկէն հրամայեց որ աչքին առջևը զանիկայ երկու կտոր ընեն. Շնորհակալ եղիւր, ըսաւ, որ զքեզ ու մէկալ որդիքդ ալ չսպաննեցի: Ետքը հրամայեց որ զօրաց անցնելու դրան երկու կողմը կախեն տղուն մարմինը, ու անկէց անցուց զօրքը:

2 Քիչ օրուան մէջ Կեղենէէն հասաւ Սարգի-

1 Կեղենէ քաղաքին մէջ ինչ ընդունելութիւն գտաւ Քսերքսէս:

2 Ինչ պատրաստութեամբ էլաւ Քսերքսէս Յունաց վրայ:

կէ, ուր պիտի ժողովուէր բոլոր ցամաքային զօր-
քը (180). Իսկ ծովային զօրքը Փոքր Ասիոյ ծո-
վեզերքէն գէտ 'ի Ելլեսպոնտոս առաջ կուգար:
Քսերքսէս մեծագործութեան անունն ձգելու
համար, անբաւ ծախքով Աթոս լեռը ծակել
տուաւ, որ ցամաքակղզիի պէս գէտ 'ի ծովուն
մէջ երկրնցած էր, և այնչափ մեծ էր բանալ
տուած ջրանցքը՝ որ մէջէն երկու նաւ քովէ
քով կրնային անցնիլ: Ետքը հրաման տուաւ որ
Ելլեսպոնտոսին եօթը ասպարէզ լայն նեղուցին
վրայ նաւակամուրջ մը շինեն, որ զօրքը Ասիայէն
Եւրոպա անցընէ:

1 Ան կամուրջը քիչ տակնի մէջ լմընցաւ.
բայց յանկարծ փոթորիկ մը ելաւ փլուց, նա-
ւերն ալ ցրուեց: Ասոր վրայ կատկեցաւ Քսեր-
քսէս, ծովը պատժելու համար զոյգ մը շղթայ
մէջը ձգել տուաւ և հրամայեց որ իրեք հարիւր
ալ գաւազան անոր զարնեն. կամրջին ճարտա-
րապետները գլխաակել տուաւ, անոնց տեղը ու-
րիշ տելի վարպետ ճարտարապետներ ընարեց,
և հրամայեց որ երկու կամուրջ քովէ քով շի-
նեն, մէկը զօրաց անցնելուն համար, մէկաւն ալ
բեռները կրելու: Առջինն էր իրեք հարիւր վաթ-
սուն նաւ իրարու կպած, մէկաւր իրեք հարիւր
տասնըօրս նաւ. վրանին հաստ փայտեր շարած,
անոնց վրայ տախտակ պատած ու հողով ծած-

1 Ելլեսպոնտոսի վրայի կամուրջները ինչպէս շի-
նուած էին:

կած. երկու կողմն ալ վանդակապատ բարձրա-
նուցած՝ որ ձիերը ծովը չտեսնեն ու չխրտին:

1 Կամուրջներուն շէնքը որ լմընցաւ, երկրորդ
առաւօտը կանուխ վերէն վար մրտենիններով
ղարգարեցին զանոնք, ու տեղ տեղ անուշահոտ
խունկեր կը ծխէին: Քսերքսէս ոսկի բաժակով
իրենց մեծ աստուծոյն արեգական գինի նուխ-
րեց և անոր հովանաւորութիւնը խնդրեց որ
երթայ բոլոր Եւրոպայի տիրէ, ետքը ան բա-
ժակն ու ոսկի թուր մը ծովը նետեց: Եօթն որ
ու եօթը գիշերուան մէջ հազիւ կրցան զօրքը
գիմացի կողմը անցնիլ:

2 Երբոր Արիւդոս քաղաքը հասան, Քսերք-
սէս զօրացը հանդէս ըրաւ. բարձր տեղ մը ելած
տեսաւ դաշտին երեսը որ մրջիւնի պէս անթիւ-
մարդիկ տարածուած իր կամացը կը հնազան-
դին, առաջ զուարճացաւ. բայց շուտով ան ու-
րախութիւնը արամութիւն դարձաւ, ու սկսաւ
լալ: Հարցուց Արտաւան թէ ինչո՞ւ յանկարծ
լալ սկսար, տէր արքայ, ինչ ունիս: Քսերքսէս
մեր Արտաշէս թագաւորին պէս պատասխան
տուաւ. Մտածեցի, ըսաւ, որ ասկէց հարիւր
տարիէն աս զինուորներէն մէկն ալ պիտի չմնայ:
Արտաւան անկէց առիթ առնելով յորդորեց
զինքը, որ եթէ հպատակացը կեանքը երկընցը-

1 Կամուրջներէն անգին ինչպէս անցան:

2 Ո՛ւր տեղ և ինչպէս հանդէս ըրաւ Քսերքսէս
իր զօրացը:

նել ձեռքը չէ, գեթ երջանիկ ընէ զիրենք՝ վրանին գուժ ունենայ :

1 Պարսիկք սոքերնին Եւրոպա կոխելուն պէս, Ելեւսպոնտոսէն անդին եղած ազգերը հընազանդեցան անոնց. որով աւելի շատցաւ Քրսերքսեսին թէ ցամաքային և թէ ծովային զօրքը : Երբօր հասան Թերմոսիլէ կամ Զերմադրունք ըսուած տեղը, զօրաց թիւն էր երկու միլիոն վեց հարիւր քառասունըմէկ հազար, թող ան բանակին ետէն էկող կնիկ մարդիկն ու ծառաները, որ զօրքէն աւելի էին կ'ըսեն :

2 Քսերքսէս կարծէր թէ ան աշխարհակոյտ բանակաւը երևնալուն պէս՝ Յոյնք սարսափած կամ պիտի փախչէին, և կամ մէկէն իրեն պիտի հնազանդէին : Ոչ մէկը եղաւ և ոչ մէկալը : Տեսաւ որ անոնք իր ճամբան արդիլէլու ալ կը պատրաստուին, շատ զարմացաւ : Սպարտացւոց երկու թագաւորներէն մէկը՝ Իեմարաս, իր հայրենիքէն աքսորուած՝ Քսերքսեսին քովը կը բընակէր, հասկըցուց անոր Լակեդեմոնացւոց քաջութիւնը՝ որոնց յանձնուած էր Թերմոսիլէի պահպանութիւնը : Բայց անիկայ մտիկ չըբաւ :

3 Քանի մը օր ալ սպասեց Քսերքսէս, յուսալով որ Յոյնք ետ քաշուին, երբօր տեսաւ որ անոնք օրէ օր պատերազմելու կը պատրաստուին՝

1 Պարսից զօրքը որչափ էր :

2 Յոյնք ամէնքն ալ հնազանդեցան Քսերքսեսի :

3 Ինչպէս յաղթուեցաւ Քսերքսէս :

յարձը կեցաւ վրանին, ու Թերմոպիլէէն անցնելու համար իր զօրացը ընտիր գունդերը կորսընցուց. Սաղամինայի քով ալ երբոր նաւատորմը զին մէկ մասը ջարդուեցաւ, Քսերքսէս ինքզինքը հազիւ Ելլէսպոնտոս ձգեց, և անկէջ ձկնորսի նաւակով մը Ասիա անցաւ ու հասաւ Սարգիկէ: Յունաստան Մարդանիոսը Թողեր էր իրեք հարիւր հազար զօրքով, ան ալ Պղատայի քով յաղթուեցաւ, նաւատորմիզն ալ Միգալէ հրուանդանին քով զարնուեցաւ Յունաց հետ, ու դարձեալ շատնաւ կորսնցընելով յաղթուեցաւ:

1 Քսերքսէս Սարգիկէ եղած ատենը իր Մասիստէս եղբօրը կնկանը վրայ սէր ձգեց, ինչ բան որ ըրաւ, ինչ որ խոստացաւ՝ չկրցաւ պարկեշտ կնկան միտքը դարձընել: Բայց անոր ազնիկը Արտայինտէ՝ մօրը առաքինութիւնը չունեցաւ, ու հաւանեցաւ Քսերքսէսին կամացը: Ամետրիս Քսերքսէսի Թագուհին, իր ձեռքովը փառաւոր պատմուճան մը հիւսած էր երկանը: Օր մը որ Քսերքսէս Արտայինտէն ստիպեց որ իրմէ բան մը խնդրէ, Արտայինտէ ան պատմուճանը ուղեց. Քսերքսէս ալ գէմ չկարենալով կենալ, անմտութեամբ կատարեց խնդիրը: Առաւ Արտայինտէ ան պատմուճանն ու յաղթութեան նշանի պէս վրան ձգեց:

1 Քսերքսէս Սարգիկէ գանուած ատենը ինչ գիպուած եղաւ:

Ան որ անսաւ Ամեսարիս, միտքը դրաւ որ անոր մօրմէն վրէժը հանէ: Թագաւորին ծննդեան ամին օրը՝ Թագաւորը սովորութիւն ունէր որ Թագուհին ինչ որ խնդրէր իրմէ կուտար. ան օրը Ամեսարիս Մասիսաւսին կինը խնդրեց: Վաս Թագաւորը չկրցաւ չէ ըսել, ու խեղճ կինը վրէժ խնդիր Թշնամուոյն ձեռքը մօտանեց: Իսկ անգութ Ամեսարիսը անոր ծիծերն, լեզուն, քիթը, ականջներն ու շրթունքը կտրել տուաւ ու աչքին առջևը շներուն ձգեց որ ուտեն. անանկ անգամահատ այլանդակած տունը խրկեց: Մասիսաւս տուն որ դարձաւ ու ընկերօջը ողորմելի կերպարանքը անսաւ, սոսկաց, վրէժ խնդրութեան ոգւով վառուած՝ շուտ մը անով տեղովը Բակարիս գնաց որ զօրք ժողվէ Քսերքսեսին դէմ: Բայց Քսերքսէս մէկէն մարդ հասցուց ետէն ու բոլոր անովը ճամբան զինքը սպաննել տուաւ: Աղէկ որ աս տեսակ վրէժ խնդրութեան ուրիշ օրինակ մը չկայ պատմութեանց մէջ:

Ի Քսերքսէս իր զօրացն ու նաւատորմին նորէն յաղթուելուն դոյժն որ առաւ՝ Սարգիկէէն էլաւ գէտ 'ի Պարսկաստան գնաց, և ճամբան Յունաց բոլոր քաղաքներուն մեհեանները այրել տուաւ բաց 'ի Սիեսոսի Արաւմեայ տաճարէն: Պարսկաստան հասնելէն ետքը՝ անանկ չարաչար յաղթուելուն վրայ սիրառ կտարած՝ ալ չուզեց պատերազմ ընել, աշխարհակալութեան

! Ինչպէս մեռաւ Քսերքսէս:

եռանդը մարեցաւ, ու ինքզինքը բոլորովին զէզ-
խուածեան տուաւ. ժողովուրդն ալ սկսաւ զին-
քը արհամարհել: Արտաւան Քսերքսեսին սիրե-
լի անձնապահասպետը, թագաւորին Միհրդատ
անունով սենեկապետին հետը միաբանեցաւ,
մտաւ Քսերքսեսին սենեակն ու քունին մէջ
զարկաւ զինքը սպաննեց (465):

1 Ետքը մէկէն գնաց Քսերքսեսի երրորդ որ-
դւոյն, որ Արտաշէս Երկայնաձեռն * կ'ըսուէր,
զուրցեց թէ Մեծ եղբայրդ Գարեհ ժամ մը ա-
ռաջ թագաւորեւո՛ւ համար հայրդ սպաննեց,
զգոյշ կեցիր, զքեզ ալ կ'ուզէ մեռցըննել: Բար-
կացաւ Արտաշէս, գնաց Արտաւանայ հետ Գա-
րեհը սպաննեց, և ինքը նստաւ աթոռը:

2 Արտաւանայ միտքն ան էր որ կուսակիցները
շատցընէ, ու ետքը Արտաշէսն ալ սպաննէ, ին-
քը թագաւորէ: Իմացաւ Արտաշէս անոր միտ-
քը, բռնեց զինքը սպաննել տուաւ, և որովհե-
տեւ Արտաւանն եօթը կարիճ՝ ազաք ունէր և շատ

1 Իրեն ո՞վ յաջորդեց:

2 Արտաւան ինչպէս մեռաւ:

* Արտաշէսին Երկայնայեան իսկ Երկայնաբազուսի ըստե-
լան պատճառը՝ Սպարսբան ի՛նչեւ թէ թեւե՛րը շատ երկայն
եին, այնպէս որ սպի շրայ ինցած սպե՛նը ծառնիւրսն ի՛նչ
հասնեին: Իսկ Պլուտարխոս ի՛նչեւ թէ ոչ թեւը թախ թեւն
երկայն էր:

կուսակիցներ, անոնց դէմ պատերազմի ելաւ, զամէնքն տլ ջնջեց: Հօրը դուաճան Միհրդատ սենեկատէան ալ բռնեց ու չարաչար մահուամբ կուր ըսուած տանջանքով մեռուց:

Անանգութ տանջանքը աս կերպով կուտային: Կուրի կամ մահոյցի մէջ կռնըկի վրայ մահապարաը կը պարկեցընէին, չորս անկիւնէն ուժով պրկած, անոր վրայ ուրիշ կուր մըն ալ կ'անցընէին ու մասնաւոր ծակերէ ձեռուընէրը, դասըններն ու գլուխը դուրս կը ձգէին. ան տանջանքին ատենը բռնի բերնէն կերակուր կը խոթէին ու կաթով խառնած մեղր կը խըմցընէին, բոլոր երեսը կը քսէին ու դուրս տեղ արևու մէջ կը դնէին որ ճանճերը վրան թափին. իսկ մէջը ազատուած ենէն որդեր կը գոյանային ու բոլոր մարմինը կը կրծէին: Անանկ տասնըհինգ կամ քսան օր անտանելի տանջանքի մէջ կը մնար մահապարաը:

1 Արտաշէսին մեծ եղբայրը Վշտասպ՝ Բակարիայի կուսակալ էր. երբոր իմացաւ թէ պըզտիկ եղբայրը թագաւորեց, պատերազմի ելաւ ու յաղթուեցաւ: Իսկ Արտաշէս ամէն կողմէն հանգստացած՝ սկսաւ կարգերը կանոնները նորոգել, տէրութեան մէջ մտած անկարգութիւնները վերցընել, և ամենուն սիրելի եղաւ: Աս Արտաշէսն է որ Եղբի ու Նեէմիի հրաման տուաւ Երուսաղէմ գառնալու:

1 Արտաշէս իր թագաւորութեանը մէջ հաստատուելէն ետքը ինչ ըրաւ:

1 Տեսնելով Արտաշէս որ կիմոն Աթենացի օրէ օր տիրելով առաջ կուգայ, փութաց առջև առնելու, և Թեմիստոկղէսը զօրավար ընտրեց. բայց անոր մեռնելովը արդիլուեցաւ, և Յունաց հեռ հաշտութիւն ըրաւ:

2 Արտաշէսի Թագաւորութեան հինգերորդ տարին Եգիպտացիք ապստամբեցան, Լիբէացոց Ինարոս իշխանը իրենց Թագաւոր գրին, և Աթէնացոցմէ օգնութիւն ուղեցին. անոնք ալ նաւատորմի ժը խրկեցին Եգիպտացոց:

3 Արտաշէս նախ անոնց վրայ Աբիմենիդէս եղբայրը խրկեց որ գնաց յաղթուեցաւ, ու պատերազմի մէջ մեռաւ: Ետքը նորէն զօրք խրկեց Արտաշէս Մեգարիս զօրավարին հեռ, որ վեց տարի պատերազմելով՝ բոլորովին յաղթեց Եգիպտացոց, բայց մեծերուն հեռ դաշինք դրաւ որ զիրենք չմեռացնէ. Յոյնք ալ բոլոր նաւերնին կորսնցուցած՝ ամօթով ետ դարձան: Ուրիշ յիսուն Յունաց նաւեր՝ եղածը չգիտնալով օգնութիւն կ'երթային. երբոր Նեղոսի մէջ մասն, Պարսիկք ծովէն հասան ետևնին առին, ու ծովէն ցամաքէն զարնելով ամենքն ալ ջնջեցին:

4 Արտաշէսի մայրը Ամեսարիս հինգ տարի

1 Յունաց դէմ արշաւանքը ինչպէս եղաւ:

2 Եգիպտացիք երբ ու ինչպէս ապստամբեցան Արտաշէսի դէմ:

3 Արտաշէս ինչպէս նուաճեց Եգիպտացիքը:

4 Ամեսարիս ինչ նոր անդթութիւն ըրաւ:

կ'աղաչէր անոր որ Աշխատօսէն եկած գերիները իրեն տայ՝ որ մեռած որդւոյն հորդոյն համար զո՛հ ընէ: Արտաշէս ետքը ետքը չգիտնալով անոր (Թախանձանքին, իրաւանց ազգաց դէմ դաշինքը ռաքի տակ առաւ, ու մօրը անիրաւ կամքը կատարեց: Առաւ խեղճ՝ գերիներն ան անգուժ Ամսօրիսը, Ինարոսը խաչել տուաւ՝ մէկաշնոնց ալ գլուխը կտրեց:

1 Մեգաբիս բարկացաւ աս անիրաւուժեան վրայ, մանաւանդ որ խօսք տուողն ու դաշինքը դնողը ինքն էր. ելաւ գնաց Ասորիք, պատերազմի ելաւ ու երկու անգամ Արտաշէսի շօրացը յաղթեց: Արտաշէս տեսաւ որ բռնուժեամբ չկրնար զանհկայ նուաճել, խրկեց անոր քանի մը իշխան ներու հեա իր եղբայրն ու քոյրը որ գնացին սիրաբ առին, ու յորդորեցին որ գոյ (Թագաւորին հնազանդի, Ահաւ Մեգաբիս, Արտաշէս ալ ներեց իրեն:

2 Օր մը որսի տօեն առիւծ մը (Թագաւորին վրայ վազեց, Մեգաբիս վտանգը աչքը առած՝ վազեց առիւծը սպաննեց: Արտաշէս շնորհակալ ըլլալու տեղ հրաման տուաւ որ գլուխը կտրեն. Վասն զի զիս արհամարհեց, կ'ըսէր, որսս ձեռքէս յափշտակեց: Բայց ետքը քրոջն ու մօրը աղաչանքովը մշանջենաւ որ աքսոր խրկեց զինքը:

1 Մեգաբիս ինչո՞ւ պատերազմ բացաւ Արտաշէսի դէմ:

2 Ուրիշ ինչ կը պատմուի Մեգաբիսին վրայ:

Հինգ տարիէն ետքը աղքատի հագուստով փախաւ եկաւ Մեգարիս Շօշ. և նորէն զըքանչին ու կնկանը աղաչանքովը թագաւորին հետ հաշտուեցաւ, ու ինչուան մահը հետը սիրով գնաց:

1 Քառասունըմէկ տարի թագաւորելէն ետքը մեռաւ Արտաշէս, ու իրեն յաջորդ թողուց իր մէկ հասակ որդին Քսերքսէս Բ, որ քառասունըհինգ օր միայն թագաւորեց: Վասն զի օր մը երբոր սաստիկ գինովցած կը քնանար՝ Արտաշէսի հարձորդին Սողգիանոս ներս մտաւ՝ սպաննեց զինքը ու աեղը նստաւ:

2 Աթոռը նստելուն պէս, հօրը հաւատարիմ Բահուր ներքինին սուտ պատճառով մը քարկոծել տուաւ: Աս երկու սպանութեամբը բոլոր ժողովրդեան ատելի եղաւ. ինքն ալ սկսաւ վախնալ որ չըլլայ թէ իր եղբայրներն ալ զինքը ըսպաննեն, թագաւորութիւնը ձեռքէն աւնեն, աւելի Ովքոսէն վախնալով՝ որ Վրկանի երկիրն էր, խաբէութեամբ անոր դրեց որ դայ: Իմացաւ Ովքոս անոր միտքը, կուսակիցները շատցուց, ու զօրքով վրան գնաց. ամէնքը Ովքոսին կողմն անցան ու զինքը թագաւորեցուցին:

3 Քանի որ Սողգիանոս կենդանի էր՝ Ովքոս չէր կրնար հանգիստ թագաւորել: Երդումը.

1 Ինչպէս մեռաւ Արտաշէս և իրեն ո՞վ յաջորդեց:

2 Սողգիանոս ինչպէս ըրաւ թագաւորութիւնը:

3 Ովքոս ինչպէս վարուեցաւ Սողգիանոսին հետ:

բաւ Ովքոս որ եթէ եղբայրը քովը գայ, ոչ թը-
րով զինքը կը սպաննէ, ոչ թունով և ոչ ալ ան-
նօթու թեամբ: Հաւտաց Սոգդիանոս, ու իր բա-
րեկամաց խորհուրդը արհամարհելով որ խրատ
կուտային որ չերթայ՝ գնաց Ովքոսին քովը, հե-
տը գալինք գրաւ. ան ալ բռնեց զինքը առանց
երգմանը գէմ ընելու՝ նոր գիւտով մը մօխրի
մէջ խղզեց, վեց ամիս ու տասներհինգ օր թա-
գաւորելէն ետքը:

1 Անկէց ետքը սովորական պատիժներու կար-
գը անցաւ Պարսկաստան աս մօխրի մէջ մարդ
խղզելը, բայց մեծ յանցանք ունեցողներուն
միայն պահուած էր. և աս կերպով կը խղզէին.
բարձր աշտարակի մը կէսը մօխր կը լեցընէին
և յանցաւորը բարձրէն գլխովայր մէջը կը նե-
տէին, չորս կողմէն ալ անիւններով մօխրը կը
խառնէին ինչուան որ մարդը խղզուէր:

2 Ովքոս անունը փոխեց Գարեհ գրաւ, Նա-
մականունով որ Հարճորդի ըսել է: Գարեհ բո-
ւր թագաւորութեանը ատեն ապստամբու-
թիւններէ աչք չբացաւ: Նախ Արշէզ եղբայրը
տեսնելով որ Գարեհ Սոգդիանոսը սպաննեց՝
ինքն ալ ուզեց զինքը սպաննել ու տեղը անցնիլ.
և իրեն օգնական գանձելով Արախիփոս իշխանը
Մեգարիսին որդին՝ եղբօրմէն ապստամբեցաւ,

1 Մօխրով խղզելը ինչ պատիժ էր Պարսից մէջ:

2 Ովքոս կամ Գարեհ ինչպէս սկսաւ թագաւո-
րութիւնը:

ու վրան սպաերազմի ելաւ: Քանի մը անգամ սպաերազմէէն ետե՛ Արափիփոսին զօրքը ջարդուեցան, ինքն ալ վիրաւորուած ձեռք ընկաւ: Գարեհին քոյրն ու կինը Պարիսաափա՛ խորամանկութեամբ խրատ տուաւ անոր որ Արափիփոսը ազատ պահէ, որպէս զի Արշէզն ալ յուսալով որ իրեն ալ բան չընէր Գարեհ՝ անձնատուր ըլլայ: Ինչպէս որ եղաւ, և երկուքն ալ մէկէն մոխրի մէջ խղզեցին:

1 Պարսից թագաւորները սովորութիւն ունէին որ ամէն բան իրեք ներքինիի ձեռքով կ'ընէին, և անոնց ուղածը առաջ կ'երթար: Աս իրեքին մէջէն Արաոքսար ըսուածը ան աստիճան յանդգնեցաւ՝ որ ինչուան ուղեց թագաւորը սպաննել ու ինքը տեղը նստիլ. բայց իմացուեցաւ դաւաճանութիւնը, և Պարիսաափա սաստիկ տանջանքներով մեռցընել տուաւ զինքը:

2 Ամէն բանէն աւելի Եգիպտացւոց ասպատաբութիւնը վիշտ եղաւ Գարեհի: Եգիպտացիք Պարսից բանութիւններէն ձանձրացած՝ Ամիրտէոսի գրգռութեամբը սոք ելան, և անոր որդւոյն Պաւսիրիսի ատենը հազիւ կրցան Պարսիկէ զանոնք նորէն նուաճել:

3 Գարեհ իր սղափկ որդին կիւրոսը Փոքր Ա.

1 Գարեհի գէմ ինչ դաւաճանութիւն ըրաւ Արաոքսար:

2 Ո՞ր աղջը ասպատաբեցաւ Գարեհի գէմ:

3 Գարեհ ինչ սաշաօն տուաւ իր կիւրոս որդւոյն: — Ինչպէս մեռաւ:

սից վրայ կուսակալ գրաւ: Հոն երթալուն պէս՝
 Կիւրոս իր փառասէր բնաւորութեանը առջի
 ցոյցը տուաւ. սկսաւ պահանջել որ թագաւորի
 պատիւ տան իրեն: Օր մը երկու հօրաքեռորդիքը
 առանց ձեռքերնին թեղանիքով գոցելու առջևը
 կեցեր էին, բարկացաւ, երկուքն ալ մէկէն
 սպաննել տուաւ: Եւ որովհետեւ միայն թագա-
 ւորին առջևը պարտական էին մեծամեծները
 ծածկած ձեռքով կենալու, Կիւրոսին ըրած
 պատուասիրութիւնը Դարեհին գէշ երեցաւ,
 ու անմեղ քեռորդուցը մահուան վրայ ալ սաս-
 տիկ սրգողելով՝ հիւանդ ձեացաւ ու զինքը կան-
 չեց որ անսնէ. Կիւրոս երբոր հասաւ, Պարի-
 սաստիսին աղաչանքովը Դարեհ հեաը հաշտուե-
 ցաւ, բայց ինքը քանի մը օրէն մեռաւ Բաբելոնի
 մէջ, և իրեն յաջորդ թողուց որդին Արշակը:
 Երբոր հարցուց անոր Արշակ թէ Կեանքիդ մէջ
 ինչ աղէկ բան ըրիր որ էս ալ անոր հետեւիմ.
 պատասխան տուաւ Դարեհ. ինչ որ արգարու-
 թիւնն ու կրօնքը կը պահանջէր՝ անիկայ ինծի
 օրէնք բռնեցի:

1 Արշակ թագաւորելուն պէս անունը փոխեց՝
 Արտաշէս գրաւ. ու զարմանալի յիշողութիւն
 ունենալուն համար Մնէմն կամ Ուշեղ ըսուե-
 ցաւ և Պասարգաս քաղաքը գնաց որ օրինաւոր

1 Արշակ ինչպէս թագաւորեց: — Պարսից թա-
 գաւորները ինչ արարողութեամբ կը թա-
 գաւորէին:

կերպով պարսիկ քուրմերէն պսակուի: Հոն Աթենասայ փառաւոր մեհենին մէջ նորընտիր Թագաւորը իր հագուստը կը հանէր ու Կիւրոսի հագուստը կը հագնէր, որ շատ երկիւղածութեամբ: Հոն կը պահէին, որպէս զի անոր հետ Կիւրոսին հոգին ալ զլէնու, և անոր ըրած բարի գործոցը հեռեի: Ետքը Թուզ մը կ'ուտէր, բլեկնիի տերև մը կը ծամէր ու քացախով խառնած կաթ կը խմէր: Աս անոր նշան էր որ Թագաւորութեան քաղցր ու փառաւոր իշխանութեանը մէջ շատ ալ դառնութիւններ ու վիշտեր խառնուած են:

1 Երբոր Արտաշէս մեհենին մէջ կը հանուէր որ Կիւրոսին հագուստը հագնի, Կրտսերն Կիւրոս ուղեց ան միջոցին զինքը սպաննել, ու մտքը գաղտուկ յայանեց իրեն բարեկամ քուրմին անիկայ ալ շուտ մը դնաց Թագաւորին իմացուց: Արտաշէս հրամայեց որ մէկէն սպաննեն Կիւրոսը, բայց Պարսաստիս մայրը լալով ողբալով զինքը աղատեց, եղբօրը հետ հաշտեցուց, ու նորէն իր տեղը խրկել տուաւ. Կիւրոս ալ դնաց սկսաւ պատերազմի պատրաստուիլ՝ Յունաց օգնութեամբը:

2 Երկու կողմէն ալ պատրաստուեցան, Արտաշէսին զօրքը մէկ միլիոնի կը հասնէր, իսկ

1 Կիւրոս ինչպէս դէմ ելաւ Արտաշէսի:

2 Կիւրոսի և Արտաշէսի պատերազմը ինչպէս ելաւ:

Կիւրոսինը հարիւր տասուիրեք հազար էր, բայց տասուիրեք հազարը պատերազմափորձ կիրթ Յոյն զինուորներ էին: Պատերազմը սկսաւ Բարեչոնէն քիչ մը հեռու Կունաքսա ըսուած տեղը. Կղէարքոս խրատ առաւ Կիւրոսին որ պատերազմին մէջ չմտնէ, ինքզինքը վտանգի չգնէ. գարձաւ Կիւրոս անոր՝ Ինչ կ'ըսես, ըսաւ, կ'ուզես որ թագաւորութեան համար պատերազմած տանես ինքզինքս թագաւոր ըլլալու անարժան ցուցընեմ: Պատերազմին սաստկացած տակնը Կիւրոս կը տեսնէ հեռուէն եղբայրը, կը վազէ սաստկութեամբ, առջևն եկածը կը կտորէ կ'անցնի, Արտաշէսին կը հասնի, կը զարնէ անոր ձին կը սպաննէ, թագաւորը գետին կ'իյնայ, բայց շուտ մը ուրիշ ձիու վրայ կը ցատքէ. ուրիշ հարուած մըն ալ կ'իջեցընէ անոր Կիւրոս ու զինքն ալ կը վիրաւորէ, ան տանն թագաւորը ամէհի առիւծի պէս կատաղած՝ կը յարձակի Կիւրոսին վրայ, կը զարնէ նիզակը անոր քունքին, ու մեռած գետինը կը փռէ զանիկայ: Կը հրամայէ Մեսարատ ներքինւոյն որ Կիւրոսին գլուխն ու աջ թևը կտրէ զօրաց առջևէն տանի. ետքը անոր զօրացը ետևէն կ'իյնայ կը հալածէ, որ անգլուխ մնալով կը ցրուին:

1 Անկէց ետքը Արտաշէս Լակեդեմոնացւոց հետ պատերազմ ըրաւ, և իր նաւատորմին զօ-

1 Արտաշէսի Լակեդեմոնացւոց դէմ պատերազմը ինչպէս լմընցաւ:

բազար գրաւ Կոնոն Աթենացին: Անտաղկիզա Պարսից հետ դաշինք գրաւ, ու բոլոր Ասիոյ մէջ եղած Յունաց քաղաքները անոնց իշխանու-
թեան տակը ձգեց. անով պատերազմը դադրե-
ցաւ (387):

1 Արտաշէս Կիպրոս կղզւոյն ալ տիրեց որ ա-
սլըսամբեր էր: Եգիպտացիք նորէն Ա. Նեկաա-
նեբոսին առաջնորդութեամբը գլուխ քաշեցին.
Հատ սարկէ ելաւ ու պատրաստութիւններ տե-
սաւ Արտաշէս, բայց չկրցաւ զանոնք նուաճել:

2 Հին և նոր պատմութեանց մէջ անգութ և
վրէժխնդիր կանանց ահաւոր օրինակ եղած է
Պարիսատիս անդամ թագուհին, որուն անգը-
թութեանց մէկ քանին հոս յիշենք: Արտաշէսի
Ստատիրա կնոջը քոյրը Հուքսանէն կէս մէջքէն
սղոցել տուաւ, որովհետև անոր եղբայրը Տերի-
տեւքմոս՝ քրոջը վրան սէր ձգելով ուզեր էր Ա-
մեսարիս կինը սպաննել՝ որ Պարիսատիսին աղ-
ջկն էր, ու զանիկայ առնուէ:

3 Կիւրոսի մեռնելէն ետքը երգում ըրաւ Պա-
րիսատիս որ անոր մահուան պատճառ եղողները
սպաննէ, անոր համար Կարիացի զինուոր մը որ
կը սարժէր թէ Նս սպաննեցի Կիւրոսը, տասը

1 Արտաշէս Կիպրացւոց ու Եգիպտացւոց ասլըս-
տամբութեանը դէմ ինչ ըրաւ:

2 Պարիսատիս ինչ կողմանէ անուանի է:

3 Կիւրոսը մեռցընողներուն դէմ ինչ վրէժխըն-
դրութիւն ըրաւ:

որ սաստիկ տանջել տալէն ետքը հրամայեց որ աչուընէրը փորեն, ու ահանջէն հալած պղինձ լեցընեն որ մեռնի:

Միհրդատ անունով իշխան մը սեղանի վրայ քիչ մը գինեհարած՝ Կիւրոսի մահուանը վրայ ուրախութիւն ցուցընելուն համար, կուր տանջանքով մեռուց:

1 Կ'ուղէր Մեսաբատ ներքինւոյն գլխուն ալ փորձանք մը բերել, որ Կիւրոսին գլուխն ու ձեռքը կարեր էր: Անգամ մը թագաւորին հետ հազար դահեկանի նարա խաղաց, կամաւ յաղթուեցաւ, ու մէկէն ստակը համբեց: Նորէն ուղեց խաղալ ան դաշինքով որ յաղթողը ուզած ներքինին առնէ յաղթուողէն. ամէն ճարտարութիւնը թափեց Պարսաստիս, քարերն ալ յաջող եկան, յաղթեց թագաւորին, ու փոխարէն Մեսաբատ ներքինին ուղեց: Առաւ, ու առանց թագաւորին գիտնալուն՝ ողջ ողջ կաշին հանեց, ու զինքը գլխիվայր խաչել տուաւ:

2 Կը տեսնէր Պարսաստիս որ թագաւորին իր վրայ ցըցուցած սէրը զինքը չտրամեցընելու համար է միայն, և բուն սէրը Սաստիրա կնոջը վերան է. միտքը դրաւ որ անոր կեանքը վերցընէ: Բայց որովհետեւ անանկ եղեր էր որ մարդ քովը մտանալու կը վախնար. սկսաւ երկար ատեն սոււրարեկամութիւն ձեւացընել Սաստիրային:

1 Մեսաբատ ներքինին ինչպէս սպաննեց:

2 Սաստիրա թագուհին ինչպէս մեռուց:

Օր մը սեղանի վրայ խորված հաւ մը բերին, կէ-
սը կտրեց Պարխասաիս՝ ինքը կերաւ, կէսն ալ
Սասաիրային տուաւ. ան խեղճը հաղիւ թէ
քիչ մը կերաւ՝ սաստիկ փորու ցաւ մը բռնեց
զինքը, սեղանէն ելաւ, վրան քանի մը ժամ ան-
ցաւ մեռաւ: Քննեց խմացաւ թագաւորը որ դա-
նակին մէկ երեսը թոյն քսած է եղեր. թոյն քը-
սողը մեռցընէլ տուաւ *, Պարխասաիսն ալ Բա-
բելոնի մէջ փակեց, ու երգում ըրաւ որ քանի
որ անիկայ հոն է՝ ինքը Բաբելոն ստք չկոխէ:

1 Երբոր ծերացաւ Արտաշէս, որովհետեւ իրեք
որդի ունէր. Գարեհ, Արխասայ և Ուլքոս, յի-
սուսն ալ հարձսրդիք, որպէս զի իր մեռնելէն
ետքը մէջերնին խռովութիւն չըլլայ՝ հրաման
տուաւ որ իր կենդանութեանը ատեն իր անդ-
րանիկ որդին Գարեհը թագ դնէ: Գարեհ թա-
գաւորութիւնը աւելի հաստատելու համար՝ հօ-
րը հարձերուն մէկն ալ իրեն կին ուղեց. երբոր
Արտաշէս չտուաւ, Գարեհ բարկացաւ ու հայրը
սպաննէլ ուղեց. դաւաճանութիւնը խմացուե-

1 Արտաշէս քանի՞ որդի ունէր, և անոնց մէջէն
որը իրեն յաջորդ անուանեց:

* Պարսկաստան մտր Ռանա-որդին պարսի՞ց առ եր-
մեծ երկնա-գարի ճշ լրայ Ռանա-որդին գլխաւ իւր Կնէն,
անոր լրայ ալ ուրիշ երկնա-գար ճշ, առ քա-լի-նին լրայ իւր
Կ-րի-նէն ինչ-տան որ մեծի գլխաւ Բաւր-լին ճշ-տան:

ցաւ, Արտաշէս զինքը սպաննեց: Ան ատենը Ուլքոս սլափիկ որդին ոտք ելաւ, իր Արիասպ եղբայրն ու Արտաշէսին սիրելի Արշամ հարձորդին սպաննեց որ ինքը Թագաւորէ:

1 Արտաշէս ան ծերութեանը ատեն ասանկ երկու զաւակը մէկէն կորսընցընելով, սրտին ցաւէն Թագաւորութեանը քառասունըչորրորդ տարին իննսունըչորս տարեկան մեռաւ (361):

2 Ուլքոս Թագաւորութիւնը հաստատելու ժամանակ ունենալու համար՝ Թասը ամիսի չափ հօրը մահը ծածկեց, անոր անունովն ինքզինքը յաջորդ ընտրել տուաւ, և անունը փոխեց Արտաշէս դրաւ: Ժողովրդեան ատելութենէն ալ վախնալով որ յանկարծ կրնան զինքը ձգել, տեղը ուրիշ մը գնել, բոլոր Թագաւորական ցեղը ջնջեց, Ուլքա քայրը ողջ ողջ Թաղել տուաւ, մօրեղբայրն ալ հարիւր որդւոցը ու Թոռանցը հետ ոչխարի պէս բակի մը մէջ փակեց ու նետով մեացընել տուաւ, որովհետև ամէնքն ալ Պարսկաստանի մէջ անուանի, կտրիճ մարդիկ էին:

5 Փոքր Ասիա և Ասորիք աստատմբեր էին, շատ ջորքով գնաց Ուլքոս զանոնք նուաճեց, ջորքը Փիւնիկէին վրայ դարձուց, և Մենասրի Հողացւոյն մասնութեամբը քիչ ատենի մէջ

1 Ինչպէս մեռաւ Արտաշէս:

2 Ուլքոս ինչ կերպով սկսաւ Թագաւորութիւնը:

3 Ինչ աշխարհակալութիւններ ըրաւ:

աիրեց Սիգոն քաղաքին: Սիգոնացիք տեսնելով որ քաղաքնին մատնուեցաւ, յուսահատած աներնուն կրակ տուին ու իրենք ալ մէջը այրեցան, և միայն էրիկ մարդիկը քառասուն հազար էին: Անոնց թշուառութիւնը օրինակ եղաւ ամենուն, և բոլոր Փիւնիկէն հնազանդեցաւ:

1 Անկէ անցաւ Եգիպտոս, զամէնքը հնազանդեցուց. շատ քաղաքներուն պարսպները կործանեց, մեհեանները աւրեց, կողոպտեց, ու մեհենական գրուածները վերուց տարաւ: Անոնց Ապիս աստուածն ալ իշու մը առջին զոհել տուաւ, որովհետեւ Եգիպտացիք ծաղրելով իրեն էշ կանչեր էին՝ բնական ծոյլ ու դանդաղ ըլլալուն համար. իսկ ինքը սպաանացեր էր անոնց որ ցուցընէ թէ ինքը էշ չէ՝ հապա առիւծ է, և թէ իրենց անարգած էշը կրնայ իրենց պաշտպան եղը պատռել: Ապիսը իշու մը գիմացը զոհելէն ետքը, միսն ալ խորովել տուաւ ու իր ծառաներուն բաժնեց: Ետքը անբաւ հարստութեամբ Բաբելոն դարձաւ:

2 Ովքոս ասանկ յաջողութեամբ ապստամբներն ու Եգիպտոսը նուաճելէն ետքը՝ ինքզինքը զեզխութեան տուաւ, և տէրութեան հոգը Բագու ներքինւոյն յանձնեց: Աս Բագու ներքինին Եգիպտացի ըլլալով՝ Ովքոսին իր կրօնին ըրած անարգութեանցը վրայ շատ նեղացեր էր, ուս-

1 Ովքոս ինչ նախաաինք ըրաւ Եգիպտացւոց:

2 Ի՞նչպէս մեռաւ:

ախ իշխանութիւնը ձեռքը անցնելուն պէս՝ Ուլ-
քոսին թագաւորութեանը քսանըմէկերորդ
տարին անոր թոյն խմցուց, և անոր աեղը ուրիշ
մարդ մը թաղել տալով՝ դիակը կատուներու
առջևը նետեց. անով ալ վրէժը չկարենալով
առնել, օսկորներն ալ թուրի, գանակի կոթ
չինել տուաւ անոր անգթութեանը նշան, որ
մեռնելէն ետքն ալ նորէն մարդ կը մեռցը-
նէ (340):

1 Բագու նաև թագաւորին բոլոր որդիքը
սպաննել տուաւ, և Արշէզը որ ամենէն սղախկն
էր՝ աթուր նստեցուց, յուսալով որ անոր ա-
նունովը ինքը տէրութիւնը կառավարէ: Արշէզ
ամէն իշխանութիւն Բագուին ձեռքը տուաւ,
բայց երբոր անոր չարութիւնը իմացաւ, ուղեց
զինքը մեռցընել. փութացաւ Բագու, ինքը զա-
նիկայ սպաննեց, ու բոլոր անոր կուսակիցները
թրէ անցուց (338): Արշէզ երկու տարի միայն
թագաւորեց:

2 Ետքը Բագու Բարեհ Նոթոսի ցեղէն Կո-
ղոմանոսը թագաւորեցուց, որ սպաւերազմի մէջ
հակայ մը սպաննելուն համար՝ Հայաստանի մէկ
մասին վրայ կուսակալ դրուեալ էր: Կողոմանոս
թագաւորելուն պէս անունը փոխեց Բարեհ գը-
րաւ: Բագու տեսնելով որ Բարեհ կ'ուզէ մինակ
թագաւորել, ջանաց որ զինքն ալ թուանաւորէ:

1 Ուլքոսին ո՞վ յաջորդեց:

2 Արշէզին յաջորդ ո՞վ եղաւ:

բայց խմացաւ Գարեհ, և թունով շեցուն գաւաթ թը որ իրեն խմելու կուտար արանենդ Բագուն, բանի անոր խմցուց, որ քիչ ատենի մէջ սաստիկ ցաւերով մեռաւ:

1 Ան ատենները Աղեքսանդր Մակեդոնացին Ելլեսպոնտոսէն անցնելով բոլոր Ասիոյ արիւնու կուգար: Գարեհ զօրք ժողվեց, անոր գէմ գնաց, Իսսոսի քով զարնուեցաւ Մակեդոնացւոց հետ, յաղթուեցաւ. ու հազիւ փախչելով կրցաւ ազատիլ (333): Արբեղայի քով նորէն յաղթուելով Եկրատան գնաց ու սկսաւ նոր զօրք ժողվել (331): Երբոր Աղեքսանդրի վրայ նորէն երթալու կը սատրաստուէր, Բեսոս ու Նարարզան նախարարները յանկարծ զինքը բանեցին, սակի շղթաներով կապեցին, կառքի մը վրայ դրին ու սկսան Բաղարիա տանիլ:

2 Աղեքսանդր Եկրատան գնաց տեսաւ որ Գարեհ հինգ օրէն ՚ի վեր անկէց ելեր է, եակէն ընկաւ որ ճամբան բանէ: Երբոր Պարսից երկիրը մտեցաւ, Բեսոս Գարեհին կառքին քովը եկաւ և ուղեց որ զինքը ձի հեծցընէ ու հեաը տանի. երբոր չուղեց անոր հնազանդիլ Գարեհ՝ նետով մը չարաչար վերաւորեց զինքը Բեսոս, ու տարաւ մէկդի ձգեց, ուր քիչ ատենէն մեռաւ (330) յիսուն տարեկան, ու թը տարի թագաւորելէն ետքը. և Պարսկաստան Աղեքսանդրի ընդարձակ տէրութեան մէկ գաւառն եղաւ:

1 Աղեքսանդրի գէմ ինչպէս ելաւ Գարեհ:

2 Ինչպէս մեռաւ:

Գ Լ Ո Ւ Խ Գ .

Արեւապաշտութիւնն . — Կրօնապաշտութիւնն . — Որ-
 փոքր, Արեւիկ . — Մագդ . — Թագաւոր . — Թագա-
 թառանգ արգայտրդի . — Դասարարաւորութիւնն . — Սու-
 րբութիւնք . — Մարտիան գանդ :

1 Տարրապաշտութեան մէջ ամենէն հին ու
 աւելի մարդուս տկարամտութեանը բնական
 արեւու պաշտօնն է . ուստի Պարսիկք ալ մեծ
 երկիրը զածութեամբ արեւը կը պաշտէին , մանա-
 ւանդ ելլելու ատենը : Ընտիր ձիերով փառա-
 ւոր կառքեր կը նուիրէին արեւուն . երբեմն ալ
 եզներ կը զօհէին , ու ան ատենը կը կոչէին զին-
 քը Միհր աստուած :

2 Արեւապաշտութեան հետեանքն էր Կրակա-
 պաշտութիւնը , ուստի կրակն ալ սկսան պաշ-
 տել Պարսիկք . զօհ մատուցանելէն առաջ անոր
 օգնութիւնը կը խնդրէին , ուր որ երթար թա-
 դաւորը՝ կրակն ալ հանդիսով առջևէն կը տա-
 նէին , և երկնքէն իջած սեպեւով կրակը , մոգե-
 րուն յանձնուած էր անոր պահպանութիւնը ,

1 Պարսիկք հին ատենը ինչ կը պաշտէին :

2 Կրակը ինչպէս կը պաշտէին :

և կեցած տեղը Աստուծոյն կամ Կրակատուն կ'ըսուէր. և թէ որ յանկարծ կրակը մտար՝ մեծ դժբաղդութեան նշան կը սեպէին: Կրակի զոհ շատ անգամ Պարսիկք աղաքնին մէջը կը նետէին, կամ բոցին վրայէն անցընելով կ'այրէին: Նոյնպէս կը պաշտէին նաև Պարսիկք Զուրը, Հողը և Հովերը:

1 Ունէին երկու ուրիշ աստուածներ ալ Որմիզդ և Արհմն. Որմիզդը, որ Արամազդ ալ կ'ըսուի, բարեաց արարիչ կ'ըսէին, Արհմն ալ չարեաց:

2 Պարսիկք իրենց աստուածներուն ոչ արձան կը կանգնէին, ոչ մեհեան, ոչ բագին: Իրենց զոհերը միշտ բաց տեղ կ'ընէին, և շատ անգամ ալ բարձրաւանդակներու ու լեռներու շրայ:

3 Մոգերը կրօնքի և օրինաց աւանդապահներն էին, առանց անոնց և ոչ թագաւորը կրնար զոհ մատուցանել, իրենք էին նաև Պարսից խմատուններն ու գիտունները: Ասոնց առաջին գլուխն ու ազանդասկարը կը սեպուի Զրադաշտ մոգը:

4 Թագաւորը ժողովրդեան մէջ Աստուծոյ

1 Ուրիշ աստուածներ չունէին:

2 Իրենց աստուածներուն կռատուն կը շինէին:

3 Մոգերը ինչ էին:

4 Թագաւորը ինչ մասնաւոր սովորութիւններ ունէր:

պէս պատիւ ունէր՝ իրրև փոխանորդ Ասաու-
ծոյ, և կ'ըսուէր Աւրփայից արքայ: Բոլոր տարին
մէկ տեղ մը չէր կենար. քովի տասնըճինգ հա-
զար պալատականներովը տարւոյն չորս եղա-
նակները մէյմէկ տեղ կ'անցընէր: Քարունը Եկ-
րատան, Մարաստանի դալարագեղ դաշտերուն
մէջ, ամառը Շօշ, Պարսկաստանի հովասուն լեռ-
ներուն տակ, ձմեռը բարեխաան Բարեչոնի մէջ:
Թագաւորը իրրև միահեծան տէր բոլոր տէրու-
թեան՝ ամենէն ազնիւ կերակուրներն ու ըմպե-
լիքները ինքը կ'ուտէր ու կը խմէր: Յունաց
պատմիչները կ'ըսեն թէ Քոասպիս գետին ջուրը
միայն կը խմէր, և ճամբորդութեանը ասեն ար-
ծաթ ամաններու մէջ գրած՝ սայլերով հեաը
կը պարտցընէին ան ջուրը: Սեղանին աղը Ափ-
րիկէի մէջ եղած Արամազդայ Ամինի տաճարէն
կը բերուէր. գինին Ասորւոց Քալիբոն քաղա-
քէն (որ է հիմակուան Հալէպը). հացին ցորենն
ալ Եւոզիայէն: Ուր որ երթար Թագաւորը,
տեղացիք մէկէն երկրին ազնիւ պառուղները և
ուտելիքն իրեն ընծայ կը ասնէին:

Ի Թագաւորութիւնը որդւոց որդի էր, և հօ-
րը ժառանգ անդրանիկն էր. ասիկայ երբոր կը
ծնանէր, բոլոր Պարսկաստան զոհէր կը մատու-
ցուէին, տեսակ տեսակ ուրախութիւններ,
հանդէսներ կ'ըլլային, և ան օրը ամէն տարի տօն
կը կատարուէր: Ետքը կը յանձնուէր արքայոր-

Ի Թագաւորին յաջորդը ինչպէս կ'ընարուէր:

գին գայեակներու որ մեծցընեն, բնաւորու, Թիւնը շտկեն, ձի հեծնելու և որսի վարժեցը նեն:

1 Երբոր տասնըչորս տարեկան կ'ըլլար՝ չորս անուանի իմաստուն և առաքինի վարժապետ, ներ կը գնէին քովը. մէկը անոր մագուլթիւն օկրօնքի բաները կը սորվեցընէր. երկրորդը՝ ճշմարտութիւն և արդար գատաստան կարել, եր, բորդը՝ իր ցանկութեանցը վրայ տիրել, ու ախ, տերէն չյաղթուիլ. չորրորդը՝ սիրտ աալու անոր որ ամէն բանէ չվախնայ, միշտ խելացի ու արիւ, կան վստահութիւն մը ունենայ:

2 Հասարակ մանչ աղոց գլխաւոր գասախարա, կուլթիւնը հինգ տարուընէ ինչուան քսանը՝ աս իրեք բանն էր. ձի հեծնել, նետ նետել և ճմա, բիտ խօսիլ:

3 Բնութեամբ խիստ գինեակը էին Պարսիկք, ինչուան ծանր ու հարկաւոր գործողութեանց ատենը՝ անգազար գինի կը խմէին:

4 Ճամբան երկու Պարսիկ իրարու որ հանգի, պէին, Թէ որ նոյն աստիճանի ըլլային՝ երկուքն ալ մէկզմէկ բարեւելով իրարու բերանը կը պագ.

1 Թագաժառանգ անքայորդւոյն վրայ ինչ խը, նամբ կ'ըլլար:

2 Հասարակ աղոց գասախարակուլթիւնն ինչպէս էր:

3 Գինեասիրութիւնն ինչ աստիճանի էր:

4 Պարսիկք ինչպէս կը բարեւէին մէկզմէկ:

նէին. թէ որ քիչ մը վարի աստիճանի ըլլար մէկը՝ երեսնին կը պագնէին. իսկ թէ որ աստիճաննին բոլորովին տարբեր ըլլար՝ ստորնագոյնը կը ծռէր մէկալին երկրպագութիւն կ'ընէր:

1 Կարիճ պատերազմողներէն ետքը կը պատուէին Պարսիկք շատ զաւկի տէր մարդիկը. և թագաւորը այնպիսեաց ամէն տարի պարգևներ կը խաւրէր:

2 Պարսիկք ոչ Եգիպտացւոց պէս կը զմուսէին իրենց մեռելները, և ոչ Յունաց պէս կ'այրէին. հապա մեր նախնեաց պէս կը թաղէին՝ որ ամեննն ընականն է:

3 Անուանի Հեծեւագունդ մը ունէին Պարսիկք, որուն մեկը Մատեան կամ Մատենիկ գունդ կ'ըսէնք: Ասոնք տասը հազար կարիճ ու ընտիր երիտասարդներ էին, որ պատերազմի ատեն թագաւորին կենացը պահպանութիւն կ'ընէին: Աս գնդէն մէկը թէ որ յանկարծ իյնար, մէկէն ետեւն ուրիշ մը տեղը կը յաջորդէր, որ պէս զի միշտ գունդը ամբողջ մնայ իբրև անմահ. և աս է պատճառը որ ուրիշ ազգերն ալ ասոր Անմահ գունդ կ'ըսեն:

1 Ո՞ր մարդիկը աւելի պատուաւոր էին Պարսից մէջ:

2 Մեռելներն ի՞նչ կ'ընէին:

3 Ի՞նչ անուանի գունդ ունէին:

ՊԱՏՄՈՒԹԻՒՆ,

Պ Ա Ր Թ Ե Ի Ա Յ

Արշակ Ա Պարթև. — Արշակ Բ. — Արշական. —
Արշակ. — Արշակի. — Տարաս. — Արթուշ, Կ.
րեն, Սարեն, Կալ. — Պահլավ. — Շեննի և Ա.
րան. — Հրահա. — Խապար. — Պարեն Կալ.
գեն. — Մանեճ զարշար. — Սթար Բագրատանի.
— Պերու Ա Կալգեն. — Արթուշ. — Արթուշի
Սասանեան :

1 **Մ**եծին Աղեքսանդրի՝ մահուընէն ետքը
(324) անոր զորավարները իշխեցին Պարսկաս-
տանի վրայ: Անոնցմէ մէկը Սելեւկոս Նիկանոր՝
Ասորոց, (Թագաւորութիւնը հաստատեց, ու

1 Աղեքսանդրի մահուընէն ետքը ո՛վ տիրեց
Պարսկաստանի,

Պարսկաստանը Ասորւոց երկրին հետ միացուց (312): Անախորոս Թէոսի ասեանը Պարթեւաց * իշխանը Արշակ ապստամբեցաւ Սեւեւկացւոցմէ, անոնց Ադաթակղ կուսակալը բռնեց սպաննեց, և ինքը գնաց Քուշաստան Բա՛հլ քաղաքը՝ Պարթեւաց, Պարսից, Մարաց վրայ Թադաւորեց, ու Արշակունեաց Թադաւորութիւնը հաստատեց (246):

1 Արշակ օրէ օր թշնամեացը վրայ նոր նոր

1 Արշակ ինչպէս սկսաւ իր Թադաւորութիւնը:

* Պարթեւաց ազգին ծագմանը վրայ այլ և այլ խորժիտներ իմեցան. շարեւր, ինչպէս նաև Խորենացիներ, ի՛նչե՛ն թէ Արտահանա Քեփուրա ինքը զառնեցին անբաժ են: Արթիպացիք, անոնցմէ առնելով ուրիշներն ալ՝ ի՛նչե՛ն թէ Սեւեւր երբոր Պարսկաստանը նստածեց, բաննըհինգ հաւաք Սիւնեացի գեղեղի զաւտ քաղաք հան բնակչոց, և անոն անանը Պարսիկները Պարթեւ Կրիւն, որ օքարախան իմ իմ պանդուխտ ըսել է. առնոյմէ էր Արշակ:

Պարթեւաց ա Սասանեանց վրայ հիմնադրուան օքարադրի պարսկաբնեց խիստ յիւ պեղելու-նիւն ին Կրիւն, որո՛ծնին ալ շար անստոյգ է: Բայց որովհետև Տեր ալ Կային պարսկաբնեց ազգի հառնուալու համար շար հարկուոր է Տեղի գիտնալ գեղն ան Բագասորաց գործութե՛ր որ անկողակե- Տեղի հեք վերաբերու-նիւն աննոցեր են, ուստի թէ Պարթեւաց և թէ Սասանեանց Բագասորներուն մէջնե՛ն շունտ միջն, և իմ որոնց վրայ որ արքային պարսկաբնեանց մէջ յիշատակի արժանի բան ճշ ի՛նչ՝ հառ ին Կրիւն:

յաղթուած իւններ ընելով, ինքզինքը և իր ազգը այնչափ փառաւորեց որ ինչուան անոր անունս, վը բոլոր տիրած ազգերն ալ Պարսէ- ըսուեցան, ինչպէս Պարսիկք և Մարք, որոնց մէջ մտան ետքը նաև Հայերը: Անտիրոքոս Թէոսի որդին Սելէւկոս Կալլինիկոս՝ շատ զօրքով վրան եկաւ որ զինքը նուաճէ, տիրած երկիրները ձեռքէն առնէ. գէմն ելաւ Արշակ, զօրքը ջարդեց, Բաբելոնի տիրեց, զինքն ալ բռնեց. բայց վեհանձնուած եամբ իրեն բան մը չըբաւ, նորէն իր աթոռը դարձուց Անտիրոք:

1 Ան միջոցին Եգիպտոսի Հեղիուպոլիս քաղաքին մեջ երեցեր էր Փիւնիկ ըսուած հրաշալի թռչունը, որ մէկալ թռչունները անոր գեղեցկութեանը վրայ զարմանալով չորս կողմը առած անդադար ձուռողելով կը թռչտին եղեր: Քուրմերը մեկնութիւն կուտան թէ անիկայ կը նշանակէ Արշակայ թագաւորութիւնը, Արշակունեաց ծագումը, ու ամենուն վրայ տիրապետելը:

2 Արշակ ստակ մը կոխել տուաւ, մէկ երեսը իր գէմքը փորագրած, մէկալ երեսն ալ ամբողջ ինքը աթոռ նստած՝ և ձեռքը երկընցուցած որ աստուածուհւոյ մը ձեռքէ արմաւենիի ճիւղ մը առնէ, չորս կողմն ալ փորուած էր յունարէն:

1 Արշակայ աշխարհակալութեան ատենները ինչ գիտուած կը պատմուի:

2 Ինչ ստակ կոխեց Արշակ:

Արտայից արտայի Արշակայ, Բարեբարի, Էրեւելայ, յանաթիւ
 շի. յամենան Գորիէի (որ Մակեդոնացւոց ամիս
 մին էր): Իրմէ ետքն ալ Արշակունի թագաւո-
 րաց շատը ան ստակը գործածեցին, որ ինչուան
 հիմա կը գտնուի թանգարաններու մէջ: Իսկ
 գրուածքին յունարէն ըլլալուն պատճառն ան
 է որ ան ասեաները յունարէնը շատ ծաղկած
 ըլլալով՝ ամէն արքունեաց լեզու գարձեր էր:

1 Մեծն Անտիոքոս Հայոց Արտաւազ իշխանը
 հնազանդեցընելէն ետքը, զօրքը Արշակայ վրայ
 գարձուց, ու հինգ տարի անօգուտ տեղը պա-
 տերազմելէն ետեւ, ստիպուեցաւ Վրկանի աշ-
 խարհը ու բոլոր Պարթեւաստանը տալով հետը
 հաշտութիւն ընել ու ետ գառնալ (210): Քա-
 ջութեամբ երեսունըմէկ տարի թագաւորեց
 Արշակ ու իրեն յաջորդ թողուց Արտաշէս որ-
 գին (215), որ ինքն ալ քսանըվեց տարի թա-
 գաւորեց և տեղը նստաւ որդին Արշակ Բ, որ
 նաև Միհրդատ Ա կ'ըսուի (189):

2 Աս Արշակը մեծամեծ քաջութեանցն ու աշ-
 խարհակալութեանցը համար Մեծ ըսուեցաւ,
 և երկրի ու ծովու թագաւոր. տէրութեան
 սահմանը Սփրաս գետէն ինչուան Ինգոս գետը
 տարածեց, և ինքզինքը աստուած անուանեց,
 ինչպէս որ յայտնի է գրամներուն վրայ գրուած

1 Ինչպէս մեռաւ Արշակ, և իրեն ո՞վ յաջորդեց:
 2 Արշակ Բ ինչո՞ւ Մեծ ըսուեցաւ, և ի՞նչ քա-
 ջութիւններ ըրաւ:

Բէ՛ս բառէն որ աստուած ըսէ է: Ասորոց թա-
գաւորը Դեմեար Նիկաոսը շատ զօրքով Բարե-
լոնի վրայ եկաւ. դէմն ելաւ Արշակ, զօրքը կոս-
րեց, զինքը գերի բռնեց, շղթայակապ Պարթե-
ւաստան բերաւ, ու ետքը Հռոմոսոնէ աղջիկը
հետը կարգեց: Նիկաոսին եղբայրը Անտիոքոս
Սիդիացին երբսր ըսեց թէ Արշակ Ասորիքը թո-
ղեր՝ Պարթեւաստան գնացեր է, շատ զօրքով
եկաւ որ նորէն երկրին աիրէ. հասաւ Արշակ,
զօրքը ջարդեց, զինքն ալ սպաներազմի մէջ սպան-
նեց:

1 Թագաւորութեանը քառասներորդ տարին
անհամար զօրքով մտաւ Արշակ Հայաստան,
փախուց Արտաւազդը, թագաւոր դրաւ Հայոց
վրայ իր Վաղարշակ եղբայրը, ու ինքը դարձաւ
Պարթեւաստան: Անանկ փառաւոր յաղթու-
թիւններով յիսուհուիրեք տարի թագաւորեց
Արշակ, և իրեն յաջորդեց որդին Արշական (136):

2 Ասոր թագաւորութեանը քսանըջօրրորդ
տարին՝ մեր Արտաշէս Ա թագաւորը նախագա-
հութիւնը Պարսից ձեռքէն առաւ, վասն զի ին-
չուան ան տակնը Պարսից թագաւորները առա-
ջին կը սեպուէին, իսկ մերինները երկրորդ: Ե-
րեսուն տարի թագաւորեց Արշական (96):

1 Հայաստանի ինչպէ՛ս տիրեց:

2 Արշականայ տակն ինչ ըրաւ մեր Արտաշէս Ա
թագաւորը:

1 Արշէզ Արշականայ թուր էրբոր թագաւորեց (64), մեր Տիգրան թագաւորին որդին Տիրան հօրմէն տպտամբեցաւ, գնաց Պարսկաստան իրմէ օգնութիւն ուղեց. Արշէզ նախագահութիւնը ձեռք ձգելու մտքով Տիրանին հետ մէկտեղ եկաւ Այրարատայ նահանգը, Արտաշատ քաղաքը պաշարեց. բայց չկարենալով առնել՝ ետ դարձաւ: Երբոր մեր Տիգրան թագաւորը տեսաւ որ մինակ պիտի չկարենայ Հռովմայեցւոց դէմ դնել, նախագահութիւնը տալով Արշէզին հետ ուղեց հաշտուիլ: Ուրախութեամբ յանձն առաւ Արշէզ, Տիգրանին աղջիկը իր Բակուր որդւոյն կին առաւ, և շատ զօրքով զինքը Հայաստան խրկեց, որ մեր Բարզափրան քաջ զօրապետին հետ մեծամեծ քաջութիւններ ըրին, ու շատ տեղերու տիրեցին: Երեսունուերկու տարի թագաւորեց Արշէզ, և իրեն յաջորդեց որդին Արշաւիր, որ և Հրահատ կամ Փրասա կ'ըսուի (32):

2 Արշաւիր՝ Տիգրանայ եղբօրորդւոյն Արշամին զօրք խրկեց օգնութեան, ետքն ալ երբոր անկիայ յաղթուած փախաւ Պարսկաստան՝ սիրով ընդունեցաւ զինքը, և նոր զօրք ժողվելով՝ մէկտեղ գնացին տպտամբ Մարքը նուաճեցին, որ իրենց դէմ Հռովմայեցւոց կ'օգնէին, ետքը

1 Արշէզ ինչ արշաւանք ըրաւ դէպ'ի Հայաստան:

2 Արշաւիր ինչպէս վարուեցաւ մեր Արշամ թագաւորին հետ:

Հռովմայեցւոց վրայ յարձըկեցաւ Արշամ, ա-
նոնց ձեռքէն Ստորին Հայաստանը առաւ, Ար-
շաւիրն ալ Վէրին Հայաստանը Մարաց ձեռքէն
առաւ, ու հոն իր տեղը Արաաշիաս իշխանը
փոխարքայ դրաւ:

1 Բայց Արշաւիր երբոր Մարաստանէն ու
Վէրին Հայաստանէն Հռովմայեցիքը վաճնտեց՝
սկսաւ Պարսից հետ խստութեամբ վարուիլ:
նախարարները ձանձրացան, զինքը ձգեցին, ու
տեղը Տարգաս անունով մեկը դրին: Վէրին
Հայաստանէն և ուրիշ տեղերէն զօրք ժողվեց
Արշաւիր, վրան պատերազմի ելաւ: Երկար ա-
տեն քչեց պատերազմը, բայց երկու կողմն ալ
անպարտելի մնացին: Ան տանը երկուքն ալ
Օգոստոս Հոկտաւիանոս կայսեր գիմեցին և օգ-
նութիւն խնդրեցին, բայց անիկայ մեկուն ալ
չօգնեց, թողուց որ մեկզմեկ ջարդելով երկուքն
ալ տկարանան:

2 Վերջապէս զօրացաւ Արշաւիր, հալածեց
Տարգասը, և երբոր Հոկտաւիանոս Ասորիք ե-
կաւ՝ անոր դեսպան խրկեց, որ սիրով ընդունե-
ցաւ դեսպանները: Երբոր Տարգաս Հոկտաւիա-
նոսի ապաւինեցաւ, չօգնեց անոր, առաւ ձեռ-
քէն Արշաւրի որդին՝ որ անիկայ յափշտակեր
էր, ու Հռովմ պատանդ խաւրեց: Արշաւիր եր-

-
- 1 Տարգասայ հետ ինչ պատերազմ ունեցաւ:
2 Հոկտաւիանոս ինչուան ետքը չխառնուեցաւ
Արշաւրի ու Տարգասայ կռիւններուն մէջ:

բոր լսեց՝ նորէն գեսպան խրկեց Հոկտաւիանոսին, ազաչելով որ Տարգասը իր ձեռքը մտանէ, ու իր որդին ետ դարձընէ: Բայց Հոկտաւիանոս երկուքն ալ գոհ ընել ուղեւով՝ Տարգասը ազատ թողուց, Արշաւրին ալ որդին ուրիշ Պարսից հետ խրկեց, ուղեւով ինքն ալ որչափ որ անցած պատերազմներու մէջ Պարսիկք Հռովմայեցւոց մէ գրօշակ կամ գերի բռներ են՝ ետ դարձընէ, և Արշաւիր կամքը կատարեց:

1 Երբոր Հայերը Հռովմայեցւոց խրկած Երուազը չուղեւով՝ Տիգրան Կրտսերը իրենց թագաւորդին, ու Հռովմայեցւոց հետ սկսան պատերազմիլ. Արշաւիր ալ ամենայն կերպով անոնց օգնեց, ու Հռովմայեցւոց բարեկամութենէն ետ կեցաւ: Բայց երբոր լսեց թէ Օգոստոս կայսրը Գայիոսը անհամար զօրքով վրան կը խրկէ, գեսպան խրկեց Հռովմ ինքզինքը արդարացուց, ու խնդրեց որ նորէն բարեկամութեան գաշինք գնեն. յանձն տաւ Օգոստոս, բայց ուղեց որ Հայաստանը թողու Արշաւիր:

2 Բառասունըվեց տարի թագաւորելէն ետքը երբոր մեռաւ Արշաւիր (14), իրեք մանչ զաւակ թողուց, Արտաշէս, Կարէն, Սուրէն, և Կոյմ անունով աղջիկ մը: Ասոնց մէջ սաստիկ խռովութիւն ընկաւ, վասն զի Արտաշէս կ'ուղէր որ

1 Արշաւիր ինչ աւթով աւրուեցաւ ու նորէն հաշտուեցաւ Հռովմայեցւոց հետ:

2 Արշաւրին օվ յաջորդեց:

ինքը որդւոց որդի ժառանգէ, մէկաւ եղբայր. ները չէին ուզեր: Պարսից նախարարները ա. սոնցմէ մէկն ալ չուզեցին, ու գեսպան խրկեցին Հոովմ և խնդրեցին որ Արշաւրին չորս հարձոր. գւոցը մէկը որ Հոովմ պատանդ էին, իրենց վրայ թագաւորեցընեն: Կայսրն ալ Վոնոնը թա. գաւորեցուց ու Պարսկաստան խրկեց, բայց մէ. կալ արքայորդէքը զինքը իբրև խորթ վաճնտե. ցին, և թագաւորուած իւնը իրարու ձեռքէն յա. փըշտակելով՝ երկիրը տակնուվրայ կ'ընէին:

1 Մեր Աբգար թագաւորը շատ զօրքով վրա. նին դնաց, զանոնք հաշտեցուց, Արտաշէսը թա. գաւորուածեան մէջ հաստատեց, և մէջերնին կարգ գրաւ որ Արտաշէս որդւոց որդի թագա. ւորէ, և իր եղբայրները՝ որ իրենց Բաճլ քաղա. քին անուանովը Պահլաւք կ'ըսուէին. Պարսից նախարարներուն մէջ ամենէն պատուաւորներն ըլլան իբրև թագաւորազունք, և երբոր Արտա. շէսի ցեղը լմըննայ՝ անոնցմէ մէկը նստի թագա. ւոր (25): Ասոնցմէ իրեք անուանի Պահլաւունի ցեղ ելաւ, որ կ'ըսուէին Կարենի Պահլաւ, Սու. րենի Պահլաւ և Ասպահապետի Պահլաւ՝ Կոչմին էրկանը իշխանութեան անուանէն: Մեր սուրբ Գրիգոր Լուսաւորիչն ալ Սուրենեան Պահլաւի ցեղէն էր:

---

1 Արշաւրի յաջորդացը կռիւն ինչպէս գագրե. ցաւ:

1 Երբոր Չենսն մեռաւ, որ Հսովմայեցիք Վերին Հայոց վրայ Թագաւոր գրեր էին, Արտաշէս ուզեց նորէն իր Արշէզ որդին անոնց վրայ Թագաւորեցընել, որ առաջ մէյմը Հայերը զինքը վաճառեց էին. երբոր նորէն չուզեցին՝ մեծ որդին Արշակը Թագաւորեցուց: Տեսնելով Թէ կայսրը ձայն չհաներ՝ սկսաւ տէրու-Թիւնն ալ ընդարձակել, ու Կասպադիովկիան առաւ (35):

2 Բայց երբոր իրեննեքուն ալ սկսաւ նեղու-Թիւն առաւ, Շեննակ և Արդոն ներքինիները քանի մը նախարարներու հետ միաբանելով, ծածուկ գետսպան խրկեցին Տիրեր կայսեր՝ խնդրելով որ իրենց վրայ Արշաւրին Հրահատ հարձորդին որ Հսովմ պատանդ էր՝ Թագաւոր գնէ. Անիկայ երբոր գոյ՝ մենք Արտաշէսը կը հալածենք կ'ըսէին:

3 Տիրեր աս բանիս վրայ ուրախացած՝ մէկէն Թագաւոր կը գնէ Հրահատը ու Պարսկաստան կը խրկէ, պատուիրելով որ ինչուան հոն չհասնի՝ մարգու բան չըսէ: Ինչպէս կ'ըլլայ՝ Արտաշէս գաւաճանու-Թիւնը կ'իմանայ, Արդոնը կերակրի կը հրաւիրէ, ու Թոյն կը խոցընէ զինքը կը մեռցընէ. Շեննակն ալ անանկ կը բռնէ՝ որ բան մը չկրնար իրեն ընել:

1 Արտաշէս ո՞վ ուզեց Վերին Հայոց վրայ Թագաւորեցընել:

2 Արտաշէսին գէ՞մ ի՞նչ գաւաճանու-Թիւն եղաւ:

3 Տիրեր կայսրը կրցա՞ւ Հրահատը Թագաւորեցընել:

1 Հրահատ Ասորեստան հասած ատենը կը հիւանդանայ կը Ֆեռնի, Տիբեր տեղը անոր Տարադատ աղգականը կը խաւրէ, և որպէս զի կարենայ գիւրաւ թագաւորել, Վրաց Փարսման թագաւորին, Միհրդատ քաջ եղբօրն ալ գրեց որ զօրքով Վերին Հայոց վրայ երթան ու զանոնք նեղեն, որպէս զի Արտաշէս հոն իր որդւոյն օգնուած թեան երթալու ատենը՝ Տարադատ գիւրաւ կարենայ Պարսկաստան մտնել թագաւորել:

2 Միհրդատ իր եղբօրմէն օգնութիւն առած, նախ Արշակայ ծառաները կաշառելով զանիկայ սպաննել տուաւ, ետքն ալ դնաց Արտաշատ քաղաքը առաւ ու հոն թագաւորեց: Արտաշէս երբ որ որդւոյն մահը ու Միհրդատայ թագաւորելը լսեց՝ սաստիկ բարկացաւ, շուտ մը շատ զօրք ժողվեց, Արշէզ պզտիկ որդւոյն տուաւ որ երթայ եղբօրը մահուան վրէժը Միհրդատէն առնու: Բայց Միհրդատ մէկէն եղբօրը Փարսմանին գրեց, անիկայ ալ Ալանքն ու Սարմատացիքը հետը առած անոր օգնութեան եկաւ, իսկ Հայոց կէսը Պարսից կողմը անցան՝ կէսն ալ Վրաց:

3 Հոն Փարսման և Միհրդատ ճակատեցան Արշէզի դէմ, ու շատ մարդ ջարդեցին զօրքէն: Փարսման անձամբ յարձակեցաւ Արշէզին վրայ, զարկաւ թուրը, սաղաւարտը ծակեց վիրաւո-

1 Հրահատայ տեղը ո՞վ ընտրուեցաւ:

2 Միհրդատ ինչպէս սպաննեց Արշակը:

3 Արշէզ ինչպէս վիրաւորուեցաւ:

րեց, ուզեց մէյմըն ալ իջեցընել, չկրցաւ, փա-
խաւ ձին, և Արշէզին թիկնապահները վազեցին
վայ հասան. բայց Պարսից զօրաց մէջ ձայն ել-
լելով թէ արքայորդին Արշէզ մեռաւ, ամէնքը
չփոթեցան փախան. և Փարսման զօրանալով՝ նո-
րէն Հայոց վրայ Միհրդատ եղբայրը թագաւոր
գրաւ (36):

1 Յաջորդ տարին նորէն զօրք ժողվեց Արտա-
շէս, եկաւ որ Վերին Հայքը նսւածէ. բայց Մի-
հրդատ Հայոց ու Վրաց օգնութեամբը զինքը
փախուց: Երբոր նորէն կը պատրաստուէր Ար-
տաշէս պատերազմի, գուժկան հասաւ իրեն թէ
Վիտեղիոս Հռովմայեցին մեծ պատրաստու-
թեամբ վրագ կուգայ, միտքը փոխեց. բայց
Շեննակ առաջուց Վիտեղիոսէն խրատուելով՝
սկսաւ Պարսից նախարարները Արտաշէսին գէմ
դրգռել, ինչուան որ թագաւորը մինակ անօգ-
նական մնալով թողուց Վրկանայ կողմերը փա-
խաւ:

2 Երբոր լսեց Վիտեղիոս, Տարագաար հեան
առած շատ զօրքով եկաւ զինքը Պարսկաստան
թագաւորեցուց: Շեննակին հեա մէկտեղ շատ
նախարարներ Տարագաարին առջին ելան՝ առին
զինքը Տիսբոն տարին, ու հոն մեծ հանգիստով
թագաւորեցուցին:

1 Արտաշէս ինչպէս փախաւ:

2 Տարագաար ինչպէս թագաւորեց:

1 Բայց քիչ ատենէն նախարարաց մեծ մասը հեռը աւրուեցան, նորէն Արտաշէսը կանչեցին. ան ալ յանկարծակի Սկիւթացւոց օգնութեամբ բը եկաւ. Տարադաս Ասորւոց երկիրը Հասկմայեցւոց քովը փախաւ, և Արտաշէս եկաւ նորէն աթոռը նստաւ:

2 Երկրորդ տարին լսելով որ Կալիգուլահայտը նստեր է, հեռը հաշտութիւն ըրաւ ու շատ ընծաներով մէկաեղ Պարեհ որդին ալ Հասկմ պատանդ խաւրեց: Բայց քանի մը տարիէն ետքը Խուտարդ անունով մէկը՝ որ իր եղբայրը կը կարծուի, զինքը սպաննեց ու տեղը անցաւ (45):

3 Խուտարդին յաջորդեց Արտաշէսի որդին Պարեհ Վոզրդէս (51), որ շատ զօրքով Վերին Հայոց վրայ յարձըկեցաւ, Հրամիզդ Թագաւորին հետ հալածեց անկէ Վրացիքը, շատ քաղաքներու տիրեց, և Արտաշատայ մէջ Տիրիթ եղբայրը Թագաւորեցուց, և Արշակունի ըլլալուն համար՝ սիրով ընդունեցան զինքը Հայք:

4 Երբոր եղբորմէն լսեց Պարեհ թէ Հասկմայեցիք Հայոց վրայ Տիրան անունով մէկը Թագաւոր գրեր են, կը սպասէր որ Վրկանաց հետ սպառնալով լմընցընէ որ անոնց վրայ ալ

1 Արտաշէս երկրորդ անգամ ինչպէս Թագաւորեց:

2 Ինչպէս մեռաւ:

3 Խուտարդին ո՞վ յաջորդեց:

4 Մանե՞՞ յարշաւանքը ինչպէս եղաւ:

երթայ. մէյմըն ալ գուժկան եկաւ թէ Տիգրան
 եւեր Պարսից երկիրները կ'աւրըջարէ, բար-
 կացաւ Դարեհ, մէկէն զօրք ժողովեց. Մանէճ՝
 զօրավարին տուաւ որ երթայ Վերին Հայոց
 վրայ, Տիգրանը հալածէ, ու նորէն իր եղբայրը
 Տիրիթը թագաւորեցընէ, խօսք տալով որ ինքն
 ալ Վրկանաց սպառնալով լմընցընելուն պէս
 օգնութեան հասնի:

Մանէճ, Պարսից և Ասորեստանեայց զօրքովը
 յանկարծ Ասպարան քաղաքին վրայ հասնելով,
 Տիգրանը մէջը սաշարեց և առնելու կը ջանար.
 ան միջոցին Դարեհ ալ Միջագետք հասնելով,
 Հռովմայեցւոց զօրավարը Կորբուզոն՝ անոր
 մարդ խրկեց թէ Ինչո՞ւ համար Հռովմայեցւոց
 հետ ըրած բարեկամութիւնդ աւրեցիր. առած
 քաղաքներդ ետ տուր կ'ըսէր, ապա թէ ոչ՝
 մենք ալ քու սահմանդ կը մանենք: Դարեհ ու-
 ղելով կայսեր ձեռքովը բանը լմընցընել, Ներո-
 նին գեսպան խրկեց, ու Մանէճին հրաման
 տուաւ որ առած քաղաքները թողու՝ ետ քա-
 շուի:

Ի Դեսպաններն Հռովմ չհասած, Ներոն կայս-
 րը Բետոս Կենսեննիսս անուանի մարդը Տիգ-
 րանին օչնութիւն խրկէր էր: Դեսպաններն ալ
 երբոր հասան, չհաւանեցաւ անոնց Ներոն, ու
 Բետոսին գրեց որ շուտ սպառնալով Պարսիկ-

1 Ներոն կայսրը ինչ սպառնալով ունեցաւ Դա-
 րեհի հետ:

ները Հայաստանէն հալածէ: Բեռնոս սկսաւ մեծամեծ սպառնալիքներով զօրքը առաջ քշել: Բայց անդիէն Դարեհ Պարսից ու Հայոց զօրքովը հասաւ, զարնուեցաւ, մեծ ջարդ տուաւ Հրուովմայեցւոց, բոլոր արիւած տեղերնին ձեռքերնէն առաւ, ու զամէնքը ցրուեց փախուց. Բեռնոս ալ վախէն ամօթէն դնաց անառիկ անդ մը քաշուեցաւ, ու Կորբուզոնին դրեց որ բանջ գէշ է՝ շուա իրեն օգնութեան հասնի (66):

1 Եկաւ Կորբուզան, տեսաւ որ բանութեամբ Պարթեւաց յաղթելը գժուար է, ուղեց խաղաղութեամբ լմննցընել. Դարեհը յորդորեց որ թշնամութիւնը թողու, կայսեր խրիէ եղբայրը որ զինքը թագաւորեցընէ: Համազուեցաւ Դարեհ, Կորբուզոնին խօսքը կատարեց, և Ներոն Տիրիթը Վերին Հայոց թագաւոր պսակեց:

2 Երբոր Երուանդ Սանաարկոյ որդիքը մեացընել տուաւ, Սմբատ Բագրատունին անոր Արտաշէս պզտիկ որդին ազատելով Պարսկաստան փախուց՝ Դարեհին քովը: Դարեհ առաջուց Սմբատայ անունն ու քաջութիւնները լսած ըլլալով՝ շատ պատուով զինքը ընդունեցաւ ու իրեն զօրավար ըրաւ, Արտաշէս արքայորդին ալ իր որդւոցը հետ դրաւ (69): Եւ թէպէտ շատ

1 Դարեհ ինչպէս հաշտուեցաւ Հրովմայեցւոց հետ:

2 Դարեհ մեր Երուանդ թագաւորին ատենը Հայոց հետ ինչ գործ ունեցաւ:

ջանաց Երուանդ մեծամեծ ընծաներով Գարե-
հին միտքը գարձընել որ Արտաշէսը իր ձեռքը
սայ, յանձն չառաւ Գարեհ:

1 Սմբատ Գարեհին պատերազմներուն մէջ
չատ քաջութիւններ ընելով և անուշ բնաւո-
րութեամբը թէ անոր և թէ բոլոր Պարսից նա-
խարարներուն սիրելի եղեր էր: Ասոնք գիտնա-
լով որ Սմբատ կը փափաքի Արտաշէսը թագա-
ւորեցընել, օր մը Գարեհին առջևը անոր քա-
ջութիւններն ու հաւատարմութիւնը գովելով
ըսին թէ Պէտք է որ փոխարէն մը ընես անոր:
Հարցուց Գարեհ թէ Արդեօք ինչ կրնամ ընել
որ անոր հաճոյական ըլլայ, անոնք ալ ըսին թէ
կը բաղձայ ինքը որ քու ազգականդ Սանատըր-
կոյ որդին Արտաշէսը՝ Հայոց թագաւոր դնես:
Հաւանեցաւ Գարեհ, ու մէկէն Սմբատը կան-
չեց, զօրք տուաւ որ երթայ Երուանդը ձգէ,
Արտաշէսը սեղը թագաւորեցընէ (88):

2 Քառասուն տարի քաջութեամբ թագաւո-
րելէն ետքը մեռաւ Գարեհ Վոզոզէս (91):

3 Ասոր յաջորդներուն մէջ երրորդը Պերոզ Ա
Վոզոզէս (129), երրոր լսեց թէ Անտոնինոս
Պիոս կայսրը Հայոց Տիրան թագաւորին թագ-
խրկեր է՝ շատ դժուարը եկաւ, ու սկսաւ պա-
տերազմի պատրաստութիւն անենել որ երթայ
Տիրանը թագաւորութենէն ձգէ, բայց կայսրէն
սպառնալիք գալով՝ միտքը փոխեց (140):

1 Սմբատ Բագրատունիին ինչպէս օգնեց:

2 Գարեհ քանի՞ տարի թագաւորեց:

3 Պերոզ Վոզոզէսին վրայ ինչ կը պատմուի:

1 Երբոր Մարկոս Աւրելիոս կայսր նստաւ Պերոզ շատ զօրքով Ասորւոց երկիրը գնաց, անկէ Հռովմայեցիքը վանեց ու շատ յաղթու թիւններ ըրաւ, ետքը Հայոց հետ միանալով Կեսարիոյ վրայ դիմելու կը սպառնար (161):

2 Վախցաւ Կապագովկիոյ իշխանը Սեւերիանոս. պատգամ հարցուց, և Կրեսոսին պէս պատգամախօսէն խարուած՝ սիրտ ըրաւ, պատերազմի ելաւ: Վրան Խոսրով զօրավարը խրկեց Պերոզ, որ Պարսից ու Հայոց զօրքովը գնաց, թրէ անցուց Հռովմայեցւոց լեզէոնները, և Սեւերիանոսն ալ նետով զարկաւ սպաննեց: Իսկ Վոզոգէս Տիսրոն գարձաւ, ու ըրած յաղթու թեանցը համար Պէրոզ այսինքն Յաղթող Ըսուեցաւ, և երեսունըչորս տարի թագաւորեւ լէն ետքը մեռաւ (162):

3 Պերոզին թողը Արտաւան (212), Միջագետք գնաց, Անտոնիոս Կարակալա կայսեր հետ պատերազմեցաւ, և անոր զօրացը մեծ Զարգ տալով զինքն ալ փախուց (217): Աս յաղթու թեանը վրայ շատ ուրախացաւ Արտաւան, կըրկին թագով պսակուեցաւ, և ամբարտաւանու թեամբ՝ Բոլոր աշխարհիս սլախի օիրեմ կ'ըսէր:

1 Մարկոս Աւրելիոս կայսեր ատենը ինչ արշաւանք ըրաւ Պերոզ:

2 Կապագովկիոյ մէջ ինչ յաղթու թիւն ըրաւ իր զօրավարը:

3 Արտաւան ինչպէս ըրաւ թագաւորութիւնը:

սասեղադրութեան ալ շատ հմուտ ըլլալով՝ անդադար մոլորակաց ընթացքը կը դիտէր, հըմայութիւններ կ'ընէր, և թագաւորութեանը մեծնալը կը գուշակէր: Բայց հակառակը եղաւ. վասն զի խրոխտ ու ամբարտաւան կերպին համար նախարարները հետը աղէկ չէին, մանաւանդ Արտաշիր Սասանեան Պարսիկ նախարարը, որ առթի կը սպասէր որ ապստամբի ու ինքը անոր տեղը թագաւորէ:

1 Օր մը պալատին մէջ տիկնոջը հետ նստած տակեր սկսաւ թագաւորը աստղերը դիտելով հմայութիւն ընել, ու դարձաւ անոր՝ Թէ որ այսօր մէկը իր տիրոջը գէմ ապստամբելու ըլլայ՝ բանը կը յաջողի, անոր համար էս ալ թագաւորութեանս վրայ շատ կը վսիմամ, ըսաւ (225): Թագաւորին ան խօսքերը թագուհւոյն Արտաքուխտ նախաջար հոն գտնուելով լսելուն պէս՝ մէկէն կ'երթայ Արտաշիրին կ'իմացընէ, իր ազգականն ալ է եղեր. կը յորդորէ զինքն որ շուտով ապստամբութեան խորհուրդը կատարէ: Կ'ուրախանայ Արտաշիր, և երգմամբ կը խօստանայ որ զինքը Պարսից թագուհի ընէ, կ'երթայ Պարսից և Ասորեստանեայց նախարարներուն սիրտը կը վաստակի, և անոնց հաւանութեամբը Արտաւանին երկու պատգամաւոր կը խրկէ որ ինքիրմէ հրաժարի թագաւորութե-

1 Արտաշիր Սասանեան ինչ կերպով գլուխ վերուց Արտաւանայ գէմ:

նէն. Վասն զի, կ'ըսէր, ասկէ վերջը չեն ուզեր Պարսիկք իրենց վրայ Պարթեւ թագաւոր՝ հապա Պարսիկ կ'ուզեն:

1 Թագաւորը բարկանալով պատգամաւորները առջևէն կը վաճնտէ, և ստուգելով թէ իրաւցընէ Արտաշիր ուրիշ նախարարներուն հետ միաբանած՝ թագաւորութիւնը ձեռքէն առնելու ետևէ է, մէկէն զօրք կը ժողվէ, անոր վրայ կ'երթայ. Արտաշիր ալ նախարարներուն հետ զօրք կը ժողվէ դէմը կ'ելլէ ու տարի մը ամբողջ կը պատերազմին: Առջի պատերազմներէն երկու կողմն ալ անպարտելի ելան, բայց ետքը երբոր Արտաւանայ քովը մնացած քանի մը նախարարներն ալ Արտաշիրն կողմը անցան, տկարացան Արտաւան, և դէմ չկարենալով դնել ձգեց փախաւ: Գնաց նորէն զօրք ժողվեց եկաւ, ու երբոր երկու կողմն ալ ճակատած պատրաստ կեցեր էին, յանկարծ Արտաշիր եկաւ մէջ տեղը կեցաւ, ու սկսաւ Արտաւանին կանչել: Ինչո՞համար փուճ տեղը զօրքդ կը ջարդես, միտքդ բեր մէյմը թէ պաշտախոջ մէջ թագաւորութեանդ կործանմանը համար կնկանդ ի՞նչ ըսիր: Զարմացաւ Արտաւան, ի՞նչ դառն է եղեր կինը ըսաւ, և առանց դիմնալու թէ նաժիշտն էր իմացընողը՝ հրամայեց որ մէկէն թագուհին ըսպաննեն: Եւ անանկ դառնացեալ հողւով յու-

1 Արտաւանայ և Արտաշիրի պատերազմներն ի՞նչ պէս եղան:

սահտտաբար յարձըկեցաւ Արտաշէին վրայ, զարկաւ նիզակը որ զինքը սպաննէ, փախաւ ձեռքէն Արտաշէր, և շուտ մը ետ դարձաւ, վերան վազեց ու զարկաւ զինքը սպաննեց (Թագաւորութեանը հնգեասաներորդ տարին) :

1 Ան ատենը միաբանեցան նախարարները ու Արտաշէր Սասանայ որդին Պարսից Թագաւոր դրին: Եւ աս կերպով Պարթեւազանց Արշակունեաց Թագաւորութիւնը 475 տարի քշելէն ետքը վերջացաւ, ու տեղը Պարսից երկրորդ ինքնակալութիւնը՝ այսինքն Սասանեանց ցեղին Թագաւորութիւնը սկսաւ (226) : Սորուն վրայ Միջին գարու պատմութեան մէջ կը խօսինք :

Ինչպէս Թագաւորեց Արտաշէր :

Պ Ա Տ Մ Ո Ւ Թ Ի Ի Ն

Կ Ա Ր Ք Ե Դ Ո Ն Ա Ց Ի Ո Ց

Գ Լ Ո Ւ Խ Ա .

Դիպէ . — Բիրսա . — Կարգեգոն . — Կարգեգոնացոց
կառավարութեան կերպ . — Վաճառականութեան . —
Ծովային զորութեան . — Առաջին դաշնագրութեան
Հասկնայեցոց հեփ . — Դաշնագրութեան Քեդրսեփ
հեփ . — Կարգած Կարգեգոնացոց 'ի Սիիլիա . —
Յաշնութեան Աննիքաշայ 'ի Սիիլիա . — Ինչպիսի
Դիտնեփոփ դաշնագրութեանը :

1 Կարքեգոնի հիմնադիրը կը սեպուի Եղիսս
Տիւրացի թագուհին , որ Դիգէ ալ կ'ըսուի : Ա-
սիկայ Տիւրոսի Պիգմալիոն թագաւորին քոյրն
էր . Պիգմալիոն արծաթասէր ու անգուժ իշխա-
նը . Դիգէի Ակերրաս անուանով էրկանը հարըս-
տու թիւնը ձեռք ձգելու համար զանիկայ սպան-

1 Կարքեգոնի հիմնադիրը ո՞վ է :

նեւ տուաւ. բայց Գիգէ էրկանը բողոք դանձերն առաւ փախաւ :

1 Գիգէ Միջերկրական ծովէն Ափրիկէի ծով եզերքը ելաւ, և հոն տեղի բնակիչքը շատ սիրով ընդունեցան զինքը (888) : Որպէս զի Ափրիկէյիք վրան կասկածի չերթան, Գիգէ իրեն բնակութեան համար այնչափ երկիր միայն ուզեց գնել՝ որչափ տեղ որ կը բռնէ եզան մը կաշին. անոնք ալ երբոր սիրով հրամանը տուին, առաւ կաշին բարակ բարակ կարեց փոկ ըրաւ, ու իրարու միացընելով՝ անոնց երկայնութեանը հաւասար ընդարձակ երկիր մը առաւ. հոն բերդաքաղաք մը շինեց և անունը դրաւ Բէրքա, որ եզան կաշի կը նշանակէ :

2 Ետքը քաղաք մըն ալ շինեց Գիգէ և անունը դրաւ Կարգէն, որ Նոր քաղաք ըսել է եղեր, քովի ազգերուն ալ խոստացաւ որ տարուէ աարի անոնց տուրք առայ : Գետուղիոյ թաղաւորը Յարրաս ուզեց Գիգէն իրեն կին առնել, սպասնալով որ եթէ չուզէ՝ վրան պատերազմի ելլէ : Գիգէ էրկանը մեռնելէն ետքը սխալ ըրեր էր որ այրի մնայ. ուստի կարգուէլէն առաջ՝ մեռած էրկանը հոգւոյն հետ հաշտուելու համար զոհ ընել ձեացընելով, մեծ փայտակոյտ մը պատրաստել տուաւ, ու հագուստին տակը թուր մը պահած՝ ելաւ շարուած

1 Գիգէ ինչ հնարքով տեղ առաւ Ափրիկէի մէջ :

2 Ինչ քաղաք շինեց : — Ինչպէս մեռաւ :

փայտերուն վրայ, ու շարկաւ ինքզինքը սպաննեց:

1 Իրգէ թագուհւոյն մահուընէն վերջը Կարբեգոն ուրիշ թագաւոր չունեցաւ, հասարակապետութիւն մը եղաւ, ու ինչուան ետքը նոյն կառավարութեանը մէջ մնաց: Իշխանութիւնը երկու գատաւորաց, ծերակուտին ու ժողովրդեան ձեռքն էր:

2 Երկու գատաւորները Ս-է-է կ'ըսուէին. աս սոփեաները տարուէ տարի կ'ընտրուէին: Իրենք ծերակոյտը ժողովքի կը կանչէին. ժողովին մէջ վեր կը նստէին, ժողովին նիւթը անոնց կ'առաջարկէին, ու անոնց հաւանութիւնը կ'առնէին: Մեծ գառաստաններու ու պատերազմներու որոշմունքն ալ իրենք կ'ընէին. շատ անգամ իրենք նաև զօրաց հրամանատար կ'ըլլային: Երբոր տարին կը լմրննար, գատաւոր կ'ըլլային. որով իշխանութիւն կ'աւնենային գառաստան կարելու, ուրիշներուն հաւանութեամբը նոր օրէնքներ առաջարկելու, ու հարկապահանջներէն հաշիւ ուղեւու:

3 Ծերակուտին մէջի մարդիկը բոլոր տարիքնին առած աղնուական, հարուստ, խելացի և արդիւնաւոր անձինք էին: Ինչ նամակ որ դրէին զօրավարները՝ ծերակուտին առջևը կը բացուէր.

1 Իրգէէն ետքը Կարբեգոնի ո՞վ իշխեց:

2 Գառաստաց իշխանութիւնը ի՞նչ էր:

3 Ծերակուտին պաշտօնն ի՞նչ էր:

հան դարձեալ օտար ազգաց դեպքանները կ'ըն-
գունէին ու պատերազմի կամ խաղաղութեան
վճիռ կուտային: Որ բանի վրայ որ ամէնքը կը
միաբանէին ու բոլոր քուէները այս կ'ելլէին՝ մէ-
կէն անիկայ կը վճռէին, իսկ թէ որ տարածայ-
նութիւն ըլլար մէջերնին՝ ան ատենը ժողովուր-
դը կ'որոշէր:

1 Չօրավարաց իշխանասիրութեանը սանձ դը-
նելու համար, որ երկար ատեն զօրավարութիւն
ընելով ու հրամայելու վարժելով օր մը յան-
կարծ չթագաւորեն ու հասարակապետութիւ-
նը չկործանեն, հարիւր չորս խորհրդականով
ատեն մը դրեր էին: Ասոնց պարտքն էր զօրա-
վարներէն հաշիւ պահանջել, ու անոնց բռնած
կերպը քննել: Իշխանութիւննին առջի բերան
մշանջեաւոր էր, բայց երբոր սկսան ան իշխա-
նութիւնը գէշի դործածել, Մեծն Աննիբալ իր
գասաւորութեան ատենը ասրեկան ըրաւ:

2 Շատ չանցաւ՝ Կարբեգոնացիք իրենց մօտ
եղած ազգաց ասրեկան ատերք տալը դադարեցու-
ցին: Մաւրիտանացուց ու Նուսիդացուց վրայ
յարձըկեցան, յաղթեցին ու իշխանութիւննին
Ափրիկէի մէջ տարածեցին: Անտենը սկսան
Կարբեգոնացիք ու Կիւրենացիք իրենց աէրու-
թեան սահմաններուն վրայ կռիւ ընել: Կիւրե-

1 Գերագոյն ատենը ինչ բանի համար էր:

2 Կարբեգոնացիք ինչ կերպով սկսան աշխար-
հակալութիւն ընել:

նէ՛ Միջերկրական ծովուն արեւելեան եղերքը մեծ ու հարուստ քաղաք մըն էր, ու Կարբեգո, նէն ընդարձակ աւազուտ գաշտով մը միայն կը զատուէր՝ առանց դեպի ու լեռան: Կարբեգո, նացիք ու Կիւրենացիք կը նային որ կռիւը լմըն, նալէք չունի, որ ու ժամ կ'որոշեն որ նոյն ատե, նը երկու քաղաքէն երկերկու երիտասարդ ելլ լեն, և ուր որ իրարու հանդիպին՝ ան ըլլայ երկու տէրութեանց սահմանը: Կարբեգոնացիք երկու եզրարքը կը խրկեն, որ կ'երթան կը յաղթեն: Իսկ Կիւրենացուոց խրկածները տեսնելով որ շատ ետև մնացին, ու քաղաք որ գառնան խաղք պիտի ըլլան՝ Կարբեգոնացուոց վրայ զըրպարտութիւն ըրին թէ որոշուած ատենէն առաջ Կարբեգոնէն ելեր են, և գաշինքը չուղեցին պահել՝ ինչուան որ երկու եզրարք որ Փիլէնք կ'ըսուէին, ճշմարտութիւնը ցուցնելու համար իրարու հանդիպած տեղերնին ողջ ողջ չթաղուին: Բաջընթաց Փիլէնք հայրենեաց սիրոյն համար յանձն առին աս գառն վկայութիւնը, և իրենց երախտագէտ մայրը՝ այսինքն Կարբեգոն քաղաքը, իր կարիճ՝ որգւոցը գերեզմանին վրայ երկու բազին կանգնել կուտայ, որ կ'ըսուին Բագին՝ Փիլէնեանց:

1 Առջի յաջողութիւններէ սիրա առած Կարբեգոնացիք շատ նաւատորմիւնէր պատրաստեցին, Սարգինիայի ու Բաղէարեան կղզիներուն *

1 Ծովու վրայ ինչպէս զօրացան Կարբեգոնացիք:

* Հիմա, Մայրոք, Միւրոք կ'ըսուին:

տիրեցին, Սպանիա անցան, ու հոն շատ աշխարհակալութիւններ ըրին, ետքը Սիկիլիոյ մեծ մասն ալ նուաճեցին :

1 Կարքեդոնացիք Հռովմայեցւոց պէս պատերազմասէր ազգ չէին որ բոլորովին երկրակալութեանց ետէ ըլլան. իրենց գլխաւոր գործքը վաճառականութիւն էր որով այնչափ հարստացան ու զօրացան, և կարծես թէ վաճառականութիւնին աւելի ծաղկեցընելու և տարածելու համար միայն կը պատերազմէին, ու հեռաւոր աշխարհներու կը տիրէին :

2 Եգիպտոսէն կտաւ, պապիր, ցորեն, նաւու առագասաներ ու սարաններ կ'առնէին. Կարմիր ծովուն եզերքէն համեմք, ինկեղէն, օժանկէք, սկիւ, մարգարիտ և ազնիւ գոհարներ. Տիրոսէն ու Փիւնիկէէն ծիրանի և որդան կարմիր, սկեհուռ ազնիւ գիպակներ, մեծագին կարասիք, ծաղկենկար օթոցներ, գորգեր. վերջապէս ամէն տեղ կ'երթային կենաց ու պերճութեան համար հարկաւոր եղած բաները կը փնտռէին կը գնէին :

3 Կարքեդոնացւոց զինուորական զօրութիւնը իրենց դաշնակից թագաւորներն ու հարկատու ազգերն էին, որոնցմէ սաբիլի հեա զօրք ալ կ'առնէին, նմանապէս վորձուոր զինուորները

1 Վաճառականութեան մեջ ինչպէս էին :

2 Դրսէն ինչ վաճառք կը բերէին :

3 Իրենց զինուորական ուժը ինչ էր :

և իրենց քաղաքակիցները: Ամէն երկրէ կ'ընա-
րէին Կարբեգոնացիք անուանի գնդերը կ'առ-
նէին. Նուժիդիայէն թէթև, իրօխա, սրընթաց
և անխոնջ այրուձի կ'առնէին, և իրենց բանա-
կին գլխաւոր զորութիւնը ան էր. Բաղէարեան
կղզիներէն անուանի վարպեա պարսաւորներ.
Սպանիայէն անպարտելի հեռակազ զօրք. Վիզու-
րիայէն ու Քաղղիայէն զօրաւոր ու պատերազ-
մափորձ գունդեր, և Յունաստանէն ամէն պա-
տերազմական գործողութեանց յարմար զի-
նուորներ:

Ասանկով Կարբեգոնացիք քիչ ատենի մէջ
առանց իրենց գեղերն ու քաղաքները անմարդի
ձգելու, արուեստաւորաց ձեռագործը խափա-
նելու, վաճառականութիւնը գաղբեցընելու,
կամ իրենց ծովային զօրքը տկարացընելու՝ մե-
ծամեծ բանակներ կը հանէին: Օտարի արիւնս-
վը որ ստըկով գնած էին՝ աշխարհներ ու տե-
րութիւններ կը նուաճէին, և օտար ազգերը ի-
րենց մեծութեանը գործիք կ'ընէին. իրենք
ստակ միայն կուտային, ան ստակն ալ գարձեալ
իրենց վաճառականութեամբը օտար ազգերէն
կը ժողվէին: Յանկարծ պատերազմի մէջ զօրքը
թէ որ ջարդուէր՝ Կարբեգոնի մարմինը միայն,
ասանկ ըսենք, թէթև մը կը վիրաւորուէր, և
հոգին միշտ կենդանի կը մնար:

1 Սաոյգ չգիտցուիր թէ էրբ սկսած են Կար-

1 Ե՞րբ սկսան Կարբեգոնացիք Ափրիկէէն գուրս
աշխարհակալութիւններ ընել:

քեզոնացիք իրենց աշխարհակալութիւնները : Առջի դաշնագրութիւնը որ Հռովմայեցիք հե-
տերնին ըրին , ու զանոնք Ափրիկէի , Սարգինիոյ
ու Սիկիլիոյ մէկ մասին տէր ճանչցան՝ Հռովմայ
հասարակապետութեան հաստատուած տարին
էր (510) :

1 Քսերքսէս Կարբեզոնացւոց օգնութիւնը
հարկաւոր ճանչցաւ Յունաստանի տիրելու հա-
մար : Կարբեզոնացիք ալ որ բոլոր Սիկիլիոյ տի-
րելու կը փափաքէին , խօսք տուին որ անոր
Յունաստանի վրայ վազած ատենը՝ իրենք ալ
Սիկիլիա ու Իտալիա բնակող Յունաց վրայ յար-
ճըկին :

2 Իրեք ասրուան պատրաստութենէն ետքը
Ափլիար զօրավարը ահաւոր բանակով Սիկիլիա
եկաւ , ու դնաց Հիմերա քաղաքը սաշարեց :
Քաղաքացիք նեղն ընկած՝ Սիրակուսայի Գեզոն
Թագաւորին դիմեցին : Մէկէն ճամբայ ելաւ Գե-
զոն , և խմանալով թէ Ափլիար դաշնակից զօրաց
կը սպասէ՝ հնարքով մը Ափլիարին ուղածին
չափ զօրք ինքը խրկեց , որ անոր ուղած ատենը
հասաւ Կարբեզոնացւոց բանակը , անոնք ալ
խարուելով ընդունեցան : Ան ատենը ասոնք
յանկարծ Ափլիարին վրայ վազեցին , զինքը
սպաննեցին ու նաւերն ալ այրեցին . Գեզոն ա-
նոնց չփութած ատենը , մէկ մասը ջարդեց , շատն

1 Քսերքսէսի հեա ինչ դաշնակցութիւն ըրին :

2 Ինչպէս անցան Սիկիլիա :

ալ գերի ըրաւ: Կարբեգոնացիք նեղն ընկած՝
 ուղեցին հաշտութիւն ընել: յանձն առաւ Կե-
 ղոն: պատերազմին ծախքը անոնց վճարել
 առաւ, և անոնց սարկովք երկու մեհեան շինեց
 սրոնց մէջ պիտի պահուէին դաշնագիրները: Աս
 Կարբեգոնացոց կոտորածը Թերմոպոլէի պա-
 տերազմին օրը հանգիստած է (480):

1 Սեգեստացւոց աղաչանքովք (որ Սիրահու-
 սացւոց և Սելենացւոց հետ կը պատերազմէին)
 Կարբեգոնացիք Ամիկարին թողը Աննիրաղը *
 շատ զօրքով անոնց օգնութիւն խրկեցին (412):
 Եկաւ Աննիրաղ Սելինոն քաղաքը պաշարեց ա-
 ռաւ, ու բոլոր մէջի հարստութիւնը կողոպտեց-
 անկէ անցաւ Հիմերա քաղաքը պաշարեց, առա-
 ու կործանեց, իրեք հազար գերի բռնեց, ու իր
 սրապը ստաննած տեղերինն սաստիկ ասանջանբնե-
 րով ան գերիները մեռուց: Երբոր Աննիրաղ
 Կարբեգոն դարձաւ անբաւ աւարներով, բոլոր
 քաղաքը առջևն ելած ուրախութեամբ զինքը
 ներս բերին:

2 Ան յաղթութեամբը սիրա առին Կարբե-
 գոնացիք, և ուղեցին բոլոր Սիկիլիոյ տիրել. նս-

1 Սելինոն քաղաքին ինչպէս տիրեցին Կարբե-
 գոնացիք:

2 Ակրագանդ քաղաքը ինչպէս առին:

* Պէտք է լինէր աւելի Սելեն Աննիրաղի հետ,
 որոնք իրոյ վերջ գրի իւրեան:

բէն զօրք ժողովեցին, Աննիրազայ յանձնեցին. և ծերութեանը պատճառաւ Խմիչկոնը իրեն օգնական տուին: Եկաւ Աննիրազ, ութը ամիս պաշարեց բազմահարուստ և ամրապարիսպ Ակրազանդ քաղաքը. Ակրազանդացիք սովուն չբռնեցին, ծերերն ու հիւանդները թողուցին՝ մօտ Գեղա քաղաքը քաշուեցան. իսկ Կարբեգոնացիք մտան Ակրազանդ, զամէնքը ջարդեցին, ու շատ ոսկի, արծաթ, ազնիւ ամաններ ու արձաններ կողոպտեցին տարին. անոնց մէջ էր նաև Փաղերեան հռչակաւոր ցուլը՝ որ Ակրազանդին առջի բռնաւորներէն մէկը շինել տուեր էր: Սերահուսայի բռնաւորը Դիոնեսիոս Երէց Գեղային օգնութիւն հասաւ. բայց անօգուտ. անոր ալ արեցին Կարբեգոնացիք, և Խմիչկոն դադրեցուց սլաւերազմը. դաշինք դրաւ Դիոնեսիոսին հետ որ Կարբեգոնացիք Սիկիլիոյ մէջ առջի երկիրներէն զատ ունենան նաև Սելինոն, Ակրազանդ, Հիֆերա և Գեղա քաղաքները, և դարձաւ Կարբեգոն:

1 Դիոնեսիոս Կարբեգոնացւոց դէմ դնելու բաւական պատրաստութիւն տեսնելէն ետքը, իր միտքը ժողովրդեան հասկըցուց որ կ'ուզէ Սիկիլիան Կարբեգոնացւոց ձեռքէն ազատել, և որ մը յանկարծ հրաման տուաւ որ Սիկիլիայի մէջ դանուող բոլոր Կարբեգոնացիքը թրէ ան-

1 Դիոնեսիոս Երէց ինչպէս յաղթեց Կարբեգոնացւոց:

ցընեն: Այսպէս հասաւ Իմիչկոն զօրավարը, բոլոր Գիտնեսիտսին տիրած երկիրները նորէն ետ առաւ, զինքը Սիրակուսա փախուց, մեհեանները կողոպտեց, և գերեզմանները կոյժանեց, մանաւանդ Գեղոնինը՝ որ կը կարծուէր թէ անոր Կայսիլ չըլլար: Բայց աս յաջողութիւնը քիչ տեւեց. վասն զի Իմիչկոնին զօրացը մէջ սաստիկ ժանտախա ընկաւ, Գիտնեսիտսն ալ ատեն գրտաւ, վրանին վազեց, մեծ ջարդ տուաւ. նաւերուն ալ կէսին կրակ տուաւ, և կէսը կոտորեց: Իմիչկոն յուսահատած՝ խնդրեց Գիտնեսիտսէն որ գոնէ զիրենք ազատ թողու որ երկիրնին երթան. ան ալ Կարբեգոնի բնակչացը միայն հրաման տուաւ. անոնց հետ մէկտեղ գիշերանց փախաւ Իմիչկոն Կարբեգոն, և չուղեւով իր քաջ պատերազմակցացը մեռնելէն վերջը ամօթալից կեանք մը անցընել, մտաւ իր տունը, գուրս հանեց քովէն բոլոր բարեկամները, կինն ու որդիքը, և զարկաւ ինքզինքը սպաննեց: Այսպիսի գործողութիւնը հին հեթանոսները քաջութիւն կը սեպէին, բայց մենք իրաւամբ վատ յուսահատութիւն կը համարինք. վասն զի ճշմարիտ քաջասրտութիւնը ան է՝ որ գիանայ մարդ ամէն դժբաղդութեանց արիւնթեամբ համբերել:

1 Կարբեգոնացւոց դժբաղդութենէն առիթ

1 Ափրիկեցիք ինչո՞ւ համար Կարբեգոնացւոց վրայ ելան:

առնելով գանգատեցան Ափրիկեցիք թէ ինչո՞ւ համար անոնք իրենց հայրենակիցքը Սիկիլիա թշնամւոյն ձեռքը թողուցին, և բազմութեամբ Կարբեգոնի վրայ գիմեցին, բայց աղէկ որ վրանին գլխաւոր մը ու զինուորական կրթութիւն չունենալով, մեկալ կողմէն ալ բերած ուտելիքնին հասնելով շուտով ցրուեցան:

1 Երբոր Գիոնեսիոս Երիցուն տեղը որդին Գիոնեսիոս Բանաւորը նստաւ, Կարբեգոնացիք ան ատենի խռովութիւնը յարմար ժամանակ սեպելով՝ իրենց Մագոն զօրավարը Սիրակուսացւոց վրայ խրկեցին (348). բայց օգուտ մը չտեսան. վասն զի Սիրակուսացիք Կորնթացւոց մէջ օգնութիւն ուղեցին, և Տիմոլէոն զօրավարը եկաւ յաղթեց անոնց: Մագոն Կարբեգոն հասնելուն պէս դատաստանի կանչուեցաւ, իմացաւ թէ զինքը պիտի կախեն, ինքզինքը սպաննեց. Կարբեգոնացիք ալ մեռած գիակը առին կախեցին: Ամիլիարն ու Աննիրաղը նորէն խրկեցին Կարբեգոնացիք, անոնց ալ յաղթեց Տիմոլէոն, ու Սիկիլիոյ մէջ տիրած տեղերէն շատը ձեռքերնէն առնելով՝ հաշտութիւն ըրաւ (340):

2 Քիչ ատենէն ետքը Աննոն՝ Կարբեգոնացւոց անուանի զօրավարներէն մէկը, կ'ուղէր որ հասարակապետութիւնը վերցընէ ու ինքը ամե-

1 Գիոնեսիոս Բանաւորին ատենը ինչ արշաւանք ըրին Կարբեգոնացիք Սիկիլիա:

2 Աննոնի գաւառանութիւնը ինչպէս եղաւ:

նուն վրայ (Թագաւորէ. աս մարտի օրոշեց որ բոլոր իշխանները իր աղջկանը հարսնիքին հրաւիրէ, ու ամենուն (Թոյն խմցընէ Երբոր գաւառնուն (Թիւնը իմացուեցաւ, Աննոն նայեցաւ որ խորամանկութեամբ չկրցածը բանութեամբ կատարէ. քսան հազար սպառազէն դերի հեաքաւած՝ դնաց ամուր բերդ մը քաշուեցաւ, ու սկսաւ անկէ Արիւիկեցիքը ոտք հանել. բոյց ան ալ չյաջողեցաւ. վասն զի անոնք բանեցին զինքը կապած Կարբեդոն բերին, սաստիկ ծեծեցին, աչուընները հանեցին, (Թեւրն ու ծնկուընները կտարտեցին, ու խաչ հանեցին: Իրեն պատճառաւ բոլոր ընտանիքն ալ 'ի մահ գատապարտուեցան. որպէս զի ոչ անոր ապիրատութեան հետեւող մնայ, և ոչ մահուանը վրէժխընդիր (330):

1 Երբոր Կարբեդոնացիք աս խռովութիւններուն զրաղած էին, Տիւրացիք մեծին Աղեքսանդրի դէմ օգնութիււ ռզեցին Կարբեդոնացւոց մէ (332): Շատ ցաւեցան Կարբեդոնացիք իրենց հայրենակցացը (Թշուառութեան վրայ, բայց հազիւ իրենք զիրենք պաշտպանելու զօրութիւն ունենալով չկրցան անոնց օգնել. միայն անոնց խրկած կնիկ մօրդիկը, աղաքն ու ձերերը շատ սիրով ընդունեցան:

---

1 Տիւրացւոց կրցան օգնել Կարբեդոնացիք Մեծին Աղեքսանդրի դէմ:

Գ Լ Ո Ւ Խ Բ .

Ագոստոս. — Առաջին Սիրիական գերի իջ բանալի. — Գաւաճանութիւն Բոֆլիարայ. — Յաշնութիւն Կարեւորացոց, Ագոստոս. — Գաւաճարութիւն Հառնայեցոց և Կարեւորացոց. — Պարբերակ Մարտոսացոց. — Կարեւորացիք ծովու վրայ իջ յաշնութիւն. — Յաշնութիւն Հառնայեցիք. — Կարեւորացիք յաշնութիւն Հառնայեցոց հետ հաշնութիւն իջնին. — Ապոստոլութիւն վարձիւն զբաց, Ագոստոս և 'ի Սարգիսի:

1 Ագաթանգի Սիկիլիացին, որ Կարբեզոնացոց ձեռքովը առաջ եկեր ու Սիրահուսայի իշխան եղեր էր, սկսաւ իր բարերարներուն դէմ ելլել: Կարբեզոնացիք շատ զօրքով Ամիլիարը վրան խրկեցին, որ եկաւ շատ պատերազմներու մէջ անոր յաղթեց, ու Սիրահուսայի մէջ զինքը պաշարեց: Ագաթանգի մինակ մնալով իր անգլթուած իւրերուն համար, միտքը դրաւ որ Ագոստոսի մէջ պատերազմի Կարբեզոնացոց հետ. Սիրահուսան եղբորը յանձնեց, և առ յանգուզն խորհուրդը մարդու մը չյայտնած՝ տասնըհինգ հազար զօրքով ու նաւատորմով մը ձամբայ ե-

1 Ագաթանգի ինչպէս յաղթեց Կարբեզոնացոց:

լաւ (310): Երբոր հասան ասոնք Ափրիկէ, ան
 ատենը՝ յայանեց զօրացը իր միտքը, քաջալերեց
 զանոնք ու ըսաւ. Հայրենեաց կորսուած փառ-
 քը դանելու համար եկանք հոս, զեղիս ու վատ
 մարդկանց հետ է մեր պատերազմը, և Կարբե-
 դոնացւոց հարստութիւնը պիտի ըլլայ մեր յաղ-
 թանակը, որով մեր որդիքը երջանիկ պիտի ըլ-
 լան: Այսպիսի խօսքերէն երբոր զօրքը սիրա ա-
 ռաւ, ան ատենը Ագաթողիկ նաւատորմին ալ
 այրեց որ յուսահատած պատերազմին կամ յաղ-
 թելու կամ մեռնելու մտքով: Անանկով յան-
 կարծ Կարբեդոնացւոց վրայ յարձակեցաւ, յաղ-
 թեց անոնց, շատ քաղաքներու աիրեց, և երկ-
 րին մէկ մասը ոտք հանեց:

Ի Կարբեդոնացիք համարելով թէ ասիկայ աս-
 տուածոց պատիժն է, որովհետեւ իրենց Կանոս*

Ի Կարբեդոնացիք Ագաթողիկէն յաղթուելով
 ինչ ըրին:

* Կարգեդոնացիք գլխաւոր երկու սարսափ անեին.
 Տէյճ Ուրանիս, որ Երվնային ընել է, այսինքն լատինը.
 երկրորդը Կանոս, որ սարսփ գրոց Տէջ Մուստի՛ ըստի,
 որոնք առջին մարտ ինչ ընէին. մանասանդ Տէժ Գժբուզ-
 րանիսն ինչ հանդիպած ասին ՏէժաՏէժներն իրենց որդիքը
 ընէ ի՛ ընէին, որ անոր Բարիսանիսնը անցնի: Շատ անգամ
 հասարակ ժողովարանն ալ գործանակեցէ ազաք խալս հա-

կուսքին օտարազգի ազաք գնեք զո՛հ ըրէր էին, երկու հարիւր ազնուականի ազայ առին անոր զոհեցին, իրեք հարիւր հոգիի չափ ալ որ կերպով մը ան գործողութեան պատճառ եզեր էին՝ իրենք զիրենք կամաւ զոհեցին: Բայց ան դարչնի ու անգութ աւելորդասպաշատութեամբ պատիժները քիչնալու տեղ, ամէն չարիք Կարբեգոնացոց գլուխը թափեցան:

1 Ամիլկար, որ քովի զօրքէն հինգ հազար հոգի Ափրիկէ իրկեր էր Կարբեգոնի օգնելու, յանկարծական յարձակմամբ Սիրահուսան առնել ուզելով՝ գերի ընկաւ, սաստիկ տանջանքներով մեռուցին զինքը Սիրահուսացիք, ու գլուխը կարելով՝ Ափրիկէ Ագաթոկղի խաւրեցին:

1 Ամիլկար ինչպէս մեռաւ:

Տաք քաղաքին զո՛հ էին. և քաղաքը անեղողը աշտափի իջ քաղաքից գնեք ու իջ զոհեք: Իսկ զո՛հ ընելու համար երբեք իրի մէջ իջ յոհեին, երբեք ալ Կոնստիպոլիսի արժան իւրիցսոցած՝ քաղաք մէջ իջ քոյեին, և անոնց իմնուելու փելան յայնչ լսելու համար՝ Բմբուսներ, սրինֆներ իջ զարնեին: Երբեք ալ Պարսից ու Բաբելոնացոց պէս բոցին լճայնն մայն ի՛մնոյնն, բայց անանիով ալ չաք անփո՛հ իջ մեռնեին ան խեղձերը: Թեպէտ որիչ չաք իտապալաք ապերսո մէջ ալ իտաք սա Տարգալուհը, բայց Կարեպոնսոց մէջ խիստ հասարակ քարներ եր, երբեք հարիւրն ու երկու հարիւրը մէկն իջ զոհեին:

1 Ան միջոցին փառասէր Բովիլիար զօրավարը աանն գանկելով ուղեց հայրենեացը վրայ բանա- նալ (308) : Գլուխը շատ մարդ ժողոված սկսաւ իրեն գէմ եղողները մեռցընել . բայց վերջապէս ձեռք ընկաւ ու խաչի վրայ մեռաւ :

2 Ադաթոկղ կարծելով թէ ալ ամէն յաջ- ղութիւն իր ձեռքն է , նորէն Սիկիլիա անցաւ , բայց խաբուեցաւ . վասն զի ան միջոցին Կարբե- գոնացիք սկսան անոր աիրած երկիրներն առ- նուլ , զօրահը յաղթեցին , ու ապստամբած ազ- գերը նուաճեցին : Նորէն Ափրիկէ անցաւ Ադա- թոկղ , բայց չկարենալով յաղթել , վատու- թեամբ զօրքն ու որդիքը հոն թողուց ու Սիկի- լիա փախաւ : Զօրքն ալ նեղանալով որ զիրենք թշնամոյն ձեռքը մասնեց ու փախաւ , անոր որդիքը բռնեցին սպաննեցին ու Կարբեգոնա- ցւոց անձնատուր եղան :

3 Քանի մը տարի ետքը Հսովմայեցիք Նաիրո- սի Պիւրոս թագաւորին յաղթութիւններէն աչքերնին վախցած՝ Կարբեգոնացւոց հեռ ըրած դաշինքնին նորոգեցին (280) : Կարբեգոնացիք ալ վախնալով որ Պիւրոս շատ զօրանալով կըր- նայ Սիկիլիոյ ալ աիրել , Հսովմայեցւոց նաւա-

1 Բովիլիար զօրավարին ապստամբութիւնը ինչ վերջ ունեցաւ :

2 Ադաթոկղի արշաւանքը ինչ վերջ ունեցաւ :

3 Ինչ պատճառաւ Հսովմայեցիք Կարբեգոնա- ցւոց հեռ ունեցած դաշինքնին նորոգեցին :

տորմիզ մը խրկեցին օգնութիւն, բայց անոնք կարօտութիւն չունենալով՝ ետ դարձուցին:

1 Կարբէգոնացւոց կասկածը իրաւ ելաւ: Վասն զի երբոր դնացին Սիրահուսան պաշարեցին, Սիրահուսացիք Պիւռոսի գիմեցին. որ մէկէն Սիկիլիա անցաւ, ու շուտ մը ետեւէ ետեւ բայ 'ի Լիլիբէոնէն՝ բոլոր Կարբէգոնացւոց արած քաղաքները առաւ (273), ու անիկայ ալ պաշարեց. բայց ան միջոցին Իտալիայէն լուր առնելով Պիւռոս՝ որ զինքը հոն կը կանչէին, երթալու ատենը նաւին վրայ կեցած՝ աչքը մէյմը Սիկիլիոյ վրայ դարձուց, ու քովիններունը սաւ. Ահ, ինչ գեղեցիկ մրցարաններ կը թողունք հոս Կարբէգոնացւոց ու Հաովմայեցւոց: Աս գուշակութիւնը շատ չանցաւ կատարուեցաւ: Հաղիւ թէ Սիկիլիայէն հեռացեր էր՝ բոլոր կորսընցուցած տեղերնուն նորէն արեւցին Կարբէգոնացիք: Բայց շատ չանցաւ, Հաովմայեցիք որ իրենց դաշնակիցներն էին՝ Պիւռոսէն աւելի ահաւոր թշնամիներ գանուեցան իրենց: Եւ պատճառն աս է զաւ:

2 Ադամթոկղի վարձկան Կամսրանիացի զօրքը յանկարծակի յարձրկելով, Մեսսանա քաղաքին արեր, բնակիչքը թրէ անցուցեր, ու իրեն մէջը բնակելով՝ Մամերաացիք ըսուեր էին: Սիրա-

1 Պիւռոս ինչպէս անցաւ Սիկիլիա:

2 Ինչ պատճառաւ սկսաւ Հաովմայեցւոց ու Կարբէգոնացւոց պատերազմը:

կուսացիք երբոր եկան զասոնք պաշարեցին, մէջերնին երկպառակութիւն ընկաւ, ոմանք Կարբեգոնացիքը օգնութիւն կանչեցին, ու միջնաբերդը անոնց ձեռքը տուին, ոմանք ալ Հաովմայեցիքը, և անոնք քաղաքը առին: Հաովմայեցիք շուտ մը Կարբեգոնացիքը միջնաբերդէն քրչեցին, քանի մը՝ պատերազմի մէջ ալ յաղթեցին անոնց, ու ձեռքերնէն Ակրադանդ քաղաքը առին:

1 Հաովմայեցիք ուղեցին ծովու վրայ ալ յաղթել Կարբեգոնացւոց, ուստի շուտով նաւատորմիլ մը շինել տուին, ու Դուիլիոս հիւպատոսին յանձնեցին, ան ալ գնաց յաղթեց Կարբեգոնացւոց, և ութսուն նաւերնին առաւ (260): Երկու տարի ետքը Հակոբզոս ու Մանիլիոս հիւպատոսներն ուրիշ նաւահան պատերազմ մըն ալ ըրին, ու գարձեալ Կարբեգոնացւոց յաղթեցին:

2 Աս յաղթութենէն ետքը երկու հիւպատոսները Ափրիկէ գնացին, բայց Մանիլիոս ետ կանչուելով Հակոբզոս միայն հոն մնաց, և ունեցած քիչ զօրքովը շատ պատերազմներ ըրաւ, միշտ յաղթող եղաւ, և երկու հարիւր քաղաքէն աւելի առաւ, ինչուան որ Կարբեգոնացիք

1 Ծովու վրայ ինչպէս յաղթուեցան Կարբեգոնացիք:

2 Հակոբզոս ինչպէս զօրացաւ Կարբեգոնացւոց վրայ:

ստիպուեցան հաշտուեթիւն խնդրելու: Բայց չգիտցաւ Հակոբուղոս ըրած յաղթուեթիւնները պողարերը ընել. անանկ ծանր պայմաններ առաջարկեց, որ Կարբեղոնացիք սկսան յուսահատաբար պատերազմի ստարաստուեթիւն անեն:

1 Ան միջոցին Քասանեթիսպոս Լակեղեմոնացի անուանի զօրավարը Կարբեղոնացւոց օգնութիւն եկաւ. սիրտ տուաւ անոնց, զօրքերնին կրթեց կարգաւորեց, ու բոլորովին յաղթեց Հաովմայեցւոց (255). Հակոբուղոս, հեան ալ ուրիշ հինգ հարիւր Հաովմայեցիք գերի ընկան: Կարբեղոնացիք մեռելները կողոպտեցին, ու գերիներն ետևնին ձգած՝ յաղթանակով Կարբեղոն մտան. Ժողովրդեան ուրախութեանը չափ չկար, արք և կանայք, ծերք և տղաք մեհեանները կը վազէին, ու ձեռքերնին տարածած սասուածոց շնորհակալ կ'ըլլային:

2 Քանի մը տարի Հակոբուղոսը բանախ մեջ պահելէն ետքը, ուղեցին զինքը իրենց գեսապաններուն հետ Հաովմ խրկել ու խնդրել որ երկու կողմէն գերիներու փոփոխութիւն ընեն. միանգամայն խօսք առին իրմէ որ եթէ ծերակոյտը չհաւանի իրենց առաջարկութեանը, Հակոբուղոս նորէն ետ դառնայ: Չհաւանեցաւ ծերակոյտը, Հակոբուղոս դարձաւ ետ, ու Կարբեղոնացիք սաստիկ ասանջանքներով մեռուցին զինքը:

1 Ինչպէս գերի ընկաւ:

2 Հակոբուղոսի վերջն ինչպէս եղաւ:

1 Հսովմայեցիք նոր նաւատորմից մը պատրաստեցին, ու Կարբեգոնացւոց հեա զարնուեցան, յազթեցին. բայց քիչ ատենէն իրենք ալ անոնցմէ երկու անգամ յազթուեցան: Վերջապէս Լուսասիոս հիւսպատօր Կարբեգոնացւոց նաւատորմիցը բոլորովին ջարգեց, և Հսովմայեցիք ծովու տիրեցին (242): Կարբեգոնացիք անկէ ետքը չկարենալով Սիկիլիա եղած զօրացը օգնել, հրաման տուին անոնց Ամիլկար Բարկաս զօրապետին որ հաշտութիւն ուզէ: Յանձն աւին խնդիրքը Հսովմայեցիք, բայց աս պայմանով որ Կարբեգոնացիք Սիկիլիայէն ելլեն, Սիրահուսացւոց կամ անոնց գաշնակցացը հեա պատերազմ չընեն, և Հսովմայեցւոց քսան տարուան մէջ վճարեն երկու հազար երկու հարիւր եւրիական արծաթ տաղանգ (այսինքն տասնըմէկ միլիոն ֆռանք): Ասանկով լմընցաւ առաջին Պունիկեան պատերազմը, որ անընդհատ քսանուիրեք տարի քշեց (241):

2 Վրան շատ չանցաւ՝ ուրիշ մեծ վտանգի մը մէջ ընկաւ Կարբեգոն: Ափրիկէ գնացող վարձուոր զօրքերը իրենց թոշակը շուտով չառնելնուն համար ապստամբեցան, ու բոլոր Ափրիկէի քաղաքներն սոք հանեցին, Ուտիկէ և Իսպոնա քաղաքներն ալ նպաշարեցին: Ամէնքը մէկէն եօ-

1 Առաջին Պունիկեան պատերազմը ինչպէս լմընցաւ: — Քանի՞ տարի քշեց:

2 Նրեքամեան կամ Լիբէական պատերազմը ո՞րն է:

Թանասունն հազարի չափ էին. և իրենց գլուխ գրին Սպենդիոս Կամպանիացի փախստական գերին, և Մաթովս Ափրիկեցին: Ան առենը ըսկըսաւ Երեքաման Լիբեական պատերազմը, որ մէջի եզած այնչափ արիւնհեղուծեանցը համար Անտէլի ըսուեցաւ: Երկու կողմէն ալ ամենեւին գերի պահել չկար. բանածնին մէկէն կը սպաննէին: Կարբեգոնացիք Գիսկոն զօրավարը խրկեցին որ հաշտութիւն ընէ. ան կատաղի վարձկանները բանեցին խեղճը. ձեռու ընկրը կարեցին, ծնկու ընկրը կտարակեցին, ու ողջ ողջ զինքը գեօփնը թաղեցին. նոյնպէս ըրին նաև բոլոր քովի մարդիկը: Վերջապէս երբոր զօրաց սպարապետ ընտրուեցաւ Մեծն Ամիլիար, հնարքով մը վարձկանները քշեց տարաւ նեղ ու դժուար կիրճերու մէջ ձգեց. հոն այնչափ ստատկացաւ սովը մէջերնին որ սկսան մէկզմէկ ուտել: Սպենդիոս ապստամբաց զլիսաւորներէն ինը հոգի հետը առած՝ եկաւ Ամիլիարին հետ հաշտուելու: Հաւանիլ ձեացուց Ամիլիար՝ աս պայմանով որ մէջերնէն տասը հոգի իր ձեռքը ասն. անոնք հաւանութիւն տուածնուն պէս, Գուքէք ան տասը հոգին՝ ըսաւ, ու բոլորն ալ բանեց խաչել տուաւ: Ան առենը անգլուխ մնացած քառասունն հազար զօրքը պաշարեց, ու անանկ չարգ մը տուաւ՝ որ մէջերնէն մէկ հոգի մը չկըրցաւ ազատիլ: Մաթովսին գունդն ալ բանուեցաւ, ուր երկար առեն ան խեղճերուն ձայնովն ու հեծութիւններովը գազանամարտութեան տեսարաններուն մէջ զուարճացան Կարբեգոնացիք:

1 Սարգինիոյ մէջ եղած վարձուոր զօրքերը Ափրիկէի վարձկանաց նայելով, որչափ որ Կար. քեզոնացի կար իրենց քով սպաննեցին ու կըզգւոյն տիրեցին: Սարգինիոյ նորէն տիրելու համար շատ պատրաստութիւններ ըրին Կարբեզոնացիք: Իսկ Հաովմայեցիք համարելով թէ ան պատրաստութիւնները իրենց համար են, Կար. քեզոնացւոց վրայ պատերազմի ելան: Կարբեզոնացիք ուղեցին հաշտութիւն ընել. ուստի նոր դաշնադրութիւն մը ըրին (235), որ բոլոր Սարգինիա Հաովմայեցւոց ըլլայ, ու Կարբեզոնացիք պատերազմ չընելու համար վեց միլիոն ֆուանքէն աւելի ստակ տան անոնց:

---

1 Սարգինիա կղզին ինչպէս Հաովմայեցւոց ձեռքն անցաւ:

Գ Լ Ո Ի Խ Գ .

Ամբիւս Բարիս . — Աննիբալայ Տանկաւիւն . — Ար-
 արաբալ . — Սագանգանի պաշարահալ . — Աննիբալայ
 Իսաւիա անցիւն . — Պապերալի Զահայ . — Աննիբալայ
 արաբն ա Տահալ . — Կարգեղանցիք Մասնիկաւայէն ի
 յաղթանակն . — Կարգեղանի իբրժանահալ :

1 Երբոր սկսան Հոովմայեցիք Սոյանիոյ մէջ
 աշխարհակալութիւններ ընել, Կարքեգոնացիք
 վախնալով որ օր մը բոլոր երկրին ալ պիտի տի-
 բապեանն, զօրքով Ամիլկար Բարկասը վրանին
 խրկեցին (236) : Ամիլկար հեար մեկտեղ առաւ
 իր ինը տարեկան Աննիբալ որդին, բայց նախ
 բազնի վրայ երգուընցուց որ մահու չափ ատէ
 Հոովմայեցիքը, ետքը հեար մեկտեղ տարաւ :

2 Ամիլկար պատերազմին մէջ սոյաննուեցաւ
 (228) . տեղը Կարքեգոնացիք Սոյանիա խրկեցին
 անոր Ասարուբալ փեսան, որ գնաց հոն Նոր
 Կարքեգոնը շինեց, որ հիմայ Կարթագինէ կ'ը-

1 Ի՞նչ պատճառաւ նորէն պատերազմ բացին
 Կարքեգոնացիք Հոովմայեցւոց դէմ :

2 Ամիլկարայ ո՞վ յաջորդեց :

սուի, և Հաովմայեցւոց հեա գալինք գրաւ. որ
կարբեգոնացիք Իբերոս գեաէն անգին չանցնին:

1 Ասարուբաղ ութը տարի Սպանիան կառա-
վարելէն ետքը՝ երբօր Գաղղիացի զինուորէ մը
նենդութեամբ սպաննուեցաւ, զօրքը անոր յա-
ջորդ գրին Ամիկար Բարկասին որդին Աննիրա-
ղը, որ իրեք տարիէ՝ ՚ի վեր Սպանիոյ մէջ էր, և
քսանըհինգ տարեկան էր:

2 Աննիրաղ մտքը գրաւ որ Իտալիոյ մէջ զար-
նուի Հաովմայեցւոց հեա, և նախ Զանաց որ շու-
տով Սպանիան նուաճէ: Պաշարեց ու առաւ
Սադունտոն քաղաքը (219): Անցաւ Պիրենեան
լեռներէն ու Հսոգանոս գեաէն, և տասնըհինգ
օր ձիւներու և սառերու և գժուար ճամբանե-
րու մէջէն անցնելով ու թշնամեաց հեա պատե-
րազմելով Ալպեան լեռներէն անցաւ Իտալիա,
Տիկինոս գեաին քով յաղթեց Սկիպիոնի, Տրե-
բիոյ մօտ ալ Սեմպրոնիոսի: Իրեք օր ճահիճնե-
րու մէջ քալելէն ետև՝ ուր աչքին մէկն ալ կոր-
սընցուց, Տրասիմեն լճին քով Փլամինիոսի զօ-
րացը մեծ Զարդ տուաւ:

3 Ինչ մը ասէն Փարթոս Մաքսիմոս իշխանա-
պետին խորագիտութեամբը Աննիրաղին յաջո-

1 Ասարուբաղին տեղը ո՞վ անցաւ:

2 Աննիրաղ ի՞նչ մտքով և ի՞նչպէս անցաւ Իտալիա:

3 Կաննէ գեղին քովը ի՞նչ յաղթութիւն ըրաւ

Աննիրաղ:

ղուծիւնները դադարեցան (217). Վասն զի Փարիսոսնեզ կիրճի մը մէջ ձգեց Կարբեգոնացւոց զօրքը. Աննիրազ անոր ալ ճարը գատու, ու զօրքը անվասնդ անցուց կիրճէն. Ապուլիոյ մէջ Կաննէ գեղին քով մեծ յաղթուծիւն մը ըրաւ ու անոնցմէ քառասուն հազար մարդ ջարդեց. Թոյ բանած գերինները:

Աննիրազ Հռովմայեցւոց սարսափած ատենը կրնար շիտակ Հռովմին վրայ երթալ ու իր յաղթուծիւնը կատարեալ փառքով պսակել, բայց չըրաւ, Թողուց որ զօրքը Կապուա քաղքին զէղիսուծեանցը մէջ փափկանան: Անկէջ ետքը ալ բախտը փոխուեցաւ, Աննիրազին բաները սկսած ձախորդ երթալ: Որովհետեւ Կարբեգոնէն իրեն նոր օգնուծիւն չէր գար, ինքն ալ բաւական զօրք չուներ որ թէ պատերազմի եւ թէ առած երկիրները պահէ, ուստի քանի մը անգամ ալ զարնուելով բանակը շատ տկարացաւ:

Երբոր երկու Սկիպիոնները, որ շատ անգամ Սպանիոյ մէջ Կարբեգոնացւոց յաղթեր էին՝ իրենք ալ յաղթուեցան ու սպաննուեցան, Պորզիոս Սկիպիոն անոնց տեղը անցնելով (211) ամէն պատերազմներուն մէջ յաղթեց Կարբեգոնացւոց, ու չորս տարուան մէջ բոլոր Սպա-

Ինչպէս սկսաւ տկարանալ Աննիրազ: -- Ինչպէս լմնցաւ երկրորդ Պունիկեան պատերազմը:

նիոյ ատրեց: Անկէ գնաց Ափրիկէ (204), ու քիչ ատենի մէջ շատ ատղեր առաւ: Կարբէ գոնացիք շիրթեցան, ու շուտ մը ետ կանչեցին Աննիրազը (203): Պատերազմը չսկսած՝ ան երկու հռչակաւ, լոր զօրավարներն իրարու հետ ատենուեցան, բայց չկարենալով հաշտութեան սպայմաններուն վրայ միաբանիլ՝ Չամա քաղաքին քով սատե, բազմիչ սկսան: Արջապէս Հռովմայեցիք յաղթող եղան (201), և Կարբէ գոնացիք իրենց յաղթականին դրած սպայմաններն յանձն առին: Ասանկով լմընցաւ երկրորդ Պունիկեան սատե, բազմն ալ, որ տասներկէց տարի քշեց:

1 Աննիրազ վախնալով որ Հռովմայեցւոց ձեռքը չիյնայ, գիշերանց փախաւ գնաց Ասորոց Անտիոքոս թագաւորին քով. երբոր անիկայ Հռովմայեցւոցմէ յաղթուեցաւ, գնաց Աննիրազ մեր Արտաշիաս կուսակալին ապաւինեցաւ. հոն ալ քիչ մը ատեն կենալէն ետքը՝ Պրուսիաս Բիւթանիոյ թագաւորին քովը գնաց: Ո՛ւր որ երթար՝ Հռովմայեցիք ետեէն կը հասնէին, և զինքը ձեռք ձգելու ամէն ջանք կ'ընէին: Իմացաւ Աննիրազ որ Պրուսիաս զինքը պիտի մատնէ Հռովմայեցւոց, թոյն առաւ ու մեռաւ եօթանասուն տարեկան, և Հռովմայեցւոց սիրտը հանգչեցաւ:

2 Ան ատենները Մասինիսաս՝ Նուսիդիոյ մէկ

1 Աննիրազայ վերջն ինչպէս եղաւ:

2 Աննիրազայ յաղթուելէն ետքը Կարբէ գոնացւոց վիճակն ինչպէս եղաւ:

մասին թագաւորը, Հոովմայեցւոց նիզակակից, Սիփաքսին ձեռքէն՝ որ Նուժիդիոյ մեկալ մասին թագաւորն էր և Կարբեգոնացւոց գաշնակից, մեկ գաւառը տակը էր: Կարբեգոնացիք աս յափշտակութեան համար Հոովմ բողոքեցին, բայց երբոր տեսան որ Հոովմայեցւոց փոյթը չէ, սկսան զէնքով Սիփաքսին օգնել. բայց Մասինխասա անոնց յաղթեց ու առած երկիրն ետ շառաւ:

1 Կարբեգոնացիք վսիճալով որ յանկարծ Հոովմայեցիք իրենց գաշնակցին համար նորէն վրանին պատերազմի կուգան, Հոովմ գեսպան խրկեցին՝ որ ծերակուտին սիրաը առնեն: Կատոն անգագար կը սնդէր թէ քանի որ Կարբեգոն կեցած է՝ Հոովմ ապահովութիւն չկրնար ունենալ. ուստի գեսպաններուն հասնելէն առաջ, ծերակոյսը սրօշեր էր որ պատերազմ բանայ Կարբեգոնացւոց դէմ. սակայն խօսք տուին գեսպաններուն որ Կարբեգոնացւոց ազատութեանը, ստացուածքին, երկիրներուն չեն դաչիր թէ որ երեսուն օրուան մէջ իրեք հարիւր ազնուազգի երիտասարդներ պատանդ խաւրեն Վիլիրէոն, ու հիւպատոսաց հրամանին հնազանդին:

2 Կարբեգոնացիք դէմ գնելու համար ոչ զօրք

1 Հոովմայեցիք ինչ պայմաններով յանձն առին հաշտուիլ Կարբեգոնացւոց հետ:

2 Կարբեգոնը կործանելու մտքերնին ինչպէս հրատարակեցին Հոովմայեցիք:

և ոչ նաև ունէին. ուստի հնազանդեցան. ու պատանդները խրկեցին: Հիւպատոսները որ զօրքով ճամբայ ելեր էին՝ հասան Կարբեգոն. մէկէն հրամայեցին Կարբեգոնացւոց որ շուտով որչափ որ զէնք (ունին իրենց բերեն. անոր աչ հնազանդեցան Կարբեգոնացիք: Ան ատենը Կենսուրինոս հիւպատոսը իմացուց անոնց թէ Հոովմայեցւոց կամքն աս է որ Կարբեգոնը կործանուի, և մէջի բնակիչքը ելլեն՝ ծովէն քսան մը զոնի չափ հեռու ուր որ կ'ուզեն բնակին:

1 Աս անգուծ հրամանին վրայ վերջի յուսահատութեան մէջ ընկան Կարբեգոնացիք (149): Հիւպատոսները անանկ անզէն քաղքին առնուելը գիւրին կարծելով՝ կամաց շարժեցան. Կարբեգոնացիք անով ատեն գասն, Ասարուբաղը զօրավար գրին ու ս'սան պատերազմի պատրաստութիւն տեսնել, մեհեանները, պալատները ու հրատարակները մէյմէկ դարբնոց դարձուցին, ու անոնց մէջը գիշեր ցօրեկ արք և կանայք զէնք կը շինէին. ինչուան կնիկ մարգիկ երկայն մազերնին կարեցին ազեղել լար շինեցին:

Երբոր Հոովմայեցիք Կարբեգոնի մօտեցան, տեսան որ անոնք պատերազմի պատրաստուեր են, զարմացան՝ ու քաղաքը պաշարեցին: Երկուտարի բան մը չկրցան ընել: Պարզիոս Սկիպիոնը սպարապետ զօրաց գրին Հոովմայեցիք. Սկիպիոն Ափրիկէ հասնելուն պէս՝ ծովէն ցամաքէն

1 Ան որ լսեցին Կարբեգոնացիք ինչ բրին:

Կարքեզոնացւոց պաշար առնելու ճամբաները գոցեց, ու նաւահանգստին գիմացը ամբարտակ մը կանգնեց (147)։ Նոր նաւահանգիստ մը փորեցին Կարքեզոնացիք, և հին նաւերու կտորներով նոր նաւատորմիդ մը կազմեցին։ Եւ թէ որ Հոռովմայեցւոց ան բաներուն վրայ զարմացած ատենը Կարքեզոնացիք վրանին յարձրկէին, տարակոյս չկայ թէ կը յաղթէին. բայց անոնք իրեք օր ուշացան ու յաղթութիւնը կորսընցուցին։

1 Բոլոր Ափրիկէի քաղաքները հնազանդեցան Հոռովմայեցւոց. Սկիպիոն առաւ պարիսպը, մտաւ քաղաքը, միջնաբերդը առնելու համար վեց օր գիշեր ցորեկ պատերազմեցաւ. երկու կողմէն ալ մեանողներու թիւը չկար. ինչուան որ եօթներորդ օրը անձնատուր եղան՝ ազաւելով որ իրենց կեանքին ինայեն։ Յիսուն հազար հոգի ելան միջնաբերդէն էրիկ մարդ, կնիկ մարդ ու տղաք. փախստականները ուրիշ տեղ չգաննելով Ասկզէպեայ մեհեանը փախան. անոնց մէջ էր նաև Ասարուբազ և իր կինն ու որդիքը։ Երբոր ասոնց պաշարը հատաւ, կրակ տուին մեհենին որ մէջը այրին. Ասարուբազ իր կեանքը ազատելու համար փախաւ գնաց Սկիպիոնին գթութեանը ասպաւինեցաւ. ան ատեն կինը բարձր տեղ մը ելած անոր վատութիւնը յանգիմանելէն ետեւ, զարկաւ ձեռքովը սպան.

1 Ինչ կերպով ասնուեցաւ Կարքեզոն։

նեց որդիքն, ու խանոնց հետ մեկտեղ ինքզինքը
կրակին մէջ ձգեց:

1 Հրաման տուաւ Սկիպիոն զօրացը որ քաղա-
քը կողոպտեն, մեհեաններուն ազնիւ բաները
ժողովեց Հռովմ խրկեց, քաղաքը կործանեց, ու
վճիռ հանեց որ մէյմըն ալ Կարբեգոն չշինուի:

2 Սակայն Սկիպիոնին կենդանութեան ատե-
նը Գրակքոս տրիրունը նորէն շինեց Կարբեգոնն
ու վեց հազար հոգի հոն գաղթական տարաւ
միայն թէ փառաւոր մեծ շէնքեր չչինեցին, ա-
նանկ որ անկէց ալ քառասուն տարի ետքը եր-
բոր Մարիոս Ափրիկէ փախաւ, Կարբեգոն ա-
ւերակ էր: Անկէ ետքը Կեսար նորէն առջինին
պէս փառաւոր շինեց Կարբեգոնը, որ նորէն Ափ-
րիկէի մայրաքաղաքն եղաւ, ինչուան որ եթ-
ներորդ դարուն սկիզբը Սարակինոսք կործա-
նեցին:

---

1 Ինչպէս կործանեցաւ Կարբեգոն:

2 Ետքը նորէն շինուեցա՞ւ:

ՊԱՏՄՈՒԹԻՒՆ

Յ Ո Ւ Ն Ա Յ

Գ Լ Ո Ւ Խ Ա.

Յանայ ծագումը. — Առջի կրօնքը. — Ազատազգ. —
Եփեղես. — Խնայում. — Փորանկում. — Պեղաբան.
— Ուրիշք. — Կելիբան. — Գեթալիան. — Արի-
ստ. — Հելլեն. — Եսպան. — Գուրան. — Յոն.
— Արև. — Կարման. — Գանապան. — Պերսիան. —
Պելոպոն. — Արգոնտապոլի. — Հերակլես. — Թեոստ:

! Աստուածաշնչէն գիտենք որ Յունաց ազգին նախահայրն է Յարեթի Յուան կամ Յովն *

! Յունաց ազգին նախահայրը ո՞վ է:

* Սբրայտիան բառին նոյն աստեղծ աստեղծ կերպով
Բեթ Բէ Յանն էլ իւրտայտի և Բէ Յոն:

որդին, ուսկից բոլոր ազգը Յոյն ըսուած է, բընակած երկիրնին ալ Յունաստան:

1 Բայց առջի բնակիչները վայրենութեան մը մնացած, իրենց ծագման յիշատակն ալ կորսնցընելով՝ իրենք զիրենք Եւր-ձի կ'անուանէին, այսինքն երկրէ ծնած: Բնակարաննին, հագուստնին, կերակուրնին և ուրիշ ամէն բաներնին անասնոց նման էր. անտառներու մէջ ցրուած կը բնակէին, խոտ, տերև, արմատ, կաղին և ուրիշ վայրի պտուղներ կ'ուտէին: Մէջերնէն ուժովը իր կամքը օրէնքի տեղ առաջ կը տանէր. զուրիշը կողոպտելը իրաւունք կը սեպէին: Եւ սակայն օր մը ասանկ բարբարոս ու վայրենամիտ ազգը բոլոր աշխարհիս գիտութեան և արուեստից մայր ու դայեակ պիտի ըլլար:

2 Ինչ կրօնք որ առաջ Աստուած մարդկանց յայանէր էր, այսինքն բնական օրէնքը, առջի բերան առանց այլայլութեան մնացեր էր մէջերնին: Տիեզերաց կարգը սրահող աստուածներ կան կ'ըսէին, անոնց աղօթք կ'ընէին ու զոհ կը մատուցանէին. բայց մասնաւոր անունով զանոնք չէին բաժներ:

3 Օտարազգի գաղթականները քաղաքակա-

1 Յունաստանի առջի բնակիչները ինչ վիճակի մէջ էին:

2 Հին Յունաց առջի կրօնքը ինչ էր:

3 Բազմաստուածութիւնը ինչպէս մասնաւոր նաց մէջ:

նութեան սկզբունքներուն հետ խոթեցին Յունաստան նաև բազմաստուածութիւնը, և քիչ ատենի մէջ առջի կրօնքին պարզութիւնը գնաց, ու անթիւ հեթանոսական մուրրութիւններով լեցուեցաւ:

1 Ամենէն առաջ Արամազդայ կամ Գիոսի պաշտօնը հաստատուեցաւ Յունաստանի մէջ. վասն զի Փիւնիկեցի նաւավարներ Եգիպտոսի թերեքազաբէն Արամազդայ տաճարին երկու քրմուհիները յափշտակելով մէկը Լիբիա բերին ծախեցին, մէկաշն ալ Յունաստան Գոգոնէի մօտ թեսպրոսեանց ծախեցին: Անքրմուհին հոն կազնի ծառի մը տակ պղտիկ կռատուն մը շինեց, ու սկսաւ Արամազդը պաշտել, ու անոր անունովը պատգամներ խօսիլ:

2 Նոյն ատենները Պեղոպոնեսի մէջ Աբայիոյ հիւսիսակողմը՝ Եգիպտէս առաջինն եղաւ որ քաղաք մը շինեց, ու անունը դրաւ իր անունովը Եգիպտէ, որ ետքը Սիկիոն կոչուեցաւ:

3 Քիչ մը ետքը Ինաբոս Փիւնիկեցին, որ շատ տակն Եգիպտոս կեցեր էր, շատ մը Եգիպտացիք, Փիւնիկեցիք և Արարացի հովիւներ ժողոված՝ եկաւ Պեղոպոնեսի մէջ բնակեցաւ (1856): Ասանք սորվեցուցին վայրենի Յունաց կրակ վա-

1 Յունաց պաշտած առջի կուռքը ո՞րն եղաւ:

2 Պեղոպոնեսի մէջ առջի քաղաքը ո՞վ շինեց:

3 Յունաստան եկող առջի գաղթականները ուրոնք եղան:

ուել, ու մարդուս կենաց քանի մը հարկաւոր արուեստներ:

1 Փորոնէոս՝ Ինաքոսի որդին, Փորոնիոն աւանը շինեց, որ ետքը Արգոս ըսուեցաւ, և գաւառը Արգոզիս:

2 Պեղասպոսի անունովը, որ Ինաքոսի յաջորդներէն մէկն էր, իր կառավարած ժողովուրդն ալ Պեղասպեանք ըսուեցան: Ասոնք քիչ ատենի մէջ այնչափ շատցան որ Արգոզիան ու Արկադիան իրենց չբաւեւով, Պեղասպոնեան գուրս ելան որնոր տեղ մը հաստատեն իրենց բնակուածքներ: Ատաիկէն անցնելու ատեն մէջերնէն ոմանք հոն մնացին, բայց մեծ մասերնին ճամբանին շարունակելով գնացին Թեսսալիա բնակեցան:

3 Նոյն ատենները Ուլգիգէս Եգիպտոսէն հետը շատ մարդ առած՝ եկաւ Բէռովաիա ու Ատաիկէ բնակեցաւ, տեղացի վայրենիները մեկտեղ ժողովեց, Բէռովաիոյ մէջ Թերէ քաղաքը շինեց, Ատաիկէի մէջ ալ Ելեւսիսը:

4 Ուլգիգէոսի Թագաւորութեան ատենը (1796), գեանաշարժով մը Կոպայիս լճին ծովուն հետ հաղորդուած ճամբան գոցուելով, լճին ջուրը գուրս վազեց, բոլոր Բէռովաիան ու

1 Արգոս քաղաքը ո՞վ շինեց:

2 Յոյնք ինչո՞ւ երբեմն Պեղասպեանք ալ կ'ըսուին:

3 Ուլգիգէոսին վրայ ինչ գիտելիք կայ:

4 Ուլգիգէոսի ատեն ինչ գիտուած եղաւ:

Ատախկէի մէկ մասը ծածկեց, և մէջի բնակչաց մեծ մասը խղզուեցան. ասիկայ ըսուեցաւ Ովգիգեան ջրհեղեղ: Իսկ լեռներու ծայրը փախչելով ազատողները՝ նորէն վայրենութեան մէջ ընկան:

1 Երկու հարիւր տարի ետքը (1582) Կեկրոպս Եգիպտացին ուրիշ գաղթական մը բերաւ Եգիպտոսէն, նորէն Ատախկէն շէնցուց, ու մէջը քաղաքականութիւն խոթեց: Կեկրոպս սորվեցուց Ատախկեցւոց վարուցան ընել ու ձիթենի տնկել՝ որ հեաը Եգիպտոսէն բերեր էր: Ամուսնութեան կարգը հաստատեց, օրէնք դրաւ որ մեռելները թաղեն, Արիսպագոսի ատեանն ու Աթենաս աստուածուհւոյն պաշտօնը հաստատեց: Շինել տուած տասուերկու գիւղաքաղաքները վայրենի ժողովրդոց յարձակմունքներէն ապահովելու համար՝ բերդ մըն ալ շինել տուաւ որ Կեկրոպիա ըսուեցաւ, և ետքը Աթենքի միջնաբերդն եղաւ:

2 Կեկրոպոսի յաջորդին Կրանաւոսի ատենը (1529), մեծ ջրհեղեղ մը եղաւ, որով բոլոր Յունաստանի բնակչաց մեծ մասը խղզուեցան. և ասիկայ Գեւկալիոնեան ջրհեղեղ * կ'ըսուի, ու

1 Կեկրոպայ վրայ ինչ կը պատմուի:

2 Գեւկալիոնեան ջրհեղեղը երբ եղաւ:

* Ոմանք Ովգիգեան և Գե-իւլիոնեան ջրհեղեղներուն համար ի՛շտե՛ն թէ Մոյայ աստուծոյ եղած համաշխարհային ջրհեղեղն է՝ ասանի առասպելով խառնած:

բով՛հեաւ ազատողները Թեոսաղիոյ Դեւկալիան
Թագաւորին գնացին տալաւիննեցան :

1 Ամփիկաիոն՝ Դեւկալիանի որդին, Թրակիոյ
վայրենի ժողովրդոց արշաւանքէն վախնալով
Յունաստանի այլ և այլ բնակչաց դեսպանները
Թերմոպիլէ ժողվեց, ու յորդորեց զանոնք որ
միանան հայրենիքը պաշտպանելու : Անկէ ետքը
սովորութիւն եղաւ որ տարին երկու անգամ
Յունաստանի ամէն գաւառներէն երեսփոխան-
ներ կուգային. գարնան ատեն Դեղփիս կը ժող-
վուէին, աշնան ալ Թերմոպիլէ, և Յունաստանի
հարկաւոր եղած բաներուն վրայ խորհուրդ կ'ը-
նէին. աս ժողովը Ամփիկաիոնի անունովը Ամ-
փիկաիոնեան ատեն ըսուեցաւ : Իսկ ինքը Ամ-
փիկաիոն Թէ Թերմոպիլէի քովերը բնակող աղ-
գերուն վրայ Թագաւորեց և Թէ Աթենացոց :

2 Հելլէն՝ Դեւկալիանի որդւոց մէկը, Թեոսա-
ղիոյ մէջ Թագաւորեց, և իրեն ձեռքը եղած ժո-
ղովուրդները իր անունովը Հելլէնք ըսուեցան :
Հելլէն իրեք որդի ունէր, Եւոզոս, Դովրոս և
Քսութոս. Քսութոսն ալ երկու որդի ունեցաւ,
Յոյն և Աքէոս : Ան չորսին անուններովը Հել-
լէնաց ցեղը մասնաւոր անուններով կոչուեցան
Եւոզացիք, Դովրացիք, Յոնիացիք և Աքայցիք :

3 Ան ատենները երկու ուրիշ նոր գաղթական-

1 Ամփիկաիոնի վրայ ինչ դիտելիք կայ :

2 Ինչ պատճառաւ Յոյնք Հելլէնացի ալ կ'ը-
սուին :

3 Կագմոսի վրայ ինչ կը պատմուի :

ներ ալ Յունաստան եկան (1519): Մէկուն
գլուխն էր Կաղմոս Փիւնիկեցին, որ Բէսփոխոյ
մէջ բնակեցաւ. շինեց Կաղմեան՝ որ ետքը Թե-
բէի միջնաբերդն եղաւ: Հետը Փիւնիկէէն այ-
բուրեն՝ բերած ըլլալով Կաղմոս, ինքը առա-
ջինն եղաւ որ Յունաց գրեւ՝ կարգալ սորվեցուց:

1 Երկրորդ գաղթականին գլխաւորն էր Դա-
նաւոս Եգիպտացին, որ Արգողիս եկաւ Թիւրքոյ,
և Թոսէն ձգեց Գեղանորը որ Արգոսի մեծա-
սաներորդ թագաւորն էր:

2 Դանաւոսի գալէն քիչ մը առաջ՝ Լիւէքս
Լակոնիոյ թագաւորն սարառա Պեղասպեան-
քը ժողվեց, ու Սպարտա քաղաքին հիմը ձգեց
(1516): Միւղէս, Լիւէքսի յաջորդը՝ երկանա-
քարը հնարեց. Եւրոտաս թագաւորը անուանի
է անով որ Եւրոտաս գետն որ ս առջ ընդարձակ
ճահիճ՝ մըն էր՝ գետ ձեացուց, և իր անունովը

1 Երկրորդ գաղթականին գլխաւորն ո՞վ էր:

2 Սպարտան ո՞վ շինեց: — Սպարտան ինչո՞ւ Լա-
կեգետան ալ կ'ըսուի:

* Կարճօրէն Յունաստանի բերած աստիճանի գրեթէ
ունի էն $\alpha, \beta, \gamma, \delta, \epsilon, \zeta, \eta, \theta, \iota, \kappa, \lambda, \mu, \nu, \omicron, \pi, \rho, \sigma, \tau, \upsilon,$
Կարճօրէն երկու հարիւր յիսուս աստիճանի՝ Պալատի-
Տրոյսիան գաղթեցողին աստիճանի անոն լրաց աստիճանի
տեղի $\xi, \vartheta, \phi, \chi,$ ետեւէն ալ Բրիտանիան 500 աստիճանի
Սիւնիոյն աստիճանի տեղի աստիճանի $\pi, \omega, \zeta, \psi,$
ուրիշ աստիճանի: Յունաց աստիճանի:

Եւրոտաս կոչեց: Լակեդեմոն թագաւորն ալ Սպարտայի մօտ քաղաք մը շինեց, և վրան իր անունը դրաւ. անկէ Սպարտան Լակեդեմոն ալ ըսուեցաւ:

1 Բայց Ատտիկէի մէջ շուտով առաջ կ'երթար քաղաքականութիւնը: Ամփիկտիոնի յաջորդին Երիքթոնիոսի թագաւորութեան ատենը՝ Ատտիկեցիք ձեռքը կը սանձէին, սայլ քաշելու զանոնք կը վարժեցընէին, և Հիմեատոս լեռան վրայ մեղուներէ աղնիւ մեղք կը հանէին, որ ամէն ժամանակ անուանի եղաւ: Երիքթոնիոսի յաջորդին Պանդիոնի ատենը սկսան նաև վաճառականութիւն ընել, երկաթը բանի բերել՝ որ Յունաստանի մէջ դեռ նոր դանուեր էր կրեակէ կղզւոյն Իդա լեռան վրայ: Երեքթոնի թագաւորութեան ատենն ալ Տրիպաղոմէոսէն սորվելով երկրագործութիւնը կատարելագործեցին, և Ելեւսեան խորհրդատոնքը հաստատեցին, և անոնց մէջ Խորհրդազգած ըսուածներուն՝ Դեմեարէ աստուածուհւոյն պաշտօնը կը սորվեցընէին, որ Եգիպտացւոց պաշտած Իրիսն էր:

2 Ան ատենները (1348) Յունաստանի հաշակաւոր գիւցազանց մէկը երեցաւ Պերսէոս Դ. նայեալ որդին ու Արգոսի Ակրիսիոս թագաւոր.

1 Ատտիկեցիք ինչ կերպով սկսան քաղաքականութեան մէջ առաջ երթալ:

2 Ո՞վ շինեց Միկէնք քաղաքը:

րին թուը, որ ետքը բանաստեղծները կհաստատուածոց կարգը գրին, ասիկայ Միկէնք քաղաքը շինեց:

1 Գանի մը տարի ետքը Պեղոսս¹ Տանաազոսի որդին, որ Փոքր Ասիոյ Սիպիլէ քաղաքը կը թագաւորէր, Լիւզիա և Փաիւզիա մասաւ. բայց Փաիւզացւոց Իզոս թագաւորէն յաղթուած՝ իր հպատակացը մէկ մասին հեա Թեսսաղիա անցաւ: Հոն քիչ ատենի մէջ զօրանալով՝ գնաց Պեղոսսոսին արեւմտեան մասը առաւ, իր Ենամաւոս աները որ Պիսայի թագաւորն էր՝ արթուէն ձգելով՝ Եղիս գաւառին տիրեց և Լակոնիոյ և Մեսսենայի մէջ շատ քաղաքներ շինեց: Իր յաջորդները Պեղոսսոսի մեծ մասին տիրեցին, և Գանաւոսի յաջորդացը ձեռքէն բոլոր տիրած երկիրնին առին:

2 Առջի գործողութիւնն որ Յոյնք մէկտեղ միարանած ըրին (1292), Արգոնաւորդաց արչաւանքն է, որուն բուն պատճառն էր վերցընել ան չարագործները՝ որ Յունաստանի ծովերուն մէջ անդադար աւազակութիւններ ընելով, Եւքսինեան Պոնտոսի՝ այսինքն Սև ծովուն եզերքը կը քաշուէին: Իսկ բանաստեղծները կ'ըսեն թէ անոնց նպատակն էր ոսկեգեղմը յափշտակել, և ասանկ կը պատմեն:

1 Պեղոսսի վրայ ինչ կը պատմուի:

2 Յունաց առջի արչաւանքը ո՞րն է: — Արգոնաւորդաց արչաւանքին պատճառն ինչ էր:

1 Աթափաս՝ Թեբացւոց Թագաւորը, երկու
որդի ունէր Փրիքսոս և Ելէ: Ասոնք իրենց
խորթ մօրը Ինովային ձեռքէն ազատելու հա-
մար՝ ոսկեգեղձ խոյի մը վրայ հեծած (որ խոյի
նշանով նաւ մըն էր կ'ըսեն), Սև ծովուն նեղու-
ցէն փախչելու ատեննին՝ Ելէ ծովը ընկաւ խղճ-
գուռեցաւ. իր անուշովը ծովն ալ Ելէսպոնտոս
ըսուեցաւ. իսկ Փրիքսոս անվաանդ հասաւ Կող-
քիս, խոյը Արեսի զո՛հ ըրաւ, անոր ոսկեթէլ
բուրդը կամ ոսկեգեղձն ալ յիշատակի համար
նոյն կռոց մեհենին նուիրեց: Պատգամ ելաւ Ա-
րեսէն Կողքիսի Այեթասա Թագաւորին որ եթէ
մէկը ան ոսկեգեղձը գողնայ, ինքը պիտի մեռնի.
Թագաւորն ալ շատ մը զօրք դրաւ պահապան
որ չըլլայ թէ մէկը դայ գողնայ. և որովհետև ան
զօրքը Տաւրոսք կ'ըսուէին որ Յուլք ըսել է, և
իրենց գլխաւորն ալ Պրահոն որ է Վիշապ, աս-
կէց առասպել մըն ալ հնարեցին թէ ան ոսկե-
գեղձին պահապաններն էին ցուլեր ու վիշապ մը:

Ան ատենները Թեոսաղիոյ Պեղիաս Թագաւո-
րը՝ Յասովն անուշով կարիճ եզրօրօրդի մը ու-
նէր, և կը վախնար որ չըլլայ թէ օր մը Թագա-
ւորութիւնը ձեռքէն անու. և որովհետև ոս-
կեգեղձան համբաւը հաշակուած էր թէ ո՛վ որ
անիկայ ձեռք ձգէ՝ Թագաւոր պիտի ըլլայ, յոր-

1 Արգոնաւորդայ պատմութիւնը ինչպէս է ըստ
առասպելաց:

դորեց Պեղիաս Յասուֆը որ երթայ առնու ոսկեգեղմը, յուսալով որ հարկաւ Այտուս թագաւորը զինքը կը մեռցընէ:

Յաննն առաւ Յասուֆը, ու Արգոն անունով ճարտարապետին նաւ մը շինել տուաւ, որ անոր անունովը Արգոնաւ ըսուեցաւ. և որովհետեւ աս նաւը շատ մեծ ու փառաւոր էր, ու նմանը ինչուան ան տակներ չէր տեսնուած, անունը լսելով ամէն կողմէն կարիճ երիտասարդներ ինքնակամ ուղեցին Յասուֆին հետ մէկտեղ երթալ: Յիսոււնըչորս հոգի ընտրեց առաւ մէջերնէն Յասուֆը, ու անոնց գլուխ դրաւ Հերքիւլէսն կամ Հերակղէսը ու ճամբայ ելան: Երբոր Տրոյիա հասան՝ տեսան որ ծովէզերքը աղջիկ մը կապեր ձգեր ևն. հարցուցին իմացան պատճառը որ Ապոլոն որմնագրի կերպարանքով եկեր Տրոյիոյ պարիսպները շինելու համար Լաւոմեդոնին օգներ է, ու երբոր անիկայ չէ ուզած անոր վարձքը տալ, բարկացեր է վրան Ապոլոն, ու հրէչ մը խրկեր է որ ծովը բերնէն դուրս տալով բոլոր երկիրը ջուր կը կոխէ եզեր: Պատգամ կը հարցընէ Լաւոմեդոն թագաւորը որ ասոր ինչ ճար ընէ. պատասխան կուտայ պատգամախօսը թէ Ամէն տարի պէտք է ան հրէչին աղջիկ մը կերցընես: Ան տարին վիճակը Լաւոմեդոնի Եսիօնէ աղջկանը վրայ կ'ելէ. անիկայ է եղեր հոն կապած ձգածնին որ հրէչը գայ ուտէ: Աս լսելուն պէս Հերակղէս՝ Եսիօնէն արձրկեց, ու եկաւ Լաւոմեդոնին ըսու թէ Ես ան հրէչ վիշապը սպաննել կ'ուզեմ. թագաւորն ալ շատ պարզ ևն բէն զաս Եսիօնէ աղջիկն

ալ խոստացաւ իրենն տալու: Սպաննեց Հերակղէս հրէշը, և թագաւորը խոստմունքը կատարեց. բայց որովհետև կը փութար Յասոփն, Հերակղէսն ալ բոլոր առած պարզենէրը Լաւոմեգոնին քովը պատանդ թողուց որ 'ի դարձին առնէ, ու ճամբոյ ելան:

Հասան Կողքիս, ու Այեռաս թագաւորին աղջիկը Մեգէա՝ Յասոփն սորվեցուց թէ ինչպէս պիտի սանձէ ցուլերը, ու վիշապը թմրեցընէ. առին ոսկեգեղմը ու Մեգէային հետ մէկտեղ Տրոյիա փախան: Իսկ Այեռաս թագաւորը ասոնց ետեւն ընկած առենը՝ իրենները զինքը սպաննեցին: Երբոր Տրոյիոյ նաւահանգիստը հասան, մարդ խրկեց Հերակղէս Լաւոմեգոն թագաւորին որ քովը թողած պատանդները դարձընէ: Անկայ գեսպանները բռնեց բանադրաւ, ու պատրաստուեցաւ որ Արդոնաւորդոց վրայ վազէ: Անոնք աս լսելուն պէս մէկէն օգնութիւն առած՝ Լաւոմեգոնին վրայ կը յարձըրկին, զինքը կը սպաննեն, կը մոնեն Տրոյիա կը կողոպտեն, Եսիոնէն կ'առնուն, ու կ'ելեն Յունաստան կ'երթան: Կորնթոսի կիրճն որ կը հասնին՝ Պոսիգոնի շնորհակալութեան զոհ կը մատուցանեն ու Արգոնաւն անոր կը նուիրեն, որ ետքը խոյի ու ոսկեգեղման հետ համաստեղութեանց կարգը անցաւ: Ետքը Պեղոպոնեսի մէջ Եղիս գաւառը Ալփէոս գետին եզերքը Ողիմպեան Արամաղդայ մէհենին քով խաղմը հնարեցին, որուն մէջ առջի խաղցողը Հերակղէս եղաւ, և խաղն ըսուեցաւ Ուլիսթիւնի տալ:

1 Երբ որ Արդոնաւորդացմէ զատուեցաւ Հերակղէս, հեաը շատ կարիճ՝ ընկերներ առած Պեղոպոնեսս գնաց, ու հոն տեղի տէրութեանց վրայ յարձըկեցաւ, անոնց թագաւորները սպաննեց, և ուզած մարդիկը անոնց թագաւոր դրաւ: Անկէ անցաւ Ետողիա ու հոն Կալիգոնի Ենէաս թագաւորին աղջիկը իրեն կին առաւ, և Աքեղոսս գետին ընթացքը դարձուց՝ որ սաստիկ շեցուէլով երկիրը կը կօխէր կ'աւրըշարկէր: Ասանկ ուրիշ շատ արշաւանքներ ալ ըրաւ Հերակղէս, և Յունաստանի մեծ մասին տիրեց: Բանաստեղծները շատ զարմանալի քաջութեան գործքեր կը պատմեն Հերակղէսին վրայ, որոնց գլխաւորները տասուերկու հատ են: Իսկ Հերակղէան տրձանք ըսուածը ան արձաններն են, որ ըրած քաջութիւններովը յոգնած Սեպտէի կամ Ճիպիլթերրայի նեղուցը հասնելով իր յաղթութեանցը նշան հոն երկու սիւն կանգնեց՝ իբրև աշխարհակալութեանը սահման:

2 Ան միջոցին որ Հերակղէս հեռաւոր տեղերու կը տիրէր՝ Թեսէոս, Աթենացոց Եգէոս թագաւորին ու Տրեզենի Պիաթէոս թագաւորին Եթրա աղջկանը որդին, Յունաստան աւրըշարկող աւազակներն ու գաղանները ջարդելով՝ անուանի գիւցաղուններէն մէկը եղաւ: Պալլան-

1 Հերակղէայ վրայ ուրիշ ինչ քաջութիւններ կը պատմուին:

2 Ո՞վ էր Թեսէոս և ինչ կը պատմուի վրան:

ականց ապստամբութիւնը նուաճեց, և իր հայրը Եգէօսը Աթէնքի թագաւորութեան մէջ հաստատեց: Կրեօացւոց ինովս թագաւորը Աթէնացւոց յաղթելով՝ վրանին տուրք գրեր էր որ ինը տարի եօթնական աղջիկ ու եօթնական մանչ տղայ Կրեօէ խրկեն, և զանոնք կ'առնէր Կրեօէի բաւիղը կը նետէր որ Մինոտաւրոս ըսուած մարգացուէ հրէշին կերակուր ըլլան: Թեսէօս իր հայրենիքը այնպիսի անողորմ տուրքէն ազատելու համար մահը աչքը առած՝ դնաց տղոցը հետ մէկտեղ, մարգացուէը սպաննեց, ու իր ընկերներովը ետ դարձաւ:

1 Երբոր Եգէօս մեռաւ (1269), Թեսէօս անոր տեղը Աթէնացւոց թագաւոր եղաւ, կեկրօսի շինեւ տուած աստուերկու գիւղաքաղաքները միացուց մէկ քաղաք ըրաւ, որ Աթէնասաստուածուհւոյն նուիրելով Աթէնքըսուէցաւ: Ետքը Ատտիկէի մէջ ցրուած Ժողովուրդները մէկտեղ Ժողովեց, ու մէկ Ժողովուրդ մը ընեւու համար Ռամիապեաութիւն մէջերնին հաստատեց, ու հասարակաց զոհ մը սահմանեց որ ամէնքը մէկտեղ Ժողովուած ընեն, անոր համար զոհն ալ Համաթէնական ըսուեցաւ:

Թեսէօս փոխանակ Աթէնք հանգիստ նստելով՝ ըրած բարեկարգութեանցը ու քաջութեանցը պատուը վայելեւու՝ ելաւ շտա արշա-

1 Թեսէօս իր թագաւորութեան ատենն ինչ ըրաւ:

ւանքնէր ալ ըրաւ, որոնցմով փառքը կորսըն-
ցուց ու իր կործանմանը պատճառ եղաւ :

1 Թեւեւս ե իր բարեկամը Պիրիթոսս, որ
Թեսսաղիոյ Իքսիոն թագաւորին որդին էր,
մտքերնին գրին որ Սպարտայի Տինդարոս թա-
գաւորին աղջիկը Հեղինէն յափշտակեն: Օր մը
երբոր անխկայ Անասայ տաճարը կը պարէր,
տսոնք յանկարծ վրան հասան, առին փախան:
Բայց երբոր Եպիրոս գնացին, Մողոսաց Այի-
գոնէոս թագաւորին Պերսեփոնէ աղջիկը յա-
փըշտակելու, թագաւորը իմանալով անոնց միա-
քը՝ Պիրիթոսը բռնեց իր գամփռ շներուն առ-
ջը նեաեց որ պառնաեցին, Թեւեւսն ալ
բանա գրաւ, ուսկից Հերակղէս ազատեց զինքը:

2 Երբոր Ատտիկէ դարձաւ Թեւեւս, Ժողո-
վուրդը զինքը արհամարհեց ու Աթենքէն քշեց.
ինքն ալ գնաց Սկիրոս կղզին Լիհոմեզէս թագա-
ւորին քով, ու հոն մեռաւ:

3 Ասէն անցնելէն ետքը Կիմոն Միլդիաեւսի
որդին, պատգամ մը ընդունելով Թեւեւսի ոս-
կորներն առաւ Աթէնք բերաւ, ու գերեզմանին
վրայ փառաւոր մեհեան մը շինեցին՝ որ թշուառ
մարդկանց ապաստանարան եղաւ:

1 Ինչ յափշտակութիւններ ըրաւ Թեւեւս:

2 Ինչպէս մեռաւ:

3 Ո՛ւր թաղուեցաւ:

Գ Լ Ո Ւ Խ Բ .

Հերթիչեանք . — Թեքեի պատերազմ . — Տրոյոյ պատերազմ . — Հերթիչեանք Պեղոսի թոննէս իւր պատան . — Կարոս . — Արիւնք . — Գալստիանք Յանայ յԱրիւն . — Հոռոս . — Երոս . — Լիւրգոս :

1 Թեոսոսի թագաւորութեան ատենը Հերակղեանք՝ այսինքն Հերակղեսի որդիքը, Եւրիսթէոսի ձեռքովը (որ Պեղոսոսի թոննէս էր) Պեղոսոսնեանք քշուելով գնացին Ատաիկէ բնակեցան : Քիչ ատենէն ետքը նորէն ուղեցին Պեղոսոսնեանքն ախարհու ելան, առջի բերան յաղթելով Եւրիսթէոսն ու որդիքը մեռուցին . բայց ետքը երբոր իրենց Հիւսոս զօրագլուխն ընկաւ, Պեղոսեանք նորէն զօրանալով զանոնք Պեղոսոսնեանք գուրս քշեցին . անոնք ալ երգում ըրին որ ինչուան հարիւր տարի Պեղոսեանց վրայ պատերազմի չեւեն :

2 Ան ատենները Թեբացոց Ղայոս թագաւորը իբրև պատգամէ մը իմանալով թէ իր որ-

1 Հերակղեանք ինչպէս քշուեցան Պեղոսոսնեանք :

2 Ո՞վ էր Եգիպոս :

գին զինքը պիտի սպաննէ, ու մօրը հետ պիտի կարգուի, կը հրամայէ Յոկաստէ կնոջը որ իր աղան ծնանելուն պէս մեռցընէ. բայց մօրը սիրտը չգիմացաւ, առաւ զինուորի մը առաւ որ տանի հետու տեղ մը ձգէ: Զինուորը գթացաւ աղուն վրայ, ու որպէս զի գաղանները զինքը չպատուեն՝ անառախ մը մէջ ստուըններէն ծառէ մը կտիտէ: Տղուն ան կերպով կախուած լացած ասենը՝ Կորնթացւոց թագաւորին Պողիւբիոս հովիւը հոն կուգայ, ու վրան գթալով կ'առնէ Մերովայէ թագուհւոյն կը տանի. ան ալ աղայ չունենալով՝ սիրով կ'առնէ զինքը, իրեն որդէ-գիր կ'ընէ, և ստուըններուն ուռեցքը բժշկել կուտայ. անունն ալ կը դնէ Եգիպոս, որ յունարէն Սանուուոյց ըսել է: Եգիպոս երբոր մեծցաւ, խնացաւ որ ինքը Պողիւբիոսի որդին չէ. Ապողոնէն պատգամ հարցուց ու խնացաւ որ իր հայրը Փովկիսէ եղեր: Հոն երթալու ասեննեղ ճամբու մը մէջ իր հօրը Այոսի հանգիպեցաւ, և երբոր անիկայ գոռոզութեամբ ճամբայ կ'ուզէր՝ բարկացաւ Եգիպոս, թուրը քաշեց, ու առանց գիանալու կատարեց պատգամախօսին գուշակութիւնը, Յոկաստէ մայրն ալ իրեն կին առաւ: Բայր ետքը երբոր խնացաւ ըրած ապօրինաւոր գործքերը, ինքզինքը կամաւ կուրցուց:

1 Իր երկու որդիքը Եսէոկղէս և Պողինիկէ զինքը տէրութենէն քչեցին, որ Անտիգոնէ աղ-

1 Եգիպոսի որդիքը ինչ ըրին իրենց հօրը դէմ:

ջկանը ձեռքէն բռնած՝ աղքատի մը պէս տեղէ տեղ կը պտըտէր. իսկ իրենք թագաւորութիւնը իրարու ձեռքէն յափշտակելով՝ Թերէի կամ Եօթն իշխանաց ըսուած պատերազմին պատճառեղան, որ Յունաստանի հռչակաւոր պատերազմներէն մէկն է:

1 Ետէտկղեսի ու Պողինիկէի տակութիւնը շատ անուանի է պատմութեանց մէջ. կ'ըսեն թէ (որովհետեւ ասոնք երկուորեակ էին) դեռ չըժնած՝ իրենց մօրը արգանդին մէջ իրարու հետ կը կռուրտին եղեր. աս տակութիւնը աւելի շտտցաւ երբոր հարկ եղաւ որոշել թէ ո՞վ թագաւորէ. վերջապէս որոշեցին որ մէյմէկ տարի թագաւորեն մէյմը մէկը, մէյմը մէկալը: Ետէտկղէս որ առաջ նստաւ թագաւոր՝ ալ չուզեց վար իջնալ. ան տակնը Պողինիկէն դնաց իր աներոջը Արգոսի Ագրաստ թագաւորին, և ուրիշ հինգ թագաւորներ հեար առած՝ եկաւ Թերէն պաշարեց. բայց պատերազմի մէջ ան հինգն ալ զարնուեցան մեռան. իսկ երկու եղբարք մենամարտութեան ելան, ու մէկըմէկ զորկին սպանեցին: Կ'ըսեն թէ մեռնելէն ետքն ալ ասոնց իրարու դէմ ունեցած տակութիւնը չդադրեցաւ. ինչուան փայտակուտին վրայ մարմիննին այրելէն ետքը՝ մոխիրնին իրարմէ հեռացեր բաժնու եր են:

2 Մեռած հինգ թագաւորաց որդիքը շատ

1 Իրարու հետ ինչպէս վարուեցան:

2 Թերէի պատերազմը ինչ վերջ ունեցաւ:

զօրք ժողոված նորէն սկսան պատերազմը. Զար-
գուեցաւ Թերեցուոց զօրքը որոնց կը զօրավա-
րէր Լաւօգամաս, Թերէի արեւցին, ու Պողինի-
կէի որդին Թերսանդրը Թագաւորեցուցին:

1 Ան պատերազմը նոր լմընցեր էր երբոր Յոյնք
իրարու վրայ ունեցած նախանձաւորութիւնը
մօռնալով միաբանեցան որ երթան Տրոյիան պա-
շարեն առնեն, և պատճառն աս էր: Տրոյիոյ Լա-
ւոմեդոն Թագաւորին որդին Պրիամոս իր հօրը
տեղը անցնելով գետպան խրկեց բոլոր Յունաց
որ քոյրը Եսիօնէն իրեն գարձընեն. անոնք եր-
բոր յանձն չառին, շատ զօրքով ու նաւով Պա-
րիս որդին խրկեց որ պատերազմով առնէ Եսիո-
նէն բերէ: Հասաւ Պարիս, Մենեղաւոս Թա-
գաւորին պալտաը իջաւ, և անոր կինը Հեղինէն
առաւ Տրոյիա փախաւ: Մենեղաւոս և Իթակէ
կղզւոյն Թագաւորը Ողիսեւս՝ ելան Տրոյիա գը-
նացին որ Հեղինէն առնեն. բայց ոչ միայն չկըր-
ցան առնել, հասաւ նաև քիչ մնաց որ ձեռք պի-
տի իյնային՝ Թէ որ Պրիամոսի ազգականը Ան-
տենոր զիրենք չազատէր:

2 Մենեղաւոս ետ գառնալուն պէս՝ բոլոր
Յունաց իշխանաց ու Թագաւորներուն բողոքեց.
և քառասունըվեց մեծամեծ իշխաններ ու Թա-

1 Թերէի պատերազմէն ետքը ինչ հանգիստեցաւ:

— Տրոյիոյ պատերազմին պատճառն ինչ էր:

2 Տրոյիոյ վրայ գնացող Յունաց մեջ անուանի-
ները որոնք էին:

դաւորներեկան Միկէնք քաղաքը ժողովուեցան, երգում ըրին որ Հեղինէն ազատեն ու Տրոյիան մոխիր դարձնեն: Ասոնց մէջ երևելիներն էին Պիղոսի թագաւորը Նեստոր՝ ճարտասանու թեանը համար անուանի. Լոկրիսի թագաւորը Այաս, Ոյիլէոսի որդին. Թեախիսի և Պեղէոսի որդին Աքիլլէս, որ Յուլայ գիւցազն ու ամենէն քաջն էր. Ոդիսեւս, Իթակայ Լայերտոս թագաւորին որդին՝ իմաստութեամբը անուանի. Այաս, Սաղամինոյ Տեղաման թագաւորին որդին, Ետողիոյ թագաւորը Դիոմեդէս, Կրեաացւոց թագաւորը Իդոմենէս, Ասկղեպիոսի որդիքը Պոդալիր և Մաքաւոն, որ ամէն հիւանդութիւն բժշկելու սաղանիքը գիտէին: Ասոնք երկու տարի պատրաստութիւն տեսան, գրեթէ հարիւր հազար զօրքով բանակ մը կազմեցին Բեովաիոյ մէջ, հազար երկու հարիւրէն ալ աւելին աւ, և ասոնցմով ելան Տրովագային ծովեզերքը հասան: Բոլոր զօրաց սպարապետ գրուեցաւ Մենեղաւոսի եղբայրը Ագամեմոն, որ Միկէնքի ու Արգոսի թագաւոր՝ և Յունաստանի զօրաւոր թագաւորաց մէկն էր:

1 Տրոյիա քաղաքը ամուր պարսպով պատած ու աշտարակներով ամրացած էր, մէջն ալ շատ զօրք կար, որոնց զօրավարն էր Պրիամոսի որդին Եկատր:

1 Տրոյիա Բնչ վիճակի մէջ էր:

1 Եւան Յոյնք Տրոյիոյ գիմացը ու նաւերնին ցամաք քաշեցին, և անոնցմով իրենց պատնէշներ շինեցին: Եւ որովհետեւ ան ատենները սարսուտատա քաղաքներ պաշարելու և առնելու գործիքներ չէին հնարուած, Յոյնք կը սպասէին որ Տրովացիք ուղած ատեննին պարիսպներէն դուրս ելլեն որ հետերնին պատերազմին:

2 Եկտոր քանի մը անգամ յանկարծակի յարձրկեցաւ Յունաց վրայ, ու մեծ ջարդ տուաւ անոնց: Յոյնք մտածեցին որ Տրոյիան գիւրաւ առնելու համար նախ պէտք է քովի երկիրները նուաձնել որ իրենց թշնամու թիւն չընեն, ու անոնց չօգնեն. և սկսան անոնց հետ պատերազմիլ, ու զամենքը իրենց հնազանդեցուցին: Պըրիամու Պողիգորոս որդին ալ գտնելով առին բանակը բերին:

3 Ան միջոցին Պրիամոս թագաւորը Ասորեստանեայց Տեւտամոս թագաւորին, Ամոզոնաց՝ ու մեր Զարմայր նահապետին մարդ խրկեց օգնութիւն ուղեւ և անոնցմէ. և Զարմայր Հայոց ու Ասորեստանեայց զօրքը հետն առած՝ Տրոյիոյ օգնութիւն հասաւ: Յոյնք երբոր դարձան բանակնին, գեսպան խրկեցին Պրիամու, ըսին որ եթէ Հեղինէն կուտաս, մենք ալ քեզի որդիդ կը դարձընենք, ու խաղաղութեամբ կ'ելլենք սե-

1 Յոյնք մեկէն յարձրկեցան Տրովացւոց վրայ:

2 Տրովացիք Յունաց վրայ յարձրկեցան:

3 Իրսէն օգնութիւն ուղեցին Տրովացիք:

ղերնիս կ'երթանք: Դեսպաններուն առջևը կան չեց Պրիամսո Հեղինէն ու հարցուց թէ կ'ուզես երթալ. ան ալ վախնալով որ երթալուն պէս էրիկը Մենեղաւսս զինքը կը մեռցընէ՝ Չեմ ուզեր ըսաւ: Բարկացան Յոյնք, Պրիամու որդին Պողոթորոսը Տրոյիոյ առջևը քարկոծեցին, և սկըսան սաստկութեամբ պատերազմիլ: Երկու կողմէն ալ մեծ ջարդ եղաւ. վասն զի Յունաց կողմէն Աքիւլէս, Տրովացւոց կողմէն ալ Եկատր ու Զարմայր անխնայ մեկզմէկ կը ջարդէին: Ասանկ մէյմը մէկը մէյմը մէկալը յաղթելով ինը տարի անցաւ:

1 Վերջապէս երկու կողմէն ալ քիչ մը զինադադարում ուղեցին: Ան միջոցին Պրիամու աղջիկը Պողոթոսէնէն պարիսպներու վրայ ելած սլաքաւելու ատենը՝ Աքիւլէս զինքը տեսաւ, ու ծածուկ մարդ խրկեց մօրը և ուղեց որ իրեն կին աայ. ան ալ խոստացաւ: Երբոր նորէն պատերազմը սկսան, Աքիւլէս սկսաւ թուլութեամբ պատերազմիլ, և շատերուն սիրան ալ թուլցընեւ, մանաւանդ իրեն նախատինք մը ընելուն համար Ադամեմնոնին հետ ալ աւրուելով՝ գնաց Աքիւլէս իր վրանը քաշուեցաւ: Ան ատենը Տրովացիք սկսան մեծամեծ յաղթութիւններ ընել Յունաց վրայ. և Եկատր իր ձեռքովը զարկաւ Աքիւլէսին սիրելի բարեկամ Պատրոկղը սպաննեց: Աքիւլէս լսելուն պէս թէ Պատրոկղ

1 Զինադադարման ատեն ինչ հանդիպեցաւ:

մեռեր է, այնպէս բարկացաւ որ ոխը ատեւու-
թիւնը մէկդի գրած՝ մէկէն զէնքերը առաւ,
սկսաւ նորէն կատաղաբար սրտերազմիլ, ու
չառ քաջութիւններ ըրաւ: Ամազոնաց թագու-
հին վրան հասաւ որ զարնէ սպաննէ զինքը, բըռ-
նեց մազերէն Աքիւլէս ու ձիէն վար նեաեց
սպաննեց: Սասակացաւ պատերազմը. արծուօ-
րէն հասաւ Եկտոր, ու զարկաւ Աքիւլէսը չա-
րաչար վիրաւորեց. բայց Աքիւլէս առած վէր-
քը բանի տեղ չգնեւո՞վ առիւծի պէս վազեց ե-
տեկէն, զարկաւ սպաննեց. հոն մեր Զարմայրն
ալ Աքիւլէսի թրոյն բերանը ընկաւ: Եկտորին
մարմինը ոտքերէն կոռքին ետեւ կապել առաւ
Աքիւլէս, ու յաղթանակաւ Տրոյիոյ չորս բո-
ւորը պառացուց:

1 Սարսափեցաւ Պրիամոս, խօսք տուաւ որ
աղջիկը Պողիքսենան տայ Աքիւլէսին: Եւ եր-
բոր գնաց Աքիւլէս Ապոլոնի տաճարը որ Պո-
ղիքսենէին հեա պսակուի, Պարիս իր եղբորը
Եկտորին մահուան վրէժը հանելու համար՝ գը-
նաց Աքիւլէսին քով որ պագտուի հեաը ու
չնորհաւորէ իրեն, և թուրը զարկաւ, կիսամեռ
գետինը ձգեց զանիկայ: Յոյնք մէկէն առին զին-
քը նաւը տարին, ուր քիչ մը ետքը մեռաւ:

2 Թէպէտ Յունաց անպարտելի օխոյեանը Ա-
քիւլէս ասանկով մեռաւ, բայց Տրովացւոց ալ

1 Աքիւլէս ինչպէս մեռաւ:

2 Աքիւլէսի մեռնելէն ետքը ինչ հանգիսեցաւ:

սիրաբը կոտորեցաւ. վասն զի կը վախնային թէ Ապողոն վրանին բարկանալով որ իր մեհենին մէջ սպանութիւն ըրին, իրենց քաղաքը թշնա մեաց ձեռքը պիտի մասնէ. ուստի նորէն Յոյնք սկսան Տրովացոց յաղթել: Ան տեսնելով Տրովացոց երևելի իշխանները, Ենէաս՝ Պրիամու փեսան, և Անտենոր, յորդորեցին Պրիամոսն որ հաշտութիւն ընէ. վերջապէս յանձն առաւ թագաւորը, Յոյնք ալ անոնց տկամոյ նուաճուիլը տեսնելով կեղծաւորութիւն ըրին, ու իրարու ընծաներ խրկեցին: Բայց ետքը ուզելով Յոյնք հնարքով մը Տրոյիոյ տիրել, մեծ ձի մը շինեցին փայտէ, ու մէջը շտա մը զինուած մարդիկ պահուրտեցան. սաքերնալ անիւներու վրայ առած՝ մեծ հանդիսով Տրոյիոյ գիմացը տարին իբր թէ կ'ուղեն Աթենաս աստուածուհւոյն ընծայել ան ձին՝ իրենց հաշտութեանը նշան: Տրովացիք մէկէն ասոնց հաւտացին, և ուրախութեամբ քաղաքին դռները բացին որ ներս առնեն: Ան ատենը մէկէն ձիուն փորը կը բացուի, մէջը պահուրտած մարդիկը դուրս կ'ելլեն. ու անոնց ժողովրդեան վրայ վազելու տեսնը՝ մէկալ Յոյնք ալ ետեւէ կը հասնին, առջևնին եկողը կը զարնեն կը սպաննեն, քաղաքը կը կողոպտեն. սրարխսպները, աներն ու մեհեանները կը կործանեն, ու կրակ կուտան կ'այրեն:

Աքիւլէսի որդին Պիւսոս՝ կը բռնէ Պրիամոսը որդւոցը հետ բազինին առջևը կը սպաննէ. անոր Եկուրէ կինը, Կասանդրա աղջիկն ու Եկատորին այրին Անդրոմաք՝ չղթայտկապ գերի կը բռնուին: Մենեղաւոս ալ մէկէն կը բռնէ Հե.

զինէն կը սպաննէ, որ այնչափ համադրեաց արիւնը թափելու պատճառ եղեր էր:

! Ասանկով լմընցաւ Տրոյիոյ բազմադէտ պատերազմը: Յոյնք իրենց կատաղութիւնը կշտացուցին, բայց ըրած յաղթութիւններնուն պատուը չկրցան վայելել. որչափ յաջողութեամբ որ պատերազմի եկան, այնչափ ալ ձախորդութեամբ ետ դարձան: Մնեսթէոս՝ Աթենացւոց թագաւորը՝ չկրցաւ մէյմըն ալ իր հայրենիքը տեսնել, և Մեղոս կղզւոյն մէջ մեռաւ: Լոկրացւոց թագաւորը Այաս՝ իր նաւատորմին հետ կորսուեցաւ. Ոգիսեւս՝ տասը տարի թափառական ծովու վրայ պարտելով հազիւ կրցաւ իթակ իր երկիրը երթալ, բայց հոն ալ գնաց աւելի դէլ մահուան հանդիպեցաւ, իր որդւոյն ձեռքովը սպաննուելով: Ագամեմոն՝ իր կլիսեմնեսարա կնոջը ձեռքովը սպաննուեցաւ: Իսկ մէկալնոնք, ինչպէս Իդոմենէ, Փիլոկատա, Դիոմեդէսք և Տեւկեր՝ իրենց հայրենիքէն քշուելով, գնացին հեռաւոր երկիրներ իրենց նոր հայրենիք փնտռելու:

Ենէաս, Պրիամու փեսան, հինգ հազարի չափ Տրովացի հետը առած քսանըմէկ նաւով Իտալիա գնաց, ու Հոովմայեցւոց նախահայրն եղաւ. Անտենորն ալ Վենեակոյ կողմերը Պատալիոն քաղաքը շինեց:

! Տրոյիոյ կործանելէն ետե Յոյնք ինչ ըրին:

1 Գիտնալու է որ Յունաց աղգին պատմութիւնը ինչուանհաև Տրոյիոյ կործանմանէն շատ տարի ետքը շատ առասպելախառն է, և աւելի բանաստեղծից գիւտերովը զարգարուած է քան թէ իրական գիպուածներով ու հաւատարիմ պատմիչներու վկայութեամբ հաստատուած:

2 Տրոյիոյ կործանմանէն ութսուն տարի ետքը, Հերակլէանք Աթենացւոց Կոդրոս թագաւորին վրայ պատերազմի ելան, որովհետև անկայ իրենց թշնամիքը ընդունէր էր, և ինչուան Աթենքին դուռը հասան: Կոդրոս յուսահատած՝ պատգամ հարցուց, պատգամախօսը պատասխան տուաւ թէ երկու ժողովրդոց՝ այսինքն Աթենացւոց ու Հերակլէանց, որուն որ թագաւորը մեռնի՝ ան ժողովուրդը պիտի յաղթէ: Հերակլէանք ալ պատգամ հարցուցին, նոյն պատասխանն առին: Մտածեց արիասիրտն Կոդրոս որ լաւ է ժողովրդեանը սիրոյն համար մեռնի՝ քան թէ կենդանի մնալով կերպով մը անոր յաղթուելուն պատճառ սեպուի: Առանց իր միտքը մարդու յայտնելու՝ բանակին գլուխն անցաւ, ելաւ Հերակլէանց գիմացը, երբոր աստու որ անոնց նեաերը ամենեկն գէպ 'ի իր կողմը չեն նեաուիր (որովհետև Հերակլէանք զինքը

1 Տրոյիոյ պատերազմին և անկէ առաջ եղած պատմութիւնները ինչ աստիճանի ստուգութիւն ունին:

2 Կոդրոս թագաւորին վրայ ինչ կայ գիտնալու:

Ճանչնալով ամէն զգուշութիւն կ'ընէին որ պատգամը անոր վրայ չկատարուի), մէկզի ձգեց իր թագաւորական ծիրանին. գեղացի մուրացկանի հագուստ մը հագաւ, նետուեցաւ թշնամեաց մէջ ու Քոէ յաղթութիւն, ո՛վ Աթէնք, կանչելով, զարնուեցաւ մեռաւ (1095): Իսկ զօրքը իրենց թագաւորին անձնանուէր զոհն որ տեսն, անանկ քաջութեամբ սրաերնին վառուեցաւ, որ մէկէն քչեցին հալածեցին Հերակղեանքը:

1 Աթէնացիք երախտագիտութեամբ՝ Կոդրոսին աեղը թագաւոր անունով յաջորդ չգրին. թագաւորութիւնը վերուցին, ու աեղը Արխոնն անունով իշխան մը գրին, որ երկիրը կը կառավարէր ու ժողովրդեան հաշիւ կուտար (1092): Առջի Արխոնն եղաւ Կոդրոսի որդին Մեգոն: Ինչուան իրեք հարիւր քառասուն տարիի չափ՝ արխոնութիւնը որդւոց որդի մշանջենաւոր էր (852): Ետքը տասը տարուան իջեցուցին. վաթսունըութը տարի ետե մէկ Արխոնի աեղ ինը հաս գրին, իշխանութեան ժամանակն ալ մէկ տարուան կապեցին:

2 Յոնիացիք երբոր բնակութիւն հաստատուելու համար Ատաիկէ եկան, երկիրը արգէն բազմամարդ ըլլալով սկսան նեղութիւն քաշել. անատենը Նեղէոս՝ Կոդրոսի երկրորդ որդին, զա-

1 Կոդրոսին աեղը ո՛վ իշխեց Աթէնացւոց վրայ:

2 Փոքր Ասիոյ Յունաց սկիզբն ինչպէս եղաւ:

նոնք ժողովեց, ու գնաց Փոքր Ասիոյ ծովեզերքը բնակեցաւ, որուն մէկ կողմը արգէն Եւոզացիք Հերակղեանցմէ Պեղոպենեակն քշուելով կէր բնակեր էին: Նոյն ատենները քանի մը Դորացիք Արգոսէն, Եպիգաւրոսէն, Տրեզնէէն եւան նոյն քաղաքներուն բնակչացը հետ եկան Կարիա ըսուած ցամաքակղզին բնակեցան: Անանկով Փոքր Ասիոյ արեւմտեան կողմը Եւոզացիք բնակեցան, մէջ տեղուանքը Յոնիացիք, հարաւա. կողմն ալ Դորացիք:

1 Տրոյիոյ պատերազմէն երկու հարիւր երեսուն տարիի չափ ետքը (975), ծնաւ Հոմերոս, Յունաստանի առաջին ու ամենէն հռչակաւոր բանաստեղծը, որ և արժանի եղաւ Քէրթուպոյ կամ Հայր բանաստեղծութեան ըսուելու: Յոյսնի չէ թէ ո՞ր քաղաքը ծնած է Հոմերոս, և թէ ինչ կեանք անցուցած է. եւթը քաղաք՝ այսինքն Չփուռնա, Քիոս, Կողոփոն, Սաղամիս, Հաոգոս, Արգոս, Աթէնք՝ կարծես թէ իրարմէ կ'ուզեն յափշտակել Հոմերոսին խանձարուրք ըլլալու փառքը, և իրարու հակառակ անոր մեռնելէն ետքը՝ տաճարներ, արձաններ կը կանգնէին, ու աստուածական պատիւ կ'ընծայէին իրեն. բայց ընդհանուր կարծիքն աս է թէ Չփուռնա կամ Քիոս կղզւոյն մէջ ծնած ըլլոյ: Իր հրաշալի բանաստեղծութիւնները գրելէն առաջ շատ ճամբ

1 Ո՞վ էր Հոմերոսը — Ո՞ւր ծնած էր: — Ի՞նչ գրուածք ունի:

բորգուժիւններ ըրեր է կ'ըսեն Հոմերոս Սպարտա, Իտալիա և Իթալէ կղզին. ծերուժեանը տանն աչքը կուրցեր է, և շատ աղքատութեան մէջ իյնալով ստիպուեր է որ գրած ոտանաւորները երգելով քաղքէ քաղաք պարտի, ու ոգեպահիկ հացը մուրայ: Մեռնելէն ետքը Հոմերոս անունը անմահացընող երկու բանաստեղծութիւն թողուց՝ որոնց վրայ ամէն ատենն առ մէքը իրաւամբ զարմացեր են: Առջինին մէջ որ Իւլիան կ'ըսուի, կ'երգէ Հոմերոս Աքիւլէսի բարկութիւնը, և Տրոյիոյ պաշարման ատենը Յունացըրած պատերազմները: Երկրորդին մէջ, որ Ուլիան կ'ըսուի, Ոգիսեւսի ճամբորդութիւններն ու Իթալէ գառնալը կը պատմէ:

Հոմերոս իր երկու բանաստեղծութիւնն ալ ամբողջ ու կարգաւ գրած գիրք մը չէր ձևացուցած. հասպա, ինչպէս որ ըսինք, հատուած հատուած կը գրէր ու կ'երգէր, և ժողովուրդը զմայլած մտիկ ընելով բերնուց կը սորվէր, և անանկով ան սքանչելի բանաստեղծութիւնները անկորուստ մեզի հասան:

1 Լիկուրգոս, Յոնիոյ մէջ Հոմերոսի բանաստեղծութեանց հատուածները գանկելով ժողովեց Պեղոպոնեսա տարաւ, և Պիսիստրատ առաջինն եղաւ որ աս ցրուած կտորները ժողովեց գիրք մը ձևացուց, ու Աթենացոց ընծայեց: Անկէ ետքը Արիստոտէլ ալ մտքուր մէկ ձեռք

1 Ո՞վ կարգի գրաւ Հոմերոսի գրուածքները:

Վր Մեծին Աղեքսանդրի համար օրինակեց, որ անգին գոհարներով զարդարած սնտուկի վր ձջ կը պահէր: Ամենէն ետքը Արիստարքոս Աղեքսանդրացի * անուանի քերականը՝ աւելի աղէկ կարգի վրայ առաւ զանոնք, անհարազատ տողերը ձջէն թօթափեց, և իղիականը քսանըջորս երգ բաժնեց, որ ինչուան հիմայ նոյն բաժանմունքն ունի:

1 Հոմերոսի Ժամանակակից կը սեպուի նաև Եսիոգոս բանաստեղծը (944): Մնաւ Եւոզիոյ Կուճա քաղաքը, և Բէսովիոյ Ասկրա քաղաքին ձջ մեծցաւ: Իր գլխաւոր բանաստեղծութիւններն են Գործ+ և Տի+ ըսուածը, որուն ձջ վր շահութեան վրայ կը խօսի. ասոր հեռակէտով գրած է նաև Վիրգիլիոս իր Մշակականը. Մնդ- Բանաթիւն ապրածոց, ուր զից աղջարանութիւնը կ'երգէ, և Վրգան Հերովի ըսուածը, որուն

1 Եսիոգոս սլ էր: — Ինչ գրուածք ունի:

* Արիստարքոսի անունը առաջ ելած է՝ այդէս ոչ անաչառ, իտալիացիացի և Բանիբանս բնաբանէրոսն Արիստարքոս ի'ընէն. իսկ Չոյիլոս իմաստասէին առ քերականին անունը իտալիացի իտալացիացի առ նախախոս բնաբանից վրան շի շաք անուննի Բան է ասոր Հոմերոսի զէճ անեցած արեւոթիւնը, որով Հոմերոսական ըսուած է՝ այդինս իտալիէն Հոմերոսի:

մէջ չին ատենի կարծու թեան կողմանէ անուանի կնիկ մարդիկը կը գովէ, ու Հերակղի վահանը մանրամասն կը նկարագրէ:

1 Աս երկու բանաստեղծներէն ետքը Լիկուրգոս անուանով հստակաւ որ օրէնսդիրն ելաւ, ու Լակեդեմոնացւոց օրէնքներ տուաւ, որ չինք հարիւր տարիի չափ պահուեցան: Սպարտայի Եւնոսիոս թագաւորին պղտիկ որդին էր Լիկուրգոս: Երբ որ իր մեծ եղբայրը Պողիգեկոսս, որ ան ատենը կը թագաւորէր՝ անորդի մեռաւ, Լիկուրգոսի ընկաւ թագաւորութիւնը. բայց քիչ մը ատեն թագաւորեւէն ետքը երբ որ խմացաւ թէ եղբորը կինը յղի է, միաքը գրաւ որ մանչ տղայ ծնանելուն պէս՝ թագաւորութիւնը անոր տայ. եղբորը կինը իրեն մարդ խրկեց ծածուկ որ եթէ զինքը իրեն կին տանէ՝ իր զաւակը աներեց թէ կ'ընէ: Բայց Լիկուրգոս յանձն չառաւ ինչուան որ կինը մանչ մը ծնաւ. մէկէն առաւ անիկայ Լիկուրգոս. Ահա աս է ձեր թագաւորը ըսելով, Ժողովրդեան ցըցուց: Ետտ ուրախացաւ Ժողովուրդը, և անոր համար անունը Քարիլաոս գրին, որ ուրախութեամբ ընդունուած ըսել է: Առջի բերան ինքը անոր ինամակալ եղաւ, բայց երբ որ քիչ մը մեծցաւ տղան՝ բոլոր իշխանութիւնը անոր ձեռքը տուաւ:

2 Տրոյիոյ պատերազմէն ետքը երբ որ Էկան

1 Ա՛յլ էր Լիկուրգոս:

2 Ինչուան Լիկուրգոսի ատեն Սպարտայի կառավարութիւնն ինչպէս էր:

Հերակղեանք նորէն Պեղոպոնեոսի ակրեցին Սպարտայի մէջ ինը հարիւր տարիի չափ երկերկու թագաւոր մէկտեղ թագաւորեցին, ուստի խռովութիւնը մէջերնին պակաս չէր. Ժողովուրդը զանոնք կ'արհամարհէր, ու օրէ օր անսանձելի կ'ըլլար: Աս բաներս աննկելով Լիկուրգոս՝ միտքը դրաւ որ իր հայրենիքը բարեկարգէ: Եւ որպէս զի խեղացի օրէնքներ դնէ՝ մտածեց որ ճամբորդութիւն մը ընէ, ուրիշ ազգաց սովորութիւններն անձամբ քննէ նայի, և իմաստնոց խորհուրդ հարցընէ. ուստի ելաւ աասը տարի պարտեցաւ Կրեաէ, Յոնիա և Եգիպտոս:

1 Ան երկայն ճամբորդութեամբը շատ փափաքելի եղաւ Լիկուրգոս իր քաղաքակցացը. շուտով զինքը ետ կանչեցին որ դայ իրենց կարգ կանոն դնէ: Դարձաւ Լիկուրգոս Սպարտա, և դեռ մեծ գործողութեանը ձեռք չզարկած՝ Դեղփիս գնաց զո՛հ ըրաւ, Ապողոնէն պատգամ խընդրեց. ան ալ իրեն պատասխան տուաւ թէ Սպարտացիք Լիկուրգոսի օրէնքներովը բոլոր աշխարհիս մէջ անուանի պիտի ըլլան: Դարձաւ Լիկուրգոս Սպարտա, և մեծերուն հաւանութեամբը սկսաւ իր օրէնքները դնել:

2 Որոշեց որ անկէց ետքն ալ երկու թագա-

1 Ի՞նչպէս սկսաւ Լիկուրգոս իր օրէնագրութիւնը:

2 Սպարտացւոց կառավարութեանը ինչ կարգ դրաւ:

ւոր մէկ տեղ թագաւորեն, բայց անոնց իշխանութիւնը շատ ամփոփեց: Քսանըութը հողւով ծերակոյտ մը դրաւ որ թագաւորաց վրայ աչք ունենան. կերպով մը ծերակոյտը թագաւորաց ու ժողովրդեան մէջ տեղը ամուր թումբ մըն էր, որ երկու կողմն ալ իրարու հետ համաձայն պահելու կը ջանար: Ա՞նչ դատաստան կամ որոշմունք իրենք կ'ընէին թագաւորաց հետ ու ժողովրդեան կ'առաջարկէին. եթէ հաւանէր ժողովուրդը՝ ծափահարութեամբ կ'ընդունէր, թէ չէ՝ կը լռէր, որ չընդունելուն նշան էր:

ԱՆՐԵՐ ԾԵՐԱԿՈՒՄԷՆ ԻՆՏԵՐՆԱԿԵՐ, ծերակոյտը անոր տեղը քանի մը հոգի կ'առաջարկէր, որ միշտ վաթսուն տարեկան պիտի ըլլային: Բոլոր ժողովուրդը մեծ հրապարակը կը ժողվէր, և առաջարկուած անձինքը մէկիկ մէկիկ լուծութեամբ կ'անցնէին անոնց առջևէն, ժողովուրդն ալ ուրախական ձայներով անոնց ծափ կը զարնէր. հոն հրապարակին մօտ ասն մը մէջ կեցած ծերակուտէն ոմանք ժողովրդեան ծափահարութեան աստիճանին ուշ կը գնէին, և որուն անցնելու ատենը որ աւելի սաստիկ ըլլար ձայնը՝ անիկայ կ'ընարէին: Ան առենը նորընտիր ծերունին գլուխը ծաղկապսակ՝ բոլոր աստուածոց մեհաններուն այցելութեան կը պաշտէր, և երիտասարդները բազմութեամբ ետևէն առջևէն

1 Մերակուտին անդամները ինչպէս կ'ընտրուէին:

վազելով անոր առաքինութիւնները կը պատմէին կը դովէին, և իրիկունը հասարակաց փառաւոր հացկերոյթ կ'ընէին, և ամէն բանէ իրեն երկերկու բաժին կը հանէին:

4 Բայց հարիւր երեսուն տարիէն երբոր ասոնք թագաւորաց հեռ միանալով սկսան բռնութիւններ ընել, Եփորոս կամ Պարեա անունով մէյմէկ տարուան համար իշխան դրին, որ ինչուն թագաւորները բանա զնելու իշխանութիւն ունէին: Պարեաաց իշխանութիւնը դրուեցաւ Թէոպոմոս թագաւորին ասենը. երբոր ասոր ընկերը զինքը կը յանդիմանէր որ հօրմէն զօրաւոր իշխանութիւն ժառանգելով՝ իր որդւոց տկար իշխանութիւն մը պիտի թողու, պատասխան տուաւ. Մանաւանդ թէ աւելի զօրաւոր իշխանութիւն պիտի թողում, ըսաւ, որովհետեւ թողածս աւելի երկարատեւ պիտի ըլլայ:

2 Բոլոր երկրին վրայ քանի մը հողի միայն տիրած էին, ու մէկալնոնք թիզ մը դեռին չունէին. Լիկուրգոս երեսուն հազար հաւասար կտոր բաժնեց բոլոր Լահոնիան, Սպարտան ալ ինը հազար, ու ամէն մասը մէյմէկ քաղաքացւոց տուաւ: Ամենին մէկը չէր կրնար իր մասը մեծցընել կամ պզտիկցընել:

3 Ադահութեան ախան ալ Սպարտացւոց

1 Ե՞րբ սկսան պարեաաց իշխանութիւնը:

2 Երկիրները ինչպէս բաժնեց Լիկուրգոս:

3 Սպարտացիք ինչ ստակ կը բանեցընէին:

որակն հանելու համար՝ ամենուն քովէն ոսկիէ ու արծրթէ ստակները ժողվեց, և գործածողին պատիժ մահ գրաւ, անոնց տեղը ծանր ու կոշտ երկրթէ ստակներ կտրել տուաւ. չորս հարիւր ֆուտքը այնչափ ծանր կ'ըլլար որ երկու եզ հազիւ կրնային տանիլ, ու սենեակ մը ինչուան ձեղունը կը լեցուէր այնչափ սաքկով:

1 Տները, կահ կարասիքը, ամենուն հագուստը պարզ ու միակերպ էր: Օրէնք գրաւ որ թագաւորները, մեծատունք ու աղքատք մէկտեղ հասարակաց սեղանը նստին, և ուրախութեամբ որոշուած կերակուրը ուտեն ամէնքը անխափր: Աս բանիս վրայ հարուստները շատ նեղացան, և ժողովրդեան խռոված ատենը՝ Աղկանդրոս երթտասարգը դաւազանով մը զարկաւ Աիկուրգոսին մէկ աչքը կուրցուց: Ժողովուրդը բարկացած՝ մէկէն զինքը բռնեցին Աիկուրգոսին բերին որ ուղածին պէս պատժէ. ան ալ փոխանակ վրէժինդրութեամբ անոր մէկ աչքը հանելու՝ քաղցրութեամբ քովն առաւ, ու գրած օրէնքին տգուաներն անոր հասկըցընելով սիրտը վասաղկեցաւ:

2 Տասնըհինգ հոգի մէկ սեղան կը նստէին, և հասարակաց սեղանը կուշտ երթալ չէր ըլլար. թէ որ մէկը բան մը չուտէր կամ չխմէր՝ ամենէն

1 Մասնաւոր ինչ հասարակաց օրէնքներ գրաւ Աիկուրգոս:

2 Ստորտացւոց կերակուրներն ինչպէս էին:

կը նախատուէր իրրև անժուժկալ և փափկա-
սէր որ հասարակաց կերակուրը անպիտան կը
սեպէ: Ամէն մարդ ամսէ ամիս գրիւ մը ալիւր
կը բերէր, ութը չափ գինի, հինգ լիտր պանիր,
երկուք ու կէս լիտր թուղ, քանի մը հատ ալ
ան երկաթ ստակներէն՝ եփելու ծախքին հա-
մար: Սպարտացւոց կերակուրներուն համեմ-
ներն էին աշխատանքը, անօթութիւնն ու ծա-
րաւը: Ամենէն աղնիւ կերակուրնին էր «հաճի-
լսածնին», որ ծերերը շատ կը սիրէին:

1 Հասարակաց սեղանները տղաք ալ կ'եր-
թային, ու հոն օգտակար բաներու վրայ խրատ-
ներ կը լսէին. կը սորվէին թէ ինչպէս կրնայ
մարդ առանց գիմացիներն սիրտը ծակելու կա-
տակ ընել, խօսք մը ըսել, զուարճանալ և ու-
րիշները զուարճացընել: Պատասխանները պիտի
ըլլային սրտարասա, կարճ ու խելացի. ուստի
այնպիսի խօսակցութեան կերպը ըսուեցաւ Լա-
իստիանոսի Կամ Լիստիանոսի ԵՃ:

2 Լիկուրգոսի օրէնքները տղոց դաստիարա-
կութեան մէջ շատ պակասաւոր էին: Տղայ մը
ծնանելուն պէս՝ ցեղին գլխաւորները նայելու
կուգային. թէ որ տղան կայտառ ըլլար՝ անոր
մէկէն գայեակներ կը բռնէին, և ժառանգու-
թիւն կուտային. իսկ եթէ տկար երեւար՝ ան-

1 Տղաք ալ կը նստէին հասարակաց սեղանը:

2 Տղոց դաստիարակութեանը համար ինչ օրէնք-
ներ գրաւ Լիկուրգոս:

գլխաւոր գետը կը նետէին: Պղտակուց աղոց չարքաշուծիւն կը սորվեցընէին. կը վարժեցընէին որ մուծ տեղ՝ կամ մինակ կենալէն չվախնան, ամէն բանի չլան, բոսիկ ոտքով պարտին, գետնի վրայ սառկին, ամառ ձմեռ նոյն հագուստը հագնին:

1 Եւթը տարեկան երբոր կ'ըլլային տղաք, հասարակաց վարպետներու կուտային որ զանոնք դաստիարակեն, և ամէն բանէ աւելի կը քանային որ անոնց հնազանդութիւն սորվեցընեն, գիտէր Լիկուրգոս որ տղաք սղտակուց իրենց վարժասկտացը հնազանդիւ չսորվին նէ, վերջը օրինաց և իշխանաց ալ չեն հնազանդիր: Երաժշտութենէ զատ ամենեւին ուրիշ գիտութիւն չէին սորվեր:

2 Պատերազմի մէջ հնարքներ բանեցընելու, վտանգներու և արժնութեան վարժելու համար հրաման ունէին տղաք դողութիւն ընելու. բայց թէ որ դողութիւննին իմացուէր՝ սաստիկ կը պատժուէին որ ինչո՞ւ համար ձեռք ընկաւ:

3 Լակեգեմոնացի տղոց չարքաշուծիւնը աւելի յայանի կ'իմացուէր Արաեմեայ տօնին օրը:

1 Սպարաացիք աւելի ինչ բանի կը քանային վարժեցընել տղաքը:

2 Գողութիւնը ինչպէս կը պատժէին Սպարաացիք:

3 Տղոց չարքաշուծիւնը ինչ բանի մէջ աւելի կ'իմացուէր:

ուր իրենց ծնողացը ու բոլոր քաղաքացւոց աչքին առջևը անդուծ աստուածուհւոյն բագնին վրայ պարկած՝ իրենք զիրենք ծեծել կուտային, վրաներնէն արիւնը կը վազէր, և շատ անգամ ալ ինչուան կը մեռնէին առանց ձայն մը հանելու, և ծնողքնին կեցած սիրտ կուտային անոնց որ քաջութեամբ դիմանան ինչուան վերջը:

1 Պատերազմի ատեն թէ որ թշնամին Լահունիա մանէր՝ ինչուան վաթսուն տարեկանէ վեր եղողներն ալ զէնք կ'առնէին իրենց հայրենիքը պաշտպանելու:

2 Սպարապետց գլխաւոր կրթութիւնը պատերազմն էր. ուրիշ արուեստներն ու երկրագործութիւնն ալ իրենց Սղոսացի ըսուած գերիներուն ընել կուտային*։ Պատերազմին առաջին օրէնքն էր թշնամեացմէ չփախչիլ, հապա յաղթել կամ մեռնիլ։ Սպարապետի մայր մը իր որդին պատերազմի խրկելով վահանը ձեռքը

1 Որո՞նք կ'երթային պատերազմի:

2 Սպարապետց գլխաւոր արուեստն ի՞նչ էր:

* Սղոսացի Լահունիայի բնակաց մի մասն էին. ասանց Սպարապետ Լիւրգոնէն գիւ ճե առաջ յաղթեց աստուած գերի շնորհ էին. և շարաւոր անխորշներն աստուած գերիներէն իւրաքանչիւր օրէնքի համար անգլուխ իրենց արտօն արտօնէլ որ գինու-նիւնը գեւ բան է, ի՞նչ էին Սղոսացի ճե իւ գինու-նորէն:

տուեր ու ըսեր է. Կամ վահանովք դառնաս,
կամ վահանիգ վրայ: Ուրիչ մը ըսելով թէ որ-
դին քաջութեամբ հայրենեաց համար պատե-
րազմելով մեռեր է, անխուով կ'ըսէ. Աս ալ ա-
նոր համար ծնայ զինքը: Գասալիք զինուորը ա-
մէն փառքէ ու իշխանութենէ կը զրկուէր, և
հետը ոչ ոք խնամութիւն կ'ընէր:

1 Աղջիկ ազաք ալ Սպարտա մանչ ազոց պէս
չարքաչ կը մեծնային, և իրենք ալ զէնք բանե-
ցընել կը սորվէին. հարկ եղած ատենը կ'եր-
թային էրիկ մարդկանց պէս թշնամոյն հետ կը
կռուէին, և կամ իրենց էրկանը ու զաւակացը
քով կեցած անոնց սիրա կուտային:

2 Մերերուն շատ պատիւ կ'ընէին Սպարտա-
ցիք, մտածելով որ անոնք կեանքերնին հայրե-
նեաց օգտակար գործքերով անցուցած են: Տը-
ղաք ծեր մը տեսնելուն պէս՝ յարգութեամբ
զինքը կը բարեւէին, ժողովքներու մէջ ծերոց
առջև չէին նստէր, և հուշութեամբ անոնց տուած
խրատներուն մտիկ կ'ընէին: Աս բաներովս մե-
կուն Սպարտացի ըլլալը մեկէն կ'իմացուէր.
Վասն զի ասոր հակառակ ընելը՝ ամէն մարդ ի-
րեն անպատուութիւն, և հայրենեաց նախա-
տինք կը սեպէր:

3 Սպարտայի մէջ ամէն գործք, խոսակցու-

1 Աղջիկ ազոց ինչ կըթուութիւն կուտային:

2 Մերոց հետ ինչպէս կը վարուէին:

3 Մեռելոց համար ինչ հանգէս կ'ընէին Սպար-
տացիք:

Թիւն, հրապարակական արձաններն ու արձա-
նագրութիւններն ալ անանկ էին՝ որ առաքինու-
թիւնն ու քաջութիւնը սիրելի, մուլութիւններն
ատելի կ'ընէին քաղաքացւոց: Ամենեին մեռե-
լոց համար փառաւոր շիրիմներ, յիշատակարան-
ներ չէին կանգներ: Պատերազմի մէջ հայրե-
նեաց համար մեռած կարիճին գերեզմանին վրայ
պարզ ասպանագիր մը կը դնէին: Մեռելի վրայ
ամենեւին չէին լար, տասնըմէկ օր միայն սուգ կը
բռնէին:

1 Լիկուրդոս աս օրէնքները գնելէն ետքը
Սպարտացիքը ժողվեց, ըսաւ որ հարկաւոր
ճամբորդութիւն մը պիտի ընեմ, զամէնքը եր-
գուրնցուց որ ինչուան դառնայ՝ գրած օրէնքնե-
րը հաստատուն պահեն. ելաւ ինքը Գեղփիս
դնաց և Ապոզոնին պատգամ հարցուց: Քրմու-
հին պատասխան տուաւ թէ Բոլոր գրած օրէնք-
ներդ կատարեալ են. և թէ որ Սպարտացիք
զանոնք պահեն, աշխարհիս ամենէն երևելի քա-
ղաքը պիտի ըլլայ Սպարտա: Ան առեն Լիկուր-
դոս կամօք անօթի մնալով մեռաւ հոն ակզը, որ
պէս զի Սպարտացիք իրենց երգմանը կապուած
մնան: Ոսկորներն ալ պատուիրեց որ ծովը նե-
տեն, որպէս զի չըլլայ թէ Լակեդեմոնացիք
Սպարտա տանելով իրենց երգմունքէն արձա-
կուած սեպուին:

---

1 Լիկուրդոսի վերջն ինչպէս եղաւ:

Գ Լ ՈՒ Խ Գ .

Ուղիմյիտիան խաղեր . — Աստուծոյն Ուղիմյիտ . — Աստուծոյն պատերազմ Մենսեւիտ . — Արիստոֆանէս . — Երկրորդ պատերազմ Մենսեւիտ . — Արիստոֆանէս . — Տէրութեան բանաստեղծ . — Աստուծոյ Իրայ . — Մենսեւիտայ յորո՞ւնք :

1 Ան ասեմներն որ Լիկուրգոս Սպարտացւոց օրէնք կը գնէր՝ Պեղոպոնեսի մէջ Ողիմպիական խաղերը նորէն հաստատուեցան : Վասն զի Գորացւոց աշխարհակալու Թենէն առաջ՝ Եղիս դաւառին մէջ Ալփէոս գետին բարեբեր արունքը Ողիմպեան Սպարտազգայնութրած էին և հոն կրօնական հանգէսներ ու խաղեր կ'ըլլային . ան խաղերը , որոնց մէջ՝ ինչպէս որ տեսանք , առջի խաղցողն Հերքիւլէսն եղաւ , Գորացւոց սրաւրազմներուն ասեմը բոլորովին զազրեր էին : Երբոր Եղիս դաւառը Իփիտոսի ժառանգութիւն ընկաւ (884) , Գեղփիսի սրատգամախօսին խորհրդովը Իփիտոս Ողիմպիական հանգէսները նորէն հաստատուց :

1 Ողիմպիական խաղերը ե՞րբ ու ինչպէս հաստատուեցան :

1 Աս հանգէսը կը կատարուէր ամառնային արևադարձին ատենը, հինգ օր կը տևէր, և միշտ Ողիմպեան Արամազդայ զոհ մը ընկելով կը սկսէր ու կը վերջանար: Ան հինգ օրուան մէջ ալ ատեն ատեն այլ և այլ խաղեր կը խաղային, ինչպէս էր գօտեկոխ * , ըմբշամարտութիւն, կրօփամարտ **, հասեւառիկ խաղը, սկտեղք խաղը *** , ընթացից խաղը **** , որուն մէջ կ'երթար հետիարչաւ, ձիընթաց, ու կտարչաւ: Ան խաղերուն մէջ Յոյնք միայն կրնային մանեւ, անոնց մէջէն ալ ազատ մարդիկը: Յաղթողներուն կուտային ձիթեմիտ, լախուրէ, ու գափնիէ պսակ մը, և իրենց հայրենիքը դառնալու ատեննին քաղաքին պատը քիչ մը տեղ կը փլցընէին ու անկէ յաղթանակաւ զինքը կառքով ներս կը մտցընէին:

1 Ո՞ր ատեն և ինչպէս կը կատարուէին Ողիմպիական խաղերը:

* Գօտեիտիաներն ու ըմբշամարտները ձիւղէի կոնքի վրայ պատիւընէլ իւրանային:

** Առօրեայ մարտները յետեւերնուն վրայ կուր պատժ ու վրան պէտէ իմ երկրէն Ռիմել անոսոցած՝ իրարու իւրարնէին իւր վրասորէին:

*** Սիտելք խաղ ըստածը ան էր որ քայտէ, քորէ իմ երկրէն ծանր Բարտի մը աստղ իւր նեպէին և հեռանեպող իւր յաղթեր:

**** Ասոր մէջ ըմբշամարտութեան ու կռիւտարտութեան գործերը խառն ձեւեր ի՛րենէին:

1 Ողիմպիական խաղերուն մէջ առջի յաղթողն եղաւ Կորեթոս՝ Քրիստոսէ եօթը հարիւր եօթանասունըվեց տարի առաջ, և ան տարին եղաւ առաջին «չէ՛ղի»-ը: Ողիմպիադ կ'ըսուի չորս տարուան շրջանը, այսինքն մէկ հանդեսէն ինչուան մէկալը եղած չորս տարուան միջոցը:

Անկէ ետքը սկսան Յոյնք թուականի տեղ ողիմպիադը գործածել, որով իրենց պատմութեան ժամանակներուն մէջ սկսաւ քիչ մը ստուգուած թիւն մտնել:

2 Իններորդ ողիմպիադին երկրորդ տարին (743), արևնահէղ պատերազմ մը բացուեցաւ Սպարտացւոց ու Մեսսենիացւոց մէջ: Սպարտացիք փառասիրութեամբ կ'ուզէին իրենց սահմանը մեծցընել ու Մեսսենիոյ բարերեր դառնորուն տիրել, վասն զի այլ և այլ պատճառներով ալ աս երկու ազգերը իրարու թշնամացեր էին. և գլխաւորը աս էր. Եւենոս Սպարտացին, Մեսսենիացի Պողեքարէս իշխանին ոչխարները գողցեր ու անոր որդին սպաններ էր: Իր ծառաներն ու քովի մարդիկը հետն առած Պողեքարէս՝ Սպարտա կը վազէ վրէժխնդրութիւն ուզելու. բայց ոչ ձերակոյտը իրեն բողոքանայը մը.

1 Ողիմպիական խաղերուն մէջ առջի յաղթողը ո՞վ եղած է: — Առաջին ողիմպիադը Քրիստոսէ քանի՞ հարիւր տարի առաջ կը սկսի:

2 Ան ասանները ի՞նչ պատերազմ բացուեցաւ Յունաստանի մէջ:

տիկ կ'ընէ, ոչ ժողովուրդը, և ոչ թագաւորները. Պողիքարէս ալ սրտին ցաւէն աչքը դարձած՝ հայրենիքը դառնալու տանը՝ ճամբան գիմացը հանդիպած Սպարտացիները կը զարնէ կը սպաննէ: Ասոր շտեղին Սպարտացիք, ուղեցին որ Մեսսենիացիք Պողիքարէսը իրենց ձեռքը մտանեն. Մեսսենիացիք յանձն չառին իրենց հայրենակիցը անոնց ձեռքը տալ, բայց ըսին որ վէճին վրայ Ամփիկատիոնի տանին մէջ իրարու հետ խօսինք: Սպարտացիք ամենևին պատասխան չտուին, ու պատերազմի պատրաստուեցան. երդում ըրին թէ ինչուան որ Մեսսենիան չկործանենք՝ Սպարտա չդառնանք, և կամ ամէնքնիս մեռնինք:

1 Աս մտքով Սպարտացիք առանց առաջուց պատերազմ հրատարակելու, Մեսսենիա մտան, յանկարծակի Ամփիս քաղաքն առին, ու բնակիչքը թրէ անցուցին. Մեսսենիացիք ալ իրենց Եւփայէս թագաւորին առաջնորդութեամբը պատերազմի ելան: Ճակատեցան Սպարտացիք ու Մեսսենիացիք, և սկսան անխնայ մէկզմէկ ջարդել. ամենևին մէկ կողմը չէր ուզեր խոնարհիլ՝ հաշտութիւն խօսիլ. մէկ կողմին կատաղութիւնը մէկալ կողմին հաստատութեանը հաւատար ըլլալով, վերջապէս յաղթութիւնը անորոշ մնաց. գիշերը միայն վրայ հասնելով՝ հարկ եղաւ որ երկու բանակները իրարմէ զատուին: Եր-

---

1 Ինչպէս սկսաւ Սպարտացուց ու Մեսսենիացուց պատերազմը:

կրօրդ օրը երկու կողմն ալ ոչ նորէն պատերազմ
ուղեցին ընել, և ոչ յաղթուածեան նշաններ
կանգնել, իրարու մարդ խրկեցին, մեռելնին ա-
սին, ու սկսան զանոնք թաղել:

1 Ան պատերազմէն ետքը Մեսսենիացւոց մէջ
ժանտախտ իյնալով շատ մարդ մեռաւ, մնացած
ներն ալ Լակոնիոյ մէջ Խթոմոս լեռան ամուր
բերդը փախան: Ետքը մարդ խրկեցին Գեղպիս
պատգամ հարցընելու թէ ինչ դարման ընեն
իրենց թշուառու թեանը. պատասխան ելաւ թէ
Աստուածոց բարկութիւնը իջեցընելու համար
պէտք է թագաւորազն աղջիկ մը վիճակով ըն-
արել ու գիշերը անոնց զոհ ընել: Վիճակ ձգե-
ցին, և վիճակը Լիկիսկոս անուանով մեկուն աղջ-
կանը վրայ ելաւ. բայց Լիկիսկոս աղջիկն առաւ
Սպարտա փախաւ: Երբոր Մեսսենիացիք շփո-
թած կեցեր էին, մեկէն Արիստոգեմ անուանի
զօրավարը հանեց իր աղջիկը տուաւ, իր ձեռ-
քովը զարկաւ մեռուց զաղջիկը, և պատգամը
կատարեց: Աս բանս լսելով Լակեդեմոնացիք
շատ վախցան. կարծէին որ ալ աստուածներն
իրենց դէմ զանոնք սխաի պաշտպանեն. ասան-
կով եօթը տարի անցաւ և Սպարտացիք ոչ կը
համարձակէին պատերազմելու, և ոչ պատե-
րազմէն ետ կենալու, որովհետեւ երգում ըրեր
էին:

1 Աղջի պատերազմէն ետքը ինչ պատահեցաւ:

1 Ութերորդ տարին Արգիայիք և Արկադացիք Մեսսինիացւոց օգնութիւն եկան, և Խթոմոս շեռան մօտ սաստիկ պատերազմ կղաւ: Եւ փայէս թագաւորը վազէց Սպարտացւոց թէոպոմպոս թագաւորին բանակը, սաստիկ վէրք մը առաւ ու կիսամահ ընկաւ: Սաստիկացաւ պատերազմը. երկու կողմը իրարու ձեռքէ կը ջանային յափշտակել կիսամեռ թագաւորը, ոմանք բռնեւելու՝ ոմանք ազատելու: Ան Սպարտացիներէն ութը հոգի մէկէն գետինը փռէց Կղէոննիս, զէնքերնին կողոպտեց ու իր զօրացը բաժնէց. բայց ինքն ալ գիմացէն շատ տեղէն վիրաւորուեցաւ: Արիստոգեմ ալ հինգ հոգի նոյն պատճառաւ Սպարտացիներէն սպաննէց, և ինքն անխոց ելաւ պատերազմէն: Երկու կողմէն ալ միարան դադրեցուցին պատերազմը: Վերուցին Մեսսէնիայիք իրենց Եւփայէս թագաւորը որ արիւնլուայ ու վիրաւոր էր, բայց իր ժողովոցեանը յաղթութեանը վրայ ուրախ: Արիստոգեմ տեսաւ որ Կղէոննիս առած վէրքերուն պատճառաւ չկրնար քաշել, գրկէց ուսը առաւ զինքն ու բանակը տարաւ:

2 Ան միջոցին որ Մեսսէնիայիք իրենց թագաւորին ու զօրավարաց վէրքերը պատելու հետ

1 Եւփայէս ինչ քաջութիւն ըրաւ:

2 Ինչ վէճ ելաւ Արիստոգեմի ու Կղէոննիսի մէջ:

էին՝ ուրիշ նոր կռիւ մը բացուեցաւ մէջերնին : Ամէնքը ժողոված քաջագոյնը կը փնտռէին որ մրցանակը անոր տան . և որովհետեւ երկու էին քաջայազմ ախոյեանները , կղէօննիս և Արիստոզեմ , թագաւորը վերալից եկաւ բազմեցաւ ատեանը որ վճիռ տայ : կղէօննիս կ'ըսէր թէ Նս աւելի մարդ սպաննեցի , և այնչափ դիմացէս վերք առեր եմ (որ քաջութեամբ առաջ նետուելուն նշան էր) . իսկ Արիստոզեմ անխոց ելաւ պատերազմէն , որ ըսել է թէ կամ վախկոտ է , և կամ բարեբաղդ՝ բայց ոչ քաջայազմ , իսկ զիս ուսին վրայ առնելն ու բանակը բերելը՝ ուժի նշան է և ոչ քաջութեան :

1 Արիստոզեմ պատասխան տուաւ թէ Բարեբաղդ կ'երևնամ՝ պատերազմէն անխոց ելլելուս համար . բայց իմ վերք չառնելս վատութենէս չէ , հապա քաջութենէս . վասն զի կամ ան է որ թշնամիք ինձմէ վախնալով չզարնուեցան հետս , և կամ հետս պատերազմեցան , ու ես զգուշութեամբ դիմամարտելով զանոնք զարկի սպաննեցի :

2 Երբոր խօսքը լմնցուց Արիստոզեմ , սկսան քուէ ձգել , ամենուն սիրաբ անհանգիստ էր թէ ինչ վճիռ պիտի ելլէ : Ամէնքը միաբանեցան Արիստոզեմին տուին մրցանակը :

1 Արիստոզեմ ինչ պատասխան տուաւ կղէօննիսի :

2 վճիռը որոն կողմը ելաւ :

1 Վրան շատ չանցաւ, մեռաւ Եւփայէս թագաւորը, և տեղը Արիստողեմն ընտրեցին, որ հինգ տարի քաջութեամբ աշխատելով՝ Սպարտացւոց ամեն ջանքը փճացուց: Թարգախու թիւն մը ուղեր էին ընել, ան ալ իմացաւ Արիստողեմ. վասն զի մեծամեծներէն հարիւր հոգի Սպարտայէն քչեցին, որ փախստականի սէս Մեսսենիա եկան. կանչեց զանոնք Արիստողեմ, Սպարտացւոց ասյանցանքը նոր է, բայց հնարքնին շատ հինցած է, ըսաւ ու զանոնք դուրս քշեց: Ետքը Իթոմոսի քով ալ Սպարտացւոց հետ զարնուելով մեծ ջարդ տուաւ անոնց:

2 Երբոր երկու կողմն ալ երկար պատերազմներէն յոգնած՝ իրարու հաւանութեամբը զինադադարում ըրեր կը հանդէսին, Արիստողեմ տեսիլքներով երազներով խռոված՝ ինքզինքը իր աղջկանը դերեզմանին վրայ սպաննեց: Ա՛րսեն թէ տեսիլքի մէջ աղջիկը իրեն երեցեր է սևեր հագած, կուրծքն ալ վէրքերով արիւնլուայ. անանկով հօրը մօտեցեր է ձեռքէն զէնքերն առեր, ձերմակ հագուստ մը անոր հագցուցեր ու գլուխը ոսկի պսակ մը դրեր է:

3 Մեսսենիացիք իրենց սիրելի թագաւորն ու զօրաւոր պաշտպանը կորսնցընելով՝ յուսահա-

1 Եւփայէսի տեղը ո՞վ թագաւորեց:

2 Ի՞նչպէս մեռաւ Արիստողեմ:

3 Ի՞նչ կերպով լմընցաւ Մեսսենիացւոց ասային պատերազմը:

սուլթեան մէջ ընկան. անոր ներհակ՝ Սպարտացիք սիրտ առին, և վերջապէս տիրեցին Իթումոսին, որ հինգ ամիս պաշարուած՝ սաստիկ սով քաշելէն ետքը անձնատուր եղաւ:

1 Մեսսենիացւոց շատը փախան գնացին Արկադիա, Արգոս և Սիկիոն. մնացածներուն հետ ալ շատ խստուլթեամբ վարուեցան Սպարտացիք: Երգում առին անոնցմէ որ մէյմըն ալ չապստամբին, և իրենց երկրին տարեկան բերքին կէտը Սպարտա խրկեն. անկէջ 'ի զաա՝ երբոր Սպարտացւոց թագաւորներէն կամ իշխաններէն մէկը մեռնէր՝ բոլոր Մեսսենիացիք արք և կանայք սուգ մանեն: Ասանկով լմընցաւ Մեսսենիոց առաջին պատերազմը, որ քսան տարի քշեց:

2 Քառասուն տարի խաղաղութեամբ անցնելէն ետքը մտքերնին գրին Մեսսենիացիք որ ազատութիւննին նորէն ձեռք ձգեն. ուստի Եղիս, Արգոս, Սիկիոն և Արկադիա գաւառներուն բընակիչները իրենց հետ միացուցին, և իրենց կրտսրի՞ երիտասարդներուն մէջ անուանի էր հին թագաւորաց ցեղէն Արիստոմեն պատանին: Երկու կողմէն պատերազմը սկսաւ, և յաղթութիւնը անորոշ մեաց. բայց Արիստոմեն անանկ

1 Սպարտացիք ինչ նեղութիւններ տուին Մեսսենիացւոց:

2 Մեսսենիացւոց երկրորդ պատերազմը ինչպէս սկսաւ:

կարգէ գուրս քաջութիւններ ըրաւ որ քաղա-
քակիցքը մէկէն հոն պատերազմի ասան ուղե-
ցին զինքը իրենց վրայ թագաւոր գնել: յանձն
չառաւ Արիստոմէն, ու միայն զօրաց սպարապետ
գրուելովը գոհ եղաւ:

1 Կը պատմեն թէ Արիստոմէն ուղեւորվ յան-
գուգն գործողութեամբ մը Սպարտացիները
վախցընէլ, գիշերանց Սպարտա կ'երթայ, ծա-
ծուկ կը մտնէ Աթենասայ տաճարը, ու պատին
վրայ վահան մը կը կախէ՝ վրան գրուած. Արիս-
տոմէն կը նուիրէ ասիկայ գիցուհւոյն՝ Սպար-
տացւոց աւարէն: Աս ալ կը պատմեն թէ Արիս-
տոմէնին քաջասրտութեանը նմանիլ ուղեւորվ
ուրիշ երկու Մեսսենիացի կտրիճներ ալ, եր-
բոր Սպարտացիք Կաստորի և Պոզիտեակիսիսո-
նը կը կատարէին, օդապարիկ նժոյգներու վրայ
հեծած, ծիրանիններ հագած, ձեռքերնին նիզակ՝
յանկարծակի վազեցին անոնց բանակը մտան,
անոնցմէ շատ մարդ ջարդեցին, որ յաղթանա-
կով Անդանիա դարձան՝ ուր ժողվուած էին
Մեսսենիացւոց կտրիճները:

2 Արիստոմէն Ստենիկզար գաշտին մէջ փա-
ռաւոր յաղթութիւն մը ըրաւ Լակեդեմոնաց-
ւոց և անոնց գաշնակցացը վրայ: Ետքը մաաւ
Լակոնիան կողոսպակց, շատ քաղաքներ կործա-

1 Արիստոմէնի վրայ Բնչ մասնաւոր քաջութիւն
կը պատմուի:

2 Ինչ քաջութիւններ ըրաւ Արիստոմէն:

նեց, ու բնակիչքը դերի տարաւ: Սպարտացիք սարսափած Իեղփիս պատգամ հարցուցին. պատգամախօսը հրամայեց իրենց որ Աթենքէն իրենց զօրավար մը բերեւէ տան: Սպարտացւոց ասանկ խոնարհելուն վրայ շատ ուրախացան Աթենացիք. բայց աստուածոց կամքը կատարած սեպուելու համար՝ Տիրաէոս անունով կաղ ու աննշան բանաստեղծը անոնց իբրև զօրավար խրկեցին: Ընդունեցան Սպարտացիք, և երբոր իրեք անգամ ալ յաղթուեցան՝ ու յուսահատած կ'ուզէին ամէն բան թողուլ Սպարտա փախչիլ, Տիրաէոս կրակոտ սև սրտաչարժ երգերով անոնց միտքը փոխեց, սրտերնին վառեց, ու նորէն քաջութեամբ պատերազմելու յորդորեց. անանկ որ Սպարտացիք իրենց առջի քաջութիւնը նորէն ձեռք առին, ու միայն ուզելով որ իրենց զիակը անթաղ չմնայ, մէյմէկ գրասպանի վրայ ամէն մարդ իրեն ու իր հօրը անունը գրեց, ու աջ թևին կապեց. որպէս զի եթէ պատերազմին մէջ իյնան մեռնին ու երեսներնուն գծագրութիւնը աւրուի, կարենան աննշաններով ձանչցուիլ, ու օր մը իրենց ետեէն եկողները կարենան ըսել. Ասոնք հայրենեաց համար մեռած են:

† Յարձրկեցան Սպարտացիք Մեսսենիացւոց վրայ, և պատերազմը սկսաւ. Արիստոկրատ Ար-

† Տիրաէոսին խրախուսելովը ինչ յաղթութիւն ըրին Սպարտացիք:

կազացւոց թագաւորը շուտ մը թողուց փախաւ, անով Մեսսենիացիք ալ յաղթուեցան: Իսկ Արիստոմեննեղը մանելով մնացած զօրքովը Իրա բերդը քաշուեցաւ, որ լեռներով պատած ամուր տեղ մըն էր: Անկէց օր մը յարձակմունք մը ընելու ատենը բռնեցին Սպարտա տարին, ու ընկերներովը մէկտեղ դարչահոս վիրապի մը մէջ ձգեցին ուր չարագործները կը նեակին: Սպարտացիք իրեն քաջութեանը վրայ համարմունք ունենալով՝ թող տուին որ վահանը հեռը մնայ, ինքն ալ վահանին վրայ խնալով չմնասուեցաւ, ու մահու ընէ ազատեցաւ: Հոն երկու օր իր ընկերացը դիակներուն վրայ կեցած մտածելու ատենը մէյմըն ալ տեսնէ որ մեծկակ ծակէ մը աղուէս մը կը մանէ վիրապը, մէկէն անոր պոչէն կը բռնէ Արիստոմենն ու անոր ետէն նոյն ծակէն կ'երթայ նեղ ճամբով մը՝ որ Իրա բերդը կը հանէ եղեր: Յանկարծակի Արիստոմենն հոն կը հասնի, ընկերները կը դանէ, և ամէնքը վրան կը զարմանան:

1 Անկէց ետքը Արիստոմենն լսելով թէ Կորընթացիք Սպարտացւոց օգնելու կ'երթան, յանկարծակի վրանին վազեց ու մեծ ջարդ տուաւ անոնց. բայց ան յաղթութեանը վրայ շատ չկըրցան Մեսսենիացիք ուրախանալ: Վասն զի Սպար-

---

1 Մեսսենիացւոց երկրորդ պատերազմը ինչպէս ըմբնցաւ: — Արիստոմենի վերջն ինչպէս եղաւ:

տացիք սաստիկ ուժով յարձըկեցան Իրա բեր-
դին վրայ: Ղարմանալի քաջութեամբ պատերազ-
մեցան Մեսսենիացիք: Երկու օր երկու գիշեր
տեկեց պատերազմը, և ինչուան կանայք ալ մը-
տան պատերազմին մէջ: Սակայն Արիստոմեն
տեսնելով որ անկարելի է ինչուան վերջը դիմա-
նալ, բերդին մէջ մնացած մարգիկը դուրս հա-
նեց, իր չորս գին ժողվեց զանոնք գունդ մը ձե-
ւացուց, մէջ տեղը տղաքն ու կնիկ մարգիկը
գրաւ, և թշնամեաց բանակին մէջէն անցուց՝
առաւ տարու զանոնք: Սպարտացիք ալ զար-
մացած ձայն չհանեցին. իսկ ինքը չուսալով որ
կարենայ նորէն իր հայրենիքն ազատել՝ գնաց
Հոտոս կղզին քաջուեցաւ, անկէ Յոնիա ան-
ցաւ, ու Սարգիկէի մէջ մեռաւ:

4 Ան Մեսսենիացիքն որ Սպարտացուոց ձեռ-
քէն ազատեր էին՝ Սիկիլիա գնացին Հուգիոնի
Թագաւորին քովը՝ որ ինքն ալ Մեսսենիացի էր,
և անոր հետ մեկտեղ պատերազմերով Չանկ-
ղէաս քաղաքն առին, և որովհետև բնակչացը
վրայ դուր ջըցուցեր էին՝ անոնք ալ երախտա-
դիտութեամբ իրենց քաղաքին անունը փոխե-
ցին՝ Մեսսանա գրին, որ հիմա Մեսսինա ը-
սուածն է: Մեսսենիոյ երկրորդ պատերազմը
տասնըութը տարի քշեց:

1 Մեսսենիացի գաղթականները ո՛ւր գնացին: —
Քանի՛ տարի քշեց Մեսսենիացուոց երկրորդ
պատերազմը:

1 Սպարտացիք արդէն Արգիացւոց վրայ ոխ ունէին թէ ինչո՞ւ իրենց դէմ Մեսսենիացւոց օգնեցին: Ետքն ալ թիրէա ըսուած գաւառին համար մէջերնին պատերազմ բացուեցաւ. վասն զի աս գաւառը Արգոզիսին մէկ մասն էր, ու Սպարտացիք առեր իրենց սեպհականներ էին: Երկու կողմէն ալ չուզելով որ անօգուտ անընտրան հեղու թիւն ըլլայ, որոշեցին որ երկու գիւն իրեք հարիւր կտրիճներ ելլեն պատերազմին, և որ կողմն որ յաղթէ՝ անոր ըլլայ ան գաւառը:

2 Երբոր երկու կողմէն ալ զօրքերը քաշուեցան ու ընտրուած կտրիճները միայն մնացին, ասոնք անանկ հաւասար քաջութեամբ պատերազմեցան՝ որ վեց հարիւր կտրիճէն իրեք հոգի միայն մնաց, Աղիկնոր ու Քրոմիոս՝ Արգիացւոց կողմէն, Ութրիագէս ալ Սպարտացւոց կողմէն: Գիշերը կոխեց, հարկ եղաւ որ պատերազմը դադրեցընեն: Երկու Արգիացիքը վաղեցին Արգոս որ իրենց յաղթութիւնը աւետեն. իսկ Ութրիագէս Սպարտացին մեռած Արգիացւոց զէնքերը կողոպտեց՝ իր բանակը տարաւ, ու նորէն դարձաւ իր անընդ կեցաւ: Երկրորդ օրը երկու բանակներն եկան ու սկսան հակառակիլ

1 Սպարտացիք Արգիացւոց դէմ ինչո՞ւ պատերազմ բացին:

2 Ի՞նչպէս ըմբոսացաւ Սպարտացւոց ու Արգիացւոց պատերազմը:

յաղթուածեան վրայ. Արդիացիք կը սարժե-
նային թէ Մեզմէ երկու հոգի կենդանի մնացին.
Սպարտացիք ալ կ'ըսէին թէ Արդիացիք փա-
խան, իսկ մերինը իր տեղը կենալով ձեր մեռել-
ներուն զէնքերը կողոսպեց: Վէճը ան աստի-
ճանի տաքցաւ, որ հարկ եղաւ պատերազմով
որոշել. զարնուեցան, երկու կողմէն ալ շատ
մարդ ջարդուեցաւ, և վերջապէս Սպարտացիք
յաղթող ելան: Իսկ Ոթրիագէս որ այնչափ ըն-
կերնեցող Սպարտայէն ելած էր՝ առանց անոնց
Սպարտա գառնալ չուզէլով՝ հոն անոնց ընկած
տեղը զարկաւ ինքզինքը սպաննեց:

‡ Անկէց ետքը Արդիացիք գլուխնին գերժե-
ցին, և օրէնք դրին որ ինչուան թիրէա դաւառը
նորէն ձեռք չձգեն՝ էրիկ մարդիկ երկայն
մազ չթողուն, կնիկ մարդիկ ալ վրանին ոսկի
զարդ չունենան, և աս օրինաց գէժ ընողը նզո-
վեալ ըլլայ:

---

‡ Արդիացիք Սպարտացւոցմէ յաղթուելուն
համար ինչ ըրին:

ԳՆ ՈՒԽ Գ.

Անէնք. — Դրամն. — Եղիւթնէն. — Սուր. —
 Պիտիւք. — Իպարսոս և Իպարսոս. — Արտիւս
 և Արտիւս. — Կարէնէն. — Խեղեկոյք լծիւ:

1 Ան ատեններն որ Սպարտացիք իրենց ակ-
 րութեան սահմաններն ընդարձակելու հետ էին,
 Աթենացիք անխլիանութեան մէջ կ'ալեկոծէին:
 Ժողովուրդը իրէք բաժնուած, և իրենց գլուխ
 մէյակ հին ու զօրաւոր ազգատոհմներ առած՝
 իրարու ձեռքէ կը յափշտակէին իշխանութիւ-
 նը: Քաղաքացւոց կեանքն ու ստացուածքը այն-
 պիտի դատաւորաց ձեռքը մասնուէր էր՝ որոնց
 օրէնքը իրենց շահն ու կամքն էր:

2 Աս անկարգութեանց դարման մը ընելու
 համար՝ ժողովուրդը Դրակոն անունով արխո-
 նին ազաչեցին որ օրէնքներ գնէ իրենց (624):
 Դրակոն անանկ խիստ օրէնքներ գրաւ, որ կ'ը-
 սէին թէ Ասոնք թանաքով գրած չեն, արիւնով
 գրուած են. վասն զի ամէն սղտիկ յանցանքնե-
 րուն ալ պատիժ մահ գրէր էր. մեծ յանցանք-
 ներուն պատիժ չկայ աշխարհիս մէջ կ'ըսէր:

1 Ան ատենները Աթենացիք ինչ վիճակի մէջ էին:

2 Դրակոն ինչպէս ու ինչ օրէնքներ գրաւ Աթե-
 նացւոց:

Երբոր Աթենացիք սկսան գանգաւոր շատցընել, հարկ եղաւ որ հայրենիքը թողու Պրահոն, երթայ Եգիպտոս կղզին քաշուի, և հօն մեռաւ:

1 Աթենքի մեծամեծներէն մէկը Աղէոն՝ կարծելով թէ Աթենացիք անիշխանութենէ ձանձրացած՝ դուրաւ կուգան իր հետը կը միանան. ու զինքը իրենց վրայ թագաւոր կը դնեն, հետը շատ մարդ առած յանկարծ եկաւ Միջնաբերդին տիրեց (600): Ատանգը տեսնելով՝ միացաւ ժողովուրդը. եկաւ զինքը սաշարեց. առջի բերան քիչ մը գէմ գրաւ Աղէոն, բայց ետքը տեսնելով որ ճար չկայ՝ թողուց փախաւ: Անոր կուսակիցներուն խոստացաւ ժողովուրդը որ եթէ անձնատուր ըլլան՝ իրենց կենացը կը խնայեն. բայց խօսքերնին չպահեցին, նոյն իսկ Եւմենեայց մեհեանը փախչողներն ալ բռնեցին բազմին առջևը սպաննեցին: Արան շատ չանցաւ, սաստիկ ժանտախտ մը ընկաւ Աթէնք, ու սկսան ամէնքը ըսել թէ Մեր երգմնազանցութեան պատիժն է ասիկայ, որ աստուածները բարկացած՝ վրանիս խրկեցին: Լսեցին որ Արեաէ Եպիմենիդէս անունով արգար ու իմաստուն մարդ մը կայ. ազաչեցին որ գայ զիրենք աստուածոց հետ հաշտեցընէ: Եկաւ Եպիմենիդէս, նոր նոր մեհեաններ, բազիններ կանգնել տուաւ, նոր կրօնա-

1 Պրահոնէն ետքը ո՞վ իշխեց Աթենացւոց: — Ի՞նչ պատճառաւ Աթենացիք Եպիմենիդէս Արեաացին կանչեցին: — Ի՞նչ ըրաւ Եպիմենիդէս:

կան արարողութիւններ դրաւ, բոլորովին քաղաքը մաքրեց խաղաղեց, անիրաւութիւնն ու ամբարշտութիւնը մէջէն հալածեց: Երբոր դադրեցաւ ժանտախտը, Աթենացիք Եպիմենիդէսին վրայ զարմացած, ու երախտագիտութեամբ լեցուած՝ ուզեցին անոր շատ սլատիւններ ու ընծաներ տալ. ինքը շնորհակալ եղաւ, ու միայն Աթենասայ նուիրուած ձիթենիէն ճիւղ մը ուզեց, առաւ ու կրեակէ դարձաւ:

1 Եպիմենիդէս երթալուն պէս երկպառակութիւնները առջինէն աւելի սկսան, ու քաղաքին մէջ անիշխանութիւնը տիրեց: Ան խառնութեան ատենը ամենուն աչքը Սողոնին վրայ դարձաւ, և միարանութեամբ տաին զինքը առաջին դատաւոր և օրէնսգիր անուանեցին, որ իրենց անկարգութիւններուն դարման մը ընէ (394):

2 Սողոն, Յունաստանի եօթը իմաստնոց մէկը, ծնած էր Սաղամինա ու Աթենքի մէջ մեծցած. հօր կողմանէ կոդրոս թագաւորին ազգական էր, մօր կողմանէ ալ Պիսիսարատին. առջի բերան վաճառականութիւն ըրաւ, բայց շուտով անիկայ թողուց ու ինքզինքը ուսման տուաւ: Աննէն աւելի իմաստասիրութիւն ու քաղաքականութիւն սորվելու ետէէ եղաւ, և ազէկ սորվելու համար ալ երկար ատեն շատ տեղեր

1 Եպիմենիդէսի երթալէն ետքը ինչ վիճակ ունեցան Աթենացիք:

2 Ո՞վ էր Սողոն:

ճամբորդութեամբ պարտեցաւ, քննելով ամէն ազգաց բնաւորութիւնները, սովորութիւններն ու օրէնքները: Բանաստեղծութեան մէջ ալ Սողոմն անուանի էր կ'ըսեն:

1 Հարուսաները սիրով ընարեցին Սողոմը՝ վասն զի հարուստ էր. ազգաաներն ալ՝ վասն զի անուշ ու ազնիւ բնութիւն ունէր, և ամենուն բարիքը կ'ուզէր: Ամենեին իր շահն ու փառքը չէր փնտաէր, անոր համար ալ արխունութեան պատիւը յանձն չառաւ:

2 Սողոմն մէկէն պարտքերու թողութիւն արուաւ. Դրահոնին դրած բոլոր օրէնքները վերցուց, միայն մարգասպանաց դէմ դրածը պահեց. կառավարութեան կերպը կարգաւորեց: Պերագոյն իշխանութիւնը ժողովրդեան ատենին տուաւ, որուն մէջ ամէն քաղաքացի իրաւունք ունէր մանկու: Պատերազմ, հաշտութիւն, դաշնակցութիւն, տուրք, դատաւորներ ընտրել, տէրութեան հարկաւոր եղած ամէն մեծ բաները համաշխարհական ատեանը կ'որոշէր: Եւ թէպէտ ամէն բան առաջ ձեռակոյտը կը քննէր, որ չորս հարիւր հոգի էին, բայց ժողովուրդը ազատ էր հաւնելու կամ մերժելու. անոր համար ազէկ ըսեր էր Սողոմին Անաքարսիս Սկիւթացի իմաստասէրը թէ կը զարմանամ որ մտածելու իրաւունքը խելացիներուն տուեր ես, իսկ որոշելը խենթերուն. վասն զի

1 Ի՞նչ բնաւորութեան տէր էր:

2 Ի՞նչ օրէնքներ դրաւ:

կրնար խենթ ճարտասան մը ծերակուսին դէմ՝
 Ժողովուրդը համոզելով ուղածը առաջ տանիլ:
 Ուրիշ անգամ մըն ալ զարմանալով Անաբարսիս
 որ Սողոն կ'ուզէր գրաւոր օրէնքներով Աթե-
 նացւոց ագահութիւնն ու անիրաւութիւնը
 սանձել, Գիացիք, ըսեր է, որ աս գրած օրէնք-
 ներդ սարգիստայնի կը նմանին, ասոնց մէջ
 տկարները միայն կը բռնուին կը մնան, խիզ-
 րաւորները կը սրտառեն կ'անցնին:

1 Ժողովրդեան առեանը ութը օր մէյմը կը
 Ժողովուէր, և յիսուն տարեկան եղողը կրնար
 մէջը խօսիլ:

2 Արիստագոսի* առեանն ալ հաստատեց Սո-
 ղոն ու իշխանութիւնը մեծցուց: Ինչուան ան
 առեանը աս առեանը դատաստանական բաներու
 միայն կը խառնուէր, ինքը յանձնեց անոր նաև
 կրօնքի սահմանութիւնը, արոց դասախարա-
 կութիւնը, Ժողովրդեան բարքը, տէրութեան
 գանձը ու հասարակաց շէնքերը: Թէ որ արխոն
 մը իր սաշտօնը աղէկ կատարէր ու ամէնքը վրան

1 Ժողովրդեան առեանը երբ կը Ժողովուէր:

2 Արիստագոսի առեանին իշխանութիւնը ինչ
 ըրաւ Սողոն:

* Անինքի Տօք Բլար Տէ Կար որ Արիստագոս այնինքն
 Բլար Արեթի ի'ւսուէր, իսն ղի ըսք աստայեւոց՝ Արե-
 Պոնիդոնի որդին սպաննած ըլլալով Գրաստանը հն- էրե-
 է ի'ւսն:

նային որ մարդ սպաննելէն ժողովրդեան աչքը վախցընեն: Տղայ մը բռնած լորամարդիներուն աչքերը հանելու սովորութիւն ունի եղեր. ա. նոր համար զինքը 'ի մահ գատասարտեր են. վասն զի պզտիկուց երբոր վարժեր է ասանկ կենդանեաց արիւնը մտնելու, մեծնալով կրնայ շատ մարդկանց կեանքը վերցընել կ'ըսէին:

1 Սողոն բուր Աթենացիքը՝ իրենց եկամտին նայելով չորս կարգ բաժնեց: Զորքորդը ազքատաց կարգն էր որ ամենևին պաշտօնի չէին կրնար հասնիլ: Գատաւորաց իշխանութիւնը տարեկան էր. գլխաւոր գասաւորներուն ընտրութիւնը ժողովրդեան ձեռքն էր, իսկ երկրորդականները վիճակով կ'ընտրէին: Քաղաքացւոց մէջ եղած կռիւներն ինը արխոնները կ'որոշէին: Ասոնց վճռոյն չհաւնողը կրնար աւելի գերագոյն ատեանի մը բողոքել, որուն մէջի անձինքն էին չորս կարգէն ալ վիճակով ընտրուած անուանի մարդիկ:

2 Սողոն տղոց գաստիրակութեան համար

1 Քանի՞ կարգ բաժնեց Սողոն ժողովուրդը:

2 Տղոց գաստիրակութեանը ինչ օրէնք գրաւ:

Գանի իտելուէր էր. ե. որովհէտե քուէարխոնեան մէջ այն ե. ուր հաստատու էլեր էին՝ Աթենաս աստատածոսիւն այոյին մէջ քուէ մը ասելուընեւով Ուլուստիսը արգարացոցեր է: Ա. Բանիս յիւստիս է եղեր ան քուէն:

ալ շատ փոյթ ունեցաւ : Տղան երբոր քիչ մը տարիքը կ'առնէր՝ երկու վարժապետի ձեռք կը յանձնուէր, որոնց մէկը անոր մարմինը կը կըրթէր, մէկալն ալ միտքը • մէկը լողալ, ու այլ և այլ մարդմնոյ կրթութիւններ կը սորվեցընէր, մէկալն ալ բանաստեղծութիւն, ճարտասանութիւն և փիլիսոփայութիւն :

1 Երբոր աղան քսան տարեկան կ'ըլլար, հայրը պարտական էր զինքը իր ցեղապետին տանելու և անոր անունը հասարակաց արձանագրին մէջ անցընելու : Երգում սիտի ընէր թէ իր հարազատ զաւակն է, և մայրը Աթէնացի • վասն զի որոնց որ հայրը կամ մայրը Ատտիկեցի չըլլար՝ չէր կրնար քաղաքացւոց կարգն անցնիլ : Ան օրը աղուն մտքերը կը կարէին ու քաղքին պաշտպան աստուածոյն զոհ կը մատուցանէին : Հոն պատանին ամենուն առջևը երգում կ'ընէր որ հայրենեաց օրինացը հնազանդի, անոր երջանկութեանը համար ձեռքէն եկած ջանքը ընէ, պատերազմի ատեն իր զօրավարին հնազանդի, և իր հայրենեաց սիրոյն համար մինչև 'ի մահ պատերազմի : Աս խոստմունքներն ընելէն ետքը՝ գինիով լեցուն մեծ գաւաթ մը կ'առնէր Հերակլեսին կը նուիրէր, ու ետքը հանգիստականաց ալ անով գինի կը բաժնէր • անկէ ետքը կ'առնէին զինքը հանգիստով հասարակաց կոչունքի մը կը տանէին, ուր չափահաս մարդկանց կարգը կը նստէր :

1 Տղան ինչպէս չափահասից կարգը կ'անցնէր :

1 Մտնող կամ իր ծնողքը չհոգացող տղան, և ծոյլ ու դատարկագորտ մարդը՝ վատանուն կը սեպուէր: Բայց թէ որ հայրը որդւոյն արուեստ մը սորվեցընելու հոգ սարած չըլլար, ազատ էր որդին զանիկայ կերակրելու պարտքէն:

2 Հայրասպաններու վրայ օրէնք մը չգրաւ Սողոն. հարցուցին իրեն թէ Մուցա՞ր արդեօք թէ լռեցիր, սրատասխան տուաւ թէ Վասն զի չկըրցայ դռնէլ այնպիսի մարդ մը որ կարենայ իր հայրը սպաննել:

3 Երբօր մէկը քաղաքական երկպառակու թեանց տանն ոչ մէկ կողմը ըլլար և ոչ մէկալը, վատանուն կը սեպուէր, ու մշանջենաւօր աքսոր կ'երթար. աս օրէնքով կ'ուզէր Սողոն բռնապատել հարուստներն ու բարեբարոյ մարդիկը, որ սովորաբար վախկոտ կ'ըլլան, որպէս զի ստացուածքնին ձեռքէ չհաննելու համար խաղաղութեան ու բարեկարգութեան կողմը անցնին, և անով աղքատաց յանդգնութեանն սխառ վութեան ուժը կոտրի:

4 Մէկ հայր մը որ հայրենեաց համար կը մեռ.

1 Տղուն պարտքը ի՞նչ էր առ ծնողս:

2 Հայրասպան տղոց համար ի՞նչ օրէնք գրաւ Սողոն:

3 Խառվութեան տանը քաղաքացւոց պարտքն ի՞նչ էր:

4 Մեռելոց համար ի՞նչ օրէնք կար:

նէր, անոր զաւկընէրը աւերութիւնը պիտի հոգար: Արդիւնց Սողոն որ մեռելի վրայ ջարախօսութիւն չըլլայ: Վասն զի արդարութիւնը կը պահանջէ որ մեռած մարդկանց յիշատակը պատուենք. հասարակաց օգուան ալ կը պահանջէ որ առելութիւնը մշանջենաւ որ չըլլայ:

1 Սողոն աս օրէնքները տալէն ետքը՝ գիտնալով Աթենացւոց փոփոխամտութիւնը, երդւընցուց զիրենք որ հարիւր տարի անփոփոխ պահեն, և ինքն ալ Լիկուրգոսի պէս հայրենիքէն հեռացաւ, նախ Եգիպտոս գնաց պառակեցաւ, ետքը Լիւգացւոց Կրեսոս թագաւորին քով գնաց: Կրեսոս իր հարստութեանը վրայ հպարտացած՝ հրամայեց որ անրաւ գանձերն ու փառաւոր կահ կարասիքը Սողոնին ցուցընեն: Երբոր Սողոն ամէն բան տեսաւ, թագաւորը հարցուց անոր թէ ինձ մէ աւելի երջանիկ մարդ տեսեր ես: — Հրամեր ես, ըսաւ Սողոն, Տեղդ աս Աթենացիին տեսայ, որ լաւ մարդու պէս ասպրելով ազնիւ զաւակներ թողուց, ու հայրենեաց համար պատերազմելով փառաւորապէս մեռաւ:

2 Տասը տարի ճամբորդութիւն ընելէն ետքը երբոր Յունաստան գարձաւ Սողոն, Աթենացիքը անիշխանութեան մէջ գտաւ: Պիսիսարաս հարուստ, առատաձեռն, ճարտարամիտ ու խո-

1 Սողոն Աթենացւոց օրէնքներ տալէն ետքը ինչ ըրաւ:

2 Երբոր նորէն Յունաստան գարձաւ՝ Աթենացիք ինչ վիճակի մէջ էին:

բազէտ իշխանը ամենուն սիրտը կը վաստակէր, որպէս զի ամենուն վրայ իշխէ: Սողոն անոր հայրենասիրութեան տակէն յայտնի կը տեսնէր իշխանասիրութիւնը, ուստի տմէն ջանք ըրաւ որ ժողովրդեան ու անոր միտքը դարձնէ, բայց անօգուտ:

1 Օր մը Պիտիստրատ ինքզինքը վերաւորեց ու արիւնհոռայ՝ կառքով հրապարակը եկաւ, և ժողովրդեան առջևը խեղճ՝ թափեւ սկսաւ որ հասարակապետութեան թշնամիները վրան նախանձելով ասանկ զինքը վերաւորեցին. ասով ամենուն գութը վրան շարժեց, հաւտացին ըսածին, մէկէն իրեն յիսուն թիկնապահ տուին որ շուտ մը վեց հարիւր հոգի եղան. անոնցմով գնաց Պիտիստրատ միջնաբերդին տիրեց ու զամէնքը սարսափեցուց (566):

2 Միայն Սողոն աներկիւզ անոր բռնակալութեանը գէժ կը կենար, ու ժողովուրդը կը յորդորէր որ ոտք ելլեն. բայց երբոր տեսաւ որ վախը ամենուն սիրտը տիրէր է, ու մէկն ալ իրեն մտիկ չընէր, սրգողած յուսահատած տուն գնաց, զէնքերը առաւ դրան առջևը փողոցին մէջ գրաւ, յուսալով որ թերևս անով ոտք ել-

1 Պիտիստրատ ինչ հնարքով տիրապետեց Աթենացւոց վրայ:

2 Սողոն ինչ կրցաւ ընել Պիտիստրատայ բռնակալութեանը գէժ:

լէն Աթենացիք ազատութիւննին ձեռք ձգելու :
Անով ալ դարձեալ մարդ տեղէն չչարժեցաւ :

1 Երբոր Պիսիսարատ բողոքովին Աթենքի օրէց,
վերջապէս Սողոնին աչքը մտաւ, ու շատ
բան անոր խորհրդովը կ'ընէր : Անոր վրայ շատ
չսպրեցաւ Սողոն, ութսուն տարեկան մեռաւ
(559) : Աթենացիք վրան ցաւեցան ու անուանը
յիշատակը ամէն տակն մեծարեցին : Միշտ նոր
բան սորվելու ետէէ կղած էր Սողոն. Յերացայ,
կ'ըսէր, ամէն օր նոր բան մը սորվելով : Սովո-
բական մէկ առածն ալ աս էր. Ամէն բանին վեր-
ջը մտածէ :

2 Շատ չանցաւ՝ Պիսիսարատին թնամիները
զորացան, զինքը Աթենքէն քշեցին : Մեգակղէս,
թնամեացը գլխաւորներէն մէկը, զինքը ետ
կանչեց, ու իր աղջիկը անոր կին տուաւ. բայց
քիչ տակնէն նորէն մէջերնին գժտութիւն մը ա-
նելով, թողուց Եւբէա կղզին փախաւ Պիսիսա-
րատ (556) : Տասնըմէկ տարի դուրսը կենալէն
ետքը յազթանակով Աթենք մտաւ, ու բողոք
իր թնամիքը մեռցրնել տուաւ : Բայց երբոր
բաւական հաստատուեցաւ իշխանութեանը
մէջ, ըրած անգթութիւնները մեռցրնել տուաւ
արդարութեամբն, առատաձեռնութեամբը ու
չափաւորութեամբը : Գիտութեանց ու բանաս-

1 Ինչպէս մեռաւ :

2 Պիսիսարատ ինչուան ետքը իշխանութեանը
մէջ հաստատ մնաց :

տեղծութեան վրայ մեծ սէր ունէր, Հոմերոսի ոտանաւորները ժողովեց ու Աթենացոց տուաւ որ կարդան. հասարակաց դրատուն մըն ալ շինեց. Աթէնք քաղաքը մեհեաններով ու ազբիւրներով զարդարեց: Իրած օրէնքներովը դատարկակեցութիւնը վերցուց, երկրագործութիւնն ու ճարտարութիւնը ծաղկեցուց: Անկարող զինուորաց ալ ինչուան 'ի մահ թողակ կապելով զօրաց քաջութիւնը վառեց: Բանակին մէջ, հրապարակներու և իր պարտէզներուն մէջ (ուր ամէն մարդ կրնար համարձակ մտնել), հօր մը կը նմանէր Պիսիստրատ որ զաւկըներուն մէջը կեցած կը սիրէ զանոնք ու կը մտիթարէ: Երբոր մեռաւ (528), իշխանութիւնը Իպպարքոս և Իպպիաս որդւոցը թողուց:

Ի Իպպարքոս և Իպպիաս տասուերկու տարի իրենց հօրը ճամբուն հետեւելով Աթէնքը զարդարեցին, արծըթէ ստակ կոխել տուին, իմաստուն մարդիկն ու բանաստեղծները առատ ընծաներով մեծարեցին, մանաւանդ Անակրէոնն ու Սիմոնիդէսը. երկրագործութիւնը, վաճառականութիւնը, ճարտարութիւնն ու դիտութիւնները ծաղկեցուցին, և Հերմեսի արձաններով կրթութիւնը ամէն տեղ տարածեցին. վասն զի ամէն ճամբու գլուխ Եգիպտոսի պէս Հերմեսի արձաններ դնել տուին վրանին տող տող

Ի Իպպարքոս և Իպպիաս Բնչպէս ըրին իրենց իշխանութիւնը:

խելացի խօսքեր գրած . անցաւ որն երն ալ զանոնք կարգալով անզգալի կերպով իրենց վարքն ու բնաւորութիւնը կը շտկէին :

1 Արմոգիտս ու Արիստոգիտոն երկու կարիճ՝ բարեկամներ կային : Իպպարքոս հանգիսի մը մէջ Արմոգիտոսին քրոջը նախաատիք մը կ'ընէ . ասոր վրայ երկու բարեկամները խօսք կը դնեն որ անկէ վրէժը հանեն , և Համաթենական տօնին մէջ զինքը կը սպաննեն (Յ15) : Իպպարքոսին թիկնապահները Արմոգիտոսը մէկէն կը բռնեն կը մեռցընեն , Արիստոգիտոնն ալ տանջանքներով կը սպաննեն :

2 Իպպիաս եղբորը սպանութեանը վրայ բարկացած՝ սկսաւ Աթենացիքը չարչարել . որուն վրայ որ կասկածի կ'երթար կը մեռցընէր , շատերն ալ խոստովանցընելու կը ջանար , որոնց մէջ Լէէնա անունով կին մը երբոր ասնջել սկըսան , վախնալով որ չըլլայ թէ խօսք մը բերնէն հանէ՝ լեզուն խածաւ փրցուց , ու Իպպիասայ առջին նետեց . անոր համար ետքը Աթենացիք արձան մը կանգնեցին իրեն՝ լեզուն կորած :

3 Հինգ տարի ետքը կղիսթենէս Աղմէոնեան ցեղին գլխաւորը շատ զօրացաւ , և Իպպիաս ստիպուեցաւ որ բանաւորութենէն հրաժարի

1 Իպպարքոսի մահն ինչպէս եղաւ :

2 Իպպարքոսի մահուընէն վերջը Իպպիաս ինչըրաւ :

3 Ինչպէս մեռաւ Իպպիաս :

(510): Քիչ մը ժամանակ իր ընտանիքովը ասդին անդին պարտեղէն ետև, Պարսից Դարեհ թա. դաւորին քովը գնաց, ու ետքը Մարաթոնեան պատերազմին մէջ մեռաւ:

Ի Աթենացիք ազատութիւննին ձեռք ձգելով՝ Արմոզիոսի և Արիստոգիտոնի շատ պատիւ ըրին: Երկուքին ալ մէյմէկ արձան կանգնեցին, ու վրանին երգ մը շինեցին որ հասարակաց հան. գէսներու և Համաթենական տօնին մէջ կ'եր. գէին աս իմաստով.

« Թուրս առնեմ, մրտենիի տերևներով զար. դարեմ. այսպէս ըրին Արմոզիոս և Արիստոգի. տոն՝ երբոր բռնաւորը վերուցին, ու Աթենա. ցւոց արգար օրէնքներ գրին:

Սիրո՛ւն Արմոզիոս, մեռած չես գուն ինչուան հիմայ: Երանելեաց կղզիներն ես, քաջընթաց Ափուլլեսին քով, արիասիրտ Դիոմեդեսին քով:

Թուրս առնեմ, մրտենիի տերևներով զարգա. րեմ, ինչպէս ըրին Արմոզիոս և Արիստոգիտոն, երբոր Իպսարքոս բռնաւորը մեռուցին Համա. թենական տօնին օրը:

Անմահ ըլլայ ձեր փառքը, սիրո՛ւն Արմոզիոս, սիրելի՛ Արիստոգիտոն, զասն զի գուք բռնաւո. րը վերուցիք և Աթենքի մէջ արգար օրէնքներ գրիք »:

Ի Աթենացիք ինչ պատիւներ ըրին Արմոզիոսի և Արիստոգիտոնի յիշատակ:

1 Կղիսթենէս՝ Սողոմոն գրած օրէնքները հաստատեց. ժողովրդեան աչքը մտնելու համար տասը ցեղ բաժնեց զիրենք (որ Կեկրոսսէն ինչուան ան տակնը բոլոր Ատաիկէի բնակիչքը չորս ցեղ կը բաժնուէին), և ամէն տարի ամէն մէկ ցեղէն յիսուն հաս ծերակուտի անդամ կ'ընարէր որով ամէնքը կ'ըլլային հինգ հարիւր հոգի:

2 Ուզեց Կղիսթենէս որ նաև իշխանասիրութեան վտանգներուն առջևն առնէ, այնպէս որ նորէն չէլէ մէկը ժողովրդեան ազատութիւնը վերցընէ, անոր համար Խեցեկոյտ Վճիռ հաստատեց (512): Խեցեկոյտ վճիռ ըսուելուն պատճառն ան է որ քաղաքացիք ամբաստանեալ մարդուն վրայ քուէ ձգելու տեղ, անոր անունը խեցիի մը վրայ կը դրէին: Մէկը դատապարտելու համար վեց հազար քուէ պէտք էր, և դատապարտուող քաղաքացին վեց տարուան համար կ'աքսորուէր: Կղիսթենէս ինքն ալ աս գրած օրէնքին տակն ընկաւ, և Խապորասի հնարքովք որ իր թշնամիներուն գլուխն էր, աքսորուեցաւ (508). բայց շուտով ետ կանչուեցաւ, և Աղկմեոնեանք յաղթանակով առին զինքը Աթէնք բերին:

1 Կղիսթենէս ինչ կարգաւորութիւն ըրաւ:

2 Խեցեկոյտ վճիռը ինչ էր, և ինչպէս հաստատուեցաւ:

Գ Լ Ո Ւ Խ Ե .

Ապստամբութիւն Յանիացոց ընդդէմ Պարսից . — Սար-
 Դիկէի հրկիւղութիւնը . — Նստածառն Յանիոյ . — Ազ-
 շատանք Մարտանիսի . — Դարեհի շէնդանները . —
 Դաք և Արքաթիւն . — Պարսիցալի Մարաթանի . —
 Միջոցառում :

1 Հին ատենի պատմութեանց մէջ եղած զար-
 մանալի տեսարաններէն մէկն է Մարսիան ըսուած
 պատերազմը : Կը տեսնենք ասոր մէջ որ Պար-
 սիկք բոլոր արևելքի ուժովը կուգան կը վազեն
 պղտիկ երկրի մը վրայ , որ իրենց հարիւր նա-
 հանգներէն հազիւ թէ մէկը կրնար սեպուիլ :
 Աթէնքն ու Սպարտան բոլոր գաշնակիցներուն
 օգնութենէն յոյսերնին կը կարեն , բայց մէկըդ
 մէկ չեն թողուր . իրենց քաջութեամբը միայն
 բովանդակ Ասիոյ գէմ կը գնեն , անհամար զոր-
 քեր կը ջարդեն կը փախցընեն , նաւատորմիչ-
 ներ կը կտարրտեն կ'ընկըղմեն , և հզոր պետու-
 թեան մը կը յաղթեն :

2 Կիւրոս (ինչպէս որ գիտենք) Վիզիոյ ար-

1 Մարական պատերազմը ո՞րն է :

2 Ի՞նչ պատճառաւ Յանիացիք գլուխ քաշեցին
 Պարսից գէմ :

րելէն ետքը, Փոքր Ասիոյ մէջ եղած Յունաց
 գաղթականներն ալ նուաճեր էր: Արիստագո-
 րաս անունով մէկը Պարսից Դարեհ թագաւո-
 րին կողմանէ Միլեաոնի կուսակալ դրուած էր.
 ասիկայ Դարեհի Արտափեռնէս եղբորը հետ
 աւրուելով հասկըցաւ որ իր բանը գէշ է. ա-
 նոր թշնամու թեանը առջնն առնելու մտքով
 ուղեց Յոնիան ոտք հանել: Արիստագորասոյ
 հօրեղբայրը Իսաիէոս որ ան ատեն Ծօշ կը կե-
 նար՝ ձեռքի տակէն իր եղբորորդւոյն կ'օգնէր,
 ու երբոր տեսաւ թէ ոտք ելլելու յարմար թա-
 մանակ է, Ծօշէն սուրհանդակ մը խաւրեց Ա-
 րիստագորասին ըսելով որ շուտ ընէ ոտք հանէ
 Յոնիացիքը: Եւ որովհետեւ ճամբաները բռնուած
 էին, ու ամէն անցաւորաց վրան գլուխը սաս-
 տիկ կը քննէին, Իսաիէոս Արիստագորասին իր
 մտքը իմացընէլու համար այսպիսի հնարք մը
 մտածեց կ'ըսեն: Իր հաւատարիմ ծառաներէն
 մէկուն գլուխը գերծեց, ու վրան ուղած խօս-
 քերը սպեց. երբոր մազերը բուսան ու գրերը
 գոցուեցան, առաւ զինքը Միլեաոն խրկեց,
 պատուիրելով որ Արիստագորասին ըսէ որ մա-
 ջերը գերծել տայ ու գլխուն վրայ եղածը կար-
 գայ: Անկէց հասկըցաւ Արիստագորաս հօրեղ-
 բորը մտքը, ու սկսաւ ապստամբութեան պատ-
 րաստութիւն տեսնել:

1 Իսաիէոսին հրամանը իր կուսակցացը իմա-

1 Արիստագորաս ինչ կերպով ջանաց Յոյները
 ոտք հանել:

ցուց, և անոնց հետ մէկտեղ Պարսից իշխանու-
 թենէն գլուխ քաշեցին (505): Եւրոպա բը-
 նակող Յունացմէ ալ օգնութիւն գանելու հա-
 մար Արիստագորաս գնաց Սպարտա, ու խոստ-
 մունքներով և ընծաներով շատ ջանաց որ Սպար-
 տացւոց Կղէոմեն թագաւորը իրեն հետ միա-
 բանէ, բոլոր տիրելու երկիրները պղնձէ տախ-
 տակի մը վրայ գծեց ու անոր ցուցուց: Կղէո-
 մեն իրեք որ ուզեց որ վրան մտածէ. չորրորդ
 օրը հարցուց Արիստագորասին թէ Սպարտայէն
 ինչուան Ծօշ քանի՞ օրուան ճամբայ է. Արիս-
 տագորաս ալ ելաւ ըսաւ թէ Օրը երեսուն մըն
 ճամբայ ընելով իրեք ամսուան մէջ կրնանք
 հասնիլ: Կղէոմեն բարկացաւ ու խօսքը կտրե-
 լով Բարեկամ, ըսաւ, քու աս առաջարկու-
 թիւնդ շատ վտանգաւոր բան է. կ'ուզես որ
 Սպարտացիք իրեք ամսուան ճամբորդութիւն
 ընեն Յունաստանի ծովեզերքէն անգին. արեւը
 չմտած երթաս Սպարտայէն: Արիստագորաս
 աղաչաւորի կերպարանք մտած, ու ձեռքը ձի-
 թենիի ճիւղ մը բռնած՝ նորէն գնաց Կղէոմենին
 աղաչեց՝ շատ ստակ ալ խոստանալով. բայց եր-
 բոր անիկայ յանձն չառաւ, Արիստագորաս Ա.
 թէնք անցաւ, և հոն բանը յաջողեցաւ:

1 Աթենացիք Գարեհի գէմ արգէն սրգողած
 ըլլալով որ Իպպիասը քոջն ընդունէր էր սիրով
 յանձն առին Արիստագորասին խնդիրքը: Մէ-

1 Աթենացիք ինչ օգնութիւն ըրին Յոնիացւոց:

կէն քսան նաւ պատարասեցին, ու Եւբիոյ Երեարիա քաղաքէն եկած Հինգ նաւով զօրք խրկեցին Եփեսոս (504): Աս զնուլթեամբ զօրացան Յանիացիք, ու իրեք օրուան մէջ Լիւգիոյ մայրաքաղաքը Սարգիկէն աւին, և որովհետև աները եղեգէ շինուած էին, զինուորին մէկը տան մը կրակ տալուն պէս՝ մէկաշնոնք ալ բռնկեցան, ու բոլոր քաղաքը այրեցաւ: Սակայն Պարսիկք խիստ շատուոր ըլլալով՝ քչեցին դաշնակիցները, Աթենացիք ալ թողուցին Աթէնք դարձան:

1 Բայց Ասիացի Յոյները անկէց ետքն ալ քիչ մը ժամանակ քաջուլթեամբ առաջ տարին պատերազմը. միայն երբոր Պարսիկք անթիւ նաւերով անոնց սակաւաթիւ նաւատորմին վրայ յարձըկեցան, շատ քաջուլթեամբ դէմ դնելէն ետքը յաղթուեցան (498): Պարսիկք ծովէն ցամաքէն Միլետոնը պաշարեցին, պարիսպը բարաններով ծեծեցին, և աակէն սկաններ բանալով աւին՝ Արիստադորասի ասպտամբուլթեան Եթնէրորդ տարին, և բնակիչքը դերի տարին: Յաջորդ դարնան Պարսից նաւատորմիղը Կիրեց Քիոս, Լեսբոս և Տենեդոս կղզիներուն:

2 Երբոր Յանիացիք բոլորովին նուաճեցան, Դարեհ ուղեց որ Աթենացւոցմէ ու Երեարիացւոցմէ ալ վրէժ առնու, որ անոնց ձեռնտու է.

1 Յանիացիք մինակ որ մնացին ինչ ըրին:

2 Դարեհ հի նաւատորմիղը ինչպէս ջարդուեցաւ:

ղեր էին. ուստի անթիւ ծովային ու ցամաքային զօրքով իր Մարդոնիոս փեսան վրանին խրկեց (496): Նաւատորմիլը Թասոս կղզին նուաձելէն ետքը, Աթոս լեռան քով յանկարծ սաստիկ հիւսիսային քամի մը ելաւ, ու իրեք հարիւր նաւու հետ քսան հազար մարդէն աւելի կոր. սուեցաւ: Ուրիշ մեծ հարուած մըն ալ ցամաքային զօրացը պահուած էր. ասոնք երբոր Մակեդոնիոյ մէկ մասը հնազանդեցուցած առաջ կուգային, Թրակացիք գիշերանց վրանին վազեցին ու ահագին ջարդ տուին, Մարդոնիոսն ալ վերաւորեցին: Տեսաւ Մարդոնիոս որ մնացած զօրքովը Յունաստանի տիրել չկրնար, ամօթով դարձաւ գնաց Պարսկաստան:

1 Դարեհն ասով ալ միտքը փոխելու տեղ աւելի կատղեցաւ. բայց նոր արշաւանք մը ընելէն առաջ դեսպան խրկեց Յունաստան, ու երկրին հողն ու ջուրը ուղեց (495): Շատերը սարսափած մէկէն հնազանդեցան, կամքը կառարկեցին: Միայն Աթէնք ու Սպարտա յանձն շառին. իրաւանց ազգաց ալ դէմ՝ դեսպաններուն մէկը առին ծաղրելով ջրհոր մը նետեցին, մէկալն ալ խորունկ փոսի մը մէջ, ըսելով որ երթան առնուն ուղածնին:

2 Աս նոր նախատանաց ալ վրէժն առնելու

1 Դարեհի դեսպաններուն հետ ինչպէս վարուեցան Յոյնք:

2 Իր դեսպաններուն եղած նախատանացը վրէժն ինչպէս ուղեց առնուլ Դարեհ:

Համար: Դարեհ մէկէն հինգ հարիւր հազար հոգւով բանակ մը կազմեց, և վեց հարիւր նաւով տորմիզ մը, անոնց զօրավար գրաւ Դասն ու Արտափեանէսը, և պատուիրեց որ Յունաստանի հասարակապետութիւնները նուաճեն, Աթենացւոց ու Երեարիացւոց յանդգնութիւնը պատժեն որ իրեն դէմ օգներ էին Յոնիացւոց, քաղաքնին այրեն. բնակիչներն ալ շղթայակապ իրեն խրկեն. ասոր համար զօրացը հետ անթիւ շղթաներ ալ խաւրեց: Ճամբուն վրայ եղած կղզիները նուաճելէն ու կողոպտելէն ետքը, Պարսից նաւատորմիզը Եւրիոյ ծովկզերեայ կարիստոս քաղաքը հասաւ. Պարսիկք թէպէտ բազմութեամբ զօրաց Երեարիացւոց վրայ յարձըկեցան, սակայն անոնք քիչ զօրքով երկար ատեն դիմացան. բայց մէջերնէն քանի մը հոգի Պարսիցմէ կաշառուելով մասնութիւն ըրին. որով քաղաքնին առին Պարսիկք կործանեցին, զիրենք ալ շղթայակապ Ասիա խրկեցին:

1 Ան յաղթութենէն ետքը Դաս և Արտափեանէս հարիւր հազար հետևակ և տասը հազար ձիաւոր զօրքով Պիսիսարատայ Իպպիաս որդւոյն առաջնորդութեամբ Եւրիայէն ելան, Ատտիկէ եկան Մարաթոնի ծովափունքը:

2 Աթենացիք նեղը մտած իրենց դաշնակցացը

1 Դաս և Արտափեան ո՞րչափ զօրքով անցան Ատտիկէ:

2 Աթենացւոց զօրքը ո՞րչափ էր:

դիմեցին. անոնք ամէնքն ալ հրաժարեցան: Սպարտացիք խոստացան օգնելու, բայց անոնք ալ աւելորդագապաշտական սովորութիւն մը ունենալով որ լուսինը լրանալէ առաջ պատերազմի չէին երթար՝ շատ ուշացան: Միայն Պղատեացիք հազար հոգի օգնութիւն խրկեցին: Իսկ իրենցմէ հազիւ տասը հազար մարդ ժողվեցին Աթենացիք, ամէն մէկ ցեղէն հազարական հոգի:

1 Աթենացիք բարեբաղդ դանուեցան որ մէջերնին իրեք մեծամեծ մարդիկ կային ան ասանը, Միլախադէս, Արիստիդէս ու Թեմիստոկլէս. Միլախադէս հնարիմաց ու փորձ զօրավար, Արիստիդէս՝ արդարութեամբը բոլոր Յունաց մէջ անուանի, և Թեմիստոկլ՝ փառասիրութեանը համար ամէն բանի ձեռք զարնող: Իրեքն ալ ազատութեան սիրովը վառուած՝ իրենց քաղաքակցացը սիրտ աուին, եռանդնին բորբոքեցին, ու հայրենեաց ազատութեանը համար կեանքերնին տալու պատրաստեցին: Տասը հազար զօրաց վրայ տասը զօրավար դրին, և որոշեցին որ կարգաւ ամէնքը մէյմէկ օր ընեն զօրավարութիւնը: Վեհանձնութեամբ մը հրաժարեցաւ Արիստիդէս ու իր կարգը Միլախադէսին տուաւ, մէկալ զօրավարներն ալ հասարակաց օգուտը իրենց առանձնական փառասիրութենէն վեր գնելով անոր օրինակին հետևեցան:

1 Ի՞նչ զօրավարներ ունէին Աթենացիք:

1 Միլտիադէս տեսնելով որ հայրենեաց ազատութիւնը իր վրայ միայն մնաց, ջանաց որ թըշնամուոյն բազմութեանը՝ տեղւոյն յարմարութեամբը յաղթէ: Գնաց լեռան մը տակ կեցաւ, ու կարած ծառերէ իրեն պատնէշ շինեց:

2 Գատ տեսաւ որ ան գիւղին իրեն յաջող չէ, բայց իր զօրաց բազմութեանը ապաւինած՝ պատերազմի նշան տուաւ: Յոյնք կատաղաբար վրանին վազեցին. պատերազմը սաստկացաւ, Պարսիկք մէջտեղէն սկսան զօրանալ. հարկ եղաւ որ բազմութիւնը քանի մը ժամ կռուելէն ետքը քաջութենէն յաղթուի. Յունաց աջ թիւը դաշտին մէջ զարկաւ ցրուեց Պարսից զօրքը, ձախ թեն ալ տարաւ ճահիճի մը մէջ ձգեց զանոնք: Ետքը երկու թիւն ալ մէկտեղ վազեցին, Արիստիդէսի ու Թեմիստոկլէսի օգնութեան հասան, որ Գատին ընտիր զօրացը մէջ պաշարուած՝ յաղթուելու վրայ էին: Ան տեսն տեսնելու բան էր Պարսից կերած ջարդն ու փախուստը: Գորս կողմէն պաշարուած՝ յուսահատած չէին գիտեր սուր փախչին. նաւերն ապաւինեցան. ետենէն հասան Յոյնք, հոն ալ իրենց սաստիկ ջարդ մը տուին: Կիւնեգիրոս կարիճը լրջալով՝ աջ ձեռքովը փախչող նաւ մը բռնեց, ու կ'ուզէր վեր ելլել, կարեցին ձեռքը. ձախովը բռնեց,

1 Միլտիադէս ինչպէս պատրաստուեցաւ պատերազմի:

2 Մարտի թնեան պատերազմը ինչպէս եղաւ:

ան ալ կարեցին. ան ատենը ահուաներովը նաւը
խածաւ. դուռխը կարեցին ու ձեռքէն ազատե-
ցան: Եօթը նաւ առին Աթենացիք. մնացած
նաւերն ալ ընդունայն տեղը Աթենքի նաւա-
հանգստին տիրելու ջանալէն ետքը Ասիա դար-
ձան:

1 Աս հաշակաւոր պատերազմը եղաւ Քրիս-
տոսէ 490 տարի առաջ, սեպտեմբերի 29ին:
Պարսիկք կորսընցուցին վեց հազար չորս հա-
րիւր հոգի, իսկ Աթենացիք հարիւր իննսունու-
երկու կարիճներ, որ ամէնքն ալ գիւցազն ը-
սուելու արժանի էին: Միլտիադէս վիրաւորե-
ցաւ, Իպպիաս մեռաւ, նմանապէս Աթենա-
ցւոց զօրապետներէն երկուքը Ստեսիդէոս և
Կալլիմաքոս: Աս Մարաթոնեան պատերազմիս
մէջ երևելի եղած Աթենացւոց մէկն է նաև Ես-
քիզէս բանաստեղծը, որ ետքը Պարսիկ անունով
ողբերգութեամբ մը Յունաց ըրած յաղթու-
թիւնը հանդիսացուց:

2 Երկրորդ օրը հասան երկու հազար Սպար-
տացիք, որ իրեք օր՝ իրեք գիշերուան մէջ հա-
զար երկու հարիւր ասպարէզ ճամբայ կտրեր
էին: Տեսան որ գեռ Պարսից վրանները կեցած
էին, Մարաթոնեան ընդարձակ դաշտը մեռել-
ներով ու կողոպուտներով ծածկուած էր. Ա-

1 Ան պատերազմին մէջ երկու կողմէն ո՞րչափ
մարդ ընկաւ:

2 Սպարտացիք ե՞րբ հասան:

րիտախոյն ալ զօրքով հոն կեցած գերիներուն
 ու աւարներուն պահպանութիւն կ'ընէր. շատ
 ուրախացան Սպարտացիք, ու շատ գովեցին
 յազթողաց քաջութիւնը, բայց իրենք ալ շատ
 ամօթով մնացին:

1 Ան միջոցին կտրիճ զինուորին մէկը, որուն
 ձեռքին մէջ դեռ մեռուցած թշնամեաց արիւնը
 կը մտար, կը վազէ որ ամենէն առաջ ինքն աս
 փառաւոր յազթութեան աւետիսը քաղաքակ-
 ցացը տայ: Մէկ շնչով գրեթէ յիսուն մղոն տեղ
 կը վազէ, շնչասպառ կը հասնի Աթէնք, ու հա-
 ղիւ բերնէն աս խօսքը կը հանէ՝ Աւետիս, մենք
 յազթեցինք, մէկէն կ'իյնայ կը մեռնի: Պարտից
 աւարին մէկ մասը աստուածոց նուիրեցին, մե-
 կալ մասն ալ զօրաց բաժնեցին: Մեռելներուն
 փառաւոր յուղարկաւորութեան հանդէս ը-
 րին, և սահմանեցին որ ամէն տարի ան օրը ա-
 նոնց յիշատակը կատարեն:

2 Մարաթոնի յազթութիւնը բոլոր մէկալ
 յազթութեանց սկիզբն եղաւ: Աս յազթու-
 թեամբ ճանչցան Յոյնք իրենց զօրութիւնը,
 Պարտից զօրութենէն վախերնին գնաց, և իմա-
 ցան որ ժողովրդեան ձեռքն է անյազթելի ըլլալը:
 Այսպիսի փառաւոր յազթութեան վարձքն ալ

1 Աթէնացիք ինչ կերպով իմացան Մարաթոնի
 յազթութիւնը:

2 Ինչ փոխարէն ըրին ան պատերազմին մէջ
 յազթողներուն:

պէտք էր որ փառաւոր ըլլար: Աթենացիք Պի. կեղէի * մէջ տասը զօրավարաց կենդանագիրը նկարել տուին, անոնց գլուխն ալ գրին Միլաթիադէսը, որ իր օրինակովը զօրքը կը խրախուսէր: Ասիկայ ան ատենի Յունաց համար մեծ պատիւ էր. բայց ետքերը երբոր շուայլութիւն մտաւ մէջերնին, իրեք հարիւր արձան մէկէն կանգնեցին Դեմեարի Փաղերացւոյն:

1 Վրան շատ չանցաւ, մոռցան Աթենացիք Միլաթիադէսին այնպիսի երախտիքը: Չինքը նաւատորմի մը գլուխ դրած խրկեցին որ երթայ կղզեցւոց անհաւատարմութիւնը պատժէ՝ որ Պարսից հնազանդեր էին. գնաց շատերը նուաճեց. բայց երբոր Պարոս կղզիին քով զարնուած ետ դարձաւ, թշնամիները զրսպարտեցին զինքը թէ Պարսից թագաւորէն կաշառուելով կամաւ յաղթուեցաւ, ու գատապարտեցին որ չարագործաց վիհը ձգուի: Դատաւորները չուզելով աս անիրաւ վճիռը հաստատել, որոշեցին որ նաւատորմին համար ծախք եղած յիսուն տաղանգը (270,000 ֆռանք) վճարէ ու ազատի: Միլաթիադէս չկարենալով այսչափ ստակը վճարել՝ բանտ դրուեցաւ, և հոն հայրենեաց համար պատերազմելու ատենը առած վերքերէն մեռաւ:

1 Միլաթիադէսին ինչ հատուցումն ըրին Աթենացիք:

* Պիլէշէն՝ Աթենայի պարսիկաց խանգարանն էր:

Գ Լ ՈՒ Խ Զ.

Արիւթիդէս և Թիէֆոֆոլէս. — Արիւթիդէսի աստ-
 ըն. — Քրեթրոսի աստուածք Յանաֆան. — Լէուսի-
 դոս. — Արֆեֆոֆոլի պոֆերալէն. — Թիէֆոֆոլի
 Խրեթրոս. — Սալաֆոսի պոֆերալէն. — Պլաթոսի
 պոֆերալէն. — Միլադէսի պոֆերալէն:

1 Միլաթիադէսի մահուընէն ետքը, Արիսաթի-
 դէս և Թեմիստոկղէս, երկուքն ալ թէ ազնուա-
 կանութեամբ և թէ իրենց անձնական կատարե-
 լութիւններովն իրարմէ երևելի էին Աթենա-
 ցւոց առջևը. Արիսաթիդէս հաստատուն բնաւո-
 լութեամբ, և անյողգողգ արդարութեամբը ոչ
 սուա խօսիլ գիտէր, ոչ շողոքորթել և ոչ կեղ-
 ծաւորիլ: Իր գանձապետութեան առեմը միայն
 աս կը նայէր որ հասարակաց բարին ընէ. անոր
 համար շատ անգամ կը հարկադրուէր Թեմիս-
 տոկղէսին հետ վիճելու, և անոր հասարակա-
 պետութեան մէջ ընել ուղած փոփոխութեան-
 ցը գէմ կենալու: Թեմիստոկղէսի գլխաւոր կիր-
 քերն էին փառասիրութիւն և իշխանասիրու-

1 Միլաթիադէսէն ետքը ո՞վ եղաւ Աթենացւոց
 մէջ անուանի:

Թիւն: Քանի որ Միլտիադեսին յաղթուածեան դովասանքը կը լսէր՝ գիշերները քունը չէր տանէր: Կը զարմանային բարեկամները ու պատճառը կը հարցընէին իրեն. Միլտիադեսի յաղթանակները չեն թողուր որ հանգչիմ կ'ըսէր:

1 Տեսնելով Թեմիստոկղէս որ Արիստիդէս բուռի իր առաջարկուած իւններուն դէմ կը գնէ, ջանաց որ զինքը ժողովըգեան աչքէն հանէ, ու խեցեկոյա վճռով աքսորել տայ, և իր ճարտասանութեամբը վերջապէս անոր արդարութեանը յաղթեց: Կ'ըսեն թէ Արիստիդէսի աքսորուելու օրը, ամենքը խեցիներու վրայ անոր անունը գրելու առնն, գեղացիին մէկը խեցի մը ձեռքը Արիստիդէսի քովը կուգայ ու կ'աղաչէ որ վրան Արիստիդէսի անունը գրէ: Արիստիդէս զարմացած՝ կը հարցընէ. Արիստիդէս քեզի ինչըրած է: — Բան մը չէ ըրած, կ'ըսէ գեղացին, և ոչ ալ զինքը տեսած եմ. բայց ձանձրացեր եմ իրեն Արդար անունը լսելէն: Առանց բան մը ըսելու կը գրէ Արիստիդէս անունը ու խեցին անոր կը դարձընէ: Աքսորուելով քաղաքէն դուրս ելլելու առննը անյիշաչարութեամբ ձեռուըները երկինք վերցուց Արիստիդէս ու խնդրեց աստուածներէն՝ որ Աթենացիք անանկ նեղութեան մէջ չիյնան որ ետքը իրեն կարօտ ըլլան:

2 Թեմիստոկղէս իր ոստիսին ձեռքէն ազատե-

1 Արիստիդէս ինչպէս աքսորուեցաւ:

2 Թեմիստոկղէս ինչ կերպով Աթենացւոց ծո. վային զօրութիւնը աւելցուց:

լինեալք՝ ձեռքն անցած իշխանութիւնը աղէկ որ հայրենիքը դրսուանց մեծցընելու գործածեց: Իր խորհրդովը Աթենացիք Լաւրիոն լեւան արծաթահանքէն ելած ստըկովը նոր նաւատորմիդ մը շինեցին: Անով քիչ ատենի մէջ հարիւր ցեղանաւ պատրաստեցին, ու անոնցմով ծովուն տիրեցին:

1 Քսերքսէս իր հօրը Գարեհին տեղը նստելով, անոր վրէժը ինքն ուզեց հանել Յունացմէ, և այնպիսի ահագին բանակով մը եկաւ Նլլեստպոնտոս որ անոր նմանը ինչուան ան ատեն չէր տեսնուած: Նաւատորմիդն էր հազար երկու հարիւր երեքկարգեան թիով ցեղանաւ, և իրեք հազար բեռնարարձ նաւեր, որոնց մէջ հինգ հարիւր հազար մարդ կար: Յամաքային զօրաց բանակն էր մէկ միլիոն եօթը հարիւր հազար հետեակ, չորս հարիւր հազար հեծեալ, թող դերիներուն, ներքինեաց և կանանց բազմութիւնը որ զօրքէն աւելի էին կ'ըսեն: Հոն ժողովուեր էին բաց 'ի Պարսից և Մարաց, նաև Ասորեստանեայք, Բակարիացիք, Սկիւթացիք, Հնդկաստանցիք, Պարթեւք, Արարացիք, Փաիւգացիք, Հայք, Լիւդացիք, Թրակացիք և ուրիշ զանազան ազգեր: Եօթն օրուան ու եօթը գիշերուան մէջ Նլլեստպոնտոսի վրայ շինել տուած նաւա-

1 Քսերքսէս ինչ պատրաստութեամբ Յունաց վրայ ելաւ:

կամուրջէն անցուց Քսերքսէս զօրքը Ասիոյ ծո-
վէզերքէն Եւրոպայի եզերքը:

1 Ինքը Քսերքսէս ալ անցաւ Ելլէսպոնտոսն,
և մէկէն Թրակիա, Մակեդոնիա, Թեսսաղիա,
Դորիա, Բէովտիա (բայ 'ի Թերէէն) սարսափած
Հնազանգեցան իրեն, և ուզածին չափ ալ զօրք
տուին: Բայց Աթենացիք և Սպարտացիք թէ-
պէտ և ամենեին տեղէ մը օգնութիւն չէին կրը-
նար ապնել, ոչ կղզիներէն և ոչ Սիկիլիա և Ի-
տալիա ընահող Յունաց դաղթականներէն, ա-
մէն ըան աչքերնին առած որոշեցին որ իրենք
զիրենք պաշտպանեն: Լոկրացիք, Փոկէացիք,
Թեսսացիք, Կորնթացիք, Տեգէացիք, Ման-
տէացիք, Որքոմենեանք, և ուրիշ քանի մը պըղ-
տիկ տէրութիւններ հեռերնին միացան Պար-
սիկները վանելու:

2 Լեւոնիդաս՝ Սպարտացւոց թագաւորը, եօ-
թը հարիւր հօգուով խրկեցին որ Թեսսաղիոյ ու
Լոկրիսի մէջ եղած Թերմոպիլէ կիրճը պաշտ-
պանէ, վասն զի անկից միայն կրնային Պարսիկք
Յունաստան մտնել: Իրեք հարիւր նաւ ալ Լա-
կեդեմոնացւոց Եւրիբիադէս զօրավարին առաջ-
նորդութեամբը գնացին Արաեմիսիոն ըսուած
նեղուցը պահելու:

1 Յունաստանի ո՞ր ազգերը գէ՛մ կենալ ուզեցին
Քսերքսէսի:

2 Ի՞նչ պատրաստութիւն ըրին Յոյնք Պարսից
արշաւանքին գէ՛մ:

1 Քսերքսէս միտքը գրած էր թէ Յունաստան իր աշխարհահոյա բանակին անունը լսելուն պէս՝ մէկէն պիտի խոնարհի ու հնազանգի իրեն, ուստի շատ զարմացաւ՝ երբոր ակասաւ որ Յոյնք իր անցնելու ճամբան ալ արգիլելու կը պատրաստուին: Գեմարատ որ ատենով Սպարտացւոց թագաւոր եղած էր, ըսաւ իրեն թէ Լակեդեմոնացիք աւելի կ'ուզեն մեռնիլ քան թէ անձնատուր ըլլալ: Սակայն քանի մը որ ալ սպասեց Քսերքսէս, յուսալով որ թերևս Յոյնք ետ քաշուին: Հինգերորդ օրը Լեւոնիդասին գրեց. Լնդունայն աեղը աստուածոց գէմ մի պատերազմիր. անցիր իմ կողմս. զքեզ բոլոր Յունաստանի թագաւոր կը գնեմ: Լեւոնիդաս սրատասխան տուաւ. Աւելի կ'ուզեմ հայրենեաց համար մեռնիլ քան թէ անոր վրայ իշխել: Քսերքսէս ուրիշ թուղթ մըն ալ գրեց, որուն մէջ աս խօսքս միայն կար. Զէնքերդ տուր. Լեւոնիդասն ալ անոր տակը գրեց. Եկուր առ:

2 Քսերքսէս աս պատասխանիս վրայ սասանիկ բարկացած՝ հրամայեց Մարաց ու Կիսսացւոց որ երթան Սպարտացիները ողջ ողջ բռնեն իրեն բերեն: Ան միջոցին որ Լեւոնիդաս քաջութեամբ գէմ գնելու կը պատրաստուէր, իրեն-

1 Քսերքսէս Յունաց միտքն որ իմացաւ ինչ ըրաւ:

2 Ինչպէս եղաւ Թերմոպիլէի պատերազմը:

ներէն մէկը կ'ըսէ. Ի՞նչպէս պիտի կարենանք պզտիկ գնդով մը աս անթիւ բանակին գէմ դռնել: — Թէ որ յաղթութիւնը համրանքի վրայ է, ըսաւ Լեւոնիդաս, բոլոր Յունաստան բաւական չէ. վասն զի հազիւ թէ Պարսից բանակին մէկ կտորին կը հասնի. բայց թէ որ քաջութեան վրայ է յաղթութիւնը՝ իմ գունդս բաւականէն ալ աւելի է: Ուրիշ զինուոր մըն ալ կը վազէ Լեւոնիդասին կ'ըսէ թէ Պարսիկք այնչափ շատ են՝ որ մէկտեղ նեա նետելու որ ըլլան՝ կրնան արևը խաւարեցընել: Անոր ալ պազ արիւնով մը պատասխան կուտայ Լեւոնիդաս. Աւելի՛ ազէկ, շուքի մէջ կը պատերազմիր:

Երբոր Լեւոնիդաս զօրքովը գուրսելաւ պատնիշէն, ու պատերազմին շան տուաւ, Մարք կատաղութեամբ սկսան առաջ գալ. առաջին կարգինները զարնուեցան մեռան, ետեիններն ալ վիրաւորուած ընկան: Յոյնք անշարժ քովէ քով կեցած՝ խոշոր վահաններով վրանին գոցած, ձեռքերնին ալ երկայն նիզակներ՝ կեցեր էին: Ասոնք տեղերնէն խախտելու համար Պարսիկք ուրիշ նոր զօրք հասուցին. ան ալ բան մը չկըրցաւ ընել, հարկ եղաւ որ Մատեան գունդը առաջ անցնի: Ան տտեն պատերազմը սաստկացաւ. Յունաց զիրքն ու զէնքերը շատ աղէկ էին. ուստի ամբողջ օր մը քչեց պատերազմը: Ուրիշ շատ Պարսիկք ալ ընկան մեռան, շատերն ալ սկսան փախչիլ. աս տեսնելով Քսերքսէս՝ իրեք անգամ գողալով աթուէն ցատքեց կ'ըսեն և անտան իմացաւ որ հետը մարդ շատ ունի եղեր, բայց խիստ քիչ պատերազմող զինուոր:

Երբոր շփոթած կը մտածէր Քսերքսէս թէ
ինչ ընէ, Եփեսոսէս մասնիցը անոր ծածուկ
ճամբայ մը ցուցուց, ուսկից գիւրաւ Պարսիկք
կրճին վրայ ելան: Տեսաւ Լեւոնիգաս որ
ալ անկարելի է Պարսից առջևն առնել, Ժողովեց
Յոյներն և ազաչեց որ ետ դառնան ու յաջող
առթի սպասեն, իսկ ինքը հետը առաւ միայն ի-
րեք հարիւր Սպարտացիքն ու եօթը հարիւր
Թեբացիքը, ու սպաւերազմի չսկսած՝ հրաման
տուաւ որ քիչ մը բան ուտեն զօրանան. Քաջ
զինուորակիցք իմ, ուրախութեամբ կերէք, կ'ը-
սէր, վասն զի իրիկուան կերակուրնիս սպանգա-
րապետին Պղուտոնի քով պիտի ուտենք:

Կէս գիշերուան մօտ կ'առնէ Լեւոնիգաս իր
փոքրիկ գունդը, յանկարծ Պարսից բանակին
վրայ կը յարձըկի, առջևն եկածը կը կտարէ
կ'անցնի, ինչուան Քսերքսեսին վրանը կը հաս-
նի: Քսերքսէս հազիւ փախչելով մահու ընէ կ'ա-
զատի. իսկ Պարսիկք՝ մէկ կողմանէ վախցած
սարսափած, մէկալ կողմանէ ալ գիշերուան
մթութեամբ շփոթած չէին գիտեր որուն հետ
պատերազմին, և մէկզմէկ կը ջարդէին: Յոյք
ան գիշերը քսան հազարէն աւելի մարդ ջարդե-
ցին կ'ըսեն: Իայց առաւօտանց տեսան Պարսիկք
որ զիրենք այնչափ սարսափեցընող թշնամիքը
քանի մը հարիւր հոգի են եղեր, չորս կողմէն
զանոնք պաշարեցին ու կարկախ պէս իրենց նե-
տերը սկսան անոնց վրայ թափել: Հոն ընկաւ
քաջն Լեւոնիգաս, ետեւէն ալ շատ երևելի Սպար-
տացիք իրենց գիւղերով անոր մարմինը գոցե-
ցին: Երկու կողմէն Սպարտացիք և Պարսիկք

իրարու ձեռքէ կը յափշտակէին մեռած Աւետիգասը: Քսերքսեսի երկու եղբարքը հոն ընկան մեռան: Յոյնք առին իրենց զօրավարին մարմինը, և չորս անգամ գարձան նորէն վանեցին Պարսիկները որ անդադար ետենէն ընկած զիրենք կը հալածէին. բայց վերջապէս չորս կողմէն սրոշարուած՝ ամէնքն ալ ընկան մեռան զարմանալի քաջութեամբ:

1 Թերմոսլիէի սատերազմին մէջ մեռած Յունաց քաջերը ամէնն ալ պատուով թաղուեցան: Աւետիգասէն առաջ մեռնողներուն վրայ ասանկ տապանագիր մը դրին.

Ընդ երէսարիւր Բիւրան պարերազնեցան ասք շրէտ
հազար այր 'ի Պեղապոնէսայ:

Իսկ Սպարտացւոց քաջերուն վրայ ասիկայ.

Զբարձ շուքն 'ի Լիւդման քարջիւր, ' հիւր

Թէ անխտ ասք 'ի հնազանդել շրինացն իւր:

Ետքը աս տապանագիրները Ամիսիկաիոնի տականը սիւներու վրայ փորագրեւ տուաւ, որպէս զի ան կարիճներուն յիշատակը անմոռանալի թնայ:

2 Քսերքսեսին Թերմոսլիէ եղած ատենը՝ իր նաւատորմիցը Մագնեսիոյ կողմերը փոթորիկի մը բռնուելով, չորս հարիւր ցահանաւ և շատ

1 Թերմոսլիէի սատերազմին մէջ մեռնողներուն
ինչ յիշատակ կանգնուեցաւ:

2 Ան սատերազմին օրը ուրիշ ինչ յաղթութիւն ըրին Յոյնք:

մին ալ ընդհարարձ նաւեր կորսնցընելէն ետքը ,
Յունաց նաւատորմին առջևն եկաւ , որ Արաւ-
միսիոնի նեղուցն էր : Երկու հարիւր Պարսից
նաւերը երբոր Եւբէա կղզին գարձած Յոյները
պաշարելու կ'երթային , նորէն փոթորիկ մը ե-
լաւ , ու ժայռի զարնուելով ամէնքն ալ խոր-
տակեցան : Իրեք որ անդադար նաւական սա-
տերազմ ըրին , և դրեթէ միշտ Յոյները յաղթող
եղան : Բայց երբոր լսեցին թէ Լեւոնիդաս մե-
ներ է և Թերմոսիլէին աիրեր են Պարսիկք ,
թողուցին Յոյնք Սաղամինա կղզին քաշուեցան :

Ի Թեմիստոկղէս ուզելով որ Աթենացիքն
ստիպէ Քսերքսեսի դէմ ծովու վրայ պատերազ-
մելու , այսպիսի սրտագամ մը հանել տուաւ թէ
Փայտէ պարիսպներու մէջ ամրացած կրնան
յաղթել Աթենացիք , և զերեւիք համոզեց թէ
Ազատութիւնն սէր է նէ՛ հայրենիքն ալ հոն է :
Ասոնք լսելով Աթենացիք նոր տեսակ արիու-
թեամբ մը բարբարոսաց կատաղութեանը մատ-
նեցին իրենց երկիրը , քաղաքնին , մէհեաննին ,
իրենց հարցը գերեզմանները , և կանայքը , աը-
ղաքն ու ծերերնին փոխադրեցին Սաղամինա և
Նգինէ կղզին , և Արդողիսի ծովեզերքը Տրեզնէ
քաղաքը : Կիրսիդոս անուեով իշխանը յորդո-
րեր էր զերեւիք որ Պարսից անձնատուր ըլլան ,
բռնեցին զինքը քարկոծեցին , անոր կէնն ալ
կանայք առին սրտառ սրտառ ըրին : Ան առեն

Ի՞նչպէս աիրեց Քսերքսէս Աթենքի :

բոլոր պատերազմի եկող մարդիկը մասն նաև, որ որ Սաղամինա կեցեր էին: Քսերքսէս թրով կրակով բոլոր Ատաիկէն անասատ գարձընէլէն ետքը մտաւ Աթէնք ու տեսաւ որ քաղաքը պարագ, ու միջնաբերդին մէջ միայն քիչ մը մարդկայ (որ միջնաբերդը փայտէ է ըսելով հոն ապաւիններ էին), ասոնք զարմանալի քաջութեամբ դէմ դնէլէն ետքը՝ աւելի յանձն առին կտոր կտոր ըլլալ քան թէ ինքնակամ անձնատուր ըլլալ: Վերջապէս տիրեց Քսերքսէս բոլոր քաղաքին, ամէն բան կողոպտեց ու շէնքերուն կրակ տուաւ այրեց:

1 Պարսից նոր նաւատորմիլ մը օգնութիւն եկաւ, որով նորէն հազար նաւ ունեցան. իսկ Յոյնք իրեք հարիւր ութսուն նաւ ունէին: Իաշնակից զօրաց գլխաւորները Պարսից զօրաց բազմութիւնը տեսնելով՝ կ'ուզէին անձնատուր ըլլալ: Միայն Թեմիստոկղէս օտք կը կոխէր թէ սէտք է դէմ կենալ ու պատերազմիլ: Հազիւ թէ սրտաշարժ ճարտասանութեամբը շատերը համոզեր էր Թեմիստոկղ, Սպարտացի Եւրիբիադէս ծովակալը բարկութիւնը չկարենալով բռնել՝ վերուց դաւազանը որ անոր գլխուն զարնէ. Զարկ, ըսաւ Թեմիստոկղ, բայց մտիկ ըրէ: Մէկէն վրայ հասաւ Արիստիդէս, որ աքսորանքէն նոր դարձեր էր, և սկսաւ խեղճով ու ճար-

1 Սաղամինայի քով ինչպէս պատրաստուեցան Յոյնք պատերազմի:

տասանու թեամբ իր ոստիսին այսինքն՝ Թեմիստոկլ-
զեսի օգնելու, և մեկէն աս գեղեցիկ խօսքը ըսաւ
անոր. Ուրիշ ասենի թողունք մեր անձնական
կախները, հիմայ նայինք թէ ինչպէս կրնանք ի-
րարմէ աւելի հայրենեաց օգնել: Վերջապէս
յաղթեց Թեմիստոկլէսին խորհուրդը, և ամէն-
քը որոշեցին որ Սաղամինայի նեղուցին մէջ ը-
նեն պատերազմը:

Ի Թեմիստոկլէս ծածուկ իմացուց Քսերքսէ-
սին իբրև բարեկամու թեամբ թէ Յոյնք սարսա-
փած կ'ուզեն փախչել Սաղամինայէն. ուստի
խորհուրդ կուտար որ շուտով վրանին վազէ:
Մեկէն հաւտաց Քսերքսէս. հրամայեց որ շուտ
մը իրենները երթան դիշերանց Սաղամինան պա-
շարեն, ու առաւօտը կանուխ պատերազմի սկը-
սին: Յոյնք պատրաստ կը սպասէին թէ երբ ա-
ռաւօտ պիտի ըլլայ: Արշալոյսը ծագեց ու պա-
տերազմը սկսաւ. Քսերքսէս զօրացը սիրտ տա-
լու համար բարձր տեղ մը ելաւ կայնեցաւ:
Քանի գնաց տարցաւ պատերազմը. երկար ա-
տեն քաջութեամբ դիմացան Պարսիկք. բայց
երբոր սկսան խառնափնդոր, և առանց կարգի
պատերազմիլ կիրթ ու պատերազմափորձ զօ-
րաց հետ, կոտորածը մէջերնին սկսաւ. հովը,
նաւերուն դանդաղաչարժ ծանրութիւնը, տե-
ղերնուն նեղ ըլլալը որով չէին կրնար ուղած-
նուն պէս նաւերը շարժել, ամէն բան իրենց

Ինչպէս եղաւ Սաղամինայի պատերազմը:

հակառակ եղաւ: Յաղթեցին Յոյնք, Պարսից նաւերէն երկու հարիւրը ջարդեցին, շատն ալ բռնեցին, իսկ իրենք քառասուն ցականաւ միայն կորսնցուցին: Ան միջոցին Քսերքսեսի նիզակա- կիցը Աղիկառնասի (Թագուհին Արաեմիսիա՝ որ մեծամեծ քաջութիւններ ըրած ըլլալուն հա- մար ետեւէ էին Յոյնք զինքը բռնելու, տեսնելով որ Աթենացւոց մէկ նաւը արագութեամբ ետե-ւէն կը հասնի, մէկէն Հելլենացւոց գրօշակ մը կը բանայ, Պարսից նաւերէն մէկուն վրայ կը յարձըլի ու ծովուն տակը կ'ընկզմէ: Յոյնք կը խաբուին ասկէ, ու կարծելով թէ սխալ տեսեր են՝ ետ կը դառնան, և Քսերքսես զարմուզմամբ կը կանչէ. Այսօր էրիկ մարդիկ կին գարձեր են, և կանայք էրիկ մարդ:

1 Սաղամինայի աս հռչակաւոր պատերազմը հանդիպեցաւ Քրիստոսէ 830 ասրի առաջ՝ հոկ- տեմբերի 2ին. և փառաւոր յաղթութեան պատճառ եղաւ ոչ միայն զինուորաց քաջու- թիւնը, հասցա նաև Թեմիստոկլեսի խոհեմու- թիւնն ու ճարտարամտութիւնը: Աս երևելի զօրավարին վարձ տուին Յոյնք բաց 'ի մեծամեծ գովեստներէն՝ ձիթենի պտակ մը և փառաւոր կառք մը, երթալու տակնը իրեք հարիւր Սպար- տացի երիտասարդներ պատուոյ համար ինչուան Լակոնիոյ սահմանագլուխը հեաը գնացին: Աս

---

1 Ե՞րբ հանդիպեցաւ Սաղամինայի պատերազմը և անոր պատուղը ի՞նչ եղաւ:

սպառնալից և արքային անմիջապէս և զամ Ողիմպիական խաղին ատենը երբոր ինքը հոն եկաւ՝ ամենքը ոտք ելան, և բոլոր հանդիսականք խաղերը թողած՝ անոր կը նայէին, օտարականներուն ու աղոց զինքը մատով կը ցուցընէին, ծափ կը զարնէին, կը գովէին զինքն ու կ'օրհնէին: Թեմիստոկլեսին ալ ուրախութեանը չափ չկար. սիրարէցուեցաւ, ու դարձաւ իր բարեկամներուն ըսաւ. Ասանկ ուրախութիւն դեռ կեանքիս մէջ չէի ունեցած. այսօր կը քաղեմ ահա Յունաստանի վրայ ըրած աշխատանքիս պտուղը:

1 Ասանկով Արքայից արքային անթիւ նաւատորմին որ քիչ մը առաջ բոլոր ծովը անոր չէր բաւեր, ազատասէր ժողովրդեան մը առջևը շարդուբուրդ եղաւ ու ցրուեցաւ: Վախցաւ Քսերքսէս որ չըլլայ թէ Յունաց նաւատորմիցը երթայ Ալեքսանդրիոսը բռնէ. գիշերանց ձկնորսի մը նաւակով դրեթէ մինակ անցաւ Ասիա, ուսկից առաջ բիւրաւոր զօրքով ու ծառաներով սողին անցեր էր. և իրեք հարիւր հազար զօրքով թողուց Մարգոնիոսը Յունաստան որ սպառնալից և արքային անմիջապէս և արքային անմիջապէս և արքային անմիջապէս:

2 Մարգոնիոս անօգուտակ Աթենացիքը մեկալ Յունաց նիդակակցութենէն քակելու աշխատելէն ետքը դնաց Ատափկէ մտաւ, որուն

1 Սաղամինայի սպառնալից և արքային անմիջապէս և արքային անմիջապէս և արքային անմիջապէս:

2 Մարգոնիոս ինչպէս մտաւ Ատափկէ:

բնակիչքը արդէն թողեր փախեր էին, կողոպտեց, աւրբշարկեց ու Բէովաիա քաշուեցաւ, ուր ընդարձակ դաշտերու մէջ կրնար իր զօրքն ուղածին պէս շարժել, մանաւանդ բազմաթիւ հեծելագունդը: Քսերքսեսի թողած իրէք հարիւր հազարէն զատ՝ ունէր իր հրամանին տակը նաև յիսուն հազար Բէովաացի, Թերացի և ուրիշ օգնական Յոյներ: Իսկ Յունաց զօրքն էր գրեթէ հարիւր ասար հազար, և զօրավարն էր Պաւսանիաս Լակեդեմոնացին:

1 Երկու բանակը քանի մը օր դիմացէ դիմաց կեննալէն ետքը, Պղատէայի քովերը զարնուեցան: Մարդոնիոս զարմանալի քաջութիւններ ընելով բոլոր Յոյները վրան զարմացընելէն ետև՝ ընկաւ մեռաւ, Պարսիկներն ալ սկսան խառնափնդոր փախչիլ, ու Ասոպոս գեաին եզերքը շինած պատնէշին ետևը ամբանալ, քիչ ատենէն պաշարեցին առին Յոյնք ան պատնէշը, մէջիններն ալ թրէ անցուցին: Ան բազմաթիւ բանակէն հաջիւ քառասուն հազար հոգի ազատեցան, որ Արաւաղ նախարարին հետ Փովկիս փախան, անկէ ալ Բիւզանդիոնի ծովէն անցան գնացին Ասիա:

2 Յաղթութենէն ետքը Պարսից բանակին մէջ սփռեցան Յոյնք: Գեաինը ծածկած էր հարուստ աւարներով, արծաթն ու սսկին վրաններուն

1 Պղատէայի պատերազմը ինչպէս եղաւ:

2 Պատերազմէն ետքը Յոյնք ինչ ըրին:

ձկ կը փայլէր : Աւարին տասներորդ մասը Դեզփիսի տաճարը խրկեցին, ձկ մասը պահեցին աստուածոց շնորհակալութեան տաճարներ կանգնելու, մնացածն ալ զօրաց բաժնեցին : Ան տակնէն սկսան Յոյնք աւրուիլ ու կամաց կամաց արծաթսիրութիւնն ու իշխանասիրութիւնը հայրենասիրութեան մարեւուն պատճառ եղան :

Նոյն օրը մեծ պատուով իրենց մեռելներուն թաղումը ըրին Յոյնք (և մեռելները հազար իրեք հարիւր վաթսունի չափ էին), և օրէնք դրին որ ամէն տարի երթան Պղատէա հանգիստով անոնց տարեգարձը կատարեն :

1 Պղատէայի պատերազմին օրը, Յունաց նաւատորմիցն ալ (որուն ծովահալչներն էին Քսանթիպպոս Աթենացին և Լեւոսիքիդաս Լակեդեմոնացւոց թագաւորը) փառաւոր յաղթութիւն մը ըրաւ Պարսից վրայ Միկաղէ հրուանդանին քով : Զորս հազարէն աւելի Պարսիկք պատերազմի ձկ մեռան, շատը փախչելու տակննին սպաննուեցան, մնացածներն ալ Սարգիկէ քաղաքը մտան ազատեցան : Աս յաղթութեամբ բոլոր Յոնիա Պարսից ձեռքէն ազատեցաւ, և Քսերքսէս որ ան արշաւանքովը կ'ուզէր բոլոր Եւրոպան նուաճել, Ասիոյ ծովեզերքին ազատութեանը պատճառ եղաւ : Աս Մարական ըսուած պատերազմը երկու տարի միայն քշեց :

1 Պղատէայի պատերազմին օրը Յունաց նաւատորմիցը ինչ յաղթութիւն ըրաւ :

Գ Լ Ո Ւ Խ Է .

Ալեկնայի նորէն շինուելը . — Պատանդատի հանը . — Ասոր թիւթաբոյնի . — Աշտարանի մէջ Արիւսի գետը . — Արիւս . — Պերիսիւն . — Փիւրիս . — Անաստ . գոր . — Ապուսիս . — Պելուպոնեսիան պատերազմը . — Ալեկնայի ժանտախտը . — Իպոպոլիս . — Մահ Պերիսիւն :

1 Պարսից երթալէն ետքը Աթենացիք նորէն Ատախիկէ դարձուցին իրենց կանաչքն ու սրգիքը , և սկսան նորէն Աթենքը շինել : Անկէց ետքը թշնամեաց յարձակմունքներէն չվախնալու համար՝ խրատ առաւ թեմիսաստիղէս որ Աթենքին չորս կողմը բարձր պարիսպ քաշեն : Աս Երբոր ըսեցին Լակեդեմոնացիք , մէկէն դեռսպան խրկեցին Աթենացւոց ըսելով թէ Վտանդաւոր բան է Պելոպոնեսէն դուրս ամուր պարսպապատ քաղաք ունենալը , վասն զի եթէ յանկարծ նորէն բարբարոսները դիմելու ըլլան Յունաստան , անիկայ իրենց ամուր պատսպարան կ'ըլլայ : Թեմիսաստիղէս խմանալով որ միայն նախանձէ շար-

1 Պարսից ետ քաշուելէն ետքը Աթենացիք ինչ ըրին :

Ժած աս ազգարարութիւնը կ'ընեն իրենց, դէս-
 պաններուն ըսաւ որ Աթենացիք ալ մասնաւոր
 դէսպան կ'ուզեն խրկել Լակեդեմոն աս բանիս
 վրայ խօսելու. զանոնք ճամբեց, և ինքը դէս-
 պաններուն մէկը եղած՝ մինակ առաջուց գնաց,
 ապաքելով որ մեկալնոնք ուշանան, և ան մի-
 ընցին պարսպին շէնքը շուտ շուտ առաջ երթայ :
 Ան ատենը բոլոր քաղաքացիք հարուստ, աղ-
 քատ, դատաւոր, արուեստաւոր, կին, աղայ,
 ծեր, ամէնքը մեկ հողուով սկսան պարիսպը ա-
 ռաջ տանիլ. նիւթի ալ չսպասելու համար՝ հա-
 սարակաց շէնքերը, առանձնական աները, դե-
 րեզմաններու և մեհեաններու աւերակներն ա-
 ռին պարսպին գործածեցին : Անգին Թեմիստոկ-
 ղէս Սպարտացիները կը զրազեցընէր, և չէր ու-
 ղեր մինակ ատեան ելլել, Ընկերներս պիտի գան
 ըսելով. երբոր իմացաւ թէ պարիսպներուն
 շէնքը լմըննալու մօտեցերէ, համարձակ ատեա-
 նը ելաւ և ըսաւ թէ Աթենացիք իմ խորհրդ-
 դովս ամրացուցին քաղաքը, և աս բանս իրենց
 իրաւունքն էր : Շատ նեղացան Սպարտացիք,
 բայց ձայն չկրցան հանել. միայն Թեմիստոկին
 վրայ սաստիկ ոխ սրահեցին, ու ատենի սպասե-
 ցին որ վրէժնին հանեն :

1 Աթենքի առջի նաւահանգիստը շատ պըղ-

1 Թեմիստոկէս Աթենացուց ծովային զօրու-
 թիւնն աւելցընելու համար ինչ խորհուրդ
 տուաւ :

տիկու անյարմար էր: Թե՛ միտոսիզէս՝ որ կ'ուզէր իր հայրենիքը ծովու տէր ընել, համազէց Աթենացիքը Պիրէոնին շէնքը առաջ տանելու՝ որ քաղաքէն չորս հազար քայլ հեռու, ու արգէն բնական կերպով՝ ալ փորուած իրեք մեծամեծ աւազաններ ունէր, և անով կրնային Աթենացիք ընդարձակ ու սպահով նաւահանգիստ մը ունենալ: Չորս կողմը քաշած պարիսպնին այնչափ լայնութիւն ունէր՝ որուն վրայէն քովէ քով երկու կառք կրնար անցնիլ, և ասոնք շինելը հազիւ թէ տարի մը քշեց: Քիչ ատենէն Պիրէոնը քաղաք մը դարձաւ, և ետքը պարիսպով մը Աթենքին հետ միացաւ. ան պարիսպը կիմոնին ատենը սկսաւ ու Պերիկլեսին ժամա նակը լմընցաւ:

1 Յոյնք իրենց յաղթութիւններովը սիրա առած՝ բաւական չսեպելով Պարսիկները քշելը, անոնց վրայ ալ կը յարձըկէին (477): Բազմաթիւ նաւատորմով մը Պաւսանիա և Արիսափդէս գնացին անոնց ձեռքէն կիպրոս կղզին ու Բիւզանդիոնն առին: Այն յաղթութիւններով հպարտացած Պաւսանիաս, և ձեռք ձգած հարստութիւններովը մեղկացած՝ միտքը դրաւ որ հայրենեացը գերութեամբը ինքը փառքի հասնի: Թուղթ գրեց Քսերքսեսին որ եթէ իր աղջիկը իրեն կին սայ, բոլոր Յունաստանը անոր ձեռքը կը մտանէ:

1 Պաւսանիաս և Արիսափդէս ինչ նոր քաջութիւններ ըրին Պարսից գէմ:

1 Սպարտացիք թզթատար գերիի մը ձեռքով
 աս մտանու թիւնը իմանալով, մեկէն Պաւսանիա-
 սին ձեռքէն նաւատորմըին իշխանու թիւնը ա-
 սին, ու զինքը Սպարտա դատաստանի կանչե-
 ցին: Երբ որ չկրցաւ արգարանալ ու պարէա-
 ները զինքը դատասպարտեցին, Աթենասայ տա-
 ճարը փախաւ: Ան ատեն դուռը վրայէն մեծա-
 մեծ քարերով գոցեցին որ մէջը անօթու թենէ
 մեանի. կ'ըսեն թէ դրան զիմացը առջի քարը
 գնողը իր մայրն է զեր է:

2 Անդին Թեմիստոկղէս ալ, որ Աթենքը փա-
 ռաւորելու և զօրացընելու ջանքովը բոլոր գաշ-
 նակցաց ատելի, իշխանասիրու թեամբն ալ Ա-
 թենացւոց կասկածելի է զեր էր, հայրենիքէն
 սքսորուած՝ դնաց Պեղոպոնէս քաշուեցաւ:
 Սպարտացիք որ վրան սխ ունէին՝ ամբաստանե-
 ցին թէ ինքն ալ Պաւսանիասին ընելու մտանու-
 թեան մէջ ձեռք ունէր, և ուզեցին որ Յունաս-
 տանի աշխարհահուժը ժողովին առջևը ինքզինքը
 արգարացընէ: Իմացաւ Թեմիստոկղէս որ Աթե-
 նացիք ետևէն մարդ խրկեր են զինքը բռնելու,
 և յիշեց պղտիկուց հօրը իրեն աուած խրատը
 թէ պէտք չէ ժողովրդեան ցըցուցած սիրոյն ու
 պատուոյն վրայ վստահիլ: Վասն զի որ մը հօրը
 հետ նաւահանգստին քով պտըտելու ատեն,
 հայրը իրեն հին պատերազմական նաւերը ցը-

1 Ինչպէս դատասպարտուեցաւ Պաւսանիաս:

2 Թեմիստոկղէս ինչո՞ւ և ինչպէս փախաւ:

յուսեր էր որ ծովեղերք ձգուած էին, ու ըսեր էր. Ահա իր զօրավարներն ալ ասանկ կը ձգէ ժողովուրդը որդեակ, երբոր ալ անոնցմէ շահու մը յոյս չունենայ: Եւ ստոյգ գիտնալով որ թշնամիները զինքը պիտի դատասպարաեն՝ կորկիւրա փախաւ, ետքը Եպիրոս՝ Մողոսացւոց Աքմեա թագաւորին քովը գնաց. անկէջ ալ Պարսից Արտաշէս թագաւորին պալատը:

Ի Արտաշէսին առջևն որ ելաւ Թեմիստոկղէս, Ես եմ աէր արքայ, ըսաւ, Թեմիստոկղէս Աթենացին որ այնչափ չարիք հասուցի Պարսից, և հիմայ Յունացմէ հալածուած՝ եկայ քեզի ապաւինեցայ. քու ձեռքդ է Թեմիստոկղէսին բազդը: Զարմացաւ թագաւորը արիասիրտ համարձակութեանը վրայ, ներեց անոր, մէկէն ան երկու հարիւր քանքարը որ անոր գլուխը բերո, զին խոստացեր էր, հանեց իրեն տուաւ. ուրիշ շատ պարգևներէն ալ զստ՝ իրեք քաղաք տուաւ որ անոնց եկամտովը հանգիստ ապրի: Բայց ետքը երբոր Արտաշէս Յունաստանի վրայ պատերազմ բացաւ, զինքը սպարապետ զօրաց անուանեց: Երկու թրի մէջ ընկաւ Թեմիստոկղ. վասն զի կամ պէտք էր հայրենեացը վրայ զէնք վերցընելով առջի ըրած քաջութեանցը փառքը կորսնցընել, և կամ թագաւորին դէմ ապերախտ երևնալ. ուրիշ ճար չգտաւ, միտքը գրաւ

Ի Արտաշէս ինչ կերպով ընդունեցաւ Թեմիստոկղը:

որ կամաւ մեռնի: Մեծ խնջոյք մը ըրաւ, բոլոր բարեկամները հրաւիրեց, և ամենուն հետ սրագտուելէն վերջը թոյն առաւ մեռաւ վաթսուներկնոց տարեկան:

1 Թեմիստոկղեսի դատապարտութենէն քիչ մը ետքը Արիստիգէս Աթենքի մէջ ծերացած մեռաւ, ամէնքը վրան ցաւեցան. այնչափ առեն դանձապետութիւն ըրեր էր, և քովէն թաղման հանգէտը կատարելու ալ բաւական ստակ չէլու: Հասարակապետութիւնը յանձն առաւ դաստիարակել անոր որդիքը, աղջիկ ազոցն ալ օժիտ տուաւ կարգեց: Արիստիգէսի վրայ աս ալ մեծ դովեստ է որ անգամ մը դերասանին մէկը Նոքիդոսի ողբերգութեանց մէկը ձեացընելու առենը երբոր կ'ըսէ թէ Ամփիարաւոս ոչ այնչափ կ'ուզէր երննալ բարի մարդ որչափ իրօք ըլլաւ, ամէնքը սկսան Արիստիգէսի վրայ նայիլ:

2 Թեմիստոկղեսի յաջորդեց Աթենքի մէջ Կիմոն, Միլաթիագէսի որդին, որ Արիստիգէսի խըրատներովը մեծցած, ու շատ կատարելութիւններով զարգարուած էր: Պարսից հետ եղած պատերազմը քաջութեամբ առաջ տարաւ, ամէն տեղ յաղթութիւններ ընելով շատ կղզիներու ու Թրակիոյ ծովեզերքին տիրեց, Կարիոյ քաղաքներէն ալ Պարսից պահասպան զօրքերը

1 Արիստիգէս ինչպէս մեռաւ:

2 Թեմիստոկղեսի տեղը ո՞վ անցաւ:

փախուց: Արտաշէս, Կիմանին առջևն առնելու համար՝ անթիւ զօրք ժողովեց Եւրիմեդոն գեաին եղերքը, չորս հարիւր նաւով տորմիզ մըն ալ գեաին բերանը կեցընել տուաւ: Կիմոն երկու հարիւր յիսուն ցռկանաւ միայն ունէր. բայց ամենևին պատերազմելու չտարակուսեցաւ, և փառաւոր յաղթութիւն մը ըրաւ. Պարսից նաւերէն շատը ընկղմեց, հարիւր հատը բռնեց, և քսան հազար հօգի գերի ըրաւ:

1 Կիման ուղեւորով որ ըրած յաղթութենէն աւելն կարելի եղած պտուղը քաղէ, նոյն իրիկուներ իր զօրացը Պարսից գերիներուն հագուստը հագցուց և անոնց հետ ինքն ալ Պարսիցմէ աւած նաւերուն մէջ մտաւ, ու յաջող քամիով մը Պարսից բանակը հասաւ: Ասոնք ամենևին կասկածի չերթալով՝ Յոյները սիրով ընդունեցան. բայց անոնք բանակին մէջ աեզն որ հասան՝ նշան մը արուեւուն պէս վաղեցին Պարսից վրայ ու սոսկալի ջարդ մը տուին. անբաւաւար ալ ձեռք ձգեցին, որոնց մեծ մասը Աթենքը զարգարելու գործածեց Կիման:

2 Երբոր Կիման Ասիա Պարսից վրայ յաղթութիւններ կ'ընէր՝ ուրիշ Աթենացի զօրավարներ ալ Փովկիսի ու Բէովաիոյ կը աիրելին, և Պեղոպոնեսի ծովեղերքը կ'աւրըշարկէին: Ուղեւոր

1 Կիման ինչ հնարքով նոր յաղթութիւն ըրաւ Պարսից դէմ:

2 Աթենացիք ինչպէս օգնեցին Ագիստացւոց:

Կիմոն Աթենացւոց արգիլէլ որ իրենց համազգի էրարցը հետ պատերազմ չընեն, զանոնք հետաւոր արշաւանքներու ջանաց զբաղեցընել: Եզիպտացիք Պարսից դէմ գլուխ քաշած ըլլալով Աթենացւոցմէ օգնութիւն խնդրեցին (460): Աթենացիք զօրքով լեցուն երկու հարիւր նախրկեցին անոնց, որ Նեղոս գետին մէջէն ինչուան Մեմփիս հասան: Առջի բերան իրենց նիզակակցացը հետ յաղթող եղան Եգիպտացիք, բայց ետքը Պարսիկները զօրացան, և Յոյները որ իրենց նաւերին այրեր էին՝ Պրոսոպիաիս կղզին փախան, ու տասնըութը ամիս իրենք շիրենք պաշտպանեցին: Ետքը հաշտութիւն ըրին Պարսից հետ ու ետ դարձան. բայց ուղեւով Լիբիայէն անցնիլ ու Կիւրենական գաւառը երթալ. Աթենացւոց շատը հիւանդութենէ և անաստիւն աշխատութենէն մեռան:

Կիմոն Աթենքի մէջ զօրաւոր թշնամիներ ունէր, որ վերջապէս Ժողովրդեան աչքը մտան ու զինքը հայրենիքէն արտօրել առւին: Բայց երբոր Աթենացիք Լակեդեմոնացւոցմէ չարաչար յաղթուեցան, շուտ մը ան մեծ մարդը կանչեցին (450): Կիմոն երկու նախանձորդ ազգերուն մէջ հինգ տարուան զինագաղարում ըրաւ, և տեսնելով որ Աթենացիք հանդարտ կենալիք չունին, Ժողովեց զանոնք՝ Կիպրոս կղզւոյն վրայ տարաւոր թշնամեաց ձեռքէն ազատեն: Եւ անանկ մե-

1 Կիմոնի վերջն ինչպէս եղաւ:

Ժամեծ յաղթութիւններ ըրաւ Պարսից վրայ որ Արաշէս ստիպուեցաւ Յոնիոյ քաղաքներուն ազատութիւն տալ ու հետը հաշտութիւն ընել (449) : Վերաւորած մեռաւ Կիմոն Կիպրոս կղզին իր փառաւոր յաղթանակներուն մէջ, և Մարա- կան պատերազմը վերջացաւ : Կիմոնի մահուանը վրայ ամենքը լացին : Որդի հայրասէր էր Կիմոն, վասն զի իր հօրը Մելարիագեսին յիշատակն ալ ազատելու համար պարտքը վճարեց, բարեկամ հաւատարիմ, քաղաքացի հայրենասէր, զօրա- վոր ամենահմուտ, և գերագոյն իշխանութեան ու պատուոյ մէջ խոնարհամիտ : Յիշատակու- թիւն մը չկայ որ իրեն փառաւոր յաւարկաւո- րութիւն ըրած կամ շիրիմ մը կանգնած ըլլան Աթենացիք. բայց անոր անեզմ արձան յիշատա- կի՝ Ժողովրդեան ցաւն ու արտասուքն եղաւ :

1 Կիմոնի մեռնելէն ետքը Պերիկլէս արեւց Աթենացւոց, որ խորագնին իմաստասէր, ներ- հուն քաղաքագէտ ու մեծ ճարտասան էր (443) : Անանկ զօրաւոր էր ճարտասանութիւնը, որ ան ատենի բանաստեղծները երբեմն կ'ըսէին թէ Արամազդ անոր բերնովը կ'որոտայ ու Ելլոզան ատկնուվրայ կ'ընէ. երբեմն ալ թէ Համոզիչ շնորհքները անոր շրթունքներուն վրայ հանգ- չած են : Օր մը հարցուցին Թուկիդիդեսին, որ

1 Կիմոնի մեռնելէն ետքը ո՛վ իշխեց Աթենացւոց :
— Ի՞նչ բնաւորութեան տէր մարդ էր Պե-
րիկլէս :

անոր ստոխն էր, թէ Որերնից աւելի աղէկ կը կառւիք. — Ձինքը գեախնը ձգած առենս, ըսաւ, անանկ կ'ելլէ դէմ կը խօսի որ աչքով տեանողներն ալ մտքերնին կը գնեն թէ ինքը չէ իյնողը: Իայց ասանկով ալ ամենեւին իր վրայ չէր վստահէր Պերիկղէս, բազմութեան անջնը բան մը խօսելէն առաջ՝ աստուածոց օգնութիւնը կը խնդրէր որ բերնէն անպտաշաճ խօսք մը չելլէ, և Ժողովի երթալու առենը՝ անէն գուրս չելլած կ'ըսէր ինքիրեն. Նայէ Պերիկղէս, ազատ մարդկանց հետ խօսելու կ'երթաս, Յունաց և Աթենացւոց հետ:

1 Պերիկղէս իրեն մի միայն նպատակ դրեր էր հայրենեացը մէջ ամենէն սիրելի, ու ամենէն անուանի բլլալ: Ժողովագեան աչքը մտնելու և ետքը ուղածին պէս անիկայ կառավարելու համար կը նայէր որ անոր կիրքերը սնուցանէ, անոր փառասիրութիւնն ու իշխանասիրութիւնը հաճելու համար՝ իշխանութիւնը կ'ընդարձակէր, ու նոր նոր տեղերու կը անցնէր, արուեստից յառաջադիմութեանը վրայ ունեցած փառքն ալ կը ցուցնէր՝ հանգէսներն ու թէստութիւնները շատցնելով, և Աթենքը փառաւոր շէնքերով զորդարելով: Ան առենը շինուեցաւ հաշակաւոր Պարթենոնը կամ Երաժշտութեան թէստարանը: Ամէն ուղածը կ'ընէր Պերիկղէս Աթենքի մէջ, թագաւորի անունը միայն պակաս

1 Աթենքը ինչպէս զորդարեց:

էր վրայէն: Գաշնակիցները անսնկելով որ հասարակացն աւատորմդին համար պահուած ստակը անիկայ Աթենքը զարգարելու կը գործածէ, ոտք ելան, Աթենացոց դանգաւ ըրին: Մէկէն Պերիկղէս զանոնք նուաճեց, ու առաջարկեց Աթենացոց որ եթէ կ'ուզեն բոլոր ան շէնքերուն ծախքը ինքը վճարէ, միայն թէ իր անունը դնէ անոնց վրայ. Աթենացիք յանձն չառին:

1 Սակայն Պերիկղէսի համարումն ալ սկսաւ իյնալ: Թշնամիները դեռ յայտնի իրեն գէմ կը. ուսիլ չհամարձակելով՝ սկսան անոր բարեկամներուն Թշնամուծիւն ընել: Անոնցմէ մէկն էր Փիդիաս, որ Պերիկղէսի շինել տուած շէնքերուն վերահացու դրուեր էր, և Աթենքը իր հըրաշակերա արձաններովը զարգարեր էր. ասոր վրայ ամբաստանուծիւն ըրին թէ Աթենասայ արձանը զարգարելու համար իրեն արուած սակիէն գողցեր է. Փիդիաս թէպէտ ինքզինքը արգարացուց, բայց մտիկ չըրին, ու խեղճը բանտի մէջ մեռաւ: Մէկն ալ Անաքսագորաս փիլիսոփան էր, Պերիկղէսի վարպեան ու բարեկամը. ասիկայ ալ զբարտեցին թէ աստուածոց գէմ խօսեր է. ուստի հարկ եղաւ որ փախչելով ազատի ձեռքերէն: Պերիկղէսի Ասպասիա կընկանը վրայ ալ՝ որ ոչ միայն դեղեցկուծեանը

---

1 Պերիկղէսի գէմ ինչ Թշնամուծիւններ ըրին Աթենացիք:

Համար անուանի էր, հապա նաև հանձարոյն, իմաստութեանն ու ճարտասանութեանը՝ որով ամէնքը զարմացած կ'երթային անոր դասախօսութիւնը մտիկ կ'ընէին, ինչուան նաև Սոկրատ, ամբաստանութիւն ըրին թէ կրօնքի անպատուութիւն կ'ընէ, և կ'ուղէին զինքը դատապարտել: Պերիկղէս հազիւ կրցաւ թափած արցունքներովն ու ճարտասանութեամբը դատաւորաց ձեռքէն զանիկայ ազատել:

1 Ան միջոցին (436) Կորկիւրացիք Աթենացւոց մէջ օգնութիւն առած՝ Կորնթացւոց վրայ պատերազմ բացին: Կորնթացիք աս բանիս վերայ Սպարտացւոց գանդատ ըրին. անոնք ալ որ արդէն բարկացեր էին Աթենացւոց՝ որ մինակ տիրապետեր էին Յունաստանի, մէկէն անոնց բողոքեցին և զանազան պայմաններ առաջարկեցին. երբոր յանձն չառին Աթենացիք, իրենք ալ Պելոպոնեսական ըսուած գաշնակցութիւնը հաստատեցին ու վրանին պատերազմ հրատարակեցին:

2 Աս գաշնակցութեան մէջ էին Բէովտացիք (բաց 'ի Պղատէա քաղաքէն), Փոկէացիք, Մեգարացիք, Ամբրակիացիք, Լեւկադացիք, Անակտորիոնացիք, և Աքայեցւոցմէ և Արգիացւոցմէ

1 Պելոպոնեսական պատերազմին պատճառը ինչ էր:

2 Ո՞ր քաղաքները կային Պելոպոնեսական գաշնակցութեան մէջ:

զաա՝ բոլոր Պեղոսյանն սի բնակիչները: Աթենա-
ցւոց կողմնեղողներն էին Ասիոյ ծովեզերքը թը-
րակիս և Ելեասյաննս եղած Յունաց քաղաք-
ները, Ակաանանիս, ուրիշ քանի մը ազգեր և
բոլոր կղզեցիք՝ բաց ՚ի Մեզոս և թերա կղզիներ-
րէն: Ասոնց ծովային ջորքը աւելի շատ էր, Պո-
ղոսյաննսացւոց ալ ցամաքայինը:

1 Պատերազմը սկսաւ (431), Սպարտացւոց
Ալքսիզամոս թագաւորը վաթսուն հազար ջոր-
քով Ատաիկէ մտաւ, կողոպտեց, և ջորքը աւա-
րով լեցուցած՝ Պեղոսյաննս դարձաւ: Աթենա-
ցւոց նաւատորմիղը պատրաստուած ճամբայ ել-
լելու օրը՝ արեւը խաւարեցաւ: Աւելորդապաշտ
Աթենացիք պատճառը չգիտնալով սարսափե-
ցան, չէին ուզէր պատերազմի երթալ: Տեսաւ
Պերիկղէս որ իր նաւապեան ալ տարակուսած
կեցեր է, վերարկուն առաւ անոր երեսը ծած-
կեց ու հարցուց թէ Բան մը կը տեսնե՞ս: Եր-
բոր անիկայ ըսաւ թէ Բան մը չեմ տեսներ,
վասն զի վերարկուդ արգելք է. — Ասանկ է,
ըսաւ Պերիկղէս, արևուն խաւարիչն ալ, վե-
րարկուին սէս լուսինը երկրիս ու արևուն մէջ
տեղը դալով չթողուր որ արևուն ճառագայթ-
ները մեզի հասնին: Ամէնքը համոզուեցան, գնա-
ցին ծովու վրայ վրէժնին հանեցին, բոլոր Պեղո-
սյաննսի ծովեզերեայ քաղաքներն աւրըշարկե-
ցին, դառնալու ասեն ալ Եգինա կղզւոյն տիրե-

1 Առաջին պատերազմը ինչպէս եղաւ:

ցին: Փարսաւոր թաղումք ընել տուաւ Պերիկղէս
աս առջի պատերազմին մէջ մեանող քաղաքակ-
ցաց, ու վրանին գեղեցիկ դամբանական ճառ մը
խօսեցաւ: Անանկ սրտաշարժ էր ան ճառը, որ
վար իջնալու ատենը բոլոր կանայք վաղեցին
Պերիկղէսի գլուխը ծաղկընէրով պսակեցին:

1 Երկրորդ տարին նորէն Ասատիկէի վրայ վա-
ղեց Արքիդամոս, ու նորէն սկսաւ աւրըշտըկել:
Ան միջոցին ժանտամահէն Եթովպիա, Եդիպոս,
Լիբիա, Պարսկաստան ու Լեմնոս կղզին շատ կո-
տորած ընելէն ետքը Աթէնք հասաւ, ուր գրե-
թէ բոլոր Ասատիկէի բնակիչքը փախեր ժող-
վուէր էին: Փողոցները դիակներով լեցուեցան.
մեանողներուն թիւ չկար, ժողովրդեան յուսա-
հասուածեանն ալ չափ չկար. քաղաք կ'իջնար՝
մեռել կը տեսներ, պարխոպները կ'ելէր՝ ար-
տերուն, գեղերուն մուխն ու բոցը կը տեսներ
կ'ողբար:

2 Երկու տարի քչեց աս ժանտախտին կոտո-
րածը: Ան ատենը Իսպոկրատ անունով Աովացի
հռչակաւոր բժիշկ մը կար որ Պարսից Արտաշէս
թագաւորին ընծաներն ու խոսամունքներն ար-
համարհելով, աւելի յանձն առաւ Յունաստան
կենալ ու իր հայրենակցացը օգնել. ասիկայ ա-
մէն հնարք կ'ընէր ժանտախտին գէմ, բայց ճար

1 Պատերազմին երկրորդ տարին ինչ պատահե-
ցաւ:

2 Աթէնքի ժանտախտը ո՞րչափ ատեն քչեց:

չէր ըլլար: Երկու տարիէն ետքը քիչ մը մեղմացաւ. բայց տասնըութը ամիսէն ետքը նորէն բորբոքեցաւ, ու նորէն սկսաւ ահաւոր կոտորածներ ընել:

1 Ժողովուրդը աս թշուառութենէն դառնացած, մէկ կողմէն ալ Պերիկղեսի թշնամիներէն գրգռուած, իբրև թէ անիկայ եղեր էր ժանտախտին պատճառը, որ այնչափ բազմութիւն Սթենիքի մէջ առնելովը քաղաքին օդը սպաւհաներ էր, վրան տուգանք դրին ու իշխանութենէ ձգեցին, Պերիկղեսի ազգականացն ու բարեկամներուն շատն ալ ժանտախտէ բանուեցան մեռան. թէպէտ այնչափ դժբաղդութեանց մէջ ալ իր բնական հանդարտութիւնն ու վեհանձնութիւնը չկորսնցուց, բայց երբոր իր մէկ հասիկ որդին Պարաղոս ալ մեռաւ, ու Պերիկղէս ձեռքը ծաղկէ պսակ բռնած եկաւ որ որդւոյն գլուխը պսակէ, չգիմացաւ, լալով ընկաւ զակին վրայ, և սկսաւ գեաթի պէս արցունք թափել:

2 Պերիկղեսի տեղ պատերազմը առաջ տանելու համար ուրիշ շատ զօրավարներ ու ճարտասաններ գրին Սթենացիք, զամէնքն ալ փորձեցին ու մէկուն քոջն ալ Պերիկղեսի խելքն ու կառավարութեան հոգին չգտան: Կարօտ եղան Պերիկղեսի, թողութիւն խնդրեցին իրմէ:

1 Պերիկղէս ինչո՞ւ ձգուեցաւ իշխանութենէն:

2 Նորէն ինչպէս ընտրուեցաւ: — Ի՞նչպէս մեռաւ Պերիկղէս:

ու աւելի մեծցուցին անոր՝ իշխանութիւնը։
 Իայց քիչ ատենէն, այսինքն պատերազմին եր-
 բորդ տարին՝ Պերիկղէս ալ ժանտախակէն բըռ-
 նուեցաւ (429)։ Մեռնելու ատենը քաղաքին
 գլխաւորները անկողնին չորս կողմը նստած ա-
 նոր կատարելութիւնները կը յիշէին, իրարու
 կը պատմէին թէ որչափ գեղեցիկ շէնքերով
 հայրենիքը զարդարեց, ու որչափ փառաւոր
 յաղթութիւններ ըրաւ։ Պերիկղէս ան խօսքե-
 ը ըլտելով դարձաւ անոնց ըսաւ. կը զարմանամ
 որ կենացս մէջ ամենէն աւելի դովեաթի արժա-
 նի ու ինծի փառք եղած բանը մտացաք, այսինքն
 ան որ ամենևին քաղաքակցացս մէկուն չարիք
 մը չեմ հասուցած։ Ասանկ Պերիկղէս կենացը
 վերջին վայրկեանը հասած՝ աւելի կ'ուրախանար
 անցուցած վարուցը ազէկութեանը քան թէ
 երկար ու բարեբախտ իշխանութեանը, փառա-
 ւոր յաղթանակներուն և պերճախօսութեանը
 վրայ։

Գ Լ Ո Ւ Խ Ը .

Պարտաւորութիւններ. — Կշեռն. — Նիւթ. — Յիւսան քարտան զինարարութիւն. — Աշխատ. — Աշխատանք Սիւնի. — Երես գեղեցիկ արտադրութիւն. — Արհեստ. — Վարձան Պէշարանի արտադրութիւն :

1 Պերիկլէս երբոր մեռաւ՝ իմացան Աթենացիք թէ ինչ մեծ կորուստ ըրին : Իրմէ ետքը իշխանութիւնը փառասէր ու անկարող մարդկանց ձեռքն անցաւ, որ իրենց դէշ կառավարութեամբը թէ աւերութեան և թէ դաշնակցաց մեծ շնաս հասուցին : Ասոնք Պերիկլէսի ոչ իշխանութիւնն ունէին և ոչ անոր խելքը և միայն ուղեւոր անոր պէս ժողովրդեան սիրելի ըլլալ ամէն բանի մէջ նայեցան որ անոր կամքը կատարեն, մէկ խօսքով ժողովրդեան ձեռքը թողուցին բոլոր աւերութեան կառավարութիւնը :

2 Պերիկլէսի մեռնելէն քիչ մը առաջ Աթենացիք սկսեր էին Պոսիդէա քաղաքը պաշարել : Պոսիդէացիք ամենայն կերպով դէմ կը դնէին բայց երբոր մէջերնին սովը սաստկացաւ ու սկսան ինչուան մէկզմէկ ուտել, հարկեցան անձնա

1 Պերիկլէսի մեռնելէն ետքը Աթենքը ո՞վ կառավարեց :

2 Պոսիդէա քաղաքը ինչպէս աւնուեցաւ :

սուր ըլլալու. յանձն առին Աթենացիք, աս պայմանով որ Պատիգէացիք քաղաքնին թողուն, երկի մարդիկ հետերնին մէկ հագուստ մը միայն առած, իսկ կնիկ մարդիկ երկերկու, ճամբու համար ալ քիչ մը ստակ: Թողուցին խեղճ Պատիգէացիք իրենց ծնած քաղաքնին, ու կէս մը Քաղկեդոն գնացին, կէս մըն ալ ասորիս անդին ջրուեցան: Իրենցմէ գաղթական մը խրկեցին Աթենացիք, ու նորէն Պատիգէան ծաղկեցուցին:

1 Պեղոսպոնեոացիք նորէն Ատտիկէի վրայ երթալու տեղը՝ գնացին Աթենացւոց դաշնակից Պլատէա քաղաքը պաշարեցին, ու չորս կողմը պատ քաշեցին որ սովի բռնեն: Առաջուց Պլատէացիք բոլոր իրենց աղաքը, կանայքը ու ծերերն առեր Աթէնք խրկեր էին. չորս հարիւր հոգի միայն մնացեր էին քաղաքը պաշտպանելու. մէջերնին ութսուն Աթենացի կար, հաց չի նելու համար ալ հարիւր տասը կին: Երկար ատեն քաջութեամբ դէմ կեցան. բայց երբոր սովը մէջերնին սաստկացաւ, մութ ու անձրևոտ գիշեր մը երկու հարիւր Պլատէացիք կամացուկ մը պարսպէն վար իջան, ու առանց պահապանաց իմանալուն փախան Աթէնք գնացին: Մնացածներն ալ բոլորովին յուսահատած՝ անձնատուր եղան, յուսալով թէ վրանին կը գթան Պեղոսպոնեոացիք, բայց անոնք անգթութեամբ զամէնքն ալ ետևէ ետև սպաննեցին, և կնիկ

1 Պլատէա քաղաքը ինչպէս անուակցաւ:

մարդիկը գերի ըրին (427) . երկրորդ տարին ալ թերացիք իրենց ատելութիւնը կշտացընելու համար Պղատէան հիմնայտաակ կործանեցին :

1 Նոյն կերպով վարուեցան նաև Աթենացիք Լեսբոս կղզւոյն բնակչացը հետ , որ զիրենք թողեր Պեղոպոնեսական գաշնակցութեան մէջ մտեր էին : Շատ զորքով ծովէն ու ցամաքէն Լեսբացւոց գլխաւոր քաղաքը Միտիլինէն պաշարեցին : Անօգուտ անդ ջանացին Սպարտացիք Միտիլինէի օգնել . բնակիչքը անձնատուր եղան , և գլխաւորները սարսափած՝ մեհեանները փախան ապաւինեցան , բռնեցին զանոնք Աթենացիք ու Աթէնք խրկեցին մեռուցին : Միտիլինէի ալ պարիսպները քանդեցին , նաւերն Աթէնք խաւրեցին , երկիրը իրեք հազար հաւատար կրտոր բաժնեցին , իրեք հարիւրն աստուածոց նուիրեցին ու մնացածը մէջերնին բաժնեցին :

2 Պերիկլէսի անզը անցնողներուն մէկն էր նաև կղէոն ցամազդի խաղախորդը , բնութեամբ յանգուգն ու փառասէր , որ ժողովրդեան աչքը մտնելու համար անոր ախակըրը սնուցանելու կը ջանար :

3 Իրեն նախանձորդն էր Նիկիաս , անուանի , հարուստ , խոհեմ ու ճարտար Աթենացիին : Երբոր կղէոն թրակիոյ մէջ Սպարտացւոց դէմ պատերազմելու ատենը զարնուեցաւ մեռաւ , սկը-

1 Միտիլինէն ինչ կերպով առին Աթենացիք :

2 կղէոն ինչ մարդ էր :

3 Նիկիաս ո՞վ էր :

աւ Նիկիաս հաշտութեան ետեւ ըլլալ, ու Աթենացոց և Սպարտացոց մէջ յիսուն տարուան զինագաղարուժ ըրաւ (422):

1 Աս յիսուն տարուան հաշտութիւնը հազիւ թէ եօթը տարիի չափ դիմացաւ, անոր մէջ ալ անգաղար երկու ազգը իրարու հետ կռիւ ու իրարու դէմ դանգաւ կ'ընէին: Արջապէս չկըրցան համբերել, նորէն սկսաւ պատերազմը:

2 Ազնուազգի Աղկիրիագ պատանին, մարմնոյ ու մտայ ամէն տեսակ ձիրքերովը զարգարուած ըլլալով, կը փափաքէր որ Պերիկլէսի իշխանութեանը հասնի, որ իրեն ազգականն էր: Բոլոր իր վրայ խօսող մասենագիրները կ'ըսեն թէ ուզած ատենը Աղկիրիագին պէս առաքինի մարդ չէր գտնուեր Յունաստանի մէջ, ընդ հակառակն չուզած ատենն ալ անոր պէս ախտամոլ չէր գտնուեր: Իրաւցընէ իր վարպետին՝ այսինքն Սոկրատայ խրատներուն մտիկ ըրած ատենը առաքինի էր Աղկիրիագ, գործունեայ, համբերող, առատաձեւն, քաղցրաբարոյ ու ճարտարամիտ: Այսին քիչ մը ատեն որ անցնէր՝ կ'ըլլար ծոյլ, զեղխ ու անառակ: Քաջ զօրավար ալ էր ծովու ու ցամաքի վրայ. բայց իր ամենէն զօրաւոր զէնքն էր ճարտասանութիւնը, գեղեցիկ ձևերն ու անուշ ձայնը որով բոլոր Ժողովրդեան սիրաւը կը գրաւէր:

1 Նիկիասայ ըրած զինագաղարումը քանի՞ տարի քշէց:

2 Աղկիրիագ ո՞վ էր:

1 Գեղեցիկ ու զարմանալի շուն մը ունէր որ շատ սուղ գնէր էր, և անոր գլխաւոր զարգն էր բրդոտ պոչը. երբոր տեսաւ որ բոլոր քաղաքը իր վրայ կը խօսի, բռնեց Աղկիրիադ շանը պոչը կտրեց: Բարեկամները երբոր սկսան զինքը յանդիմանել ըրածին համար, որով բոլոր քաղաքը վրան կը խօսին, Ահա ես ալ ան կ'ուզէի, ըսաւ Աղկիրիադ ժպտելով, որ Աթենացիք շանս վրայ խօսելով իմ վրաս խօսելու ատեն շունենան: Աղկիրիադ տէրութեան կառավարութեանը մէջ մտնելով բոլոր իր նախանձորգները լռեցուց, և ճարտասանութեամբն ու կառավարութեամբը սկսաւ աւելի ժողովրդեան աչքը մտնել. բայց ինքը պատերազմի մը կը փափաքէր՝ որպէս զի աւելի զօրանայ, իշխանութեանը մէջ հաստատուի ու փառքի հասնի:

2 Ան միջոցին Սիկիլիոյ Եգեստա քաղաքին բնակիչները, որ Աթենացւոյ դաշնակից էին, Սելինացւոյ ու Սիրակուսացւոյ դէմ Աթենացւոցմէ օգնութիւն խնդրեցին: Շատ աշխատեցաւ Նիկիաս որ համոզէ ժողովուրդը ու անոնց օգնութիւն խրկել շտայ. ճար չեղաւ, ժողովուրդը Աղկիրիադին ճարտասանութեամբը խաբուած՝ վճռեց որ Սիրակուսացւոյ դէմ պատերազմ բացուի (416). մէկէն իրեք զօրավար անուանեցին՝ Աղկիրիադը, Նիկիասն ու Ղամաքոսը, և լիակատար իշխանութիւն տուին որ զիացածնուն պէս առաջ տանին պատերազմը:

1 Ի՞նչ կերպով ժողովրդեան աչքը մտաւ:

2 Սիկիլիոյ արշաւանքին պատճառն ի՞նչ էր:

1 Ան գիշերն որ ճամբոյ ելլելու պատրաստուած էին՝ աեսան որ բոլոր քաղաքին մէջ գտնուած շերմէս կուռքին արձանները ջարդութեամբ եղեր են: Թշնամիները աս բանս Աղկիրիագին վրայ ձգեցին, անիկայ ալ անվախ բողոքեց որ շուտով վրան գատաստան ըլլուի: Բայց որովհետև զօրքը իրեն կողմն էր՝ Թշնամիները վախցան, և ճամբորդութիւնը չուշանայ ըսելով՝ գատաստանն ուրիշ ասեանի թողուցին:

2 Զօրաց ճամբոյ ելլելու օրը բոլոր քաղաքը Պիրեոն թափեցաւ՝ իրենց ազգականացն ու բարեկամաց վերջի բարևը տալու: Զօրքերը նաևերը մանեղնուն պէս՝ փող զարկին ու լուսթիւնը արեց: Պատերազմին յաջողութեանը համար աստուածոց օգնութիւնը խնդրեցին. ու զօրավարք և զինուորք սկիիէ ու արծըթէ գաւաթներով անոնց նուիրմունքներ ընելէն ետքը նաևերը առագաստանին բացին, ետևէ ետև նաւահանգստէն ելան ու գէպ 'ի Աօրկիւրա գնացին, ուր բոլոր գաշնակիցները պիտի ժողովուէին:

3 Երբոր Սիկիլիա հասան, իրեք զօրավարաց մէջ անմիաբանութիւն ընկաւ, իրեքն ալ մէյմէկ կերպով կ'ուղէին սկսիլ պատերազմը: Ղամաքոս Աղկիրիագին հետ միացաւ, ու յանկարծակի Ասասնա քաղաքին վրայ յարձըրեցան ա-

1 Աղկիրիագի վրայ ինչ կասկած եղաւ:

2 Ի՞նչպէս ճամբոյ ելան Աթենացիք Սիկիլիա երթալու:

3 Աղկիրիագ ինչո՞ւ ետ կանչուեցաւ:

ւին, Նաբոսը նուաճեցին, և երբոր Մեսսենան
ալ պաշարած՝ առնելու վրայ էին, Աթենքէն
հրաման եկաւ Աղկիրիադին որ ամէն բան թու-
ղու գոյ ինքզինքն արդարացընէ: Մէկէն ճամբայ
ելաւ Աղկիրիադ որ իր թշնամիները խաղբ ընէ-
բայց ճամբան մտածելով Աթենացոց փոփո-
խամտութիւնը, և վախնալով որ զինքը տնիրաւ
տեղը կը բռնեն կը դատապարտեն, հնարքով մը
պահապաններուն ձեռքէն փախաւ, Սպարտա
գնաց (415):

1 Աթենացիք անհնազանդութեանը վրայ բար-
կացած՝ զինքը ՚ի մահ՝ դատապարտեցին և հրա-
մայեցին քուրմերուն և քրմուհեաց որ անիծեն
զինքը. միայն թէանով քրմուհին յանձն չա-
ռաւ՝ ըսելով թէ Ես օրհնելու համար քրմուհի
եղեր եմ, և ոչ անիծելու: Երբոր լսեց Աղկի-
րիադ թէ Աթենացիք զինքը մահապարտ վճռե-
ր են՝ ըսաւ. Ես անոնց ցուցընեմ որ կենդանի
եմ:

2 Աղկիրիադին երթալուն վրայ զօրաց սիրտը
չառ կոտորեցաւ. Նիկիաս անոր տեղն ալ անցնե-
լով, սկսաւ քաջութեամբ ու ճարտասանու-
թեամբ Սիրակուսայի պաշարումը առաջ տա-
նիլ, և անանկ նեղը ձգեց զանոնք որ Սիկիլիոյ
ու Իտալիոյ մեծ մասը անձնատուր ըլլալու վրայ

1 Աթենացիք Աղկիրիադի փախուսան որ լսե-
ցին՝ ինչ ըրին:

2 Ի՞նչ պատճառաւ Աթենացիք սկսան յաղ-
թուիլ:

էին՝ երբոր Քիլիպպոս Լակեդեմոնացի զօրավա-
րը զօրքով Սիրակուսա մտաւ, ու ամէն բան
կերպարանափոխ ըրաւ. Սիրակուսացիք խրա-
խուսեց, Աթենացւոց յաղթեց ու իրենց պատ-
նէշներուն մէջ զանոնք պաշարեց:

1 Աթենացիք առ լսելնուն պէս՝ Եւրիմեթոն
ու Իեմոսթենէս զօրավարները վաթսուն ցուկա-
նաւով Նիկիասայ օգնութիւն խրկեցին: Իեմոս-
թենէս ուղելով փառաւոր յաղթութիւն մը ը-
նել, Նիկիասայ խորհրդին դէմ գիշեր ատեն
թշնամեաց վրայ յարձըկեցաւ, յաղթուեցաւ
ու երկու հազար մարդ կորսընցուց: Քիչ ատե-
նէն ծովէն ցամաքէն սասաիկ ջարդ մըն ալ կե-
րան Աթենացիք, այնպէս որ ոչ կրնային Սիրա-
կուսան նորէն պաշարել, վասն զի պաշար չու-
նէին, և ոչ նաւահանգստէն դուրս ելլել, որով-
հետեւ անոր բերանն ալ Սիրակուսացիք նաւե-
րով գոցեր էին. ասանկով յուսահատած՝ բանակ-
նին, հիւանդնին թողուցին ու քառասուն հազար
հոգի սկսան ցամաքէն ետ դառնալ: Ետնէն հա-
սան թշնամիք ու նորէն մեծ ջարդ տուին իրենց:
Իեմոսթենէս տասը հազար յաւաջապահ զօր-
քով ճամբան կորսընցուց ու նեղ տեղ մը ընկաւ.
հասան թշնամիք չորս կողմէն պաշարեցին, և թե-
պէտ շատ քաջութեամբ դէմ կեցաւ, բայց վեր-
ջապէս հարկ եղաւ որ անձնատուր ըլլայ: Եր-
կորդ օրը երբոր Նիկիաս գետէ մը կ'անցնէր,

1 Ինչ կերպով բոլորովին յաղթուեցան Աթե-
նացիք:

եռակէն հասան Սիրակուսացիք, ութը հազար մարդ կորսընցուց Նիկիասս ու մնացած զօրքովն անձնատուր եղաւ (413):

1 Իրենց գերիներուն հետ շատ անգթու, թեամբ վարուեցան Սիրակուսացիք: Այնչափ աղաչեց Գիլիպպոս, Ճար չեղաւ, Նիկիասն ու Գեմասթէնէսը բռնեցին սպաննեցին. եօթը հազար զինուոր մետաղը գրին, որ ամէնքն ալ անօթի ծարաւ մեռան: Այն գերիներէն շատը Եւրիպիդեսի բանաստեղծութեան գեղեցիկ կտորները բերնուց գիտնալով՝ իրենց ակերնուն առջև կը զբուցէին, անոնք ալ զմայլելով՝ կ'աղաւտէին զիրենք: Ասանկով անոնցմէ շատը հայրենիքնին դարձան, ու Եւրիպիդեսին շնորհակալ կ'ըլլային՝ Մեր ազատարարը դուն ես ըսելով: Բայց Եւրիպիդեսի բանաստեղծութեանը աւելի մեծ փառք մըն ալ որ սահուած էր՝ աս էր որ Աթէնքն կործանմանէ պիտի ազատէր:

2 Աթէնացիք ան աստիճանի վստահ էին Սիրակուսային տիրելու՝ որ յաղթուելուն անոնք լուրը բերողը բռնեցին իբրև ստախօս սպաննեցին: Վրան շատ չանցաւ ան վստահութիւնը ցաւ ու յուսահատութիւն դարձաւ, վախը վրանին տիրեց, չէին գիտեր ինչ ընեն, բոլոր Ասիա ու Եւրոպա իրենց գէմ ելած, գաշնակիցք

1 Սիրակուսացիք իրենց բռնած գերիներուն հետ ինչպէս վարուեցան:

2 Աթէնացիք երբոր լսեցին Նիկիասայ բոլորովին յաղթուելը՝ ինչ ըրին:

զիրենք թողուցած, աքսորած Աղկիրիադնին՝ Պարսիկներն իրենց վրայ հանելու պատրաստու թեան հետ: Սկսան ամէն ջանքով ստակ ու զօրք ժողվել, մէկէն բանակ մը կազմեցին, ու նորնաւատորմից մը պատրաստեցին:

1 Աս նոր պատրաստու թիւնը Աղկիրիադ կըրնար փուճ հանել. բայց ան օրերը Սպարտացոց Ագիս թագաւորին ծանր նախատինք մը ըրած ըլլալուն համար՝ բոլոր Լակեդեմոնացի իշխանները հետն աւրուեցան. ու ան միջոցին որ ինքը Սպարտացոց օգտին համար կ'աշխատէր Փոքր Ասիոյ մէջ, Սպարտացիք անիկայ 'ի մահ գատապարտեցին: Աս որ լսեց Աղկիրիադ, մէկէն Սարգիկէի Արտափեռնէս նախարարին քովը գնաց, անոր աչքը մտաւ, համոզեց որ Պեղոսոնեասացոց շօգնէ. վասն զի երկու կողմին ոյժն ալ հաւասար պահելու է կ'ըսէր, ապա թէ ոչ՝ Սպարտան Աթենքի վրայ կը զօրանայ, Պարսից ինքնակալու թիւնը նորէն վտանգի մէջ կ'իյնայ: Զեռքի տակէն ալ ամէն հնարք ըրաւ Աղկիրիադ, ու Աթենացոց Սամոս կղզին ունեցած զօրաց սիրար վասարկեցաւ, որ ինչուան զինքը իրենց սպարապետ անուանեցին: Աթենացիք մէկէն անոր աքսորանաց վճիռը ջնջեցին ու զինքը քաղաքը հրաւիրեցին: Զուգեց Աղկիրիադ առանց թշնամեաց վրայ յաղթու թիւն մը ընելու՝ հայրենիքը դառնալ, ուստի ամէն տեղ ետէ կտակ յաղթու թիւններ ընելով՝ բոլոր ա-

1 Աղկիրիադ ինչպէս նորէն Աթենք դարձաւ:

ալըստամբնեքը նուաճեց: Սպարտացիք նեղը մտած՝ ուղեցին հաշտութիւն ընել. բայց Աթե- նացիք իրենց յաղթութեանցը վրայ հպարտա- ցած՝ յանձն չառին, անով իրենց կործանմանն ալ պատճառ եղան: Աթենքի ազատարարը Աղ- կիբիադէս՝ թշնամեաց վահաններովը ու գրօշ- ներովը զարգարած նաւու մը մէջ նստած՝ ե- աւնն ալ գերիները ձգած անթիւ աւարով յաղ- թանակաւ մտաւ Պիրէոն: Բոլոր քաղաքը ընդ- առաջ եկեր էր. անպատմելի ուրախութեամբ զինքն ընդունեցան, և իրարու ձեռքէ կը յա- փըշտակէին անոր գլուխը պսակելու փառքը: Ինչ խելք էր որ այսպիսի մարդը աքսորեցինք, կ'ըսէին. թէ որ իրեն մնար՝ հիմա Սիկիլիոյ տի- րած էինք: Մէկէն ծովային ու ցամաքային զօ- րաց սպարապետ գրին զինքը, բոլոր ստացուած- քը ետ դարձուցին, և քրմաց հրամայեցին որ վրան դրած նզովքնին արձակեն (412):

1 Սպարտացիք Աղկիբիադին յաղթութիւն- ներն ու դարձը լսելով՝ շատ խռովեցան, անանկ զօրավար մը փնտռեցին որ անոր առջևն ելլելու սիրտ ընէ. ծովապետ գրին ճարտար ու խորա- գէտ Լիւսանդրը, որ Կիւրոսի աչքը մանեւով անկէց շատ ստակ առաւ ու իր զօրացը թոշակն աւելցուց: Ան ատենը հարկ եղաւ որ Աղկիբիա- գըն ալ նաւատորմէն քիչ մը հեռանայ ստակ ժողվելու համար, և իրեն տեղապահ թողուց

---

1 Սպարտացիք երբոր լսեցին Աղկիբիադէսին դարձը ինչ ըրին:

Անտիգրոս զօրավարը՝ ապսպրելով որ չզարնուի : Անիկայ ինքնիրեն քաջութիւն մը ընել ուզելով զարնուեցաւ , յազմուեցաւ , ինքն ալ մեռաւ . տասնըհինգ նաւերնուն ալ տիրեց Լիւսանգր : Պարասպ տեղը Ազկիրիադ ուզեց օգնութեան հասնիլ : Նորէն բարկացան Աթենացիք Ազկիրիադին վրայ , զինքը ձգեցին իշխանութենէն ու տեղը տասը զօրավար գրին , որոնց մէջ անուանի էր Կոնոն : Սպարտացիք ալ նոյնպիսի սխալ մունքի մէջ ընկան . Լիւսանգրին փառասիրութենէն վախնալով զինքը փոխեցին ու տեղը առաքինի ու արիասիրտ Կալլիկրատիգասը գրին :

Կալլիկրատիգաս Աթենացւոյ տասը զօրավարացը յազմեց ու ձեռքերնէն երեսուն նաւ առաւ . բայց Աթենացիք հարիւր վաժսուն ցրականաւ օգնութիւն հասուցին Կոնոնի : Խրատա տուին ուրիշները Կալլիկրատիգասի որ քիչ նաւով թշնամեաց բազմամթիւ նաւատորմին հետ չզարնուի ու ինքզինքը վասնգի մէջ չձգէ . ինքը պատասխան տուաւ թէ Սպարտա մէկ հոգւոյ վրայ չէ կեցած : Լեսրոսի մօտ Արգինուսա կըզուոյն քով պատերազմը սկսաւ սոսկալի ազազահներով . Կալլիկրատիգաս զարմանալի քաջութիւններ ընելէն ետեւ , հասաւ վրան Մեծին Պերիկղեսի որդին Պերիկղէս կորիճը , երկար ճանկ մը անցուց անոր նաւուն՝ բռնեց , վրայ հասան Աթենացւոյ մէկալ ցականաւերն ալ , չորս

Կալլիկրատիգաս ինչպէս զարնուեցաւ Աթենացւոյ հետ ու ինչպէս մեռաւ :

կողմէն կալիկրատիգասը պաշարեցին ու մեռուցին: Ասանկով Սպարսացուոց բոլոր նաւատորմիդ ջարդուեցաւ, բռնուեցաւ և կամ ընկըղմեցաւ:

Նիներն իրենց սարաք կը սեպէին պատերազմի մէջ ընկնողները (Թաղել. Աթենացուոց զօրավարներն ալ մասնաւոր յիսուն ջականաւ որոշեր էին որ մեռելները Ժողովն ու Թաղեն, բայց յանկարծական փոթորիկ մը ելլելով՝ անկարելի եղաւ հրամանը՝ ի դորժ դնել: Աս որ լքսեց Ժողովուրդը, (որ աւելորդապաշտուածեամբ միտքը դրեր էր Թէ ինչուան որ մարդ աս աշխարհիս վրայ չ(Թաղուի՝ անդին երանութեան չկրնար հասնիլ), վրէժխնդրութիւն ընկելով ուղեց մեռնողներուն հոգին իրեն հետ հաշտեցընել. ու մէկէն իր զօրավարներն՝ ի մահ գատապարտեց՝ առանց Թողու որ իրենք զիրենք արգարացընեն: Ժողովին մէջ եղած հազարաւոր մարդկանց մէջէն երկու հոգի միայն համարձակեցան խեղճերուն անմեղութիւնը պաշտպանելու. ծերակուտին մէջ ալ՝ Սոկրատ միայն ելաւ համարձակ ըսաւ որ Անմեղաց արեան պարսական սխալ ըլլան. անոնք մտիկ չբրին. բայց անիրաւ վճիռը կատարուելուն պէս՝ աչքը բացուեցաւ, սոսկաց Ժողովուրդը, զղջացաւ ըրածին վրայ, բայց անօգուտ:

1 Աթենացիք ինչ պատճառաւ մեռուցին իրենց տասը զօրավարները:

1 Գաշնակցաց խնդիրքովը Սպարապետք նորէն Լիւսանդրը ծովակալ դրին, որ յաղթութիւնը գլուխ տանելու համար ստուծիւնն ու խարդախութիւնն ալ անխիղճ կը բանեցընէր. կ'ըսէր ալ թէ Ուր որ չհասնիր առիւծենին, հոն աղուխենին կարկըտելու է: Ասանկ խարդախ կերպերովը Աթենքի կործանմանը պատճառ եղաւ:

2 Գնաց Ալեքսանդրոսի ծովեզերքը Լամբուսոն քաղաքն առաւ: Երես մը ետեւէն հասան Աթենացիք ու Ալեքսանդրոսի վրայ Սոսո գետին բերանը ուղեցին հետը զարնուիլ: Չորս օր միակերպ պատերազմի հրաւիրեցին Սպարապետինը, Լիւսանդր ամենեւին տեղէն չշարժեցաւ. իր վախճանն էր զանոնք մէյմը որոգայթի մէջ ձըգել, ինչպէս որ ալ եղաւ: Աղկիրիագ որ ան տանը Թրակիա քաղաք էր՝ իմացաւ Լիւսանդրի խարդախութիւնը, իմացուց Աթենացւոց որ չխաբուին, անոնք մտիկ չըրին: Հինգերորդ օրը շատ նախատինքներով զանոնք պատերազմի հրաւիրելէն ետեւ, երբոր Աթենացիք անհոգաբար ցամաքը ելան ցրուեցան, Լիւսանդր որ ան տանին կը սպասէր՝ մէկէն անոնց նաւերուն վըրայ հասաւ, որը բռնեց, որը կտարեց. անկէց յարձըրեցաւ Աթենացւոց վրայ, զամենքը ցը-

1 Լիւսանդր ինչ կերպով նորէն ծովակալ դրուեցաւ:

2 Սոսո գետին վրայի պատերազմը ինչպէս եղաւ:

րուեց, թրէ անցուց, բոլոր զօրավարներն ալ բռնեց, բայ 'ի Կոնսնէն որինը ցեղանաւով Կիսրոսի Եւագորաս թագաւորին քովը փախաւ (403): Իրեք հազար դերիները ժողովքով 'ի մահ գատապարտուեցան: Փիլոկղէս անունով Աթենացի զօրավարը խրատ սուեր էր Աթենացւոց որ իրենց բռնած գերիներուն բուժ մատը կարեն որպէս զի չկարենան աղեղ քաշել. Լիւսանդր հարցուց անոր թէ Չեզի հետ ինչպէս վարուինք: Փիլոկղէս աս խորոխա պատասխանը տուաւ. Յաղթողը դուն ես, իրաւունքք բանեցուր, անանկ վարուէ հեռերնիս ինչպէս որ մենք պիտի վարուէինք ձեզի հետ եթէ յաղթող ըլլայինք: Սպարտացիք անդ թուժեամբ զամէնքն ալ սպաննեցին:

1 Ասով Աթենացիք ծովի վրայ ունեցած ուժերնին ալ կորսընցուցին, գաշնակիցներն ալ հեռազհեռէ զիրենք թողուցին Լիւսանդրի հնազանդեցան: Լիւսանդր յաղթական նաւատորմը ղովը Պիրէոն մտաւ, Լակեդեմոնացւոց Ագիս և Պաւսանիաս թագաւորներն ալ գնացին Աթէնքը պաշարեցին: Քանի մը ամիս գիմացան Աթենացիք, բայց երբոր սովը սասակացաւ՝ անձնատուր եղան (404): Կորնթացիք և Թերացիք կ'ուզէին որ Աթէնքը հիմնոյատաակ կործանուի: Փառաւոր կոչուեք մը ըրին, և յաղթուողները գերիի պէս սեղանին վրայ կը ծառայէին: Ան ա-

1 Ինչ կերպով ու ինչ պայմանով Աթենացւոց հետ հաշտութիւն ըրին Սպարտացիք:

տեն Աթենացի երիտասարդին մէկը սկսաւ կարգալ Եւրիպիդեսին մէկ ոտանաւորը որ Ելեկարիոնի Թշուառութեանը վրայ գրած է, ու Աթենացւոց խեղճութեանը հետ բազմատեւ անիկայ: Լիւսանդրին ու Սպարտացւոց սիրաբէլաւ, մտածեցին որ իրենց յաւիտենական նախաահինք պիտի ըլլայ Թէ որ Աթէնքը կործանեն որ այնչափ օգուտ ըրեր է Յունաստանի, և աս պայմանով հաշտութիւն ըրին որ Պիրէոնի պարիսպն ու նաւահանգիստը քաղաքին հետ միացընող սասար կործանեն. տասուերկու հաւէն զատ բոլոր նաւերնին տան, արքորուածներն ետ դարձընեն, իրենց տիրած քաղաքներէն զօրքերնին հանեն, հրաման դալուն պէս՝ ծովէն ցամաքէն Սպարտացւոց օգնեն:

1 Առանկով լմընցաւ Պեղոպոնեոսական պատերազմը որ քսանըեթը տարի տևեր էր: Փառասիրութեամբ սկսաւ, ատելութեամբ տարցաւ. ինչ բան որ Յունաստան միաբանութեամբը վաստակեր էր՝ կորսընցուց: Հայրենասիրութեան ու ազգասիրութեան տեղ՝ ոխն ու ատելութիւնը ամենուն սրտին մէջ տիրեց:

1 Քանի տարի քչեր էր Պեղոպոնեոսական պատերազմը:

Գ Լ Ո Ւ Խ Թ .

Երէստն բռնաորս . - Մահ Ազիէբիտայ . - Թրսօթ-
բաւ . - Անէնքի աշտոսօթիւնը . - Սոլբաթ . - Կահանջ
բիւրոն . - Ագեօթայոս Սպարտայոց խփաորը . -
Կանն Անէնքի պարիսպները իւ շինէ . - Դաւնադրոսօթիւն
Անտաշիտայ . - Պեղադիտոս :

1 Սպարտայիք Աթենքի միջնաբերդը իրենց
զօրքերովը լեցուցին , և քաղաքին կառավարու-
թիւնը երեսուն իշխանաց ձեռքը յանձնեցին որ
մէյմէկ անգուծ բռնաւորներ դարձան , և ի-
րենց բռնաւորութեանը հետ՝ անուներին ալ ան-
յիշատակ կորու : Հասարակապետութեան մէ-
ջէն խաղաղար մարդիկը վերցընենք ըսելով՝ ա-
ռաքինի հարուստ ու անուանի մարդ չմնաց որ
չպատժեն չսպանեն :

2 Ութը ամուան մէջ ան բռնաւորները հա-
ղար հինգ հարիւր հոգիէն աւելի ձեռուցին , ա-
նոր համար շատ մարդիկ իրենց հայրենիքը թո-
ղուցին ձեռքերնէն փախան , շատին ալ անոնք

1 Սպարտայիք ինչ իշխաններ գրին Աթենքի
մէջ :

2 Երեսուն բռնաւորք ինչ անգուծիւններ ը-
րին :

ստացուածքները յափշտակեցին ու զիրենք քշեցին, հրովարակ մըն ալ հանեցին որ Յունաց քողաքները ամենեւին զանոնքներս չընգունին: Բայց Սպարտացւոց սպառնալիքներուն մտիկ չընելով՝ ան խեղճ պսորեալներուն սիրով ընգունելութիւն ըրին թեքէ, Արգոս և Մեգարա քողաքները:

1 Ան ատենն որ աս խեղճութեան մէջ կը հաւաքէին Աթենացիք, յոյսերնին միայն Աղկիբիադին վրայ էր: Իրաւցընէ, թէպէտ և պսորուած էր Աղկիբիադ իր հայրենիքէն, բայց անոր աղատութեանը համար դնաց Պարսից Բարեհ հարձ որդի թագաւորին քով որ իմացընէ անոր Աիւրոս որդւոյն ապստամբութիւնը, և աս մատնութեանը փոխարէն՝ իր հայրենեացը համար օգնութիւն ուղէ: Աս որ իմացան Աթենքի բռնաւորները, Պարսից Փանաւաղ նախարարը համոզեցին որ սպաննէ զինքը. ան ալ մարդ խրկեց որ եկան տունը պաշարեցին, և չհամարձակելով զինքը բռնի դուրս հանել՝ տանը կրակ առին որ ինքն ալ մէջը այրի: Թուրը ձեռքը կրակին մէջէն անէն դուրս ցատքեց Աղկիբիադ, քշեց հալածեց Պարսիկները, բայց անոնց հարիւրաւոր նեաերէն զարնուած՝ ընկաւ մեռաւ քառասուն տարեկան:

2 Աերջապէս Աթէնքը երեսուն բռնաւորաց

1 Աղկիբիադ ի՛նչպէս մեռաւ:

2 Երեսուն բռնաւորաց ձեռքէն Աթէնքը օ՛վազաւեց:

ձեռքէն ազատեց թրասիրուղ անունով Աթե-
նացի զօրավարը, որ եօթանասուն արտորուած
քաջասիրտ Աթենացի հեան աւած՝ եկաւ Ատ-
տիկէին սահմանադուին եղած Փիլէ ամրոցին
տիրեց, ու բռնաւորաց խրկած թիկնապահնե-
րը ջարդեց: Հոն երբոր բոլոր քչուածներն ե-
կան քովը Տողվուեցան, զօրքը շատցաւ, ու ա-
նոնցմով գնաց սաստիկ պատերազմով Պիրէո-
նի տիրեց, ուր բռնաւորներէն երկուքը մե-
ռան (403):

1 Երեսուն բռնաւորները յուսահատած՝ իշ-
խանութիւննին տասը դատաւորաց յանձնե-
ցին, որ իրենց բռնաւորութեամբն անոնցմէ
վար չմնացին: Ասոնք ալ թրասիրուղի յաղթու-
թիւններէն սարսափած որ երթալով կը մօտե-
նար քաղաքին, Սպարտայէն օգնութիւն ուղե-
ցին, և Լիւսանդր վաղեց որ անոնց օգնէ: Բայց
Սպարտացւոց թագաւորը Պաւսանիաս սկսաւ
Աթենացւոց պաշտպանութիւն ընել, անոր խոր-
հրդովն Աթենացիք Սպարտա դեսպան խրկե-
ցին՝ հրաման առին, բռնաւորութիւնը ջնջե-
ցին ու տեղը ռամկապետութիւն հաստատե-
ցին. թրասիրուղ ալ մեկէն անյիշաչարութեան
հրովարտակ մը հանեց:

2 Ալլատութիւննին գանելէն քիչ մը ետքը
Աթենացիք Սոկրատայ դատապարտութեամբը
մեծ նախատինք ըրին իրենց (400): Սոփրոնիս-

1 Ի՛նչ կերպով վերջացաւ երեսուն իշխանաց
բռնութիւնը:

2 Ո՞վ էր Սոկրատ:

կոս անուհով արձանագործի մը որդի էր Սուկրատ, որ քիչ մը ատեն հօրը քով արձանագործութիւն ընելէն ետև՝ ինքզինքը բուրձովին փիլիսոփայութեան տուաւ, և հրապարակը կեցած, կամ թէ ընտանեկան խօսակցութեանց մէջ դաս կուտար, ամենուն բարքը կը շակէր: Ուրիշի սորվեցուցած բաները կը ջանար որ գործով ալ կատարէ: Խաղաղութեան ատեն ճիշդ օրինապահ էր ու քաղաքացւոյ պարտքերը անթերի կը կատարէր, պատերազմի մէջ ալ քաջասրտութեամբը անուանի էր: Պոսիդէայի պաշարման ատենը թշնամեաց ձեռքէն քաշէր ազատէր էր Աղիլիբիադը, Գեղիոնի պատերազմին մէջ ալ Քսենոփոնը ազատէր էր մահուընէ: Շատ աշակերտներ ալ ունեցաւ Սուկրատ, որոնց մէջ ամենէն անուանիններն եղան Քսենոփոն, Աղիլիբիադ, Անախիթենէս և Պլատոն:

1 Բայց երթալով Սուկրատին թշնամիները շատցան, Անիտոս և Մելիտոս աշակերտները սկսան զինքը բամբասել իբրև ամբարիշտ և երկտասարգներն աւրող, և ուզեցին որ 'ի մահ դատապարտուի: Թէպէտ ամենայն կերպով ինքը զինքը արգարացուց Սուկրատ ու բողոք թշնամեաց ըրած զրպարտութիւններուն պատասխան տուաւ, բայց դատաւորները զինքը դարձեալ յանցաւոր դատապարտեցին, և երբոր իրեն թողուցին որ աս իրեքին մէկն ընարէ՝ այս-

1 Ի՞նչ պատճառաւ ու ինչպէս 'ի մահ դատապարտուեցաւ Սուկրատ:

ինքն կամ տուգանք կամ աքսոր և կամ մշտն-
 ջենաւոր բանտ, ըսաւ թէ Ես իմ հայրենեացս
 ըրած ծառայութեանցս համար արժանի եմ որ
 տէրութիւնը իր ծախքովը զիս կերակրէ: Աս
 պատասխանիս վրայ դատաւորները բարկացան
 ու վճիռ հանեցին որ մուլախինդ խմելով մեռնի:
 Եւ որովհետեւ մէկ սրտաճառով մը իր վրայ ե-
 լած վճռոյն կատարումը ամիս մը ուշացաւ, Սո-
 կրատ բանալին մէջ իր աշակերտացը հետ հոգւոյ
 անմահութեան, աս կեանքիս կործութեանն
 ու թշուառութեանցը և բարեբարոյ քաղաքա-
 ցւոյ մը պարտքերուն վրայ կը խօսէր. Արչափ
 ալ ուրիշները մեզի հետ անիրաւորութեամբ
 վարուին՝ մենք պէտք չէ որ անիրաւ ըլլանք, կ'ը-
 սէր: — Քաղաքացւոյ մը առաջին առաքինու-
 թիւնն է հայրենեաց օրինացը հնազանդիլ: —
 Ճշմարիտ փառքը՝ առաքինութիւնն է: — Մարգս
 որչափ քիչ բանի կարօտ ըլլայ, այնչափ աւելի
 աստուածոց կը մօտենայ: — Մարգս միշտ իր
 կիրքերուն հետ պիտի կռուրաի և ուրիշներուն
 կրիցը հետ խաղաղութեամբ պիտի երթայ: —
 Երջանիկ ըլլալու համար պէտք է որ մարգս ըլ-
 լայ աղէկ աղագական, աղէկ բարեկամ ու աղէկ
 քաղաքացի: Ապողոգորոս անունով իր աշա-
 կերաներէն մէկը երբոր ըսաւ իրեն թէ Անոր
 կը ցաւիմ որ անիրաւ տեղը պիտի մեռնիս, Սո-
 կրատ պատասխան տուաւ. Կ'սուղէիր ուրեմն
 որ յանցաւոր մեռնէի: Երբոր գահիճը բերաւ
 մուլախինդը տուաւ, անխռով կերպարանքով ա-
 ռաւ ձեռքէն Սոկրատ ու խմցաւ:

1 Ան առեկները կրտսերն կիւրոս իր Արտաշէս Ուշեղ ըսուած եղբորը ձեռքէն թագաւորութիւնը առնելու մտքով՝ Ասիոյ մէջ հարիւր հազարի բանակ մը հանեց, Յունացմէ ալ տասուիրեք հազար մարդ օգնութիւն առաւ, որոնց զօրավարն էր կղէարքոս Լակեդեմոնացին: Երբոր ինքը կիւրոս պատերազմին մէջ մեռաւ, զօրացն ալ մեծ մասը ջարդուեցաւ. բայց Յոյնք տասը հազար հոգի ետ դարձան իրենց հայրենիքն երթալու: Ասոնք տասնըվեց ամսուան մէջ գրեթէ վեց հարիւր մղոնի չափ տեղ քալեցին, ու անապատներ, գետեր, լեռներ անցան՝ անտեղերուն բնակչացը հետ պատերազմելով:

2 Երբոր կղէարքոս Տիսափեռն նախարարէն սպաննուեցաւ, տեղը անցաւ Քսենոփոն զօրավարը, որ մնացած վեց հազար հոգին Յունաստան հասուց, ետքը աս հռչակաւոր դարձին պատմութիւնն ալ գրեց, որ ըսուեցաւ Նահանջ Բիրտան:

3 Լակեդեմոնացիք բոլոր Յունաստանի տիրեւէն ետքը կ'ուզէին որ Ասիան ալ նուաճեն. իրենց Ագեսիղայոս թագաւորը՝ Փաիւգիան ու կարիան աւրըշարկեց, շատ պատերազմներուն մէջ Պարսից յաղթեց, ու սկսաւ անոնց մայրա-

1 Յոյնք ինչ պատճառաւ Պարսից Արտաշէս թագաւորին դէմ գնացին:

2 Ո՞վ նորէն Յունաստան դարձուց կիւրոսի օգնութեան գնացող Յոյները:

3 Ագեսիղայոս ինչ յաղթութիւններ ըրաւ:

քաղաքին վրայ երթալ (397) : Բայց երբոր լսեց թէ Թեբացիք, Արդիացիք, Թեսսաղացիք և Աթենացիք միաբանած՝ Սպարտացւոց վրայ յարձրկելու կը պատրաստուին, փառաւոր յաղթութիւնները կիսկատար թողուց ու դարձաւ որ հայրենիքը պաշտպանէ : Արքայից արքային երեսուն հազար զինուորները զիս Ասիայէն կը հալածեն ըսաւ . կ'ուզէր ըսել թէ Պարսիկք իրենց ազդնուորի ձեռով սաքէն երեսուն հազար դրամ տուին թշնամեացո որ ինծի գեմ պատերազմի ելլեն : Ան միջոցին որ Ադեսիզայոս Ելլեսպոնտոսէն ասդին անցաւ ու Թրակիայէն և Մակեդոնիայէն Սպարտա կը դառնար, Պարսից նաւատորմիը Կոնոն Աթենացւոյն ու Փառնաւազ նախարարին առաջնորդութեամբը Կրնիդոս հրուանդանին քով յաղթեց Լակեդեմոնացւոց նաւատորմին : Ադեսիզայոս աս լսելով՝ վախցաւ որ զօրքը չիմանայ ու չվհատի, ուստի ծովու կողմէն եկողներուն հրամայեց որ հակառակը պատմեն թէ Սպարտացիք Պարսից վերայ նաւական յաղթութիւն մը ըրին : Ինքն ալ ծաղկապսակ եկաւ ամենուն առջին աստուածոց շնորհակալութեան զոհ մատոյց, անով զօրաց սիրտը աւելի վառուեցաւ, ու չէին ուզեր ծովային զօրքէն վար մնալ : Շուտ մը երկու բանակները Կորոնէայի քով ճակատեցան, ու կատաղաբար իրարու վրայ յարձրկեցան : Երկայնքէնց պատերազմը, շատ արիւն թափեցաւ . բայց վերջապէս յաղթող ելան Սպարտացիք ու յաղթութեան նշան կանգնեցին : Երբոր Ադեսիզայոս պատերազմին տեղը պառակելու ելաւ,

գետինը փռուած մեռելներուն բազմութիւնը տեսնելով հառաչեց ու ըսաւ. 'Իժբանդ Յու- նաստան, քու ձեռքովդ մեռուցիր կարիճ պատերազմողներդ՝ որ բոլոր բարբարոսաց կրնային յաղթել։'

1 Կազ էր Ագեսիղայոս, փոքրահասակ ու ագեղ. բայց ըսւ կրթուած ըլլալովը բոլոր աս պահասութիւնները կը դոցէր։ Սրտին քաջութեամբը կարծես թէ մարմինն ալ ուժ առած էր. և իբրև ճմարիտ Սպարտացի՝ հայրենեաց օրէնքներուն հնազանդիլը իրեն պարտք ու պարծանք կը սեպէր։

2 Կոնոն թէպէտ և յաղթութեամբ ու շատ աւարով Ատաիկէ դարձաւ, բայց ողջ առողջ նորէն Հայրենիքը տեսնելուն վրայ ուրախանալու տեղը՝ անոր աւերակացը ու խեղճութեանը վերայ ոչքաց. յիշեց Պարսից թագաւորին իր վերայ ունեցած սէրն ու համարմունքը, գնաց Արտաշէսը համոզեց որ Սպարտացւոց հպարտութիւնը խոնարհեցընելու և ուժը կտարեւու համար շատ հարկաւոր է Աթէնքը առջի պայծառութեանը հասցընել, պարիսպներն ու բերդերը նորէն կանգնել. Արտաշէս ալ հրամայեց որ աս բանիս համար պէտք եղած ստակը տրուի։ Զինուորները, գեղացիք, քաղաքացիք, ամենքը մեծ ջանքով սկսան աշխատիլ, և քիչ ժամանակի մէջ Պիրէոնի ու քաղաքին պարիսպները շինուեցան։

1 Ի՞նչ յատկութիւններ ունէր Ագեսիղայոս։

2 Կոնոն ի՞նչպէս նորոգեց Աթէնքը։

1 Սպարապետիք վախնալով որ չըլլայ թէ Ա. թեհացիք նորէն զօրանան ու առջինին պէս սկըսին Յունաստանի վրայ տիրապետել, ջանացին Արապէս թագաւորն որսալ, և հետը Անտաղիկասի դաշնագրու թիւնը ըրին, որով իրեն ձեռքը ձգեցին Ասիոյ մէջ եղած Յունաց քաղաքները, և Աղազոմենէ ու Ախարոս կղզին: Աս դաշնագրու թեամբ որ բոլոր Յունաստանի մեծ նախատինք եղաւ և շատ գէշ հետեւանքներ ունեցաւ, առջի դաշնագրու թիւնները քակուեցան, Յունաստանի մէջ անմիաբանութիւնը տիրեց, և Սպարապետիք իրենց փառքը մոռնալով՝ բոլոր Յունաստանի օգուտը իրենց անձնատէր ամբարտաւանութեանն ու փառասէր քաղաքականութեանը զոհ ըրին:

2 Վերջի պատերազմին տակնը թշնամեաց կողմն անցած քաղաքներէն վրէժնին առնելու համար Սպարապետիք նախ Մանաինէա քաղաքին վրայ յարձըկեցան, առին ու պարխպը քանդեցին. ետքը Ողինժոս քաղաքը գնացին պաշարեցին, ու սովի բռնելով առին: Թեբէի Աագմէտ ըսուած միջնաբերդին տիրեցին մասնութեամբ, ու հինգ տարի թեբացոց վրայ իշխեցին. և թեբացիք առ թի մը կը սպասէին որ իրենց գերութեան շղթաները խորտակեն:

1 Սպարապետիք ան որ տեսան ինչ ըրին:

2 Սպարապետիք ինչպէս առին Մանաինէա, Ողինժոս և թեբէ քաղաքները:

1 Աթէնք փախած Թերացւոց մէջ ամենէն անուանին էր Պեղոպիդաս Թէ խելքոջն ու քաջութեամբը և Թէ ազնուականութեամբն ու հարստութեամբը: Իր բարեկամը Եպամինոնդաս Թերէ կեցած՝ երիտասարդներուն սիրաբ Վառելով՝ հայրենասիրութիւննին կ'արծարծէր. Պեղոպիդաս ալ սագիս անդին փախած հայրենակիցները ժողված՝ հայրենիքը ազատել կը մտածէր: Թերէի մէջ եղող բարեկամներուն հետ ամէն բան շտկելէն ետքը, հետը տասուեր կու կարիճ ընկերներ առաւ, ամէնքն ալ միակերպ վերարկու հագած, որսի շներով, ձեռքերնին ցիցեր և ուռկաններ առած՝ որպէս զի տեսնողները ամենեւին վրանին կասկածի չէր թան, և իրիկուան գէմ քաղաքը մտան: Նոյն իրիկունը բռնաւորները դաւակցաց մեկուն աունը կոչունքի հրաւիրուած՝ կերուխումի հետ էին, անոնցմէ մեկուն Աթէնքէն նամակ կուգայ, որուն մէջ գրած է եղեր Պեղոպիդասի պատրաստութիւնը. դատաւորը չուզեր բանալ նամակը, ըսելով Թէ Հարկաւոր գործքերը վաղը կը տեսնենք, ան միջոցին ներս կը մանէ Պեղոպիդաս իր ընկերներովը, զամէնքը Թրէ կ'անցընին, բանտերը կը բանան ու Ազատութիւն Ազատութիւն կանչելով բոլոր քաղաքացիքը կը յորդորեն որ զէնք առնուն, իրենք զիրենք պաշտպանեն: Ան առեն Թերացւոց կարիճները հետն առած օգնութիւն կը հասնի Եպամինոնդ. մէկէն սուր-

1 Թերէի ազատիչը ո՞վ էրաւ:

հանդակներ կը խրկեն մեկաւ փախստականներուն ալ որ շուտով թերէ գան: Գունդ մը զօրք օգնութիւն կուգայ իրենց Աթենքէն, կ'երթան անոնցմով Սպարտացիները կադմէա միջնաբերդին մէջ կը սպաշարեն. անոնք ալ քիչ մը ատեն գէմ կենալէն ետև՝ դաշնադրութիւն կ'ընեն որ իրենց զէնքերովն ու կարասիքովը ելլեն երթան:

Գ Լ Ո Ւ Խ Ժ .

Եպամինոնք և Պեղոպիդաս . — Լէւոփոյի պառլամենտ . — Պեղոպիդասի մահը . — Մանթինէայի պառլամենտ . — Եպամինոնքայ մահը . — Ընկերակից պառլամենտ . — Թագաւորակից Միլեդոնայ . — Փիլիպպոս . — Դիմոքիէնէս :

1 Թերէի ազատութիւնը՝ ան բազմամեայ սպառերազմին սկզբնաւորութիւն մըն էր՝ որով թերէն ալ Աթենքի ու Սպարտայի պէս մեծնալով բոլոր Յունաստանի վրայ իր իշխանութիւնը պիտի տարածէր: Աս գերազոյն իշխանութեան հասուցին թերէն իր երկու անուանի որդիքը՝ Պեղոպիդաս, և Եպամինոնք: Հարուստ էր Պեղոպի

1 Պեղոպիդաս և Եպամինոնք ինչ կատարելութիւններ ունէին:

գաս բայց իր հարստութիւնը աղէկ գործածելու կերպը դիտէր, և առաքինի ու աղքատ մարդկանց օգնութիւն չէր խնայէր: Իսկ Եպամինոնդ իր հօրմէն ժառանգութիւն՝ աղքատութիւնն առեր էր, պղախի ու ցինքղինքը փիլիսոփայութեան տալով թեթևացներ ու քաղցրացուցեր էր իրենն աղքատութիւնը, և պարզ ու համեստ կեանք մը կ'անցընէր: Բայց իրենց ըրած այնչափ փառաւոր գործոց մէջ ամենէն աւելի զարմանալին է իրենց համամիտ միաբանութիւնն ու սերտ բարեկամութիւնը որ ամէն բանի մէջ ու ամէն ատեն անքակ պահեցին: Աս ճշմարիտ սիրոյն հիմն էր առաքինութիւնը, որով իրենց հայրենիքը զօրացուցին, և այնչափ յազթութիւններ ըրին:

1 Յունաստանը խաղաղելու համար ժողով մը եղաւ Սպարտա: Թերացիք Եպամինոնդը հոն իրենց կողմանէ նուիրակ խրկեցին: Յանձն չառաւ Եպամինոնդ Սպարտացւոց իրենց վրայ դըրած սրայմանները, թերէ գարձաւ ու սկսաւ պատերազմի պատրաստութիւն անենել: Սպարտացւոց թագաւորը կլէոմբրոտ քսանըչորս հազար հեռակազով ու վեց հարիւր ձիաւորով Բեովտիա մտաւ. ասոնց առջևն ելաւ Եպամինոնդ աստուերկու հազար հեռակազով ու նոյնպէս վեց հարիւր ձիաւորով՝ որ քաջութեամբ և կրթութեամբ անոնցմէ շատ վեր էին: Պեղողպիդասն ալ նուիրական ըսուած գնդին զօրավար եղեր էր:

1 Լեւկարայի պատերազմէն առաջ ինչ պատրաստութիւն ըրին Յոյնք:

որ իրեք հարիւր կտրիճ՝ Թեբացի իրարու բարեկամ երիտասարդներէին՝ երգում ըրած որ ումենեին թշնամւոյն առջևէն չփախչին, ու մինչև ՚ի մահ իրենց բարեկամները պաշտպանեն:

1 Բէովտիոյ սահմանագլուխ Լեւկորա քաղաքին քով պատերազմը սկսաւ (371): Չարնուէլէն առաջ ձախորդ գուշակութիւններով Թեբացւոց սիրտը սկսաւ կտրիլ. մէկէն Սպամինոնդանոնց յիշեցուց Հոմերոսի ան տողը որ իր հայրենիքը պաշտպանելէն լաւ գուշակութիւն չկայ կ'ըսէ, ու զանոնք քաջալերեց: Բոլորովին յաղթեցին Թեբացիք, և Կղէոմբրոս թագաւորը չորս հազար զօրքով ընկաւ մեռաւ, ասանկ հարուած դեռ չէին ունեցած Սպարտացիք: Թեբացիք իրեք հարիւր հոգի միայն կորսնցուցին:

2 Սպարտացւոց կոտորածին ձայնը ելլելուն պէս՝ բոլոր Պեղոպոնեսի ազգերը գլուխ քաշեցին: Ան միջոցին որ Ագեսիղայոս զանոնք նուաճելու կ'աշխատէր՝ Սպամինոնդ և Պեղոպիգաս եկան Պեղոպոնեսի տիրեցին ու Լակոնիա մտան աւրըջարկեցին, Եւրոտաս գետէն ալ անցան, և Սպարտայի մօտ բանակ դրին: Յուսահատութիւնը տիրեց Սպարտացւոց վրայ. ինչու ան ան առան Սպարտացի կանայք քաղաքէն իրենց թըշնամւոյն բանակին մուխը չէին տեսած: Ան նեղութեան ժամանակը ամէն ճարտարութիւն ձեռք առաւ Ագեսիղայոս քաղաքը պաշտպանե-

1 Ինչպէս եղաւ Լեւկորայի պատերազմը:

2 Ինչ հետևանք ունեցաւ ան պատերազմը:

ըւ, և ինչուան դեղացիներն ալ զիննց: Բայց
 Եպամինոնդ կրնար Սպարտայի ալ աիրել թէ որ
 Պեղոպիոնեսացիք թերացւոց կարգէ դուրս մեծ-
 նալէն վահնալով՝ անոնց դաշնակցութենէն չել-
 լէին: Աթենացիք Իփիկրատը Սպարտացւոց օգ-
 նութիւն խրկեցին. չուղեց Եպամինոնդ հետը
 զարնուիլ, ու Բէոլտիա դարձաւ:

Ի Եպամինոնդ և Պեղոպիոնեսացիք հայրե-
 նիքը դարձածնուն պէս՝ երկուքն ալ դատաս-
 տանի կանչուեցան, որովհետև որոշուած ժամա-
 նակէն աւելի զօրապետութիւն ըրեր էին: Պեղո-
 պիոնեսացիք որ այնչափ քաջասիրտ էր պատերազմի
 մէջ՝ չկրցաւ քաջութեամբ պատասխան տալ, և
 սկսաւ աղաչելով ինքզինքն արդարացընել: Իսկ
 Եպամինոնդ հոն ալ արիութիւնը ցըցուց. Ուրա-
 խութեամբ կը մեռնիմ, ըսաւ, միայն թէ գրուի
 դատակնքոյն մէջ որ Եպամինոնդ և Պեղոպիոնեսացիք
 Լեւկոտայի պատերազմին մէջ թերացւոց յաղ-
 թութեանը պատճառ եղած ըլլալնուն համար՝ ի
 մահ դատապարտեցան: Ամբըջաւ ժողովուրդը
 իր ապերախութեանը վրայ, և ան երկու կըտ-
 բիճները նոր պատերազմէ մը ելլելու պէս՝ յաղ-
 թութեամբ ու ծափաձայնութեամբ դատաստա-
 նարանէն դուրս ելան: Թշնամիները Եպամինոնդը
 անարգելու համար՝ աղբւսապետ գրին զինքը,
 բայց անիկայ առանց ամբըջալու ջանալով որ ա-
 ղէկ ընէ պաշտօնը կ'ըսէր. Ոմանք մեծ պաշտօն-

Ի Եպամինոնդ ու Պեղոպիոնեսացիք այնչափ ամբաստա-
 նուեցան ու արդարացան:

ներով կը փառաւորուին, ոմանք ալ պղտիկ պաշտօնները կը փառաւորեն:

1 Արկադացիք, Արգիացիք և Եղէացիք Սպարտացւոց վրէժխնդրութենէն վախնալով՝ Եպամինոնդը օգնութեան կանչեցին. գնաց երկրորդ անգամ Պեղոպոնես մտաւ. Եպամինոնդ (369), շատ քաղաքներ առաւ, կորնթոսն ալ պաշարեց ու պիտի առնէր, բայց Աթենացւոց Քարբիաս զօրավարը շատ զօրքով օգնութիւն եկաւ քաղաքին: Զյուսալով Եպամինոնդ Սպարտացւոց յաղթել, որ Աթենքէն ու Դիոնեսիոս Սիրահուսացիէն շատ օգնութիւն առեր էին, դարձաւ Բէովաիա գնաց:

2 Թերացիք իրենց իշխանութիւնը տարածեցին նաև Թեսսաղիոյ ու Մակեդոնիոյ վրայ, և Պեղոպիգասը Արտաշէս Պարսից Թագաւորին խրկեցին ու հետը նիզակակցութեան դաշինք գրին: Եպամինոնդ երրորդ անգամ Պեղոպոնեսի աիրեւէն ետքը, հարիւր եռաթի ցականաւով նաւատորմիլ մը պատրաստեց ու գնաց Աթենացւոց նաւատորմիղը կոարեց, որուն զօրավարն էր Ղաքէս:

3 Ան առեւնները Թեսսաղացիք Փերէս քա-

1 Երկրորդ անգամ ինչ պատճառաւ Պեղոպոնես մտաւ Եպամինոնդ:

2 Թերացիք ինչով աւելի զօրացան ծովու ու ցամաքի վրայ:

3 Թեսսաղացւոց ինչպէս օգնեցին: — Ինչպէս մեռաւ Պեղոպիգաս:

զաքին Աղեքսանդր անունով բանաւորին ձեռ-
 քէն շատ նեղութիւն կը քաշէին, որ զուար-
 ծութեան համար մարդիկը ողջ ողջ կը թաղէր,
 և վրանին վարազի ու արջու մորթ անցընելով
 որսի շները վրանին կ'արձըկէր ու պատուել կու-
 տար, և կամ ինքը նեւով զանոնք կը զարնէր կը
 մեռցընէր. ուստի թերացւոցմէ օգնութիւն
 խնդրեցին. անոնք ալ Պեղոպիգասը զօրքով ա-
 նոր վրայ խրկեցին: Ճամբայ ելլելու առնն յան-
 կարծ արեւը բոլորովին խաւարեցաւ, ասով զօ-
 րաց սիրտը այնպէս կոտորեցաւ որ չուզէցին պա-
 տերապով երթալ: Իրեք հարիւր ձիաւոր միայն
 յանձն առին Պեղոպիգասին հետ երթալու, որ
 քաջութեամբ սկսաւ գէտ 'ի Փարսաղիա եր-
 թալ. ճամբան ալ քիչ մը օգնութիւն գտաւ ու
 Շանագլուխք ըսուած լերանց ստորոտը բանա-
 կեցաւ: Աղեքսանդրի զօրքն էր քսան հազար.ե-
 կան ըսին Պեղոպիգասի թէ Բանաւորին զօրքը
 մէզմէ խիստ շատ է. — Ալ աղէկ, ըսաւ Պեղոպի-
 գաս, աւելի շատ մարդ կը սպաննենք: Պատե-
 րազմն որ սկսաւ՝ Պեղոպիգաս չկարենալով իր
 եռանդը սանձել՝ յարձըկեցաւ աջ թևին վրայ
 որ բանաւորը զարնէ սպաննէ: Անիկայ փախաւ
 ու իր անձնապահ զօրացը մէջ պահուրտեցաւ. ե-
 տեէն վաղէց Պեղոպիգաս, և անպատմելի քաջու-
 թիւններ ըրաւ, բայց վերջապէս չորս գիէն պա-
 շարուած՝ զարնուեցաւ մեռաւ: Իրեն քաջա-
 սիրտ զօրավարին մահուանը վրայ կատղեցաւ
 զօրքը, և բոլորովին զարկաւ ցրուեց թշնամիները:
 Պեղոպիգասի մահուանը վրայ մեծ ցաւ ու-
 նեցան թերացիք, և թեսասաղացիք իրենց աղա-
 տարարին մեծ հանգիսով թաղում ըրին:

1 Ան առե՛նն որ Եպամինոնդ գուրսը նաւատորմիկն վրայ զբաղած էր և Պեղոպիգաս թեւսաստիոյ մէջ, թերէի աամկսպեասական կառավարութիւնը քիչ մնաց որ ազնուապետութիւն ուղղներուն ձեռքովը պիտի կործանէր: Որքոմենէ քաղաքին բնակիչները (որ Բեռվաիոյ երկրորդ քաղաքն էր և թերէի նախանձորդ), աս դաւաճանութեան մէջ մտան, ու խուփութիւնը Որքոմենացւոց զօրացը հանդէս եղած օրը պիտի ելէր. բայց իմացուեցաւ դաւաճանութիւնը, և իրեք հարիւր Որքոմենացի ձիաւորներ թերէի հրապարակին մէջ թրէ անցան: Ասով ալ թերացիք գոհ չըլլալով՝ գնացին Որքոմենն ալ պաշարեցին առին, և հիմնայատակ կործանելէն ետև՝ բոլոր էրիկ մարդիկը թրէ անցուցին, կնիկ մարդիկն ու աղաքն ալ գերի ըրին:

2 Քիչ առե՛նէն երբոր Արկագացւոց ու Եղէացւոց մէջ պատերազմ բացուեցաւ, չորրորդ անգամ Եպամինոնդ Պեղոպոնես մտաւ, և Մանտինէայի քով Սպարտացուց դէմ պատերազմի պատրաստուեցաւ (363), և անանկ աղէկ շարեց զօրքը որ յաղթութեանը տարակոյս չկար: Երկու կողմէն ալ անկարծելի քաջութեամբ պատերազմեցան: Թերացիք իրենց արիասիրտ

1 Որքոմենէ քաղաքը ինչ պատճառաւ կործանեցին:

2 Մանտինէայի պատերազմը ինչպէս եղաւ: — Ինչպէս մեռաւ Եպամինոնդ:

զօրավարին օրինակովը սիրտ առած՝ Սպարտացւոց գունդը ցրուեցին։ Սաստիկ վերք մը առաւ Եպամինոնդ կուրծքին, մէկէն զինքը վրանը բերին, նեախն սլաքը վերքին մէջ մնացեր էր, վերաբոյժներն ըսին որ եթէ երկաթը վերքէն գուրս հանեն՝ մէկէն կը մեռնի։

Եպամինոնդ իր վահանն ուղեց, ու երբոր բերին՝ ուրախութեամբ վրան նայեցաւ որ հեան այնչափ պատերազմներու մէջ մտեր ու այնչափ յաղթութիւններ ըրեր էր։ Հարցուց պատերազմին համար. երբոր լսեց թէ Թերացիք յաղթեցին, սկսաւ իր բարեկամները մխիթարել։ Մի կարծէք, ըսաւ, որ ասիկայ իմ կենացս ետքի օրն է, մանաւանդ թէ երջանկութեանս սկիզբն է. որովհետեւ Թերէն յաղթող կը թողում, Սպարտան խոնարհած, և Յունաստանն ազատ։ Տեսաւ որ բարեկամները անորդի մեռնելուն վրայ կուլան։ Մի լաք, ըսաւ, ինձի երկու անմահ զաւկրներ կը թողում, Լեւկարայի ու Մանտինէայի յաղթութիւնները։ Աս խօսքն ըսելէն ետքը քաշեց երկաթը վերքէն հանեց ու մէկէն մեռաւ։ Թերացւոց իշխանութիւնն ալ կարծես թէ հեան ընկաւ մեռաւ, որ անոր խելքովն ու քաջութեամբը այնչափ մեծցեր էր։

1 Եպամինոնդի մեռնելէն ետքը Աթենացիք նորէն ծովու վրայ զօրացան։ Քանի մը տարիէն Տիմոթէոս, Քարբիաս և Իփիկրատ զօրավարնե-

1 Եպամինոնդի մեռնելէն ետքը Աթենացիք ինչ ըրին։

րը՝ Նդեան ծովուն կղզիներուն մեծ մասին ու Թրակիոյ և Ասիոյ ծովեզերքն եղած քաղաքներէն շատին տիրեցին: Բայց վրանին ծանր տուրքեր դնելով երբոր սկսան զանոնք սաստիկ նեղել, ամէնքն ալ իրենց դէմ ապստամբեցան, ու Լնկերական ըսուած պատերազմը բացուեցաւ:

1 Աթենացիք զօրք խրկեցին Քիոս կղզւոյն վրայ (358) որ ապստամբաց բոյնն էր, և զօրավար դրին Քաբրիասն ու Քարէս անունով ախտամու մարդը: Ամենայն քաջութեամբ դէմ կեցան Քիացիք, Քաբրիաս ալ պատերազմի մէջ իրեն նախատինք սեպելով փախչելով ազատիլը՝ փառաւոր մահուամբ մեռաւ: Երկրորդ արշաւանքին ատենը երբոր Աթենացւոց նաւատորմիցը փոթորիկով մը ջարդուեցաւ, Իփիկրատ և Տիմոթէոս չուղեցին պատերազմ ընել: Քարէս անոց վրայ ամբաստանութիւն ըրաւ թէ կ'ուղէին զօրքը թշնամեաց մասնեւ: Աթենացիք որ միշտ փառքի կը ցանկային ու զիրենք փառաւորողներուն ապերախս կ'ըլլային՝ Տիմոթէոսի վրայ տուգանք դրին, ու իրենց թեթեամիտ բնաւորութեամբը անոր ունեցած քիչ մը գանդազութիւնը ծաղրելու համար՝ զինքը պառկած նկարել տուին, բախան ալ անոր քովը նստած՝ որ քաղաքները կը բռնէր անոր ուսկանին մէջ կը դնէր: Բայց աղէկ ըսաւ Տիմո-

---

1 Քիացւոց դէմ Աթենացւոց պատերազմը ինչ վերջ ունեցաւ:

Թէոս երբոր տեսաւ ան սպտկերը. Թէ որ քընացած ատենս քաղաքներ կ'առնեմ, հասա ալ Թընցած ատենս ինչ սխախ չընեմ:

1 Իր իշխանակիցը Իփիկրաս գիւրաւ չհնազանդեցաւ Ժողովրդեան կամացը. երբոր դատաստանի կանչեցին զինքը, գունդ մը զինեալ երիասարդներ հեան տուած ելաւ ատեանը եկաւ. ամէնքը սարսափեցան ու արձըկեցին զինքը: Երբոր բարեկամները սկսան աս բանիս համար զինքը յանդիմանել, Բոլոր կենացս մեջ զէնքերս քաղաքակցացս պաշտպանութեանը համար գործածելէս ետքը՝ խենթ սխախ ըլլայի որ ինքզինքս պաշտպանելու համար ալ մէկ անգամ մը չգործածէի ըսաւ:

2 Անգամ մը երբոր ամբարտաւանին մէկը իրեն Արմոգիոսի փառաւոր ցեղէն ըլլալուն վրայ կը պարծենար, ու Իփիկրասին վատազգի ըլլալը կը նախատէր, Իմ ցեղիս ազնուականութիւնը ինձմէ կը սկսի, ըսաւ Իփիկրաս, իսկ քուկինդ քեզմով կը վերջանայ:

3 Քարէս երբոր մինակ մնաց, Յոնիոյ Արտաւազ նախարարէն կաշառուելով որ Պարսիցմէ սպտամբեր էր, զօրքովը անոր կողմն անցաւ (356), բայց Արտաշէս Աթենացիքը ստիպեց որ

1 Իփիկրաս ինչպէս ազատեցաւ դատաստանէն:

2 Իփիկրասայ ազնուատոհմ չըլլալուն վրայ ինչ կը սպամուսի:

3 Քարէս մինակ որ մնաց՝ ինչ ըրաւ:

Արտաւազին չօգնեն ու ապստամբած ազգաց ազատութիւնն ընդունին:

1 Երբոր Աթենացիք ասանկ իրենց աշխարհակալութեանց պտուղը կը կորսնցնէին, Յունաստանի հիւսիսակողմը ուրիշ նոր իշխանութիւն մը սկսաւ ելլել, այսինքն Մակեդոնացւոց իշխանութիւնը: Մակեդոնոց տերութիւնը կանգնէր էր Քրիստոսէ 807 տարի առաջ Կարանոս՝ Հերակղեսի ցեղէն: Իրեն յաջորդացը վրայ երևելի բան մը չպատմուիր, ինչուան որ Պարսիկք Յունաստանի վրայ վազած ատեննին զանոնք հարկատու ըրին. Մակեդոնացիք Պղատէայի պատերազմին ատենը ազատեցան ան տուրքէն:

2 Մակեդոնացւոց Պերգիկկաս Թագաւորը երբոր մեռաւ, իր եղբայրը Փիլիպպոս որ շատ տարի առաջ Թեբացւոց քովը պատանդ մնացեր ու Եպամինոնդի տունը մեծցեր էր, Թեբէէն փախաւ Մակեդոնիա գնաց (359), և իր Ամինտաս եղբորորդւոյն խնամակալ եղաւ. բայց քիչ ատենէն զինքը Թագաւորեցուցին Մակեդոնացիք, որ քսանուիրեք տարեկան էր:

3 Փիլիպպոս որ Թեբէ եղած ատենը կըրթուած ազգաց օրէնքները կը սորվէր որ օր մը իր ազգին ալ սորվեցընէ, և ազատ ազգաց բը-

1 Մակեդոնացւոց իշխանութիւնը է՞ր սկսաւ ու ի՞նչպէս մեծցաւ:

2 Ո՞վ էր Փիլիպպոս:

3 Ի՞նչպէս կարգաւորեց տերութիւնը:

նաւորութիւններուն կը տեղեկանար որ անոնց վրայ տիրէ, տէրութեան կառավարութիւնը ձեռք առնելուն պէս՝ բողոքովին փոխուեցաւ Մակեդոնիա: Իր ճարտասանութեամբը կենդանութիւն տուաւ ժողովրդեան, խռովութիւնները գաղթեցուց, զօրքը կարգաւորեց, զանոնք իրեն ընկեր կը կանչէր ու վտանգներու մէջ քովերնէն չէր բաժնուեր, և անուանի Մակեդոնական Փաղանգը հաստատեց՝ որ աս դունդը ետքը Յունաստանը նուաճեց, Ասիոյ տիրեց ու Հռովմայեցուց պետութիւնը գողացուց: Տէրութիւնն ալ շատ կարգաւորեց Փիլիպպոս, զօրքը շարեցուց, Պելլա մայրաքաղաքը գեղեցիկ շէնքերով զարդարեց, գիտութիւններն ու արուեստները ծաղկեցուց, առատաձեռնութեամբը ամէն տեղէն իմաստուն ու ճարտագան մարդիկ իր պալատը ժողվեց, և ամէն տեղ գեսպաններ խըրկեց:

1 Բայց իր առջևը մէկ կտրիճ ախոյեան մը կար որ առանց անոր յաղթելու չէր կրնար Յունաստանի գիւրաւ տիրել, և ասիկայ էր Դեմոսթենէս ճարտասանը որուն համար ինքը Փիլիպպոս ալ շատ անգամ կ'ըսէր թէ Յունաց զօրքերն ու նաւատորմիղները ինձի այնչափ մնաս չեն հասուցած՝ որչափ Դեմոսթենէսի ճարտասանութիւնը:

2 Դարբինի մը զաւակ էր Դեմոսթենէս, հօ-

1 Փիլիպպոսի ախոյեան ո՞վ եղաւ:

2 Ո՞վ էր Դեմոսթենէս:

րը մեռնելէն ետքը ուսման ետեւէ ըլլալով Պլա-
տոնի ու Թուկիդիդեսի գրքերը կարգաց, ու
ամէն բանէ աւելի ճարտասանութեան վրայ սէր
ձգեց, թէպէտ և լեզուն պակասաւոր էր, ձայնն
ալ տկար, ու շունչը կարճ: Ճարտասանութեան
առջի փորձը իր խնամակալացը վրայ ըրաւ, որ
հօրը իրեն համար թողած ստակը կերեր էին,
և շատ բան տուժել տուաւ անոնց, աս յաղ-
թութեամբ սիրտ առած՝ ուղեց նաև հրապա-
րակախօսութիւն ընել, բայց ծաղր եղաւ և ամէնքը
վրան սուլեցին: Աս նախատիւքին վրայ
առանց վհատելու միաքը դրաւ որ բնութեանը
յաղթէ, բերանը խիճ՝ դրած լեռներու վրայ ու
ծովերէքները պառակելով շատ սողեր բարձրա-
ձայն կ'արտասանէր, անով լեզուն շակեց, և եր-
կայն դարձուածները մէկ շունչով սկսաւ զուր-
ցել:

Մէկ պակասութիւնն ալ աս էր որ անգա-
դար ուսերը վեր վեր կը վերցընէր. աս սովո-
րութեանն ալ յաղթելու համար՝ ուսին վրայ
վերէն նիզակ մը կախեց, որ ուսը թօթուելուն
պէս անոր զարնուելով ցաւի: Չուէրն ու շարժ-
մունքները շտկելու համար ալ նախ հայելիին
առջևը ճառը կը խօսէր ու ետքը ժողովրդեան
դիմացը կ'երթար խօսելու:

Ամիսներով ստորերկրեայ խցիկի մը մէջ կը
քաշուէր, գլուխն ալ կէս մը կը գերծէր որ
ստիպուի մարդու առջև չերևնալու. հոն աղօտ
կանթեղի մը լուսով հրաշալի ճառեր կը շարա-
գրէր ու կը սրբագրէր, անոր համար թշնամի-
ները իր ճառերուն Չիւհ-հոյ կ'ըսէին:

Աս հստակաւոր մարդուն ճարտասանութիւնն էր ծանր, զօրաւոր, անաչառ և սասաիկ, որով մէկ կողմանէ Փիլիպպոսի խելքն ու գործունեութիւնը կը գովէր, մէկ կողմանէ ալ կրակոս դարձուածներով Աթենացիքը թմրութեանէ կ'արթընցընէր:

Գ Լ Ո Ւ Ժ Ա .

Փիլիպպոսի աշխարհախառնութիւնները. — Աշխարհը ծնունդը. — Մեհեմետի պատերազմը. — Մեթոն. — Ուլիսես. — Աթինիքի պետերը. — Դեմոսթենէս և Փոլիս. — Աշխարհը առլի քառնութիւնը. — Քրիստոսի պատերազմը. — Դեմոսթենէսի պատերազմը. — Եսթիս. — Փիլիպպոսի մահը:

1 Փիլիպպոս իր տերութիւնը զօրացընելէն ետքը գնաց Պէոնիացիքը նուաճեց, Լիւրիկեցւոց իր երկրէն առած քաղաքները ետ դարձուց, Ամփիպոլիսն առաւ, Թրակիոյ մէկ մասին տիրեց, Թեսսաղացիքը իրենց բանաւորին ձեռքէն ազատեց, Կարիոյ Կնիդոս քաղաքն ալ առաւ ուսկից գտաւ ոսկեհանքերը, անոնցմէ հանած ոսկիովը զօրքերն աւելի շատցուց, ու

1 Փիլիպպոսի աշխարհախառնութիւնները որոնք եղան:

չատ քաղաքներու տիրեց: Ան յաղթուածիւնն ներէն ետքը Եպիրոսի Նէոպաղոմէոս թագաւորին Ողիմպիա աղջիկն իրեն կին առաւ՝ ուսկից ծնաւ Մեծն Աղեքսանդր * (356):

1 Մէկ օրուան մէջ իրեք աւետիս առաւ Փիլիպպոս. սպառգամաւոր մը եկաւ ըսաւ որ Պարմենիոն զօրավարդ մեծ յաղթուածիւն մը ըրաւ Լիւրիկեցւոց վրայ. ուրիշ մը անոր ետեւն թէ Զիւրդ Ողիմպիական խաղերուն մէջ յաղթեցին. երրորդ մըն ալ եկաւ աւետեց թէ Քեզի արու զաւակ մը եկաւ: Ան առենը Փիլիպպոս մէկէն Արիստոտելին ասանկ նամակ մը գրեց. Քիտցած ըլլաս որ որդի մը ունեցայ. շնորհակալ եմ աստուածներուն որ ինձի ասանկ սարգև մը ըրին, բայց աւելի շնորհակալ եմ որ քու կենդանութեանդ առեն ըրին: Յուսամ որ քու

1 Որո՞նք են իրեք աւետիսները որ մէկ օրուան մէջ լսեց:

* Աղէասանդրի ծնած գիշերը Երոսփրոս անսունջ ցած յարդը սուշելով իր անսունջ անմահացընէւ, Եփեսոս քաղաքին մէջի Արփեմեայ հուլախար քաճարն այրեց՝ որ եօնն հրաշալեաց մէկն էր: Եփեսոցիք հրովարտախաւ արգիւնցին որ Երոսփրոսին անսունջ բերան լառեաւի. բայց անով պարճառ եղան որ ինչուան մէջի հասաւ անոր յիշաբախը: Կէ պարմն Բէ Աղէասանդրին ծնած օրը երկու արծիւ Բեապարած պալատին վրայ իւ Բուլլփին եղեր՝ ԻԲԵ Բէ անոր Երոսփայի ու Ատիոյ փրբելուան նշան:

ձեռքդ մեծնալով ինձի ու Մակեդոնիոյ արժա-
նաւոր ժառանգ կ'ըլլայ :

1 Փովկիսացիք Իեղփեան Ազոզոնի նուիրած
երկիրներէն քիչ մը տեղ առեր մշակեր էին-
աս բանս ամէնքը սեղանակապտուծիւն սեպե-
ցին, Ամփիկաթիոնի ասենին մէջ անոնց վրայ դա-
տաստան ըրին ու շատ ստակ վրանին տուգանք
գրին, որով սկսաւ Մէհէնիւն ըսուած պատե-
րազմը: Փովկիսացիք չկարենալով ստակը վճա-
րել՝ իրենց Փիլոմեւաս իշխանին գրգռելովը պա-
տերազմի ելան. Սպարտացիք ալ Ամփիկաթիոնի
ժողովոյն վճռովը տուգանք քաշած ըլլալնուն
համար՝ ձեռքի տակէն օգնեցին անոնց: Փիլոմե-
ւաս յաղթեց, մտաւ Իեղփիսի տաճարը, աւ-
րեց անոր սիւներուն վրայ գրուած վճիռը, ու
բռնի պատգամ հանել տուաւ թէ Բոլոր իր ը-
րածները աղէկ է: Ան ասեն պատերազմը
սաստկացաւ. բոլոր Յունաստան երկու բաժ-
նուած սկսան կռուիլ. երկու կողմէն ալ բռ-
նուած գերին մէկէն կը սպաննէին: Փիլոմեւաս
մեհէնին գանձը կողոպտեց, անով զօրքը շա-
ցուց ու շատ յաղթութիւններ ըրաւ. բայց
Փովկիսի լեռներուն մէջ ինքն ալ յաղթուեցաւ,
և թշնամեաց ձեռքը չիյնալու համար՝ ինքզին-
քը ժայռէ մը վար նետեց ու մեռաւ: Իրեն յա-
ջօրգեց եղբայրը, որ սաքկի ուժովը զօրքը
շասցուց, մեհէնին օսկին թշնամեաց մէջ ցրուե-

1 Մեհէնական պատերազմին պատճառն ինչ էր,
և ինչպէս եղաւ:

լով զանոնք երկպառակեց. շատ պատերազմի մէջ անոնց յաղթեց, բայց վերջապէս ինքն ալ թերացւոցմէ յաղթուեցաւ:

1 Ան առննն որ Յոյնք անօգուտ կռիւներով մէկզմէկ ջարդելու հետ էին՝ Փիլիպպոս իր տէրութիւնը կ'ընդարձակէր ու կը զօրացընէր. գնաց Մեթոնն ալ պաշարեց, ու աչքին մէկը կորսնցուց աս կերպով: Աստերիոս Ամփիպօլսեցի աղեղնաւորն ելաւ քաղաքէն եկաւ Փիլիպպոսի զինուոր ըլլալու, ըսելով թէ կրնայ ինչուան թռչունները զարնել թռչելու առննին: Փիլիպպոս ծաղրելով պատասխան տուաւ թէ Նրբոր սարեկներու հետ պատերազմելու ըլլամ՝ զքեզ քովս կը կանչեմ: Բարկացաւ Աստերիոս, մտաւ Մեթոն, ու երբոր տեսաւ թէ թագաւորը պարսպին մօտեցեր է՝ նեա մը նետեց՝ թագաւորին աչքը հանեց, ու նետին վրայ այսպէս գրած է եղեր. Փիլիպպոսին աջ աչքին: Նոյն նետը թագաւորն ալ նորէն նետել տուաւ՝ վրան ասանկ գրած. Փիլիպպոս Աստերիոսը կախել պիտի տայ: Առաւ քաղաքը ու խօսքը կատարեց:

2 Անկէց ետքը Ողինթոս քաղաքը պաշարեց որ իր իշխանութեանը տակը ուրիշ երեսուն ու երկու քաղաք ունէր: Իրեք անգամ օգնու-

1 Փիլիպպոս ինչպէս առաւ Մեթոն քաղաքը:

— Ի՞նչ կերպով մէկ աչքը կորսնցուց:

2 Ողինթոս քաղաքը ինչպէս կործանեց Փիլիպպոս:

Թիւն ուղեցին Ողինթացիք Աթենացւոցմէ. ան
առեւն Ողինթացիք ըսուած իրեք հռչակաւոր ճա-
ռերը խօսեցաւ Դեմոսթենէս, ու համոզեց Ժո-
ղովուրդը որ քիչ մը զօրք օգնութիւն խրկեն.
բայց Ողինթոսը ոչ արտաքին և ոչ ներքին թըշ-
նամեաց ձեռքէն կրցաւ ազատիլ. վասն զի եր-
կու հայրենատեաց մարդիկ իրենց հայրենիքը
Փիլիպպոսի մասնեցին, որ առաւ քաղաքը կո-
ղոպաց, հիմնայատակ կործանեց, և բնակիչքը
գերիի պէս ծախեց: Երբոր Մակեդոնացիք
սկսան Ողինթոսի մասնիչները իրրւ վաս նա-
խատել, գնացին անոնք Փիլիպպոսին որ վրէժխըն-
դրութիւն ընէ, ան ալ այնպիսի պատասխան մը
տուաւ որ անոնց տուած նախատինքէն ալ վեր-
էր. Դուք, ըսաւ, ան կոպիտ մարդկանց ուշ մի
գնէք. անոնք ամէն բան կ'ուզեն յատուկ իր
անունովը կանչել:

1 Թերացիք ու Փովկիսացիք ան միջոցին կա-
տաղութեամբ Մեհենական պատերազմը առաջ
տանելով մեկզմէկ կը ջնջէին: Թերացիք իրենց
օգնութիւն կանչեցին Եպամինոնդին աշակերտը,
որ ուղեւորով պատերազմը շարունակել՝ քիչ մը
զօրք անոնց օգնութիւն խրկեց. Աթենացիք ու-
ղեցին հաշտութիւն ընել Փիլիպպոսին հետ, և
տասը գեսպան խրկեցին իրեն, որոնց մէջ էին
նաև Եսքինէս և Դեմոսթենէս ճարտասանները:
Իրեք ամիս զանոնք քովը կամաւ ուշացուց Փի-

1 Թերացւոց ու Փովկիսացւոց պատերազմին
ատենը Փիլիպպոս ինչ ըրաւ:

լիպպոս, որպէս զի ատեն վասարկելով՝ զօրքը
ինչուան թե սասաղիա մանէ: Ուստի Աթենացւոց
հաշտութիւն ընել կարծած ատեննին՝ անիկայ
զիրենք Եւբիայէն քչեց, թերմոպիլէէն անցաւ,
Լոկրիսին տիրեց, ու թշնամիները վախցընելու
և գաշնակիցքը խաբելու համար՝ բոլոր զօրքը
գտփնիով պսակել տուաւ, ու սկսաւ զանոնք
պատերազմի պատրաստել, ըսելով թէ Ապողոնի
առաջնորդութեամբը անոր սատուոյն գէմ է
զած նախատանաց վրէժը պիտի առնունք: Աս
որ տեսան Լոկրացիք՝ մէկէն հնազանդեցան, և
այսպիսի հնարքով Փիլիպպոս առանց արեան՝
Մեհենական պատերազմը վերջացուց, որ տա-
սը տարի տևեր էր (346):

1 Ան յաղթութենէն ետքը Ամփիկատիոնի ժո-
ղովն եղաւ. Փիլիպպոս խնդրեց որ Փովկիսա-
ցւոց տեղն ինքը մանէ հոն. գատաւորներն ալ
չկրցան չէ ըսել: Պիւթեան խաղերուն ինքը
գլուխ կեցաւ, և անով զրկանք ըրաւ Կորնթա-
ցւոց որ մասնակից սեպուեր էին Փովկիսացւոց
ըրած սեղանակասպտութեանը: Թերմոպիլէի
կիրճին ալ տիրեց, ու անկէ ինչուան Մակեդո-
նիա պահապան զօրք ձգեց, որով քիչ ատենէն
բոլոր Յունաստանի վրայ պիտի տիրէր:

2 Ան ատենը երկու երևելի մարդիկ իրարմէ

1 Փիլիպպոս Յունաստանի մէջ տիրապետելու
համար ինչ պատիւներու ետևէ եղաւ:

2 Աթենացիք ինչ կը մտածէին Փիլիպպոսի
դէմ:

տարբեր ճամբով կ'ուզէին Աթենքը առաջ տանիլ. Դեմոսթենէս սրաւերազմով և Փոկիտոն խաղաղութեամբ: Առջինը թէպէտ անուանի ճարտասան ու քաղաքագէտ էր, բայց վրան ձայն ելած էր թէ Փիլիպպոսի դէմ գրած ճառերը Պարսից սկիտովը շաղուած են, որովհետև Պարսիկները Փիլիպպոսին օրէ օր մեծնալէն կը վախնային: Իսկ երկրորդը ճշմարիտ փիլիսոփայ էր, իր Քսենոկրատ վարպետին պէս խստակեաց, ամառ ձմեռ բոսիկ պարտող, հմուտ զօրավար, առաքինի ու եռանդուն հայրենասէր: Ճարտասանութեան կողմանէ անուանի էր զօրաւոր պատճառաբանութեամբը և համառօտութեամբը, այնպէս որ Դեմոսթենէս զանիկայ իր ճառերուն կացինը կ'անուանէր:

1 Որչափ որ Դեմոսթենէս իր Փիլիպպեան ըսուած ճառերովը Փիլիպպոսի աշխարհակալութեանցը առջևը կը ջանար աննել, անիկայ այնչափ աւելի կը տարածէր: Թրակիոյ ու Լիւրիկէի մէջ՝ ըրած նոր երկրակալութիւններովը՝ իր տէրութեան սահմանը մէկ կողմէն ինչուան Գանուր ընդարձակեց, մէկալ կողմէն ալ ինչուան Ագրիական ծովը հասուց: Բիւզանդիոնի ալ կ'ուզէր արիւնջ՝ որպէս զի Աթենացւոց մէջ սով ձգէ, վասն զի անոնց բոլոր ապրուստը Թրակիայէն կուգար: Դեմոսթենէսի ճառերովը վերջապէս համոզուեցան Աթենացիք, շտա զօրքով Փոկիտոնը վրան խրկեցին որ գնաց Փիլիպպոսի յաղթեց ու Բիւզանդիոնը ազատեց (341):

1 Ի՞նչ կերպով յաղթեցին Փիլիպպոսի:

1 Անկէ Սկիւթացւոց վրայ գնաց Փիլիպպոս, ու մեծ յազթութեամբ գառնալու ատենը՝ թրակիոյ հիւսիսակողմը Տրիբաղացիք վրան յարձեկեցան. թագաւորը վերաւորուած ու չորս կողմէն պաշարուած՝ քիչ մնաց որ ձեռք պիտի լայնար. Աղէքսանդր որդին որ տասնըեօթը տարեկան էր՝ քաջութեամբը զհայրը մահուընէ ազատեց:

2 Երկրորդ անգամ Յունաստան մտաւ Փիլիպպոս. և շուտ մը Եղատիոյ օրերելով՝ որ Փովկիսի ու Բէովտիոյ բանալին կը սեպուէր, հասկըցուց որ աս անգամ Ապողոնին անարգանաց վրէժն առնելու համար միայն եկած չէ: Դեմսթենէս կրակոտ խօսքերով Աթենացւոց աչքը բացաւ, ազատութեան ու հայրենեաց սէրը նորէն սըրտերնուն մէջ վառեց, և յորդորեց որ հասարակաց վտանգը տեսնելով՝ առանձնական թշնամութիւննին մէկգլի թողուն, ու Թեբացւոց հետ միաբանած պատերազմի պատրաստուին. և աս բանիս ինքը դեսպան ընտրուելով՝ անձամբ գնաց Թեբացիքն ալ համոզեց: Վախցաւ Փիլիպպոս անոնց միաբանութենէն, սկսաւ ձախորդ պատգամներ հանել տալ որ սրտերնին կոտորի. բայց երբոր Դեմսթենէս ծաղր ընելով ըսաւ թէ Ապողոնի քրմուհւոյն բերնովը Փիլիպպոս կը խօսի՝ ամենուն մտքէն վախը փարատեցաւ:

1 Փիլիպպոս Սկիւթացւոց դէմ ինչ արշաւանք ըրաւ, ու ինչ վտանգի մէջ ընկաւ:

2 Երկրորդ անգամ Յունաստան մտնելով ինչ ըրաւ Փիլիպպոս:

1 Քերտիլեայի քով երկու զօրքը ճակատեցան. Փիլիպպոս աջ թևին կը հրամայէր. Աղէքսանդր ձախին: Քաջատիրա արքայորդին՝ Թերուցոց Նուիրական գունդը զարկաւ ցրուեց. բայց հայրը Աթենացոց զօրութեանը առջև սկսաւ տկարանալ. երբոր անոնց զօրավարը յաղթութեանը վրայ հստարտացած սկսաւ փախչողներուն ետևէն վազելով կանչել թէ Ինչուան Մակեդոնիոյ սահմանագլուխը պիտի քշեմ, Փիլիպպոս՝ Աթենացիք յաղթել չեն գիտեր՝ ըսաւ, ու մէկէն առանց ատեն կորսնցնելու առաւ փազանդը ու ետևէն հասաւ, զամենքը կոտորեց՝ ցրուեց, ու եկաւ որդւոյն յաղթական թևին հետ միացաւ: Իեմոսթենեսի համար ալ կ'ըսեն թէ երբոր ատաւ որ ամենքը կը փախչին, ինքն ալ որ ինչուան ան ատենը քաջութեամբ պատերազմէր էր, վախէն զէնքերը նետեց փախաւ, և յանկարծակի վերարկուն մորենիի մը պըռած ատենը՝ անիկայ թշնամի կարծելով աղաչեց որ կեանքին խնայէ:

2 Փիլիպպոս ան փառաւոր յաղթութեանը վրայ ուրախացած՝ յաղթութեան նշան կանգնել տուաւ, աստուածներուն շնորհակալութեան զոճ մատոյց, բոլոր զօրավարացը մեծահաց ընթրիք ըրաւ: Կերակրէն ետքը գլուխը տաքցած երբոր պատերազմին տեղը եկաւ ու թշնամեաց

1 Քերտիլեայի պատերազմը ինչպէս եղաւ,

2 Ան յաղթութեանէն ետքը ինչ ըրաւ Փիլիպպոս:

մեռելները տեսաւ, սկսաւ զանոնք նախատել: Ասոր վրայ բարկացաւ Դեմագէս ճարտարախօսն որ գերիներէն մէկն էր, և չկարենալով ինքզինքը բռնել, Տէր արքայ, ըսաւ, բազդը զքեզ Ազամեմնոնի հաւասարեց, դուն ինչո՞ւ համար կ'ուզես Թերսիսեսի նմանիլ: Հոն ցըցուց Փիլիպպոս թէ իր ախտերուն ալ կրնայ յաղթել, անոր համար ձակախօսութեան վրայ բարկանալու տեղը՝ զինքն ազատեց, և բոլոր Աթենացւոց գերիներն առանց փրկանքի արձըկեց:

1 Աթենացիք Դեմոսթենէսը դատաստանի կանչեցին որ զիրենք պատերազմի գրգռելով այնչափ մարգկանց կորսուելուն պատճառ եղաւ, բայց Դեմոսթենէս արգարացուց ինքզինքը, և Աթենացիք նորէն սկսան իր խօսքերուն մտիկ ընել: Իրեն յանձնեցին որ Քերոփիլէայի մէջ մեռնողներուն վրայ գամբանական ճառ մը խօսի, և անոնց փառաւոր տապանագրով շիրիմ մը կանգնեցին:

2 Դեմոսթենէս իր ծախքովը Աթենքին պարիսպները շինել տուաւ, ժողովուրդն ալ իրեն փոխարէն օսկի պսակ մը ընծայեց: Եւքինէս ճարտասանը ասոր դէմ կեցաւ, ուստի երկուքն ալ մէյմէկ ճառ գրեցին որ կ'ըսուին ճշտ + յաշտ + պահի. Դեմոսթենէսինը յաղթեց՝ ու Եւքինէս Հոռոս կղզին աքսորուեցաւ: Երթալու ատենը

1 Աթենացիք Քերոփիլէայի պատերազմէն ետքը ինչպէս վարուեցան Դեմոսթենէսի հետ:

2 Եւքինէս ինչո՞ւ աքսորուեցաւ:

Դեմոսթենէս շատ մը ստակ տուաւ անոր բռնի, այնպէս որ զարմանալով կանչեց Եսքինէս. Ի՞նչ պէս չցաւիմ այսպիսի հայրենիքէ մը ելլելուս, ուր ինչուան թշնամիներս ալ սսանկ առատաձեռն են. արդեօք ուրիշ տեղ պիտի գտնեմ այսպիսի բարեկամներ: Եսքինէս Հռոդոսի մէջ ճարտասանութեան դպրոց մը բացաւ, ու Հռոդացւոց առջին իր աքսորուելուն պատճառ եղած երկու ատենարանութիւնները կարդաց, և թէպէտ իրենին ալ հաւնեցան, բայց Դեմոսթենէսինը երբոր լսեցին՝ ծափ զարնելով չէին կշտանար. ան ատեն ըսաւ անոնց Եսքինէս. Ոտխին բերնէն լսելով այսչափ կը դովէք Դեմոսթենէսին ճառը, հապա ի՞նչ պիտի ընէիք երբոր անոր բերնէն լսէիք:

1 Ան ատենները ընդհանուր ժողով մը գումարեց Փիլիպպոս Աորնթոս, հոն դեսպանաց առջևը իր միտքը յայանեց որ կ'ուզէ պատերազմ բանալ, ամէն դիւրութիւն անոնց առջևը դնելէն ետքը յորդորեց որ հեաը միաբանին: Մէկէն ժողովը զինքը բոլոր Յունաստանի սպարապետ անուանեց: Ինքն ալ ամէն պատրաստութիւն ատեաւ, պատգամ հարցուց, սովորական կերպով անորոջ պատասխան մը ելաւ թէ Յուլը պսակուեր է, մահը մտեցեր է, կ'ուզէ մորթուիլ: Աս պատգամը Պարսից տէրութեան կործանմանը վրայ մեկնեց Փիլիպպոս. բայց իր վերջը հասեր էր:

1 Փիլիպպոս ինչ կերպով Յունաստանի սպարապետ դրուեցաւ:

1 Երբոր Մահեդոնիա դարձաւ, իր ամբարաւան կինը Ողիմպիան արձրկեց, ու տեղը Ատաղոս զօրավարին Կղէոպատրա աղջիկը առաւ: Աղէքսանդր իր մօրը եղած նախատանացը վրոյ սրգողած՝ անոր հետ գնաց Լիւրիկէ քաշուեցաւ: Օր մը երբոր Փիլիպպոս հարցուց Դեմարատ Կորընթացւոյն թէ Յոյները մէջերնին միաբան են: — Ի՞նչպէս կ'ուզես, տէր արքայ, որ Յոյները միաբան ըլլան, երբոր դուն քու տունդ կառուլ լէցուցիր՝ ըսաւ Դեմարատ: Հասկըցաւ Փիլիպպոս իր յանցանքը, ու Դեմարատին ձեռքովը Աղէքսանդրին հետ հաշտուեցաւ:

2 Պատերազմի երթալէն առաջ ուղեց Փիլիպպոս իր Կղէոպատրա աղջկանը հարսնիքն ալ կատարել, և բոլոր Յունաստանի անուանի մարդիկը հրաւիրեց հանդիսին: Ամէն կողմէն իրեն պատիւներ, պսակներ, ճարտասաններ ու բանաստեղծներ խրկեցին, և ասոնք ուղեցին առջևը ողբերգութիւն մը ձևացընել որուն մէջ ինքը պիտի ձևանար յաղթող Ասիոյ: Մեծ հանդիսով պալատէն ելաւ Փիլիպպոս որ թէաբոնը երթայ, առջևէն տասուերկու արձան կը տանէին, որոնց մէկը ինքն էր կուռքի մը պէս ձևացուցած, չորս կողմը պատած էին տէրութեան մեծամեծները, բոլոր Ժողովուրդն ալ գիզուած՝ զինքը ծափահարութեամբ կը փառաւորէին: Ան

1 Ի՞նչ պատճառաւ Փիլիպպոս աւրուեցաւ ու հաշտուեցաւ Աղէքսանդրի հետ:

2 Փիլիպպոս ի՞նչպէս մեռաւ:

Քրոնիկն Պաւսանիաս Մակեդոնացի կարիճը (որ Առտաղոսէն նախատինք մը կրած ըլլալով՝ Թագաւորին գիմեր ու հասուցում մը չէր գտած) ժողովուրդը պատակց անցաւ, Թագաւորին քովը հասաւ, զարկաւ դաշոյնն ու կիսամեռ գեպինը ձգեց զանիկայ, բայց ինքն ալ մէկէն հոն բզիկ բզիկ եղաւ:

1 Քսանդրէց տարի փառաւոր Թագաւորութիւն քչեւէն ետև՝ աս կերպով մեռաւ Փիլիպպոս (336), որ նենդութեան ու զեղխութեան ախտերուն հետ ունէր նաև խոհեմութիւն, ճարտարամտութիւն և քաջութիւն: Առանց նեղանալու ճշմարտութեան ու յանգիմանութեան մտիկ կ'ընէր: Մասնաւոր մարդ մը դրեր էր որ ամէն օր իրեն ըսէ. Յիշէ որ մահկանացու ես: Իեմոքարէս ճարտասանը Աթենացւոց կողմէն գեսպան եկեր էր իրեն. հարցուց Փիլիպպոս Թէ Աթենացւոց ինչ հաճոյական բան կրնամ ընել. ինքզինքդ կախել՝ ըսաւ Իեմոքարէս: Աս անխոհեմ պատասխանին վրայ ընկերները բարկացան. Թագաւորը միայն առանց բարկանալու քաղցրութեամբ ճամբեց զանոնք, և ազաչեց Իեմոքարէսին որ Աթենացւոց հարցընէ Թէ Ո՞վ աւելի խելացի է, անիկայ որ ասանկ խօսքեր կ'ըսէ, Թէ անիկայ որ կը ըսէ ու վրէժինդիր չըլլար: — Համարձակախօս ճշմարտութիւնը շատ կը սիրէր:

1 Քսանի տարի Թագաւորեց Փիլիպպոս, և ինչ մասնաւոր կատարելութիւններ կը պատմուին վրան:

Աղքատ կին մը շատ անգամ իրեն եկեր գացեր է եղեր որ գատաստանը կտրէ, ու միշտ Ասեն չու նիմ ըսելով զինքը ճամբեր է եղեր, անգամ մըն ալ խեղճ կինը ալ չկրնար գիմանալ, Թէ որ գատաստանս կտրելու ատեն չունիս, կ'ըսէ, Թո՛ղ ուրեմն Թագաւորու թիւնգ: Փիլիպպոս մէկէն իրաւունք տուեր է անոր, և գատաստանը կըտրեր է: — Ուրիշ անգամ մը երբոր կոչուեք է ելած կ'երթայ եղեր, կնկան մէկը կուգայ կը սկսի ազաչէլ որ գատաստանը քննէ. Փիլիպպոս առանց լաւ մը քննելու կը գատապարտէ զինքը: Կինը անխռով կերպով կը գառնայ՝ Կը բողբեմ, կ'ըսէ: — Թագաւորէն վեր որո՞ւ պիտի բողբես կ'ըսէ Փիլիպպոս: — Անթի Փիլիպպոսին կը բողբեմ կ'ըսէ կինը: Նորէն կը քննէ Փիլիպպոս գատաստանը, անոր իրաւունքը կ'իմանայ ու առջի վճիռը ետ կ'առնէ: — Այ միայն կը խրատուէր Փիլիպպոս, հասցա ուրիշներն ալ կը խրատէր: Մենեկրատ Սիրահուսացի բժիշկը չափէ գուրս փառասէր էր, առողջացուցած մարդիկը հետը կը պարտցընէր, ոմանց Ապոզոնի հագուստը կը հագցընէր, ոմանց Ասկղեսիոսի, ուրիշներուն Հերակղեսի, իր գլուխն ալ Թագ գրած, ու ձեռքն ալ դաւազան բռնած՝ ինքզինքը Սրամազդ կ'անուանէր, իբր թէ անոնց նորէն կեանք տուեր կենդանացուցեր է: Ասիկայ օր մը Փիլիպպոսի նամակ մը գրեց. Մենեկրատ Արամազդ առ Փիլիպպոս ողջոյն: Փիլիպպոս ալ անոր սատասխան գրեց. Փիլիպպոս առ Մենեկրատ, առողջու թիւն և ողջմտու թիւն: Սր մըն ալ փառաւոր հացկերոյթ մը ըրաւ, Մենեկրատն ալ

հրաւիրեց, զիւրքը առանձին սեղան մը նստեցուց
 ու առջևը տեսակ տեսակ հոտաւէտ խունկեր
 գնել տուաւ, մէկալ կոչնականաց առջևն ալ զա-
 նազան կերակուրներ: Առջի բերան Մենեկրատ
 աստուածական պատուոյն վրայ ուրախացած՝
 մոռցաւ իր բնութիւնը, բայց քիչ ատենէն ա-
 նօթութեանը չդիմանալով՝ Արամազդը ըլլալուն
 վրայ զղջացաւ, ու կամացուկ մը ելաւ գնաց: —
 Օր մը խրատ կուտային Փիլիպպոսի որ Պեղոսո-
 նեսացւոց ապերախտութեանը վրէժինդրու-
 թիւն ընէ, որ Ողիմպիական խաղերուն մէջ հրա-
 պարակաւ վրան սուլէր էին. թէ որ այնչափ բա-
 րիք ընելէս ետքն ալ վրաս այսչափ կը ծիծաղին,
 ըսաւ Փիլիպպոս, ինչ չեն ըներ երբոր չարիք ալ
 ընելու ըլլամ: — Օր մը պաշտտականները կը
 յորդորէին զինքն որ վրան չարիք խօսող մար-
 գուն մէկը աքսորէ. Հոս խօսածը բաւական չէ՞
 որ, ըսաւ Փիլիպպոս, երթայ ուրիշ տեղ ալ խօ-
 սի: — Օր մը երբոր իրեն պատմեցին թէ Աթե-
 նացիք ամէն տարի տասը զօրավար կ'ընտրեն, Ե-
 րանի Աթենացւոց որ ամէն տարի տասը քաջ
 զօրավար կը գտնեն՝ ըսաւ, ուր էս բոլոր կենացս
 մէջ միայն Պարմենիոնը գտեր եմ: — Օր մըն ալ
 կը ստիպէին որ լաւ մարդուն մէկը զինքը յան-
 դիմանելուն համար հալածէ. Առաջ մէյմը նա-
 յինք, ըսաւ, կրնայ ըլլալ որ պատճառ տուած
 ըլլանք: Իմացաւ որ մարդը իրեն ըրած այնչափ
 ծառայութեանցը փոխարէն վարձ մը չառնելով
 սաստիկ կարօտութեան մէջ է եղեր. շատ պար-
 գեններ տուաւ, և յանդիմանութիւնները գովա-
 սանքի փոխուեցան. Ուրեմն, ըսաւ Փիլիպպոս,

Թագաւորի մը ձեռքն է սիրելի կամ ատելի ըլլալը :

Այսպէս ահա շատ պակասուած թիւններով ալ Փիլիպպոս սիրելի եղաւ իր հպատակացը, որ իրենց սէրը ետքը անոր որդւոյն վրայ դարձուցին :

Գ Լ Ո Ւ Խ Ժ Բ .

Աղէփանդր . — Աւարհախալութիւններ . — Թէքէի իրծանանք . — Անէնք . — Արոյ արշաւանք . — Լամպասիւն, Տրոյա . — Գրանիւնի պարբերակ . — Գորդիւնի հանգոյց . — Աղէփանդրի հիւանդանոց . — Իսսասի պարբերակ . — Արդուլիս :

1 Աղէփանդր՝ մեծամեծ աշխարհակալաց մէջ ամենէն անուանին, բնութեան զարմանալի ձիրքերովը զարգարուած, հօրմէն ժառանգած անսահման իշխանասիրութեանը հետ ունէր նաև շատ մոլութիւններ : Իմաստասիրաց պարագլուխը Արիստոտել՝ անոր վարպետն եղաւ, ու սրաին մէջ առաքինութեանց սկզբունքը տրպաւորեց. Աղէփանդր ալ հօր պէս կը սիրէր ու կը մեծարէր իր վարժապետը. Հայրս ինձի կեանք տուաւ, կ'ըսէր, իսկ ասիկայ աղէկ ասլիլ սոր-

1 Աղէփանդր ինչ բնաւորութեան տէր էր :

վեցուց: Բնութեամբ կրակոտ՝ բայց ուսումնաս-
 սէր էր. խօսակցութիւնը ախորժեղի, բարեկա-
 մութիւնը հաստատուն, ամէն զգացմունքներն
 ու մտածութիւնները վսեմութիւն մը ունէին:
 Նամականերէն մէկուն մէջ ասանկ կը խօսի Արիս-
 տոտէլ իր աշակերտին վրայ անոր մահուընէն
 ետքը. Մահեղոնացին Աղեքսանդր՝ ճարտարա-
 միտ էր խորհրդի մէջ, արիասիրտ պատերազմի
 մէջ, բարիք ընելու ասեմնն ալ մարդավար: Թէ-
 պէտ երբեմն անդթութիւն ալ ըրաւ, բայց շատ
 անգամ ներողամիտ եղաւ զինքը նախատողնե-
 րուն: Իր խելքը կը փայլէր դժուարակնճիւն
 գործոց մէջ, և վտանգին համեմատ՝ քաջասըր-
 տութիւնն ալ կ'աւելնար: Մեծ համարում ու-
 նէր Հոմերոսի վրայ, և այնչափ կը կարգար Ի-
 լիականը որ գրեթէ բերնուց սորվեր էր, ու
 միշտ բարձին տակը կը պահէր: Դարեհի յաղ-
 թելէն ետեւ երբոր անոր վրանէն ազնիւ քարե-
 րով զարգարուած պզտիկ սնտուկ մը ելաւ,
 Միայն Հոմերոս ասոր մէջ դրուելու արժանի է
 ըսելով՝ առաւ անոր մէջ դրաւ: — Պարսից թա-
 գաւորէն գեսպաններ եկեր էին Փիլիպպոսի. Ա-
 ղեքսանդր որ գեռ աղայ էր՝ փոխանակ անոնց
 հարցմունքներ ընելու Բարեչոնի և Շօշի պա-
 լասներուն վրայ, և կամ հոն տեղի զուարճու-
 թիւններուն վրայ, հարցուց թէ Ի՞նչ ճամբով
 Պարսկաստան կ'երթըցուի, Պարսիկները ո՞ր-
 չափ են, ինչո՞վ է իրենց գլխաւոր զօրութիւնը,
 թագաւորը ինչպէս կը վարուի իր հպատակնե-
 րուն հեա: Գեսպաններէն մէկը ան խելացի
 հարցմունքները լսելով՝ ըսեր է. Մեր թագաւոր

րը հարուստ է, բայց աս տղան մեծ է: — Թե՛ս սաղիսայէն փառաւոր ձի մը բերեր էին Մակեդոնիա՝ որ Բալէթազ կամ Յլադուխ կ'ըսուէր, որովհետեւ գլուխը ցու գլխուն կը նմանէր կ'ըսեն: Եսա վարպետ ձի հեծնողներ երբոր չկրցան ան ամէհի երիվարը սանձել, Ափսո՛ս, ըսաւ Աղեքսանդր, որ իրենց անկարողութեամբն ու վախկոտութեամբը աս սքանչելի ձին ձեռքէ պիտի հանեն: Փիլիպպոս որդւոյն հպարտութիւնը ուղղելու համար հրաման տուաւ որ ինքը հեծնի վրան. Աղեքսանդր գիանալով որ ձիուն խորտելուն պատճառ՝ աւելի արեւէն զարկած իր շուքն էր, քաշեց մէկդի տարաւ, քիչ մը շոյեց, ու վրան ցառքելուն պէս սկսաւ զանիկայ ուղաձիւն պէս կառավարել. ետքն ալ ան ձին այնպէս հեար վարժեցաւ, որ ինչուան զիմացի սառըները կը ճգէր՝ որ Աղեքսանդր վրան հեծնայ: Զարմացաւ հայրը. Որդեակ, ըսաւ, քեզի արժանի թագաւորութիւն մը փնտռէ, Մակեդոնիան բաւական չէ:

† Փիլիպպոսի մահուան ձայնը ելլելուն պէս՝ բոլոր Յունաստան ուրախութեամբ լեցուեցաւ. Գեմսութենէս իր աղջկանը ցաւը մոռցած (որ ետթը որ առաջ մեռեր էր), ծաղկապսակ ու հազուած կապուած հրապարակը վազեց, ժողովուրդն ալ հեար գնացին, մեհեանները ծաղկըներով զարդարեցին: Մէկալ քաղաքներն ալ Ա.

† Փիլիպպոսի մահուան լուրն որ առին Յոյնք ինչ ըրին:

Թենացւոց օրինակին հետեւեցան, գլուխ քաշեցին ու Մակեդոնացւոց զօրքը գուրս վաւնեցին:

1 Այնչափ վտանգներու ու արգելքներու մէջ տեսնելով իր Թագաւորութիւնը՝ ամենեին չվհաւեցաւ Աղեքսանդր, որ հազիւ քսան տարեկան կար: Հայրը սպաննողները պատժեց, Մակեդոնացւոց վրայէն տուրքերը թեթեցուց, հօրը զօրքերը վարձատրեց, և քաղցրութեամբ բոլոր հպատակաց սիրտը վաստրկեցաւ: Անկէջ ետքը մեկէն զօրք ժողովեց ու սկսաւ ապստամբաց վրայ երթալ: Գեառացիք՝ որ իր աղայութիւնը արհամարհելով ապստամբեր էին՝ զարկաւ ցրուեց, ու երկիրնին աւրըշտրկեց: Եմոս լեռնէն անցաւ, գնաց Պէոնիացիքը, Թրակացիքը, Տրիբաղներն ու Լիւրիկեցիքը նուաձեց:

2 Երբոր Աղեքսանդր ասանկ փառաւոր յաղթութիւններ կ'ընէր՝ անդին Գեմոսթենէս ձայն հանեց թէ Աղեքսանդր յաղթուեցաւ մեռաւ, և զանիկայ աղայ ու ապուշ պատանի կանչելով՝ բոլոր Յոյները նորէն սուք հանեց: Փախատական թերացիք ալ Աթենացւոցմէ գրգռուած՝ որ աղատութիւննին ձեռք ձգեն, իրենց հայրենիքը գարձան, գիշերանց թերէ մտան ու Մակեդոնացւոց զօրքին զօրավարները սպաննելով քաղաքին տիրեցին: Աս ապստամբութեան ձայնը

1 Աղեքսանդր ինչ կերպով սկսաւ իր Թագաւորութիւնը:

2 Ինչպէս նուաձեց Յոյները:

լսելուն պէս՝ Աղեքսանդր Իսարոս կամ Դանուբ գետէն ու Եմոս լեռնէն նորէն անցաւ, Մակեդոնիա մտաւ, վեց օրուան մէջ Բէռովտիա հասաւ, ու քովիններուն ըսաւ. Տրիբաղաց երկիրն եղած ատենս ինձի տղայ կ'ըսէր Դեմոթենէս. երբոր Թեսսաղիա հասայ՝ սրտանիւնիմայ որ Աթենքին դուռը հասայ՝ կ'ուզէմ իրեն ցցընել թէ չափահաս մարդ եմ:

1 Թեբացիք կը կարծէին որ Աղեքսանդր գետ Մակեդոնիոյ մէջ է. մէյմըն ալ յանկարծ տեսան որ եկեր զիրենք պաշարեր է: Չանաց Աղեքսանդր որ քաղցրութեամբ նուաձէ զանոնք. Միայն ապստամբաց գլխաւորները ձեռքս տուէք, ու ձեզի կը ներեմ ըսաւ. բայց անոնք ալ ելան իրմէ իր երկու երևելի զօրավարները Փիլոտասն ու Անախարոսը ուղեցին, սրբիտպներուն վրայէն ալ սկսան կանչել թէ Ո՛ր Մակեդոնացի զինուորն որ Թեբացւոց ու Պարսից թագաւորին կողմը կ'անցնի՝ Յունաստանը առ բռնաւորին ձեռքէն ազատելու, սիրով կ'ընդունինք:

2 Բարկացաւ Աղեքսանդր, չորս կողմէն քաղաքը պաշարեց. զարմանալի քաջութեամբ գէմ կեցան Թեբացիք, բայց վերջապէս աւնուեցաւ Թեբէ: Պղատէացիք, Փովկիսացիք և Թեսսալացիք՝ որ Աղեքսանդրի զօրաց մէջ էին՝ իրենց վեճը Թեբացւոցմէ հանելու յարմար ատեն դըտնելով, ոչ կանանց խնայեցին և ոչ տղոց, և ին-

1 Թեբացիք ինչպէս գէմ կեցան Աղեքսանդրի:

2 Ինչպէս յաղթուեցան:

չուան մեհեանները փախչողներն ալ սպաննեցին, նոյն կատաղութիւնը ջցուցին նաև Սպարտացիք: Աս սոսկալի կոտորածը ամբողջ օր մը քչեց. վեց հազար Թերացի մեռան, երեսուն հազար ծախուեցան, և Թերէն բոլորովին կործանեցաւ (335): Միայն թող չտուաւ Աղէքսանդր որ մեհեանները կործանեն, նմանապէս անկործան պահեց Պինդարոս բանաստեղծին տունը՝ որուն բանաստեղծութիւնները կը սիրէր՝ Համերոսի նման ըլլալուն համար, և Յպամինոնդայ տունը՝ ուր իր հայրը մեծցեր էր:

1 Կ'ըսեն թէ Թերէն կողոսպտելու ատեն զինուորները Տիմոկղէ անունով աղնուական տիկնոջ մը տունը մանեկով՝ ամէն բան յափշտակելէն ետքը, երբոր զօրագլուխնին եկեր անոր հարցուցեր է թէ Ուրիշ տեղ ալ պահծու բան ունի՞ս. — Այո՛, կ'ըսէ Տիմոկղէ, ու զինքը սարտեղը կը տանի ջրհորի մը քով, Հոս լեցուցած եմ կ'ըսէ գանձերս. զօրագլուխը ծռած կը սկսի մէջը նայիլ, Տիմոկղէ ետեէն հրելուն պէս ջրհորը կը նետէ զանիկայ: Կը բռնեն շղթայակապ Աղէքսանդրի կը տանին զինքը: Թագաւորը անոր աներկիւզ քալուածքը տեսնելով կը հարցընէ թէ Դուն ո՞վ ես: Պատասխան կուտայ Տիմոկղէ. Թէադէնէս զօրավարին քոյրն եմ, որ Յունաստանի ազատութեանը համար հօրդ հետ պատերազմելով՝ Քերոմիէայի պատերազմին մէջ ըն-

---

1 Թերէի կողոսպտուած ատենը ինչ մասնաւոր զիպուած կը պատմուի:

լսելուն պէս՝ Աղեքսանդր Խաբոս կամ Դանուբ գեական ու Եմոս լեռնէն նորէն անցաւ, Մակեդոնիա մտաւ, վեց օրուան մէջ Բէովաիա հասաւ, ու քովիններուն ըսաւ. Տրիբազաց երկիրն եղած ատենս ինծի տղայ կ'ըսէր Դեմոս. Թե՛նէս. երբօր Թեսսաղիա հասայ՝ պատանի հիմայ որ Աթենքին դուռը հասայ՝ կ'ուզէմ իրեն ցցընել թէ չափահաս մարդ եմ:

1 Թեբացիք կը կարծէին որ Աղեքսանդր գեռ Մակեդոնիոյ մէջ է. մէյմըն ալ յանկարծ տեսան որ եկեր զիրենք պաշարեր է: Չանայ Աղեքսանդր որ քաղցրութեամբ նուաձէ զանոնք. Միայն ապստամբաց գլխաւորները ձեռքս տուէք, ու ձեզի կը ներեմ ըսաւ. բայց անոնք ալ ելան իրմէ իր երկու երևելի զօրավարները Փիլոտասն ու Անաիպարոսը ուղեցին, պարիսպներուն վրայէն ալ սկսան կանչել թէ Ո՛ր Մակեդոնացի զինուորն որ Թեբացւոց ու Պարսից թագաւորին կողմը կ'անցնի՝ Յունաստանը աս բռնաւորին ձեռքէն ազատելու, սիրով կ'ընդունինք:

2 Բարկացաւ Աղեքսանդր, չորս կողմէն քաղաքը պաշարեց, զարմանալի քաջութեամբ գէմ կեցան Թեբացիք, բայց վերջապէս առնուեցաւ Թեբէ: Պղատեացիք, Փովկիսացիք և Թեսսաղիք՝ որ Աղեքսանդրի զօրաց մէջ էին՝ իրենց վեժժը Թեբացւոցմէ հանելու յարմար ատեն գըտնելով, ոչ կանանց խնայեցին և ոչ տղոց, և ին-

1 Թեբացիք ինչպէս գէմ կեցան Աղեքսանդրի:

2 Ինչպէս յաղթուեցան:

չուան մեհեանները փախչողներն ալ սպաննեցին, նոյն կատաղու(թիւնը ցցուցին նաև Սպարտացիք: Աս սոսկալի կոտորածը ամբողջ օր մը քչեց. վեց հազար Թերացի մեռան, երեսուն հազար ծախուեցան, և Թերէն բուլբուլին կործանեցաւ (335): Միայն թող չտուաւ Աղեքսանդր որ մեհեանները կործանեն, նմանապէս անկործան պահեց Պինդարոս բանաստեղծին տունը՝ որուն բանաստեղծութիւնները կը սիրէր՝ Համերոսի նման ըլլալուն համար, և Յպամփինոնդայ տունը՝ ուր իր հայրը մեծցեր էր:

1 Կ'ըսեն (Թէ Թերէն կողոպտելու ատեն զինուորները Տիմոկղէ անունով ազնուական տիկնոջ մը տունը մանելով ամէն բան յափշտակելէն ետքը, երբոր զօրագլուխին եկեր անոր հարցուցեր է թէ Ուրիշ տեղ ալ պահծու բան ունի՞ս. — Այո՛, կ'ըսէ Տիմոկղէ, ու զինքը սարտեղը կը տանի ջրհորի մը քով, Հոս լեցուցած եմ կ'ըսէ գանձերս. զօրագլուխը ծռած կը սկսի մէջը նայիլ, Տիմոկղէ ետեէն հրելուն պէս ջրհորը կը նետէ զանիկայ: Կը բռնեն շղթայակապ Աղեքսանդրի կը տանին զինքը: Թագաւորը անոր աներկիւղ քալուածքը տեսնելով կը հարցընէ թէ Դուն ո՞վ ես: Պատասխան կուտայ Տիմոկղէ. Թէ ադենէս զօրավարին քոյրն եմ, որ Յունաստանի ազատութեանը համար հօրդ հետ պատերազմելով Քերոնիէայի պատերազմին մէջ ըն-

1 Թերէի կողոպտուած ատենը ինչ մասնաւոր գիպուած կը պատմուի:

կաւ: Կը զարմանայ թագաւորը անոր արիական պատասխանին վրայ, և կը հրամայէ որ ազատ թողուն:

1 Թերէի կործանման լուրը Աթէնք հասնելուն պէս՝ ամենուն վրայ սարսափն ու յուսահատութիւնը տիրեց: Մէկէն աղաչաւոր գեւպաններ խրկեցին Աղէքսանդրի որ սիրտը աւնուն. Աղէքսանդր ուղէց որ բոլոր իրենց ճարտասանները ձեռքը տան. Գեմոսթենէս աս բանիս գէշ հետևանքները ցուցընելով՝ յիշեցուց անոնց վարպետութեամբ հովիւներուն առակը՝ որ գայլերուն հետ գաշինք գնելով մասներ են իրենց արթուն պահապանները, այսինքն իրենց հաւատարիմ շները, ու ոչխարները կորսընցուցեր են: Եւ որովհետև Թերէի մէջ թափուած արեամբ Աղէքսանդրին վրէժխնդրութիւնը մարած կ'երևնար, Գեմոսթէս ճարտասանը Աթէնացւոց կողմանէ գեսպան գնաց. Աղէքսանդր անոր ամեն խնդիրքը կատարեց, միայն Քարիգեմոս խռովարար ճարտասանը աքսորել տուաւ, և Աթենացւոց հետ հաշտուեցաւ:

2 Բոլոր Յունաստանի տիրելէն ետքը՝ համաշխարհական ժողով մը գումարեց Կորնթոս, ու անոնց առաջարկեց Պարսից տերութիւնը նուաճելու մեծ խորհուրդը՝ որ Կիմոն, Ագեսիզայոս և

1 Աթենացիք Թերէի կործանումն որ լսեցին ի՞նչ ըրին:

2 Ի՞նչ կերպով որոշեց Աղէքսանդր Պարսից վրայ երթալու խորհուրդը:

Փիլիսոփոս մտածեր էին, ինքը կ'ուզէր կատարել: Ամէնքը հաւանեցան, ու միաբերան զինքը սպարապետ անուանեցին: Իշխանք, քաղաքացիք, խմատասէրք, ամէնքը վաղեցին իրեն աս ընտրութիւնը շնորհաւորելու, միայն Գիողինէս փիլիսոփան պակաս էր: Անոր ալ անձամբ դնաց Աղէքսանդր, տեսաւ որ արեւուն մէջ կեցած կը տաքնար. հարցուց անոր թէ Ի՞նչ կ'ուզես, բանի մը կարոտութիւն ունիս, — Այո՛, ըսաւ Գիողինէս, սա արեւէս քիչ մը անդին դնա: Աղէքսանդր ասանկ անոր բանի մը կարոտ չըլլալուն վրայ սքանչացած՝ քովիներուն դարձաւ, թէ որ Աղէքսանդր չըլլայի՛ Գիողինէս կ'ուզէի ըլլալ՝ ըսաւ կ'ըսեն:

1 Աղէքսանդր առանց ժամանակ կորսընցընելու՝ Պարսից զէմսկսաւ պատրաստութիւն տեսնել: Քսան հազար զօրքով Անտիպատրոսը թողուց որ Մակեդոնիան ու Յունաստանը հոգայ. իր արշաւանքին համար առաւ երեսունըջինգ հազար հետեակ, չորս հազար հինգ հարիւր ձիաւոր, ամէնքն ալ իրարմէ քաջ ու պատերազմափորձ մարդիկ. և զօրավար ընտրեց հօրը ձեռքին տակ կրթուած զօրապետները, որոնց գլխաւորներն էին Պարմենիոն՝ և անոր որդիքը Փիլոտաս և Նիկանոր, անոնցմէ զատ Պերգիկկաս, Կղիտոս, Եփեսափոն, Կասանդր, Պաղտմէոս, Կրատեր, որոնց շատը վաթսուն տարեկան էին, և իրենց ժողովը ծերակուտի կը նմա-

1 Ի՞նչ պատրաստութեամբ Ասիա անցաւ:

ներ: Հետը մէկ ամսուան պաշար տուաւ, հարիւր վաթսուն ցռկանաւով տորմիզ մը ու եօթանասուն տաղանդ ստակ (389,200 Ֆռանք), մէկալ բոլոր ունեցած հարստութիւնը զօրացն ու բարեկամացը բաժնեց, և երբոր հարցուց իրեն Պերդիկկաս թէ Քեզի ինչ մնաց. — Յոյսը՝ ըսաւ Աղէքսանդր:

1 Անցաւ Աղէքսանդր Ելէոպոնասէն (334), գնաց Լամպսակոնի վրայ, որ Պարսից կողմը բռնած ըլլալուն համար կործանէ: Անաքսիմենէս երևելի փիլիսոփան՝ Աղէքսանդրի և անոր հօրը Փիլիպպոսին բարեկամը, գիմացն ելաւ որ քաղաքին համար աղաչէ. իմացաւ Աղէքսանդր անոր դալուն պատճառը, երդում ըրաւ որ բարեկամութեանը չնայի, խնդրածին հակառակը ընէ: Անաքսիմենէս ալ գնաց՝ կը խնդրեմ որ Լամպսակոնը կործանես, ըսաւ: Ժպտեցաւ Աղէքսանդր, հարկ եղաւ որ երգումը կատարէ:

2 Անկէ հասաւ Աղէքսանդր Իզիոն, որ է Տրոյիա, ու Աքիւլէոսի գերեզմանին չորս կողմը խաղեր խաղցրնել տուաւ. Երանի քեզի Աքիւլէս, ըսաւ, որ Հոմերոսի պէս անունդ հռչակող մը ունեցար: Ան ատեն բանաստեղծին մէկն ըսաւ իրեն թէ Տէր արքայ, Հոմերոսէն ալ լաւ պիտի գրենք մենք քու գործքերդ: Պատասխան տուաւ Աղէքսանդր. Աւելի կ'ուզէի Հոմերոսի

1 Լամպսակոն քաղաքն ինչ կերպով ազատեցաւ կործանմանէ:

2 Իզիոն որ հասաւ ինչ ըրաւ Աղէքսանդր:

պատմութեանը մէջ թերստիակէս ըլլալ, քան թէ քուկինիդ մէջ Աբիւլէս: Անկէց եկաւ Գրանիկոն գետին քով:

1 Մեմնոն Հոռոպցին՝ Գարեհի զօրավարնէրուն մէջ ամենէն քաջն ու հմուտը՝ խրատ տուաւ մէկալ զօրավարնէրուն որ պատերազմի ձեռք չզարնեն. Գաշտերն ու քաղաքները ապականենք կ'ըսէր, որ Աղեքսանդրին զօրքը սովէն ջարդուին: Անոնք մտիկ չըրին, հարիւր հազար հոգւով Գրանիկոն գետին քով կեցան որ Աղեքսանդր չկարենայ գիմացն անցնիլ: Աղեքսանդր անոնց անձրևի պէս եկած նետերուն մէջէն գետը նետուեցաւ, զօրքն ալ ետևէն, անցան գետը ու պատերազմը սկսաւ: Զարմանալի քաջութիւններ ըրաւ Աղեքսանդր. Գարեհի յաղթահասակ եղբօրը հետ մենամարտելով՝ սաստիկ վերաւորեց զանիկայ, բայց քիչ մնաց որ ինքն ալ պիտի մեռնէր. վասն զի Պարսից նախարար մը կացինը իջեցուց Աղեքսանդրի սաղաւարտին վերայ, ու ինչուան անոր մազը հասուց, երբոր մէյմըն ալ վերուց ձեռքը որ զարնէ, ետևէն հասաւ Կղիտոս, անոր ձեռքը կարեց, ու իր տիրոջը կեանքը ազատեց: Մակեդոնացիք ասով աւելի սիրա առին ու բոլորովին ցրուեցին թշնամիները:

2 Անկէց գնաց Փաիւգիոյ տիրեց. անոր Գորդիոն մայրաքաղաքին մէջ Գորդիոս թագաւորին

1 Գրանիկոնի պատերազմն ինչպէս եղաւ:

2 Գորդիոն քաղաքին մէջ ինչ ըրաւ Աղեքսանդր:

հաշակաւոր կառքը կար, ան կառքին ղեկին վրայ անանկ վարպետութեամբ կապուած հանդոյցներ կային որ ծայրերնին ամենեւին չէր իմացուեր: Պատգամ ելեր էր թէ Ո՛վ որ ան հանդոյցը քակէ՝ արեւելքի պիտի տիրէ: Աղեքսանդր քահեւոյ շատ աշխատելէն ետեւ երբոր չկրցաւ, ինչ փոյթս է ինչպէս քահուելը ըսաւ, ու թրովը կարեց քակեց: Անկէց սկսաւ Կապադովկիոյ վրայ երթալ:

1 Դարեհ՝ Մեմնոն Հոռոպացւոյն խորհրդովը Մակեդոնիոյ վրայ ուղեց վազել, որպէս ղի Աղեքսանդր պարտաւորուի իր երկիրը դառնալու: Ուստի շատ զօրքով ու նաւատորմով Մեմնոնը խրկեց որ ինչուան Եւբէա կղզին հասաւ, ու հոն մեռաւ. Դարեհ ալ իր ընդարձակ տէրութեանը մէջ զօրավար մը չգտաւ որ ան իմաստուն և քաջ զօրավարին տեղը գնէ: Իսկ Աղեքսանդր այնպիսի ահաւոր թշնամւոյն ձեռքէն ազատած՝ բոլոր Յոնիոյ քաղաքները աշնուապետութիւն հաստատելէն ետքը՝ Կիլիկիա մտաւ ու Տարսոն քաղաքն առաւ (333): Հոն Կիւղնոս գետին մէջ ուղեց լուացուիլ, և որովհետեւ ինքը քրտնած էր ու ջուրը շատ պաղ, վրան սաստիկ դող մը եկաւ ու ինքզինքը կորսընցուց: Կիսամեռ հանեցին ղինքը գետէն վրանը տարին, բոլոր զօրքը չորս կողմն առած կուլային: Երբոր քիչ մը զգաստացաւ, ըսաւ թէ

1 Կիլիկիոյ ինչպէս տիրեց, և հոն ինչ պատահեցաւ իրեն:

Թշնամեաց մօտ ըլլալնուս համար զօրաւոր դե-
ղեր կ'ուզեմ, որ կամ շուտով առողջանամ և
կամ շուտով մեռնիմ: Երբոր ուրիշ բժիշկները
վախեն ձեռքերնին քաշեցին, Փիլիպպոս՝ որ
պղտիկուց 'ի վեր Աղեքսաստրի բժիշկն էր ու
զինքը շատ կը սիրէր՝ յանձն առաւ անոր դեղ
տալ:

1 Ան միջոցին թուղթ մը եկաւ Պարմենիոնէն
Աղեքսանդրի թէ Փիլիպպոս բժիշկդ Պարսիցմէ
կաշարուած է ու զքեզ պիտի թունաւորէ: Եր-
բոր Փիլիպպոս պատրաստած դեղը բերաւ անոր
տուաւ որ խմէ, հանեց Աղեքսանդր թուղթը՝
մեծանձնութեամբ անոր ձեռքը տուաւ որ կար-
դայ, և երեսին այլայլութիւնը գիտելով՝ առաւ
դաւաթը խմեց: Փիլիպպոս սաստիկ նեղացաւ.
Տէր արքայ, քու առողջանալդ զիս պիտի արգա-
րացրնէ՝ ըսաւ: Իրաւցրնէ, իրեք օրէն ետքը ա-
ռողջացաւ Աղեքսանդր, ու գնաց զօրացը մէջ
պառակելով զամէնքը ուրախացուց:

2 Մեծ պատրաստութիւն տեսաւ Դարեհ Ա-
ղեքսանդրի հետ զարնուելու. մեր Վահէ թա-
ղաւորէն ալ քառասուն հազար հետեակ և եօ-
թը հազար ձիաւոր օգնութիւն առած՝ վեց հա-

1 Աղեքսանդր հիւանդութեանը ատեն ինչ վէհ-
անձնութիւն ըրաւ:

2 Դարեհ ինչ պատրաստութիւն ըրաւ Աղեք-
սանդրի դէմ: — Իսասի քով պատերազմը
ինչպէս եղաւ: — Աղեքսանդր Դարեհի ըն-
տանեացը հետ ինչպէս վարուեցաւ:

րիւր հազար զօրքով եկաւ Աելիկիոյ Իսսու քա-
ղաքին քով բանակը դրաւ: Աղեքսանդր առաջ
Պարսից թևին յաղթեց որուն ինքը Գարեհ կը
զօրավարէր, մէջտեղը տկարացուց, ու աջ թևն
ալ զարկաւ ցրուեց: Գարեհ թողուց իր բանա-
կը, Սիսիգամբիս մայրը, կինը, երկու աղջիկը,
և պղախի տղան և բոլոր հարսաուժիւններն ու
փախաւ: Աղեքսանդր թագաւորական ազգա-
տոհմին հետ ամենայն քաղցրութեամբ, պա-
տուով ու համեստութեամբ վարուեցաւ, ան-
ձամբ ալ գնաց իր Եփեսոսին բարեկամին հետ
զանոնք միսթարեւու: Սիսիգամբիս երբոր բար-
ձրահասակ Եփեսոսինը տեսաւ, թագաւորը
կարծելով որքն ընկաւ շնորհակալ ըլլալու,
բայց երբոր իմացաւ թէ ան չէ եղեր թագաւո-
րը, սկսաւ թողուժիւն խնդրել սխալանացը:
Չէ, չսխալեցար գշխոյ մայր, ըսաւ Աղեքսանդր,
ինքն ալ մէկ Աղեքսանդր մըն է:

1 Մեր Վահէ թագաւորը լսելով որ Գարե-
հի զօրքը ջարդուէր՝ ինքն ալ փախեր է, ուղեց
անձամբ Աղեքսանդրի դէմ ելլել. բայց սրտե-
րազմին մէջ ընկաւ մեռաւ, և Աղեքսանդր Հա-
յաստանի ալ տիրեց:

2 Անկէց ետքը Ասորուոց երկիրն ալ առաւ Ա-
ղեքսանդր, ու Գամասկոսի մէջ պահած գտաւ
Գարեհի գանձերը: Բոլոր ան կողմի մանր թա-

1 Վահէ ինչպէս յաղթուեցաւ Աղեքսանդրէն:

2 Ասորուոց երկիրն ինչպէս տիրեց Աղեքսանդր:

— Ո՞վ էր Արդողունիմաս:

գաւորները իրենց թագաւորական հագուստներովը առջևն ելան պատուով, ինքն ալ զանոնք իրենց իշխանութեանցը մէջ հաստատեց. միայն Սիդոնացիք որովհետեւ իրենց թագաւորին վրայ դռհ չէին՝ անիկայ ուղեց փոխել, ու Յփեսախոնին յանձնեց որ անոնց ուղած թագաւորը տայ իրենց: Սիդոնացիք Արդողոնիմոսն ընտրեցին, որ թէպէտ թագաւորական ցեղէ էր, բայց աղքատ ըլլալով՝ պարտիզպանութիւն կ'ընէր: Յփեսախոնի խրկած մարդիկը գնացին տեսան որ պարտէզը կը մաքրէ. Արդողոնիմոս ալ առջի բերան չհատաց, երբոր տեսաւ որ վրայի պատըռտած վերարկուն բռնի հանելով՝ ոսկեթել ծիրանի կը հագցընեն, հաւտաց ու ելաւ պալատը եկաւ: Աղեքսանդր հարցուց իրեն թէ ինչպէս կը համբերէիր աղքատութեանդ: Պատասխան տուաւ Արդողոնիմոս. Երանի՛ թէ թագաւորութեանս մէջ ալ այնչափ ուրախ կարենամ ըլլալ. աս ձեռքերուս աշխատութեամբը ամէն ուղածս կը գանէի. բան չունէի, ու բանի մը կարօտ չէի:

Գ Լ Ո Ւ Խ Ժ Գ .

Տիւրքի առաջը. — Աշխատանքի Երեսուցիքը. — Գաւա. — Եգիպտոսի փրկելը. — Արքեպիսկոպոսի պատերազմը. — Աշխատանքի Բաբելոնի առ Պերսեպոլիսի ին փրկել. — Գորեհի փոխառնութիւնը. — Աշխատանքի անգլո-սիսիաները. — Կալիփոսի ճանը. — Կալիփոսի ճանը. — Աշխատանքի Հնդկաստանի ին փրկել. — Տասնաչորս. — Պաշտոն. — Աշխատանքի Հնդկաստանի ին արտաքին. — Արքեպ. — Աշխատանքի Բաբելոնի արտաքինը. — Աշխատանքի ճանը:

1 Փիւնիկէի ամէն քաղաքները հնազանդեցան Աղեքսանդրի. միայն Տիւրացիք անոր դեւսպանները սպաննեցին ու ծովը նեակեցին: Տիւրոս քաղաքը կղզի մըն էր՝ ցամաքէն չորս ասպարէզ հեռու, որուն ափերէլու համար բազմաթիւ նաւատորմիկ սէտք էր: Աղեքսանդր հրաման տուաւ որ քարերով, ծառերով ու հողով լեցընեն ծովը, կղզին ցամաքին հետ կպցընեն. երբոր ան թուամբը լմըննալու վրայ էր՝ Տիւրացիք ու ծովուն ալիքները զարկին աւրեցին: Զյու-

1 Աղեքսանդր ինչպէս Տիւրոսը սաշարեց ու աւաւ:

սահատեցաւ Աղեքսանդր. նորէն շինել տուաւ, ծովէն ցամաքէն սրաշարումը սաստկացուց, ետ թը ամիսէն ետքը Տիւրսոն առաւ, ու հրաման տուաւ որ կողոպտեն. բնակչաց մէկ մասը սպաննուեցան, մէկ մասն ալ դերի ծախուեցան:

1 Գարեհ նորէն Աղեքսանդրի դեսպան խըրկեց, ուզեց հեաը հաշտութիւն ընել՝ խոստանալով որ իր աղջիկն ու աերութեանը կէսը իրեն տայ: Պարմենիոն ըսաւ թէ Ես թէ որ Աղեքսանդր ըլլայի յանձն կ'աւնուի. - Ես ալ, ըսաւ Աղեքսանդր, թէ որ Պարմենիոն ըլլայի. ու չընդունեցաւ հաշտութիւնը՝ ըսելով թէ Ինչպէս որ չկրնար երկինքը երկու արեգակ ըլլալ, անանկ ալ Ասիոյ վրայ երկու թագաւոր պիտի չըլլայ, կամ դուն պիտի թագաւորես կամ ես:

2 Հրեայք Պարսից հեա դաշնագրութիւն ունենալով՝ հաւատարիմ մնացին ու չուզեցին Աղեքսանդրին օգնել: Աղեքսանդր բարկութեամբ գիմեց Երուսաղէմի վրայ, միտքը դնելով որ քաղաքը կործանէ ու բնակիչքը թրէ անցընէ. բայց Աստուած անոր միտքը փոխեց: Յադդոս քահանայապետը ճամբաներուն վրայ ծաղիկներ սըփռած ու շորս կողմը քահանաներն ու ժողովուրդը առած՝ մեծ հանդիսով Աղեքսանդրի առջևն ելաւ: Աղեքսանդր զքահանայապետը տեսնելուն պէս՝ յիշեց ան մարդը որ Մակեդոնիա

—

1 Գարեհ երբոր ուզեց հաշտութիւն ընել՝ ինչ ըրաւ Աղեքսանդր:

2 Հրէից հեա ինչպէս վարուեցաւ:

եղած աակնը իրեն տեսիլքով երևցեր ըսեր էր որ երթայ Ասիոյ տիրէ. և անոր ճակատին վրայ Աստուծոյ ոսկեգիր անունը ակնեկը՛ իջաւ ձիէն երկրագագութիւն ըրաւ. տաճարը մտաւ. Աստուծոյ զոհ մատոյց, տեսաւ Քանիէլ մարգարէին իրեն յազթութեանցը համար ըրած մարգարէութիւնները, շատ ուրախացաւ, և Հրէից զանազան ազատութիւններ տալով՝ Եգիպտոս երթալու ճամբայ ելաւ:

1 Փղտացւոց մայրաքաղաքը Քաղա՛ Տիւրոսին պէս չուղեց հնազանգիլ, բայց ան ալ առնուեցաւ: Անոր իեախս անունով քաղաքապետը բռնեց Աղեքսանդր, և Աքիւլլեսի անգթութեանը նմանիլ ուղեկը՛ կառքին ետէն կապեց, ու իրեք անգամ Քաղային պարսպաց չորս կողմը պաշտեցաւ:

2 Եգիպտացիք Պարսից տուած նեղութիւններէն ձանձրացած՝ սիրով ընդունեցան Աղեքսանդրը, և իրրև իրենց ազատարարը յազթանակով զինքը Մեմփիս տարին. ինքն ալ անոնց շատ ազատութիւններ տուաւ ու վրանին Եգիպտացի իշխան մը գրաւ: Ետքը միտքը գրաւ Աղեքսանդր որ երթայ Լիբիոյ ովասիան ու Արամազդայ Ամմոնի տաճարը տեսնէ: Նեղոսէն նաւով ծովը իջաւ, Փարոս կղզւոյն գիմացը ուղեց քաղաք մը կանգնեւ, և յատակագրի՛ն ինքը տալով անունը գրաւ Աղեքսանդրիա (331). ետքը ա-

1 Քաղա քաղաքին ինչպէս տիրեց:

2 Եգիպտոսն ինչպէս առաւ:

ւազուտ անապատին ճամբան շարունակելով՝ շատ նեղութեամբ հասաւ Ամմոնի տաճարը : Ներս մանելուն պէս՝ քրմապետը թաշաւորին միտքը հասկըցաւ, ու մէկէն զինքը սրգի Արամազդայ կանչեց, շատ ուրախացաւ Աղեքսանդր, և երբոր հարցուց թէ Հօրս սպաննողները իրենց պատիժը գտան թէ չէ, սաստեց քրմապետը. կը հայհոյես, ըսաւ, քու հայրդ Արամազդ անմահ է. իսկ Փիլիպպոսը սպաննողները պատիժնին քաշեցին : Առատ պարգևներ տուաւ անոր Աղեքսանդր, և անկէց ետքը անմիտ փառասիրութեամբ ինքզինքը աստուածորդի սեպելով՝ սկսաւ նամակներուն ապեր ասանկ ստորագրել. Արամազդայ Ամմոնի օրդի Աղեքսանդր արքայ : Իր Ողիմպիա մայրը կատակով մը զինքը խրատել ուզելով գրեց իրեն. Բաւական է, ալ մի գըրգուեր զիս Հերային գէմ :

1 Երբոր Աղեքսանդր հաշտութիւն ընել չուզեց, Իարեհ՝ յուսահատած՝ պատերազմի պատրաստուեցաւ. երկու զօրքը Ասորեստանի մէջ Արբեղա քաղաքին քով ճակատեցան, Խրատ կուտային Աղեքսանդրի որ գիշերանց պատերազմի. Յաղթութիւնը չեմ ուզեր գողնալ՝ ըսաւ, ու հանգիստ մտաւ վրանը քնացաւ : Երկրորդ օրը պատերազմը սկսաւ, աջ թևը՝ օրուն զօրավարն էր ինքն Աղեքսանդր՝ յաղթեց, բայց ձախ թևը՝ օրուն զօրավարն էր Պարմենիոն՝ զարնուեցաւ, Պարսից ձիաւորներն ալ Մակեդոնացոց

1 Արբեղայի պատերազմն ինչպէս եղաւ :

բանակը վաղէցին : Աղէքսանդր իր զօրացը ջարդն
որ տեսաւ, աչուընէրը դարձան, կատաղու-
թեամբ սպաւերազմին սասակացած տեղը յար-
ձակեցաւ, վաղէց ինչուան Գարեհի քովը հա-
սաւ, անոր թիկնապահը դեպին փռեց : Պարսիկ-
ները կարծեցին թէ իրենց թագաւորն է մեռ-
նողը, սկսան լալ ու ողբալ. ան ձայնէն Պարսից
յաղթական գունդերն ալ թուլցան : Գարեհ Ա.
ղէքսանդրը իր քովը տեսնելով՝ սարսափեցաւ,
ցատքեց կառքէն, ձգեց վրայէն, թագաւորա-
կան ծիրանին, ու ձի մը հեծաւ փախաւ : Ան մի-
ջոցին Աղէքսանդր կայծակի պէս վաղէց Պարսե-
նիոնին օգնութեան հասաւ, բոլորովին յաղթեց
Պարսից և Կարեհ Ասիոյ (331) :

1 Աղէքսանդր չուղելով Գարեհի ետէն իյ-
նալ, Արրեղա քաղաքն առնելէն ետքը Պարսից
մայրաքաղաքին վրայ սկսաւ երթալ, Կարեհ Բա-
բելոնի և Շոշ ու Պերսեպոլիս քաղաքներուն.
Պերսեպոլիսի մէջ դտաւ Պարսից թագաւորնե-
րուն դիզած սոկիները, քիչ բան իրեն համար
պահեց, բոլոր մնացածը զօրացը բաժնեց : Բայց
Պարսից պէս զօրաւոր աղքի մը յաղթող թա-
գաւորը իր մնուածիւններէն յաղթուեցաւ :
Փառքն ու գովասանքները մոռցուցին իրեն
սպարաքերն, ու սկսաւ Պարսից զեղխութեանը
հետեւիլ. կոչուների մը մէջ ալ դուրսը տաքցած՝
Թայիս անուանով անզգամ կնկան մը խօսքովը
ջահ մը առաւ ձեռքը, վաղէց կրակ տուաւ՝ այ-
րեց Քսերքսեսի հաչակաւոր պալատը :

1 Արրեղայի սպաւերազմէն ետքը ինչ ըրաւ :

1 Յրուած զօրքը նօրէն ժողովեց Քարեհ, մէյ-
մըն ալ ուղեց բազդը փորձել, բայց Աղեքսան-
գրէն սպասած մահը իր զօրքէն գտաւ: Բազ-
արիոյ նախարարը Բեասու, և Նաբարզան զօրապե-
տը՝ բանեցին զինքը շղթաներով կապեցին: Եր-
բօր շտեցին թէ Աղեքսանգր իրենց ետեւէն կը
հասնի, ստիպեցին Քարեհը որ հեռերնին փախ-
չի. Քարեհ շուղեց աստատմը ծառայիցը հեա-
երթալ, Բեասու ալ բարկացաւ, նետով զարկաւ
զինքն ու կիսամեռ թողուց փախաւ: Հասաւ Ա-
ղեքսանգր, տեսաւ որ Քարեհ արիւնջուայ դե-
տինը փռուած՝ վերջի շուկը կուտայ, սաստիկ
սիրտը ելաւ, վրան ընկաւ շատ լացաւ, և անոր
մեռնելէն ետքը իր ծիրանիովը վրան գոցեց, ու-
հրամայեց որ արքայավայել թաղում ընեն Քա-
րեհի (330):

2 Աս յաղթութիւններով Աղեքսանգրի սպ-
կասութիւններն ալ հեռզհեռէ գուրս կ'ելլէին:
Դաւաճանութիւն մը ելաւ զօրացը մէջ. թա-
գաւորին սիրելի զօրավարը Փիլոտասս իմացաւ,
բայց սուտ կարծելով ձայն չհանեց. անոր թըշ-
նամիները իմացուցին թագաւորին ու զինքն ալ
գաւակցաց կարգը գրին: Մոռցաւ Աղեքսանգր
Փիլոտասսին իր վրայ ունեցած սէրն՝ ու անոր
ծառայութիւնները, և սպաննել տուաւ զինքը:
Իրանալով ալ որ Փիլոտասսին հայրը Պարմենիոն

1 Քարեհ ինչպէս մեռաւ:

2 Աղեքսանգր ինչ անիրաւ սպաննութիւններ
ըրաւ:

հարկաւ իր որդւոյն անիրաւ մահուանը վրէժ-
խընդիր պիտի ըլլար: մոռցաւ Աղեքսանդր ա-
նոր ալ առաքինութիւնը, ծերութիւնը, հա-
ւասարմութիւնը, հօրը և իր ասեմը ըրած այն-
չափ յաղթութիւնները, ու միտքը գրաւ որ ա-
նոր կեանքն ալ վերցընէ: Եւ որովհետեւ Պար-
մենիոն Մարաստանի կուսակալ էր և թագաւո-
րական դարձը իր ձեռքն էր, Աղեքսանդր բարե-
կամական թուղթ մը գրեց անոր, և ան միջոցին
որ անիկայ թուղթն առած սիրով կը կարգար
ու թագաւորին կենաց երկարութիւնը կը մաղ-
թէր, զարկին զինքը սպաննեցին:

1 Բեսոս Բակարիա գնացեր թագաւորեր
էր, ու Աղեքսանդրի տիրած երկիրները կ'աւ-
րըշարկէր: Հասաւ Աղեքսանդր Բակարիա, ա-
նոր մայրաքաղաքն առաւ, Ոքոսս գետէն ան-
դին անցաւ, ու Բեսոսի բարեկամը Սպիտամէն
զինքը Աղեքսանդրին ձեռքը մասնեց, ան ալ
Դարեհի մահուան վրէժն առնելու համար՝ ձիու-
սոցին կապեց Բեսոսն ու կտոր կտոր ըրաւ:

2 Սոգդիանէ գաւառը ապստամբեր էր, գնաց
նուաձեց Աղեքսանդր, ու Յաքսարա գետին վը-
րայ քաղաք մը շինեց, անուանը գրաւ Աղեքսան-
դրիա վերջին: Անցաւ Յաքսարա գետէն, գնաց
մեծ յաղթութիւն մը ըրաւ Սկիւթացւոց վրայ,
որ ինչուան ան ասեմը անյաղթելի կը կար-
ծուէին. ու Պարսիկ նախարարի մը Հոռքսանէ
աղջիկը իրեն կին առաւ (328):

1 Բակարիոյ ինչպէս տիրեց:

2 Սկիւթացւոց ինչպէս յաղթեց:

1 Աղիտոս՝ որ Աղեքսանդրի կաթնեղբայրն էր, ու Գրանիկոն գեաին քով անոր կեանքը ազատեց էր, կուսակալ պիտի մնար Սոգգիանէի: Աղեքսանդր իր բարեկամէն բաժնուելէն առաջ ուղեց անոր փառաւոր սեղան մը ընել. հոն Աղեքսանդրին գլուխը չափէն աւելի տարցած՝ սկսաւ իր քաջութիւնները գովել ու Փիլիպպոս սինները վար զարնել: Աղիտոս պաշտպանեց Փիլիպպոսն ու ըսաւ թէ Որչափ որ դուն յաղթութիւն ըրեր ես՝ հօրդ զօրավարներուն ձեռքովը ըրեր ես. Պարմենիոնին մահն ալ յիշելով ապերախս կանչեց զինքը: Թագաւորը հրամայեց իրեն որ շուտով սեղանէն ելլէ, ու վատ և մատնիչ կանչեց զինքը: Ան ատեն Աղիտոս բողբոջովն ինքզինքը կորսնցուցած՝ ըսաւ. Սակայն աս վատ կանչած մարդիկդ են որ քեզի այնչափ յաղթութիւններ ընել տուին, աս արհամարհուած բազուկներն են որ Գրանիկոնի քով կեանքդ ազատեցին. բայց քեզի ճշմարտութիւն հասկըցընելը անկարելի է. զքեզ պաշտող բարբարոսաց հեա պէտք է սպրիտ, սր պարսիկ պատմուճանիգ առջև ընկած երկրպագութիւն կ'ընեն: Եսա ջանացին Աղեքսանդրը բռնել, ճարչեղաւ, քաշեց նիզակն ու զարկաւ սպաննեց Աղիտոսը: Աղեքսանդրի գինովութիւնը շուտ մը անցաւ, ու բարկութիւնը մարեցաւ, ընկաւ կիսամեռ բարեկամին մարմնոյն վրայ, նիզակը սրբատէն հանելով իր սիրտը կ'ուղէր խոթել. թիկ-

1 Աղիտոսն ինչո՞ւ համար ու ինչպէս մեռուց:

նապահանջերը հասան ձեռքէն առին, զինքն ալ պաշտօնը աարին. հոն երկու օր գեախին ընկած անմխիթար կուշար կ'ողբար, ու կ'ուզէր անօթի կենալով մեռնիլ:

1 Ան մարդասպանութենէն ետքը ուրիշ մարդասպանութեան մը մէջ ալ ընկաւ: Հնդկաստանի ալ երթալ օրերէլ ուզելով՝ առաջ պահանջեց որ Մահեդոնացիք աստուծոյ պէս պաշտեն զինքը, որպէս զի ամէն ըսածը կատարեն: Կալլիսթենէս փիլիսոփան յանձն չառաւ, ու զուրիշներն ալ համոզեց որ պէտք չէ մահանացութի մը երկրպագութիւն ընել: Բարկացաւ վրան Աղեքսանդր, ու դաւաճանութեան կուսակից սեպեւորով զինքը՝ երկրթէ վանդակի մը մէջ գնել տուաւ, ուր սաստիկ տանջանքներու մէջ իր անմեղութիւնը խոստովանելով մեռաւ Կալլիսթենէս: Կ'ըսեն թէ Կալլիսթենէսի աշակերտն ու բարեկամը Վրասիմոքոս՝ զինքը ազատելու համար ամէն ջանք ընելէն ետքը երբոր չկրնար՝ թոյն կուտայ որ շուտով մեռի, տանջանքներէն ազատի: Թագաւորը անոր ալ կը բարկանայ, ու կը հրամայէ որ Վրասիմոքոսը առիւծի մը առջև նետեն, կատաղի գազանը վրան յարձըկելուն պէս՝ Վրասիմոքոս մեկէն վերարկուն ձեռքը պըլլած՝ անոր բերանը կը խօթէ, ու լեզուն կը քաշէ կը փրցընէ: Աս քաջութեան վրայ շատ կը զարմանայ Աղեքսանդր, զինքը մահուանէ կ'ազատէ ու ինչուան ետքը կը պատուէ:

---

1 Կալլիսթենէսն ինչ պատճառաւ սպաննեց:

1 Աղեքսանդր Հնդկաստան մտնելու պէս (327) Թագաւորներէն շատը իրեն հնազանդեցան. քաղաքի մը պաշարման ատենը նետով մը զարնուելով՝ քաջած սաստիկ ցաւէն իմացաւ որ սատուած չէ եղեր կ'ըսեն: Տաքսիղոս՝ Հնդկաստանի զօրաւոր Թագաւորներէն մէկը, Աղեքսանդրի հետ գալինք դնելով աչքը մտաւ, ու ջորքով ալ անոր օգնական եղաւ. բայց Պովրոս քաջասիրտ Թագաւորը չուզէց մէկէն իր ազատութիւնը ձեռք տալ, և շատ ջորքով ու փղերով Իսգասպ գետին եղերքը եկաւ բանակեցաւ:

2 Աղեքսանդր շատ փորձեր ընելէն ետքը՝ երբ որ տեսաւ որ ինչուան գետին մէկալ կողմը չանցնի՝ կարելի չէ յաղթելը, մութ գիշեր մը սաստիկ փոթորկի ժամանակ գետէն անցաւ ու Հնդկաստանցւոց վրայ յարձըկեցաւ. շատ քաջութեամբ պատերազմեցաւ Պովրոս, բայց իր ջորքերը յաղթուեցան փախան, Պովրոսն ալ վերաւորուած ձեռք ընկաւ: Երբոր Աղեքսանդրի առջևը բերին, հարցուց իրեն Թէ Ինչպէս կ'ուզես որ հետգ վարուիմ. պատասխան տուաւ Պովրոս Թէ Ինչպէս որ կը վայլէ Թագաւորի մը հետ վարուիլ: Աղեքսանդր զարմացաւ անոր մեծասրտութեանը վրայ, նորէն ակրութիւնը իրեն դարձուց, ու հետը բարեկամութեան դալինք գրաւ:

1 Հնդկաստան Ինչպէս մտաւ:

2 Պովրոսի Ինչպէս յաղթեց:

1 Պովոստին յաղթած տեղը երկու քաղաք շինել տուաւ, մէկուն անունը դրաւ Նիկիա որ յաղթութիւն ըսել է, մէկաւինը Բուկեփաղ, որովհետեւ հոն մեռեր էր իր Յլագլուխ երիվարը: — Կը պատմեն թէ Իսգասպ գեական անցնելու ատենը կը նայի Աղեքսանդր որ իրեն առնուանակից զինուորին մէկը կեցեր կը վախնայ գեաը նետուելու, կը բռնէ Աղեքսանդր անոր ձեռքէն, կամ անունդ փոխէ, կ'ըսէ, և կամ սիրադ: Մէկէն զինուորը գեաը կը նետուի:

2 Աղեքսանդր կ'ուզէր Փանդէս գեական ալ անդին անցնիլ ու հոն տեղի երկիրներուն տիրէլ, քայց Յունաց ու Լակեդեմոնացւոց համբերութիւնը հատեր էր, չուզեցին հեաը երթալ: Ետ ջանաց Աղեքսանդր աղաչանքով ու սպառնալիքներով որ անոնց միտքը փոխէ. քանի զնաց՝ ապստամբութիւնը մեծցաւ:

3 Իսգասպ գեական նորէն զօրքը անցուց ինչուան Ինդոս գեաը, ու բոլոր ճամբուն վրայ եղած երկիրներուն տիրեց. Ոքսիդրակաց քաղաքը պաշարած ատենը՝ մինակ զնաց պարսպէն անցաւ՝ վար ցատքեց քաղաքին մէջ, ու ծառի մը կռթընած՝ հարիւրաւոր մարդիկ գետինը փռեց:

1 Պովոստին յաղթած տեղը Աղեքսանդր ինչ քաղաքներ շինեց:

2 Ինչուան ո՞ւր կ'ուզէր երթալ Հնդկաստանի մէջ:

3 Ոքսիդրակաց քաղաքը պաշարած ատենը ինչ քաջութիւն ըրաւ:

բայց ինքն ալ նիզակով մը զարնուած՝ քիչ մնաց որ յանգղնութեանը զոհ պիտի ըլլար՝ թէ որ զօրքը մէկէն ետեւէն չհասնէին զինքը չազատէին :

1 Ինչոս գետէն անցաւ եկաւ Հնգկային Ովկիանոսը, և սաստիկ ուրախացած՝ Պոսիդոնի զոհեր ըրաւ ու ոսկի բաժակներ նետեց ծովը : Ետքը նաւատորմիցը Նէարխոնին յանձնեց որ Պարսկաստան տանի, ինքն ալ ցամաքային զօրքն առած՝ Գեգրոսաիյէն ու Կրմանէն անցնելով՝ Բարեւոն զարձաւ :

2 Աղեքսանդր Հնգկաստան երթալու ատենը Արբաղ անունով մէկը Բարեւոնի վրայ կուսակալ գրեւ էր. ասիկայ կարծելով թէ Աղեքսանդր չկրնար մէյմըն ալ ետ դառնալ՝ ամէն ուզածը ըրեր էր. երբոր լսեց թէ Աղեքսանդր կուգայ՝ շատ ստակ առաւ Ատտիկէ փախաւ, ու սկսաւ հոն մէկուն մէկալին կաշառք կերցընելով իրեն կուսակից ժողվէլ. Փոկիոնն ալ ուզեց կաշառել՝ բայց ճար չեղաւ : Կ'ըսեն թէ Գեմոսթենեսի ալ ուզեր է կաշառք կերցընել ու չէ կըրցած. բայց քանի մը օրէն երբոր Արբաղ իր ազնիւ ամանները կը զննէ եզեր՝ տեսեր է որ Գեմոսթենէս գաւաթի մը վրայ աչք ձգած կը նայի. կ'ըսէ իրեն թէ Մէյմը ձեռքդ առ նայէ որչափ ոսկի կայ վրան : Գեմոսթենէս գաւաթը ձեռքը կ'առնէ ու ծանրութեանը վրայ զարմանալով կը

1 Ինչպէս զարձաւ Բարեւոն :

2 Արբաղայ մասնութիւնը ո՞րն է : — Գեմոսթենէսն ինչպէս կաշառեց :

հարցընէ թէ Ո՞րչափ կը կշռէ. Արքայ ժողովը
լալ կ'ըսէ. Քսան տաղանդի չափ. և նոյն իրի-
կունը քսան տաղանդին հետ դաւաթը Գեմս-
թենեոսի աունը կը խաւրէ. ան ալ կ'աւնէ ու
Արքային կողմը կ'անցնի: Երկրորդ օր Գեմս-
թենեոս վիզը լաթեր պլլած՝ կ'ելլէ ժողովի կու-
դայ: Ժողովուրդը կը հրաւիրէ զինքը որ ելլէ
խօսի. կը հրաժարի Գեմսթենեոս, Չայնս մա-
րեր է կ'ըսէ: Անդիէն քանի մը ծաղրած ու մար-
դիկ, որ բանը իմացեր են եղեր, Աս դիշեր, կ'ը-
սեն, ճարտասանին ճայնը չէ թէ փողացաւէն
մարեր է, հասկա փողասիրութենէն: Արքայ Ա.
թենքէն քշուեցաւ, Գեմսթենեոսն ալ Տրեզե-
նէ փախաւ:

1 Աղէքսանդր Բարեւոն մանէլէն առաջ՝ մէյմըն
ալ ուզեց Եկրատան երթալ, և հոն մեռաւ իր
ամենէն սիրելի բարեկամը Եփեսոսին: Շատ ցա-
ւեցաւ վրան Աղէքսանդր, և Բարեւոն համե-
լուն պէս՝ թագաւորալայել յուզարկաւորու-
թիւն ըրաւ անոր, առճարներ կանգնեց, ու աս-
տուծոյ պէս զանիկայ սրաշաւել աուաւ:

2 Երբսր Աղէքսանդր Բարեւոն մաաւ՝ բոլոր
Եւրոպա ու Ասիա բնակող ազգաց գեսպաննե-
րը իրեն ուրախակցութեան եկան: Կօրնթացոց
գեսպաններն ալ իրենց ազգին կողմանէ քաղա-
քակցութեան սրափաւ աուին իրեն. սկսաւ թա-
գաւորը ծիծաղիլ. բայց երբոր իմացաւ որ ին-

1 Եկրատան որ գնաց՝ ինչ սխառահեցաւ:

2 Բարեւոնի մէջ ինչ ըրաւ:

չուան ան ատենը աս պատիւը Հերակղէսի միայն
առւեր են՝ ուրտխու թեամբ ընդունեցաւ: Քիչ
մը ատեն Բարեւոնը զարգարեւէն ետքը սկսաւ
նոր աշխարհակալութիւններու պատրաստու-
թիւն տեսնել. վասն զի Իտալիոյ, Սիկիլիոյ և
Կարթեգոնի ալ տիրելու միաք ունէր: Չէր գի-
տեր որ իր վախճանը հասեր էր:

1 Մեծ խնջոյքի մը ատեն Հերակղի բաժակո-
վը (որ շատ խոշոր աման մըն էր) քանի մը ան-
գամ գինի խմելէն ետքը՝ բուրբոմին խելքը կոր-
սընցուց, կիսամեռ գետին ընկաւ ու վրան օսա-
տիկ ջերմ ու գող եկաւ: Մէկէն առին պալա-
տը տարին, ու անկարելի եղաւ զինքը առողջա-
ցընել: Չօրքը կը փափաքէին մէյմըն ալ զինքը
տեսնելու. Աղեքսանդր ուժ տուաւ ինքն իրեն,
կոթընեցաւ թևին վրայ, ու զօրքը լալով եկան
ձեռքը պագին: Հանեց ձեռքէն մատնին Պեր-
գիկկասին տուաւ. և երբոր հարցուցին իրեն
թէ Արո՞ւ պիտի թողուս թագաւորութիւնդ, -
Արժանաւորագունին, ըսաւ, բայց վախեմ թէ
թաղումս առանց արիւնհեղութեան պիտի չըլ-
լայ. ու քիչ ատենէն մեռաւ (323, ապրիլի 21ին):

2 Այսպիսի խեղճ՝ մահուամբ մեռաւ Աղեք-
սանդր աշխարհակալը՝ երեսունուերկու տարե-
կան, տասուերկու տարի թագաւորելէն ետքը.
Նեղոս գեական ինչուան Ինգոս գեաը հասաւ

1 Ինչպէս մեռաւ Աղեքսանդր:

2 Քանի՞ տարեկան էր, ու քանի՞ տարի թագա-
ւորեր էր:

մահուանը գոյժը, և ամենքը լացին վրան: Կ'ըսեն թէ Դարեհն մայրը Սիսիգամբիս՝ Աղեքսանդրի մեռնելէն ետքը ալ չուզէց ապրիլ, ու անօթի կենալով մեռաւ:

Գ Լ Ո Ւ Խ Ժ Գ .

Աշխատեցի յաշարիսօրոսն. — Զօրաշարնէրը. — Ե-ձեռն. — Յանոց սփռելէլը. — Լ-ձեռն սփռելէլը. Դեմոսթենէսի մահը. — Միլեթոսի խօսքն. — Փոլիսի մահը. — Դեմոսթի Փաշարոյի:

1 Աղեքսանդրի մեռած ատենը բոլոր հին մեծամեծ տէրութիւններն ալ կարծես թէ հեաը մեռած կործանած էին. Սելիպոս դերի, Պարսիկները յաղթուած ու նուաճուած, Սպարտա ու Աթէնք ընկած, և թերէն կործանած: Միայն Աղեքսանդրի թագաւորութիւնը կար, ան ալ քիչ ատենէն կտորրդուած պիտի ըլլար: Պատմիչները աս բանս օրինակով մը հասկըցընելու համար կ'ըսեն թէ Յոր մը Աղեքսանդր լծի մը քով պառտելու ատենը քամին գլխէն թազը առեր ճահիճի մը եղեգներուն վրայ ձգեր է: Նաւազարին մէկը վազեր առեր է, ու որպէս զի չթրջի՝

1 Աղեքսանդրի մահուան ժամանակը ինչ վիճակի մէջ էր աշխարհը:

գլուխը գրեր է: Թագաւորը առաջ անոր սարգէ կուտայ, բայց ետքը մոգերէն լսելով թէ գէշ նշան է՝ կը բռնէ նաւավարը կը մեռցընէ: Ահա կ'ըսեն՝ ասանկ ալ Աղեքսանդրի գլխէն ընկաւ թագը իր ասուշ եղբօրը Արիգէոսին ու իր Աղեքսանդր Էդոս որդւոյն վրայ. անոնցմէ ետքը իր զօրավարները վերուցին թագը, և գլուխնին գնելով կարծեցին թէ Աղեքսանդրի տէրութեանը վրայ պիտի թագաւորեն, ինչուան որ եկան Հռովմայեցիք՝ զամենքն ալ վար ձգեցին:

1 Երբոր Աղեքսանդր հեղեղի մը պէս ինչուան Հնդկաստան հասաւ տիրեց, պրահմանները՝ այսինքն Հնդկաստանցւոց քուրմերը, ոտքերնին գետին զարնելով ըսեր էին թէ Մարգս որչափ ալ փառասէր ու զօրաւոր ըլլայ, մեռնելէն ետքը իր հասակէն աւելի երկիր չկրնար ունենալ: Իսկ Աղեքսանդրի մարմինը եօթը օր և ոչ դագաղի մը արժանի եղաւ. հազիւ թէ ձայնը կարեցաւ՝ բոլոր վերջի հրամաններն ալ մոռցուեցան: Ինքը հրամայեր էր որ մարմինը Արամազդայ Ամմոնի տաճարը տանին. բայց Անտիպատրոս ուղեց որ Մակեդոնիա տարուի, և որովհետեւ պատգամ մը ելեր էր թէ ո՞ր քաղաքն որ տարուի՝ ան քաղաքը երջանիկ ու յաղթող պիտի ըլլայ, զօրավարները կը Էանային որ իրենց բաժին ընկած քաղաքներէն մէկը տանին: Շատ օր վիճելէն ետքը որոշեցին որ թագաւորին կամքը կատարեն ու Վիբիա տանին մարմինը: Յուզարկաւորու-

1 Աղեքսանդրի մարմինն ինչ ըրին:

Թեան պատրաստութիւնը երկու տարի քչեց. Պաղոմէոս Եգիպտոսի հուսակալը՝ զօրքով ընդառաջ եկաւ, ընդունեցաւ դիակը, բայց փոխանակ լիբիա տանելու՝ Աղեքսանդրիա տարաւ:

1 Թագաւորութեան վրայ ալ հսուելէն ետքը որոշեցին որ Հռքսանէն մանչ մը ծնանելու ըլլայ նէ՝ անիկայ և Աղեքսանդրի խորթ եղբայրը Արիդէոս մէկտեղ թագաւորեն, և Պերգիկկաս անոնց խնամակալ ըլլայ: Մէկ ամիս մը ետքը ծնաւ Հռքսանէն Աղեքսանդր Էգոսը, որ մէկէն թագաւորեցուցին:

2 Ան ասենը Աղեքսանդրի գլխաւոր զօրավարներն էին Պերգիկկաս, Անտիպատրոս, Կասանդր, Պաղոմէոս որդի Ղադոսի, Անտիգոնոս, Սելեւկոս, Լիւսիմաքոս, Եւմենէս, Նէոպաղոմէոս, Պողիսպերքոն և Կրատեր: Սելեւկոս եղաւ ձիաւոր զօրաց սպարապետ, Կասանդր՝ թագաւորին թիկնապահներուն զօրավար, Անտիպատրոսի բաժին ընկաւ Մակեդոնիա, Եպիրոս և Յունաստան, Լիւսիմաքոսին՝ Թրակիա, Պաղոմէոսին՝ Եգիպտոս և Ափրիկէ, Անտիգոնոսին՝ Պամփիլիա, Լիկիա և Փոնտիա, Եւմենէսին՝ Կասպոգովկիա և Պափղագոնիա, Նէոպաղոմէոսին՝ Հայաստան, և այլն:

3 Բոլոր աս զօրավարներուն մէջ Աղեքսանդրի

1 Աղեքսանդրի ո՞վ յաջորդեց:

2 Որո՞նք էին ան ասեն Աղեքսանդրի գլխաւոր զօրավարները:

3 Անոնց մէջ ո՞վ հաւատարիմ մնաց Աղեքսանդրի ասնը:

ասնը հաւատարիմ մնաց քաջ ու առաքինի Եւ-
մենէսը միայն, որ աղքատ անէ ըլլալով՝ իր ար-
գեամբքը Աղէքսանդրի ասենադպիրն եղեր էր:

1 Աղէքսանդրին մահուան ձայնը տարածուե-
լուն պէս՝ բոլոր Յունաստանն սաք էլաւ. աղա-
տասէր ու թեթեամիտ Աթենացիք սաստիկ ու-
րախացած՝ սկսան Աղատուծիւն աղատուծիւն
կանչել: Լէոսթենէս երիտասարդը սկսաւ ամե-
նուն գլուխը տաքցընել ու ժողովուրդը ապրս-
տամբուծեան յորդորել. Փոկիոն ըսաւ անոր.
Ո՛վ պատանի, խօսքերդ նոճիներու կը նմանին
որ մեծ ու բարձր են, բայց պտուղ մը չեն տար:
Ամէնքը բարեկացան վրան, և Իպերիզէս ճարտա-
սանը էլաւ հարցուց թէ Ուրեմն է՞րբ պատե-
րազմելու խորհուրդ պիտի տաս Աթենացւոց.
— Երբոր ականեմ որ երկտասարդները կարգ
կանոն կը պահեն, ըսաւ Փոկիոն, հարուստները
իրենց կարողութեանը համեմատ պատերազմին
ծախքերուն կ'օգնեն, ու ճարտասանները կա-
շառք ուսելը կը դադրեցընեն: Մտիկ չըրին Ա-
թենացիք, չորս դին գեսպաններ խրկեցին, Դե-
մոսթենէսը յաղթանակով արտորանքէն ետ
դարցուցին, որ նորէն ամենուն սրտին մէջ աղա-
տասիրութեան կրակը վառեց ու բոլոր Յունաս-
տանը սաք հանեց:

2 Բոլոր զօրաց սպարապետ ընարուեցաւ
Լէոսթենէս, որ գնաց Թեսսաղիոյ մէջ Լամիա

1 Յոյնք Աղէքսանդրի մահն որ լսեցին՝ ինչ ըրին:

2 Լամիական պատերազմը ինչպէս եղաւ:

Թենէս ալ Կալաւրիա կղզին փախաւ, ու յուսահատած ինքզինքը Թունաւորեց: Աթենացիք որոշեցին որ անոր ցեղին անդրանիկ որդիքը հասարակաց ծախքովը միշտ Պրիտանէոնին մէջ կերակրուին. իրեն ալ արձան մը կանգնեցին՝ աս խեղճ արձանագրով. Ինճոսթինէս, Եէ որ քաղաքի տէրն էր քաղաքստանի տէրն էր հասարակացը, Միլետոսն էր լեւն իրն էր Յունաստանի տէրն էր:

1 Անախագատրոս մեռնելու ատենը Մակեդոնիոյ իշխանութիւնը Պողիսպերքոն բարեկամին յանձնեց, որ երբոր իր Կասանդր որդին քիչ մը մեծնայ՝ անոր տայ: Պողիսպերքոն իշխանութիւնը ձեռքէն չհանելու համար՝ Անախագատրոսի դրած իշխանները Յունաստանի քաղաքներէն հանեց (320), որ անոր որդւոյն Կասանդրի կողմը կը բռնէին, աքսորեալները ետ կանչեց, ու ամէն տեղ առջի կառավարութիւնը հաստատեց:

2 Պողիսպերքոնի որդին Ալեքսանդր՝ Աթենքի տիրեց ու ժողովուրդը ազնուապետութեան դեմ ոտք հանեց: Փոկիոնն ու Իեմեար Փաղերացին իրրե ազնուապետութեան գլուխ՝ դատաստանի կանչեցին, որչափ որ քաղաքին մէջ անզգամ մարդիկ կային՝ հոն եկեր ժողովուրդ էին. շատ Զանայ Փոկիոնն ինքզինքը արդարացընէ՛լ՝

1 Անախագատրոսի ո՞վ յաջորդեց:

2 Պողիսպերքոնի որդին Ալեքսանդր ինչպէս տիրեց Աթենացւոց: — Փոկիոնն ինչպէս մեռաւ:

մտիկ չբրին, զինքը 'ի մահ գառապարտեցին: Գե-
 մեար Փաղերացին փախաւ. բայց Փոկիոն Սոկրա-
 տին պէս յանձն առաւ անիրաւ վճուոյն հնա-
 զանգիւ: Բարեկամներէն մէկը եկաւ ըսաւ իրեն
 Սիրեւիդ իմ Փոկիոն, այսպիսի հասաւցում գըա-
 նելու արժանի էիր դու. — Ես ասոր կը սպա-
 սէի, ըսաւ, վասն զի Աթենքի ամէն երեւելի մար-
 գիկն ալ աս բաղդիս հանգիպեր են: Թշնամինե-
 ըը չորս կողմը ժողվուած՝ նախատինք չէր մնար
 որ չընէին իրեն. ինչուան մէջերնէն մէկը ելաւ
 անամօթարար երեսը թքաւ: Փոկիոն դարձաւ
 այսչափ միայն ըսաւ դատաւորաց: Չէք կրնար
 արդիւել աս մարդուն որ ասանկ անվայել բան
 չընէ: Մուսիսինգը խմելէն առաջ՝ բարեկամները
 հարցուցին իրեն թէ Ինչ սրատուէր կուտաս
 որդւոյդ. — Չուրցեցէք իրեն, ըսաւ, որ Աթե-
 նացւոց անիրաւութիւնը չլիչէ. և մուսիսինգը
 առաւ մեռաւ (318):

1 Քառասունըհինգ անգամ զօրավար ըն-
 արուեր էր Փոկիոն, միշտ յաղթող եղեր ու
 միշտ աղքատ մնացեր էր: Թշնամի էր զեղխու-
 թեան, անշահասէր, հասարակաց բարին միայն
 ուղող, իր անձին գէմ անաչառ, ուրիշներուն
 ներսղամիտ, ու խաղաղութիւն սիրող: Թեթեա-
 միտ Աթենացիք իր խստութեանէն չէին ախոր-
 ժեր. ու օր մը երբոր իրեն հարցուցին թէ Ին-
 չօւ միշտ ընքուհներդ վեր տնկուած կը կենան,
 — Աթենացիք, ըսաւ, ընքուհներուս վեր կենա-

1 Ինչ կատարելութիւններ ունէր Փոկիոն:

լը ձեզի մաս մը չէ ըրած, բայց ձեր շողոքորթ-
 ներուն ծիծաղը շատ անգամ ձեզի լալու պատ-
 ճառ եղեր է: — Օր մը երբոր խորունկ խորունկ
 կը մտմտար՝ հարցուցին իրեն թէ Ինչ կը մտա-
 ծես. — Ար մտածեմ, ըսաւ, թէ ժողովրդեան
 զարցելու խօսքս ինչպէս կրնամ կարճ կերպով
 ըսել: — Ճարտասանին մէկը որ պատերազմի
 յարմարութիւն չունէր՝ Փոկիոնը կը նախատէր
 պատերազմ չուղեւուն համար. Ար տեսնես, ը-
 սաւ Փոկիոն, որ ըրածս շահուս գէմ է. վասն
 զի պատերազմ ըլլայ նէ՛ կս քեզի պիտի հրա-
 մայեմ, իսկ խաղաղութիւն որ ըլլայ՝ գուն ինծի:
 — Փիլիսոսան անգամ մը շատ ստակ ստարգև
 իրկեց Փոկիոնին. և բերողները կը ստիպէին որ
 առնէ գէթ որդւոցը համար. — Թէ որ որդիքս
 ինծի նմանին, ըսաւ Փոկիոն, սղտիկ ագարակս
 որ զիս կերակրեց ու աս փառքիս հասուց՝ կըր-
 նայ զիրենք ալ հասցընել. իսկ թէ որ նմանելու
 չըլլան, չեմ ուզեր անոնց զեղխութիւնը աւել-
 ցընելու համար հարստութիւն թողուլ: — Ա-
 ղեքսանդր ալ հարիւր տաղանդ իրկեց իրեն.
 Փոկիոն հարցուց թէ Ինչո՞ւ համար այնչափ Ա-
 թենացւոց մէջէն ինծի միայն կը իրկէ. երբոր
 ըսին թէ Զքեզ ամենէն աւելի առաքինի ճանչ-
 նալուն համար, — Ուրեմն, ըսաւ, թող տայ որ
 միշտ առաքինի մնամ: Բարկացաւ Աղեքսանդր
 ու ըսաւ թէ Ով որ չթողուր որ իրեն շնորհք մը
 ընէմ՝ ինծի բարեկամ չէ: Ան առեն Փոկիոն իր-
 մէ աս շնորհքն ինդրեց որ երկու Կորնթացւոց
 աղատութիւն տայ. Աղեքսանդր ալ սիրով կա-
 տարեց ինդիրը:

1 Ապերասխա Աթենացիք այնպիսի մարդուն կեանքը վերջընեւո՞վ չկշտացան. մարմինը Ատափ կէէն գուրս հանեցին, ու արդիւնքին որ անոր թաղման հանգէս չընեն: Մեգարացիք անոր հա մար փայտակոյտ մը կանգնեցին. մէջերնէն ալ կին մը հոն պարսպ շիրիմ մը շինել տուաւ, և Փոկիոնի սսկորները ժողվեց բերաւ իր վառաբանին տակը թաղեց՝ վրան ասանկ դրած. Վարան սուրբ և ջանկարէ, սուստի մարդս ճշտութեան քեզի՛ մասնէն. հասարակութեան մէջ որդի էր հարող քեզի մէջէն: Իրաւցընէ վրան շատ չանցաւ, Աթենացիք հանդիսով գնացին Աթէնք բերին Փոկիոնի սսկորները, պղնձէ արձան մը կանգնեցին իրեն, ու մահուանը պատճառ եղողները մեռուցին:

2 Փոկիոնի մեռնելէն ետքը երբոր Աթենացւոց մէջ երկպառակութիւն ընկաւ, եկաւ կասանդր Աթէնքին տիրեց (318) ու վրանին իշխան Յեմեար Փաղերացին գրաւ, սր ճարտասան ու քաջ մարդ էր: Տասը տարի իմաստութեամբ Աթէնքը կառավարեց Յեմեար, հասարակապետութեան եկամուտը աւելցուց, ու շատ բարեկարգութիւններ ըրաւ. այնպէս սր իրեք հարիւր արձան կանգնեցին իրեն Աթենացիք:

1 Աթենացիք ուրիշ ինչ նախատինք ըրին Փոկիոնի:

2 Փոկիոնի մեռնելէն ետքը Աթենացւոց վրայ ո՞վ իշխեց:

Համար՝ Արիգէոս թագաւորն ու անոր կինը Եւրիգիկէն սպաննել տուաւ. նոյնպէս Նիկանոր՝ Կասանդրի եղբայրը և ուրիշ շատ անուանի մարդիկ իր հրամանովը սպաննուեցան: Ժողովուրդը կատաղեցաւ Ողիմպիային վրայ ու սոք ելաւ. Կասանդր վաղէց որ թագաւորին մահուան վրէժը առնէ, թէպէտ և բուն միտքն էր Մակեդոնիոյ տիրել, և ամէնքը իր կողմը անցան: Թագուհին Պիւզնա քաղաքին մէջ սրաշարուած, ստիպուեցաւ անձնատուր ըլլալու. մեռնողներուն ազգականները Մակեդոնացիքը ժողովի կանչեցին և ուղեցին որ անոր վրայ դատաստան ըլլայ: Ողիմպիա խրոխտանօք ինքզինքը պաշտպանեց, բայց վրան մահուան վճիռն ելաւ. զինուորները չուղեցին ձեռք վերցընել իրենց մեծանուն թագաւորին մօրը, բայց անոր փառամուկատաղութեանը զոհ կողներուն ազգականները վաղեցին վրան՝ սպաննեցին (316):

1 Կասանդր, որ փառասիրութեամբ ու անգթութեամբ Ողիմպիայէն վար չէր մնար, աւելի կեղծաւոր ալ ըլլալով՝ քիչ մը ժամանակ կրցաւ իր գիտաւորութիւնը պարտըկել: Աղեքսանդրին քոյրը Թեսաղոնիկէն իրեն կին առաւ. Թերէին ինչուան ան առնը կործանած մնալը միշտ Յուսաց ցաւ մըն էր, Կասանդր առջինին պէս շինել տուաւ ու քիչ տարուան մէջ առջի պայծառութեանը հասուց: Ասանկով Յուսաց

1 Կասանդր առջի բերան ինչպէս կառավարեց տէրութիւնը:

այքը մանեկէն ետև, գնաց Արգոսի ու Մեսսե-
նիոյ փրկեց. ամէն ջանք կ'ընէր որ ինքն ալ Ա-
ղեքսանդրի մեկալ շորավարացը պէս մեծնայ,
վասն զի Անտիգոնոս օրէ օր իր աէրուծիւնը Ա-
սիոյ մէջ կ'ընդարձակէր. Պաղոմէոս՝ Եգիպտոսի
և Պաղեստինի փրկեր էր. Սելեւկոս՝ Բարեկունի,
Պարսկաստանի և Մարաստանի (311):

1 Երբոր ամէնքը աս լայնածաւալ աէրու-
ծեան կտորներուն վրայ կը կռուըաէին, Մակե-
դոնացիք իրենց երկպառակուծիւններէն ձան-
ձրացած՝ ուղեցին Հաքսանէէն ծնած Մեծին
Աղեքսանդրի որդին Աղեքսանդրը որ ասանը-
չորս տարեկան էր՝ իրենց թագաւոր դնել-
ան ատեն Կասանդր մօրը հետ խեղճ՝ տղան ալ մեա-
ցընել աուաւ: Առջի բերան Պողիսպերքոն աս
բանիս վրէժխնդիր երևցաւ. Աղեքսանդրին Հե-
րակղէս որդին (որ Մեմնոն Հաքացւոյն Բար-
սինէ անուանով այրի կնկանէն ունեցեր էր) իր
բանակը բերել աուաւ, ու Կասանդրին հետ
պատերազմելու պատրաստուեցաւ. բայց եր-
կուքն ալ վախնալով որ իշխանուծիւննին չկօր-
օընցընեն՝ իրարու հետ հաշտուեցան, և խեղճ
Բարսինէն որդւոյն հետ մեկտեղ սպաննեցին
(309): Բայց Պողիսպերքոն ալ իր նենգուծեան
պատուը չկրցաւ վայելել, քիչ ատենէն մեաւ,
ու Կասանդր բոլոր Մակեդոնիոյ փրկեց:

2 Անդին Պաղոմէոս իր իշխանուծեանը մէջ

1 Ինչ կերպով բոլոր Մակեդոնիոյ փրկեց:

2 Պաղոմէոս ու Սելեւկոս ինչ կերպով հաս-
տատ պահեցին իրենց թագաւորուծիւնը:

հաստատուելու համար՝ ուղեց Մեծին Ազեք. սանդրի Կղէոսպարա քոյրը իրեն կին առնել. Անտիգոնոս իմացաւ, և երբոր Կղէոսպարան Սարգիկէէն Յգիպոս կ'երթար՝ ճամբան զին. քը սպաննել տուաւ Անտիգոնոս: Այսպիսի փառասէր աւաղակներուն մէջ միայն Սելէւկոս և Պաղոմէոս արդարասէր իշխանները կրցան իրենց թագաւորութիւնը հաստատել:

1 Երբոր Մակեդոնիա ու Ասիա այսպիսի փոթորիկներու մէջ էին, Աթենացիք Գեմետր Փաղերացւոյն իմաստուն կառավարութեամբը հանգիստ էին. բայց ան իրենց հանդատութիւնը շատ չտուէր: Ան ատենները Անտիգոնոսի որդին Գեմետր (որ ետքը Պալթոլէոս այսինքն Պաշարիչը սոււեցաւ) մեծ անուն ունէր իր կատարելութիւններովն ու ինասակար պակասութիւններովը. իր գեղեցկութեանը, քաջութեանը, խելքին, վեհանձնութեանը, քաղաքներ պաշարելու ճարտարութեանը վրայ ամէնքը կը զարմանային. բայց բոլոր աս կատարելութիւնները մոռցնել կուտար ցոփութեամբը: Հօրը հրամանովը երկու հարիւր յիսուն նաւով մտաւ Աթենքի նաւահանգիստը, ու Պիրէոնի տիրելով՝ մարդ խրկեց Աթենացւոց իմացուց որ սամկապետութիւննին հաստատուելու եկեր է. Աթենացիք ալ ուրախութեամբ ներս ընդունեցան զինքը (307): Գեմետր Փաղերացին Աթենացւոց ապերախտութիւնը գիտնալով՝ խնդրեց Գեմե-

1 Ան ատենները Աթենք ինչ վիճակի մէջ էր:

արէն որ զինքը թերեւ խրկէ, պատուեց զինքը
 Դեմեար ու խնդիրքը կատարեց: Իսկ Աթենա-
 ցիք որ տարուան օրերուն թուովը արձաններ
 կանգնեցին անոր, դատաստանէն փախչելուն
 համար զինքը ՚ի մահ դատապարտեցին, արձան-
 ները կատարեցին, Անախոնոսի ու Դեմեարի
 մեծամեծ պատիւներ տուին, զանոնք Աստուած
 և Փրկիչ կանչեցին, ու Աթենասայ տօնին օրը
 անոնց արձաններն ալ մէկալ աստուածոց ար-
 ձաններուն կարգը դրին:

1 Դեմեար Փաղերացին երբոր լսեց Աթենա-
 ցոց իրեն ըրած նախատինքը, ըսաւ բարեկամնե-
 րուն. Ապերախաները կրնան արձաններս կո-
 տրել, բայց չեն կրնար գոչիլ առաքինու-
 թիւններու՝ որ զիս ան արձաններուն արժանի
 ըրին: Ետքը գնաց Եգիպտոս՝ Պաղամէոս Սոսե-
 ըին քովը, որ զինքը շատ պատուով ընդունեցաւ:

2 Անախոնոսի որդին Դեմեար՝ Աթենքէն կի-
 պրոս կղզւոյն վրայ գնաց, ու հնարած մքենա-
 ներովը անոր Սաղամիս կամ Սաղամինա քաղա-
 քին աիրեց, Պաղամէոսի նաւատորմիցը ջարդեց
 ու զինքն ալ հալածեց: Աս փառաւոր յաղթու-
 թեան լուրը երբոր աւին Ասորիք, Անախոնո-
 սին ու որդւոյն Դեմեարի թագաւորական թագ
 տուին: Եգիպտացիք անոնց նայելով իրենք ալ

1 Դեմեար Փաղերացին Աթենացոց ապերախ-
 տութիւնը տեսնելով ինչ ըրաւ:

2 Աղէքսանդրի յաջորդ զօրավարները ինչ կեր-
 պով թագաւոր ըսուեցան:

Պաղտմէօսը թագաւոր պսակեցին : Սելեւկոս
 Լիւսիմաքոս ու Կասանդր ալ անոնց հետեւեցան
 ու իրենք զիրենք թագաւոր անուանեցին . ա-
 սով Աղէքսանդրի ընդարձակ տէրութեանը վրան
 տասներու թը տարիի չափ անցնելէն ետքը հինգ
 թագաւորութիւն բաժնուեցաւ (307) :

4 Հսոգացիք ան առեւնները շատ անուանի ե-
 ղած էին իրենց ընդարձակ վաճառականու-
 թեամբը , երկրագործութեամբն ու քաղաքնե-
 րուն փառաւորութեամբը , և ամէնքն ալ ճար-
 տար ու հնարագէտ մարդիկ էին : Եսա զօրքով
 գնաց Բեմեար ու Հսոգոսը պաշարեց (304) :
 Հազիւ թէ Հսոգացիք Բեմեարի շինած առջի
 մանդղիսնները աւեր էին , +աղ+աւէր ըսուած
 մեծ բաբան մը շինել տուաւ քաղաքին պարիսպ-
 ներէն բարձր , չորս գին երկաթով պատած ,
 անանկ որ ամէնքը կը կարծէին թէ անով մէկէն
 պիտի աւնուի քաղաքը : Քաղաքացիք չկարենա-
 ւով ան մեքենան այրել , ուսկից որ պիտի անցը-
 ներ՝ տակէն ճամբան փորեցին . և երբոր թշնա-
 միք ան մեքենան անիւներու վրայ առած սկսան
 պարսպին մօտեցընել , ճամբուն վրայ եկածին
 տէս խրեցաւ մնաց ու գորս հանելը անկարելի
 եղաւ : Ասով յուսահատեցաւ Բեմեար ու հե-
 տերնին հաշտութիւն ընելով՝ շինել տուած մե-
 քենաներէն մէկ քանին անոնց ընծայ տուաւ ու
 գնաց : Ետքը Հսոգացիք ծախեցին մեքենաները ,
 և ան սարկով մեծ պղնձէ արձան մը շինել տուին

4 Բեմեար ինչպէս պաշարեց Հսոգոսը :

Հոգոսի նաւահանգստին բերնին վրայ, որուն երկու սաքին մէջէն կ'անցնէին մեծամեծ նաւեր. և միայն բուժ մասին հաստուծիւնը այնչափ էր որ հազիւ կը գրկուէր:

1 Հոգացիք Պաղոմէոսի իրենց ըրած օգնուծեանը համար՝ զինքը Սոփէր այսինքն Փրկիչ կանչցին. Դեմեարն ալ Պաղոմէոս այսինքն Պաշարիչ ըսուեցաւ, որ կրնար նաև Խնամալու արուեստի ըսուել, ինչպէս որ ըսաւ հոսիւհաւոր Պրոտոգենէս պատկերահանը: Այսն զի քաղաքին պաշարման ատենը ինքը իր խուցը քաշուած պատկեր կը նկարէր. Դեմեար հաշտուծիւն ընելէն ետքը հարցուց անոր հանգարտուծեան պատճառը. Այսն զի դիակի, ըսաւ Պրոտոգենէս, որ գուն Հոգացւոց գէժ պատերազմ բացիր և ոչ թէ արուեստից: Դեմեար մեծ գործարան մը շինել տուաւ անոր, սակայ զինքը ան նելու կուգար, և քաշած պատկերները գովելով կը քաջալերէր:

2 Աս Պրոտոգենէսին համար կը պատմեն թէ Յաղխի պատկերը (որ Արեգական թոռը կը համարուէր և Հոգոսի հիմնադիր) նկարելու համար եօթը տարի անցուցեր էր. ան պատկերին մէջ կ'ուզէր կ'ըսեն՝ վազելով յոգնած ու բերանը փրփրած շուն մը նկարել, և շատ աշխատեր ու չէր կրցած բերնէն վազած փրփուրը

1 Հոգացիք ինչ անուն տուին Պաղոմէոսի և Դեմեարի:

2 Պրոտոգենէսի վրայ ինչ կը պատմուի:

բնական ձևացրնել: Օր մըն ալ բարկացեր է, ձեռքի սպունգը պատկերին վրայ նետեր է՝ ու լորձունքը անանկ բնական ձևացեր է որ տես. նողները իրաւցրնէ վրան փրփուր քսուած կը կարծեն եղեր:

1 Դեմեար աս յաջողութիւններով հպարտացած, Աղէքսանդրի նման ըլլալ ուղեւորվ գնաց Կորնթոս, յունական գաշնակցութեան սպարապետ ընտրուեցաւ, և զօրք ժողվեց որ Մակեդոնիոյ ու Թրակիոյ տիրէ: Մէկալ հինգ գաշնակից Թագաւորները միաբանեցան անոր առջև առնելու: Դեմեար Մակեդոնիոյ տիրելու վրայ էր՝ երբոր հայրը զինքը Ատիա կանչեց, շուտ մը դարձաւ որ հօրը երկիրները պաշտպանէ, ու Փաիւգիոյ մէջ Իսսոս քաղաքին քովը զարնուեցան: Դեմեար Թէպէտ ձիաւորներովը զարկաւ Թշնամեաց դունդերը ցրուեց, բայց աւելի մեծ փառքի ցանկալով՝ անոնց ետևէն ընկաւ քշեց, ու բանակէն հեռանալով յաղթութիւնը կորսընցուց: Վասն զի անմիջոցին Սելեւկոս ընտիր զօրքով վազեց Անտիգոնոսին վրայ, զինքը սպաննեց, զօրքն ալ ցրուեց, Դեմեար ալ փախաւ Յունաստան գնաց (301):

2 Ան յաղթութենէն ետքը չորս Թագաւորներն Աղէքսանդրի տերութեան վերջի բաժան.

—

1 Դեմեար ինչպէս ուղեց Մակեդոնիոյ տիրել ու յաղթուեցաւ:

2 Անտիգոնոսի մեռնելէն ետքը չորս Թագաւորներն ինչ ըրին:

ձեռքը ըրին մէջերնին: Պաղոմէոս առաւ Եգիպտոսը, Լիբիան, Փիւնիկէն, Աքարիան և Պաղեստինը. Կասանդր՝ Մակեդոնիան և Յունաստանը. Լիւսիմաքոս՝ Թրակիան, Պանասան ու Բիւզանիան. և Սելևկոս՝ Միջագետքը, Հայաստանը, Կապադովկիան ու Ասորիքը, և Ասորւոյ թագաւորութիւնը ձեւացուց:

Գ Լ Ո Ւ Խ Ժ Զ.

Կասանդրի որդիքը. — Գլէնթրի Տէնը. — Պիւսոս. — Գալլիացոց Յունաստան արշաւելը. — Կլէոնիոս Սպարտայի թագաւորը. — Պիւսոսի Տէնը. — Անտիգոն:

1 Դեմետր գնաց Սելևկոսին հետ հաշտուելու, ու շատ զօրք առած եկաւ Ատաիկէ մտաւ ու Աթէնքը նորէն առաւ, ետքը գնաց Պեղոպոնեսին ալ տիրեւոյ: Սպարտացիք գէժ գրին, յողթեց անոնց ու Սպարտան ալ առնելու մօտ էր, բայց Մակեդոնիոյ խռովութիւնը խաղաղելու համար ետ կանչուելով՝ թողուց գնաց.

2 Կասանդր երբօր մեռաւ (298) երկու որդի թողեր էր, Անախագարոս և Ալէքսանդր, որ ի-

1 Դեմետր ինչպէս տիրեց Յունաստանի:

2 Կասանդրի մեռնելէն ետքը Մակեդոնիոյ թագաւորութիւնը որսն ընկաւ:

րարու ձեռքէն սկսան յափշտակել տէրութիւնը: Աղէքսանդր իրեն օգնութիւն կանչեր էր Եւպիրոսի Պիւսոս թագաւորն ու Դեմետրը: Պիւսոս շուտ մը հասնելով՝ Աղէքսանդրը թագաւորեցուց, և անոր փոխարէն շատ երկիրներ առաւ ու Եւպիրոս գարձաւ: Դեմետր երբօր հասաւ, Աղէքսանդր անկէ վախնալով՝ գալուն շնորհակալ եղաւ, բայց ձեռքի տակէն սկսաւ անոր որոգայթներ լարել: Դեմետր իմանալով զինքը սպաննել տուաւ, Մակեդոնացիք ալ՝ Դեմետրը իրենց վրայ թագաւոր գրին (294), որով անկայ տիրեց Մակեդոնիոյ, Թեսսաղիոյ և Յունաստանի, բայց ՚ի Եւպիրոսէն ու Սպարտայէն:

1 Դեմետր անով ալ գոհ չեղաւ, սկսաւ պարաստութիւն ականել որ Ասիոյ մէջ իր հօրը ատենով ունեցած երկիրներուն ալ տիրէ: Բայց դեռ ինքը պատերազմի ձեռք չզարկած՝ Պաղոմէոս բոլոր Յունաստանն իրեն դէմօտք հանեց, և Լիւսիմաքոս ու Պիւսոս եկան Մակեդոնիան առին: Զօրքն ալ երբօր զինքը թողուցին ու տեղը Պիւսոսը թագաւոր գրին, Դեմետր Պեղոպոնէս փախաւ, անկէց ալ տասուերկու հազար հոգևով Ասիա անցաւ՝ տեղի մը տիրելու մտքով: Բայց իր աները Սելևկոս զինքը բռնեց ու պալատի մը մէջ փակեց, ուր երկու ասորի ետքը ցաւէն ու արամութենէն մեռաւ (286):

2 Դեմետրին յաղթելով՝ Պիւսոսին համբաւը

1 Դեմետր ինչպէս մեռաւ:

2 Պիւսոս ինչ կատարելութիւններ ունեւր:

չառ մեծցաւ . կ'ըսէին թէ Պիւրոս Աղէքսանդրի կը նմանի խելքովը . կերպարանքովն ու արիւն-
 թեամբը , իսկ մէկալ թագաւորները իրենց զեզ-
 խութեամբը , թիկնապահներովն ու հարստու-
 թեամբը : Իր զորացը շատ սիրելի էր , վասն զի
 բոլոր յաղթուածեան փառքը անոնց կ'ընծայէր :
 Երբոր լսեց թէ զինքը Առժի- Եդիբայի կը կանչեն ,
 թէ որ ես արժիւ եմ , ըսաւ , դուք ալ թևերս
 էք . վասն զի զիս այնչափ բարձրացընողը ձեր
 զէնքերն են : Օր մը կը բռնեն իրեն քանի մը զի-
 նուորական երիտասարդներ կը բերեն որ կոչուել
 քի մը մէջ իրեն գէմ նախատական խօսքեր ը-
 սեր են եղեր : Կը հարցընէ Պիւրոս թէ Իրաւ-
 ցընէ ըսիք ասանկ խօսքեր . մէջերնէն մէկը երբոր
 պատասխան կուտայ թէ Այո՛ , տէր արքայ , ը-
 սինք , և թէ որ գինին չպահսէր՝ աւելի ալ կ'ը-
 սէինք , կը խնայ Պիւրոս ու կը ներէ իրենց :
 Բայց երկար ատեն չկրցաւ Պիւրոս իշխել Մա-
 կեդոնիոյ . Իտալիա ըրած արչաւանքին ատենը
 (որ Հոովմայեցւոց պատմութեանը մէջ կը պատ-
 մենք) , Լիւսիմոքոս եկաւ առաւ ձեռքէն տէ-
 բութիւնը :

1 Ան ատենները Քաղզիացիք Եւրոպայի արեւ-
 մտեան ծայրէն ելած՝ Քանուբէն անցան , ու եր-
 բոր Սաւա գետին բերանը եկան՝ իրեք մասն
 բաժնուեցան . մէկը Կերեսորիոսին առաջնորդու-
 թեամբը Թրակիոյ վրայ գնաց , մէկալը Բրեննոս

1 Քաղզիացիք ուսկի՞ց և ի՞նչպէս արչաւեցին
 Յունաստան :

և Ակիբորիոս զօրավարներովը Պաննոնիոյ վրայ
դիմեց, իսկ երրորդը՝ Բելգիոսի առաջնորդու-
թեամբը Լիւրիկէի ու Մակեդոնիոյ վրայ գնաց:

1 Պաղոմէոս Կերաւնոս՝ որ Սելեւկոսը սպան-
նելով Մակեդոնիոյ տիրեր էր, Բելգիոսին առ-
ջնն առնուլ ուղեւով՝ յաղթուեցաւ ու սպան-
նուեցաւ: Սոսթենէս Մակեդոնացի զօրավարը
յաղթեց Բելգիոսին ու Մակեդոնիան ձեռքէն
առաւ: Ան առնել Բրեննոս և Ակիբորիոս Բել-
գիոսի վրէժն առնելու համար հարիւր յիսուն
հազար հոգւով վազեցին եկան, Մակեդոնացւոց
յաղթեցին ու Թեսսաղիան աւրըշարեցին: Յոյնք
միաբանած՝ չթողուցին որ Թերմոսիլէէն
անցնին Գաղղիացիք. բայց անոնք Քսերքսեսի
անցած ճամբովը Փովկիս մասն, ու Գեզիտի
առճարին վրայ գնացին որ մէջի գանձերը կողոպ-
տեն. վասն զի Բրեննոս կ'ըսէր թէ Աստուած-
ներն ալ հարկատու պիտի ընեմ (278): Ան մի-
ջոցին սաստիկ փոթորիկով մը դեռնաշարժ ըլ-
լալով՝ Գաղղիացիք շատ սարսափեցան. Յոյնք ալ
սիրտ առած՝ չորս կողմէն վրանին վազեցին, ու
անոնց մեծ մասը ջարդեցին, մնացածներն ալ
քիչ առնէն ցրտէն ու անօթութենէ մեռան:
Կերեսորիոսին զօրաց մեծ մասը գնացին Թրա-
կիա բնակեցան, մնացածներն ալ Փռիւգիոյ մէկ
մասին տիրեցին, և իրենց անուանովը երկիրն ալ
Գաղատիա ըսուեցաւ, որ է հիմակուան Անկիւ-
րիոյ գաւառը (277):

---

1 Ինչպէս յաղթուեցան:

1 Պիւռոսս Իտալիայէն ու Սիկիլայէն երբոր դարձաւ՝ Մակեդոնիան առաւ Քեմետրի որդւոյն Անտիգոնոս Գոնատասին ձեռքէն, որ իրենց թագաւոր դրեր էին Մակեդոնացիք:

2 Կղէոնիմոս Սպարտայի թագաւորը՝ իր բռնաւորական կերպերովը ամենուն ատելի եղեր էր, իսկ իր աթոռակիցը Արէոս՝ քաղցր բնաւորութեամբը, խելքովն ու քաջութեամբը ամենուն սիրելի եղեր էր: Կղէոնիմոսի Քելիգոնիս կինն ալ իրեն գէմ նախատինք մը ըրած ըլլալով՝ բարկացաւ Կղէոնիմոս, և միտքը դրաւ որ հայրենեացը փաստովը սրտին սիրը հանէ. գնաց ազաւէց Պիւռոսին որ իրեն օգնէ, զինքը իշխանութեանը մէջ հաստատէ: Շուտ մը հասաւ Պիւռոս Պեղոպոնես, ու ինչուան Սպարտա մօտեցաւ: Սպարտացիք սարսափած՝ ուղեցին իրենց կանայքն ու աղաքը Կրեաէ կղզին խրկել. և երբոր ծերակոյտը աս բանիս վրայ կը մտածէր, յանկարծ Արքիդամիս անունով կին մը ձեռքը թուր մը առած՝ ժողովարանը կը մտնէ ու կ'ըսէ. Պատրեցէք ատ նախատալից հրովարտակը. չենք ուզեր մենք հնազանդիլ, այնչափ վատ կը կարծէք զմեզ, որ մեր հայրենիքը կործանելէն ետքն ալ ուզենանք ապրիլ. ամենքնիս ալ հաստատուն մտքերնիս դրեր ենք որ ձեզի հետ յաղթենք կամ մեռնինք: Զէնք առին ամէն կանայք, ու էրիկ մարդկանց սէս սրատերազմեցան: Քելիգո-

1 Պիւռոսս նորէն ինչպէս տիրեց Մակեդոնիոյ:

2 Սպարտացիք ինչ վիճակի մէջ էին ան ատեն ներքը:

նիս թագու հին անոնց գլուխ կեցած՝ իր օրինակովը սիրա կուտար, և վիզը չուան մը անցուցեր կապեր էր՝ որ եթէ յանկարծ կզէսնիմու և Պիւսոս քաղաքն առնելու ըլլան՝ մէկէն քաշէ չուանը՝ ինքզինքը խղդէ:

1 Երկու կողմէն ալ զարնուեցան ու պատերազմը անորոշ մնաց: Երկու հազար քաջ կրեւացիներ հեան առած օգնութիւն հասաւ Արէոս, անով սիրա առին Սպարտացիք, ու Պիւսոսին զօրքը թուլցաւ. Պիւսոս ջանաց անոնց քաջութիւնը նորէն վառել, բայց յանկարծ ձին նետով մը զարնուելով կատաղեցաւ, առաւ զինքը հեռու տեղեր տարաւ, զօրքն ալ ցրուեցան: Անոնց ետեւէն ընկաւ Արէոս՝ սասաիկ ջարդ մը տուաւ, ու Պիւսոսի որդին Պաղոմէոսն ալ ստրաննեց: Ան ասենը Պիւսոս յուսահատած՝ առջևն եղածը կտարեց անցաւ, իր թրովը կակեդեմնացուց զօրավարը սպաննեց, զօրացն ալ մեծ ջարդ տալով զամէնքը հալածեց:

2 Սպարտացւոց օրինակովը Արդոսացիք ալ գլուխ քաշեցին. վաղեց վրանին Պիւսոս, ու իր կուսակցացը ձեռքովը գիշերանց Արդոս մտաւ: Քաղաքացիք միջնաբերդին մէջ քաշուած՝ իրենց օգնութիւն կանչեցին Արէոսն ու Անտիգոնոսը, որ չուտով հասան. Պիւսոս չորս կողմէն թշնամեաց մէջ պաշարուած՝ մտածեց որ Արէոսին

1 Սպարտացիք ինչպէս յաղթեցին Պիւսոսի:

2 Սպարտացւոց օրինակին ո՞ր Յոյները հեանեցան: — Ինչպէս մեռաւ Պիւսոս:

քաղաք մանկելու տաննը ինքն ալ ուրիշ գոնէ մը ելլէ երթայ: Բայց նեղ փողոցի մը մէջ պաշարուեցաւ, և զինուորին մէկը նետով մը զինքը վիրաւորեց. կառուցաւ Պիւսոս, հաղիւ թէ թուրը վերուցեր էր որ անոր գլուխը իջեցընէ՝ զինուորին մայրը որ տանիքը կեցած կը նայի ելլեր՝ որդւոյն վտանգը տեսնելով մէկէն կզմնար մը առնէն ու երկու ձեռքով Պիւսոսին գլխուն վրայ նետելը մէկ կ'ընէ. Պիւսոս սաստիկ վիրաւորուած՝ ձիէն վար կ'իյնայ, թշնամիք ալ վրայ կը հասնին ու գլուխը կը կտրեն (272): Զօրքը անգլուխ մնացած՝ զէնքերնին թողուցին, ու Մակեդոնացւոց Անտիգոնոս թագաւորին անձնատուր եղան: Անոր որդին Պիւսոսի գլուխը կտրած՝ հօրը բերաւ. զարկաւ անոր Անտիգոնոս, ու անգթուածիւնը յանդիմանելով լացաւ ան քաջ թագաւորին վրայ, ու մարմինը հանդիսով թաղել տուաւ:

1 Անտիգոնոս երրորդ Մակեդոնիոյ թագաւորութեանը մէջ հաստատուեցաւ՝ բոլոր Յունաստան սկսաւ վսիմալ. ուստի Աթենացիք ու Սպարտացիք Յգիստոսի Պաղոմէոս Փիլադէլփոս թագաւորին հետ միաբանեցան՝ անոր դէմ կենալու: Անտիգոնոս Աթէնքը պաշարեց առաւ, և Յգիստացւոց նաւատորմիչն ու Սպարտացւոց խրկած զօրքը չկրցան անոնց օգնել: Անտիգոնո-

1 Անտիգոնոս երրորդ հաստատուեցաւ Մակեդոնիոյ թագաւորութեանը մէջ, Յոյնք ինչըրին:

սի Դեմեար որդին ալ գնաց Լսկրիս ու Փովկիս գաւառները նուաճեց, և Կորնթոսի միջնաբերդին տիրեց (251):

1 Ան ատենն որ Անտիգոնոս Միջին Յունաստանի ու Պեղոպոնեսի մեծ մասը նուաճելու հետ էր՝ իրեն գաշնակից Ետողացիներն ալ մնացած կտորին կը ջանային տիրել:

Գ Լ Ո Ի Խ Ժ Է .

Ափայտացոյ Գաշնակցուհիներ. — Աբաբոս. — Անտիգոնոս Դասան. — Սպարթա, Ագիս և Լեուսիդաս. — Կլէոմէն. — Մեգաղապոլիս Գալատիս Կորնթոսէն. — Կլէոմէնի յան. — Անտիգոնոս Սպարթայի իւր Գիլգի:

2 Ետա ատենէ 'ի վեր Աքայիոյ մէջ տասուերկու քաղաք միացեր գաշնակցութիւն մը ձևացուցեր էին, և ամէն բաներնին հասարակաց ժողովով կ'որոշէին, որուն նախագահը կարգու մէյմէկ քաղաքէ կ'ընտրուէր: Աս հասարակապետութիւնը թէպէտ շատ հարստութիւն ու ընդարձակ երկիր չունէր, բայց իմաստութիւնը, արգարութիւնն ու ազատասիրութիւնը Յու-

1 Ետողացիք ան ատենները ինչ զինուորի մէջ էին:

2 Ինչ էր Աքայեցոց գաշնակցութիւնը:

նաստանի մէջ սկսեր էր անուանի ըլլալ: Իր ազատութիւնը ինչուան Փիլիպպոսի ու Աղեքսանդրի ատենը պահէր էր, բայց ետքը Մակեդոնացւոց իշխանութեան տակն ընկաւ: Երբոր Անտիգոնոս սկսաւ Պիւսոսին հետ պատերազմիլ, Աքայեցիք կամաց կամաց Մակեդոնացի զօրքը դուրս քշելով՝ սկսան նորէն իրենց հասարակապետութիւնը ձեւացընել:

1 Արատոս կարիճը քանի մը փախստականներու հետ խորհուրդ ըրաւ որ իրենց հայրենիքը՝ այսինքն Սիկիոնը ազատեն Մակեդոնացւոց ձեռքէն: Գիշեր մը յանկարծ պարսպէն ներս մտաւ, պահապանները կոտորեց փախուց, ու քաղաքացիքը ազատութիւննին ձեռք ձգելու յորդորեց: Ժողովուրդը ազատութեան ձայնը լսելուն պէս՝ մէկէն ոտք ելաւ, Նիկոկղէս բռնաւորին պալատին կրակ տուաւ, ու բոլոր փախստականները ներս կանչեց (495):

2 Արատոս տեսնելով որ մէկ կողմանէ Ետոզացիք, մէկալ կողմանէ Անտիգոնոս վրանին վազելու կը սպառնան՝ ապահովութեան համար Սիկիոնն ալ Աքայեցւոց դաշնակցութեան հետ միացուց, և ինքը քսան տարեկան ըլլալով բոլոր դաշնակցութեան զօրացը սպարապետ դրուեցաւ: Բէովտացւոց օգնութեան գնաց, որ անոնք միայն ազատ մնացեր էին Յունաստանի մէջ, և Ետոզացիք եկեր պաշարեր՝ զանոնք ալ

1 Արատոս ինչպէս ազատեց իր հայրենիքը:

2 Բէովտացւոց ինչ օգնութիւն ըրաւ:

կ'ուզէին նուաճել: Բայց ուշ հասաւ. վասն զի իէովաացիք յազթուեր ու Ետողացւոց կողմը անցեր էին:

1 Ութը տարի ետքը նորէն սպարապետ ընտրուեցաւ Արատոս (243). գնաց յանկարծակի Մակեդոնացւոց ձեռքէն Կորնթոսի միջնաբերդն առաւ, մէջը Աքայեցի զարբ դրաւ ու Կորնթացիքն ազատեց. անոնք ալ դաշնակցութեան մէջ մտան: Աս ատենէնով Մեդարա, Տրեզենէ ու Եպիդարոս քաղաքներն ալ՝ Անաիգոնոսը թողուցին ու դաշնակցութեան մէջ մտան:

2 Ան ատենը Արատոս ուզելով դաշնակցութեան զօրաւոր պաշտպան մը դնել՝ Պողոմէոս թագաւորը բոլոր ցամաքային զօրաց սպարապետ անուանել տուաւ: Իսկ ինքը Մակեդոնացիքը Պեղոպոնեսէն քշելու ու բոլոր քաղաքները անոնց ձեռքէն ազատելու խորհուրդն առաջ տանելով շատ ջանաց Արգոսին ալ անիւնելու, բայց Արխաիպոս բռնաւորը Մակեդոնացւոց օգնութեամբը անոր ամէն ջանքը սպարապհանեց: Անաիգոնոս ալ իր կողմանէ այնպիսի ահաւոր թշնամոյ մը ձեռքէն ազատելու համար՝ շատ ջանաց որ զինքը սպաննել տայ, բայց չկրցաւ:

3 Անաիգոնոս Գոնատաս երբոր մեռաւ, ակ-

4 Կորնթոսն ինչպէս ազատեց:

2 Մակեդոնացւոց դէմ ինչ հնարքներ բանեցուց:

5 Գոնատասի որդին Գեմեար ինչպէս թագաւորեց:

ղը իր որդին Դեմեար Մահեգոնիոյ թագաւոր նստաւ (242): Ետողացիք ուղեւոր Նպիրոսի Պիււսս թագաւորին ձեռքէն (որ ան ատենը դեռ պղտիկ էր) Ակառնանիոյ մէկ մասն առնել, Դեմեար՝ որ Պիւսսին քոյրը կին առեր էր՝ Ետողացոց վրայ դնաց, յաղթեց, ու Բէոլլիոյ տիրեց: Ան ատենը Արատոս Ետողացոց հետ միաբանեցաւ ջանաց Աթենքին տիրել, բայց Դեմեարէն յաղթուեցաւ:

1 Դեմեար քիչ ատենէն մեռաւ, ու թագաւորութիւնը թողուց Փիլիպպոս որդւոյն (232): Դեմեարին եղբայրը Անտիգոնոս Դոսոն խնամակալ դրուեր էր Փիլիպպոսի՝ որ դեռ ազայ էր, բայց ինքը թագաւորութիւնը յափշտակեց, Մահեգոնացոցմէ ապստամբած ազգերուն յաղթեց, Թեսսաղացիքը նստածեց, Մահեգոնիոյ մէջ ելած խռովութիւնները խաղաղեց, և նորէն Փովկիսն ու Բէոլլիան առաւ: Ան միջոցին Արատոս գնաց Աթենքն առաւ, մէջի Մահեգոնացի զօրքը քշեց, Պեղոպոնեոսի քաղաքները ազատեց ու Աքայեցոց դաշնակցութեան մէջ մտուց:

2 Երբոր Արատոս Յունաստանը ազատելու կ'աշխատէր՝ Սպարտա ներքին խռովութիւններով տակնուվրայ կ'ըլլար: Արդէն Լիւսանդրի Աթենքը առնելէն ետե սկսեր էր սսկին ու արծաթը Սպարտա մտնել, հարստութիւնն ու զեղ

1 Անտիգոնոս Դոսոն ինչ աեղերու տիրեց:

2 Ան ատենները Սպարտա ինչ վիճակի մէջ էր:

խուժիւնը քիչ ատենի մէջ շատ առաջ դացել էր, և քաղաքացւոց առջի բարբը բողոքովին արուեր էր: Օրէնք մը կար առաջ որ չէր կրնար մէկը մեռնելու ատեն իր ժառանգութիւնը ուղած մարդուն թողուլ, ան օրէնքը վերնալով բողոք երկիրները ու հարստութիւնը քանի մը հոգւոյ ձեռքը անցեր էին: Եօթը հարիւր հոգի հազիւ մնացեր էին Սպարտայի մէջ, անոնց մէջէն ալ հազիւ հարիւրը ժառանգութիւն ունէր. մնացածները վերջի աստիճանի աղքատութեան մէջ ու պարտքի տակ ընկած՝ ամէն անգրամութիւն կ'ընէին:

1 Երբոր ասանկ կործանելու վրայ էր Սպարտա՝ աթոռը նստաւ Ագիս (244), ու ամենայն կերպով սկսաւ Լիկուրգոսի օրէնքները նորոգելու ետեւէ ըլլալ, որ այնչափ ատեն Սպարտայի մեծութեան ու փառացը պատճառ եղեր էին: Երիտասարդներն ու աղքատները չուտով հետեցան իրեն, բայց հարուստներն ու կանայք իրենց ղեղխութիւնները չուղելով թողուլ՝ դէմ կեցան:

2 Երբոր Ագիսին կուսակիցը Լիւսանդր ալ պարեա ընարուեցաւ՝ Ագիս ձերակոյտը ժողվեց (239), ու աս բարեկարգութիւններն առաջարկեց. Ա. Պարտքերը ջնջուին: Բ. Լակոնիոյ եր-

1 Ո՞վ ուղեց նորոգել Սպարտայի հին օրէնքները:

2 Ագիս ի՞նչ բարեկարգութիւններ առաջարկեց Սպարտացւոց:

կիրը տասնընեը հազար հինգ հարիւր մասն բաժնուի, որոնց տասնըհինգ հազարը զէնք վերցընել կրցող Լակոնիացւոց բաժնուի, չորս հազար հինգ հարիւրն ալ Սպարաացւոց: Գ. Ամէն քաղաքացիք միակերպ կեանք անցընեն, և իրենց նախնեաց կրթութիւնն առնեն: Մերակոյաը հաստատեց աս բաներս, ու աղքատները իրենց պարտքերուն մուրհակները բերին հրապարակը գիշեցին և մեծ ուրախութեամբ այրեցին:

1 Ագեսիղայոս՝ Ագիսին հօրեղբայրը, շատ պարտքի տակ ըլլալուն համար՝ ամենայն կերպով ջանացեր էր որ ժամ մը առաջ պարտքերուն վրայ եղած օրէնքը կատարուի. բայց որովհետև կալուածներու ալ տէր էր՝ երկիրներուն բաժանմունքը կրցածին չափ ուշացուց, ինչուան որ Ագիս ելաւ Յատղացւոց գէմ Աքատոսի օգնութեան գնաց:

2 Երբոր գարձաւ՝ բոլորովին փոխուած գտաւ Ագիս Սպարտան: Ժողովուրդը Ագեսիղայոսի բռնաւորութեանը չգիմանալով՝ Լեւոնիդաս թագաւորը (որ Ագիսին ընելու բարեկարգութեանը գէմ կենալուն համար քիչ մը առաջ աքսորեր էին) ետ կանչեցին ու թագաւոր նստեցուցին: Լեւոնիդաս բարեկարգութեան թշնամիներուն գլուխ կեցած՝ Կղէոմբրոս թագաւորը աքսորել տուաւ, Ագիսն ալ բանախ մէջ մօրն

1 Ագեսաղայոս ինչպէս արգելք եղաւ Ագիսի բարեկարգութեանցը:

2 Ագիսի վերջը ինչպէս եղաւ:

ու մամուլն հեա մեռցընել տուաւ, և ինքը մի-
նակ թագաւորելով՝ հարստանալու ու զուար-
ճանալու ետեւէ եղաւ, ինչուան որ քիչ ասեմնէն
մեռաւ ու թագաւորութիւնը կղէտմեն որդւոյն
Թողուց (235):

1 Կղէտմեն միտքը գրաւ որ Ագիսին սկսած
բարեկարգութիւնը ինքը գլուխ հանէ: Բայց
գիանալով որ պարեանները իրեն ալ գէմ պիտի
կենան՝ սկսաւ պատերազմի առիթ փնտռել, որ-
պէս զի յաղթութեամբ մը ժողովրդեան աչքը
մտնելով զօրանայ և ուզածը առաջ տանի: Ան
ասեմները բաց 'ի Եղէացւոց, Լահեգեմոնա-
ցւոց և անոնց դաշնակից Արկադացւոց՝ բոլոր
Պէղոպոնեսի ազգերը Աքայեցւոց դաշնակցու-
թեան մէջ մտեր էին, և Արատոս Արկադացւոց
վրայ վազեց (225): Հինգ հազար հոգւով ա-
նոնց օգնութիւն հասաւ կղէտմեն, ուղեց Արա-
տոսին հեա պատերազմիլ՝ որուն զօրքն էր քսան
հազար հետեակ և հազար ձիաւոր: Երբոր Ա.
րատոս չուղեց պատերազմիլ, յարձկեցաւ վրան
Կղէտմեն ու երկու անգամ յաղթեց անոր, ո-
րով զօրքը մեծ համարմունք առին վրան:

2 Կղէտմեն Սպարտա դառնալուն պէս (224),
չորս պարեա իրենց կուսակիցներովը մեռցընել
տուաւ, ու իրեն հակառակ եղողներէն ութ-
սուն հոգի քշել տուաւ: Ետքը իմացուց ժողո-

1 Կղէտմեն ինչ կերպով ջանաց Ագիսի բարե-
կարգութիւնները 'ի դործ դնել:

2 Իր խորհուրդը ինչպէս առաջ տարաւ:

վրդեան թէ իր միտքն ինչ է, և ինքը ամենէն առաջ բոլոր ունեցածը բերաւ հասարակաց տուաւ: Իրեն օրինակին հետեւեցան նախ իր բարեկամները, ետքը նաև ամէնքը, և երկիրը ամենուն հաւասար բաժնուեցաւ: Տղոց դաստիարակութեան ու հասարակաց սեղանին համար Վիկուրգոսի գրած օրէնքներն ալ հաստատեց:

1 Սպարտան ասանկ կարգաւորեւէն ետքը՝ գնաց Մեգաղուպօլիսի երկիրը սկսաւ աւրըշտըկել: Աքայեցւոց ձեռքէն շատ քաղաքներ առաւ, անոնց գաշնակցաց երկիրներն անապատ դարձուց, զիրենք պատերազմի ստիպելով մեծ յաղթութիւն մը ըրաւ: Աքայեցիք վախնալով որ չըլլայ թէ Եստղացւոց հետ ալ գաշինք գնեն ու աւելի զօրանան Սպարտացիք՝ ուղեցին հաշտութիւն ընել: Յանձն առաւ Աղէոմեն որ առած քաղաքներն ու բանած գերիները ետ դարձընէ, աս պայմանով որ զինքը բոլոր Աքայեան գաշնակցութեան սպարապետ անուանեն:

2 Արատոս, որ իր քաջութեամբը Նարոգիչ ազատութեան ըսուելու արժանի եղեր էր՝ նախանձեցաւ Աղէոմենին ու չթողուց անոր ան անունը՝ որ երեսունուիրէք տարուընէ՝ ի վեր ինքը առած էր. ուստի իր փառասիրութեանը զոհ ընելով հայրենեաց ազատութիւնը՝ Մակեդոնիոյ Անաիգոսնոս թագաւորը իրեն օգնութիւն կանչեց, և մէկէն սկսաւ Սպարտացւոց հետ սղա

1 Աքայեցւոց վրայ ինչ յաղթութիւն ըրաւ:

2 Արատոս ինչ բանով իր անունը աւրեց:

տերազմիլ: Կղէոմեն գնաց Աքայեցւոց ձեռքէն շատ քաղաքներ առաւ, որոնց մէջ էին նաև Կորնթոս և Արգոս. բայց երբոր Անտիգոնոս եկաւ Կորնթոսի միջնաբերդին սիրեց, Կղէոմեն թողուց գնաց Արգոսացիքը նուաճելու՝ որ ստք ելլելու կը պատրաստուէին:

1 Յանկարծակի Մեգաղուպոլիս քաղաքին վրայ հասաւ առաւ. քաղաքացիք Մեսսենէ փախեր էին. առաջարկեց իրենց որ եթէ Աքայեցւոց դաշնակցուած են են ելլեն ու Սպարտացւոց կողմն անցնին՝ քաղաքն իրենց կը դարձնէ. երբոր անոնք յանձն չառին, ինքն ալ հիմնայառակ կործանեց քաղաքը: Յաջորդ տարին քսանըու թը հազար հեռակով ու հազար երկու հարիւր ձիաւորով Լակոնիոյ վրայ գիմեց Անտիգոնոս. Կղէոմեն, որ քսան հազար հոգի միայն ունէր, Սելասիա քաղաքին մօտ ամուր տեղ մը գնաց բանակեցաւ, ուսկից հարկաւ պիտի անցնէր թշնամին:

2 Երկու բանակները քանի մը որ ճակատած կենալէն ետքը պատերազմի որ սկսան (222), Մեգաղուպոլսեցի Փիլոպեմեն երիտասարդին ձեռքովը բողոքովին յաղթեց Անտիգոնոս: Սպարտացիք գրեթէ բոլորովին ջարդուեցան, և Կղէոմեն հաղիւ երկու հարիւր հոգւով Սպարտա փախաւ. համազեց բնակիչներն որ սիրով ընդու-

1 Կղէոմեն ինչպէս կործանեց Մեգաղուպոլիս քաղաքը:

2 Ինչպէս յաղթուեցաւ ու մեռաւ:

նին Անտիգոնոսը, և ինքը բարեկամներէն շատը
 հեան առած՝ Եգիպտոս գնաց, և Պաղոմէոս թա-
 գաւորէն շատ սէր ու պատիւ գտաւ: Խոստա-
 ցաւ Պաղոմէոս որ շատ զօրքով զինքը Սպարտա
 դարձնէ. բայց մահը վրան հասնելով խոստ-
 մութները անկատար մնացին: Երբոր անոր տե-
 ղը նստաւ Պաղոմէոս Փիլոպատոր, թշնամեաց
 դրդուութեամբը Կղէոմենին վրայ կասկածի եր-
 թալով (որ անուշ բնաւորութեամբն ու առա-
 քինութեամբը Աղեքսանդրացւոց սիրելի եղեր
 էր) բռնեց զինքը բանա դրաւ: Բարեկամները
 բանաին դռները բացին՝ զինքը ազատեցին, և
 Կղէոմեն զինքը ձեռքը սկսաւ Աղեքսանդրիոյ
 մէջ վազելով՝ Ժողովուրդը ազատութեան յոր-
 դորել: Քանի մը կարիճ՝ Սպարտացիներ հեռը
 միացան, Ժողովուրդն ալ ետեէն գնացին, վրան
 ցաւեցան, բայց ամենևին հեռը չմիաբանեցան:
 Թագաւորին թիկնապահները երբոր վրայ հա-
 սան, Սպարտացիք չուզէլով թշնամւոյն ձեռքը
 մատնուիլ՝ զարկին գազանաբար մէկզմէկ սպան-
 նեցին, և Փիլոպատոր՝ Կղէոմենին մայրը, կինն
 ու զաւկըները մեռցընել տաւ, անոր գիակն
 ալ խաչի վրայ կախեց:

1 Անտիգոնոս Սպարտա մտնելով՝ ամենևիննե-
 ղութիւն մը չտուաւ Սպարտացւոց. միայն թէ
 Կղէոմենին նորոգած Լիկուրգոսի օրէնքները
 ընջեց: Իրեք օր հազիւ կեցաւ Անտիգոնոս
 Սպարտա, և լսելով որ քովի ազգերը Մակեդո-

1 Անտիգոնոս ինչ կերպով տիրեց Սպարտայի:

նիան կ'աւրրչարկեն՝ ելաւ անոնց վայր գնաց, շատ յաղթութիւններ ըրաւ, ու տարիէ մը ետքը մեռաւ՝ իրեն յաջորդ թողլով Գեմեարի որդին Փիլիպպոսը որ տասնըչորս տարեկան էր (221):

Պ Լ Ո Ւ Խ Ժ Ր .

Պատերազմ երկուսը Կալիսթոսի մեջ. — Երազմիտ. — Լիւրիկէի Տեփա Ռոմանի. — Փիլիպպոսի Համայնացոյ Գեփ պատերազմ. — Շանգլուիտ ըսած փելի պատերազմ. — Փլաթինո Յանայ ալաբոնիսի իւրաքանայ. — Նաբիս Բանարը. — Փիլիպպէն. — Փիլիպպոս իւր Գեմեար որդին սպանել իւրաքանայ. — Պերսի. — Պիլիպպոսի սուլ իւր յալթոսի սուլ իւր Բանարի. — Համայնացոյ Յանաքանի փրկելը:

1 Անաիգոնոսի որդւոյն Փիլիպպոսի թագաւորած ատենը, Յունաստանի քսանըութը մանր տէրութիւններէն քսանութրեքը Մակեդոնիոյ իշխանութեան տակն էին. միայն Մեսսենիա, Եզիս, Ատտիկէ, Ետողիս և Ակառնանիա իրենց անկախութիւնը պահէր էին:

2 Ետողացիք Փիլիպպոսի պղտիկութիւնը ար.

1 Փիլիպպոսի թագաւորած ատենը Յունաստանին զվճարի մէջ էր:

2 Ետողացիք ինչպէս յաղթեցին Աքայեցոց:

Համարհելով ուղեցին Աքայեան դաշնակցութիւնը աւրել ու Պեղսպոնեսի վրայ անհապառակ: Մեասենիացիք Ետողացւոց բռնաւորութենէն ձանձրացած՝ Փիլիսպոսէն խնդրեցին որ իրենք ալ Աքայեան դաշնակցութեան մէջ մտնեն. Ետողացիք ալ իմանալով որ Լակեդեմոնացիք ծածուկ անոնց հետ դաշնակցութիւն կ'ընեն՝ անոնցմէ բաժնուեցան: Շուտ մը Ետողացիք Պեղսպոնես մտան աւրըշարկեցին, ու Կափիեսի քով մեծ յաղթութիւն մը ըրին Աքայեացւոց վրայ՝ սրոնց զօրավարն էր Արատոս (220): Աքայեացւոց աղաչանքովը Փիլիսպոս Պեղսպոնես եկաւ, այլ և այլ տերութեանց դեսպանները Կորնթոս ժողովեց, ու հոն խորհրդով որոշեցին որ պատերազմ բանան Ետողացւոց վրայ:

1 Եղեացիք, Ամբրակացիք ու Սպարտացիք՝ յայտնի Ետողացւոց կողմն անցան: Պատերազմին մէջ Փիլիսպոս յաղթեց Ետողացւոց, այնպէս որ սախաուեցան հաշտութիւն խնդրելու: Հաշտութիւն ըրաւ Փիլիսպոս, բայց Եղիսի, Ետողիոյ ու Թեսսալիոյ մէջ անհաշտութիւն քաղաքները ետ դարձուց: Ասանկով լմբնցաւ աս պատերազմը որ իրեք տարի քշեց, ու կ'ըսուի պոթեմպոսէի պատերազմը (217):

2 Փիլիսպոսի դեմ անկէց ետքը շատ աւելի

1 Երկուց դաշնակցութեան պատերազմը ինչպէս լմբնցաւ:

2 Հսովմայեցիք ինչ պատճառաւ սկսան Յունաստանի բաներուն մէջ մտնել:

ահաւոր թշնամի Հաովմայեցիք եղան : Քանի մը տարի առաջ՝ երբոր Ետողացիք Ակառնանիոյ վրայ յարձըկեր էին, Ակառնանացիք Հաովմայեցւոց պաշտպանութիւնը խնդրեր էին : Ետողացիք Հաովմայեցւոց գեսպանները նախատեր ունորէն սկսեր էին Ակառնանիան աւրըշտըկել, Հաովմայեցիք ձայն չէին հանած՝ վրէժնին հանելու յարմար ժամանակի սպասելով :

1 Տասը տարի ետքը Հաովմայեցիք գեսպան խրկեցին Լիւրիկէի Տեւտա թագուհւոյն որ իր հպատակները չթողու որ երթան Իտալիոյ ծովեզէրքը աւաղակութիւն ընեն : Տեւտա երբոր ան գեսպաններուն մէկը բռնեց սպաննեց, Հաովմայեցիք վրան պատերազմ բացին, Լիւրիկէի շատ քաղաքներուն աիրեցին ու հոն սկսան բնակիլ :

2 Փիլիպպոս տեսնելով Հաովմայեցւոց ահաւոր զօրութիւնը և աիրապեաւելու սէրը, սկսաւ վախնալ : Ուստի երբոր երկու գաշնակցութեանց պատերազմը լմընցաւ՝ իր գաշնակիցները Նաւպակտոն ժողովեց ու խորհուրդ ըրաւ որ Հաովմայեցիքը Լիւրիկէէն դուրս քշեն (216), աս բանիս համար Աննիբաղայ ու Կարքեդոնացւոց հետ ալ գաշինք գրին իրարու օգնելու : Փիլիպպոս հարիւր ցոկանաւով գնաց ծովեզէրեայ Որիքա քաղաքին աիրեց, և Ապողոնիան

1 Ինչ կերպով մտան Լիւրիկէ :

2 Փիլիպպոս առաջին անգամ ինչպէս յաղթուեցաւ Հաովմայեցւոցմէ :

պաշարեց (214). Բայց երբոր Լեւինոսէն յաղթուեցաւ, բոլոր նաւատորմըն կրակ տուաւ պրեց, որպէս զի թշնամւոյն ձեռքն չանցնին:

1 Աստեանելով Եսողացիք, Սպարապիք, Եղեացիք, Աթենացիք և Լիւրիկեցիք՝ Փիլիպպոսի դէմ դարձան: Փիլիպպոս ալ փոխանակ Յունաստանի ձեկալ աղգերը հեաը միացընելու՝ անխոհեմութեամբ ու սպանութիւններով զանոնք աւելի հեռացուց իրմէ: Գնաց Մեսսենիան աւրըշարկեց. Արատոսը թունաւորել տուաւ, Փիլոպեմենն ալ սպաննելու ջանաց. միանգամայն ասանելով որ սիտի չկարենայ ինչուան ետքը դիմանալ՝ Հռովմայեցւոց հետ հաշտութիւն ըրաւ (205): Ան դաշնագրութեամբ Հռովմայեցիք Լիւրիկէի քանի մը քաղաքներուն աիրեցին, ձեկ քանիին ալ պաշտպան եղան:

2 Փիլիպպոս դիմանալով որ Հռովմայեցիք ասեն վաստըկելով՝ զինքը նուաճելու պատրաստութիւն կը ասենն, ինքն ալ ամենայն կերպով կը պատրաստուէր անոնց դէմ կենալու. Հռովմայեցւոց դաշնակից Յունաց քաղաքները աւրըշարկեց, ու Անիւրաղայ ստակ ու զօրք օգնութիւն խրկեց: Ասոր համար Հռովմայեցիք Փիլիպպոսին վրայ շատ զօրքով Փլամինինոսը խաւրեցին (200): Մէկէն Աթենացիք, Լիւրիկեցիք և Սպարապիք Հռովմայեցւոց կողմն անցան:

1 Անկէ ետքը ինչ ըրաւ Փիլիպպոս:

2 Շանագլուխք ըսուած տեղը ինչպէս յաղթուեցաւ վերջին անգամ:

ստակի զօրութեամբ ալ Փիլիպպոսէն զտառե-
ցան Եպիբոս, Թեոսաղիա, Փովկիս, Աքայեան
դաշնակցութիւնը և Բէովաիա. այնպէս որ վեր-
ջապէս մինակ մնաց Փիլիպպոս, Եանազուիք
ըսուած տեղը բոլորովին յաղթուեցաւ, Հաով-
մայեցւոց իր վրայ գրած ծանր պայմանները
յանձն առաւ, որոնց գլխաւորն աս էր որ աս-
որ տարուան մէջ հազար տաղանդ (այսինքն
դրեթէ հինգ միլիոն ու կէս իրանք) պիտի տար,
և որդին Դեմեարը Հաովմ պատանդ պիտի խըր-
կէր (196):

4 Յոյնք դեռ չէին լսած հաշտութեան սրոյ-
մանները, ու չէին գիտեր թէ ինչպէս պիտի վա-
րուին հեաերնին Հաովմայեցիք, և ան օրերը
Իսթմեան խողերուն տօնն ըլլալով ամէնքը Կորն-
թոս գնացեր էին: Երբոր ժողովուրդը ասպարի-
զի մը մէջ ժողվուեր կեցեր էր, յանկարծ պատ-
դամաւոր մը եկաւ, ու Լաութիւն կանչելով
սկսաւ բարձր ձայնով իրենց խնայընել որ Հաով-
մոյ ծերակոյտն ու Փլամինինոս զօրավարը Փի-
լիպպոսին յաղթելով՝ բոլոր Յունաց ազատու-
թիւն կուտան որ ուղածնուն պէս իրենց օրէնք-
ներովն ու սովորութիւններովը իրենք զիրենք
կառավարեն: Աս որ լսեցին Յոյնք՝ ուրախութե-
նէն այնպէս կանչուըռաւեցին ու ծափ զարկին՝
որ ան հրասպարակին վրայ թռչրտող ագռաւներ
ըր շփոթած վար թափեցան կ'ըսեն: Ետըր Փլա-

4 Հաովմայեցիք ինչ կերպով ազատութիւն տուին
Յունաց:

Ֆինինոսին քովը վազեցին Յոյնք, ու շնորհակալ ըլլալով ձեռքը ոտքը կը պագնէին ու ծաղիկներով գլուխը կը պսակէին: Չէին գիտեր խեղճերն որ քիչ ատենէն՝ ունեցած աղատութիւննին ալ ձեռքերնէն պիտի երթար:

1 Աքայեցիք՝ որոնց գլուխն էր Փիլոպեմեն, և Սպարտայի Նարիս բռնաւորը, սկսան անկէց ետքը իրարու ձեռքէն յափշտակել Պեղոսպոնեսը. վերջապէս երկուքն ալ չկրցան արեւ ու փուճ տեղը մէկգմէկ տկարացուցին:

2 Նարիս ագահութեան ու անգթութեան հրէշ մըն էր: Աս երկու աստերը կատարելու համար՝ կնկանը կերպարանքովը մեքենայ մը հընարէր էր, որուն ձեռքերուն, թևերուն ու կուրծքին վրան սուր երկաթներ կային, և փառաւոր լաթով ծածկուած էին: Երբոր Նարիս մէկ հարուստէ մը ստակ ուղէր ու անիկայ չտար, կը յուսամ որ կինս քեզի խօսք կը հասկըցընէ՝ կ'ըսէր, ու մեքենային ձեռքէն բռնած կը մօտեցընէր ան մարգուն. մեքենան ալ մէկէն ան սուկալի ձեռուընէրը բացած՝ խեղճը կը գրկէր, կը սխմէր, անանկով մէկէնիմէկ կամ ստակը կ'առնէր կամ կեանքը:

3 Ան ատեններն որ Հոսովմայեցիք Ասորուոց

1 Աքայեցիք ու Սպարտացիք ան ատենները ինչ վիճակի մէջ էին:

2 Նարիս ինչ անգթութիւններ կ'ընէր:

3 Հոսովմայեցիք ինչ կերպով սկսան Աքայեան գաշնակցութիւնը քակտել:

Անտիոքոս Թագաւորին հետ կը պատերազմէին, Փիլոպեմեն ամենայն կերպով ջանացեր ու Պեղոպոնեսի բնակիչքը Աքայեան դաշնակցութեան մէջ մտուցեր էր, որով անիկայ նոյն օրէնքներն ու դատաւորները ունենալով զօրաւոր հասարակապետութիւն մը ձեացեր էր: Հռովմայեցիք անսնելով որ աս հասարակապետութիւնը արգելք պիտի ըլլայ իրենց գիւրաւ Յունաստանի տիրելուն, վատութեամբ Փիլոպեմենը սպաննել տուին (183), ու խարէական հնարքներով Սպարտան և ուրիշ շատ քաղաքներ Աքայեան դաշնակցութենէն բաժնեցին:

1 Փիլոպեմեն պղտիկուց Եպամինոնզը իրեն օրինակ առնելով չարքաշութեան ու դործունէութեան վարժեր էր: Պատերազմի ալ վարժելու համար՝ Մեծին Աղեքսանդրի պատմութիւնը ձեռքէն չէր թողուր: Սելասիայի պատերազմէն ետքը Անտիգոնոս Գոսոն Թագաւորը հեծելապետին բարկանալ ձեացուց որ իր նշան տալուն չսպասելով՝ պատերազմի սկսան, անիկայ ալ երբոր յանցանքը Մեգաղուպօլսեցի երիտասարդի մը՝ այսինքն Փիլոպեմենի վրայ ձգեց, — Ան երիտասարդը, ըսաւ Անտիգոնոս, առիթը չփախցընելով ցըցուց թէ ինքը մեծ զօրավար է, իսկ գուն առիթը փախցընելովք յայտնի ըրիր թէ գեռ երիտասարդ ես: Ուզեց Գոսոն զինքը քովը պահել, բայց Փիլոպեմեն հայրենեացը ծառայելը անոր Թագաւորական

1 Փիլոպեմեն ինչ բնաւորութեան տէր էր:

խոսամուճքներէն վեր դրաւ: Պատերազմի մէջ Փիլոպեմեն Սպարտացւոց Մաքանիդաս բանաւորը զարկաւ նետով սպաննեց, ու Տեգէա քաղաքը աւաւ, անոր համար Աքայեցիք իրեն քաջութեանը յիշատակ՝ սղնձէ արձան մը կանգնեցին: Երբոր Փիլոպեմեն Սպարտացւոց Նարխս բանաւորին յաղթելէն ետքը Սպարտա մտաւ, ու Սպարտացիքը անուշութեամբ համոզեց որ Աքայեցւոց դաշնակից ըլլան: Սպարտացիք անոր ըրած աս աղէկութեանը համար ուզեցին բոլոր Նարխսին հարստութիւնը իրեն տալ. բայց այնչափ մեծ էր Փիլոպեմենին անշահասիրութեան անունը՝ որ մէկը յանձն չառաւ աս բանս իրեն իմացընելու, հարկ եղաւ որ մէկ օտարականի մը յանձնեն: Օտարականը անոր ծանրակայութիւնը, սակաւապէտ կեանքն ու աղնուական մտածմունքները տեսնելով՝ չհամարձակեցաւ աս բանիս վրայ խօսք մը բանալու. երբոր վերջապէս սիրտ ըրաւ ու ըսաւ, հանգարտութեամբ մտիկ ըրաւ Փիլոպեմեն, ետքը մէկէն գնաց Սպարտացւոց շնորհակալ եղաւ ու խրատ տուաւ որ ան ստակը տան՝ չէ թէ բարեկամ մարդկանց որ առանց շահու ալ իրենց կ'օգնեն, հապա գէշ մարդկանց որ ստղկով կուրնան ու իրենց վնաս չընեն: Փիլոպեմենի հագուստը միշտ պարզ էր, ու մինակ առանց ծառայիկը քալէր: Օր մը բարեկամներէն մէկը զինքը տունը կերակրի կը հրաւիրէ. տանախիկինը կերակուր պատրաստելու ատենը Փիլոպեմեն տունը կը մտնէ. անիկայ կարծելով թէ երկանը դերիներէն մէկն է՝ կը կանչէ որ գոյ քիչ մը իրեն

օգնէ, Վասն զի Աքայեցւոց զօրավարը սեղանի հրաւիրեք ենք՝ կ'ըսէ: Մեկէն վերաբերուն կը ձգէ Փիլոպեմեն, ու կացինը ձեռքն առած կը սկսի փայտ կտորել: Տանուտերը վրայ հասնէ, լով Փիլոպեմենը տեսածին պէս կը սկսի զորմացմամբ կանչել. Աս ի՛նչ բան է, տէր Փիլոպեմեն, ի՛նչ կ'ընես. — Բան չկայ, կ'ըսէ Փիլոպեմեն, հազուստիս խեղճութեանը պատիժը կը քաշեմ: Ահա այսպիսի առաքինութիւններով վերջին Յունաց ըսուեցաւ Փիլոպեմեն, և իրաւքը նէ, աս հաշտեալօր անձէն ետքը Յունաստանի մէջ անուանի մարդ մը չեղաւ:

1 Փիլոպեմենի մահուանը վրայ շատ բարկացան Աքայեցիք, ամենքն ալ զէնք առին, ու վրէժինդրութեան հոգւով կրկին զօրացած՝ Մեսսենիան աւրըշարկեցին, ու Փիլոպեմենը սպաննողները բռնեցին՝ անոր գերեզմանին քովը քարկոծեցին: Փիլոպեմենի ալ այնպիսի փառաւոր յուզարկաւորութիւն ըրին որ աւելի յաղթանակի կը նմանէր, և կարծես թէ Յունաստան Փիլոպեմենի հետ իր փառքն ու ազատութիւնն ալ թաղեց:

2 Երբոր Հռովմայեցւոց զօրքը քիչ մը ետ քաշուեցաւ, սկսաւ Փիլիպպոս պատերազմի պատրաստութիւն տեսնել: Սակայն Դեմեար իր

1 Փիլոպեմենի մահն որ լսեցին Աքայեցիք ի՛նչ ըրին:

2 Փիլիպպոս ինչ պատճառաւ ՚ի մահ դատապարտեց իր Դեմեար որդին:

որդին, որ Հսովմ սպասանդ գնացեր էր՝ ծերակուտին տչքը մանկելով ազատութիւն առաւ ու Մակեդոնիա դարձաւ. հայրը տեսնելով որ Հսովմայեցւոց վրայ սէր կը ցուցընէ, վրան կասկածիլ սկսաւ, իր մեծ որդին Պերսէոս ալ եզրօրը վրայ նախանձեցաւ, և որպէս զի Դեմեար օր մը չթագաւորէ՝ վրան յանցանք ձգել կը ջանար: Հանդիսի օր մը սովորութիւն էր որ Մակեդոնացւոց զօրքը երկու բաժնուած՝ սպառեալով կը ձևացընէին. մէկ կողմին զօրավար Դեմեար եղաւ, մէկալ կողմին ալ Պերսէոս, և Դեմեարին կողմը յաղթեց: Իրիկունը երկուքն ալ իրենց բարեկամներուն սեղան ըրին. Պերսէոս լրտեսներ խրկեց որ իմանայ թէ Դեմեարին սեղանը ինչ կը խօսին. աս բանս Դեմեարի մարդիկներէն օմանք իմացան ու լրտեսները բռնեցին ծեծեցին, վաճնեցին: Դեմեար եղածը չչիտնալով սեղանէն ետքը ըսաւ թէ Երթանք Պերսէոսին սիրաը առնենք. ամէնքը հաւանեցան, բայց Պերսէոսին լրտեսները ծեծողները վախնալով որ փորձանքի մը չհանդիպին՝ հագուստներնուն տակը թուր ծածկած՝ անանկ գնացին: Պերսէոս իմացաւ, գոները գոցեց ու սպասուհանէն յանդիմանեց զանոնք ըսելով թէ Գիշեր ատեն եկեր էք զիս մեռցընելու: Հայրերնին Փիլիպպոս աս բանը լսելով դատաստանի նստաւ. Պերսէոս շատ ճարասար կերպով խօսեցաւ. Դեմեար ալ անխռով կերպով ինքզինքը արգարացուց. սակայն տեսնելով որ հայրը միշտ վրան կասկածի կ'երթայ, Պերսէոս ալ անգաղար որոգայթներ կը լարէ իրեն, ուզեց Հսովմ երթալ ազատիլ:

բայց իրեն սուտ բարեկամներէն մէկը իմացուց թագաւորին. Փիլիպպոս ալ Պերսէոսին վրայ տալովը հրամայեց մասնիչ բարեկամին որ սեղանին վրայ խեղճ Դեմեարը թունաւորէ, որ իր անմեղութեանն ու հօրը խաբուելուն վրայ ողբ ընելով մեռաւ: Ուշ իմացաւ Փիլիպպոս Դեմեարի անմեղութիւնը, և գիշեր ցորեկ ողբալով քանի մը օրէն ինքն ալ սրտին ցաւէն մեռաւ (178):

1 Պերսէոս հօրը յաջորդելով անոր Հռովմայեցւոց գէմ ունեցած ռիւը հանելու համար վեց տարի պատրաստութիւն տեսաւ. կարգեգոնացւոց հետ գաշնագրութիւն ըրաւ, բոլոր Յոյներն ալ յորգորեց որ հասարակաց թշնամւոյն գէմ կենալու համար դան իրեն հետ միանան:

2 Երբոր Հռովմայեցիք վրան պատերազմ բացին (171), դնաց յաղթեց Լիկինիոս հիւպատոսին, բայց վերջը ագահութեան մը համար յաղթութիւնը կորսընցուց. վասն զի քսան հազար Քաղզիացի իրեն օգնական կանչէր էր՝ ստակ խոստանալով. երբոր անոնք հասան՝ այլ և այլ պատճառներ բերելով ստակը պակսեցուց, անոնք ալ բարկացած՝ Մակեդոնիան աւրըշարկեցին ու ետ գարձան: Պաւղոս Եմիլիոս Պիւզնայի քով յաղթեց Մակեդոնացւոց, ու Պերսէոս Պելլա մայրաքաղաքը փախաւ. բայց բռնուեցաւ, ու

1 Պերսէոս ինչ պատրաստութիւն տեսաւ Հռովմայեցւոց գէմ:

2 Պերսէոսի վերջը ինչպէս եղաւ:

չզթայտկապ Հռովմ բերուած՝ Պաւղոս Եմիլիոսին յազթանակին զարդ ըլլալէն ետև՝ բանտին մէջ մեռաւ (168) :

1 Հռովմայեցիք Մակեդոնիան ու Լիւրիկէն այլ և այլ մանր վիճակ բաժնեցին ու արդեւք գրին որ մէկը չկարենայ անոնց մէջէն դուրս ելլել և որպէս զի ապստամբիլ ալ չկարենան՝ ապստամբութեան գլուխ ըլլալու յարմարութիւն ունեցող մարդիկը ժողովեցին՝ Իտալիա խրկեցին :

2 Նոյնպէս ըրին նաև բոլոր Յունաստան : Մէկ օրուան մէջ Եպիրոս եօթանասուն քաղաք կործանեցին, ու հարիւր յիսուն հազար հոգի գերի պէս ծախեցին : Յունաստանի ուրիշ կողմերն ալ շատ քաղաքներ կործանեցին, գլխաւոր անձինքը խաւրեցին Իտալիա, ու հասարակապետութեանց վրայ իրենց կաշառուած մարդիկը իշխան գրին : Քանի մը տարի ետքը (149) Անգրիսկոս անուանով մէկը որ Պերսէոսի որդին եմ կ'ըսէր, Հռովմէն փախաւ՝ Մակեդոնիա եկաւ, և շատ կուսակիցներ ժողովելով՝ ինքզինքը թագաւոր անուանեց : Իայց շատ չքչեց թագաւորութիւնը : Պիւգնայի քով Կեկիլիոս Մեակզոս պրետորը յազթեց անոր ու Մակեդոնիան Հռովմայ գաւառ մը ըրաւ : Աքայեցւոց ու Սպարտա-

1 Հռովմայեցիք Մակեդոնիոյ ու Լիւրիկէի տիրելով ինչ ըրին :

2 Ինչպէս տիրապետեցին Յունաստանի ուրիշ քաղաքներուն :

ցւոց մէջ ալ կուի մը բացուելով՝ Հոովմայեցիք գեոպաններ խաւրեցին որ զիրենք հաշտեցընեն. երբոր Ա. քայեցիք չընդունեցան ան գեոպանները. Հոովմայեցիք վրանին պատերազմ՝ հրատարակեցին : Լսկրիտի մէջ Մեակզղոս պրեւորը յաղթեց Ա. քայեցւոց, Մուսմիոս հիւպատոսն ալ Կորնթոսի մօտ Լեւհոպետրա ըսուած տեղը : Ան յաղթուածեամբ բոլոր Ա. քայիա Մուսմիոսի ձեռքը անցաւ, որ Կորնթոսը այրեց ու բոլոր Յունաստանը Հոովմայ տէրութեան հետ միացուց (146) :

Գ Լ Ո Ւ Խ Ժ Թ .

Գիւղարուէսք. — Եբաթչոսնիւն. — Ճարբարաղէ. փոսնիւն. — Քանդալագարձոսնիւն. — Նխարչոսնիւն. — Բանասքէլձոսնիւն. — Պափնոսնիւն. — Ճարբասանոսնիւն. — Իմաստախրոսնիւն. — Գիփոսնիւնք :

1 Եգիպտոսէն այլ և այլ ատեն եկած գաղթականները հեաերնին բերին Յունաստան քաղաքականութեան հետ արուեստից ալ սկզբունքը : Աս գիտութեանց սերմունքը շուտով ծաղկեցան այնպիսի գործունեայ ու բարակամիտ

1 Գիւղարուեստները ինչպէս սկսան ծաղկիլ Յունաց մէջ :

ժողովրդեան մէջ, որ ինչ և իցէ մեծ ու գեղեցիկ բան որ տեսնէր մէկէն սիրով ու յօժարութեամբ կ'ընդունէր: Ուստի քիչ ատենի մէջ Յոյնք իրենց վարպեաներէն՝ այսինքն Նգիպասացիներէն ալ վեր անցան, ու իրենք եղան անոնց տեղը ուրիշ ամէն ազգաց վարժապետ, ու ամէն տեսակ բանի օրինակներ թողուցին, որոնցմէ շատին անկարելի եղաւ ինչուան հիմայ նմանիլը:

1 ԵՐԱԺՇՏՈՒԹԻՒՆ. — Յունաց դեղարուեստներուն մէջ ամենէն հինը կը սեպուի երաժշտութիւնը: Պատմական ժամանակներէն առաջ եղած երաժիշտներու շատ անուաններ կան՝ որ աւանդութեամբ միայն պահուած են. անոնց մէջ ալ ամենէն անուանիներն են Լիւս, Ալէքս, և Ուրիէս:

2 ՃԱՐՏԱՐԱՊԵՏՈՒԹԻՒՆ. — Ճարտարապետութիւնն ալ շուտով կատարելագործուեցաւ Յունաց մէջ, և ելաւ Ճարտարապետութեան իրեք կարգը, այսինքն Իորացի, Յոնիական ու Կորինթեան Ճարտարապետութիւնները. քանի զնաց Յունաստան հոյակապ մեհեաններով ու զարմանալի շէնքերով զարդարուեցաւ. և անոնց մէջ աւելի հաշտկաւորներն էին Կրեաէ կղզւոյն Բապիլէ կամ Լաբիլիոսը, Սամոս կղզւոյն Ներայի քաճաբը, Եփեսոսի մէջ Արքեմէայ քաճաբը, Իեզիփսի մէջ Ապոլոնի քաճաբը, Եզիսի մէջ Արամալայ քաճա-

1 Երաժշտութեան մէջ որոնք եղան անուանի:

2 Ճարտարապետութեան կողմանէ Յունաստանի անուանի շէնքերը որոնք էին:

բը, Աթէնքի մէջ Պարէնն՝ Աթէնասայ նուիրուած ու սպիտակ մարմարիոնով շինուած, Ուիլիամ Աբամարայ քաճաբը, Թէննի քաճաբը, Պաննի կամ Աթէնայի մեհեանը, և Ուիլիամ կամ Աբամարայը:

1 ՔԱՆԴԱԿԱԳՈՐԾՈՒԹԻՒՆ. — Քանդակագործութիւնը շատ կատարելագործեց Փիլիպոս. Աթէնքը շատ գեղեցիկ արձաններով զարդարեց, որոնց մէջ աւելի հաշակաւորներն էին Աթէնասայ ու Ողիմպեան Արամազդայ արձանները. երկուքն ալ հսկայաձև մեծութեամբ, ու սակիով և փղոսկրով շինած: Ուրիշ անուանի քանդակագործերն էին Պարիլիէս, որուն երեւի գործն էր Արգիական Հերային հսկայաձև արձանը՝ սակիով ու փղոսկրով շինած. Պարսիլիէս, որուն հրաշակերար կը սեպուէր Ասողկան արձանը, և հեռաւոր տեղերէն ան արձանը տեսնելու համար կնիգոս կ'երթային. Լիդիոս, որ վեց հարիւրի չափ պղնձէ արձան շինեց էր:

2 ՆԿԱՐԶՈՒԹԻՒՆ. — Թէպէտ նկարչութիւնը քանդակագործութենէ ետքը մտաւ Յունաստան, բայց անկէ վար չմնաց: Ամենէն հաշակաւոր նկարիչներն էին ասոնք. Չիսոս, որ Հերակլէս մը նկարեց՝ երկու օձ բռնած խղճելու ձևով, և իր հրաշակերան էր Արամազդ ակոսը նստած ու աստուածները չորս բողբոջ շարուած: Պարսիլիէս, որ շատ անուանի էր մարդու հոգւոյն

1 Քանդակագործութիւնն ո՞վ կատարելագործեց:

2 Նկարչութեան մէջ որոնք եղան անուանի:

կիրքերը ճիշդ նկարեւորեն համար. Տիւնդէն, որ շատ կատարելագործեց պատկերահանութիւնը, և իփիգէնեայ զոհը նկարելով իր անունը անմահացուց. Ադէլէն, ամենէն գերազանց սեպուածը, որուն միայն թող տուաւ Մեծն Աղեքսանդր որ իր գէմքը նկարէ: Ապեղեսին գլխաւոր կատարելութիւնն աս էր որ իր պատկերներուն մէջ թէ ձևի ճշգրութիւն կար և թէ գոյներու յարմար բաղադրութիւն ու գեղեցկութիւն:

1 ԲԱՆԱՍՏԵՂՄՈՒԹԻՒՆ. — Առջի բանաստեղծները միանգամայն կրածիշտ ալ էին: Լէնտի, Մանուէլի և Ուրիշտի բանաստեղծութիւնները չեն մնացած. ամենէն հին ու մեծ բանաստեղծը Հերոսն է, որուն վրայ խօսեցանք:

2 Համերոսէն ետքը ելած բանաստեղծից մէջէն յիշենք Արտիստոս՝ երգիծարան բանաստեղծը. Տիւրքէն, որ պատերազմներու մէջ իր վառվրուն կերպերովը զինուորաց քաջութիւնը կը բորբոքէր. Պիւրաոս, քնարերգակ բանաստեղծից մէջ ամենէն վսեմախօսը. Մէնանդր և Արտիստոսէն, կատակերգակ բանաստեղծք. Անտիգէն և Թիւրիտոս, որուն բանաստեղծութիւնները շատ սարդ ու գեղեցիկ են: Բայց ասոնցմէ ալ շատ աւելի անուանի են աս իրեք մեծ ողբերգակ բանաստեղծները, Եստիլոս, Ստիլոն և Երիտիլոս: Երբիզոսի շինած եօթանասուն կամ վաթսուն

1 Յունաց առաջին բանաստեղծները որոնք են:

2 Համերոսէն ետքը ինչ անուանի բանաստեղծներ ելան:

ողբերգութիւններէն եօթը հասը միայն ինչուան մեր օրերը հասած են: Սոփոկղ՝ Նորիզոսի աշա. կերան էր, բայց վարպետէն ալ վեր անցաւ, իր բանաստեղծութեանց մէջէն ալ եօթը կտոր միայն ունինք: Սոփոկղին ստիսն եղաւ Եւրիպի. գէս, որ երբեմն անկէց ալ վեր կ'երևնայ, իր ողբերգութիւններէն ասանըութը հաս միայն ունինք:

1 ՊԱՏՄՈՒԹԻՒՆ. — Յունաց մէջ Եւրոպոս չայր պատմաբանից ըսուեցաւ. վասն զի իրմէ առաջ Յոյնք քանի մը անարուեստ կերպով դը. րուած աւանդութիւններ միայն ունեին. Երո. դոսոս նիւթ ժողվելու համար այլ և այլ եր. կիրներ պարտելով ընդհանուր պատմութիւն մը շարագրեց որ կիւրոսէն կը սկսի ու Միկաղեայ պատերազմովը կը լմըննայ: Երբոր Յոյնք Ողիմ. պիտական խաղերուն ժողվուէր էին, բերաւ Երո. դոսոս իր գրած պատմութիւնը առջևնին կար. գաց. այնչափ հաւնեցան ու գովեցին ըսողները որ անոր ինը գրքերուն մէյմէկ Մուսաներու ա. նուններ գրին: Թուիտիտէն տասներհինգ տարե. կան էր երբոր ըսեց Երոգոսոսին անանկ փառա. ւորուիլը, և այնպիսի բարի նախանձով մը վա. ւուեցաւ՝ որ ինչուան սկսաւ ըլլ: Երոգոսոս ան աղուն ըլլը տեսնելով դուշակեց թէ օր մը մեծ պատմագիր պիտի ըլլայ: Ասեն անցաւ, իր հայրենիքէն արտորուեցաւ Թուկիդիդէս, ու

1 Պատմագրութեան մէջ անուանի Յոյները օ. րոնք են:

ան արսորանացը մէջ շարագրեց Պեղոսպոնեսա-
կան պատերազմին պատմութիւնը ինչուան քա-
նը մէկերորդ տարին: Դեմոսթենէս այնչափ մեծ
համարումն ունի եղեր թուկիդիդեսի գրուած-
քին վրայ որ ութը անգամ օրինակեր ու գրեթէ
բերնուց սերտեր էր կ'ըսեն: Քաշնօփոն, որ զօրա-
վար, իմաստասէր ու պատմորան էր միանգա-
մայն, Մեծին Կիւրոսի ու Կրասերոյն Կիւրոսի
պատմութիւններէն զամ' գրեց նաև Յունաս-
տանի պատմութիւն մը, որ թուկիդիդեսի թո-
ղած կոտորէն կը սկսի ու ինչուան Մանտինէայի
պատերազմը կ'երթայ: Հիները Քսենոփոնին
գրուածոցը վրայ զմայլած' կ'ըսէին թէ իր բեր-
նովը Մուսաները կը խօսին, ու անուներ գրին
Մեղ- ասփիէր:

1 ՃԱՐՏԱՍԱՆՈՒԹԻՒՆ. — Յունաստանի մէջ
գործ տեսնող' մանաւանդ թէ երկիրը կառավա-
րող մարդիկը մէյմէկ երևելի ճարտասաններ
էին: Պիտաքոս, թէթափոլէս, Կիմոն, Պերիկլէս և
Ալէքիքիտ իրենց ճարտասանութեամբը իշխանու-
թեան հասան: Իրենցմէ ետքը ճարտասանու-
թիւնը արուեստ մը դարձաւ, և աւելի հռչա-
կաւոր ճարտասաններն եղան Լիսիա, Իսիքոս,
Իսիոս, Ասիլէս, մանաւանդ Քիմոնիէն, որուն
ճարտասանութեանը հազիւ ոմանք կրցան մօ-
տենալ. իսկ անցնել' ոչ դք կրցաւ:

2 ԻՄԱՍՏԱՍԻՐՈՒԹԻՒՆ. — Իմաստասիրաց կար-

1 Յունաց անուանի ճարտասանները որոնք ե-
ղան:

2 Յունաստանի եօթն իմաստունները որոնք էին:

դը կը սեպուին երբեմն Յունաստանի եօթը իմաստունները, որ մշյմէկ բարոյական ճշմարտութիւն մը առած՝ քիչ խօսքով անիկայ կը մեկնէին ու ըստ այնմ իրենց վարքը կ'ուղղէին: Ասոնք էին Պէրիանդը, Պիտագորաս, Թալէս, Սալոն, Բիսոս, Կլէոֆոն և Քիլոն:

1 Անոնցմէ կարք բուն իմաստասէրներն էլան, որ մասնաւոր կերպով սկսան մարդուս և ուրիշ արարածոց վրայ զննութիւններ ընել, ու այլ և այլ ազանգներ կամ գպրոցներ հաստատեցին: Աւելի անուանիններէն մէկքանին ասոնք են. Պիտագորաս, որ Պիւթագորեան գպրոցը հիմնեց, Սոկրատ, որուն վարքը առաջ համառօտ մը յիշեցինք. Պլատոն, որ Աթենքի մէջ Ակադեմիա անունով հռչակաւոր վարժարան մը հաստատեց. Արիստոտէլ, Շնական ըսուած փիլիսոփայից գլուխը. Չիկոն, Ստոյիկեան գպրոցին հիմնադիրը. Արիստոֆանէս, որ քսան տարի Պղատոնի աշակերտութիւն, ու տասը տարի ալ Ալէքսանդրի վարպետութիւն ըրաւ:

2 Գիտնութիւնք. — Չափարանական ուսմունքները իմաստասիրութեան մէկ մասը կը սեպուէին. ուստի Յունաստանի իմաստասիրաց շատը չափարան ալ էին: Գիտութիւնը ծաղկեցընողներուն մէջ յիշենք Թալէս Միլէթոնը, որ արևուն խաւարիլը առաջուց գուշակեց, ու տա-

1 Իմաստասիրաց մէջ անուանիններն որոնք էին:

2 Չափարանական գիտութեանց մէջ որոնք էրան անուանի:

րին իրէք հարիւր վաթսուներհինգ օր բաժնեց : Անտիֆոնէր, որ արեւոյցոյցը գտաւ . Պիւթագորաս, որ աստեղաբաշխութեան մէջ շատ անուանի եղաւ . Արտիֆոն, որ պտուտակն ու ճախարակը գտաւ . Փիլոլասոս, որ երկրիս իր առանցքին վրայ օրական շարժումը ունենալը և արևուն վրայ աստեղական թաւալումը իմացաւ կ'ըրեն . Արտիֆոն, որ ջրահան պտուտակը հնարեց, ու երկնագունտ մը՝ որուն վրայ յայտնի կը տեսնուէր երկնային մարմնոց շարժումը :

Գ Լ Ո Ւ Խ Ի .

Խորհրդաբան . — Զոհ . — Պարգաճ . — Քաղաքաշէտ . — Գէրիտ . — Իստիարախոսիան ճանկանց . — Հանդիսաւոր խաչէր :

1 Յոյնք ալ Եգիպտացւոց պէս Խորհրդաբան ըսուած քանի մը խորհրդաւոր արարողութիւններ ունէին . անոնց մէջ աւելի հազակաւորն էր Գեթարէ աստուածուհւոյն տօնը, որ հինգ տարին մէյմը մեծ հանգիսով Ատտիկէի Ելեւսիս քաղաքը կը կատարուէր ինը օր : Խորհրդազգածներն կամ աստուածուհւոյն ընծայուողները գետին մէջ լուացուելէն ու զոհեր ընելէն

1 Ինչ տօներ ունէին Յոյնք :

եակ կը մտնէին կառասուճը, ու գիշեր ատեն քուրմերը անոնց առջև սոսկաշի բաներ կը ձեռ-
ցընէին, երբեմն լոյս, երբեմն մուլթ, գեանա-
չարժներ ու որոտմուշներ. ընծայուողները ա-
հով գողով մտիկ կ'ընէին, բայց սաստիկ տրդի-
լուած էր որ ամենեւին տեսած ու լսած բաներ-
նին ուրիշի չպատմեն. անոր համար ալ Խորհրդ-
դատօնք ըսուած էին ան արարողութիւնները:
— Իրենց աստուածներուն համար մասնաւոր
տօներ ալ գրեք էին Յոյնք, որ մեծ հանգիսով կը
կատարէին: Տօնի օրերը ամէն աշխատանքէ կը
գազրէին, գառաստանները կը գոցուէին, ու
ժողովուրդը ինքզինքը օրերով զուարճութեանց
կուտար: Ան հանգիսաւոր տօներուն մէջ ալ ա-
մենէն հռչակաւորներն էին Թէոֆիլոսէանք՝ Դեմե-
արէ աստուածուհւոյն նուիրուած. Դիանիսէանք՝
Բաքոսի նուիրուած. Արտիտիտէանք՝ Ալիբոգիտէի
կամ Ասողկան նուիրուած. Համբէնիտէանք՝ Աթե-
նաս աստուածուհւոյն նուիրուած, որ բոլոր
Ատաիկեցիք մեկտեղ ժողովուած կը կատարէին.
Ե ասոր մէջ սովորական ըմբշամարտութեան
խաղերէն զատ՝ բանաստեղծութեան ու երա-
ժըշտութեան ալ մրցանքներէն ետքը հասարա-
կաց սեղաններ ու զոհեր կ'ընէին, և բոլոր հան-
դիսականաց ձեռքը ձիթենիի ճիւղ մը պիտի ը-
լար, վասն զի ձիթենին Աթենասաց նուիրուած
էր:

1 Չոհերն ալ Յոյնք կրօնքի գլխաւոր մասը կը

1 Յունաց զոհերն ինչպէս էին:

սեպէին. վասն զի կը կարծէին թէ անսնցմով միայն կրնան աստուածներուն պատիւ ընել: Այն կուգար մասնաւոր կենդանի որոշուած էր զո՛հ ընելու, և զոհուելու կենդանիներն էին եղ, կով, երկնջ, ոչխար, խոզ ու այծ, ասոնք ամէնքն ալ պիտի ըլլային առողջ, դէր ու անարատ: Աղքատները երբոր չէին կրնար կենդանի մը զոհ ընել, անոր ձեւը կը շինէին մոմէ կամ խմորէ ու կուոց կը նուիրէին:

1 Պատգամներուն վրայ մեծ համարում կար Յունաստանի մէջ. ան պատգամները իրրև աստուածոց հրաման կ'ընդունէին, և ոչ միայն տէրութեան բաներուն՝ այլ և առանձնական գործողութեանց համար պատգամ կը հարցընէին: Հաշակաւոր պատգամատեղիներն էին ^{Իւր}Իւր ու ^{Գարնէ}Գարնէ, մանաւանդ առջինը, ու անոր մէհենին մէջ անբաւ հարստութիւն կար, անանկ որչառ աշխարհակալներ ուղեցին կողոպտել. մէջը Ապողոնի արձանը կար սեկիէ, և Ապողոն անկէց կուտար պատգամը: Ան պատգամատեղին այսպիսի գիպուածով մը գանուեցաւ կ'ըսեն: Օր մը այժերը Պառնասոս լեռան ժայռերուն մէջ պարտելու ատեննին՝ փոսի մը քով կուգան, և մէջէն ելած գողորչիքն առնելուն պէս՝ կը սկսին ցառքըտել: Աս որ կը տեսնեն հովիւն ու տեղացիք՝ կ'երթան նայելու թէ ինչ կայ հոն. իրենք ալ կը թմրին ու կը սկսին խենթութեամբ բաներ խօ-

1 Պատգամը ինչ բան էր: — Որոնք էին երևե լի պատգամատեղիները:

սիւ: Ուստի ան խօսքերը նախագուշակութիւններ, ան գողորչին ալ Աստուածային շունչ մը սեպելով՝ փոսին վրայ եռոտանի մը գրին մտթով ծածկած, փառաւոր կռատուն մը շինեցին ու քրմուհի մը որոշեցին որ Պի-նի-ա կամ Հարցուկ կ'ըսուէր, որ շատ զոհեր ու ծոմապահութիւններ ընելէն ետե՛ս ան եռոտանւոյն վրայ կ'ելլեր ու կը սկսէր գիւտհարի պէս փրփրալ, գողգողալ, մազերը անկուիլ, ու խառնակ բաներ խօսիլ. ուրիշ քրմուհիներն ալ հոն կեցած՝ ան խօսքերը կարգի կը դնէին, ու իբրև Ապողոնի պատգամ աշխարհքէ աշխարհք կը խրկէին:

1 Յունաստանի մէջ՝ և մասնաւոր կերպով Սպարտա ու Աթէնք, ժողովուրդը երկու դըլխաւոր մասն կը բաժնուէր. քաղաքացիք քաղաքիներ: Քաղաքացի 'ի ծնէ կ'ըսուէին անոնք՝ որոնց հայրն ու մայրը յոյն ըլլար. իսկ օտարական մը քաղաքացի ըսուելու համար պէտք էր որ տէրութեան շատ ծառայութիւններ ընէր. ան ատեն ժողովուրդը մեկտեղ ժողովուած՝ քուէ կը ձգէին, ու թէ որ վեց հազար այր ելլէր՝ կ'առնէին զինքը պատուով իրենց կարգը կ'անցընէին:

2 Երկու տեսակ գերի կար. մէկը յոյն 'ի ծնէ, մէկալը օտարական: Առջիներն անոնք էին որ պատերազմի մէջ գերի կ'իյնային, իսկ մէկալնոնք Թրակիայէն, Փաիւգիայէն և ուրիշ բար-

1 Յունաց մէջ ինչ քաղաքական բաժանում կար:

2 Գերիները ինչ վիճակի մէջ էին:

բարոս սեպուած երկիրներէ կուգային: Գերի
 ծախելը մեծ առուտուր էր Յունաստան, և
 խեղճ գերիները անդադար կը ծախուէին, ամե-
 նեին քաղաքական իրաւունք մը չունէին, ոչ
 կրնային մէկը դատաստանի կանչել և ոչ մէկուն
 համար վկայութիւն տալ: Չէին կրնար մազեր-
 նին երկընցընել, հոտաւէտ եղեր քսել վրանին,
 ու թեւաւոր վերարկու հագնիլ: Իրենք երկիր-
 ները կը մշակէին, արուեստները կը ծաղկեցը-
 նէին, քար ու մետաղ փորելու և աներու մէջ
 կ'աշխատէին: Գերեաց պատիժն ալ շատ խիստ
 ու անդուլտ էր, փախչողներուն ծնկուըներն ու
 գողերուն ձեռուըները կ'այրէին, շատակերնե-
 ռուն փորը երկաթով մը կ'այրէին ու շատախօս-
 ներուն լեզուն կը ճղքէին: Միայն Աթէնք ու ա-
 նոր շրջակայ տեղուանքը չորս հարիւր հազար
 գերի կայ եղեր ատենով:

Ի Չինուորական արուեստը քաղաքացւոց
 միայն արժանի կը սեպէին: Աթէնքի մէջ տաս-
 նըութը տարեկան ըլլալէն ետքը ամէն մարդ
 պարտական էր զինուոր ըլլալու, Սպարտա ե-
 րեսուն տարեկանէ ետքը: Յունաց բանակին ոյ-
 ժը աւելի հեռեակ զօրաց վրայ էր: Գործածած
 զէնքերնին էր նիզակ, թուր, կացին, աղեղ,
 նետ, սաղաւարտ, վահան ու զրահ: Մեծ ամօթ
 էր Յոյնի մը՝ պատերազմի մէջ վահանը կորսըն-
 ցընելը:

Ի Չինուորութիւննին ինչպէս էր:

1 Յունաց մէջ ալ մարդկանց կառավարութեան արուեստին վրայ մտածողները ճանչցան որ ակրութեանց ու ժողովրդոց բազմը՝ տղոց գաստիարակութենէն կախուած է. ուստի թէ Լիկուրգոս և թէ Սողոն առէն խնամք ըրին տղոց գաստիարակութեանը վրայ. խստիւ պատուիրեցին որ տղաք պղտիկուց չարքաշութեան վարժին, սորվին տաքի, ցուրտի, անօթութեան ու ծարաւի համբերել. մարմինը աշխատանքի վարժեցընելու համար շատ հարկաւոր կը համարէին որսորդութեան կրթութիւնը: Կը սորվեցընէին նաև լողալ, ձի հեծնալ, նետ նետել, պարել, ռաքով վազել ու ըմբշամարտութիւն ընել: Ասոնց համար մասնաւոր կրթարաններ ալ կային, ուր ծարտար վարպետներ զիրենք կը կրթէին ու պատերազմի կը վարժեցընէին:

2 Հանգիսաւոր խաղեր ալ կային Յունաստան՝ որ որոշուած մասնաւոր ատեններ կը խաղցուէին, այսինքն Ուլթիլիան, Նէթան, Իթէան ու Պիթէան խաղերը, որոնց մէջ կ'երևնար խաղցողներուն ոյժն ու ճարտարութիւնը: Ասոնց մէջ ամենէն հռչակաւորն էին Ողիմպիական խաղերը, և ասոնց ոչ միայն բոլոր Յունաստանի բնակիչները ներկայ կը գտնուէին, հապա նաև քովի երկիրներէն շատ մարդիկ կը վազէին հոն կ'երթային:

1 Գաստիարակութեան վրայ ինչ խնամք ունէին:

2 Ի՞նչ խաղեր ունէին:

ԹՄԳՍԻՈՐՈՒԹԻԻՆ

Ա Ս Ո Ր Ի Ո Ց

Սէւէ-լոս Նիլանդ . — Անտիգոս Սփէր . — Անտիգոս Թէոս . — Սէւէ-լոս Կալէփիլոս . — Սէւէ-լոս Կելրոնոս . — Անտիգոս Մէծն . — Սէւէ-լոս Փիլոպոս . — Անտիգոս Եպիփան . — Անտիգոս Սիդիփէ . — Անտիգոս Գրիպոս :

1 ՍԵՆԵԿԱՍ ՆԻԿԱՆՈՐ (312-279) : — Սեւէւկոս հաստատեց Բարեւոյնի Ճէջ Ասորւոց Թագաւորութիւնը , որ իր անունովը Սէւէ-լիանոյ Բագաւորութիւնն ալ ըսուեցաւ (311) , և ասկից կը սկսի Սեւէւկեանց թուականը : Ետքը երբոր Իպսոսի քով Անտիգոնոսի յաղթեց Սեւէւկոս , Ասորւոց երկիրը իրեն բաժին ելլելով Որոնտ գետին վրայ քաղաք մը շինեց , հօրը անունովը Անտիոք անուանեց և աթոռը հօն փոխադրեց , որով անիկայ բոլոր արևելքի մայրաքաղաքն է .

1 Ասորւոց Թագաւորութիւնը ո՞վ կանգնեց :

ղաւ: Ուրիշ շատ քաղաքներ շինեց, ճամբաներ բանալ տուաւ, վաճականութիւնը ծաղկեցուց, և տէրութիւնը կարգաւորեց:

1 Չկրցաւ երկար առեն հանգիստ թագաւորել Սելեւկոս, վասն զի Դեմեար իր հօրը Անտիգոնոսին երկիրները սկսաւ ետ ուղել, ու երբոր չտուաւ Սելեւկոս, վրան պատերազմի ելաւ: Յաղթեց Սելեւկոս, բռնեց Դեմեարը ու ինչուան մահը քովը պահեց:

2 Երբոր Պաղոմէոս Կերաւնոս Եգիպտոսէն փախաւ՝ Անտիոք եկաւ, շատ սիրով ընդունեցաւ զինքը Սելեւկոս, և խոստացաւ որ նորէն Եգիպտոսի վրայ թագաւորեցընէ: Փռիւգիոյ մէջ Լիւսիմաքոսի հետ պատերազմեցաւ, յաղթեց, ու բոլոր երկիրներուն տիրեց, և անոր համար Նիւսիւս կամ Նիւսիւս ալիսինքն Յաղթող ըսուեցաւ: Ան առենը Կերաւնոս ինդրեց իրմէ որ խոստմունքը կատարէ: Երբոր տեսաւ թէ անիկայ չուտով կատարելու միտք չունի, մտցաւ անոր այնչափ բարիքը, ու Սելեւկոսի զոհ մատուցանելու առենը՝ Կերաւնոս զարկաւ զինքը սպաննեց (279): Աս կերպով մեռաւ Սելեւկոս՝ Աղեքսանդրի վերջին ու անուանի զօրավարը, որ ոչ միայն զինուորական հնարագէտ հանճարովը երևելի էր, հապա նաև արգարութեամբն ու կրօնասիրութեամբը:

1 Սելեւկոս ինչպէս յաղթեց Դեմեարի:

2 Ինչպէս մեռաւ Սելեւկոս:

1 ԱՆՏԻՈՔՈՍ ՍՈՏԵՐ (279-260): — Անտիոքոս իր հօրը Սելեւկոսին մահուանը վրէժխնդիր չկրցաւ ըլլալ, իր վատութեամբը հպատակացը համարմունքը ու տէրութեան շատ դաւառները կորսընցուց. Գաղղիացւոցմէ ալ շատ անգամ յաղթուելով հազիւ վերջը փիղերովը յաղթեց, և Գաղատիան անոնց ձեռքէն ազատելուն համար Սոքէր այսինքն Փրկիչ ըսուեցաւ: Քսան տարի թագաւորելէն ետքը մեռաւ, ու տէրութիւնը իր Անտիոքոս որդւոյն թողուց (260):

2 ԱՆՏԻՈՔՈՍ Թէոս (260-247): — Անտիոքոս Միլետացիքը իրենց Տիմարքոս բանաւորին ձեռքէն ազատելով՝ Թէոս այսինքն Աստուած ըսուեցաւ, բայց շատ խեղճ թագաւորութիւն ունեցաւ: Եգիպտացւոց վրայ պատերազմի գնացած ատենը Պարթեւները գլուխ քաշեցին՝ իրենց թագաւոր դնելով Արշակը. անոնց քովի ազգերն ալ նոյն ատեն ապստամբեցան. անանկ որ Տիգրիսէն անդին Նիկանորին տիրած բոլոր երկիրներն ալ կորսընցուց: Ան ատեն Պաղոմէոս Եղբայրասիրին հետ հաշտութիւն ըրաւ, անոր խօսքովը ձգեց Լաւոգիկէ թագուհին ու Պաղոմէոսի Բերինիկէ աղջիկը իրեն կին առաւ (250): Երբոր Եղբայրասէրը մեռաւ, Անտիոքոս Բերի-

1 Սելեւկոսի ո՞վ յաջորդեց: — Ինչո՞ւ համար Սոքէր ըսուեցաւ Անտիոքոս:

2 Անտիոքոս Թէոս ինչպէս ըրաւ թագաւորութիւնը: — Լաւոգիկէ թագուհին ինչ անզգամութիւններ ըրաւ:

նիկէն (Թողուց ու նորէն առաւ Լաւոդիկէն: Ասանդգամ կինը վախնալով որ նորէն իր պատուէն չիյնայ՝ Թոյն տուաւ ու մեռուց Անախոքոսը. և Արտեման անուևով մարդ մը դանկելով՝ որ ձայնովն ու կերպարանքովը Անախոքոսին շատ կը նմանէր՝ ձայն հանեց Թէ Հիւանդ է Անախոքոս. Արտեման իշխանները անկողնին քովը կանչեց, ու ձեացուց Թէ մեռնելէն առաջ Լաւոդիկէն Սելեւկոս Կալլինիկոս որդին իրեն յաջորդ կը դնէ: Աս խաբէութեամբ դո՛ւ չեղած՝ Բերինիկէն ալ բոլոր որդւոցը հետ սպաննել տուաւ:

1 ՍԵԼԵՒԿՈՍ ԿԱԼԼԻՆԻԿՈՍ (246-226): — Սելեւկոս իր մօրը ամբարշտութեանցը պատիժը ինքն ալ քաշեց. բոլոր Թագաւորութեանը ատեն պատերազմէ ու ապստամբութիւններէ աչք չբացաւ: Պաղոմէոս Եւերգետէս գնաց քրոջը մահուան վրէժը խնդրելու, բանեց սպաննեց Լաւոդիկէն, անոր որդւոյն ձեռքէն ալ Ասորեստանի մեծ մասն առաւ: Սելեւկոս ոչ անոր և ոչ մէկալ Թշնամեացը կարենալով դէմ դնել, հեղնորէն Կալլինիկոս այսինքն Քաջայաղթ ըսուեցաւ: Երկու որդի ունեցաւ, այսինքն Սելեւկոս և մեծն Անախոքոս:

2 ՍԵԼԵՒԿՈՍ ԿԵՐԱՆՈՍ (225-222): — Սելեւկոս երկու տարի միայն Թագաւորեց, բայց

1 Սելեւկոս Կալլինիկոս ինչպէս Թագաւորեց:
— Ինչո՞ւ Կալլինիկոս ըսուեցաւ:

2 Սելեւկոս Կերանոս որչափ ատեն Թագաւորեց:

ան քիչ ատենին մէջ ալ ապստամբաց դէմ ցը-
ցուցած քաջութեանը համար կէրտնու ալսինքն
Շանթ կամ կայծակ ըսուեցաւ, և թունաւո-
րուելով մեռաւ:

1 Մեծն ԱՆՏԻՈՔՈՍ (222-186): — Անտիոքոս
Թագաւորելուն պէս, Պարսկաստանի ու Մա-
րաստանի Աղէքսանդր ու Մողոն կուսակալնե-
րուն վրայ գնաց: Մողոն յաղթուելով յուսա-
հատութենէն ինքզինքը սպաննեց. Աղէքսանդր
ալ երբոր լսեց Պարսկաստան իր եղբորը յաղ-
թուիլն ու մահը, բոլոր ընտանեացը հետ ինք-
զինքն ալ մեռուց:

2 Հերմիաս փառասէր իշխանը ատենելով որ
Անտիոքոս իր ամէն խօսքերուն մտիկ չըներ, ու-
ղեց սպաննել զանիկայ. շատ մարդ իմացաւ ա-
նոր խորհուրդը, բայց այնչափ վախ ձգեր էր ա-
մենուն սիրաբ որ մէկը չհամարձակեցաւ թագա-
ւորին իմացընելու: Վերջապէս Ապոզոփանէս
բժիշկը սիրտ ըրաւ՝ Անտիոքոսին իմացուց, ան
ալ ծածուկ մարդ խրկեց ու սպաննել տուաւ
նենդաւոր իշխանը, որուն մահուանը վրայ ա-
մէնքը ուրախացան:

3 Ապստամբները հնազանդեցընելէն ետքը՝
սկսաւ Անտիոքոս քաջութեամբ դէպ 'ի արեւելք

1 Մեծն Անտիոքոս ինչպէս սկսաւ թագաւորու-
թիւնը:

2 Հերմիաս իշխանին պատմութիւնը ինչ է:

3 Ինչ աշխարհակալութիւններ ըրաւ Մեծն
Անտիոքոս:

քաղել, և թէպէտ չկրցաւ վերցընել Պարթեւաց տէրու թիւնը՝ բայց անոնց երկիրն երէն շատը ետ առաւ: Անկէց անցաւ գնաց Հնդկաստան, ու հինգ տարի միակերպ յաղթութիւններ ընելէն ետև դարձաւ Անտիոք ու Մէծ ըսուեցաւ: Անկէց գնաց դէպ 'ի Պաղեստին, Եւփրատացւոց ձեռքէն առաւ, ու յաղթանակով Երուսաղէմ մտաւ:

1 Երբոր իր քաջութեանը վրայ վստահացած՝ Փոքր Ասիոյ վրայ ալ սկսաւ երթալ, Զմիւռնացիք և ուրիշ Յոյները տեսնելով որ մինակ չեն կրնար անոր դէմ կենալ, Հաովմայեցւոց դիմեցին: Անտիոքոս տեսնելով որ Մեծն Անտիոք ալ իրեն եկեր ապաւինէր էր, անոր մօտի՛ չքրաւ՝ որ խորհուրդ կուտար իրեն Իսաաիոյ մէջ Հաովմայեցւոց հետ պատերազմելու, Յունաստանի մէջ Թերմոպիլէի քով յաղթուեցաւ ու Ասիա փախաւ, հոն նորէն Մագնեսիա քաղաքին մօտ՝ Աուկիոս Սկիպիոն զօրապետին հետ զարնուելով յաղթուեցաւ, ու պէտք կղաւ որ բոլոր պատերազմին ծախքը վճարէ, իր Անտիոքոս որդին պատանդ տայ, և Տօրոս լեռնէն ասգինն ունեցած բոլոր երկիրները Հաովմայեցւոց թողու (190):

2 Անտիոքոս իր աթոռը դառնալով չէր գիտեր թէ ուսկից վճարէ այնչափ պարտքը, ուստի ստակ ժողովելու համար արևելքի քաղաքնե-

1 Հաովմայեցւոցմէ ինչպէս յաղթուեցաւ:

2 Ինչպէս մեռաւ Մեծն Անտիոքոս:

ըը պարտեւելու ելաւ. դիւեր մը Եղիմայիս քաղաքին մէջ Արամազդայ կաթողիկոսը մտաւ, և մէջի գանձը ուղեց կողոպտել. քաղաքացիք ան սեղանակապտուածեանը վրայ կատարած՝ վրան վաղեցին, և քովիննէրովը մէկտեղ սպաննեցին զինքը՝ Թագաւորութեանը երեսունը եօթներորդ տասին (186):

1 Անտիոքոսի մահուանը վրայ շատ մարդիկ ջաւեցան. վասն զի Թագաւորութեանը մեծ մասը առատաձեռնութեամբը զարգարեք էր: Հրովարտակով մը իշխանութիւն տուեր էր հպատակացը որ եթէ օրինաց դէմ բան մը իրենց հրամայէ՝ ազատ ըլլան չհնազանդելու. բայց ետքերը ինքզինքը փառասիրութեան ու հեշտասիրութեան տալով՝ փառքով սկսած Թագաւորութիւնը ամօթով լմնեցուց:

2 ՍԵԼԵՒԿՈՍ ՓԻՆՊԱՏՈՐ (186-174): — Սելեւկոս որ հայրը շատ սիրելուն համար Փիլիպպոսը ըսուեցաւ՝ այսինքն Հորամոյն կամ Հայրասէր, հօրը պարտքը վճարել ուղելով Հեղիոգորոս իշխանը իրկեց որ Երուսաղէմայ տաճարին գանձերը կողոպտէ. Հեղիոգորոս երբոր դարձաւ Ասորիք, Սելեւկոսը Թունաւորեց ու ինքը տեղն անցաւ (174):

3 ԱՆՏԻՈՒՐՈՍ ԵՊԻՓԱՆ (174-164): — Սելեւկոս

1 Ի՞նչ բնաւորութիւն ունէր Անտիոքոս:

2 Մեծին Անտիոքոսի ո՞վ յաջորդեց:

3 Անտիոքոս Եպիփան ինչպէս ըրաւ Թագաւորութիւնը:

կասին եղբայրը Անտիոքոս եկաւ շուա մը Հեղիո-
 գորոսը վաւնտեց, ու Եղիէնն այսինքն Երեւելի
 ըսուեցաւ: Բայց աւելի իրաւամբ զինքը հա-
 տակները Եղիէնն կանչեցին որ Յիմար ըսել է:
 Վասն զի Թագաւորութեանը պատիւը մտայած՝
 շատ անգամ պաշտօնէն կ'ելլէր՝ Անտիոք քաղա-
 քին փողոցները կը պաշտէր, ու ամէն արուես-
 տաւորի հետ կը խօսակցէր՝ պարծենալով թէ
 ինքը անոնց արուեստէն կը հասկընայ: Երբոր
 կ'իմանար թէ տեղ մը կերուխում կայ, մէջեր-
 նին կ'երթար՝ առանց ամբընալու կը խմէր ու
 խաղ կը կանչէր: Շատ անգամ ալ գլուխը վար-
 դերով պսակած ու Թագաւորական ծիրանուցն
 տակը քարեր պահած՝ փողոցներու մէջ կը պաշ-
 տէր, ու մէկուն մէկալին կը ձգէր: Երբեմն ալ
 պատու հանէն վար ստակ կը նետէր, ու անցա-
 ւորաց իրարու ձեռքէն յափշտակելը տեսնելով
 կը զուարճանար:

Կ Բայց այսչափ անկարգութեանց հետ փա-
 ռասիրութիւնն ալ ձեռքէ չէր թողուր: Շատ
 զօրքով գնաց Եգիպտոսի վրայ ու շատ գաւառ-
 ներու տիրեց. քիչ մնաց որ Աղեքսանդրիան ալ
 պիտի առնէր՝ թէ որ Հռովմայեցիք մէջ չմը-
 նային: Եգիպտոս գեսպան խրկուած Հռովմայե-
 ցուց գլուխն էր Պոպիղիոս՝ Անտիոքոսին հին
 բարեկամը. Թագաւորը զինքը տեսնելուն պէս՝
 ուղեց բարեկամօրար ձեռքը բռնել. ձեռքը չը-
 տուաւ Պոպիղիոս, հանեց ծերակուտին հրովար

1 Եգիպտոսի վրայ էնչ արշաւանք ըրաւ:

տակը ու սկսաւ կարգալ. մէջը դրուած էր որ Անտիոքոս հաշտութիւն ընէ ու Եգիպտոսէն քաշուի: Երբոր Անտիոքոս քիչ մը ժամանակ ուզեց մտածելու, Պոպիլիոս ձեռքի գաւազանովը անոր չորս կողմը կը որ գիծ մը քաշեց, ու Որոշ սրատասխան մը չտուած՝ չկարենաս, ըսաւ, ասկէ դուրս ելլելէ: Անտիոքոս մէկէն հնազանդեցաւ, ու վատ չողոքորթութեամբ մըն ալ ելաւ ըսաւ թէ Հռովմայեցւոց հնազանդիլը փառաւոր յաղթութիւններէս վեր կը սեպեմ:

1 Անկէց ետքը Հրէից վրայ թափեց Անտիոքոս սրաին բարկութիւնը. մտաւ Երուսաղէմ, Ողիմպեան Արամազդայ զոհ մատուցանելով տաճարը պղծեց, սրբազան անօթները կողոպտեց, ու քառասուն հազար հոգի ջարդեց կ'ըսեն: Բայց ինքն ալ Պարսկաստանի մէջ յաղթուեցաւ, հօրը պէս Եղիմայիսի մեհեանները ուզեց կողոպտել ու բնակչաց ձեռքէն ինչուան Բարեկան փախաւ: Հոն՝ Հրէաստանի մէջ իր զօրավարացը յաղթուիլը ըսելով կատողեցաւ, կառքը մտաւ որ երթայ անձամբ Երուսաղէմը պատժէ: Բայց իր ամբարը շտութեանցը պատիժը վրան հասաւ. կառքէն վար ընկաւ, բոլոր սոկորները ջարդուբուրդ եղան. մարմինը որդնոտեցաւ, սկսաւ փտաիլ, կտոր կտոր վար իյնալ, և անանկ գէշ կը հօտէր՝ որ զօրքը չէին կրնար գիմանալ: Ասանկ սոսկալի տանջանքներով հոգին վշեց Անտիոքոս, խստովանելով որ

1 Ինչպէս մեռաւ Անտիոքոս Եգիպտան:

արդարութեան վրէժխնդիրն Աստուած էր զին-
քը ան խեղճութեան հասցընողը (164):

1 Ասոնցմէ զատ ուրիշ աստը աստուերկու
հատ ալ թագաւորներ կան, որոնց վրայ ամե-
նեին գիտնալու բան մը չըլլալով՝ աւելորդ կը
համարինք հոս դնելը. անոնց մէջ աւելի անուն
մը ունեցողները ասոնք են:

2 ԱՆՏԻՌՔՈՍ ՍԻՐԻՏԷՍ (139-125): — Անտի-
քոս՝ որ շատ որսորդութիւն սիրելուն համար
ՍԻՐԻՏԷՍ կամ ՍԻՐԷՆՅԻ այսինքն Որսորդ ըսուեր
էր՝ շողքորթ մարդիկը մահուչափ կ'ատէր, ու
տունց ամենեւին նեղանալու՝ ամէն տեսակ դասն
ճշմարտութիւններու մտիկ կ'ընէր: Օր մը որտի
գնացած ատենը ճամբան կը կորսընցընէ ու գե-
ղացիի մը տուն կ'երթայ, գիշերը հոն կ'անցընէ:
Այլ և այլ իօսակցութենէ ետքը կը հարցընէ
գեղացւոյն թէ Գո՞հ էս թագաւորին կառավա-
րութեանը վրայ. — Մեր թագաւորը, շատ ա-
ղէկ է, կ'ըսէ գեղացին, բայց իր գէշ իշխան-
ները զինքը կը խաբեն: Երկրորդ օրը կանուխ
թագաւորին թիկնապահները կուգան զինքը կը
գանեն. խեղճ գեղացին կը շփոթի, կը սկսի զուր-
ցած խօսքին համար դողալ. բայց թագաւորը
իրեն սիրտ կուտայ, մանաւանդ թէ շնորհակալ
ալ կ'ըլլայ իրեն՝ ըսելով. Գուն ինձի անանկ ճըշ-
մարտութիւն մը յայանեցիր՝ որ ոչ երբէք պա-
լատիս մէջ լսեր էի:

1 Անտիքոս Եպիփանէն ետքը ո՞վ եղաւ անուա-
նի թագաւոր:

2 Անտիքոս Սիգիստի վրայ ի՞նչ կը պատմուի:

1 ԱՆՏԻՈՒԹՈՍ ԳՐԻՊՈՍ (125-96): — Անտիոքոս Գրիգորայսինքն Մեծաբիթ, Ասորւոց վերջին թագաւորը կը սեպուի: Առջի բերան ասոր մայրը Կղէոպատրան կը կառավարէր աէրու-թիւնը. բայց երբոր Գրիպոս ինքիւր գլխուն իշխել սկսաւ, Կղէոպատրա՝ որ առաջուց իր երկու էրիկը և մէկ զաւակը սպաննէր էր՝ զինքն ալ մեռցընել ուզէց: Սր մը երբոր Գրիպոս յօգնած ծարուած տուն եկաւ, Կղէոպատրա թունաւոր խմելիք մը հրամցուց անոր. Գրիպոս կասկածելով՝ քաղաքավարութիւն ձեացուց, և ուզէց որ նախ ինքը խմէ. երբոր անիկայ յանձն չառաւ, ան ատենը Գրիպոս յայտնի ըսաւ. Աս կասկածը վրայէդ վերցընելու համար պէտք է որ խմես: Նեղը մտաւ Կղէոպատրա, խմեց ու մէկէն մեռաւ:

2 Գրիպոսին մեռնելէն ետքն ալ (96) անդադար կռիւ էր նոր թագաւորի ընտրութեան համար, ինչուն որ Ասորիք ձանձրացած՝ անձնատուր եղան մեր թագաւորին Միջին Տիգրանայ (84): Բայց քսան տարի հազիւ անցեր էր վրան, եկաւ Պոմպէոս՝ Ասորւոց երկրին տիրեց, ու Հռովմայեցւոց գաւառ մը ըրաւ: Ասորւոց թագաւորութիւնը երկու հարիւր քառասունըկօթը տարի քշէց (64):

1 Անտիոքոս Գրիպոս ինչպէս ըրաւ թագաւորութիւնը:

2 Ասորւոց թագաւորութիւնը ինչպէս վերջացաւ:

Յ Ա Ն Կ

ԱՇԽԱՐՀԱԳԻՐՈՒԹԻՒՆ ՀԻՆ ՊԱՏՄՈՒԹԵԱՆ	4
ՆԱԽԱԳԻՏԵԼԻՔ	6

ՀԻՆ ՊԱՏՄՈՒԹԻՒՆ

Պ Ա Տ Մ Ո Ւ Թ Ւ Ի Ն Հ Ր Է Ի Յ

ԳԼՈՒԽ Ա.

Ստեղծումն աշխարհի . — Զրհեղեղ . —	
Բարեկենդանի աշտարակը . — Ազրահամ . —	
Յակոբ . — Յովսէփ Եգիպտոս կը ծախուի .	
— Մովսէս . — Իսրայէլացւոց Եգիպտոսէն	
էլլելը . — Յեսու . — Իսրայէլացիք Աւե-	
տեաց երկրին կը աիբեն . — Դատաւորք . —	
Սամուէլ	7

ԳԼՈՒԽ Բ.

Սաւուղ թագաւոր . — Դաւիթ . — Սողո-	
մոն . — Իսրայէլի թագաւորութիւնը . —	
Յուդայի թագաւորութիւնը . — Բարեկենդանի	

դերուծիւնը. — Դանիէլ. — Կիւրոս ու
Տաճարին երկրորդ շինութիւնը. — Քաջա-
նայապետացի շինանութիւնը. 19

ԳԼՈՒԽ Գ.

Շմաւոն քահանայապետ, և Պաղսմէոս թա-
գաւորը. — Հրեայք Եգիպտացւոցմէ Աստ-
րուոց թագաւորներուն կողմը կ'անցնին. —
Ոնիա քահանայապետը և Հեղիոզորոս. —
Անտիոքոսի անգթութիւնները. — Մակա-
րայեցիք. — Քաղաքական պատերազմ. —
Պոմպէոս Երուսաղէմը կ'առնէ. — Հերով-
դէս Հրէից թագաւորը. — Քրիստոսի
ծնունդը. — Հերովդէսի մահը. — Ազքե-
ղայոս ազգապետ. — Փիլիպպոս և Հերով-
դէս չորրորդապետք. — Պիղատոս թագա-
ւոր Հրէաստանի. — Քրիստոսի մահը. —
Հրէից ապստամբութիւնը. — Երուսաղէ-
մի պաշարումն ու անուիւրը. — Հրէից
ցրուիւր. 33

ՊԱՏՄՈՒԹԻՒՆ

ԱՍՈՐԵՍՏԱՆԵԱՅՅ

Ասուր. — Նինուէ. — Բէլ. — Նինոս. —
Նինուաս. — Շամիրամ. — Բեղզբոս. —
Ասովսա. — Բաղոտուէս. — Սարգանա-
պաղ: — Փուա. — Թագղաթփաղասար. —

Սաղմանասար. — Սենեքերիմ. — Ասոր-
դան. — Սաւադոքին կամ Նարուքոգոնո-
սոր Ա. — Սարակոս կամ Սարդանապաղ . 45

Պ Ա Տ Մ Ո Ւ Թ Ի Ի Ն

Բ Ա Բ Ե Լ Ա Յ Ի Ո Յ

Ներքովթ. — Բեղեսիս. — Նարոնասար.
— Նարուպաղսար. — Նարուքոգոնոսոր.
— Իլմարովգաք. — Նեգղասարոս. — Լա-
բեսորաքոս. — Լաբինիտ կամ Բաղտասար.
— Բարեչոն. — Պարխսպիերը. — Կամուր-
ջը. — Բեչայ մեհեանը. — Կախաղանաւոր
բուրաստանը. — Բարեչոնի բերդը . . . 57

Պ Ա Տ Մ Ո Ւ Թ Ի Ի Ն

Ե Գ Ի Պ Տ Ա Յ Ի Ո Յ

Գ Լ Ո Ւ Ի Ա.

Եգիպտոս. — Գլխաւոր բաժանմունքը. —
Առաջին թագաւորը. — Օտար թագաւոր-
ներ. — Բուսիրիս. — Ոսիմանդ. — Ու-
կոր. — Մերիս. — Ամենովիս. — Սե-
սոսար. — Իր գաստիարակութիւնը. — Իր
առջի աշխարհակալութիւնները. — Արշա-
ւանքին պատրաստութիւնները. — Տերու-

Թեանը ընդարձակութիւնը . — Շինեւ
տուած տեղերը . — Ջրանցքները . — Մեծ
պարիսպը . — Սեսոսարի մահը 68

ԳԼՈՒԽ Բ.

Փերոն . — Ամենովփիս Բ Կարմիր ծովը կը
խզուի . — Պրոսեւս . — Հաամփսինիս . —
Քէոպս . — Մեծ բուրգը . — Քեփրէն . —
Միկէրին . — Բոկքովփիս . — Անխիս . —
Արչաւանք Եթովպացւոց . — Սարակ Ե-
թովպացին . — Սեթոն . — Անիշխանու-
թիւն . — Երկոտասան թագաւորք . — Բա-
ւիղ . — Փոսմեաիբոս . — Նէքաւով . — Փաւ-
մութէս 81

ԳԼՈՒԽ Գ.

Վափրէս . — Ամասիս . — Փոսմենէս . —
Կամբիւս Եգիպտոսի կը աիւրէ . — Դարեհ . —
Քսերքսէս . — Ինարոս . — Ամիրաէոս . —
Պարսիկք Եգիպտոսէն կը քշուին . —
Պաւսիրիս . — Փոսմեաիբոս Բ . — Նեկաա-
նեբոս Ա . — Տաբոս . — Նեկաանեբոս Բ . —
Արաաշէս . — Մեծն Աղէքսանդր . — Պաղո-
մէոս Սոսեր . — Փարոս . — Գրատուն . —
Պաղոմէոս Փիլադէղփոս . — Պաղոմէոս Ե-
ւերդեաէս . — Իր յաջորդները . — Կղէո-
պասրա . — Եգիպտոս Հռովմոյեցւոց տե-
րութեան մէկ դաւառը կ'ըլլայ 94

ԳԼՈՒԽ Դ.

Եզիպտացւոց կրօնքը. — Ոսիրիս. — Ազիս
էզը. — Չոհերը. — Քուրմերու կրօնքը.
— Հոգեփոխութիւն. — Քուրմք. — Թա-
գաւորք. — Չինուորք. — Հովիւք. — Ա-
րուեստաւորք. — Երկրագործք . . . 110

ԳԼՈՒԽ Ե.

Դատաստան. — Օրէնք. — Դատախարա-
կութիւն. — Գիր. — Ասակզարաչխու-
թիւն. — Երկրաչափութիւն. — Բժշկու-
թիւն. — Յուղարկաւորութիւն. — Չմրա-
սումն. — Դատաստան մեռելոց. — Թա-
ղումն 121

ՊՍՏՄՈՒԹԻՒՆ

ՄԱՐՍՅ ԵՒ ՊԱՐՍԻՅ

Մարաց սկիզբը. — Վարրակէս. — Դիովկ.
— Եկրատան. — Փրաւորա. — Կիտքսար.
— Աժգահակ. — Կիւրոս 132

ՊՍՏՄՈՒԹԻԻՆ

Պ Ա Ր Ս Ի Յ

ԳԼՈՒԽ Ա.

Կամբիւս. — Եգիպտոսի կը տիրէ. — Ան-
գլթութիւնները. — Պրեքսասայ. — Կրե-
սոս. — Կամբիւսի մահը. — Շմերզ մոգ.
— Ոսան. — Կոտորած մոգուց . . . 152

ԳԼՈՒԽ Բ.

Գարեհի Վշտասայեայ կը թագաւորէ. —
Ապստամբութիւն Բարեւացւոց. — Զո-
պիւրոս. — Արշաւանք Սկիւթացւոց վրայ.
— Աշխարհակալութիւն Հնդկաստանի. —
Ապստամբութիւն Յոնիացւոց. — Կործա-
նումն Միլետոնի. — Մարդոնիոսի աւաջ-
նորդութեամբը Յունաստանի վրայ եղած
արշաւանքը. — Երկրորդ արշաւանք Յու-
նաստանի. — Պարսիկք կը յաղթուին. —
Ապստամբութիւն Եգիպտացւոց. — Քսերք-
սէս Գարեհի կը յաջորդէ. — Գարեհի մա-
հը 165

ԳԼՈՒԽ Գ.

Քսերքսէսի Եգիպտոսը նուաճելը. — Յու-
նաստանի արշաւանքը. — Մահը. — Ար-

տաշէս Երկայնաձեւն. — Քսերքսէս Բ. —
 Սողգրիանոս. — Ովքոս կամ Պարեհ Նո-
 թոս. — Արտաշէս Մնեմոն. — Ասոտամ-
 բուծիւն և մահ կրտսերոյն կիւրոսի. —
 Դաշնագրութիւն Անտաղիզայ. — Ովքոս.
 — Անգթութիւններն ու աշխարհակալու-
 թիւնները. — Բադու ներքինին. — Ար-
 շէզ. — Պարեհ կողման. — Աղեքսան.
 գրէն յաղթուիլը. — Մահը. 180

ՔԼՈՒԹ Դ.

Արևապաշտութիւն. — կրակապաշտու-
 թիւն. — Որմիզդ, Արհմն. — Մոզք. —
 Թագաւոր. — Թագաժառանգարքայորդի.
 — Դասախարակութիւն. — Սովորու-
 թիւնք. — Մատենան դունդ. 205

ՊԱՏՄՈՒԹԻՒՆ

Պ Ա Ր Թ Ե Ի Ա Յ

Արշակ Ա Պարթեւ. — Արշակ Բ. — Ար-
 շական. — Արշէզ. — Արշաւիր. — Տար-
 դաս. — Արտաշէս, կարէն, Սուրէն, կոչմ.
 — Պահլաւք. — Շեննակ և Արդոն. —
 Հրահատ. — Խուտարդ. — Պարեհ Վոզո-
 դէս. — Մանէճ զորավար. — Սմբատ Բա-
 գրատունի. — Պերոզ Ա Վոզոգէս. — Ար-
 տաւան. — Արտաշիր Սասանեան 210

Պ Ա Տ Մ ՈՒ Թ Ի Ի Ն

Կ Ա Ր Ք Ե Գ Ո Ն Ա Յ Ի Ո Յ

Գ Լ ՈՒ Խ Ա.

Դիզէ. — Բիրսա. — Կարբեզոն. — Կարբեզոնացւոց կառավարութեան կերպը. — Վաճառականութիւն. — Մովային զօրութիւն. — Առաջին դաշնագրութիւն Հասկայեցւոց հետ. — Դաշնագրութիւն Քսերքսեսի հետ. — Կոտորած Կարբեզոնացւոց 'ի Սիկիլիա. — Յաղթութիւն Աննիբաղայ 'ի Սիկիլիա. — Իմիլիոնի և Գիոնեսիոսի դաշնագրութիւնը 230

Գ Լ ՈՒ Խ Բ.

Աշատնկը. — Ամիլիար Սիրակուսա դերի կը բանուի. — Դաւաճանութիւն Բոմիլիարայ. — Յաղթութիւնք Կարբեզոնացւոց յԱփրիկէ. — Դաշնագրութիւն Հասկայեցւոց և Կարբեզոնացւոց. — Պատերազմ Մամերտացւոց. — Կարբեզոնացիք ծովու վրայ կը յաղթուին. — Յաղթութիւնք Հակաուզոսի. — Կարբեզոնացիք յաղթուած Հասկայեցւոց հետ հաշտութիւն կ'ընեն. — Ազատամբութիւն վարձկան զօրաց յԱփրիկէ և 'ի Սարգիլիա 243

Գ Լ Ո Ւ Խ Գ .

Ամբիկար Բարկաս . — Աննիրազայ մանկու-
թիւնը . — Աստուրաղ . — Սադունանի
պաշարումը . — Աննիրազայ Իտալիա անցնի-
ւը . — Պատերազմ Ջամայ . — Աննիրազայ
աքսորն ու մահը . — Կարբէգոնացիք Մաս-
սինիսայէն կը յաղթուին . — Կարբէգոնի
կործանումը 253

Պ Ա Տ Մ Ո Ւ Թ Ի Ի Ն

Յ Ո Ւ Յ Ա Յ

Գ Լ Ո Ւ Խ Ա .

Յունաց ծագումը . — Ապի կրօնքը . — Ա-
րամազդ . — Եգիպտէս . — Ինաքոս . — Փո-
րոնէոս . — Պեղասոս . — Ովքիդէս . —
Կեկրոպս . — Դեւկալիոն . — Ամփիկաթիոն .
— Հելլէն . — Եւոզոս . — Դովրոս . —
Յոֆէ . — Աբէոս . — Կադմոս . — Դանա-
ւոս . — Պերսէոս . — Պեղոպս . — Արգո-
նաւորդք . — Հերակղէս . — Թեսէոս . . 261

Գ Լ Ո Ւ Խ Բ .

Հերակղեանք . — Թեբէի պատերազմը . —
Տրոյիոյ պատերազմը . — Հերակղեանք Պե-

զոպանեւ կը դառնան. — Կողբոս. — Ար-
խանք. — Գաղթականք Յուկնաց յԱսիա. —
Հոմերոս. — Եսիողոս. — Լիկուրոս. . 276

ԳԼՈՒԽ Գ.

Ողիմպիական խաղեր. — Առաջին Ողիմ-
պիադ. — Առաջին պատերազմ Մեսսենիոյ.
— Արիստոգելմ. — Երկրորդ պատերազմ
Մեսսենիոյ. — Արիստոմեն. — Տիրաէոս
բանաստեղծը. — Առուսն Իրայ. — Մես-
սենիացւոց ցրուելը 301

ԳԼՈՒԽ Դ.

Աթէնք. — Դրակոն. — Եպիմենիդէս. —
Սողոն. — Պիսիատրաս. — Իպպարքոս և
Իպպիաս. — Արմոգիոս և Արիստոգիտոն.
— Կղիսթէնէս. — Խեցեկոյա Վճիռ . . 316

ԳԼՈՒԽ Ե.

Ազատամբուծիւն Յոնիացւոց ընդդէմ Պար-
սից. — Սարգիսի Նրկիզուծիւնը. —
Նուաճուսն Յոնիոյ. — Արչաւանք Մար-
զոնիոսի. — Դարեհի դէսպանները. —
Դաս և Առատիեռն. — Պատերազմ Մա-
րազանի. — Մելաիադէս 332

ԳԼՈՒԽ Զ .

Արիստիդէս և Թեմիստոկղէս . — Արիստի-
դէսի աքսորը . — Քսէրքսէսի արշաւանքը
Յունաստան . — Լեւոնիդաս . — Արտեմի-
սիոնի պատերազմը . — Թեմիստոկղի խոր-
հուրդը . — Սաղամինայի պատերազմը . —
Պղատէայի պատերազմը . — Միկաղեայ
պատերազմը 343

ԳԼՈՒԽ Է .

Աթենքի նորէն շինուիլը . — Պաւսանիասի
մահը . — Արսոր Թեմիստոկղի . — Աղքա-
տու թիւն Արիստիդէայ . — Կիմոն . — Պե-
րիկղէս — Փիդիաս . — Անաքսագոր . —
Ասպասիա . — Պեղոպոնեասկան պատե-
րազմը . — Աթենքի ժանտախար . — Իպ-
պոկրաս . — Մահ Պերիկղէայ 358

ԳԼՈՒԽ Ը .

Պոսիդէայի առումը . — Կղէոն . — Նի-
կիաս . — Յիսուն տարուան զինագաղա-
րումը . — Աղկիրիադ . — Արշաւանք Սիկե-
լիոյ . — Եգոս գետին պատերազմը . — Ա-
թենքի առումը . — Վախճան Պեղոպոնե-
սական մարտին 374

ԳԼՈՒԽ Թ.

Երեսուն բանաւորք. — Մահ Աղկիրիա-
դեայ. — Թրասիբուզ. — Աթենքի ազա-
տուածիւնը. — Սոկրատ. — Նահանջ բիւ-
րուն. — Ագեսիղայոս Սպարտացւոց թա-
գաւորը. — Կոնոն Աթենքի պարիսպները
կը շինէ. — Գաշնագրուածիւն Անտաղկի-
դայ. — Պեղոպիդաս. 390

ԳԼՈՒԽ Ժ.

Եպամինոնդ և Պեղոպիդաս. — Լեւկարայի
պատերազմը. — Պեղոպիդասի մահը. —
Մանալինէայի պատերազմը. — Եպամինոն-
դայ մահը. — Ընկերական պատերազմը. —
Թագաւորուածիւն Մակեդոնիոյ. — Փիլիպ-
պոս. — Դեմոսթենէս 400

ԳԼՈՒԽ ԺԱ.

Փիլիպպոսի աշխարհակալուածիւնները. —
Աղէքսանդրի ծնունդը. — Մեհենական
պատերազմը. — Մեթոն. — Ողինթոս. —
Ամփիիկաիոնի ատեանը. — Դեմոսթենէս և
Փոկլոն. — Աղէքսանդրի առջի քաջու-
թիւնը. — Քերոյլնէայի պատերազմը. —
Դեմոսթենէսի պատիւը. — Եպիլնէս. —
Փիլիպպոսի մահը 413

ԳԼՈՒԽ ԺԲ.

Աղէքսանդր. — Աշխարհակալութիւնները.
 — Թեքէի կործանումը. — Աթէնք. — Ասիոյ արշաւանքը. — Լամպսակոն, Տրոյա.
 — Գրանիկոնի պատերազմը. — Գորդիոնի
 հանդոյցը. — Աղէքսանդրի հիւանդանալը.
 — Իսսոսի պատերազմը. — Արդողոնիմոս. 428

ԳԼՈՒԽ ԺԳ.

Տիւրոսի առումը. — Աղէքսանդրի Երուսաղէմ երթալը. — Գաղա. — Եգիպտոսի օտարացիները. — Արքեղայի պատերազմը. — Աղէքսանդր Բարեւոնի ու Պերսեպոլիսի կը օտարէ. — Գարեհի փախուսան ու մահը. — Աղէքսանդրի անգթութիւններ. — Կղիսոսի մահը. — Կալլիսթենեսի մահը. — Աղէքսանդր Հնդկաստանի կը օտարէ. — Տաքսիլոս. — Պոլրոս. — Աղէքսանդր Հնդկաստանէն կը դառնայ. — Արքաղ. — Աղէքսանդրի Բարեւոն դառնալը. — Աղէքսանդրի մահը 442

ԳԼՈՒԽ ԺԴ.

Աղէքսանդրի յուղարկաւորութիւնը. — Զօրավարները. — Եւմենէս. — Յունացոսք ելլելը. — Լամիական պատերազմը. — Գեմոսթենեսի մահը. — Մակեդոնիոյ

Թագաւորները . — Փոկիտնի մահը . — Դեմեար Փաղերացի 456

ԳԼՈՒԽ ԺԵ .

Եւմենեսի մահը . — Ողբմաղիայի սպանութիւնը . — Կասանդր . — Անտիգոնոս . — Պաղոմէոս և Սելեւկոս . — Դեմեար Պաշարիչ . — Աղէքսանդրի տէրութեան չինգ թագաւորութիւն բաժնուիլը . — Հոդոսի պաշարումը . — Պրոտոգենէս . — Դեմեարի յաղթուիլը . — Աղէքսանդրի տէրութեան վերջի բաժանմանը 463

ԳԼՈՒԽ ԺԶ .

Կասանդրի սրգիքը . — Դեմեարի մահը . — Պիւլպոս . — Գաղղիացոց Յունաստան արշաւելը . — Կղէտնիմոս Սպարտայի թագաւորը . — Պիւլպոսի մահը . — Անտիգոնոս . 473

ԳԼՈՒԽ ԺԷ .

Աքայեցոց գաշնակցութիւնը . — Արատոս . — Անտիգոնոս Դոսոն . — Սպարտա, Ագիս և Լեւոնիգաս . — Կղէոմեն . — Մեգաղուպոլիս քաղաքին կործանումը . — Կղէոմենի մահը . — Անտիգոնոս Սպարտայի կը տիրէ 480

ԳԼՈՒԽ ԺԸ.

Պատերազմ երկուց դաշնակցութեանց. —
 — Եսողացիք. — Լիւրիկէի Տեւոս թա-
 դուհին. — Փիլիպպոսի Հռովմայեցւոց հեռ-
 պատերազմը. — Շանագլուխք ըսուած տե-
 ղին պատերազմը. — Փլամինիոս Զունաց
 աղասութիւն կը խոստանայ. — Նարիս
 բռնաւորը. — Փիլոպեմեն. — Փիլիպպոս
 իր Գեմեար սրգին սպաննել կուտայ. —
 Պերսէոս. — Պիւզնայի քով կը յաղթուի
 ու կը բռնուի. — Հռովմայեցւոց Զունաս-
 տանի տիրելը 490

ԳԼՈՒԽ ԺԹ.

Գեղարուեստք. — Երաժշտութիւն. —
 Ճարտարապետութիւն. — Քանդակագոր-
 ծութիւն. — Նկարչութիւն. — Բանա-
 ստեղծութիւն. — Պատմութիւն. — Ճար-
 տասանութիւն. — Իմաստասիրութիւն. —
 Գիտութիւնք 502

ԳԼՈՒԽ Ի.

Խորհրդատուք. — Զոհք. — Պատգամք.
 — Քաղաքացիք. — Գերիք. — Գաստիա-
 րակութիւն մանկանց. — Հանդիսաւոր
 խաղեր 509

Թ Ա Գ Ա Ի Ո Ր Ո Ւ Թ Ի Ի Ն

Ա Ս Ո Ր Ի Ո Յ

Սեչեւկոս Նիկանոր. — Անտիոքոս Սոսեր.
 — Անտիոքոս Թէոս. — Սեչեւկոս Կալի.
 նիկոս. — Սեչեւկոս Կերաւնոս. — Անտիո
 քոս Մեծն. — Սեչեւկոս Փիլոպատոս. —
 Անտիոքոս Եպիփան, — Անտիոքոս Սիդի
 աէս. — Անտիոքոս Գրիպոս. 515

